Netti-aṭṭhakathāya

Atthavaṇṇanābhūtā

Bhadantācariyadhammapālattherena katā

Nettiṭīkā

Saddhammapālanāmena Mahādhammarājagurunā

Mahātherena katā

Nettivibhāvinī

Buddhavasse 2552 Marammavasse 1370 AD. 2008

Romanized from Myanmar version published in 1961

© Buddhasāsana Society

Ṭīkā Series 21

First published in 2008 by Ministry of Religious Affairs

Yangon, Myanmar

THE PĀḶI ALPHABET
IN BURMESE AND ROMAN CHARACTERS

VOWELS

အ a   အာ ā   ဣ i   ဤ ī   ဥ u   ဦ ū   ဧ e   ဩ o

CONSONANTS WITH VOWEL “A”

က ka	ခ kha	ဂ ga	ဃ gha	င ṅa
စ ca	ဆ cha	ဇ ja	ဈ jha	ဉ ña
ဋ ṭa	ဌ ṭha	ဍ ḍa	ဎ ḍha	ဏ ṇa
တ ta	ထ tha	ဒ da	ဓ dha	န na
ပ pa	ဖ pha	ဗ ba	ဘ bha	မ ma

ယ ya   ရ ra   လ la   ဝ va   သ sa   ဟ ha   ဠ ḷa   ံ ṁ

VOWELS IN COMBINATION

ာ ါ = ā   ိ = i   ီ = ī   ု ု = u   ူ ူ = ū   ေ = e   ော ေါ = o

က ka	ကာ kā	ကိ ki	ကီ kī	ကု ku	ကူ kū	ကေ ke	ကော ko
ခ kha	ခါ khā	ခိ khi	ခီ khī	ခု khu	ခူ khū	ခေ khe	ခေါ kho ...

CONJUNCT-CONSONANTS

က္က kka	င်္ဃ ṅgha	ဏ္ဌ ṇṭha	ဓျ dhya	ပ္လ pla	လ္လ lla
က္ခ kkha	စ္စ cca	ဏ္ဍ ṇḍa	ဓွ dhva	ပ္ဗ pba	လျ lya
ကျ kya	စ္ဆ ccha	ဏ္ဏ ṇṇa	န္တ nta	ဗ္ဘ bbha	လှ lha
ကြိ kri	ဇ္ဇ jja	ဏှ ṇha	န္တွ ntva	ဗျ bya	ဝှ vha
က္လ kla	ဇ္ဈ jjha	တ္တ tta	န္ထ ntha	ဗြ bra	သ္တ sta
ကွ kva	ည ñña	တ္ထ ttha	န္ဒ nda	မ္ပ mpa	သ္တြ stra
ချ khya	ဉှ ñha	တွ tva	န္ဒြ ndra	မ္ဖ mpha	သ္န sna
ခွ khva	ဉ္စ ñca	တျ tya	န္ဓ ndha	မ္ဗ mba	သျ sya
ဂ္ဂ gga	ဉ္ဆ ñcha	တြ tra	န္န nna	မ္ဘ mbha	ဿ ssa
ဂ္ဃ ggha	ဉ္ဇ ñja	ဒ္ဒ dda	နျ nya	မ္မ mma	သ္မ sma
ဂျ gya	ဉ္ဈ ñjha	ဒ္ဓ ddha	နှ nha	မျ mya	သွ sva
ဂြ gra	ဋ္ဋ ṭṭa	ဒျ dya	ပ္ပ ppa	မှ mha	ဟ္မ hma
င်္က ṅka	ဋ္ဌ ṭṭha	ဒြ dra	ပ္ဖ ppha	ယျ yya	ဟွ hva
င်္ခ ṅkha	ဍ္ဍ ḍḍa	ဒွ dva	ပျ pya	ယှ yha	ဠှ ḷha
င်္ဂ ṅga					

၁	၂	၃	၄	၅	၆	၇	၈	၉	၀
1	2	3	4	5	6	7	8	9	0

Nettiṭīkā

Mātikā | | | Piṭṭhaṅka

Nettiṭīkāya mātikā niṭṭhitā.

Nettivibhāvinī

Mātikā | Piṭṭhaṅka

Nettivibhāviniyā mātikā niṭṭhitā.

Khuddakanikāya

Nettiṭīkā

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Ganthārambhakathāvaṇṇanā

Saṁvaṇṇanārambhe[1] ratanattayavandanā saṁvaṇṇetabbassa dhammassa pabhavanissayavisuddhipaṭivedanatthaṁ, taṁ pana dhammasaṁvaṇṇanāsu viññūnaṁ bahumānuppādanatthaṁ, taṁ sammadeva tesaṁ uggahaṇadhāraṇādikkamaladdhabbāya sammāpaṭipattiyā sabbahitasukhanipphādanatthaṁ. Atha vā maṅgalabhāvato, sabbakiriyāsu pubbakiccabhāvato, paṇḍitehi sammācaritabhāvato, āyatiṁ paresaṁ diṭṭhānugati-āpajjanato ca saṁvaṇṇanāyaṁ ratanattayapaṇāmakiriyā. Atha vā ratanattayapaṇāmakaraṇaṁ pūjanīyapūjāpuññavisesanibbattanatthaṁ, taṁ attano yathāladdhasampattinimittassa kammassa balānuppadānatthaṁ, antarā ca tassa asaṅkocanatthaṁ, tadubhayaṁ anantarāyena aṭṭhakathāya parisamāpanatthaṁ. Idameva ca payojanaṁ ācariyena idhādhippetaṁ. Tathā hi vakkhati "vandanājanitaṁ -pa- tassa tejasā"ti. Vatthuttayapūjā hi niratisayapuññakkhettasambuddhiyā aparimeyyappabhāvo puññātisayoti bahuvidhantarāyepi lokasannivāse antarāyanibandhanasakalasaṁkilesaviddhaṁsanāya pahoti, bhayādi-upaddavañca nivāreti. Yathāha—

"Pūjārahe pūjayato, buddhe yadi va sāvake"ti[2] ca,

---

1. Dī-Ṭī 1. 1; Ma-Ṭī 1. 1; Saṁ-Ṭī 1. 1 piṭṭhesupi passitabbaṁ.
2. Khu 1. 42; Khu 3. 147 piṭṭhesu.

Tathā—

“Ye bhikkhave buddhe pasannā, agge te pasannā, agge kho pana pasannānaṁ aggo vipāko hotī”ti[1] ca,

Tathā—

“Buddho’ti kittayantassa, kāye bhavati yā pīti.
Varameva hi sā pīti, kasiṇenapi jambudīpassa.
‘Dhammo’ti -pa-. ‘Saṁgho’ti -pa- dīpassā”ti[2] ca,

Tathā—

“Yasmiṁ mahānāma samaye ariyasāvako tathāgataṁ anussarati, nevassa tasmiṁ samaye rāgapariyuṭṭhitaṁ cittaṁ hoti, na dosa -pa- na mohapariyuṭṭhitaṁ cittaṁ hotī”ti[3] ca,

Tathā—

“Araññe rukkhamūle vā -pa- bhayaṁ vā chambhitattaṁ vā, lomahaṁso na hessatī”ti[4] ca.

Tattha yassa ratanattayassa vandanaṁ kattukāmo, tassa guṇātisayayogasandassanatthaṁ **“mahākāruṇikan”**ti-ādinā gāthāttayamāha. Guṇātisayayogena hi vandanārahabhāvo, vandanārahe ca katā vandanā yathādhippetappayojanaṁ sādhetīti. Tattha yassā saṁvaṇṇanaṁ kattukāmo, sā netthi visesato yathānulomasāsanasannissayā, tassa ca vicittākārappavattivibhāvinī. Tathā hi suttantadesanā na vinayadesanā viya karuṇāppadhānā, nāpi abhidhammadesanā viya paññāppadhānā, atha kho karuṇāpaññāppadhānāti tadubhayappadhānadesanāvisesavibhāvanaṁ tāva sammāsambuddhassa thomanaṁ kātuṁ tammūlakattā sesaratanānaṁ **“mahākāruṇikaṁ nāthan”**ti-ādi vuttaṁ.

Tattha[5] kiratīti **karuṇā,** paradukkhaṁ vikkhipati apanetīti attho. Atha vā kiṇātīti **karuṇā,** paradukkhe sati kāruṇikaṁ hiṁsati vibādhatīti

1. Aṁ 1. 343; Khu 1. 254, 255 piṭṭhesu.
2. Dī-Ṭṭha 1. 54; Itivuttaka-Ṭṭha 271; Dī-Ṭī 1. 2; Ma-Ṭī 1. 2; Aṁ-Ṭī 2. 287 piṭṭhesu.
3. Aṁ 2. 252; Aṁ 3. 531 piṭṭhesu.
4. Saṁ 1. 222 piṭṭhe.
5. Dī-Ṭī 1. 2; Ma-Ṭī 1. 2; Saṁ-Ṭī 1. 2; Aṁ-Ṭī 1. 5 piṭṭhesu passitabbaṁ.

attho. Kampanaṁ karotīti vā **karuṇā,** paradukkhe sati sādhūnaṁ hadayakhedaṁ karotīti attho. Kamiti vā sukhaṁ, taṁ rundhatīti **karuṇā.** Esā hi paradukkhāpanayanakāmatālakkhaṇā, attasukhanirapekkhatāya kāruṇikānaṁ sukhaṁ rundhati vibandhatīti attho. Kiriyati dukkhitesu pasāriyatīti vā **karuṇā,** karuṇāya niyuttoti **kāruṇiko** yathā "dovāriko"ti[1]. Yathā hi dvāraṭṭhānato aññattha vattamānopi dvārapaṭibaddhajīviko puriso dvārānativattavuttitāya dvāre niyuttoti "dovāriko"ti vuccati, evaṁ bhagavā mettādivasena karuṇāvihārato aññattha vattamānopi karuṇānativattavuttitāya karuṇāya niyuttoti "kāruṇiko"ti vuccati. Mahābhinīhārato paṭṭhāya hi yāva mahāparinibbānā lokahitatthameva lokanāthā tiṭṭhantīti. Mahanto kāruṇikoti **mahākāruṇiko.** Satipi bhagavato tadaññaguṇānampi vasena mahantabhāve kāruṇikasaddasannidhānena vuttattā karuṇāvasenevettha mahantabhāvo veditabbo yathā "mahāveyyākaraṇo"ti. Evañca katvā "mahākāruṇiko"ti iminā padena puggalādhiṭṭhānena satthu mahākaruṇā vuttā hoti.

Aparo nayo—atthasādhanato karuṇaṁ karuṇāyanaṁ karuṇāsampavattanaṁ arahatīti **kāruṇiko.** Bhagavato hi sabbaññutāya anavasesato sattānaṁ hitaṁ, hitupāyañca jānato, tattha ca akilāsuno hitesitā satthikā, na tathā aññesanti. Atha vā karuṇā karuṇāyanaṁ sīlaṁ pakati sabhāvo etassāti **kāruṇiko.** Bhagavā hi pathavīphassādayo viya kakkhaḷaphusanādisabhāvā karuṇāsabhāvo sabhāvabhūtakaruṇoti attho. Sesaṁ purimasadisameva. Atha vā mahāvisayatāya, mahānubhāvatāya, mahapphalatāya ca mahatī karuṇāti **mahākaruṇā.** Bhagavato hi karuṇā niravasesesu sattesu pavattati, pavattamānā ca anaññasādhāraṇā pavattati, diṭṭhadhammikādibhedañca mahantameva sattānaṁ hitasukhaṁ ekantato nipphādeti, mahākaruṇāya niyuttoti **mahākāruṇiko,** taṁ mahākāruṇikaṁ. Sesaṁ sabbaṁ vuttanayeneva veditabbaṁ. Sumāgadhādipadānaṁ viya cettha saddasiddhi veditabbā.

---

1. Aṁ 2. 478 piṭṭhe.

Nāthatīti **nātho,** veneyyānaṁ hitasukhaṁ āsīsati patthetīti attho, mettāyanavasena cettha hitasukhāsīsanaṁ veditabbaṁ, na karuṇāyanavasena paṭhamapadena vuttattā. Atha vā nāthati veneyyagataṁ kilesabyasanaṁ upatāpetīti **nātho,** nāthatīti vā **nātho,** yācatīti attho. Bhagavā hi "sādhu bhikkhave bhikkhu kālena kālaṁ attasampattiṁ paccavekkhitā"ti-ādinā[1] sattānaṁ taṁ taṁ hitappaṭipattiṁ yācitvāpi mahākaruṇāya samussāhito te tattha niyojeti. Paramena vā cittissariyena samannāgato, sabbasatte vā sīlādiguṇehi īsati abhibhavatīti paramissaro bhagavā **"nātho"**ti vuccati, taṁ nāthaṁ.

Ñātabbanti **ñeyyaṁ,** atītādibhedabhinnaṁ sabbaṁ saṅkhataṁ, asaṅkhatañca. Saṅgaraṇaṭṭhena **sāgaro,** patitapatitānaṁ attano puthulagambhīrabhāvehi saṁsīdanaṁ nimmujjanaṁ karotīti attho. **Saṁ-**saddassa cettha "sābhāvo, sārāgo"ti-ādīsu[2] viya niruttinayena daṭṭhabbo. **Saṅgaraṇaṭṭhenā**ti vā saṅgarakaraṇaṭṭhena, ṭhitadhammatāya "ayaṁ me mariyādā, imaṁ velaṁ nātikkamāmī"ti lokena saṅgaraṁ saṅketaṁ karonto viya hotīti attho. Saṅgaraṇaṁ vā samantato galanaṁ sandanaṁ udakena karotīti **sāgaro.** Kappavuṭṭhānakāle hi mahāsamuddo ito cito ca paggharitvā sakalaṁ lokadhātuṁ ekoghaṁ karotīti. Lokiyā **pana** vadanti "sāgarassa rañño puttehi sāgarehi nibbattito khatoti **sāgaro,** puratthimo samuddappadeso, taṁsambandhatāya ruḷhivasena sabbopi samuddo tathā voharīyatī"ti. Sāgarasadisattā **sāgaro,** ñeyyameva sāgaroti **ñeyyasāgaro.** Sadisatā cettha puthuladuttaragambhīrānādikālikatāhi veditabbā, nihīnaṁ cetamopammaṁ. Tathā hi ñeyyasseva sātisayā puthulatā aparimāṇalokadhātubyāpanato, sabbaññutaññāṇasseva taraṇīyatāya duttaratā, gambhīratā, ādikoṭirahitā[3] ca pavatti, na itarassa paricchinnadesattā bāhirakavītarāgehipi ittarena khaṇena atikkamitabbattā, parimitagambhīrattā, parimitakālattā ca. Ñeyyasāgarassa pāraṁ pariyantaṁ gatoti **ñeyyasāgarapāragū,** taṁ ñeyyasāgarapāraguṁ.

---

1. Aṁ 3. 9, 11, 12 piṭṭhādīsu. 2. Abhi 1. 94 piṭṭhe.

3. Taraṇīyatāgādhalābho ādikoṭirahitā (Ka)

Gamanañcettha ñāṇagamanameva, na itaraṁ ñeyyaggahaṇato, taṁ pana ñāṇaṁ duvidhaṁ sammasanapaṭivedhabhedato, tathā hetuphalabhedato. Tattha "kicchaṁ vatāyaṁ loko āpanno"ti-ādinā[1] karuṇāyanavaseneva abhinivisitvā anekākāravokāre saṅkhāre sammasantaṁ bhagavato **sammasanañāṇaṁ** chattiṁsakoṭisatasahassamukhena ñeyyasāgaraṁ ajjhogāhetvā tassa pāraṁ pariyantaṁ agamāsi, yaṁ "mahāvajirañāṇan"ti vuccati. **Paṭivedhañāṇaṁ** pana sabbaññutaññāṇapadaṭṭhānaṁ āsavakkhayañāṇaṁ, āsavakkhayañāṇapadaṭṭhānañca sabbaññutaññāṇaṁ, yaṁ "mahābodhī"ti vuccati. Pāragamanañca tassa kiccasiddhiyā, samatthatāya ca veditabbaṁ. Tathā yathāvuttaṁ sammasanañāṇaṁ **hetu,** itaraṁ **phalaṁ.** Saha sammasanañāṇena vā āsavakkhayañāṇaṁ **hetu,** sabbaññutaññāṇaṁ **phalaṁ** tadānisaṁsabhāvatoti veditabbaṁ.

Vandeti namāmi, abhitthavāmi vā. Saṇhaṭṭhena **nipuṇā,** anupacitañāṇasambhārānaṁ agādhaṭṭhena **gambhīrā,** ekattādibhedato nandiyāvaṭṭādivibhāgato ca **vicitrā** visiṭṭhā nānāvidhā nayā etissāti **nipuṇagambhīravicitranayā,** nipuṇagambhīravicitranayā desanā assāti **nipuṇagambhīravicitranayadesano,** taṁ nipuṇa -pa- desanaṁ. Nayatīti vā **nayo,** pāḷigati, sā ca vuttanayena atthato **nipuṇā,** atthato byañjanato ca **gambhīrā**, saṅkhepavitthārānulomādippavattiyā nānāvidhatāya **vicitrā.** Tathā hi paññatti-anupaññatti-ādivasena, saṁkilesabhāgiyādi lokiyādi tadubhayavomissatādi vasena, kusalādi khandhādi saṅgahādi samayavimuttādi ṭhapanādi kusalamūlādi tikapaṭṭhānādi vasena ca anekavidhā pāḷigatīti.

Tattha[2] dvīhākārehi bhagavato thomanā veditabbā attahitasampattito, parahitappaṭipattito ca. Tesu attahitasampatti anāvaraṇañāṇādhigamato, savāsanānaṁ sabbesaṁ kilesānaṁ accantappahānato ca veditabbā, parahitappaṭipatti lābhasakkārādinirapekkhacittassa sabbadukkhaniyyānikadhammadesanato, paṭiviruddhesupi niccaṁ hitajjhāsayañāṇaparipākakālāgamanato ca veditabbā. Sā panettha payogato, āsayato ca duvidhā, parahitappaṭipatti, yathāvuttabhedā duvidhā ca attahitasampatti pakāsitā hoti. Kathaṁ? "Mahākāruṇikan"ti iminā

1. Dī 2. 26; Saṁ 1. 246, 251; Khu 10. 199 piṭṭhesu. 2. Dī-Ṭī 1. 6 piṭṭhepi.

āsayato, "nipuṇa -pa- desanan"ti iminā payogato, "nāthan"ti iminā pana ubhayathāpi bhagavato parahitappaṭipatti pakāsitā karuṇākiccadīpanato, "ñeyyasāgarapāragun"ti iminā sātisayaṁ attahitasampatti paramukkaṁsagatañāṇakiccadīpanato.

Atha vā tīhākārehi bhagavato thomanā veditabbā hetuto, phalato, upakārato ca. Tattha **hetu** mahākaruṇā, sā pana paṭhamapadena sarūpeneva dassitā. **Phalaṁ** catubbidhaṁ ñāṇasampadā pahānasampadā ānubhāvasampadā rūpakāyasampadā cāti. Tāsu padhānabhūtā **ñāṇapahāna**sampadā "ñeyyasāgarapāragun"ti iminā padena pakāsitā. Padhāne hi dassite avinābhāvato itarampi dvayaṁ dassitameva hoti. Na hi buddhānaṁ ānubhāvarūpakāyasampattīhi vinā kadācipi dhammakāyasirī vattatīti. **Upakāro** anantaraṁ abāhiraṁ katvā tividhayānamukhena vimuttidhammadesanā, sā "nāthaṁ, nipuṇa -pa- desanan"ti padadvayena pakāsitāti veditabbaṁ.

Tattha[1] "mahākāruṇikan"ti etena sammāsambodhiyā mūlaṁ dasseti. Mahākaruṇāsañcoditamānaso hi bhagavā saṁsārapaṅkato sattānaṁ samuddharaṇatthaṁ katābhinīhāro anupubbena pāramiyo pūretvā anuttaraṁ sammāsambodhiṁ adhigatoti karuṇā sammāsambodhiyā mūlaṁ. "Ñeyyasāgarapāragun"ti etena pubbabhāgappaṭipattiyā saddhiṁ sammāsambodhiṁ dasseti. Anāvaraṇañāṇapadaṭṭhānañhi maggañāṇaṁ, maggañāṇapadaṭṭhānañca anāvaraṇañāṇaṁ "sammāsambodhī"ti vuccati. Vuttappabhedaṁ pana sammasanañāṇaṁ saha paññāpāramiyā tassā pubbabhāgapaṭipadā. Tassā hi ānubhāvena līnuddhaccapatiṭṭhānāyūhana kāmasukhallikattakilamathā nuyogasassa tucchedādi-antadvayavirahitā ukkaṁsapāramippattā majjhimā paṭipadā bhāvanāpāripūriṁ gatā. "Nāthan"ti iminā sammāsambodhiyā phalaṁ dasseti lokattayanāyakabhāvadīpanato. Tathā hi sabbānatthaparihārapubbaṅgamāya niravasesahitasukhavidhānatapparāya niratisayāya payogasampattiyā, sadevamanussāya pajāya accantupakāritāya aparimitanirupamabhāvaguṇavisesasamaṅgitāya ca sabbasattuttamo bhagavā aparimāṇāsu lokadhātūsu aparimāṇānaṁ sattānaṁ anuttaragāravaṭṭhānabhūtatāya ca "nātho"ti vuccatīti. "Nipuṇa -pa- desanan"ti iminā sammāsambodhiyā

1. Dī-Ṭī 1. 7 piṭṭhepi.

payojanaṁ dasseti. Saṁsāramahoghato sattasantāraṇatthañhi bhagavatā sammāsambodhi abhipatthitā, tañca sattasantāraṇaṁ yathāvuttadesanāsampattiyā samijjhati tadavinābhāvato. Iminā bhagavato sātisayā parahitappaṭipatti dassitā, itarehi attahitasampattīti tadubhayena attahitāya paṭipannādīsu catūsu puggalesu bhagavato catutthapuggalabhāvaṁ dīpeti, tena ca anuttaradakkhiṇeyyabhāvaṁ, uttamavandanīyabhāvaṁ, attano ca vandanakiriyāya khettaṅgatabhāvaṁ dīpeti.

Ettha ca yathā "mahākāruṇikan"ti iminā padena bhagavato mahākaruṇā dassitā, evaṁ "ñeyyasāgarapāragun"ti etena mahāpaññā dassitā. Tesu **karuṇā**ggahaṇena lokiyesu mahaggatabhāvappattāsādhāraṇaguṇadīpanato bhagavato sabbalokiyaguṇasampatti dassitā hoti, **paññā**ggahaṇena sabbaññutaññāṇapadaṭṭhānamaggañāṇadīpanato sabbalokuttaraguṇasampatti. Tadubhayaggahaṇasiddho eva cattho nāthasaddena pakāsīyati. Karuṇāvacanena upagamanaṁ nirupakkilesaṁ dasseti, paññāvacanena apagamanaṁ. Tathā karuṇāggahaṇena lokasamaññānurūpaṁ bhagavato pavattiṁ dasseti lokavohāravisayattā karuṇāya, paññāggahaṇena samaññāya anatidhāvanaṁ. Sabhāvānavabodhena hi dhammānaṁ samaññaṁ atidhāvitvā sattādisammasanaṁ hotīti. Tathā karuṇāggahaṇena mahākaruṇāsamāpattivihāraṁ dasseti, paññāggahaṇena tīsu kālesu appaṭihatañāṇaṁ, catusaccañāṇaṁ, catupaṭisambhidāñāṇaṁ, catuvesārajjañāṇaṁ. Karuṇāggahaṇena mahākaruṇāsamāpattiñāṇassa gahitattā sesāsādhāraṇañāṇāni, cha abhiññā, aṭṭhasu parisāsu[1] akampanañāṇāni, dasabalāni, cuddasa buddhañāṇāni, soḷasa ñāṇacariyā, aṭṭhārasa buddhadhammā[2], catucattālīsa ñāṇavatthūni sattasattati ñāṇavatthūnīti[3] evamādīnaṁ anekesaṁ paññāppabhedānaṁ vasena ñāṇacāraṁ dasseti.

Tathā karuṇāggahaṇena caraṇasampatti, paññāggahaṇena vijjāsampatti. Karuṇāggahaṇena sattādhipatitā, paññāggahaṇena dhammādhipatitā.

---

1. Ma 1. 104, 128, 132 piṭṭhesu vitthāro.
2. Khu 7. 139, 278; Khu 8. 175; Khu 9. 376; Khu 10. 16; Dī-Ṭṭha 3. 176; Mūlaṭī 2. 2; Dī-Ṭī 3. 54, 198 piṭṭhesu passitabbaṁ.
3. Saṁ 1. 290 piṭṭhe passitabbaṁ.

Karuṇāggahaṇena lokanāthabhāvo, paññāggahaṇena attanāthabhāvo. Tathā karuṇāggahaṇena pubbakāribhāvo, paññāggahaṇena kataññutā. Karuṇāggahaṇena aparantapatā, paññāggahaṇena anattantapatā. Karuṇāggahaṇena vā buddhakaradhammasiddhi, paññāggahaṇena buddhabhāvasiddhi. Tathā karuṇāggahaṇena paresaṁ tāraṇaṁ, paññāggahaṇena sayaṁ tāraṇaṁ. Tathā karuṇāggahaṇena sabbasattesu anuggahacittatā, paññāggahaṇena sabbadhammesu virattacittatā dassitā hoti. Sabbesañca buddhaguṇānaṁ karuṇā ādi taṁnidānabhāvato, paññā pariyosānaṁ tato uttari karaṇīyābhāvato, iti ādipariyosānadassanena sabbe buddhaguṇā dassitā honti. Tathā karuṇāvacanena sīlakkhandhapubbaṅgamo samādhikkhandho dassito hoti. Karuṇānidānañhi sīlaṁ tato pāṇātipātādiviratippavattito, sā ca jhānattayasampayoginīti. Paññāvacanena paññākkhandho. Sīlañca sabbabuddhaguṇānaṁ ādi, samādhi majjhe, paññā pariyosānanti evampi ādimajjhapariyosānakalyāṇā sabbe buddhaguṇā dassitā honti nayato dassitattā. Eso eva hi niravasesato buddhaguṇānaṁ dassanupāyo, yadidaṁ nayaggāhaṇaṁ, aññathā ko nāma samattho bhagavato guṇe anupadaṁ niravasesato dassetuṁ. Tenevāha—

> “Buddhopi buddhassa bhaṇeyya vaṇṇaṁ,
> Kappampi ce aññamabhāsamāno.
> Khīyetha kappo ciradīghamantare,
> Vaṇṇo na khīyetha tathāgatassā”ti[1].

Teneva ca āyasmatā sāriputtattherenāpi buddhaguṇaparicchedanaṁ pati anuyuttena “no hetaṁ bhante”ti[2] paṭikkhipitvā “apica me bhante dhammanvayo vidito”ti[2] vuttaṁ.

Evaṁ saṅkhepena sakalasabbaññuguṇehi bhagavantaṁ abhitthavitvā idāni saddhammaṁ thometuṁ **“vijjācaraṇasampannā”**ti-ādimāha. Tattha vijjācaraṇasampannā hutvāti vacanaseso. Vindiyaṁ dhammānaṁ salakkhaṇaṁ,

---

1. Dī-Ṭṭha 1. 257; Dī-Ṭṭha 3. 61; Ma-Ṭṭha 3. 289; Udāna-Ṭṭha 305; Apadāna-Ṭṭha 2. 91; Buddhavaṁsa-Ṭṭha 163; Cariyāpiṭaka-Ṭṭha 9. 324; Dī-Ṭī 1. 9; Ma-Ṭī 1. 10; Saṁ-Ṭī 1. 9; Aṁ-Ṭī 1. 12; Vajira-Ṭī 10; Sārattha-Ṭī 1. 6 piṭṭhesupi.
2. Dī 2. 70 piṭṭhe.

sāmaññalakkhaṇañca vindatīti **vijjā,** lobhakkhandhādīni vā vijjhanaṭṭhena **vijjā,** catunnaṁ vā ariyasaccānaṁ viditakaraṇaṭṭhena **vijjā**ti evaṁ tāvettha vacanatthato vijjā veditabbā. Pabhedato pana tissopi vijjā **vijjā bhayabheravasutte** āgataniyāmeneva, aṭṭhapi vijjā **vijjā ambaṭṭhasuttādīsu**[1] āgataniyāmeneva. Caranti tehīti **caraṇāni,** sīlasaṁvarādayo pañcadasa dhammā, iti imāhi vijjāhi, imehi ca caraṇehi sampannā sampannāgatāti **vijjācaraṇasampannā.**

Yenāti yena dhammena karaṇabhūtena, hetubhūtena ca. Tattha maggadhammassa karaṇattho veditabbo niyyānakiriyāsādhakatamabhāvato, nibbānadhammassa hetu-attho ārammaṇapaccayabhāvato. Paccayattho hi ayaṁ hetvattho. Pariyattidhammassapi hetu-attho yujjateva paramparāya hetubhāvato. Phaladhamme pana ubhayampi sambhavati. Kathaṁ? "Tāya saddhāya avūpasantāyā"ti vacanato maggena samucchinnānaṁ kilesānaṁ paṭippassaddhippahānakiccatāya phalassa niyyānānuguṇatā, niyyānapariyosānatā cāti iminā pariyāyena siyā karaṇattho niyyānakiriyāya. Sakadāgāmimaggavipassanādīnaṁ pana upanissayapaccayabhāvato siyā hetu-attho. Evañca katvā **aggappasādasuttā**dīsu[2] aggādibhāvena aggahitāpi phalapariyattidhammā **chattamāṇavakavimānā**dīsu[3] saraṇīyabhāvena gahitāti tesaṁ magganibbānānaṁ viya mahā-aṭṭhakathāyaṁ saraṇabhāvo uddhaṭo. Visesato cettha maggapariyāpannā eva vijjācaraṇadhammā veditabbā. Te hi nippariyāyena niyyānakiriyāya sādhakatamabhūtā, na itare. Itaresaṁ pana niyyānatthatāya niyyānatā. Yadi evaṁ kasmā "vijjācaraṇasampannā hutvā"ti vuttaṁ, niyyānasamakālameva hi yathāvuttavijjācaraṇasampattisamadhigamoti? Nāyaṁ virodho samānakālatāya eva adhippetattā yathā "cakkhuñca paṭicca rūpe ca uppajjati cakkhuviññāṇan"ti[4]. **Sampannā**ti vā padassa vattamānakālatthatā veditabbā "uppannā dhammā"ti[5] ettha uppannasaddassa viya. Evañca katvā vacanasesamantareneva padayojanā siddhā hoti.

---

1. Dī 1. 94 piṭṭhe. 2. Khu 1. 254 piṭṭhe. 3. Khu 2. 76 piṭṭhe.
4. Ma 1. 158, 326; Ma 3. 328, 332, 333; Saṁ 1. 301, 302; Saṁ 2. 261; Abhi 4. 248, 249 piṭṭhesu.
5. Abhi 1. 3 piṭṭhe.

"Yenā"ti ca padaṁ ubhayattha sambandhitabbaṁ "yena dhammena vijjācaraṇasampannā, yena dhammena niyyantī"ti.

Lokatoti khandhādilokato, vaṭṭatoti attho. **Tan**ti taṁ magganibbānaphalapariyattibhedaṁ dhammaṁ. **Uttaman**ti seṭṭhaṁ. Tathā hesa attanā uttaritarassa abhāvena "anuttaro"ti vuccati. Tattha maggassa niyyānahetu-ādi-atthena, nibbānassa nissaraṇavivekādi-atthena, phalassa ariyasantabhāvādi-atthena ca seṭṭhatā veditabbā. Svāyamattho "yāvatā bhikkhave dhammā saṅkhatā, ariyo aṭṭhaṅgiko maggo tesaṁ aggamakkhāyatī"ti[1] ādisuttapadānusārena vibhāvetabbo.

Dhammanti yathānusiṭṭhaṁ paṭipajjamāne apāyato, saṁsārato ca apatamāne katvā dhāretīti **dhammo.** Sammā, sāmañca sabbadhammānaṁ buddhattā **sammāsambuddho,** sabbaññutā-anāvaraṇañāṇo samantacakkhu bhagavā, tena yathā sammāsambodhisamadhigameneva sabbe buddhaguṇā sampāpuṇīyanti, evaṁ sammadeva āsevanāya bhāvanāya bahulīkiriyāya sammāpaṭipattiyā sammadeva paccavekkhaṇāya sakkaccaṁ dhammadesanāya veneyyasantānesu patiṭṭhāpanena—

> "Ariyaṁ vo bhikkhave sammāsamādhiṁ desessāmi[2]. Maggānaṭṭhaṅgiko seṭṭho[3]. Yāvatā bhikkhave dhammā saṅkhatā vā asaṅkhatā vā, virāgo tesaṁ aggamakkhāyati[1]. Ekāyano ayaṁ bhikkhave maggo sattānaṁ visuddhiyā[4]. Dhammaṁ vo bhikkhave desessāmi ādikalyāṇan"ti[5]—

ādivacanehi, abhitthavanena ca pūjito mānito apacitoti **sammāsambuddhapūjito,** taṁ sammāsambuddhapūjitaṁ dhammaṁ vandeti sambandho.

Ayaṁ panettha saṅkhepattho—yassa dhammassa adhigamane vijjāsampannā ceva honti caraṇasampannā ca, sabbavaṭṭadukkhato ca niyyanti, tameva ariyānaṁ sakalaguṇasamaṅgībhāvanimittaṁ, anavasesadukkhanissaraṇahetubhūtañca

---

1. Khu 1. 254; Aṁ 1. 343 piṭṭhesu.
2. Ma 3. 116; Khu 10. 200 piṭṭhādīsu.
3. Khu 1. 52; Khu 10. 162, 206 piṭṭhesu.
4. Dī 2. 231; Ma 1. 70; Saṁ 3. 123, 145, 161 piṭṭhesu.
5. Ma 3. 327; Khu 10. 5 piṭṭhesu.

uttamaṁ pavaraṁ saddhiṁ pariyattidhammena navavidhaṁ lokuttaradhammaṁ bhagavatāpi sammāpaṭipatti-ādividhinā pūjitaṁ namāmi, abhitthavāmi vāti.

Ettha ca "yena lokato niyyanti, vijjācaraṇasampannā ca hontī"ti padadvayena yathākkamaṁ dhammassa bhāvetabbabhāvo, sacchikātabbabhāvo ca vutto. Tesu paṭhamena vijjāsampattiyā dhammaṁ thometi, dutiyena vimuttisampattiyā. Tathā paṭhamena jhānasampadāya, dutiyena vimokkhasampadāya. Paṭhamena vā samādhisampadāya, dutiyena samāpattisampadāya. Paṭhamena vā khayañāṇabhāvena, dutiyena anuppādañāṇabhāvena. Atha vā purimena vijjūpamatāya, dutiyena vajirūpamatāya. Purimena vā virāgasampattiyā, dutiyena nirodhasampattiyā. Tathā paṭhamena niyyānabhāvena, dutiyena nissaraṇabhāvena. Paṭhamena vā hetubhāvena, dutiyena asaṅkhatabhāvena. Paṭhamena vā dassanabhāvena, dutiyena vivekabhāvena. Paṭhamena vā adhipatibhāvena, dutiyena amatabhāvena dhammaṁ thometi. Atha vā paṭhamena niyyānikabhāvadassanato svākkhātatāya dhammaṁ thometi, dutiyena sacchikātabbabhāvato sandiṭṭhikatāya. Tathā purimena akālikatāya, pacchimena ehipassikatāya. Purimena vā opaneyyikatāya, pacchimena paccattaṁ veditabbatāya dhammaṁ thometi.

"Uttaman"ti ca etena aññassa visiṭṭhassa abhāvadīpanena paripuṇṇatāya dhammaṁ thometi, "sammāsambuddhapūjitan"ti etena parisuddhatāya. Sabbadosāpagamena hissa pūjanīyatā. Parisuddhatāya cassa pahānasampadā, paripuṇṇatāya pabhavasampadā. Pahānasampattiyā ca bhāvanāpāripūrī anavasesadosasamugghāṭanato, pabhavasampattiyā sacchikiriyanibbatti tatuttari karaṇīyābhāvato. Anaññasādhāraṇatāya hi uttamoti. Tathā bhāvetabbabhāvenassa saha pubbabhāgasīlādīhi sekkhā sīlasamādhipaññākkhandhā, sacchikātabbabhāvena saha asaṅkhatāya dhātuyā asekkhāsīlasamādhipaññākkhandhā dassitā hontīti.

Evaṁ saṅkhepena sabbasaddhammaguṇehi saddhammaṁ thometvā idāni ariyasaṁghaṁ thometuṁ **"sīlādiguṇasampanno"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **sīlādiguṇasampanno**ti sīlasamādhipaññāvimuttiyādiguṇehi sampanno samannāgato, sampannasīlādiguṇo vā. Ariyānañhi taṁtaṁmaggavajjhakilesappahānena hatapaṭipakkhā suvisuddhā sīlādayo "sampannā"ti vattabbataṁ

arahanti, na puthujjanānaṁ, yato "suppaṭipanno"ti-ādinā[1] ariyasaṁgho thomīyati. Atha vā **sīlādiguṇasampanno**ti paripuṇṇasīlādiguṇo. Ariyapuggalānañhi ariyasaccappaṭive dhena saheva yathārahaṁ sekkhāsekkhā sīlādidhammakkhandhā pāripūriṁ gacchantīti. **Ṭhito maggaphalesū**ti maggesu phalesu ca ṭhito, maggaṭṭho phalaṭṭho cāti attho. **Yo**ti aniyamato ariyasaṁghaṁ niddisati, tassa **"tan"**ti iminā niyamaṁ veditabbaṁ.

Nanu ca ariyasaṁghe na sabbe ariyapuggalā maggaṭṭhā, nāpi sabbe phalaṭṭhāti? Saccametaṁ, avayavadhammena pana samudāyaṁ niddisanto evamāha yathā "samaṁ cuṇṇan"ti. Yathā hi yogacuṇṇassa avayavesu labbhamāno samabhāvo samudāye apadisīyati "samaṁ cuṇṇan"ti, evaṁ ariyasaṁghassa avayavabhūtesu ariyapuggalesu labbhamāno maggaṭṭhaphalaṭṭhabhāvo samudāyabhūte ariyasaṁghe ṭhito "maggaphalesū"ti apadiṭṭhoti veditabbaṁ.

Ārakattā kilesehi, anaye na iriyanato, aye ca iriyanato, sadevakena ca lokena "saraṇan"ti araṇīyato **ariyo,** diṭṭhisīlasāmaññena saṁhatattā **saṁgho,** ariyo ca so saṁgho cāti **ariyasaṁgho,** taṁ ariyasaṁghaṁ. Pujjabhavaphalanibbattanato attano santānaṁ punātīti vā **puññaṁ,** khittaṁ vuttaṁ bījaṁ viruhanaṭṭhānatāya tāyati rakkhatīti **khettaṁ,** kedārādi, khettaṁ viyāti **khettaṁ,** sattānaṁ puññassa mahapphalabhāvakaraṇena viruhanaṭṭhānatāya khettanti **puññakkhettaṁ.** Anuttaraṁ vandeti sambandho.

Ettha ca "sīlādiguṇasampanno"ti etena ariyasaṁghassa bhagavato anujātaputtataṁ dasseti, tenassa pabhavasampadā dīpitā hoti. "Ṭhito maggaphalesū"ti etena pahānasampadaṁ, ñāṇasampadañca dasseti kilesānaṁ samucchedappaṭippassaddhippahānadīpanato, maggaphalañāṇadhigamadīpanato ca. "Ariyasaṁghan"ti etena pabhavasampadaṁ sabbasaṁghānaṁ aggabhāvadīpanato, sadevakena ca lokena araṇīyabhāvadīpanato. "Puññakkhettaṁ anuttaran"ti etena lokassa bahūpakārataṁ dasseti aggadakkhiṇeyyabhāvadīpanato.

---

1. Ma 1. 45; Aṁ 2. 252; Khu 1. 93 piṭṭhesu.

Tathā "sīlādiguṇasampanno"ti idaṁ ariyasaṁghassa sammā-ujuñāyasāmīcippaṭipannabhāvadīpanaṁ. "Ṭhito maggaphalesū"ti idaṁ satipi santānavibhāgena anekabhāve catupurisayuga-aṭṭhapurisapuggalabhāvadīpanaṁ. "Ariyasaṁghan"ti idaṁ āhuneyyādibhāvadīpanaṁ. "Puññakkhettaṁ anuttaran"ti idaṁ lokassa hitasukhāya paṭipannatādīpanaṁ. Tathā "ṭhito maggaphalesū"ti idaṁ ariyasaṁghassa lokuttarasaraṇagamanasabbhāvadīpanaṁ, tenassa bhagavato orasaputtabhāvo dassito hoti. "Sīlādiguṇasampanno"ti iminā panassa vihatavidhastakilesā anavasesā sekkhāsekkhā sīlādidhammakkhandhā dassitā. "Ariyasaṁghaṁ puññakkhettaṁ anuttaran"ti iminā tesaṁ tesaññeva yathāvuttaguṇavisesānaṁ suparisuddhataṁ dīpeti. Tenassa mahānubhāvataṁ, anuttaradakkhiṇeyyabhāvaṁ, vandanārahabhāvaṁ, attano ca vandanākiriyāya khettaṅgatabhāvaṁ dīpeti. Saraṇagamanañca sāvakānaṁ sabbaguṇānaṁ ādi, sapubbabhāgappaṭipadā sekkhā sīlakkhandhādayo majjhe, asekkhā sīlakkhandhādayo pariyosānanti ādimajjhapariyosānakalyāṇā sabbe ariyasaṁghaguṇā imāya gāthāya pakāsitāti veditabbaṁ.

Evaṁ gāthāttayena saṅkhepato sakalaguṇasaṁkittanamukhena ratanattayassa paṇāmaṁ katvā idāni taṁ nipaccakāraṁ yathādhippete payojane pariṇāmento **"vandanājanitan"**ti gāthamāha. Tattha **vandanājanitan**ti vandanākārena nibbattitaṁ, ratanattayaguṇābhitthavanavasena, nipaccakāravasena vā uppāditanti attho. **Itī**ti evaṁ "mahākāruṇikan"ti-ādippakārena. Ratijananaṭṭhena **ratanaṁ,** buddhadhammasaṁghā, cittīkatādibhāvo vā ratanaṭṭho. Vuttañhetaṁ—

> "Cittīkataṁ mahagghañca, atulaṁ dullabhadassanaṁ.
> Anomasattaparibhogaṁ, ratanaṁ tena vuccatī"ti[1].

Cittīkatabhāvādayo ca anaññasādhāraṇā buddhādīsu eva labbhanti, ratanānaṁ tayaṁ **ratanattayaṁ,** tasmiṁ ratanattaye. **Hatantarāyo**ti vidhasta-upaddavo hutvāti sambandho, etena attano pasādasampattiyā, ratanattayassa ca khettabhāvasampattiyā tassa puññassa atthasaṁvaṇṇanāya

1. Khuddakapāṭha-Ṭṭha 143; Dī-Ṭṭha 2. 35; Saṁ-Ṭṭha 3. 190; Suttanipāta-Ṭṭha 1. 172; Mahāniddesa-Ṭṭha 231; Dī-Ṭī 1. 14; Ma-Ṭī 1. 16; Saṁ-Ṭī 1. 14; Aṁ-Ṭī 1. 17; Sārattha-Ṭī 1. 14 piṭṭhesu.

upaghātaka-upaddavānaṁ vihanane samatthataṁ dasseti. **Sabbatthā**ti sabbasmiṁ anto ceva bahi ca, ajjhattikabāhiravatthūsūti attho. **Sabbatthā**ti vā sabbasmiṁ kāle, saṁvaṇṇanāya ādimajjhapariyosānakālesūti vuttaṁ hoti. **Hutvā**ti pubbakālakiriyā, tassa "karissāmatthavaṇṇanan"ti etena sambandho. **Tassā**ti yaṁ ratanattaye vandanājanitaṁ puññaṁ, tassa. **Tejasā**ti ānubhāvena balena.

Evaṁ ratanattayavandanāya payojanaṁ dassetvā idāni nettippakaraṇassa gambhīratthattā atthasaṁvaṇṇanāya dukkarabhāvaṁ dassetuṁ **"ṭhitin"**ti-ādimāha. Tattha **ṭhitin**ti ṭhānaṁ anantaradhānaṁ avicchedappavattiṁ. **Ākaṅkhamānenā**ti icchamānena patthayantena, "ahovatāyaṁ saddhammanetti ciraṁ tiṭṭheyyā"ti evaṁ patthayantenāti vuttaṁ hoti. **Ciran**ti dīghakālaṁ, pañcavassasahassaparimāṇaṁ kālanti attho. **Saddhammanettiyā**ti saddhammasaṅkhātāya nettiyā. Saddhammo hi veneyyasantānesu ariyaguṇānaṁ nayanato **netti,** saddhammassa vā netti **saddhammanetti,** tassā saddhammanettiyā, svāyamattho **aṭṭhakathāyaṁ** vicārito eva. **Therenā**ti thiraguṇayuttena. **Abhiyācito**ti ādaragāravena yācito. Abhimukhaṁ vā yācito, anuttaraṁ katvā yācitoti attho. Uddissa vā yācito, garutaraṁ katvā yācitoti attho, "karotu āyasmā nettippakaraṇassa kañci atthasaṁvaṇṇanan"ti evaṁ nettiyā atthasaṁvaṇṇanaṁ pati ajjhesitoti vuttaṁ hoti. Ettha ca saddhammassa ciraṁ ṭhitikāmena ajjhāsayasampannena sāsane thiraguṇayuttena sabrahmacārinā ādaragāravena, abhimukhaṁ vā yācitena me na sakkā tassa abhiyācanaṁ paṭikkhipitunti dasseti **"ṭhitiṁ ākaṅkhamānenā"**ti gāthāya.

Padumuttaranāthassāti padumuttarassa sammāsambuddhassa. **Passatā**ti pubbenivāsacakkhunā, samantacakkhunā eva vā hatthatale ṭhapita-āmalakaṁ viya abhinīhāraṁ passantena. **Tādinā**ti tādibhāvayuttena, sabbattha vā nibbikārena, "amhākaṁ bhagavatā"ti vacanaseso. **Yassā**ti āyasmato mahākaccānattherassa. **Ṭhapito**ti—

> "Etadaggaṁ bhikkhave mama sāvakānaṁ bhikkhūnaṁ saṁkhittena bhāsitassa vitthārena atthaṁ vibhajantānaṁ yadidaṁ mahākaccāno"ti[1]—

---

1. Aṁ 1. 24 piṭṭhe.

evaṁ ṭhapito. Sīlādiguṇavisesehi mahantā sāvakāti **mahāsāvakā**[1], mahākassapādayo, tesu ayamāyasmā aññataroti, mahāsāvako ca so guṇavisesayogato uttamo cāti **mahāsāvakuttamo.**

Jhānādīsu sātisayānaṁ āvajjanādivasībhāvānaṁ, ariyiddhivasena paramassa ca cetovasībhāvassa adhigatattā **vasippatto.** Atthādīsu savisesabhedagatapaṭisambhidāñāṇattā **pabhinnapaṭisambhido.** "Paṇḍito bhikkhave mahākaccāno, mahāpañño bhikkhave mahākaccāno"ti-ādinā[2] anekesu ṭhānesu bhagavatā pasaṁsitattā **sambuddhena pasaṁsito.** Tena vuttaṁ "satthu ceva saṁvaṇṇito saṁbhāvito, viññūnañca sabrahmacārinan"ti.

Anumoditāti "sādhu sādhu kaccāna, sādhu kho tvaṁ kaccāna imaṁ dhammasaṁvaṇṇanaṁ abhāsī"ti evaṁ anumoditā. Ekasmiṁ kira samaye ayaṁ mahāthero jambuvanasaṇḍe viharanto attano santikāvacarānaṁ bhikkhūnaṁ imaṁ hāranayapaṭimaṇḍitaṁ[3] pakaraṇaṁ abhāsi, bhāsitvā ca bhagavato santikaṁ upasaṅkamitvā bhagavantaṁ abhivādetvā ekamantaṁ nisinno yathābhāsitaṁ imaṁ pakaraṇaṁ bhagavato nivedesi, taṁ sutvā bhagavā "sādhu sādhū"ti-ādinā anumoditvā "tasmā tiha tvaṁ kaccāna imaṁ dhammasaṁvaṇṇanaṁ dhammanettitveva dhārehī"ti nāmaggahaṇaṁ akāsīti vadanti. Desanāhārādinandiyāvaṭṭanayādihāranayānusāreneva sabbadhammasaṁvaṇṇanānaṁ gatiyoti āha **"sāsanassa sadāyattā, navaṅgassatthavaṇṇanā"**ti.

Gambhīrañāṇehīti gambhīrehi ñāṇehi, na saddhāmattakena, gambhīrañāṇehi vā mahāpaññehi ariyehi. Pakaraṇassa gambhīratthataṁ, attano ca ñāṇassa nātivisayataṁ viditvā saṁvaṇṇanārambhe saṁsīdantampi maṁ sāsanaguṇādi-upanissayasampadā ussāhesīti imamatthaṁ dasseti **"kiñcāpī"**ti-ādinā.

"Pañcapi nikāye ogāhetvā"ti iminā nettiyā pañcapi mahānikāye anupavisitvā avaṭṭhānaṁ, tesaṁ saṁvaṇṇanābhāvañca dīpeti.

---

1. Theragāthā-Ṭṭha 2. 541; Aṁ-Ṭī 2. 132 piṭṭhesu vitthāro. 2. Ma 1. 161 piṭṭhe.
3. Hāranayasāsanapaṭṭhānapaṭimaṇḍataṁ (Nettimahāṭīkā)

Tattha "katamo assādo ca ādīnavo cā"ti-ādi peṭakopadesapāḷiṁ[1] ānetvā idha desanāhārādīnaṁ padatthavinicchayo peṭakena saṁsandanaṁ nāma. **"Yathābalan"**ti iminā sabbathā sabbabhāgenāpi nettiyā saṁvaṇṇanā mayā na sukarā kātuṁ, attano pana ñāṇabalānurūpaṁ karissāmīti niratimānataṁ dīpeti.

Suvisuddhanti suṭṭhu visuddhaṁ, nikāyantaraladdhidosehi antarantarā anuppavesitehi asammissanti adhippāyo. **Asaṁkiṇṇan**ti sanikāyepi padatthantaraparikappanādinā asaṁkiṇṇaṁ tādisasaṅkararahitaṁ anākulaṁ suparicchinnaṁ. Vividhehi ākārehi nicchinotīti **vinicchayo,** atthānaṁ vinicchayo **atthavinicchayo,** gaṇṭhiṭṭhānabhūtesu atthesu khilamaddanākārena pavattā vimaticchedakathā, nipuṇo sukhumo saṇho atthavinicchayo etassāti **nipuṇatthavinicchayo.** Atha vā atthe vinicchinotīti **atthavinicchayo,** yathāvutta-atthavisayañāṇaṁ, nipuṇo cheko atthavinicchayo etassāti **nipuṇatthavinicchayo,** taṁ nipuṇatthavinicchayaṁ. **Samayan**ti siddhantaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti—mahāvihāravāsīnaṁ siddhanto vuttanayena suparisuddho, anākulo, saṇhasukhumavinicchayo ca, siddhantaṁ taṁ avilomento anukūlato tattha siddhaṁyeva dhammanettiṁ pakāsayanto nettippakaraṇassa atthasaṁvaṇṇanaṁ karissāmīti.

Pamādalekhanti aparabhāge potthakāruḷhakāle pamajjitvā likhanavasena pavattappamādapāṭhaṁ. **Vajjetvā**ti apanetvā. **Pāḷiṁ sammā niyojayan**ti taṁ taṁ nettipāḷiṁ tattha tattha udāharaṇabhāvena ānītasutte sammadeva niyojento, atthasaṁvaṇṇanāya vā taṁ taṁ udāharaṇasuttasaṅkhātaṁ pāḷiṁ tasmiṁ tasmiṁ lakkhaṇabhūte nettiganthe sammadeva niyojento. **Upadesan**ti netti-upanisaṁ[2] nettihadayaṁ. Yvāyaṁ sapaṭṭhānavibhāgassa tettiṁsavidhassa nettipadatthassa saha nimittavibhāgena asaṅkarato vavatthito visayo, taṁ. **Vibhāvento** pakāsento. Tassā nettiyā karissāmi atthavaṇṇananti sambandho.

Ettha ca "abhiyācito"ti iminā atthasaṁvaṇṇanāya nimittaṁ dasseti, "ṭhitiṁ ākaṅkhamānena ciraṁ saddhammanettiyā"ti iminā payojanaṁ,

---

1. Khu 10. 199 piṭṭhe. 2. Netti-upanissayaṁ (Ka) Netti-Ṭṭha 39 piṭṭhe passitabbaṁ.

“karissāmatthavaṇṇanan”ti iminā piṇḍatthaṁ. Saṁvaṇṇiyamānā hi pakaraṇatthā saṁvaṇṇanāya piṇḍattho. “Tamupanissāyā”ti-ādinā karaṇappakāraṁ.

Idāni saṁvaṇṇanāya savane niyojento **“iti atthan”**ti osānagāthamāha. Tattha **“sakkaccan”**ti padaṁ ubhayattha yojetabbaṁ “sakkaccaṁ vibhajantassa, sakkaccaṁ nisāmayathā”ti.

Ganthārambhakathāvaṇṇanā niṭṭhitā.

Nidānakathāvaṇṇanā

Vacanatthajānanena viditappakaraṇatthasāmaññatthassa pakaraṇakathā vuccamānā sobheyyāti nettipadatthaparijānanameva ādimhi yuttarūpanti tadatthaṁ pucchati **“tattha kenaṭṭhena nettī”**ti. Tattha **tatthā**ti “tassā nettiyā karissāmatthavaṇṇanan”ti yadidaṁ vuttaṁ, tasmiṁ, yassā karissāmatthavaṇṇananti paṭiññātaṁ, sā netti kenaṭṭhena nettīti attho. **Tatthā**ti vā “nettippakaraṇassā”ti etasmiṁ vacane yā netti vuttā, sā kenaṭṭhena nettīti attho. **“Nayanaṭṭhenā”**ti idaṁ kattukaraṇādhikaraṇasādhanānaṁ sādhāraṇavacananti **“ariyadhammaṁ nayatī”**ti kattusādhanavasena tāva nettisaddassa atthaṁ vatvā idāni karaṇādhikaraṇasādhanavasena vattuṁ **“nayanti tāyā”**ti-ādi vuttaṁ.

Tathā hi vuttanti netti-upadesādhīnattā eva suttāvabodhassa vuttaṁ. **Peṭake** “tasmā nibbāyitukāmena sutamayena atthā pariyesitabbā, tattha pariyesanāya ayaṁ anupubbī bhavati soḷasa hārā pañca nayā aṭṭhārasa mūlapadānī”ti-ādi[1]. Hāranayavicāraṇā vinimutto atthasaṁvaṇṇanāviseso natthīti āha **“suttassa atthasaṁvaṇṇanā netti-upadesāyattā”**ti. Svāyamattho parato pakiṇṇakakathāyaṁ[2] āvi bhavissati. Evaṁ mahāvisayā cāyaṁ netti kuto pabhavāti āha **“suttappabhavā”**ti, etena nettiyā pamāṇabhūtataṁ dasseti. Idañca suttassa nettisannissayatāparidīpanaparaṁ, na therappabhavatāpaṭikkhepaparaṁ. Thero hi pañca mahānikāye ogāhetvā

---

1. Khu 10. 168 piṭṭhe.
2. Netti-Ṭṭha 180 piṭṭhe.

taṁsannissayeneva tesaṁ saṁvaṇṇanābhūtaṁ imaṁ pakaraṇaṁ abhāsi, tasmā ayemeva[1] saṁvaṇṇanādhammo, yadidaṁ saṁvaṇṇetabbadhammasannissayatā.

Pakaraṇaparicchedatoti pakaraṇassa vibhāgato. Hāravicārādayo hi tayo nettippakaraṇassa vibhāgā, pakaraṇabhūtaparicchedato vā. Tīṇi hi etāni pakaraṇāni tayo adhikārā, yadidaṁ hāravicārādayo. **Pāḷivavatthānato**ti pāṭhasannivesato.

"Sabbo hi pakaraṇattho"ti-ādinā saṅgahavārassa anvatthasaññataṁ dasseti. **"Nanu cettha paṭṭhānaṁ asaṅgahitan"**ti codako byabhicāramāha. Itaro yadipi sarūpato asaṅgahitaṁ, atthato pana saṅgahitanti dassento **"nayidamevan"**ti-ādinā pariharati. Puna **"tathā hī"**ti-ādinā tamevatthaṁ pāḷiyā pākaṭataraṁ karoti. **Atthanayā nan**diyāvaṭṭādayo. **Saṅkhārattikā** puññābhisaṅkhārādayo, kāyasaṅkhārādayo ca. Tesu atthanayānaṁ aññamaññasaṅgaho parato āvi bhavissati. Itare pana kāmāvacarā, rūpāvacarā ca kusalā cetanā **puññābhisaṅkhāro,** akusalā cetanā **apuññābhisaṅkhāro,** arūpāvacarā kusalā cetanā **āneñjābhisaṅkhāro.** Puññābhisaṅkhāro ca apuññābhisaṅkhāro ca kāyadvārappavatto **kāyasaṅkhāro,** so eva vacīdvārappavatto **vacīsaṅkhāro,** manodvārappavatto pana tividhopi **cittasaṅkhāro.** Iti jātivasena purimattike vuttā eva dhammā dvāravasena dutiyattike vuttā, te eva ca purimattiketi aññamaññasaṅgaho veditabbo.

Yatthāti yasmiṁ vāre. **Peṭake**ti peṭakopadese. **Sampatamānā**ti saṁvaṇṇanāvasena sannipatantā. **"Byañjanavidhiputhuttā"**ti idaṁ ekasmiṁ sutte anekesaṁ hārānaṁ sannipatanassa kāraṇavacanaṁ. Tathā hi "anekasāmatthiyanicitā saddā"ti akkharacintakā vadanti.

"Na sarūpato"ti iminā saṅgahavāre viya uddesaniddesavāresupi paṭṭhānassa atthato uddhaṭataṁ dasseti. Mūlapadaggahaṇeneva gahitattā uddesavāre tāva evaṁ hotu, niddesavāre pana kathanti? Tatthāpi nayaggahaṇeneva mūlapadānipi gahitānīti veditabbaṁ. Na hi mūlapadehi vinā kāci nayayojanā sambhavati. Apare pana "hāranayā viya paṭṭhānaṁ

---

1. Apicāyaṁ (Ka)

na suttassa saṁvaṇṇanāviseso, atha kho tasmiṁ tasmiṁ sutte saṁkilesabhāgiyatādilabbhamānavisesamattanti na tassa pakaraṇassa padatthasaṅgaho. Evañca katvā tettiṁsāya nettipadatthesu paṭṭhānaṁ asaṅgahitaṁ, uddesaniddesavāresu ca anuddhaṭamevā"ti vadanti.

"Pāḷito eva viññāyatī"ti vuttamatthaṁ samatthento **"tathā hi -pa- ābhatan"**ti āha, tena therena bhāsitabhāvo viya bhagavatā anumoditabhāvopi pāḷi-anugato evāti dasseti. Sāvakabhāsitattā nidānaṁ na vuttanti na sakkā vattunti codento **"sāvaka -pa- bhāsitan"**ti āha. **Nayidaṁ ekantikan**ti ca sāvakabhāsitabuddhabhāsitabhāvo nidānāvacanassa, nidānavacanassa ca akāraṇaṁ ubhayatthāpi ubhayassa dassanato. Tasmā nidānāvacanena nettiyā asāvakabhāsitatā na sijjhatīti dasseti. Tenāha **"na ca tāvatā tāni appamāṇaṁ, evamidhāpi daṭṭhabban"**ti.

Yeneva kāraṇena nidānāvacanassa pamāṇabhāvasādhanatā, teneva kāraṇena imassa pakaraṇassa pamāṇabhāvasiddhīti dasseti **"nidānañca nāmā"**ti-ādinā. Idāni **"atha vā"**ti-ādinā nettiyā nidānāvacanena abyabhicārahetumāha. Ayañhettha payogo na nettiyā nidānaṁ vattabbaṁ pāḷiyā atthasaṁvaṇṇanābhāvato. Yā hi pāḷiyā atthasaṁvaṇṇanā na tassā nidānavacanaṁ diṭṭhaṁ yathā paṭisambhidāmaggassa, niddesādīnañcāti.

"Ayaṁ vibhāgo"ti-ādinā ekavidhato paṭṭhāya yāva caturāsītisahassappabhedā, tāva yathādassitassa pakaraṇavibhāgassa puna **"ādinā nayena pakaraṇavibhāgo veditabbo"**ti idaṁ nigamanaṁ. Tattha **ādinā nayenā**ti **ādi**saddena abhiññeyyadhammaniddesato paññattipaññāpetabbadhammavibhajanato tiyaddhapariyāpannadhammavicārato caturoghanittharaṇatthato pañcābhinandanādippahānato chataṇhākāyupasamanato saṅgahavārādisattavārasaṅgahato aṭṭhamicchattasamugghātadīpanatoti evamādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo.

1. Saṅgahavāravaṇṇanā

Yanti aniyamattho sabbanāmasaddo kammasādhanavasena vutto. Atthāvabodhanattho saddappayogo atthaparādhīno kevalo

atthapadatthako, so padatthavipariyesakārinā iti-saddena parabhūtena saddapadatthako jāyatīti āha **"yanti aniyamato upayoganiddeso"**ti. **Lokoti kattuniddeso**ti-ādīsupi eseva nayo.

Evaṁ **"yan"**ti-ādīnaṁ gāthāpadānaṁ kammakattukiriyākattuvisesanādidassanavasena atthaṁ vatvā idāni avayavajotanavasena padatthaṁ dassetuṁ **"lokiyanti etthā"**ti-ādimāha. Lokasaddo idha sāmatthiyato sattalokavacano daṭṭhabbo. Tenāha **"pūjanakiriyāyogyabhūtatāvasenā"**ti. Sāsanantaradhānato paraṁ pūjanā aññabuddhuppādena veditabbā, yathetarahi vipassī-ādisammāsambuddhānaṁ. **"Dīpaṅkaro"**ti-ādinā yadipi **buddhavaṁsadesanāyaṁ**[1] bhagavatāva vuttaṁ, sumedhapaṇḍitattabhāvena pana pavattiṁ sandhāya vuttanti āha **"yathāha bhagavā sumedhabhūto"**ti.

Pariññākkamenāti ñātapariññādipaṭipāṭiyā. **Lakkhaṇāvabodhappaṭipattiyā**ti vipassanāya. Tena vuttaṁ **"suññatamukhādīhī"**ti. **Tathā ca vuttan**ti viññūhi vedanīyatāya eva sāsanavarassa vuttaṁ bhagavatā—

> "Etu viññū puriso asaṭho amāyāvī ujujātiko ahamanusāsāmi, ahaṁ dhammaṁ desemi, yathānusiṭṭhaṁ tathā paṭipajjamāno na cirasseva sāmaññeva ñassati, sāmaṁ dakkhitī"ti-ādi[2].

Yaṁ-saddo sāsanavisayo, lokapālasaddo satthuvisayopi lokaṁ pati guṇībhūtoti **"tassā"**ti paṭiniddesassa kathaṁ satthuvisayatāti codanaṁ manasi katvā āha **"salokapāloti cetthā"**ti-ādi, guṇībhūtopi lokapālasaddo padhānabhūto viya paṭiniddesaṁ arahati. Añño hi saddakkamo, añño atthakkamoti.

Dhammagāravena bhagavā dhammaṁ pūjento veneyyabandhave acintetvā samāpattisamāpajjanadhammapaccavekkhaṇāhi sattasattāhaṁ vītināmesīti āha **"bhagavato -pa- dīpetabbā"**ti. Tattha **ādi**saddena sāvakehi dhammassavanassa, tesaṁ paccuggamanādīnañca saṅgaho veditabbo.

---

1. Khu 4. 312 piṭṭhe.
2. Ma 2. 234 piṭṭhe.

Iccassāti iti assa, evaṁ bhagavato aviparīta-anantarāyikaniyyānikadhammadesanāya sabbaññutānāvaraṇabhāvadīpanenāti attho. **Tenā**ti catuvesārajjayogena. Tadavinābhāvinā **dasabala -pa- pakāsitā hoti. Āveṇikabuddhadhammādī**ti ettha **ādi**saddena tīsu kālesu appaṭihatañāṇāni, catusaccañāṇāni, catupaṭisambhidāñāṇāni, pañcagatiparicchedakañāṇāni, cha abhiññāñāṇāni, satta ariyadhanāni, satta bojjhaṅgā, aṭṭha vijjā, aṭṭhasu parisāsu akampanañāṇāni, aṭṭha vimokkhā, nava samādhicariyā, nava anupubbavihārā, dasa nāthakaraṇā dhammā, dasa ariyavāsā, dvādasa dhammacakkākārā, terasa dhutadhammā, cuddasa buddhañāṇāni, pannarasa caraṇadhammā, soḷasa ñāṇacariyā, soḷasa ānāpānassatī, ekūnavīsati paccavekkhaṇañāṇāni, catuvīsati paccayavibhāvanañāṇāni, catucattārīsa ñāṇavatthūni, sattasattati ñāṇavatthūni, catuvīsatikoṭisatasahassasamāpattisañcārimahāvajirañāṇaṁ, anantanayasamantapaṭṭhānapavicayadesanākārappavattañāṇāni cāti evamādīnaṁ bhagavato guṇavisesānaṁ saṅgaho daṭṭhabbo.

Aparo nayo—guṇavisiṭṭhataṁ dīpeti, sā ca guṇavisiṭṭhatā mahākaruṇāmahāpaññāhi veditabbā tāhi satthusampattisiddhito. Tattha **mahākaruṇāya** pavattibhedo "bahukehi ākārehi passantānaṁ buddhānaṁ bhagavantānaṁ sattesu mahākaruṇā okkamatī"ti-ādinā **paṭisambhidāmagge**[1] vuttanayena veditabbo. **Mahāpaññāya** pana pavattibhedo vutto eva. Tattha karuṇāya bhagavato caraṇasampatti, paññāya vijjāsampatti. Karuṇāya sattādhipatitā, paññāya dhammādhipatitā. Karuṇāya lokanāthatā, paññāya attanāthatā. Karuṇāya pubbakāritā, paññāya kataññutā. Karuṇāya aparantapatā, paññāya anattantapatā. Karuṇāya buddhakaradhammasiddhi, paññāya buddhabhāvasiddhi. Karuṇāya paresaṁ tāraṇaṁ, paññāya sayaṁ tāraṇaṁ. Karuṇāya sabbasattesu anuggahacittatā, paññāya sabbadhammesu virattacittatā pakāsitā hotīti anavasesato parahitapaṭipattiyā, attahitasampattiyā ca pāripūrī veditabbā. **Tīsupi avatthāsū**ti hetuphalasattūpakārāvatthāsu.

1. Khu 9. 121 piṭṭhe.

Abhisamayo paṭivedhasāsanassa, manasikaraṇaṁ paṭipattisāsanassa, savanādīhi paricayakaraṇaṁ pariyattisāsanassāti tiṇṇampi vasena yojetabbo. Tenāha **"yathārahan"**ti. **"Sakkaccaṁ dhammadesanenā"**ti iminā idha "sāsanan"ti vuttassa tividhassāpi saddhammassa avisesena desanāpūjaṁ vatvā thomanāpūjanassa vasena taṁ vibhajitvā dassento **"ariyaṁ vo bhikkhave"**ti-ādimāha. Tattha **"thomanenā"**ti padenāpi "sakkaccan"ti padaṁ yojetabbaṁ. Pūjanādvayassāpi vā vasena idhāpi padayojanā veditabbā. **Ariyabhāvādayoti** ariyaseṭṭha-aggabhāvādayo. **Niyyānādayo**ti niyyānahetudassanādayo. **Svākkhātatādayo**ti svākkhātasandiṭṭhikatādayo.

Idāni ariyasaṁghaguṇānampi imāya gāthāya pakāsitabhāvaṁ dassetuṁ **"yasmā panā"**ti-ādi vuttaṁ. **Bālyādisamatikkamanato**ti bāla-abyattabhāvādisamatikkamanato.

Ñāṇaviseso sutacintābhāvanāmayiñāṇāni. Sotabbamanasikātabbapaṭivijjhitabbāvatthā **avatthābhedo. Ubhayan**ti byañjanapadaṁ, atthapadañca. **Ubhayathā**ti karaṇakammasādhanavasena paccekaṁ yojetabbaṁ. **Paṭipajjitabbattā**ti ñātabbattā.

"Ayañca gāthā"ti-ādi kesañci vādo. Tathā hi apare "therenevāyaṁ gāthā bhāsitā"ti vadanti. Attūpanāyikāpi hi kadāci dhammadesanā hoti eva yathā "dasabalasamannāgato bhikkhave tathāgato catuvesārajjavisārado"ti-ādi[1]. Evañca katvā "katame soḷasa hārā"ti-ādivacanaṁ samatthitaṁ hoti.

Yathāvutta-atthamukhenevāti mūlapadasaṅkhāta-atthuddhāreneva. **Parato āgamissatī**ti niddesavārassa pariyosāne āgamissati "tīṇi ca nayā anūnā"ti-ādinā[2].

Vuccatīti kattari kammaniddesoti āha **"vadatī"**ti. Atha vā **vuccatī**ti kammakattuniddesoyaṁ. Ayañhettha attho—hārā, nayā cāti ubhayaṁ pariggahitaṁ saṁvaṇṇakena sabbathā gahitañce, vuccati suttaṁ, sayameva suttaṁ

---

1. Saṁ 1. 265, 266 piṭṭhesu. 2. Khu 10. 5 piṭṭhe.

saṁvaṇṇetīti, etena hāranayesu vasībhāvena suttasaṁvaṇṇanāya sukarataṁ dasseti.

Pakārantarenāti pubbe "sāsanan"ti vuttamatthaṁ "desanā, desitan"ti tato aññena pakārena. **Niyametvā**ti tassa ekantato viññeyyataṁ avadhāretvā. **Viññeyyatā** visiṭṭhesu desanādesitesu viññeyyapade labbhamānā vijānanakiriyā.

Desanādesitāni ca yāvadeva vijānanatthānīti vijānanaṁ padhānanti tameva niddhārento **"tatrāti tasmiṁ vijānane"**ti āha.

Etthāhāti navaṅgasāsananavavidhasuttantāti etasmiṁ atthavacane āha codako. Tassāyaṁ adhippāyo—navahi aṅgehi vavatthitehi aññamaññasaṅkararahitehi bhavitabbaṁ, tathā ca sati asuttasabhāvāneva geyyaṅgādīnīti navavidhasuttantavacanaṁ virujjheyya. Atha suttasabhāvāni geyyaṅgādīni, evaṁ sati "suttan"ti visuṁ suttaṅgaṁ na siyā, evaṁ sante aṭṭhaṅgasāsanaṁ āpajjatīti. Tenāha **"kathaṁ panā"**ti-ādi. Geyyaṅgādīsu katipayānampi suttabhāve yathāvuttadosānativatti, pageva sabbesanti dasseti **"yañcā"**ti-ādinā. **Saṅgahesū**ti aṭṭhakathāsu. Porāṇaṭṭhakathānañhi saṅkhepabhūtā idāni aṭṭhakathā "saṅgahā"ti vuttā. Suttaṁ nāma sagāthakaṁ vā siyā, niggāthakaṁ vāti aṅgadvayeneva tadubhayaṅgaṁ katanti visuṁ suttaṅgassa asambhavo tadubhayavinimuttassa suttassa abhāvato. Tena vuttaṁ **"suttaṅgameva na siyā"**ti. **Athāpi** kathañci. **Siyā**ti vakkhamānaṁ sāmaññavidhiṁ sandhāyāha. Evampi ayaṁ dosoti dassento **"maṅgalasuttādīnan"**ti-ādimāha.

Tabbhāvanimittanti geyyaṅgabhāvanimittaṁ. Veyyakaraṇassa tabbhāvanimittanti sambandho. Codako "gāthāvirahe"ti vacanaṁ aggaṇhanto "pucchāvissajjanaṁ byākaraṇan"ti vacanamattameva gahetvā **"evaṁ sante"**ti-ādinā codeti. Itaro pana okāsavidhito anokāso vidhi balavāti ñāyaṁ gāthāvirahitaṁyeva veyyākaraṇanti, idhādhippetanti ca dassento **"nāpajjatī"**ti-ādinā pariharati. **Tathā hī**ti teneva kāraṇena, satipi saññantaranimittayoge anokāsasaññānaṁ balavabhāvenevāti attho.

Saṅgahavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

2. Uddesavāravaṇṇanā

1. **Vibhāgenā**ti sarūpavibhāgena. Adiṭṭhaṁ jotīyati etāyāti **adiṭṭhajotanā.** Diṭṭhaṁ saṁsandīyati etāyāti **diṭṭhasaṁsandanā,** saṁsandanaṁ cettha sākacchāvasena vinicchayakaraṇaṁ. Vimati chijjati etāyāti **vimaticchedanā.** Anumatiyā pucchā **anumatipucchā.** "Taṁ kiṁ maññathā"ti hi kā tumhākaṁ anumatīti anumati pucchitā. **Kathetukamyatā**ti kathetukamyatāya.

"Harīyanti etehī"ti-ādinā karaṇādhikaraṇakattubhāvakammasādhanānaṁ vasena **hāra**saddassa atthaṁ vatvā sadisakappanāvasena dassetuṁ **"hārā viyā"**ti-ādi vuttaṁ. Puna ganthakaraṇādi-atthena ganthādisaddānaṁ viya hārakaraṇādi-atthena hārasaddasiddhiṁ dassetuṁ **"hārayantī"**ti-ādimāha. **"Haraṇato, ramaṇato cā"**ti iminā manoharā manoramā cete saṁvaṇṇanāvisesāti dasseti.

Upapattisādhanayuttīti lakkhaṇahetu. **Vuttanayenā**ti "nanu ca aññepi hārā yuttisahitā evā"ti-ādinā desanāhāre vuttanayānusārena.

Catunnaṁ byūho etthāti bhinnādhikaraṇānampi padānaṁ aññapadatthasamāso labbhati "urasilomo"ti-ādīnaṁ[1] viyāti vuttaṁ.

Sesanti "vivacanameva vevacanan"ti evamādi.

Anuppavesīyantīti avagāhīyanti. **Samādhīyantī**ti pariharīyanti. **Vināvikappenā**ti jāti sāmaññaṁ, bhedo sāmaññaṁ, sambandho sāmaññanti-ādinā padatthantarabhāvavikappanamantarena.

Padaṭṭhānādimukhenāti padaṭṭhānavevacanabhāvanāpahānamukhena. **Kecī**ti padaṭṭhānaparikkhāra-āvaṭṭaparivattanapaññatti-otaraṇe sandhāya vadati.

2. **Sambandho** hetuphalabhāvayogo. Tathābhūtānañhi dhammānaṁ ekasantānasiddhatā ekattanayo. **Vibhāgo** satipi nesaṁ hetuphalabhāve vibhattasabhāvatā. Añño eva hi hetu, aññaṁ phalanti. **Byāpāraviraho** nirīhatā. Na hi hetuphalānaṁ evaṁ hoti "ahaṁ imaṁ nibbattemi, imināhaṁ nibbatto"ti. **Anurūpaphalatā** paccayuppannānaṁ paccayānukūlatā.

---

1. Dī-Ṭī 3. 16, 167 piṭṭhesupi.

Samūhādiṁ upādāya lokasaṅketasiddhā vohāramattatā **sammutisabhāvo.** Pathavīphassādīnaṁ kakkhaḷaphusanādilakkhaṇaṁ **paramatthasabhāvo.** Ayañhettha saṅkhepo—yasmiṁ bhinne, itarāpohe vā cittena katena tathā buddhi, idaṁ **sammutisaccaṁ** yathā ghaṭe, sasambhārajale ca, tabbipariyāyena **paramatthasaccanti. Paramatthasaccappaṭivedhāyā**ti nibbānādhigamāya.

Antoti abbhantaro. **Padhānāvayavenā**ti mūlabhāvena. "Nandī dukkhassa mūlan"ti-ādīsu[1] taṇhā "nandī"ti vuttā. "Saṅgāme ca nandiṁ caratī"ti-ādīsu pamodoti āha **"taṇhāya, pamodassa vā"**ti.

3. **Jātibhedato**ti kusalā, akusalāti imasmā visesā. **Yujjantī**ti ettha hetu-attho antonīto veditabboti āha **"yojīyantī"**ti. Kehi yojīyanti? Saṁvaṇṇanakehīti adhippāyo. **Yujjantī**ti vā yuttā honti, tehi samānayogakkhamā taggahaṇeneva gahitā hontīti attho tadekaṭṭhabhāvato. Imasmiṁ atthe **"navahi padehī"**ti sahayoge karaṇavacanaṁ, purimasmiṁ karaṇe. **"Ete kho"**ti ca pāṭho. Tattha **kho**-saddassa padapūraṇatā, avadhāraṇatthatā vā veditabbā. **Ete evā**ti ete taṇhādayo eva, na ito aññeti attho. **Aṭṭhāraseva** na tato uddhaṁ, adho vāti. Purimasmiṁ pakkhe mūlapadantarābhāvo, dutiyasmiṁ tesaṁ anūnādhikatā dīpitā hoti.

Uddesavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

3. Niddesavāravaṇṇanā

4. Niddesavāre **sāmaññato**ti sādhāraṇato. **Visesenā**ti asādhāraṇato. **Padattho**ti saddattho. **Lakkhaṇan**ti sabhāvo. **Kamo**ti anupubbī. **Ettāvatā**ti ettakappamāṇabhāvo. **Hetvādī**ti hetuphalabhūmi-upanisāsabhāgavisabhāgalakkhaṇanayā. Visesato pana lakkhaṇanti sambandho.

Hārasaṅkhepavaṇṇanā

1. **Yaṁ bhikkhave**ti ettha **yan**ti paccattavacanaṁ, tañca sukhaṁ, somanassanti dvayena samānādhikaraṇanti katvā **"assādīyatīti assado, sukhaṁ,**

1. Ma 1. 8 piṭṭhādīsu.

somanassañcā"ti vuttaṁ. Sukhādivedanā viya manāpiyarūpādipi avītarāgassa assādetabbanti āha "**evaṁ iṭṭhārammaṇampī**"ti. "**Assādeti etāyāti vā assādo, taṇhā**"ti etena "**yan**"ti hetu-atthe nipātoti dasseti. Tatrāyamattho—yena hetunā pañcupādānakkhandhe paṭicca assādanīyabhāvena uppajjati sukhaṁ somanassaṁ, ayaṁ taṇhāsaṅkhāto assādo assādanakiriyāya kāraṇanti. Iti katvā ayamattho diṭṭhābhinandanādibhāvato vipallāsesupi sambhavatīti āha "**evaṁ vipallāsāpī**"ti. **Aniṭṭhampī**ti **pi**-saddena iṭṭhampīti yojetabbaṁ, anavasesā sāsavā dhammā idha ārammaṇaggahaṇena gahitāti āha "**sabbesaṁ tebhūmakasaṅkhārānan**"ti.

Dukkhādukkhamasukhavedanānanti ettha dukkhasabhāvā eva adukkhamasukhā vedanā gahitā aniṭṭhārammaṇassa adhippetattā, na sukhasabhāvā. Yaṁ sandhāya vuttaṁ "yāyaṁ bhante adukkhamasukhā vedanā, santasmiṁ esā paṇīte sukhe vuttā bhagavatā"ti[1]. "**Sukhapariyāyasabbhāvato**"ti iminā iṭṭhatāmattatopi lesena sattānaṁ ārammaṇassa assādanīyatā sambhavatīti dasseti.

Ādīnavo dosanissandanatāya doso, svāyaṁ pīḷanavuttiyā veditabboti āha "**ādīnavo dukkhā vedanā, tissopi vā dukkhatā**"ti. Evaṁ dosatthataṁ ādīnavassa dassetvā idāni kapaṇatthataṁ dassetuṁ "**atha vā**"ti-ādi vuttaṁ. **Yato**ti yasmā dosakapaṇasabhāvattāti vuttaṁ hoti.

Nissaratīti vivitti, sabbasaṅkhāravivekoti attho. **Sāmaññaniddesenā**ti nissaraṇasaddavacanīyatāsāmaññena. **Purimānan**ti assādādīnavatānaṁ. **Upāyo cā**ti-ādīsu **ca**-saddo padapūraṇamattanti katvā āha "**pacchimānañcā**"ti, phalādīnanti attho. **Tadantogadhabhedānan**ti ariyamaggapariyāpannavisesānaṁ.

Kāmabhavādīnanti **ādi**saddena na rūpārūpabhavā eva gahitā, atha kho te ca saññībhavādayo ca ekavokārabhavādayo ca gahitā. Tenāha "**tiṇṇaṁ tiṇṇaṁ bhavānan**"ti.

---

1. Ma 2. 59; Saṁ 2. 423 piṭṭhesu.

Yāvadeva anupādāparinibbānatthā bhagavato desanāti āha **"nanu ca -pa- nipphādīyatī"**ti. **"Vuttamevā"**ti iminā punaruttidosaṁ codeti. Itaro **"saccametan"**ti anujānitvā **"tañca kho"**ti-ādinā pariharati. **"Paramparāyā"**ti etena ajjhattaṁ yonisomanasikāro viya na paratoghoso āsannakāraṇaṁ dhammādhigamassa dhammassa paccattaṁ vedanīyattāti dasseti. Tathā hi "akkhātāro tathāgatā, paṭipannā pamokkhanti, jhāyino mārabandhanā"ti[1] vuttaṁ. **Tadadhigamakāraṇaṁ** ariyamaggādhigamakāraṇaṁ siyā. Kiṁ pana tanti āha **"sampattibhavahetū"**ti, tena carimattabhāvahetubhūtaṁ puññasampattiṁ vadati.

"Attānudiṭṭhiṁ ūhacca, evaṁ maccutaro siyā"ti idaṁ ariyamaggassa pubbabhāgapaṭipadāya phalabhāvasādhanaṁ. Yena hi vidhinā attānudiṭṭhisamugghāto, maccutaraṇañca siyā, so "evan"ti iminā pakāsitoti. Attānudiṭṭhisamugghātamaccutaraṇānaṁ phalabhāve vattabbameva natthi.

"Dhammo have"ti pana gāthāyaṁ lokiyassa puññaphalassa vuttattā āha **"idaṁ phalan"**ti. Yaṁ nibbattetabbaṁ, taṁ **phalaṁ.** Yaṁ nibbattakaṁ, so **upāyo.** Ayamettha vinicchayo. Tenāha **"etena nayenā"**ti-ādi. **Upadhisampattī**ti attabhāvasobhā.

Visuddhīti ñāṇadassanavisuddhi adhippetāti āha **"etthāpi -pa- viññātun"**ti. **"Yasmā panā"**ti-ādināpi tamevatthaṁ vacanantare pākaṭataraṁ karoti.

Sarūpato āgatāni "yato kho bhikkhave bhikkhu pañcannaṁ upādānakkhandhānaṁ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca yathābhūtaṁ pajānātī"ti-ādīsu[2]. **Ekadesena āgatāni** "saṁyojaniyesu bhikkhave dhammesu assādānupassino viharato[3], bahudukkhā bahupāyāsā, ādīnavo ettha bhiyyo[4], saṅkhārānametaṁ nissaraṇaṁ, yadidaṁ nibbānan"ti-ādīsu[5]. **Na sarūpena āgatāni** yathā Sāmaññaphalasuttādīsu. **Atthavasenā**ti assādetabbādi-atthavasena. **Na papañcito**ti na vitthārito.

---

1. Khu 1. 52 piṭṭhe Dhammapade.
2. Saṁ 2. 24, 26 piṭṭhesu.
3. Saṁ 1. 312, 313 piṭṭhesu.
4. Ma 1. 126, 127 piṭṭhādīsu.
5. Khu 9. 26, 417 piṭṭhesu.

2. **Eseva nayo**ti atidesena viciyamānavacanaseso atidiṭṭho. Bhāvatthe toti āha **"vissajjitanti vissajjanā"**ti. **Sutte āgataṁ** na atthasaṁvaṇṇanāvasena aṭṭhakathāyaṁ āgatanti adhippāyo. **Pucchānurūpatā idha pubbāparan**ti catubyūhapubbāparato imaṁ visesetvā dasseti. **Pucchānusandhī**ti pucchāya vissajjanena anusandhānaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana heṭṭhimadesanāya pucchānimittapavatta-uparidesanāya sambandho "pucchānusandhī"ti vuttaṁ. **Pubbāpekkhan**ti pucchitavissajjitapadāpekkhaṁ. **"Suttassā"**ti vā iminā pucchāvissajjanā-anugītiyo ṭhapetvā seso vicayahārapadattho saṅgahitoti padassāpi saṅgaho veditabbo. Imasmiṁ pakkhe gāthāyaṁ **ca**-saddo padapūraṇamatte daṭṭhabbo.

"Cakkhu aniccan"ti puṭṭhe "āma cakkhu aniccamevā"ti ekantato vissajjanaṁ **ekaṁsabyākaraṇaṁ.** "Aññindriyaṁ bhāvetabbaṁ, sacchikātabbañcā"ti puṭṭhe "maggapariyāpannaṁ bhāvetabbaṁ, phalapariyāpannaṁ sacchikātabban"ti vibhajitvā vissajjanaṁ **vibhajjabyākaraṇaṁ.** "Aññindriyaṁ kusalan"ti puṭṭhe "kiṁ anavajjaṭṭho kusalaṭṭho, udāhu sukhavipākaṭṭho"ti paṭipucchitvā vissajjanaṁ **paṭipucchābyākaraṇaṁ.** "Sassato attā, asassato vā"ti vutte "abyākatametan"ti-ādinā avissajjanaṁ **ṭhapanaṁ.** "Kiṁ panete kusalāti vā dhammāti vā ekatthā, udāhu nānatthā"ti idaṁ pucchānaṁ **sāvasesaṁ.** Vissajjanassa pana sāvasesatā veneyyajjhāsayavasena desanāyaṁ veditabbā. Appāṭihīrakaṁ **sa-uttaraṁ.** Sappāṭihīrakaṁ **niruttaraṁ.** Sesaṁ vicayahāraniddese suviññeyyameva.

Ettha ca assādo assādahetu yāva āṇattihetūti evaṁ hetūnampi assādādayo veditabbā. Tattha saṅkhepato sukhasukhapaccayalakkhaṇo **assādo,** so visesato saggasampattiyā dīpetabbo. Sā hi tassa ukkaṁso, sesā panettha bhavasampatti tadanvāyikā veditabbā. Tassa hetu dānamayaṁ, sīlamayañca puññakiriyavatthu. Dukkhadukkhapaccayalakkhaṇo **ādīnavo.** Vipariṇāmasaṅkhāradukkhatānaṁ tadavarodhato vaṭṭadukkhassāpi ettha saṅgaho. Visesato pana kāmānaṁ okāroti daṭṭhabbo, svāyaṁ saṁkilesavatthunā, ittarapaccupaṭṭhānatādīhi ca vibhāvetabbo, tassa hetu dasa akusalakammapathā. Nekkhammaṁ **nissaraṇaṁ,** tassa hetu yathārahaṁ tadanucchavikā pubbabhāgappaṭipadā. **Phalaṁ** desanāphalameva,

tassa hetu desanā. **Upāyo** yathāvutta-upāyova, tassa hetu cattāri cakkāni. **Āṇatti** upadeso, tassa rāgaggi-ādīhi lokassa ādittatā, satthu mahākaruṇāyogo ca hetu.

Tathā catūsu ariyasaccesu samudayena **assādo,** dukkhena **ādīnavo,** magganirodhehi **nissaraṇaṁ,** maggo vā **upāyo,** tadupadeso **āṇatti,** anupādisesā nibbānadhātu **phalaṁ.** Iti anupubbakathāya saddhiṁ buddhānaṁ sāmukkaṁsikāya dhammadesanāya niddhāraṇabhāvena vicayo veditabbo. Padassa padatthasambandho **hetu**. So hi tassa pavattinimittaṁ, pañhassa ñātukāmatā, kathetukāmatā ca. Adiṭṭhajotanādīnañhi catunnaṁ ñātukāmatā, itarassa itarā. Vissajjanassa pañho **hetu.** Evaṁ sesānampi yathārahaṁ vattabbaṁ.

3. **Byañjanatthānaṁ yuttāyuttaparikkhā**ti **byañjana**ggahaṇena padaṁ gahitaṁ, atthaggahaṇena pañhādīhi saddhiṁ assādādayo gahitā. Vicayahārapadatthā eva hi yuttāyuttādivisesasahitā yuttihārādīnaṁ padatthā. Tathā hi padaṭṭhānapadaṭṭhānikabhāvavisiṭṭhā teyeva padaṭṭhānahārassa padatthā. Lakkhaṇalakkhitabbatāvisiṭṭhā, niddhāritā ca lakkhaṇahārassa, nibbacanādivibhāvanāvisiṭṭhā catubyūhahārassa, sabhāgadhammavasena, visabhāgadhammavasena ca āvaṭṭanavisiṭṭhā āvaṭṭahārassa, bhūmivibhāgādivisiṭṭhā vibhattihārassa, paṭipakkhato parivattanavisiṭṭhā parivattanahārassa, pariyāyavevacanavisiṭṭhā vevacanahārassa, pabhavādipaññāpanavisiṭṭhā paññattihārassa, khandhādimukhehi otaraṇavisiṭṭhā otaraṇahārassa, padapadatthapañhārambhasodhanavisiṭṭhā sodhanahārassa, sāmaññavisesaniddhāraṇavisiṭṭhā adhiṭṭhānahārassa, paccayadhammehi parikkharaṇavisiṭṭhā parikkhārahārassa, pahātabbabhāvetabbatāniddhāraṇavisiṭṭhā samāropanahārassa padatthā. **"Byañjanassa sabhāvaniruttitā, atthassa suttādīhi avilomanaṁ yuttabhāvo"**ti iminā asabhāvaniruttitā, suttādīhi vilomanañca ayuttabhāvoti dīpeti, tena yuttāyuttīnaṁ hetuṁ dasseti.

4. **Yonisomanasikārādī**ti **ādi**saddena saddhammassavanasappurisūpanissayādisādhāraṇaṁ, asādhāraṇañca deyyapaṭiggāhakādiṁ saṅgaṇhāti. **Sambhavato**ti yathārahaṁ tassa dhammassa anurūpaṁ. **Yāva**

sabbadhammāti ettha **sabbaṁ** nāma padesasabbaṁ, na sabbasabbanti. Ayañhi **sabba**-saddo yathā paṭhamavikappe sutte āgatadhammavasena padesavisayo, evaṁ dutiyavikappe padaṭṭhānapadaṭṭhānikaniddhāraṇena taṁtaṁpakaraṇaparicchinnadhammaggahaṇato padesavisayo eva, na anavasesadhammavisayoti. Suttāgatadhammānaṁ yāni padaṭṭhānāni, tesañca yānīti evaṁ kāraṇaparamparāniddhāraṇalakkhaṇo padaṭṭhānahāro, parikkhārahāro pana suttāgatadhammānaṁ taṁtaṁpaccayuppannānaṁ paṭihetupaccayatāvisesavibhāvanalakkhaṇoti satipi kāraṇavicāraṇabhāve ayaṁ padaṭṭhānahāraparikkhāra hārānaṁ viseso.

5. Yathā "samānādhikaraṇasamānapade"ti-ādīsu ekasaddassa attho **samāna**-saddo, evaṁ ekarasaṭṭhena bhāvanā "ekuppādā"ti-ādīsu[1] viya **ekalakkhaṇā**ti ettha **eka**saddo samānatthoti āha **"samānalakkhaṇā"**ti. **Saṁvaṇṇanāvasenā**ti ettha kammatthe **ana**-saddo, saṁvaṇṇetabbatāvasenāti attho. **Lakkhaṇā**ti upalakkhaṇā. "Nānattakāyanānattasaññino[2], nānattasaññānaṁ amanasikārā"ti-ādīsu[3] **sahacāritā** daṭṭhabbā. Saññāsahagatā hi dhammā tattha saññāggahaṇena gahitā. "Dadaṁ mittāni ganthatī"ti-ādīsu[4] **samānakiccatā.** Piyavacanatthacariyā samānattatāpi hi tattha mittaganthanakiccena samānakiccā gayhanti saṅgahavatthubhāvato. "Phassapaccayā vedanā"ti-ādīsu[5] **samānahetutā.** Yathā hi phasso vedanāya, evaṁ saññādīnampi sahajātādinā paccayo hoti evāti tepi samānahetutāya vuttā eva honti. Tathā hi vuttaṁ "tajjāmanoviññāṇadhātusamphassajā cetanā"ti[6], "phuṭṭho sañjānāti, phuṭṭho cetetī"ti-ādi[7]. Evaṁ "taṇhāpaccayā upādānan"ti[5] evamādipi udāharitabbaṁ. "Avijjāpaccayā saṅkhārā"ti-ādīsu[8] **samānaphalatā** daṭṭhabbā. Yathā hi saṅkhārā avijjāya phalaṁ, evaṁ taṇhupādādīnampīti tepi tattha gahitāva honti. Tenāha "purimakammabhavasmiṁ moho avijjā āyūhanā saṅkhārā nikanti taṇhā upagamanaṁ upādānan"ti[9]. "Rūpaṁ assādeti

---

1. Abhi 4. 252 piṭṭhe.
2. Dī 3. 218, 241, 252; Aṁ 3. 201 piṭṭhesu.
3. Ma 1. 218 piṭṭhe.
4. Saṁ 1. 217; Khu 1. 307 piṭṭhesu.
5. Ma 3. 109; Saṁ 1. 243, 296; Vi 3. 1; Abhi 2. 142; Khu 1. 77; Khu 10. 28 piṭṭhādīsu.
6. Abhi 1. 18 piṭṭhe.
7. Saṁ 2. 292 piṭṭhe.
8. Ma 3. 109; Saṁ 1. 243, 296; Vi 3. 1; Abhi 2. 142; Khu 1. 77; Khu 10. 28 piṭṭhesu.
9. Abhi 1. 2, 207 piṭṭhādīsu.

abhinandati, taṁ ārabbha rāgo uppajjatī"ti[1] vutte taṁsampayuttā vedanādayo vuttā eva honti samānārammaṇabhāvato. Na hi tehi vinā tassa uppatti atthi. **Evamādīhī**ti ettha **ādi**saddena atthappakaraṇaliṅgasaddantarasannidhānasāmatthiyādīnampi saṅgaho daṭṭhabbo. Atthādivasenapi hi sutte avuttānampi vuttānaṁ viya niddhāraṇaṁ sambhavatīti. **Vuttappakārenā**ti "vadhakaṭṭhena ekalakkhaṇānī"ti-ādinā[2] pāḷiyaṁ, "sahacāritā"ti-ādinā aṭṭhakathāyañca vuttena pakārena.

6. "Phusanaṭṭhena phasso"ti-ādinā niddhāretvā vacanaṁ **nibbacanaṁ,** taṁ pana padasseva, na vākyassāti āha **"padanibbacanan"**ti. Adhippāyanidānānipettha byañjanamukheneva niddhāretabbāni. Nibbacanapubbāparasandhīsu vattabbameva natthīti āha **"visesato byañjanadvāreneva atthapariyesanā"**ti. **Pavattinimittaṁ** ajjhāsayādi.

7. **"Padaṭṭhāne"**ti idaṁ sutte āgatadhammānaṁ kāraṇabhūtepi dhamme niddhāretvā sabhāgato, visabhāgato ca āvaṭṭanaṁ kātabbanti dassanatthaṁ vuttaṁ, na tantivasena. Tasmā padaṭṭhānaniddhāraṇāya vināpi āvaṭṭanaṁ yuttamevāti siddhaṁ hoti. Padassa vā saddapavattiṭṭhānaṁ **padaṭṭhānaṁ** padattho. Etasmiṁ pakkhe "ārambhatha nikkamathā'ti[3] vīriyassa padaṭṭhānan"ti[4] ettha yvāyamārambhadhātu-ādiko attho vutto, taṁ vīriyasaddassa pavattiṭṭhānaṁ vīriyasaddābhidheyyo atthoti evamattho veditabbo. Sesesupi eseva nayo. **Sesakaṁ** nāmagahitato itaraṁ, taṁ pana tassa paṭipakkhabhūtaṁ vā siyā, aññaṁ vāti āha **"visabhāgatāya aggahaṇena vā"**ti. **Saṁvaṇṇanāya yojento**ti yathāvuttavisabhāgadhammaniddhāraṇabhūtena atthakathanena pāḷiyaṁ yojento. Tenāha **"desanan"**ti. **"Paṭipakkhe"**ti idaṁ nidassanamattaṁ daṭṭhabbaṁ sabhāgadhammavasenapi āvaṭṭanassa icchitattā.

8. **Nāmavasenā**ti sādhāraṇanāmavasena. Pāḷiyaṁ pana "micchattaniyatānaṁ sattānaṁ, aniyatānañca sattānaṁ dassanapahātabbā kilesā sādhāraṇā"ti[5] āgatattā **"dassanapahātabbādināmavasenā"**ti vuttaṁ.

---

1. Abhi 8. 153 piṭṭhe Paṭṭhāne. 2. Ye dhammā ekalakkhaṇāti-ādinā (Nettimahāṭīkā)
3. Saṁ 1. 158; Khu 10. 35, 217; Khu 11. 238 piṭṭhesu āgatā gāthā.
4. Khu 10. 35 piṭṭhe. 5. Khu 10. 42 piṭṭhe.

Vatthuvasenāti sattasantānavasena. So hi dhammānaṁ pavattiṭṭhānatāya idha "vatthū"ti adhippeto. Tenāha "puthujjanassa, sotāpannassa ca kāmarāgabyāpādā sādhāraṇā"ti-ādi[1]. **Vuttavipariyāyenā**ti nāmato, vatthuto ca āveṇikatāya. Taṁtaṁmaggaphalaṭṭhānañhi taṁtaṁmaggaphalaṭṭhatā, bhabbānaṁ bhabbatā, abhabbānaṁ abhabbatā asādhāraṇā.

9. **"Bhāvite"**ti idaṁ bhāvanākiriyāya upalakkhaṇaṁ, na ettha kālavacanicchāti āha **"bhāvetabbeti attho"**ti. Bhāvanā cettha āsevanāti, kusalasaddopi anavajjaṭṭhoti veditabbo. **Paṭipakkhato**ti vipakkhato. Visadisūdāharaṇena byatirekato yathādhippetadhammappatiṭṭhānā hesā.

10. **Padatthassā**ti padābhidheyyassa atthassa, sabhāvadhammassa vā.

11. **Nikkhepo** desanā. **Pabhavo** samudayo.

12. **"Avuttānampi saṅgaho"**ti iminā avuttasamuccayattho **ca**-saddoti dasseti.

13. **"Gāthāruḷhe"**ti iminā pāḷi-āgatova pañho veditabbo, na itaroti dasseti. Tenāha **"buddhādīhi byākate"**ti. **Tassa atthassā**ti āraddhassa atthassa, tena ārambhasodhanassa visayamāha. Ettha ca atthadvāreneva padapucchāsodhanampi karīyatīti puna **"tassa atthassā"**ti vuttaṁ. Atha vā **vissajjitamhī**ti vissajjane. Vissajjanasodhanena hi pañhāsodhanaṁ. **Pañhe**ti pucchāyaṁ. **Gāthāyan**ti upalakkhaṇaṁ, tena gāthāyaṁ, suttageyyādīsu cāti vuttaṁ hoti. **Yamārabbhā**ti yaṁ sīlādimārabbha gāthādīsu desitaṁ, tasmiṁ ārambheti attho. **Pucchitā**ti pucchākārinī, "kā ettha padasuddhi, kā pañhāsuddhi, kā ārambhasuddhī"ti evaṁ pucchākārinī pucchaṁ katvā pavattitā suddhāsuddhaparikkhāti yojanā.

14. **Na vikappayitabbā**ti yathā loke "jāti sāmaññaṁ, bhedo sāmaññaṁ, sambandho sāmaññan"ti-ādinā sāmaññaṁ jāti-ādiṁ, tabbidhurañca

---

1. Khu 10. 42 piṭṭhe.

visesaṁ vikappenti parikappenti, evaṁ na vikappayitabbāti attho. Yadā yo kālaviseso "sve"ti laddhavohāro, tadā so taṁdivasātikkame "ajjā"ti, puna taṁdivasātikkame "hiyyo"ti voharīyatīti anavaṭṭhitasabhāvā ete kālavisesā. Disāyapi "ekaṁ avadhiṁ apekkhitvā puratthimā disā, tato aññaṁ apekkhitvā pacchimā nāma hotī"ti-ādinā anavaṭṭhitasabhāvatā veditabbā. **Jāti-ādi-apekkhāyā**ti jāti-ādidukkhavisesāpekkhāya. **Saccāpekkhāyā**ti saccasāmaññāpekkhāya. "Taṇhā"ti vuccamānaṁ kāmataṇhādi-apekkhāya sāmaññampi samānaṁ saccāpekkhāya viseso hotīti evamādiṁ sandhāyāha **"esa nayo samudayādīsupī"**ti.

16. **Etthā**ti etasmiṁ buddhavacane. Tenāha **"sikkhattayasaṅkhātassā"**ti-ādi. Yathārutaṁ yathākathitaṁ saddato adhigataṁ niddhāritaṁ, na atthappakaraṇaliṅgasaddantarasannidhānādippamāṇantarādhigataṁ. **"Atthato dassitā"**ti idaṁ yasmiṁ sutte bhāvanāva kathitā, na pahānaṁ, taṁ sandhāya vuttaṁ.

Nayasaṅkhepavaṇṇanā

17. **Taṇhāvijjāhi** karaṇabhūtāhi. Saṁkileso pakkho etassāti **saṁkilesapakkho,** saṁkilesapakkhiko suttattho, tassa nayanalakkhaṇoti yojanā. Vodānapakkhassa suttatthassāti sambandho. Vuṭṭhānagāminiyā, balavavipassanāya ca dukkhādīsu pariññeyyatādīni maggānuguṇo gahaṇākāro **anugāhaṇanayo.** Yadi evaṁ kathaṁ nayoti āha **"tassa panā"**ti-ādi. Tattha **"nayavohāro"**ti iminā nayādhiṭṭhānaṁ nayoti vuttanti dasseti.

18. **Bādhakādibhāvato**ti bādhakapabhavasantiniyyānabhāvato. **Aññathābhāvābhāvenā**ti abādhaka-appabhava-asanti-aniyyānabhāvābhāvena. **Saccasabhāvattā**ti amusāsabhāvattā. **Avisaṁvādanato**ti ariyasabhāvādibhāvassa na visaṁvādanato ekantikattāti attho.

19. **Saṁkiliṭṭhadhammā**ti saṁkilesasamannāgatā dhammā. **Saddhammanayakovidā**ti saccapaṭiccasamuppādādidhammanayakusalā, ekattādinayakusalā vā.

20. **Atthavissajjanesū**ti "ime dhammā kusalā"ti-ādinā sutte[1] katapañhavissajjanesu ceva aṭṭhakathāya kata-atthasaṁvaṇṇanāsu ca. **"Vodāniyā"**ti iminā anavajjadhammā idha kusalāti adhippetā, na sukhavipākāti dasseti. Tassa tassa atthanayassa yojanatthaṁ manasā volokayateti yojanā.

21. Yadi karaṇabhūtaṁ, kathaṁ tassa atthantarābhāvoti āha **"yena hī"**ti-ādi. Disābhūtadhammānaṁ volokayanasamānayanabhāvato vohārabhūto, kammabhūto ca nayo, na nandiyāvaṭṭādayo viya atthabhūtoti **"vohāranayo, kammanayo"ti ca vuccati.**

Dvādasapadavaṇṇanā

23. **Apariyosite pade**ti uccāraṇavelāyaṁ pade asamatte, vippakateti attho. Pariyosite hi "padan"tveva samaññā siyā, na "akkharan"ti adhippāyo. Padassa vevacanatāya atthavasena pariyāyaṁ kharantaṁ sañcarantaṁ viya hoti, na evaṁ vaṇṇo avevacanattāti āha **"pariyāyavasena akkharaṇato"**ti. **"Na hi vaṇṇassa pariyāyo vijjatī"**ti idaṁ akārādivaṇṇavisesaṁ sandhāya vadati, na vaṇṇasāmaññaṁ. Tassa hi vaṇṇo akkharanti pariyāyo vutto evāti.

Akkharasaddassa atthaṁ vatvā tappasaṅgena vaṇṇasaddassapi vattuṁ **"kenaṭṭhena vaṇṇo"**ti-ādimāha. Tattha nanu padena, vākyena vā attho saṁvaṇṇīyati, na akkharenāti codanaṁ manasi katvā āha **"vaṇṇo eva hī"**ti-ādi. **Padādibhāvenā**ti padavākyabhāvena. **Yathāsambandhan**ti yathāsaṅketaṁ. **Ayaṁ**-saddo imassatthassa vācako, ayaṁ attho imassa saddassa vacanīyoti yathāgahitasaṅketānurūpaṁ saddatthānaṁ vācakavacanīyabhāvo. Atha vā yvāyaṁ saddatthānaṁ aññamaññaṁ avinābhāvo, so **sambandho.** Tadanurūpaṁ ekakkharaṁ nāmapadaṁ "mā evaṁ maññasī"ti-ādīsu **mā**-kārādi. **Kecī**ti abhayagirivāsino. Te hi abhidhammadesanaṁ "manasādesanā"ti vadanti, yato rāhulācariyo "visuddhakaruṇānaṁ manasādesanā vācāya akkharaṇato akkharasaññitā"ti āha.

---

1. Abhi 1. 17 piṭṭhe.

Satvappadhānanti drabyappadhānaṁ. Nāmapade hi drabyamāvibhūtarūpaṁ, kiriyā anāvibhūtarūpā yathā "phasso"ti[1]. Ākhyātapade pana kiriyā āvibhūtarūpā, drabyamanāvibhūtarūpaṁ yathā "phusatī"ti[2]. Tena nesaṁ satvakiriyāppadhānatā vuttā. **Kiriyāvisesaggahaṇanimittan**ti kiriyāvisesāvabodhahetu kiriyāvisesadīpanato, yathā "cirappavāsin"ti[3] ettha **pa**-saddo vasanakiriyāya viyogavisiṭṭhataṁ dīpeti. "Evaṁ manasi karotha, mā evaṁ manasākatthā"ti-ādīsu kiriyāvisesassa jotako **evaṁ**-saddo. "Evaṁsīlā[4] evaṁdhammā"ti-ādīsu[5] satvavisesassa. Evaṁ sesanipātapadānampīti adhippāyo. Tenāha **"kiriyāya -pa- nipātapadan"**ti.

Saṅkhepato vuttaṁ, kiṁ pana tanti āha **"padābhihitan"**ti. Atha vā **saṅkhepato vuttaṁ,** yo akkharehi saṅkāsitoti vuccati. **Padābhihitaṁ** padehi kathitaṁ, yo padehi pakāsitoti vuccati. Tadubhayaṁ, yadi padasamudāyo vākyaṁ, tassa ko paricchedo. Yāvatā adhippetatthapariyosānaṁ, tāvatā ekavākyantipi vadanti, bahūpettha pakāre vaṇṇenti. Kiṁ tehi, sākhyātaṁ sābyayaṁ sakārakaṁ savisesanaṁ "vākyan"ti daṭṭhabbaṁ. Nanu ca padenapi attho byañjīyatīti codanaṁ manasi katvā āha **"padamattasavanepi hī"**ti-ādi. Ākāresu vākyavibhāgesu abhihitaṁ kathitaṁ nibbacanaṁ **ākārābhihitaṁ nibbacanaṁ.** **"Abhihitan**ti ca pāḷi-āgatan"ti vadanti.

"Nibbānaṁ maggati, nibbānatthikehi vā maggīyati, kilese vā mārento gacchatīti **maggo**"ti-ādinā[6] nibbacanānaṁ vitthāro. Taṁniddesakathanattā niddesoti imamatthamāha **"nibbacanavitthāro niravasesadesanattā niddeso"**ti. **Padehī**ti vākyāvayavabhūtehi, vākyato vibhajjamānehi vā ākhyātādipadehi. Tenāha **"vākyassa vibhāgo"**ti, tathā cāha **"apariyosite"**ti-ādi. Apare pana "pakatipaccayalopādesādivasena akkharavibhāgo **ākāro,** niruttinayena padavibhāgo **nibbacanaṁ,** vākyavibhāgo **niddeso.** **Vaṇṇapadavākyāni** hi avibhattāni, vibhattāni ca cha **byañjanapadānī**"ti vadanti. **Chaṭṭhaṁ vacanan**ti chaṭṭhaṁ padaṁ. **Kātabban**ti

---

1. Ma 3. 109; Saṁ 1. 243, 296; Vi 3. 1; Abhi 1. 18; Abhi 2. 142; Khu 1. 77; Khu 10. 28 piṭṭhesu.
2. Abhi-Ṭṭha 1. 151 piṭṭhe.
3. Khu 1. 45 piṭṭhe Dhammapade.
4. Dī 3. 82 piṭṭhe.
5. Dī 2. 7; Ma 3. 160; Saṁ 3. 138 piṭṭhesu.
6. Abhi-Ṭṭha 1. 87; Abhi-Ṭṭha 2. 107 piṭṭhesu.

“akkharaṁ padaṁ byañjanaṁ ākāro tatheva nirutti niddeso chaṭṭhavacanan”ti gāthāyaṁ evaṁ kattabbaṁ, saṁvaṇṇanāvasena vā ākārapadaṁ catutthaṁ kātabbanti attho. Sabbo saddavohāro vibhattehi, avibhattehi ca akkharapadavākyeheva, tadaññappakāro natthīti āha **“yānimānī”**ti-ādi.

24. **Kāsanā**saddo kammatthoti dassetuṁ **“kāsīyatī”**ti-ādi vuttaṁ. Padehi tāva atthassa saṅkāsanā, pakāsanā ca hotu, padāvadhikāpi saṁvaṇṇanā icchitāti akkharehi pana kathanti āha **“akkharehi suyyamānehī”**ti-ādi. **Padatthasampaṭipattī**ti padābhidheyya-atthāvabodho. **“Akkharehi saṅkāsetī”**ti-ādinā akkharakaraṇaṁ saṅkāsanabhūtaṁ ugghaṭanakiriyaṁ vadantena yathāvutto attho sādhitoti dassetuṁ **“tathā hī”**ti-ādi vuttaṁ.

Vibhajanuttānīkammapaññattīti ekattaniddeso samāhāroti ayaṁ dvandasamāso. **Ubhayenā**ti “vivaraṇā, vibhajanā”ti iminā dvayena. **Etehī**ti ettha **eva**-kāro luttaniddiṭṭhoti āha **“etehi evā”**ti. **“Saṅkāsanā -pa-abhāvato”**ti iminā yathādhippeta-anūnāvadhāraṇaphalaṁ dasseti. **Ugghaṭanādīti ādi**saddena vipañcananayāni saṅgaṇhāti.

25. **Sammā yutto**ti sammā aviparītaṁ, anavasesato ca yutto sahito. Tathā hi vuttaṁ **“anūnā”**ti. Sabbo hi pāḷi-attho atthapada-atthanayehi anavasesato saṅgahito. Tenāha **“sabbassa hī”**ti-ādi.

26. Kasmā panettha mūlapadapadaṭṭhānāni asaṅgahitānīti? Padatthantarābhāvato. Mūlapadāni hi nayānaṁ samuṭṭhānamattattā padaṭṭhānānītidassitoyaṁ nayo. Tena vuttaṁ **“ito vinimutto koci nettipadattho natthī”**ti.

Nettiyā kāraṇabhūtāya. **Hārā saṁvaṇṇetabbā**ti suttassa atthasaṁvaṇṇanāvasena hārā vitthāretabbā. **Svāyan**ti so ayaṁ saṁvaṇṇanākkamo. Yena anukkamena nettiyaṁ desitā, teneva sutte atthasaṁvaṇṇanāvasena yojetabbāti. **Evaṁ siddhe**ti desanākkameneva siddhe. **Ayaṁ ārambho**ti “soḷasa hārā paṭhaman”ti evaṁ pavatto ārambho. **Imamatthan**ti imaṁ vuccamānaniyamasaṅkhātaṁ atthaṁ.

Yadi desitakkameneva hāranayā sutte yojetabbā siyuṁ, kiṁ so kamo kāraṇanirapekkho, udāhu kāraṇasāpekkhoti? Kiñcettha—yadi tāva kāraṇanirapekkho hāranayānaṁ anukkamo, aneke atthā vuccamānā avassaṁ ekena kamena vuccantīti. Evaṁ sante yena kenaci kamena sutte yojetabbā siyuṁ, tathā sati niyamo niratthako siyā. Atha kāraṇasāpekkho, kiṁ taṁ kāraṇanti? Itaro kāraṇagavesanaṁ akatvā attho evettha gavesitabboti adhippāyena **"nāyamanuyogo na katthaci anukkame nivisatī"**ti vatvā "na pana mayaṁ devānaṁpiyassa manorathavighātāya cetemā"ti kamakāraṇaṁ vicārento **"apicā"**ti-ādinā desanāhārassa tāva ādito desanāya kāraṇaṁ patiṭṭhapeti. Tattha **dhammadesanāya nissayo** assādādīnavanissaraṇāni, sarīraṁ āṇatti. **Pakatiyā** sabhāvena. Niddhāraṇena vināpi **patiṭṭhābhāvato** nissayabhāvato.

"Tathā hi vakkhatī"ti-ādinā yathāvuttaṁ atthaṁ pākaṭataraṁ karoti. Esa nayo itaresupi.

Vicayānantaranti vicayahārānantaraṁ. Sesesupi eseva nayo. **Tathāhī**ti lakkhaṇahāravibhaṅge yuttāyuttānaṁ kāraṇaparamparāya pariggahitasabhāvānaṁ avuttānampi ekalakkhaṇatāya gahaṇaṁ vuttaṁ.

Atthato niddhāritānanti atthuddhārapubbāparānusandhi-ādi-atthato suttantarato uddhaṭānaṁ saṁvaṇṇiyamānasutte ānītānaṁ pāḷidhammānaṁ. Saddato, pamāṇantarato ca laddhānaṁ idha vicāretabbattā āha **"niravasesato"**ti. **Atthassā**ti abhidheyyatthassa. **Dhammassā**ti sabhāvadhammassa. **Tattha tattha taṁ abhiniropetī**ti tasmiṁ tasmiṁ at the, dhamme ca taṁ nāmaṁ abhiniropeti, "ayamevaṁnāmo"ti voharati. "Atthassa, dhammassā"ti padadvayena sāmaññato attho, dhammo ca anavasesetvā gahitoti āha **"anavasesapariyādānan"**ti, yato vuttaṁ "tattha tatthā"ti. **Tathā**ti yathā anavasesatthāvabodhadīpakaṁ anavasesapariyādānaṁ kataṁ catubyūhapāḷiyaṁ, evaṁ **punappunaṁ gabbhamupetī**ti ettha asaddavatī atthā pavattivasena labbhamānā sammāpaṭipatti uddhaṭāti upasaṁhārattho tathā-saddo.

Tenevāti suttantarasaṁsandanassa sabhāgavisabhāgadhammantarāvaṭṭanūpāyabhāvato eva. **Yato**ti sabhāgavisabhāgadhammāvaṭṭanassa sādhāraṇādidhammavibhajanūpāyattā. **Paṭivibhattasabhāve**ti paṭibhāgabhāvena vibhattasabhāve.

Te dhammāti paṭipakkhato parivattitadhammā. Na pariyāyavibhāvanā paññattivibhāgapariggāhikāti āha **"pariyā -pa- subodhanañcā"**ti.

Pucchāvisodhanaṁ vissajjanaṁ. **Ārambhavisodhanaṁ** desanāya atthakathanaṁ. Tadubhayavicāro dhātādīsu asammuyhantasseva sambhavatīti āha **"dhātāyatanā -pa- sampādetun"**ti. **Suddho ārambho**ti-ādipāḷinidassanenapi ayamevattho udāhaṭoti veditabbaṁ.

"Kāraṇākāro"ti padaṭṭhānaṁ sandhāya vadati. **Pabhedato desanākāro**ti vevacanaṁ. **Niddhāretvā vuccamānānī**ti uddharitvā samāropiyamānānīti adhippāyo. **Suttassa atthaṁ tathattāvabodhāyā**ti suttassa padatthāvagamamukhena catusaccābhisamayāya.

Veneyyattayayutto atthanayattayūpadeso **"veneyyattayappayojito"**ti vutto. Veneyyattayañhi paccayasamavāye tadupadesaphalaṁ adhigacchantaṁ atthaṁ payojeti nāmāti. **Tadanukkamenevā**ti tesaṁ ugghaṭitaññu-ādīnaṁ desanānukkameneva. **Te**ti tayo atthanayā. **Tesan**ti ugghaṭitaññu-ādīnaṁ. Yathā uddesādīnaṁ saṅkhepamajjhimavitthāravuttiyā tiṇṇaṁ puggalānaṁ upakāratā, evaṁ tesaṁ atthanayānaṁ. **Tassā**ti atthanayatthassa. **Tatthā**ti tassaṁ tassaṁ bhūmiyaṁ.

Samuṭṭhānaṁ nidānaṁ. **Anekadhā** saddanayato, niruttinayato cāti anekappakāraṁ. **Padattho** saddattho. **Vidhi anuvādo**ti idamettha vidhivacanaṁ, ayamanuvādoti ayaṁ vibhāgo veditabbo. **Samādhātabbo**ti pariharitabbo. **Anusandhīyā anurūpaṁ nigametabban**ti yāya anusandhiyā sutte upari desanā pavattā, tadanurūpaṁ saṁvaṇṇanā nigametabbā. **Payojanan**ti phalaṁ. **Piṇḍattho**ti saṅkhepattho. **Anusandhī**ti pucchānusandhi-ādi-anusandhi. **Upogghāṭo**ti nidassanaṁ. **Cālanā**ti codanā. **Paccupaṭṭhānaṁ** parihāro.

Pakati-ādipadāvayavaṁ bhinditvā kathanaṁ **bhedakathā** yathā "dibbantīti devā"ti[1]. Padassa atthakathanaṁ **tatvakathā** yathā "buddhoti yo so bhagavā sayambhū anācariyako"ti[2]. **Pariyāyavacanaṁ** vevacanaggahaṇaṁ yathā "paññāpajānanā"ti[3]. Vicayayutticatubyūhaparivattanahārekadesasaṅgahitā, vevacanahārasaṅgahitā cāti āha **"te idha katipayahārasaṅgahitā"**ti.

Attano phalaṁ dhāretīti **dhammo**ti hetuno dhammabhāvo veditabbo. Ñāpakahetūpi ñāṇakaraṇaṭṭhena kārake pakkhipitvā āha **"kārako sampāpakoti duvidho"**ti. Puna cakkhubījādinibbattakameva kāraṇaṁ katvā dassento **"puna -pa- tividho"**ti-ādimāha. "Tayo kusalahetū"ti-ādinā[4] āgatā alobhādayo, lobhādayo ca **hetuhetu** nāma. "Cattāro kho bhikkhave mahābhūtā hetu, cattāro mahābhūtā paccayo rūpakkhandhassa paññāpanāyā"ti-ādinā[5] āgato **paccayahetu** nāma. Kusalākusalaṁ kammaṁ attano vipākaṁ pati **uttamahetu** nāma. Cakkhādibījādi cakkhuviññāṇa-aṅkurādīnaṁ **asādhāraṇahetu** nāma. Kusalākusalānaṁ satipi paccayadhammabhāve iṭṭhāniṭṭhaphalavisesahetubhāvadassanatthaṁ visuṁ gahaṇaṁ, saddamaggānaṁ pana ñāpakasampāpakahetubhāvadassanatthanti daṭṭhabbaṁ. Aṅkurādikassa asādhāraṇahetu bījādisamānajātiyahetutāya **sabhāgahetu.** Sādhāraṇahetu bhusasalilādi-asamānajātiyatāya **asabhāgahetu.** Indriyabaddhasantāniko **ajjhattikahetu,** itaro **bāhirahetu.** Keci pana "sasantāniko ajjhattikahetu, itaro bāhirahetū"ti vadanti. **Pariggāhako** upatthambhako. **Paramparahetu** upanissayapaccayo.

Nibbānassa anibbattaniyepi samudayappahānasamudayanirodhānaṁ adhigamādhigantabbabhāvato nibbānaṁ pati maggassa hetubhāvo viya maggaṁ pati nibbānassa phalabhāvo upacārasiddhoti āha **"phalapariyāyo labbhatī"**ti.

Paṭipajjamānabhūmi maggadhammā. **Paṭipannabhūmi** phaladhammā.

---

1. Ma-Ṭṭha 1. 342 piṭṭhe.
2. Khu 7. 363; Khu 8. 197; Khu 9. 172 piṭṭhesu.
3. Abhi 1. 19 piṭṭhe.
4. Abhi 1. 214, 215 piṭṭhesu.
5. Ma 3. 67 piṭṭhe.

Kiccatoti sarasato. **Lakkhaṇato**ti upalakkhaṇato. **Sāmaññato**ti samānabhāvato. Tena samānahetutā, samānaphalatā, samānārammaṇatā ca gahitā hotīti. Tattha yaṁ vattabbaṁ, taṁ heṭṭhā **lakkhaṇahāraniddesavaṇṇanāyaṁ**[1] vuttameva.

Apicettha sampayogavippayogavirodhapakaraṇaliṅgasaddantara-sannidhānasāmatthiyādīnampi vasena nayavibhāgo veditabbo. Tattha **sampayogato** tāvanayavibhāgo—"nāhaṁ bhikkhave aññaṁ ekadhammampi samanupassāmi, yaṁ evaṁ lahuparivattaṁ, yathayidaṁ cittan"ti[2] cittassa lahuparivattitā gahitā, taṁsampayogato cetasikānampi gahitāva hoti aññattha nesaṁ cittena sampayogadīpanato. Atha vā "saññino"ti. Saññāsahitatāvacanena hi nesaṁ vedanācetanādivantatāpi sampayogato dīpitā hoti.

Vippayogato—"ahetukā"ti. Hetusampayuttā hi dhammā "sahetukā"ti vuttāti tabbidhurā dhammā vippayogato "ahetukā"ti vuttāti viññāyati. Atha vā "asaññino"ti. Saññāvippayuttā hi dhammapavatti idhādhippetā, na saññāya abhāvamattanti viññāyati.

Virodhato—"aṭṭhamako[3], saddhānusārī"ti[4] ca vutte taṁ santatiyaṁ saṁyojanattayappahānaṁ viññāyati, tathā "sati vā upādisese anāgāmitā"ti[5] vutte pañcorambhāgiyasaṁyojanappahānaṁ, "diṭṭheva dhamme aññā"ti[5] vutte anavasesasaṁyojanappahānaṁ viññāyati.

Pakaraṇato—"abyākatā dhammā"ti[6]. Adhikārato hi kusalākusalabhāvena na kathitāti ñāyati. "Upadhī hi narassa socanā"ti[7] ca. Bāhirā hi dhammā idha "upadhī"ti adhippetāti viññāyati.

Liṅgato—"sītenapi ruppati, uṇhenapi ruppatī"ti-ādi[8]. Sītādiggahaṇena hi liṅgena bhūtupādāyappakārasseva dhammassa rūpabhāvo, na itarassa.

Saddantarasannidhānato—"kāyapassaddhi, kāyāyatanan"ti. "Yā vedanākkhandhassā"ti-ādi[9] vacanato hi purimo kāyasaddo samūhavācī, itaro āyatanasaddasannidhānato pasādavācī.

---

1. Netti-Ṭṭha 25 piṭṭhe.
2. Aṁ 1. 9 piṭṭhe.
3. Abhi 7. 309, 310 piṭṭhesu.
4. Abhi 3. 103 piṭṭhe.
5. Dī 2. 251; Ma 1. 90 piṭṭhesu.
6. Abhi 1. 1 piṭṭhe.
7. Saṁ 1. 6, 109 piṭṭhesu.
8. Saṁ 2. 71 piṭṭhe.
9. Abhi 1. 23 piṭṭhe.

Sāmatthiyato—“sabbaṁ bhikkhave ādittaṁ[1], sabbe tasanti daṇḍassā”ti[2] ca, tathā “sabbāvantaṁ lokaṁ mettāsahagatena cetasā -pa- pharitvā viharatī”ti-ādi[3]. Ettha hi satipi sabbasaddassa anavasesasattavācakatte ādittatā sāpekkhasseva atthassa vācakattā padesavācī sabbasaddo, lokasaddopi sattavācī. Sattārammaṇā hi appamaññāti. Tathā “mātaraṁ pitaraṁ hantvā”ti[4] sabbena sabbaṁ hi sapaṭikkhepato, mātupitughātakammassa ca mahāsāvajjatāpavedanato, idha ca tadanuññāya katāya mātupituṭṭhāniyā tādisā keci pāpadhammā veneyyavasena gahitā viññāyati. Ke pana teti? Taṇhāmānā. Taṇhā hi jananī sattānaṁ. “Taṇhā janeti purisan”ti[5] hi vuttaṁ. Pituṭṭhāniyo māno taṁ nissāya attasampaggaṇhato “ahaṁ asukassa rañño, rājamahāmattassa vā putto”ti yathā. **Sāmatthiyādīnan**ti **ādi**saddena desapakati-ādayo saṅgayhanti.

Labbhamānapadatthaniddhāraṇamukhenāti tasmiṁ tasmiṁ sutte labbhamāna-assādādihārapadatthaniddhāraṇadvārena. **Yathālakkhaṇan**ti yaṁ yaṁ lakkhaṇaṁ, lakkhaṇānurūpaṁ vā **yathālakkhaṇaṁ.** Hetuphalādīni upadhāretvā yojetabbāni tesaṁ vasenāti adhippāyo. Idāni hetuphalādayo ye yasmiṁ hāre savisesaṁ icchitabbā, te dassetuṁ **“visesato panā”**ti-ādimāha. Taṁ suviññeyyameva.

Niddesavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

---

4. Paṭiniddesavāra

1. Desanāhāravibhaṅgavaṇṇanā

5. **Anvatthasaññatan**ti atthānugatasaññabhāvaṁ, “desanāhāro”ti ayaṁ saññā anvatthā atthānugatāti attho.

---

1. Saṁ 2. 251; Vi 3. 44 piṭṭhesu.
2. Khu 1. 32 piṭṭhe Dhammapade.
3. Dī 1. 234; Dī 3. 187; Ma 1. 46, 181, 371, 411; Ma 2. 263; Ma 3. 185; Abhi 2. 284 piṭṭhesu.
4. Khu 1. 55 piṭṭhe Dhammapade.
5. Saṁ 1. 34, 35 piṭṭhesu.

Avuttamevāti pubbe asaṁvaṇṇitapadameva. **"Dhammaṁ vo"**ti-ādi[1] vacanassa sambandhaṁ dassetuṁ **"kattha panā"**ti-ādi vuttaṁ. Tepiṭakassa hi buddhavacanassa saṁvaṇṇanālakkhaṇaṁ nettippakaraṇaṁ, tañca pariyattidhammasaṅgāhake suttapade saṁvaṇṇetabbabhāvena gahite gahitameva hoti. Tenāha **"desanāhārena -pa- dassetī"**ti.

Yesaṁ assādādīnaṁ vibhajanalakkhaṇo desanāhāro, te gāthāya, idhāpi ca āgate "assādaṁ ādīnavan"ti-ādinā udāharaṇavasena vibhajituṁ **"tattha katamo assādo"**ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **tatthā**ti tassaṁ "assādādīnavatā"ti gāthāyaṁ vutto katamo assādo. Atha vā "assādaṁ ādīnavan"ti-ādinā yo idha assādādīnaṁ uddeso, tattha katamo assādoti ceti attho. Esa nayo sesesupi. Kammakaraṇatthabhinnassa visayavisayitālakkhaṇassa assādadvayassa nidassanatthaṁ gāthādvayudāharaṇaṁ, tathā kāmavipariṇāmalakkhaṇassa, vaṭṭadukkhalakkhaṇassa cāti duvidhassāpi ādīnavassa nidassanatthaṁ "ariyamaggo nibbānan"ti duvidhassāpi nissaraṇassa nidassananidassanatthañca dve dve gāthā udāhaṭā.

Dhammo have rakkhati dhammacārinti[2] ettha dhammacārino maggaphalanibbānehi sātisayārakkhā sambhavati, sampattibhavassāpi vipariṇāmasaṅkhāradukkhatāhi duggatibhāvo icchitovāti adhippāyenāha **"nissaraṇaṁ anāmasitvā"**ti. Tathā hi vakkhati "nibbānaṁ vā upanidhāya sabbā upapattiyo duggatī"ti.

Avekkhassūti vidhānaṁ. Tassā pana avekkhāya pavatti-ākāro, visayo, kattā ca "suññato, lokaṁ, mogharājā"ti padattayena vuttāti āha **"suññato -pa- āṇattī"**ti. Tattha saṅkhārānaṁ suññatā anattasabhāvatāya, attasuññatāya ca siyā. Yato te na vasavattino, attasāravirahitā ca, yato te anattā, rittā, tucchā ca attanā, tadubhayaṁ dasseti **"avasavattitā"**ti-ādinā. **Evaṁ maccutaro siyā**ti evaṁ paṭipattiyā maccutaro bhaveyyāti attho. Parikappetvā vidhiyamānassa maccutaraṇassa pubbabhāgapaṭipadā desanāya paccakkhato sijjhamānaṁ sātisayaṁ phalanti āha **"tassa yaṁ -pa- phalan"**ti.

1. Ma 3. 327 piṭṭhe. 2. Khu 5. 215; Khu 10. 7, 29, 38, 197 piṭṭhesu.

6. **Udāharaṇavasenā**ti nidassanavasena. Tattha **"puggalavibhāgenā"**ti iminā ugghaṭitaññu-ādipuggalapayojito assādādīsu bhagavato desanāvisesoti dasseti.

Ghaṭitamattanti sotadvārānusārena manodvārikaviññāṇasantānena ālambitamattaṁ. **Sassatādi-ākārassā**ti sassatucchedākārassa. Idañhi dvayaṁ dhammadesanāya cāletabbaṁ, na anulomikakhanti, yathābhūtañāṇaṁ vā. Etasmiñhi catukke āsayasāmaññatā. Vuttañhetaṁ—

> "Sassatucchedadiṭṭhī ca, khanti cevānulomikā.
> Yathābhūtañca yaṁ ñāṇaṁ, etaṁ āsayasaññitan"ti[1].

Calanāyāti vikkhambhanāya. **Parānuvattiyā**ti samucchedanāya. Ugghaṭite jānātīti **ugghaṭitaññū**ti mūlavibhujādipakkhepena saddasiddhi veditabbā. **Vipañcitan**ti "visamaṁ candimasūriyā parivattantī"ti-ādīsu[2] viya bhāvanapuṁsakaniddesoti āha **"mandaṁ saṇikan"**ti. Nissaraṇa-ādīnavanissaraṇa-assādādīnavanissaraṇānaṁ vibhāvanā veneyyattayavinayanasamatthā.

Cattāroti assādo ca ādīnavo ca assādo ādīnavo ca assādo nissaraṇañcāti ete cattāro. Yadi nissaraṇavibhāvanā veneyyavinayanasamatthā, kasmā pañcamo na gahitoti āha **"ādīnavāvacanato"**ti. Yadi hi ugghaṭitaññuṁ sandhāya ayaṁ nayo vuccati, nissāraṇa mattena siddhaṁ siyā. Atha vipañcitaññuṁ, neyyaṁ vā, ādīnavo ca nissaraṇañca assādo ca ādīnavo nissaraṇañca vattabbo siyā? Tathā appavattattā na gahito. Tenāha "ādīnavāvacanato"ti-ādi. **Desanan**ti sāmaññato gahitaṁ "suttekadesaṁ gāthaṁ vā"ti viseseti. Padaparama-aggahaṇañcettha sa-upāyassa nissaraṇassa anāmaṭṭhattā.

"Kalyāṇan"ti iminā iṭṭhavipāko, **"pāpakan"**ti aniṭṭhavipāko adhippetoti āha **"ayaṁ assādo, ayaṁ ādīnavo"**ti. Lābhādīnaṁ puññaphalattā tadanurodhaṁ vā sandhāya **"ayaṁ assādo"**ti vuttaṁ. Tabbipariyāyena alābhādīnaṁ **ādīnava**tā veditabbā.

---

1. Visuddhi-Ṭī 1. 239; Dī-Ṭī 1. 28; Sārattha-Ṭī 1. 75, 249; Vimati-Ṭī 1. 54 piṭṭhesupi.
2. Aṁ 1. 386 piṭṭhe.

Kāmāti kilesakāmasahitā vatthukāmā. **Virūparūpenā**ti appatirūpākārena. **Mathentī**ti maddanti. **Pabbajitomhī**ti pabbajjaṁ upagato amhi. **Apaṇṇakan**ti avirajjhanakaṁ. **Sāmaññan**ti samaṇabhāvo. Samitapāpabhāvoyeva **seyyo** sundarataro.

Tattha "kāmā hi citrā madhurā manoramā"ti ayaṁ assādo, "virūparūpena mathenti cittan"ti ayaṁ ādīnavo, "apaṇṇakaṁ sāmaññan"ti idaṁ nissaraṇanti āha **"ayaṁ -pa- nissaraṇañcā"**ti.

Phalādīnaṁ ekakavasena ca tikavasena ca pāḷiyaṁ udāhaṭattā vuttaṁ **"dukavasenapī"**ti.

Sukhā paṭipadā, dukkhā paṭipadāti yā dve paṭipadā, tāsu ekekā dandhakhippābhiññatāya dve dve hontīti āha **"paṭipadābhiññākato vibhāgo paṭipadākato hotī"**ti. Katapubbakiccassa pathavīkasiṇādīsu sabbapaṭhamaṁ "pathavī"ti-ādinā pavattamanasikāro **paṭhamasamannāhāro. Upacāran**ti upacārajjhānaṁ. Paṭipajjitabbatāya jhānampi **"paṭipadā"**ti vuccati. Tadaññā heṭṭhimapaññato adhikā paññāti katvā **"abhiññā"**ti vuccati.

Kileseti nīvaraṇappakāre, taṁsahagatakilese ca. **Aṅgapātubhāvan**ti vitakkādijhānaṅgapaṭilābhaṁ.

Abhinivisantoti paṭṭhapento. **Rūpārūpaṁ parigganhanto**ti rūpārūpadhamme lakkhaṇādīhi paricchinditvā gaṇhanto. Pariggahitarūpārūpassa maggapātubhāvadandhatā ca nāmarūpavavatthānādīnaṁ kicchasiddhiyā siyāti na rūpārūpapariggahakicchatāya eva dukkhāpaṭipadatā vattabbāti ce? Na, nāmarūpavavatthāpanādīnaṁ paccanīkakilesamandatāya sukhasiddhiyampi tathāsiddhavipassanāsahagatānaṁ indriyānaṁ mandatāya maggapātubhāvato. **Rūpārūpaṁ pariggahetvā**ti akicchenapi pariggahetvā, kicchena pariggahite vattabbameva natthi. Evaṁ sesesupi. **Nāmarūpaṁ vavatthāpento**ti "nāmarūpamattametaṁ, na añño koci sattādiko"ti vavatthāpanaṁ karonto. Kataro panettha vāro yuttarūpoti? Yo koci sakiṁ, dvikkhattuṁ, anekasatakkhattunti evamādīsu hi vikkhambhanavāresu sakiṁ, dvikkhattuñca vikkhambhanavāro sukhā paṭipadā eva, na tato uddhaṁ sukhā paṭipadā hoti, tasmā tikkhattuṁ

vikkhambhanavārato paṭṭhāya dukkhā paṭipadā veditabbā. Apica kalāpasammasanāvasāne udayabbayānupassanāya uppannassa vipassanupakkilesassa tikkhattuṁ vikkhambhanena kicchatāvāro dukkhā paṭipadā veditabbā. Ettha dandhattā paṭipadāya etassa akicchattepi purimānaṁ kicchatte dukkhāpaṭipadatā vuttanayāva. Yassa pana sabbattha akicchatā, tassa paramukkaṁsagatā sukhā paṭipadā veditabbā.

Yathā nāmarūpapariggahakicchatāya maggapātubhāvadandhatāya dukkhā paṭipadā dandhābhiññā vuttā, tathā tabbipariyāyena catutthī, tadubhayavomissatāvasena dutiyā, tatiyā ca ñātabbāti dassento āha **"iminā -pa- veditabbā"**ti. Vaṭṭadukkhato niyyānassa adhippetattā **"vipassanāpakkhikā evā"**ti vuttaṁ.

Hetupāyaphalehīti ettha taṇhācaritatā, mandapaññatā ca paṭhamāya paṭipadāya **hetu,** taṇhācaritatā, udatthapaññatā ca dutiyāya, diṭṭhicaritatā, mandapaññatā ca tatiyāya, diṭṭhicaritatā, udatthapaññatā ca catutthiyā. **Upāyo** pana yathākkamaṁ satisamādhivīriyapaññindriyāni, satipaṭṭhānajhānasammappadhānasaccāni ca upanissayabhūtāni. **Phalaṁ** vaṭṭadukkhato niyyānaṁ.

Samādhimukhenāti samādhimukhena bhāvanānuyogena. Tenevāha **"samathapubbaṅgamāya vipassanāyā"**ti. **Idhā**ti imasmiṁ nettippakaraṇe. Vakkhati "rāgavirāgā cetovimutti sekkhaphalan"ti, "rāgavirāgā cetovimuttikāmadhātusamatikkaman"ti ca. **So**ti anāgāmī.

Tenāti paṭipakkhena. **Tato**ti paṭipakkhato. Samānādhikaraṇavasena ca cetovimutti-saddānaṁ samāsaṁ katvā bhinnādhikaraṇavasena vattuṁ **"atha vā"**ti-ādi vuttaṁ. Puna **"cetaso vā"**ti-ādinā aññapadatthavasena cetovimuttipadānaṁ samāsaṁ dasseti. Viññāṇapariyāyena ceto-saddena vuttayojanā na sambhavatīti āha **"yathāsambhavan"**ti.

Hā-saddo gati-attho, gati cettha ñāṇagati adhippetāti āha **"hātabbāti gametabbā"**ti. **Netabbā**ti ñāpetabbā.

7. **Tan**ti puggalavibhāgaṁ. **Ñāṇavibhāgenā**ti sutamayādiñāṇappabhedena. **Nibbattanan**ti uppādanaṁ. **Tatthā**ti tasmiṁ ugghaṭitaññutāti-ādipuggalavibhāgabhūte desanābhājane. **Desanāyan**ti sutte. **Taṁ dassetun**ti taṁ puggalavibhāgaṁ dassetuṁ. "Svāyaṁ hāro kathaṁ sambhavatī"ti keci paṭhanti.

Sāti vuttappakāradhammatthānaṁ vīmaṁsanapaññā. **Adhikārato**ti "satthā vā dhammaṁ desayatī"ti-ādi adhikārato. **Sāmatthiyato** ugghaṭitaññu-ādiveneyyavinayanasamatthabhāvato. **Pariyattidhammassa upadhāraṇan**ti etthāpi "adhikārato sāmatthiyato vā"ti ānetvā yojetabbaṁ.

"Vīmaṁsādipariyāyavatī paṭhamavikappavasena, **vīmaṁsādivibhāgavatī** dutiyavikappavasena, cintāya hetubhūtāya nibbattā **cintāmayī**"ti evamādivuttanayānusārena sakkā yojetunti āha **"sesaṁ vuttanayamevā"**ti.

Sutacintāmayañāṇesūti sutamayañāṇe ca cintāmayañāṇe ca sutacintāmayañāṇesu ca sutacintāmayañāṇesūti ekadesasarūpekaseso veditabbo. Cintāmayañāṇeyeva hi patiṭṭhitā mahābodhisattā carimabhave vipassanaṁ ārabhanti, itare sutacintāmayañāṇesūti. **Tehī**ti tathā paṭhantehi. **Vuttanayenā**ti "upādārūpaṁ pariggaṇhāti, arūpaṁ pariggaṇhātī"ti-ādinā **paṭipadākathāyaṁ**[1] vuttanayena.

8. Parato ghoso paccayabhūto etissāti adhippāyo. **"Paccattasamuṭṭhitena ca yonisomanasikārenā"**ti idaṁ āvuttinayena dutiyaṁ āvaṭṭatīti veditabbaṁ, tena sāvakānaṁ bhāvanāmayiñāṇuppattisaṅgahitā hoti, sāvakānameva vā ñāṇuppatti idhādhippetā ugghaṭitaññu-ādivibhāgakathanato. Etasmiṁ pakkhe pubbe vutta-ekasesana yopi paṭikkhitto daṭṭhabbo. **"Āsayapayogapabodhassanipphāditattā"**ti etena pacchimacakkadvayapariyāpannāni pubbahetusaṅgahāni sutacintāmayañāṇāni sandhāya **"imā dve paññā atthī"**ti vuttanti dasseti. Atthibhāvo cetāsaṁ paṭipakkhena anupaddutatā veditabbā. **Aparikkhatattā** anabhisaṅkhatattā. **Sutamayañāṇassāpi** purimasiddhassa.

---

1. Netti-Ṭṭha 50 piṭṭhesu.

9. **Desanāpaṭipadāñāṇavibhāgehī**ti nissaraṇadesanādidesanāvibhāgehi, dukkhāpaṭipadādipaṭipadāvibhāgehi, sutamayañāṇādiñāṇavibhāgehi.

Avasiṭṭhapārisajjenāti khattiyagahapatiparisapariyāpannena. **Aṭṭhannan**ti khattiyaparisā brāhmaṇagahapatisamaṇacātumahārājikatāvatiṁsamārabrahmaparisāti imāsaṁ aṭṭhannaṁ.

Samatthetīti samatthaṁ sambandhatthaṁ karoti.

Tameva dvādasapadabhāvaṁ dīpetvāti sambandho. **Tadatthassā**ti chachakkapariyāya[1]tthassa. Sabbapariyattidhammasaṅgāhakattā chachakkapariyāyassa, tadatthassa ca dhammacakkappavattena suttena[2] saṅgahitattā[3] vuttaṁ "**sabbassāpi -pa- vibhāvento**"ti. Visayibhāvena byañjanapadānaṁ, visayabhāvena atthapadānaṁ sambandhaṁ sandhāyāha "**tesaṁ -pa- sambandhabhāvan**"ti.

Padāvayavo akkharāni. **Padattho** padatthāvayavo. **Padatthaggahaṇassā**ti padatthāvabodhassa. **Visesādhānaṁ** visesuppatti. **Vākyabhede**ti vākyavisese. **Cittaparitosanaṁ** cittārādhanaṁ. **buddhinisānaṁ** paññāya tejanaṁ tikkhabhāvakaraṇaṁ. **Nānāvākyavisayatāpi siddhā hoti** padādīhipi saṅkāsanassa siddhattā. Ekavākyavisayatāya hi atthapadānaṁ saṅkāsanādayo yathākkamaṁ akkharādivisayā evāti niyamo siyā. **Tenā**ti atthapadānaṁ nānāvākyavisayatthena.

Ugghaṭanādi-atthānīti ugghaṭanavipañcananayanappayojanāni.

10. Upatiṭṭhati etthāti **upaṭṭhitan**ti upaṭṭhitasaddassa adhikaraṇatthataṁ dassetuṁ "**upatiṭṭhanaṭṭhānan**"ti vuttaṁ yathā "padakkantan"ti. Tenāha "**idaṁ nesan**"ti-ādi. **Paṭipattidesanāgamanehī**ti paṭipattigamanadesanāgamanehi. "Kicchaṁ vatāyaṁ loko āpanno jāyati ca -pa- jarāmaraṇassā"ti-ādinā jarāmaraṇato paṭṭhāya paṭiccasamuppādamukhena vipassanaṁ abhinivisitvā mahāgahanaṁ chindituṁ nisānasilāyaṁ pharasuṁ nisento viya kilesagahanaṁ chindituṁ lokanātho ñāṇapharasuṁ tejento buddhabhāvāya hetusampattiyā paripākagatattā sabbaññutaññāṇādhigamāya

1. Ma 3. 327 piṭṭhe.
2. Saṁ 3. 368; Vi 3. 14; Khu 9. 329 piṭṭhesu.
3. Na saṅgahitattā (Ka)

vipassanāgabbhaṁ gaṇhāpento antarantarā nānāsamāpattiyo samāpajjitvā anupadadhammavipassanāvasena anekākāravokārasaṅkhāre sammasanto chattiṁsakoṭisatasahassamukhena yaṁ ñāṇaṁ pavattesi, taṁ **"mahāvajirañāṇan"**ti vadanti. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "catuvīsatikoṭisatasahassasamāpattisañcārimahāvajirañāṇan"ti[1] āgataṁ, taṁ devasikaṁ vaḷañjanakasamāpattīnaṁ purecarānucarañāṇaṁ sandhāya vuttaṁ. Yaṁ pana vakkhati "ñāṇavajiramohajālapadālanan"ti, taṁ saha vipassanāya maggañāṇaṁ veditabbaṁ. **Etaṁ brahmacariyan**ti sāsanabrahmacariyaṁ adhippetanti taṁ dassento **"brahmuno"**ti-ādimāha.

Desanāyāti karaṇatthe idaṁ karaṇavacanaṁ. **Niyutto**ti ettha hetu-attho antonītoti dassento **"niddhāretvā yojito"**ti āha.

Desanāhāravibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

2. Vicayahāravibhaṅgavaṇṇanā

11. Jātiliṅgakālasādhanavibhattisaṅkhyāvisesādito saddato padavicayo kātabbo. Tattha kariyamāno ca yathāsabhāvaniruttiyā-eva kato sukato hotīti dassento **"idaṁ nāmapadaṁ -pa- ayaṁ saddato padavicayo"**ti vatvā **"so panāyan"**ti-ādimāha. **Vattabba-atthasaṁvaṇṇanā**ti taṁtaṁpadavacanīyassa atthassa bhedaṁ vatvā pariyāyehi vivaritvā kathanaṁ.

Viciyamānassa suttapadassāti pucchāvasena pavattasuttapadassa. "Suttantarapadānipi pucchāvaseneva pavattānī"ti vadanti "na sabbampi suttapadan"ti. Ekasseva padassa sambhavantānaṁ anekesaṁ atthānaṁ uddhāro **atthuddhāro.** Ekasseva pana atthassa sambhavantānaṁ anekesaṁ padānaṁ uddhāro **paduddhāro.** Sabbe hi saṁvaṇṇiyamāne sutte labbhamāne sabbe padatthe. **Navasuttante**ti suttageyyādivasena navappakāre suttasmiṁ ānetvā

---

1. Dī-Ṭṭha 3. 58 piṭṭhe.

vicinatīti yojanā. Atha vā **"sabbe nava suttante"**ti iminā pavicayalakkhaṇena hārena suttageyyādīni sabbānipi navappakārāni suttāni vicinatīti attho. Tenāha **"suttageyyādike"**ti-ādi.

"Kosalānaṁ purā rammā"ti-ādikā[1] chapaññāsa gāthā **vatthugāthā.** "Pārāyanamanugāyissan"ti[2] pana ādikā ekūnavīsati gāthā **anugītigāthā. Idaṁ nāmaṁ katan**ti idaṁ "pārāyanan"ti nāmaṁ kataṁ. Tenāha "pāraṁ gamanīyā ime dhammā, tasmā imassa dhammapariyāyassa 'pārāyanan'tveva adhivacanan"ti[3]. **Buddhiyaṁ viparivattamānan**ti imassa vicayahāravibhaṅgassa desanākāle āyasmā mahākaccāno attano buddhiyaṁ vattamānaṁ katvā evamāhāti yojanā.

Ekaṁsabyākaraṇassa ayanti **ekaṁsabyākaraṇīyā,** ekaṁsena vā byākātabbattā **ekaṁsabyākaraṇīyā,** ekaṁsabyākaraṇayoggāti attho. Sesapadadvayepi eseva nayo. **Ṭhapanīyā**ti ṭhapetabbattā abyākaraṇīyāti attho. Samayantaraparicayena nivāraṇadhammaṁ pati saṁsayapakkhando pucchatīti adhippāyenāha **"vimaticchedanan"**ti. Pakatiyā pana nivāraṇadhammaṁ ajānanto ñātukāmatāya pucchatīti adiṭṭhajotanāya pucchāpi siyā. Tathā hi vakkhati "lokassa nivāraṇādīni ajānantenā"ti[4].

Ekavatthupariggahāti ekassa abhidheyyatthassa gahaṇato.

Vimuttiparipācaka-indriyāni vivaṭṭapakkhe ṭhitassa saddhādayo dhammā, kiṁ panettha ariyānampi indriyalokena saṅgaho hotīti āha **"pariyāpannadhammavasenā"**ti-ādi.

Kāḷapakkhacātuddasīghanavanasaṇḍameghapaṭalacchādana-aḍḍharattīnaṁ vasena **caturaṅgasamannāgatena. Vivicchā**ti vicikicchāya. Tenāha **"vicikicchāhetū"**ti. **Dukkhamassa mahabbhayan**ti ettha vuttaṁ "assā"ti padaṁ "jappābhilepanaṁ assa brūmī"ti ānetvā sambandhitabbanti dassento **"jappā taṇhā assa lokassā"**ti āha. **"Sabbasattānan"**ti-ādinā, **"sabbasovā"**ti-ādinā ca anvayato, byatirekato ca sātisayaṁ avijjāya

---

1. Khu 1. 429 piṭṭhe Suttanipāte.
2. Khu 1. 449 piṭṭhe Suttanipāte.
3. Khu 1. 449; Khu 8. 21 piṭṭhesu.
4. Netti-Ṭṭha 65 piṭṭhe.

nīvaraṇabhāvaṁ dasseti. "Dūre santo pakāsanti[1], ratto atthaṁ na jānātī"ti[2] gāthādvayenāpi anugītivicayaṁ dassetīti yojetabbaṁ.

Rūpāvacarāti rūpāvacarasattā. Vipariṇāmadukkhatāya muccanassa kāraṇavacananti sambandho. **Yato** vaṭṭadukkhato muccanaṁ. **Taṁ** vaṭṭadukkhaṁ **anavasesapariyādānavasena** saṅkhāradukkhatāgahaṇena.

Ekādhāranti ekavatthu adhiṭṭhānaṁ. Nivāraṇaṁ vikkhambhanaṁ pidhānaṁ samucchedoti atthadvayassa pucchitattā **"anekādhāraṁ dassetun"**ti vuttaṁ. Tenāha **"nivāraṇasaṅkhātaṁ saṁvaraṁ -pa- pidhiyyanti pacchijjantī"**ti[3]. Tassattho "nivāraṇasaṅkhātaṁ vikkhambhanaṁ, saṁvaraṁ, pidhānañca kathehī"ti.

"Vodānan"ti iminā sotānaṁ vikkhambhanavisuddhi, **"vuṭṭhānan"**ti iminā samucchedavisuddhi adhippetāti āha **"pucchāya duvidhatthavisayataṁ vivarituṁ 'evan'ti-ādi vuttan"**ti. Tathā cāha **"vodāyati -pa- ariyamaggo"ti.**

Diṭṭhimānāvijjāsotāpi taṇhāsotānugāti āha **"yebhuyyena anurodhavasenā"**ti. **Upacāravasenā**ti nissitupacāravasena. **Sabbasmā**ti cakkhuto yāva manatoti sabbasmā dvārato. **Sabbappakārenā**ti taṇhāyanamicchābhinivesana-unnamanādippakārena.

Tameva satinti yāyaṁ sati pubbabhāge sotānaṁ vikkhambhanavasena vuttā, tameva satiṁ. Maggakkhaṇe sotānaṁ saṁvaraṁ pidhānaṁ brūmi. Yasmā pana pidhāyikāpi sati maggakkhaṇe paññānugā, paññākiccamevettha adhikaṁ, tasmā vuttaṁ **"paññāyete pidhīyare"**ti.

Saṁvarapidhānānanti ettha saṁvarasaddena nivāraṇaṁ vuttaṁ.

Yasmiṁ yasmiṁ ariyamagge anadhigate yaṁ yaṁ abhisaṅkhāraviññāṇaṁ uppajjanārahaṁ, tasmiṁ tasmiṁ adhigate taṁ taṁ viññāṇaṁ anuppādanirodhena nirujjhati saddhiṁ attanā sampayuttanāmarūpenāti āha **"tassa tassa viññāṇassa nirodhena sahevā"**ti. Anuppādanirodho hi ettha "nirodho"ti adhippeto anupādisesanibbānassa adhippetattāti. Anusandhīyati etenāti **anusandhi,** idha pucchiyamāno attho.

---

1. Khu 1. 56; Khu 10. 12 piṭṭhesu. 2. Khu 10. 12, 32 piṭṭhesupi.
3. Suttanipāta-Ṭṭha 301; Cūḷaniddesa-Ṭṭha 2 piṭṭhesu.

Saha visayena dassetunti ettha saccāni eva visayo. Pahātabbasabhāvaṁ samudayasaccaṁ, tassa visayo dukkhasaccaṁ. "Saṁyojaniyesu bhikkhave dhammesu assādānupassino viharato taṇhā pavaḍḍhatī"ti[1] hi vuttaṁ. Pahāyakasabhāvaṁ maggasaccaṁ, tassa visayo nirodhasaccanti āha **"sahavisayena -pa- saccesū"**ti. Kāmañcettha "samudayo dvīsu bhūmīsu pahīyatī"ti āraddhaṁ, "dassanena tīṇi saṁyojanāni pahīyanti, bhāvanāya satta saṁyojanāni pahīyantī"ti pana vibhāgavacanameva vattanti āha **"pahāyakavibhāgamukhena pahātabbavibhāgaṁ dassetun"**ti.

Niravasesakāmarāgabyāpādā tatiyamaggena pahīyanti, itare catutthamaggenāti vuttaṁ **"itarehi pana niravasesan"**ti. **Tatthā**ti kammavipākavaṭṭappabhedena tedhātuke bhavattaye. **Saṁyojanavasenā**ti sabbadā yojanavasena bandhanavasena.

12. Aggaphalañāṇatāya ekampi samānaṁ tannimittassa khayānuppādārammaṇassa paccavekkhaṇañāṇassa vasena phalavohārena dve nāmāni labhati.

Somanassanāmalābho iminā ārammaṇasaṅketenāti tadatthaṁ vivaranto **"khaye -pa- samaññāyā"**ti āha.

13. **Taggahaṇenevā**ti phassapañcamakapañcarūpindriyaggahaṇeneva. **Sahacaraṇādinā**ti sahajātādi-anantarādipaccayabhāvena ceva nissayārammaṇādinā ca. **"Sampayuttan"**ti iminā sahitatā avisiṭṭhatā idhādhippetāti āha **"avibhāgena gahaṇīyabhāvaṁ sandhāyā"**ti.

Kathaṁ samādhindriyaṁ uppādetīti āha **"satiggahaṇena cettha pariyuṭṭhānappahānaṁ idhādhippetan"**ti. Na hi samādhinā pariyuṭṭhānappahānaṁ sambhavati.

Padahati etenāti **padhānaṁ,** vīriyaṁ. **Te**ti vīriyasaṅkhārā. **Ekarasenā**ti yathā indriyāni ekarasāni honti, evaṁ ekarasabhāvena saraṇato pavattanato. Tathā pavattiyā eva suṭṭhu vata vīriyaṁ vāhesīti yoginā saṅkappetabbato tadupagavīriyavāhanaṭṭhena **"sampahaṁsanā"**ti vuttaṁ. Tenāha **"evaṁ me -pa- hetubhāvato"**ti.

---

1. Saṁ 1. 312, 315 piṭṭhesu.

Iddhisaddassa paṭhamo kattu-attho, dutiyo karaṇattho vutto, **pāda**saddassa eko karaṇattho eva. Pajjitabbā ca iddhī vuttā, na ca ijjhanti. Pajjitabbā ca iddhī pajjanakaraṇena pādena samānādhikaraṇā na hontīti **"paṭhamena atthena iddhi eva pādo"**ti kathaṁ sakkā vattuṁ, tathā iddhikiriyākaraṇena sādhetabbā buddhisaṅkhātā iddhi pajjanakiriyākaraṇena pajjitabbāti dvinnaṁ karaṇānaṁ na samānādhikaraṇatā sambhavatīti **"dutiyena atthena iddhiyā pādo"**ti kathaṁ sakkā vattunti ce? Sakkā, pādassa ijjhamānakoṭṭhāsa-ijjhanakaraṇūpāyabhāvato. Atha vā "paṭhamena atthena iddhiyā pādo, dutiyena atthena iddhi eva pādo iddhipādo"ti evaṁ yojanato. Kathaṁ? Anantarattho paccāsattiñāyena idha paṭhamoti adhippeto, tato purimo dutiyoti.

"Chandaṁ ce bhikkhu adhipatiṁ karitvā labhati samādhin"ti-ādi[1] vacanato **chandasamādhippadhānasaṅkhārasamannāgataṁ iddhipādaṁ bhāvetī**ti etthāpi chandādhipati samādhi **chandasamādhī**ti adhipatisaddalopaṁ katvā samāso vuttoti viññāyati. Adhipatisaddatthadassanavaseneva pana "chandahetuko, chandādhiko vā samādhī"ti **sammohavinodaniyaṁ**[2] vuttaṁ, tasmā idhāpi chandādhipati samādhi **chandasamādhī**ti veditabbo. Taṁ pana chandaṁ vuttanayena saddhāsīsena dassento **"saddhādhipateyyā cittekaggatā"**ti vuttaṁ. **"Idaṁ padhānan"**ti vā vīriyaṁ vuttaṁ. Vīriyasaddāpekkhāsahitaṁ ekavacanena vatvā catubbidhassapi vīriyassa adhippetattā nibbattetabbadhammavibhāgena ca **"ime saṅkhārā"**ti vuttaṁ. Tena padhānabhūtā saṅkhārāti evaṁ samāso veditabbo. Saṅkhatasaṅkhārādinivattanatthañcettha padhānaggahaṇaṁ. Atha vā taṁ taṁ visesaṁ saṅkharotīti **saṅkhāro,** sabbampi vīriyaṁ. Tattha catukiccasādhakato aññassa nivattanatthaṁ padhānaggahaṇanti padhānabhūtā seṭṭhabhūtāti attho.

Vīriyiddhipādaniddese **"vīriyasamādhippadhānasaṅkhārasamannāgatan"**ti[3] dvikkhattuṁ vīriyaṁ āgataṁ. Tattha purimaṁ samādhivisesanaṁ "vīriyādhipati samādhi **vīriyasamādhī**"ti, dutiyaṁ samannāgamaṅgadassanatthaṁ. Dve eva hi sabbattha samannāgamaṅgāni samādhi, padhānasaṅkhāro ca. Chandādayo samādhivisesanāni. Padhānasaṅkhāro pana padhānavacaneneva visesito, na chandādīhīti na idha vīriyādhipatitā padhānasaṅkhārassa vuttā hoti. Vīriyañca samādhiṁ visesetvā ṭhitameva

1. Abhi 2. 225 piṭṭhe. 2. Abhi-Ṭṭha 2. 290 piṭṭhe. 3. Abhi 2. 226 piṭṭhe.

samannāgamaṅgavasena padhānasaṅkhāravacanena vuttanti nāpi dvīhi vīriyehi samannāgamo vutto hoti. Yasmā pana chandādīhi visiṭṭho samādhi tathā visiṭṭheneva tena sampayutto padhānasaṅkhāro, sesadhammā ca, tasmā samādhivisesanānaṁ vasena **"cattāro iddhipādā"**ti vuttā. Visesanabhāvo ca chandādīnaṁ taṁtaṁapassayanavasena hotīti **chandasamādhi -pa- iddhipādan**ti ettha nissayatthepi pādasaddena upāyatthena chandādīnaṁ iddhipādatā vuttā hoti. Tathā hi abhidhamme **uttaracūḷabhājanīye** "cattāro iddhipādā chandiddhipādo"ti-ādinā[1] chandādīnameva iddhipādatā vuttā. **Pañhāpucchake** ca "cattāro iddhipādā—idha bhikkhu chandasamādhī"ti[2] ārabhitvāpi puna chandādīnaṁyeva kusalādibhāvo vibhatto. Upāyiddhipādadassanatthameva hi nissayiddhipādadassanaṁ kataṁ. Aññathā catubbidhatāva na hotīti. Ayamettha pāḷivasena atthavinicchayo veditabbo.

Tadaṅgasamucchedanissaraṇavivekanissitattaṁ vatvā paṭippassaddhivivekanissitassa avacanaṁ "chandasamādhi -pa- iddhipādaṁ bhāvetī"ti[3] bhāvetabbānaṁ iddhipādānaṁ vuttattā. Bhāvitiddhipādassa hi sacchikātabbā phalapariyāpannā iddhipādāti.

Vossaggasaddo pariccāgattho, pakkhandanattho cāti vossaggassa duvidhatā vuttā. **Yathāvuttena pakārenā**ti tadaṅgasamucchedappakārena, tanninnabhāvārammaṇappakārena ca. **Pariṇamantaṁ** vipassanakkhaṇe.

14. **Pubbabhāgapaññāyā**ti ekāvajjananānāvajjanavīthīsu pavatta-upacārapaññāya. **Adhigamapaññāyā**ti appanāpaññāya. Puna **pubbabhāgapaññāyā**ti nānāvajjanupacārapaññāya, paṭisandhipaññāya vā. **Upacārapaññāyā**ti ekāvajjane, sabbattha vā pavatta-upacārapaññāya.

Pucchāvissajjanavicayopīti yathāvuttāya pucchāya vissajjanavicayopi. **Vuttanayānusārenā**ti adiṭṭhajotanā, vimaticchedanā cāti[4] heṭṭhā vuttanayānugamanena.

---

1. Abhi 2. 232 piṭṭhe.
2. Abhi 2. 233 piṭṭhe.
3. Abhi 2. 225 piṭṭhe.
4. Netti-Ṭṭha 62 piṭṭhe.

15. **Sekhe asekhe**ti sekkhe ariyapuggale, asekkhe ariyapuggale. **Vipassanāpubbaṅgamappahāne**ti vipassanaṁ purecārikaṁ katvā pavattakilesappahāne, pahānābhisamayeti attho.

"Yaṁ aniccaṁ dukkhaṁ anattā"ti pāḷiṁ dassetvā puna "yaṁ anicce dukkhe anattanī"ti vacanaṁ evampettha paṭhantīti dassetuṁ.

Sesasaṁkilesavodānadhammāti gedhato avasiṭṭhasaṁkilesadhammā ca sabbavodānadhammā ca. **Abhāvenā**ti abhāvanena abhāvakaraṇena.

Payogaparakkamanti bhusaṁ yogo **payogo,** payogova parakkamo **payogaparakkamo,** cittaṁ. **Ukkhipatī**ti kosajjapakkhe patituṁ adento kusalapakkhe uddhaṁ khipento viya pavattati. **Padhānavīriyan**ti akusalānaṁ anuppādanaṭṭhena uttamavīriyaṁ. **Yojetabbānī**ti "āsevamāno vāyamatī"ti-ādinā yojetabbāni. **Anuppannāti avattabbataṁ āpannānan**ti bhūmiladdhārammaṇādhiggahitāvikkhambhitāsamugghāṭituppannānaṁ.

16. "Aṭṭhamakassa indriyānī"ti vuttattā **"paṭhamamagge saddhādayo"**ti-ādi vuttaṁ. Indriyaggahaṇañca pāḷiyaṁ nidassanamattaṁ daṭṭhabbaṁ.

Asubhānupassanā kāyānupassanāsatipaṭṭhānanti āha **"satipaṭṭhānabhāvanāya suniggahito kāmavitakko"**ti. Samādhi uppajjamāno kāmavitakkampi niggahetvā eva uppajjatīti dassento **"anavajjasukhapadaṭṭhānenā"**ti-ādimāha. **"Kusalesu dhammesu āraddhavīriyo"**ti-ādinā dhammacchandato uppajjamāno vīriyacchando khantiṁ paribrūhetīti dasseti. Anavajjadhammānaṁ upakārakadhammāsevanaṁ viya anupakārakadhammaparivajjanampi paññānisevaneneva hotīti āha **"samādhi-ādīnan"**ti-ādi.

17. Sabbadhammādhiṭṭhānaṁ desanaṁ puggalādhiṭṭhānena vibhajituṁ **"loko nāmā"**ti-ādi vuttanti dassento **"sabbadhammānanti -pa- dassetun"**ti āha. Mahaggatadhammesu ṭhānaṁ taṁsampadanāva. Tathā sesesu. **Vaḍḍhiyamānesū**ti yathā vimuttiṁ paripācayanti, evaṁ brūhiyamānesu.

Dassanapariññāti rūpārūpadhammānaṁ salakkhaṇato, paccayato ca parijānanā. Tenāha **"ñātapariññā"**ti. Paṭipakkhavidhamanena saddhiṁ lakkhaṇattayavibhāvanā idha "bhāvanāpariññā"ti adhippetāti āha **"bhāvanā -pa-**

pariññā cā"ti. Dassanatthā pariññā **dassanapariññā,** bhāvanatthā pariññā **bhāvanāpariññā**ti evaṁ vā ettha attho daṭṭhabbo.

Kakkhaḷaphusanādīti kakkhaḷādiphusanādi. **Abhijānitvā**ti abhiññāya paññāya jānitvā, ṭhitassa abhijānanahetu vāti attho. **Attho**ti phalaṁ. **Nayo**ti vuttanayo.

"Yaṁ asaṅkhatan"tipi paṭhanti. **Catunayakovido**ti ekattanānattādinayacatukke nipuṇo. **Desanāyuttikusalo**ti dhammānaṁ desanāvidhimhi kusalo.

Sadisī kātabbā saṁsandanavasenāti adhippāyo. **Ānetabbā** "ayaṁ desanā imāya desanāya evaṁ saṁsandatī"ti. **Atthato apetan**ti ayuttatthaṁ. **Asambandhatthan**ti aññamaññaṁ asambandhapadatthaṁ. Nanu paṭṭhānavicāro nayavicāro viya hārehi asammisso vicāraṇantaroti codanaṁ manasi katvā āha **"yasmā panā"**ti-ādi. **Idha nikkhitto**ti idha suttavicaye suttatthavicārabhāvato nikkhitto, etena vā paṭṭhānassa hārantogadhabhāvadassaneneva mūlapadānaṁ viya paṭṭhānassa padatthantarābhāvo dassitoti veditabbaṁ.

Imassa suttassāti saṁvaṇṇiyamānasuttaṁ sandhāyāha. **Kasmiṁ vā pade**ti saṁvaṇṇiyamānaṁ gāthaṁ sandhāyāha. **Tabbicayenā**ti pucchādivicayena, assādādivicayena ca.

Vicayahāravibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

3. Yuttihāravibhaṅgavaṇṇanā

18. Evametassa suttassa attho na gahetabbo, evaṁ pana gahetabboti aggahetabbagahetabbānaṁ atthānaṁ vijahanaggahaṇatthāya yuttāyuttivicāraṇāyaṁ vajjetabbesu tāva paṭhamaṁ paṭipattīti dassento āha **"atathākārena gayhamānā suttatthā visayo"**ti yathā "vāmaṁ muñca, dakkhiṇaṁ gaṇhā"ti[1]. Vajjetabbabhāvato hi suttapadehi

---

1. Abhi-Ṭṭha 1. 321; Visuddhi-Ṭī 1. 41; Saṁ-Ṭī 1. 286 piṭṭhesu.

suttatthe vivecite gahetabbabhāvo ca avasiṭṭho hoti. Tathā hi vakkhati "mettāvihārassa sato byāpādo cittaṁ pariyādāya ṭhassatī'ti na yujjati desanā, 'byāpādo pahānaṁ abbhatthaṁ gacchatī'ti yujjati desanā"ti[1].

Yuttiniddhāraṇena ayathāsabhāvato vivecitvā yathāsabhāvato dhammassa gahaṇakāraṇāni kathento "mahantā apadisitabbā etesanti **mahāpadesā**"ti imamatthamāha **"buddhādayo"**ti-ādinā. **Patiṭṭhānānī**ti patiṭṭhānasādhanāni. **Sesesū**ti saṁghāpadesādīsu. Paṭhamattho eva hi idha pāḷi āgato, vinicchayane kāraṇaṁ mahāpadesoti adhippāyo. **Suttotaraṇādī**ti **ādi**saddena suttānotaraṇādipi saṅgayhati. Suttotaraṇavinayasandassanāni hi kenaci yathābhatassa ganthassa "dhammo"ti vinicchayane kāraṇaṁ. Suttānotaraṇavinayāsandassanāni "adhammo"ti. **Yadi evan**ti yadi yathābhatassa ganthassa suttavinayehi saṁsandanaṁ "dhammo"ti, asaṁsandanaṁ "adhammo"ti vinicchayakāraṇaṁ, evaṁ santeti attho. Sampadīyati ñāpīyati dhammo etehīti **sampadāyā,** akkhātāro.

Vinīyanti rāgādayo etenāti **vinayo,** kāraṇaṁ. Tenāha **"rāgādivūpasamanimittan"**ti. Kiṁ pana taṁ? Sādhiṭṭhānasamathavipassanādidhammā. Ye parato "tecattālīsaṁ bodhaṅgamā dhammā"ti[2] vakkhati.

Vinayamahāpadesā kappiyānulomato anulomakappiyaṁ nāma, taṁ sadisatāya suttantamahāpadesāpi **anulomakappiyan**ti aṭṭhakathāvohāro. Tena vuttaṁ **"yaṁ anulomakappiyanti vuccatī"**ti.

Yadipi tattha tattha pavattā bhagavato pakiṇṇakadesanā **aṭṭhakathā,** sā pana dhammasaṅgāhakehi tepiṭakaṁ buddhavacanaṁ saṅgāyitvā tassa atthasaṁvaṇṇanānurūpena vācanāmaggaṁ āropitattā **ācariyavādo** nāma. Tena vuttaṁ **"ācariyavādo nāma aṭṭhakathā"**ti. tissopi saṅgītiyo āruḷho eva hi buddhavacanassa atthasaṁvaṇṇanābhūto kathāmaggo pacchā tambapaṇṇiyehi mahātherehi sīhaḷabhāsāya ṭhapito. **Attanomati** theravādo. **Samentameva gahetabban**ti yathā pāḷiyā

---

1. Khu 10. 22 piṭṭhe Nettiyaṁ.
2. Khu 10. 27 piṭṭhe Nettiyaṁ.

saṁsandati, evaṁ mahāpadesato atthā uddharitabbāti dasseti. Pamādapāṭhavasena ācariyavādassa kadāci pāḷiyā asaṁsandanāpi siyā, so na gahetabboti dassento āha **"suttena samento eva gahetabbo"**ti.

Catūhi mahāpadesehi yujjatīti catūhi mahāpadesehi na virujjhati. Idāni taṁ avirujjhanākāraṁ dassento **"yena yenā"**ti-ādi vuttaṁ. Suttotaraṇādi eva hettha kāraṇaṁ. Tassa ca anekākāratāya **"pakārenā"**ti vutto. Saṁvaṇṇiyamāne sutte saṁvaṇṇanāvasena gahetabbanti sambandho. **Ābhatenā**ti ānītena. **Suttato**ti suttantarato. Ayañhettha attho—kenaci pasaṅgena suttantarato uddharitvā ānītena suttapadena suttotaraṇādinā, kāraṇappakārena ca catumahāpadesāvirodhena saṁvaṇṇiyamāne sutte saṁvaṇṇanāvasena atthajātaṁ gahetabbanti. Tenāha **"tena -pa- kātabbā"**ti. Tattha **yuttihārayojanā kātabbā**ti yuttiniddhāraṇavasena ayaṁ yuttihāro yojetabbo. Atha vā **yuttihārayojanā kātabbā**ti iminā hārena vakkhamānanayena yuttigavesanaṁ katvā tāya yuttiyā sabbahārayojanā kātabbāti attho. Lakkhaṇañhetaṁ yuttigavesanāya, yadidaṁ yuttihāro. Tenāha "sabbesaṁ hārānaṁ, yā bhūmī, yo ca gocaro tesaṁ. Yuttāyuttaparikkhā"ti[1], "imāya yuttiyā aññamaññehi kāraṇehi gavesitabban"ti[2] ca.

19. Yadi vā sabbāni padāni ekaṁ atthaṁ abhivadantīti yojanā.

20. **Jarāyaṁ ṭhitassa aññathattan**ti ṭhitassa yaṁ aññathattaṁ aññathābhāvo, ayaṁ jarā nāma. **Khaṇikamaraṇaṁ** khaṇikanirodho. **Samucchedamaraṇaṁ** khīṇāsavānaṁ khandhaparinibbānaṁ.

Kevalassāti jarāya amissassa. **Aññāva jarā, aññaṁ maraṇan**ti "paṭiññātassa kevalassa maraṇassa diṭṭhattā"ti hetu. **Yathā taṁ devānan**ti sadisūdāharaṇaṁ, visadisūdāharaṇaṁ pana iddhipādādayo, anvayabyatirekā gahetvā yojetabbā.

---

1. Khu 10. 3 piṭṭhe.
2. Khu 10. 21 piṭṭhe.

Tehīti jarāmaraṇehi.

"Jīraṇabhijjanasabhāvā"ti iminā lesena taṇhājarāmaraṇānaṁ anaññattaṁ yojeti. Yadipi "aññā taṇhā, aññā jarā, aññaṁ maraṇan"ti siddhovāyamattho, yaṁ sandhāya vuttaṁ **"na idan"**ti-ādi, tathāpi sakkuṇeyyaparihārāyaṁ codanāti ajjhāruḷhaṁ tattha dosaṁ dassetuṁ "yadi ca yathā jarāmaraṇan"ti pāḷipavattāni dassento **"yadi -pa- dassetī"**ti āha. **Bhāvo**ti adhippāyo. **Etesan**ti taṇhājarāmaraṇānaṁ.

"Imāya yuttiyā aññamaññehi kāraṇehi gavesitabban"ti ca keci paṭhanti, byañjanatopi gavesitabbaṁ, aññattha atthato aññatthampīti adhippāyo. Tameva byañjanato aññatthaṁ dassetuṁ pāḷiyaṁ **"salloti vā"**ti-ādi vuttaṁ. **Imesan**ti salladhūpāyanānaṁ. **Icchāvipariyāye**ti icchitālābhe, appaccayasamavāye vā. **Idampi samatthanaṁ hoti** yathādhippetassa aññatthassa byatirekadassanabhāvato. **Jarāmaraṇavipariyāye**ti jarāmaraṇe asati. Na hi yathādhippetajarāmaraṇābhāve taṇhā na hotīti.

Dvīdhā vuttāti dvippakārena vuttā, dvikkhattuṁ vā vuttā. **Yaṁ idaṁ -pa- ārammaṇakaraṇavasena vā abhilapanan**ti evaṁ kiriyāparāmasanaṁ yojetabbanti veditabbaṁ. **Viseso**ti ayaṁ etāsaṁ icchātaṇhānaṁ pakatisaṅkhāto viseso. **"Dvīhi nāmehī"**tipi pāḷi. **Yadipi evan**ti kāmaṁ visayavisesesu evaṁ yathāvutta-avatthāvisesena icchātaṇhānaṁ atthi kāci bhedamattāti attho. Sabhāvato pana bhedo natthīti dassento **"tathāpī"**ti āha.

Icchantīti kāmenti. **Taṇhāyanā** pātukāmatā. **Santāpanaṭṭhenā**ti paridahanabhāvena. **Ākaḍḍhanaṭṭhenā**ti avaharaṇaṭṭhena. **Saritānī**ti rāgavasena allāni. Taṁ sampayuttapītivasena siniddhāni **sinehitāni. Visattikā**ti vitthatā rūpādīsu tebhūmakadhammesu byāpanavasena. **Visaṭā**ti purimavevacanameva ta-kārassa ṭa-kāraṁ katvā vuttaṁ. **Visālā**ti vipulā. **Visakkatī**ti parisakkati sahati. Ratto hi rāgavatthunā pādena tāḷiyamānopi sahati. "Osakkanaṁ, vipphandanaṁ vā visakkanan"ti vadanti. Aniccādikaṁ

niccādito gaṇhantī **visaṁvādikā** hoti. **Visaṁ haratī**ti tathā tathā kāmesu ānisaṁsaṁ dassentī vividhehi ākārehi nekkhammābhimukhappavattito cittaṁ saṁharati saṁkhipati. **Visaṁ** vā dukkhaṁ, taṁ harati, vahatīti attho. Dukkhanibbattakassa kammassa hetubhāvato **visamūlā,** visaṁ vā dukkhādibhedā vedanā mūlaṁ etāyāti **visamūlā,** dukkhasamudayattā visaṁ phalaṁ etissāti **visaphalā.** Rūpādidukkhasseva paribhogo etāya, na amatassāti **visaparibhogā.** Sabbattha niruttivasena padasiddhi veditabbā. Yo panettha padhāno attho, taṁ dassetuṁ puna **"visatā vā panā"**ti-ādi vuttaṁ.

Sinehanaṁ pemakaraṇaṁ. **Bandhanaṭṭhenā**ti saṁyojanaṭṭhena. **Āsīsanaṭṭhenā**ti icchanaṭṭhena. **Abhinandanaṭṭhenā**ti assādanaṭṭhena, sampaṭicchanaṭṭhena vā.

21. **Anabhiratī**ti ukkaṇṭhā. **Ñāṇanibbidā**ti nibbidānupassanā. Yathā ca dukkhū -pa- cāresu yutti vuttāti yojanā.

Sukhāpaṭipadādandhābhiññā sukhāpaṭipadākhippābhiññā **sukhāpaṭipadādayo.** Yo dukkhāya paṭipadāya visesaṁ adhigantuṁ bhabbo, tassa sukhāpaṭipadāyogyassa viya kariyamānā dhammadesanā visesāvahā na hoti, tasmā sā na yuttāti imamatthaṁ dasseti **"rāgacarito"**ti-ādinā. Rāgacaritassa tathā tathā kāmānaṁ ādīnavaṁ, okāraṁ, saṁkilesaṁ, nekkhamme ānisaṁsañca avibhāvetvā ādito vipassanākathāva kariyamānā na visesāvahā hoti āsayassa asodhitattāti etamatthaṁ dassento pāḷiyaṁ **"vipassanā -pa- desanā"**ti āhāti veditabbaṁ. **Sesapadesupī**ti yathā "rāgacaritassā"ti-ādinā rāgacaritakoṭṭhāsavasena pāḷiyaṁ desanāya ayutti vuttā, iminā nayena sesapadesupi dosacaritakoṭṭhāsādīsupi "dosacaritassa puggalassa asubhaṁ deseyyā"ti-ādinā pāḷiyaṁ avuttopi yathāsambhavamattho niddhāretvā vattabbo. Kasmā pana yuttihāre ayuttiniddhāraṇā katāti codanaṁ manasi katvā āha **"ettha cā"**ti-ādi. **Sesesupi eseva nayo**ti sesesupi dosacaritādivasena niddhāritesu ayuttigavesanesu ayameva upāyo. **"anulomappahānan"**tipi pāḷi, so evattho.

“Yāvatikā ñāṇassa bhūmī”ti etena yuttihārassa mahāvisayataṁ dasseti. Kasmā panāyaṁ mahāvisayoti? Yuttivicārabhāvato, saṁvaṇṇetabbassa ca dhammassa nānānayanipuṇādiguṇavisesayogatoti dassento **“taṁ kissa hetū”**ti āha.

Aparabhāgeti pacchābhāge. Mettāvihāribhāgassa aparihīnatāvacanato ayogo vutto. Tenāha **“sato”**ti. **Yathāvuttakāraṇato evā**ti paṭipakkhattā eva.

Pahānekaṭṭhabhāvato diṭṭhimaññitassa. Ādīnavadassanena vitakkaṁ jigucchantā dutiyajjhānassa āsanna-upacārajjhānadhammāpi vitakkārammaṇā na honti, pageva dutiyajjhānadhammāti adhippāyenāha **“ārammaṇakaraṇattho hettha sahagatasaddo”**ti.

Evaṁ yuttihāralakkhaṇaṁ āgamato yuttāyuttavicāraṁ dassetvā idāni āgamānugatāya yuttiyāpi taṁ dassetuṁ guṇamukhena dosavibhajanaṁ vibhajanto **“apicetthā”**ti-ādimāha. Taṁ uttānatthameva.

Yuttihāravibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

4. Padaṭṭhānahāravibhaṅgavaṇṇanā

22. **Tesaṁtesan**ti anavasesapariyādānaṁ, tena ye sutte vuttā ca dhammā, ye ca tesaṁ kāraṇabhūtaṁ, tesaṁ sabbesampīti vuttaṁ hoti. **Sabbadhammayāthāva-asampaṭivedho**ti imamatthaṁ dassetuṁ **“kattha pana so”**ti-ādi vuttaṁ.

Piyāyitabbajātiyanti pemanīyasabhāvaṁ. **Micchāpaṭipadā**ti pamādāpatti micchābhiniveso vā. Ekavāraṁ uppannāpi pāṇātipātacetanā verappasavanato dosassa, ekavāraṁ uppannāpi pamādāpatti, micchābhiniveso vā mohassa uppattikāraṇanti pāḷiyaṁ avuttampi nayato niddhāretabbanti dassento **“dosassa -pa- imināva nayena attho veditabbo”**ti āha. Nimittatthaggahaṇalakkhaṇaṁ vaṇṇasaṇṭhānaṁ, anubyañjanatthaggahaṇalakkhaṇaṁ anubyañjananti **“nimittānubyañjanaggahaṇalakkhaṇā”**ti vuttaṁ. Tattha tattha **nimittaṁ** itthipurisanimittaṁ. **Anubyañjanaṁ** hatthapādahasitakathitādi. Phasso paccayo

etissāti **phassapaccayā,** taṁbhāvo **phassapaccayatā.** Assādeti etāyāti **assādo,** taṇhā.

Vatthūni ñeyyadhammoti āha **"vatthu-avippaṭipatti visayasabhāvapaṭivedho"**ti. Idhādhippetaṁ sammāpaṭipattiṁ dassetuṁ **"sīlasamādhisampadānan"**ti vuttaṁ. Ekadesupalakkhaṇavasena, vaṇṇagandharāgisappāyavasena vā pāḷiyaṁ **"vinīlakavipubbakaggahaṇalakkhaṇā asubhasaññā"**ti vatvā **"tassā nibbidāpadaṭṭhānan"**ti vuttaṁ nibbidaṁ dassento **"nibbidā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha paritassanato visesetuṁ **"ñāṇenā"**ti visesitaṁ. **Tathā pavattan**ti nibbidanākārena pavattanaṁ.

Yoniso ummujjantiyā videharañño dhītāya **rucāya** jātissarañāṇaṁ kammassakataññāṇassa kāraṇaṁ ahosi, na pana asappurisūpanissayato, ayoniso ummujjantassa tasseva rañño senāpatino **alātassa bījakassa** dāsassāti imamatthaṁ dassento **"imassa ca -pa- udāharitabbo"**ti āha. **So**ti pasādo. **Avatthāvisesо**ti sampayuttadhammānaṁ anāvilabhāvalakkhito avatthābhedo. **Āyatanagato**ti ṭhānagato, ratanattayavisayoti attho. **"Kāyo"**ti-ādinā avatthāvisesena vinā sabhāvasiddhameva padaṭṭhānaṁ dasseti.

Imasmiṁ ca ṭhāne pāḷiyaṁ pubbe yesaṁ dhammānaṁ padaṭṭhānaṁ niddhāritaṁ, te dhammā yesaṁ dhammānaṁ padaṭṭhānāni honti, te dassetuṁ **"aparo nayo"**ti-ādi āraddhanti veditabbaṁ. Assādamanasikāro ayonisomanasikāralakkhaṇo vutto nidassanamatta-atthoti veditabbo, yebhuyyena sattānaṁ lobhavasena ayonisomanasikārā saṁvattantīti dassanatthaṁ vā evaṁ vuttaṁ. Upapatti eva **opapaccayaṁ,** tassa bhāvo **opapaccayikan**ti āha **"upapattibhavabhāvenā"**ti. **Vavatthitabhāvo**ti vavatthitabhāvo rūpassa dassanādipaṭiniyatārammaṇakiccatā. **Bhavassa aṅgānī**ti bhavassa kāraṇāni. Dutiye **aṅgānī**ti avayavā, kammavaṭṭampi vā kāraṇaṅgabhāvena yojetabbaṁ.

Kammaṭṭhānassāti bhāvanāya brūhanā vaḍḍhanā. **Tesū**ti titthaññutādīsu. Kalyāṇamittassa sammadeva payirupāsanāyapīti taṁ nissāya laddhena sabbāya dhammassavanena dhammupasaṁhitaṁ pāmojjaṁ hotīti titthaññutā pītaññutāya padaṭṭhānaṁ. Evaṁ yāya vimuttiyā sati vimuttiñāṇadassanaṁ

hotīti sā tassa padaṭṭhānanti ayamattho pākaṭoti āha **"purimānaṁ -pa- suviññeyyo evā"**ti. **Saha adhiṭṭhānenā**ti ñātapariññāya saddhiṁ. Ñātapariññā hi tīraṇapariññāya adhiṭṭhānaṁ. Sesaṁ suviññeyyameva.

Padaṭṭhānahāravibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

5. Lakkhaṇahāravibhaṅgavaṇṇanā

23. **"Lakkhaṇahārassa visayaṁ pucchatī"**ti vuttaṁ, "ko pana tassa visayo"ti vutte samānalakkhaṇā avuttadhammā. Kāyānupassanāya samāraddhāya vedanānupassanādayo sukheneva sijjhantīti tabbacanena vedanāgatāsati-ādīnaṁ vuttabhāvo dassito **satipaṭṭhānabhāvena ekalakkhaṇattā**ti kāyānupassanāsatipaṭṭhānassa saddhānuggahitāni vīriyasatisamādhipaññindriyāni sādhanaṁ, evaṁ itaresampīti katvā vuttaṁ. Ayaṁ attho **aṭṭhakathāya**meva[1] parato āgamissati. Iminā nayena sesesupi ekalakkhaṇatāniddesesu attho veditabbo. **Parato**ti **catubyūhahāravaṇṇanāyaṁ**[2].

Asammissatoti vedanādayopi ettha sitā ettha paṭisandhāti kāye vedanādi-anupassanāpasaṅgepi āpanne tadasammissatoti attho.

Avayavigāhasamaññātidhāvanasārādānābhinivesanisedhanatthaṁ kāyaṁ aṅgapaccaṅgehi, tāni ca kesādīhi, kesādike ca bhūtupādāyarūpehi vinibbhujituṁ **"tathā na kāye"**ti-ādimāha. Pāsādādinagarāvayavasamūhe avayavivādinopi avayavigāhaṇaṁ karonti. Nagaraṁ nāma koci attho atthīti pana kesañci samaññātidhāvanaṁ siyāti itthipurisādisamaññātidhāvane nagaranidassanaṁ vuttaṁ. **Añño koci** sattādiko. **Yaṁ passati** itthiṁ, purisaṁ vā. Nanu cakkhunā itthipurisadassanaṁ natthīti? Saccaṁ natthi, "itthiṁ passāmi, purisaṁ passāmī"ti pana pavattasamaññāvasena "yaṁ passatī"ti vuttaṁ. Micchādassanena vā diṭṭhiyā yaṁ passati, na taṁ diṭṭhaṁ rūpāyatanaṁ hoti, rūpāyatanaṁ vā taṁ na hotīti attho. Atha vā taṁ

---

1. Netti-Ṭṭha 139 piṭṭhe.
2. Netti-Ṭṭha 102, 103 piṭṭhesu.

kesādibhūtupādāyasamūhasaṅkhātaṁ diṭṭhaṁ na hoti, diṭṭhaṁ vā yathāvuttaṁ na hotīti attho. **Yaṁ diṭṭhaṁ taṁ na passatī**ti yaṁ rūpāyatanaṁ, kesādibhūtupādāyasamūhasaṅkhātaṁ vā diṭṭhaṁ, taṁ paññācakkhunā bhūtato na passatīti attho.

Na aññadhammānupassīti na aññasabhāvānupassī, asubhādito aññākārānupassī na hotīti vuttaṁ hoti.

Pathavīkāyanti kesādiṁ pathavīdhammasamūhattā "kāyo"ti vadati, lakkhaṇapathavimeva vā anekabhedabhinnaṁ sakalasarīragataṁ pubbāpariyabhāvena pavattamānaṁ samūhavasena gahetvā "kāyo"ti vadati. Evaṁ aññatthāpi.

Ākārasamūhasaṅkhātassāti aniccatādi-ākārasamudāyapariyāyassa.

Tīsu bhavesu kileseti bhavattayavisayakilese. **Sabbatthikan**ti sabbattha līne, uddhate ca citte icchitabbatthā, sabbe vā līne, uddhate ca bhāvetabbā bojjhaṅgā atthikā etāyāti **sabbatthikā. Anto saṅkoco**ti anto olīyanā, kosajjanti attho.

24. **Gahitesū**ti bhāvanāggahaṇena gahitesu, bhāvitesūti attho, vacanena vā gahitesu. Bhāvanāggahaṇadīpanatthattā pana vacanena gahaṇassa bhāvanāggahaṇamettha padhānaṁ. Yassa satipaṭṭhānā bhāvitā, tassa sammappadhānādayo bodhipakkhiyadhammā na bhāvitāti netaṁ ṭhānaṁ vijjatīti ca samānalakkhaṇatāpadesena imamatthaṁ dassetuṁ pāḷiyaṁ **"catūsu satipaṭṭhānesu bhāviyamānesu cattāro sammappadhānā bhāvanāpāripūriṁ gacchantī"**ti-ādi vuttaṁ.

Vipallāsā pahīyanti ujuvipaccanīkabhāvato. "Āhārasamudayā kāyassa samudayo, phassasamudayā vedanānaṁ samudayo[1], saṅkhārapaccayā viññāṇaṁ, viññāṇapaccayā nāmarūpan"ti[2] vacanato kāyādīnaṁ samudayabhūtā kabaḷīkārāhāraphassamanosañcetanāviññāṇāhārā kāyādīnaṁ parijānanena pariññātā honti tappaṭipakkhappahānatoti dassento

1. Saṁ 3. 161 piṭṭhe.
2. Ma 3. 103; Saṁ 1. 243, 296; Vi 3. 1; Khu 1. 77; Abhi 2. 142 piṭṭhesu.

"cattāro āhārā"ti-ādimāha. **Sabbatthā**ti "upādānehi anupādāno bhavatī"ti evamādīsu.

Tattha yasmā pañca kāmaguṇā savisesā kāye labbhantīti visesena kāyo kāmupādānassa vatthu, sukhavedanassādavasena paralokanirapekkho "natthi dinnan"ti-ādi[1] parāmāsaṁ uppādetīti diṭṭhupādānassa vedanā, citte niccaggahaṇavasena sassatassa "attano sīlādivasena parisuddhaparāmasanaṁ hotī"ti sīlabbatupādānassa cittaṁ, nāmarūpaparicchedena bhūtaṁ bhūtato apassantassa "attābhiniveso hotī"ti attavādupādānassa dhammā vatthu, tasmā **"catūsu satipaṭṭhānesu bhāviyamānesu upādānehi anupādāno bhavatī"**ti vuttaṁ.

Yasmā pana vuttanayeneva kāyo kāmayogassa vatthu, bhavesu sukhaggahaṇavasena bhavassādo hotīti bhavayogassa vedanā, santatighanaggahaṇavasena citte attābhiniveso hotīti diṭṭhiyogassa cittaṁ, dhammavinibbhogassa dukkarattā, dhammānaṁ dhammamattatāya ca duppaṭivijjhattā sammoho hotīti avijjāyogassa dhammā, vatthu, tasmā catusatipaṭṭhānabhāvanāya tesu tesaṁ pahānasiddhito yogehi visaṁyuttatā vuttā. Eteneva āsavehi anāsavatā, oghehi nittiṇṇatā ca saṁvaṇṇitā hoti kāmarāgādīnaṁ eva kāmayogakāmāsavakāmoghādibhāvato.

Vuttanayeneva kāyo abhijjhākāyaganthassa vatthu, "dukkhāya vedanāya paṭighānusayo anusetī"ti[2] dukkhadukkhavipariṇāmadukkhasaṅkhāradukkhabhūtā vedanā visesena byāpādakāyaganthassa vatthu, citte niccābhinivesavasena sassatassa "attano sīlena suddhī"ti-ādiparāmasanaṁ hotīti sīlabbataparāmāsassa cittaṁ vatthu, sappaccayanāmarūpadassanābhāvato bhavavibhavadiṭṭhisaṅkhāto idaṁsaccābhiniveso hotīti tassa dhammā vatthūti catusatipaṭṭhānāti yojetabbaṁ.

---

1. Dī 1. 51; Ma 1. 362; Ma 2. 63, 64, 182; Ma 3. 72, 99; Saṁ 2. 169; Abhi 1. 241; Abhi 2. 389 piṭṭhesu.
2. Ma 1. 377 piṭṭhesu.

Vuttanayeneva visesato kāyo rāgasallassa vatthu, vedanā dosasallassa, "cittaṁ niccaggahaṇavasena attābhinivesaṁ attānaṁ seyyādito dahatī"ti cittaṁ mānasallassa, vuttanayeneva dhammā mohasallassa vatthūti catusatipaṭṭhānāti yojetabbaṁ.

Yasmā pana kāyānupassanādīhi kāyavedanācittadhammesu pariññātesu rūpavedanāsaññāsaṅkhārakkhandhā pariññātā honti, citte hi pariññāte saññāpi pariññātāva hoti, tasmā **"viññāṇaṭṭhitiyo cassa pariññaṁ gacchantī"**ti vuttaṁ.

Tathā visesato kāye sāpekkhā chandāgatiṁ gacchatīti kāyo chandāgatiyā vatthu, vuttanayeneva vedanā byāpādassa nimittanti sā dosāgatiyā vatthu, santatighanaggahaṇavasena sarāgādicitte sammoho hotīti mohāgatiyā cittaṁ, dhammasabhāvānavabodhena bhayaṁ hotīti bhayāgatiyā dhammā vatthūti catusatipaṭṭhānabhāvanāya agatigamanappahānaṁ hotīti āha **"agatigamanehi ca na agatiṁ gacchatī"**ti.

"Akusalassa somanassassa vasenā"ti idaṁ "ayampi attho sambhavatī"ti katvā vuttaṁ. "Sukhāya vedanāya rāgānusayo anusetī"ti[1] pana vacanato sukhavedanāggahaṇena tatthānusayanena samudayasaccaṁ desitanti veditabbaṁ. **Desitaṁ dukkhaṁ ariyasaccan**ti dukkhadukkhaggahaṇena sātisayaṁ dukkhaṁ ariyasaccaṁ pakāsitaṁ hotīti pāḷiyaṁ "dukkhaṁ ariyasaccaṁ desitan"ti vuttaṁ. Sahacaraṇādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ heṭṭhā **niddesavāravaṇṇanāyaṁ**[2] vuttaṁ.

Lakkhaṇahāravibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

6. Catubyūhahāravibhaṅgavaṇṇanā

25. **Hārānan**ti niddhāraṇe sāmivacanaṁ. Hāresu imassa catubyūhahārassa visesato suttassa byañjanavicayabhāvatoti yojanā. Tena vuttaṁ **"byañjana -pa- dassetī"**ti. **Yāyā**ti niruttiyā.

---

1. Ma 1. 377 piṭṭhe.
2. Netti-Ṭṭha 25 piṭṭhe.

Yathārahanti saṁvaṇṇiyamāne sutte yaṁ yaṁ arahati nibbacanaṁ vattuṁ, taṁtaṁ lokasamaññānurodheneva. Pubbabhāgapaṭipadā sampādetvā pacchā saccābhisamayaṁ pāpuṇātīti āha **"sammuti -pa- hotī"**ti, taṁtaṁpaññattiggahaṇamukhena paramatthaggahaṇaṁ hotīti evaṁ vā iminā sambandho.

Yamidaṁ anindriyabaddharūpasantānaṁ sandhāya **"ubhayamantarenā"**ti idha vuttaṁ. Otaraṇahāre[1] panassa dvārappavattaphassādidhamme sandhāya vuttabhāvaṁ dassetuṁ "ubhayamantarenāti phassasamuditesu dhammesū"ti attho vutto. Aṭṭhakathācariyā panāhu "antarenāti vacanaṁ pana vikappantaradīpanan"ti. Tasmā ayamettha attho—na imaṁ lokaṁ, na huraṁ lokaṁ, atha kho ubhayamantarenāti. Aparo vikappo—**ubhayamantarenā**ti vā vacanaṁ vikappantarābhāvadīpanaṁ. Tassattho—na imaṁ lokaṁ, na huraṁ lokaṁ nissāya jhāyati jhāyī, ubhayamantarena pana aññaṁ ṭhānaṁ atthīti.

Yepi ca "antarāparinibbāyī, sambhavesī"ti ca imesaṁ suttapadānaṁ atthaṁ micchā gahetvā atthi eva antarābhavoti vadanti, tepi yasmā avihādīsu tattha tattha āyuvemajjhaṁ anatikkamitvā antarā aggamaggādhigamena anavasesakilesaparinibbānena parinibbāyantīti **antarāparinibbāyī,** na antarābhavabhūtoti purimassa suttapadassa attho. Pacchimassa ca ye bhūtā eva, na puna bhavissanti, te hi[2] khīṇāsavā, purimapadehi **"bhūtā"**ti vuttā. Tabbiparītatāya sambhavaṁ esantīti **sambhavesino.** Appahīnabhavasaṁyojanattā sekkhā, puthujjanā ca. Catūsu vā yonīsu aṇḍajajalābujasattā yāva aṇḍakosaṁ, vatthikosañca na bhindanti, tāva **sambhavesī** nāma. Aṇḍakosato, vatthikosato ca bahi nikkhantā **bhūtā** nāma. Saṁsedaja-opapātikā ca paṭhamacittakkhaṇe **sambhavesī** nāma, dutiyacittakkhaṇato paṭṭhāya **bhūtā** nāma. Yena vā iriyāpathena jāyanti, yāva tato aññaṁ na pāpuṇanti, tāva **sambhavesī,** tato paraṁ **bhūtā**ti attho, tasmā natthīti paṭikkhipitabbaṁ. Sati hi ujuke pāḷi-anugate atthe kiṁ aniddhāritasāmatthiyena antarābhavena attabhāvaparikappitena payojananti.

1. Netti-Ṭṭha 127, 128 piṭṭhesu.
2. Anuṭī 3. 121 piṭṭhe passitabbaṁ.

Yaṁ pana ye "santānavasena pavattamānānaṁ dhammānaṁ avicchedena desantaresu pātubhāvo diṭṭho. Yathā taṁ vīhi-ādi-aviññāṇakasantāne, evaṁ saviññāṇakasantānepi avicchedena desantaresu pātubhāvena bhavitabbaṁ. Ayañca nayo sati antarābhave yujjati, nāññathā"ti yuttiṁ vadanti. Tehi iddhimato cetovasippattassa cittānugatikaṁ kāyaṁ adhiṭṭhahantassa khaṇena brahmalokato idhūpasaṅkamane, ito vā brahmalokagamane yutti vattabbā. Yadi sabbatthena vicchinnadese dhammānaṁ pavatti na icchitā, yadipi siyā "iddhivisayo acinteyyo"ti, taṁ idhāpi samānaṁ "kammavipāko acinteyyo"ti vacanato, tasmā taṁ tesaṁ matimattameva. Acinteyyasabhāvā hi sabhāvadhammā, te katthaci paccayavisesena vicchinnadese pātubhavanti, katthaci avicchinnadese ca. Tathā hi mukhaghosādīhi aññasmiṁ dese ādāsapabbatappadesādike paṭibimbapaṭighosādikaṁ paccayuppannaṁ nibbattamānaṁ dissati, tasmā na sabbaṁ sabbattha upanetabbanti ayamettha saṅkhepo. Vitthārato pana paṭibimbassa udāharaṇabhāvasādhanādiko antarābhavavicāro **kathā vatthuppakaraṇassa ṭīkāyaṁ**[1] gahetabbo.

Apare pana **"idhā**ti kāmabhavo, **huran**ti arūpabhavo, **ubhayamantarenā**ti rūpabhavo vutto"ti vadanti, **"idhā**ti paccayadhammā, **huran**ti paccayuppannadhammā, **ubhayamantarenā**ti paṇṇattidhammā vuttā"ti ca vadanti, taṁ sabba-aṭṭhakathāsu natthi, tasmā vuttanayeneva attho veditabbo. **Avasiṭṭhaṁ rūpan**ti āpodhātu-ākāsadhātūhi saddhiṁ lakkhaṇarūpāni, ojañca sandhāyāha anindriyabaddharūpassa adhippetattā. Tassa khīṇāsavassa taṁ nibbānārammaṇaṁ cittaṁ na jānanti na ñāyanti "jhāyamānā"ti vuttattā. Sesaṁ suviññeyyameva.

Catubyūhahāravibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

7. Āvaṭṭahāravibhaṅgavaṇṇanā

29. Akusalānaṁ dhammānaṁ viddhaṁsanasabhāvattā, akusalānaṁ vā pajahane kusalānaṁ sampādane paṭhapanasabhāvattā **ārambhadhātu. Tathābhūtā**ti

---

1. Anuṭī 3. 122 piṭṭhe.

sīlādīhi samaṅgībhūtā. Kāmadhātu-ādikā tidhātuyova **tedhātu.** Tassa abhibhavanato **tedhātu-issaro** maccurājā. Anādimatisaṁsāre cirakālaṁ laddhapatiṭṭhāpi acirakālaṁ bhāvitehi kusalehi dhammehi samucchindanīyattā abalā kilesāti vuttaṁ **"abalaṁ dubbalan"**ti. Tenāha **"abalā naṁ balīyantī"**ti.

Idaṁ vacanaṁ ayaṁ gāthāpādo. **Samādhissa padaṭṭhānan**ti ettha samādhissa kāraṇaṁ samatānuyoge niyojanatoti yojetabbaṁ. Esa nayo sesesupi. **Papañcā** rāgādayova. **Tathā ceva saṁvaṇṇitan**ti desanāya padaṭṭhānabhāveneva atthasaṁvaṇṇanā katāti attho.

Tanti taṁ desanaṁ. **Tassā**ti sabhāgādivasena āvaṭṭanassa. Paripakkañāṇānaṁ visesādhigamāya. **Lābhavinicchayapariggahamacchariyānī**ti-ādīsu **lābho**ti rūpādi-ārammaṇappaṭilābho, so pariyesanāya sati hotīti pariyesanāggahaṇena gahito. **Vinicchayo**ti "ettakaṁ me rūpārammaṇatthāya bhavissati, ettakaṁ saddādi-ārammaṇatthāya, ettakaṁ mayhaṁ, ettakaṁ parassa, ettakaṁ paribhuñjissāmi, ettakaṁ nidahissāmī"ti evaṁ pavatto vitakko vinicchayo. So lāpitahetukattā pariyesanamūlakatāya pariyesanāggahaṇeneva gahito, tathā pariggahamacchariyāni. Tattha **pariggaho** "mama idan"ti parigganhanaṁ. **Macchariyaṁ** "mayheva hotū"ti parehi sādhāraṇabhāvāsahanaṁ. Tenevassa porāṇā evaṁ vacanatthaṁ vadanti "mayhevidamacchariyaṁ hotu, mā aññesaṁ acchariyaṁ hotū'ti pavattattā macchariyanti vuccatī"ti[1]. Paribhogatthānaṁ pana vinicchayādīnaṁ paribhogantogadhatā veditabbā. **Chandarāgo** dubbalarāgo. **Ajjhosānaṁ** "mama idan"ti taṇhāvasena balavasanniṭṭhānanti āha **"chandarāga-ajjhosānā taṇhā evā"**ti. **Ārakkhanimittaṁ** dvārapidahanamañjūsāgopanādinā suṭṭhu rakkhaṇanimittaṁ. Pāpāni karonto paribhoganimittaṁ ratto giddho gadhito mucchito hutvā migova paribhuñjananimittaṁ pamādaṁ āpajjatīti evaṁ pariyenārakkhā **paribhoganimittaṁ.** Pamādo tividho taṇhāya vasena kathitoti dassento **"tividho taṇhāyāti vuttan"**ti āha.

Avisesena vuttanti "katamena upādānena sa-upādānā"ti vibhāgena pucchitvāpi "avijjāya ca taṇhāya cā"ti avinibbhujitvā vuttaṁ. **Taṇhañca**

1. Dī-Ṭṭha 2. 90; Aṁ-Ṭṭha 3. 274 piṭṭhesu.

avijjañcacaturupādānaṁ vasenāti kāmupādānādīnaṁ catunnaṁ upādānānaṁ vasena vibhajitvā khandhānaṁ **dukkhabhāvena** dukkhasaccabhāvena saha pariññeyyabhāvaṁ, upādānānaṁ **samudayabhāvena** samudayasaccabhāvena saha pahātabbabhāvaṁ dassetīti yojanā.

30. **"Yo"**ti-ādinā vutto tividho pamādo pariyesati, ārakkhaṇañca karoti, paribhoganimittañcāti sambandho. Pamādo hi pamajjantassa puggalassa bhogānaṁ pariyesanāya, ārakkhaṇāya ca hetubhūto kattubhāvena upacarito, paribhogassa pana nimittaṁ. "Tappaṭipakkhenā"ti[1] padassa atthaṁ vivarati **"appamādānuyogenā"**ti, tena samathabhāvaṁ dasseti. **Khepanā**ti khayapāpanā. **Vodānapakkhavisabhāgadhammavasenā**ti vodānapakkho ca so pamādassa visabhāgadhammo cāti **vodāna -pa- dhammo,** samatho, tassa vasena.

Samathe satīti adhiṭṭhānabhūte jhāne sati, taṁ pādakaṁ katvāti attho. **Yā paññā**ti nāmarūpaparicchedādivasena pavattapaññā. Tenāha **"ayaṁ vipassanā"**ti. **Pahīnesū**ti pahīyamānesu.

Vodānapakkhanti ārambhadhātu-ādivodānapakkhaṁ nikkhipitvā. **Visabhāgadhammavasenā**ti pamādavaseneva. **Sabhāgadhammavasenā**ti pubbe nikkhittassa ārambhadhātu-ādivodānadhammassa samathādisabhāgadhammavasena.

Puna apariyodāpaniyaṁ sikhāppattapariyodāpanaṁ idhādhippetanti āha **"taṁ pana arahattena hotī"**ti.

Mohasamuṭṭhānatā vuttā "moho eva samuṭṭhānan"ti katvā. Aññathā pisuṇavācāya dosasamuṭṭhānatā musāvādassa viya mohasamuṭṭhānabhāvā vattabbā siyā.

Kammapathabhāvaṁ pattānaṁ, appattānañca akusaladhammānaṁ "sabbapāpan"ti padena pariggahitattā vuttaṁ **"kammapathakammavibhāgenā"**ti.

31. **Sesapadānan**ti "kusalassa upasampadā"ti-ādīnaṁ[2] gāthāya avasiṭṭhapadānaṁ. **Yathādhigatan**ti attanā adhigatappakāraṁ, pacchā bhūmidisā.

---

1. Nimittaṁ te ca vutto paṭipakkhenāti (Ka)
2. Dī 2. 42; Khu 1. 41; Khu 10. 37, 68, 148, 161, 205, 208 piṭṭhesu.

Upari yāpentīti manussalokato upariṭṭhimaṁ devalokaṁ gamenti.

32. **Yathāvuttassa dhammassā**ti sīlassa ca maggassa ca. **Taṇhāvijjādinan**ti **ādi**saddena tadekaṭṭhakilesā gayhanti, tesaṁ padaṭṭhānadhammā ca. **Samathavipassanādīnan**ti **ādi**saddena sāmaññaphalānaṁ saṅgaho. Yadaggena cettha "nirodho rakkhatī"ti vutto, tadaggena maggo rakkhaṇakiriyāya karaṇaṁ vuttaṁ **"yena rakkhatī"**ti. Visabhāgadhammavasena purimāni sabhāgadhammāvaṭṭanavasena pacchimāni saccāni niddhāritānīti yojetabbaṁ.

Āvaṭṭahāravibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

8. Vibhattihāravibhaṅgavaṇṇanā

33. **Dhammesū**ti puññādidānādibhedabhinnesu sabhāvadhammesu. **Tattha labbhamāno**ti tesu yathāvuttesu dhammesu labbhamāno. **Bhūmivibhāgo**ti kāmāvacarādidassanādibhūmippabhedo. **Padaṭṭhānavibhāgo**ti te puññādidhammā yesaṁ padaṭṭhānaṁ, tesaṁ vā ye dhammā padaṭṭhānaṁ, tabbibhāgo. **Yesaṁ suttānan**ti mūlapadaṭṭhānabhūtānaṁ saṁkilesabhāgiyādīnaṁ catunnaṁ suttānaṁ vasena. Asaṅkaravavatthānena hi etesu suttesu sātisayaṁ dhammā vibhattā nāma honti. Tenāha **"visesato"**ti. Yadi evaṁ kasmā vāsanābhāgiyanibbedhabhāgiyasuttāni evettha gahitānīti? Nayidamevaṁ nikkhamanapariyosānabhāvena itaresampi gahitattā. Yato hi nissaṭā vāsanābhāgiyā dhammā, te saṁkilesabhāgiyā. Yaṁpariyosānā nibbedhabhāgiyā dhammā, te asekkhabhāgiyāti dvayaggahaṇeneva itarampi dvayaṁ gahitameva hoti. Tenāha **"imesaṁ catunnaṁ suttānaṁ desanāyā"**ti. **Imāni cattāri suttānī**ti pāḷiyā, vakkhamānāya desanāya vā itaradvayasaṅgaho daṭṭhabbo, na paṭikkhepo.

Tenevāti niyamassa akatattā, tato ca tena tannissitena ca brahmacārī bhavatīti siddhaṁ[1] hoti. **Eva**-saddo vā samuccayattho daṭṭhabbo. **Siyā tassa paṭikkhepo**ti tassa aṭṭhasamāpattibrahmacariyassa siyā paṭikkhepo. Evaṁ sati sāvasesā desanā siyā.

---

1. Saddhaṁ (Ka)

Tadaṅgādippahānadvayaṁ padaṭṭhānabhūtaṁ idha gaṇanūpagaṁ na hotīti **“samucchedapaṭippassaddhippahānānaṁ vasenā”**ti vuttaṁ. Tathā hettha keci “tenevā”ti paṭhanti. **“Teneva brahmacari yenāti paṭhantī”**ti idaṁ “saṁvarasīle ṭhito”ti[1] ettha vuttaṁ pāḷivikappaṁ sandhāya vadati. **“Yasmā -pa- vakkhatī”**ti idaṁ pacchimapāṭhasseva yuttatāya kāraṇavacanaṁ.

Kathaṁ mantāti? Anibbedhasabhāvattā mahaggatapuññānaṁ na nibbedhabhāgiyasuttena saṅgaho, vāsanābhāgiyattā pana vāsanābhāgiyasutteneva saṅgahoti. Tadupasaṅgā hi pacchimo eva pāṭho yuttataro. Itarathā sāvasesā desanā bhaveyya. Tenāha **“na hi -pa- desetī”**ti.

Saṁkilesabhāgiya-asekkhabhāgiyānaṁ parato vakkhamānattā vuttaṁ **“vakkhamānānaṁ -pa- vasenā”**ti. **“Sabbato”**ti idaṁ pubbaparāpekkhaṁ. Tassa parāpekkhatāya “sabbatobhāgena ekādasasu ṭhānesu pakkhipitvā”ti aṭṭhakathāyaṁ yojitaṁ. Tattha padādike vicayahārapadatthe sandhāya **“ekādasasu ṭhānesū”**ti vuttaṁ. Pubbapekkhatāya pana “sabbatobhāgena desanāya phalenā”ti-ādinā yojetabbaṁ.

Saṁkilesabhāgiyānaṁ taṇhāsaṁkilesādinā desanānayo veditabbo. **Phalaṁ** apāyadukkhena manussesu dobhaggiyena. Asekkhabhāgiyānaṁ asekkhehi sīlakkhandhādīhi desanānayo. **Phalaṁ** aggaphalena ca anupādisesāya ca nibbānadhātuyā veditabbaṁ. Itaresaṁ pāḷiyaṁ vuttameva. Kāmarāgabyāpāda-uddhambhāgiyasaṁyojanaggahaṇena saṁkilesabhāgiyānaṁ, virāgaggahaṇena asekkhaggahaṇeneva ca asekkhabhāgiyānaṁ vakkhamānattā vuttaṁ **“vakkhamānānaṁ -pa- vasenā”**ti. Padapadatthavicārayuttiniddhāraṇamukhena dhammavibhatti-ādivicāro kātabboti dassetuṁ pāḷiyaṁ **“vicayena -pa- tabbānī”**ti vuttanti aṭṭhakathāyaṁ **“vicayena -pa- dassetī”**ti vuttaṁ.

34. **Evan**ti iti. **Dhamme**ti vuttasabhāgadhamme. **Sādhāraṇāsādhāraṇabhāvehī**ti sāmaññavisesena visiṭṭhehi. **Dve dhammā sādhāraṇā**ti dve ime dhammā yehi sabhāgadhammā sādhāraṇā nāma honti. Katame dve? Nāmaṁ, vatthu ca. Tattha **nāmaṁ** nāmapaññatti, taṁmukheneva saddato tadatthāvagamo. Saddena ca sāmaññarūpeneva tathārūpassa

1. Khu 10. 42 piṭṭhe.

atthassa gahaṇaṁ, na visesarūpena, tasmā saddavacanīyā atthā sādhāraṇarūpanāmāyattagahaṇīyatāya nāmasādhāraṇā vuttā. **Vatthū**ti pavattiṭṭhānaṁ. Yattha hi ye dhammā pavattanti, tesaṁ sabbesaṁ te dhammā sādhāraṇāti pavattiṭṭhānasaṅkhātānaṁ vatthūnaṁ sādhāraṇā. Yasmā panidaṁ dvayaṁ tesaṁ dhammānaṁ sādhāraṇabhāve pakatibhūtaṁ sabhāvabhūtaṁ, tasmā vuttaṁ **"dve dhammāti duve pakatiyo"**ti. **Ekasantatipatitatāyā**ti samānasantatipavattiyā. Tenāha **"samānavatthukā"**ti. Dassanapahātabbānañhi yathā micchattaniyatasattā pavattiṭṭhānaṁ, evaṁ aniyatāpīti ubhaye hi te samānavatthukā. Esa nayo itaresupi. Sakkāyadiṭṭhivicikicchāsīlabbataparāmāsā hi bhinnasabhāvāpete dhammā dassanena pahātabbataṁ nātivattantīti te nāmasāmaññataṁ pattā, rūparāgādayo ca bhāvanāya pahātabbatanti āha **"pahānekaṭṭhā nāmasādhāraṇā"**ti. Yathā pana "vatthūnaṁ sādhāraṇā vatthusādhāraṇā"ti ayamattho labbhati, evaṁ "vatthunā sādhāraṇā vatthusādhāraṇā"ti ayampi attho labbhatīti dassento **"sahajekaṭṭhā vatthusādhāraṇā"**ti āha. Te hi aññamaññaṁ phusanādisabhāvato bhinnāpi yasmiṁ pavattanti, tena vatthunā sādhāraṇā nāma honti. Ettha ca labbhamānampi kusalādināmasādhāraṇaṁ anāmasitvā vatthusādhāraṇā tāva yojitāti veditabbā. **Paṭipakkhādīhī**ti **ādi**saddena samānaphalatāsahabyatādike saṅgaṇhāti. **Sesapadesū**ti "puthujjanassā"ti-ādivākyesu. Kathaṁ? Tattha hi puthujjanassa, sotāpannassa ca sambhavato anāgāmino, arahato ca asambhavatoti-ādinā yojetabbaṁ.

Kathaṁ te odhiso gahitāti kenākārena te "sādhāraṇā"ti vuttadhammā bhāgato gahitā. "Amukassa, amukassa cā"ti ayañhettha attho. Sāmaññabhūtā dhammā **sādhāraṇā** nāma, evaṁ sante kathaṁ tesaṁ micchattaniyatāniyatādivasena vibhāgena pavattiṭṭhānatā vuccati, na vattabbanti adhippāyo. Atha vibhāgena taṁ vattabbaṁ, nanu te sādhāraṇāti na vattabbamevāti? Evaṁ sādhāraṇāti micchattaniyatānaṁ, aniyatānanti imesaṁ ubhayesaṁyeva te dhammā sādhāraṇā. Tenāha **"na sabbasattānaṁ sādhāraṇatāya sādhāraṇā"**ti. **"Yasmā"**ti-ādinā tattha kāraṇamāha, tenetaṁ dasseti "keci dhammā kesañcideva dhammānaṁ

sādhāraṇā honti, aññesaṁ asādhāraṇā”ti. Tenāha **“paṭiniyatañhi tesaṁ pavattiṭṭhānan”**ti.

Itarathāti aniyatapavattiṭṭhānatāya sabbesaṁ sādhāraṇā, asādhāraṇā vā siyuṁ, tathā sati. **Tathā vohāro**ti “sādhāraṇā, asādhāraṇā”ti ca ayaṁ vohāro sāmaññā eva na bhaveyya. **Ete eva dhammā**ti “sādhāraṇā”ti vuttadhammā eva. **Evan**ti “micchattaniyatānan”ti-ādinā vuttappakārena. **Niyatavisayā** paricchinnappavattiṭṭhānā. **“Yopī”**ti-ādi puggalādhiṭṭhānena vuttassevatthassa pākaṭakaraṇaṁ. **“Na hī”**ti-ādinā anvayato, byatirekato ca tamevatthaṁ vibhāveti. **Sesepī**ti “bhāvanāpahātabbā”ti evamādimhipi.

Paccattaniyatoti pāṭipuggaliko. **Itarassā**ti apaccattaniyatassa. **Tathā**ti asādhāraṇabhāvena. Koci dhammo kañci dhammaṁ upādāya sādhāraṇopi samāno tadaññaṁ upādāya asādhāraṇopi hotīti āha **“sādhāraṇāvidhuratāyā”**ti. Tenāha **“taṁ taṁ upādāyā”**ti-ādi. Tathā hi “dhammatā”ti vuttapaṭhamamaggaṭṭhatā dīpitā, tādisānaṁ eva anekesaṁ ariyānaṁ vasena sādhāraṇāti. **Paṭhamassā**ti aṭṭhamakassa. **Dutiyassā**ti sotāpannassa. Puna **aṭṭhamakassā**ti “aṭṭhamakassa, anāgāmissa cā”ti ettha vutta-aṭṭhamakassa. Tenāha **“anāgā mimaggaṭṭhassā”**ti. Aggaphalaṭṭhato paṭṭhāya paṭilomato gaṇiyamāno paṭhamamaggaṭṭho **aṭṭhamako,** maggaṭṭhatāya, pahīyamānakilesatāya ca sabbepi maggaṭṭhā aṭṭhamakā viyāti **aṭṭhamakā,** “ekacittakkhaṇato uddhaṁ na tiṭṭhatīti **aṭṭhamako”**ti apare niruttinayena. “Sekkhā”ti nāmaṁ sādhāraṇanti sambandho. **Itaresū**ti “bhabbābhabbā”ti vuttesu anariyesu. Tenāha pāḷiyaṁ **“hīnukkaṭṭhamajjhimaṁ upādāyā”**ti.

Niyāmāvakkantiyāti avakkantaniyāmatāya. **Ñāṇuttarassā**ti ñāṇādhikassa. **Tathāvidhapaccayasamāyoge**ti ñāṇavisesapaccayasamavāye. Yathā hi ñāṇabalena dandhābhiññatā na hoti, evaṁ paṭipadāpaṭipannopi sukhena visosīyatīti. Sā hi sukhāpaṭipadā khippābhiññā taṁsamaṅgino ñāṇuttarattā vipassanāya padaṭṭhānanti vuttā.

Dhammato anapetā cintā **dhammacintā,** yonisomanasikārena pavattitattā dhammesu cintā, **dhammo** vā ñāṇaṁ, tasmā dhammāvahā cintā **dhammacintā,** cintāmayañāṇassa hetubhūtā cintāti attho.

Pāḷiyaṁ sutamayapaññāggahaṇena "ye te dhammā ādikalyāṇā -pa- tathārūpāssa dhammā bahussutā hontī"ti-ādi[1] suttapadasaṅgaho attho pariggahito, tathā yonisomanasikāraggahaṇena "so 'aniccan'ti yoniso manasi karotī"ti-ādinā vutto upāyamanasikāro pariggahito. Sammādiṭṭhiggahaṇena "sammādiṭṭhiṁ bhāveti vivekanissitan"ti-ādinā vuttā sammādiṭṭhi pariggahitāti dassento āha **"atha kho -pa- dassetun"**ti. **Sesan**ti "dhammasvākkhātatā"ti evamādi.

Yassa ca pubbe attho na saṁvaṇṇito, tattha kalyāṇamittatāya āyatanagato pasādo, cittavūpasamo ca phalanti dassento **"sappurisa -pa- padaṭṭhānan"**ti āha. Attasammāpaṇihitattā pāpajegucchinibbidādibahulova hotīti dassento āha **"attha -pa- padaṭṭhānan"**ti. Dhammo svākkhāto ādito paṭṭhāya yāva pariyosānā sabbasampattipāripūrihetūti dassento **"dhammasvākkhātatā -pa- padaṭṭhānan"**ti āha. Kusalamūlaropanā hi samāpattipariyosānāti. **Saṁghasuṭṭhutāya** saṁghassa suṭṭhubhāvāya saṁghassa sappatissatāya "suṭṭhu bhante"ti vacanasampaṭicchanabhāvāya. Itaraṁ suviññeyyameva.

Vibhattihāravibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

9. Parivattanahāravibhaṅgavaṇṇanā

35. **Sammādiṭṭhissa -pa- nijjiṇṇā bhavatī**ti ettha yathā maggasammādiṭṭhivasenattho vutto, evaṁ kammassakatākammapathasammādiṭṭhīnampi vasena attho labbhateva. Kammapathakathā hesā. **Yathāvuttenākārenā**ti "avimuttāva samānā"ti, "avimuttiyan"ti ca vuttappakārena. **Micchābhinivesavasenā**ti asammāsambuddhaṁ eva sammāsambuddhoti, aniyyānikaṁ eva niyyānikoti, asantaṁ eva pana santanti, anariyaṁ eva ariyoti

---

1. Aṁ 3. 3 piṭṭhe.

viparītābhinivesavasena. **Micchādhimokkho**ti ayāthāvapasādo, ayāthāvasanniṭṭhānaṁ vā. Uppannamoho micchāvimuttiñāṇadassananti sambandho.

36. Vādānaṁ vā anuvādā **vādānuvādā,** tesaṁ vādānaṁ upādāti attho. **Vādānupavattiyo**ti vādānaṁ dosānaṁ anupavattiyo.

Antadvayaparivattananti kāmasukha-atthakilamathānuyogasaṅkhātassa antadvayassa paṭipakkhavasena parivattanaṁ.

Etesupi vāresūti "niyyāniko dhammo tesaṁ adhammo, sukho tesaṁ adhammo"ti ca imesu vāresu. **Vuttanayenā**ti yadi attaparitāpanaṁ attano dukkhāpanaṁ dhammo, dhammassa paṭiviruddho adhammo siyā, dukkhassa ca sukhapaṭiviruddhanti jhānamaggaphalasukhassa, anavajjapaccayaparibhogasukhassa ca tesaṁ adhammabhāvo āpajjatīti evaṁ vattabbā. **"Yaṁ yaṁ vā panāti-ādinā"**ti idaṁ avasesapāṭhāmasanaṁ. Ettha **yaṁ yaṁ vā pana dhamman**ti yaṁ vā taṁ vā dhammaṁ, kusalaṁ vā akusalaṁ vā iṭṭhaṁ vā aniṭṭhaṁ vāti vuttaṁ hoti. **Rocayati vā upagacchati vā**ti cittena rocati, diṭṭhiyā upagacchatīti. **Tassa tassa dhammassa yo paṭipakkho**ti tassa tassa rucitassa, upagatassa vā dhammassa yo paṭipakkho nāma. **Svassa aniṭṭhato ajjhāpanno bhavatī**ti yo dhammo assa rucitassa, upagatassa vā dhammassa aniṭṭhato paccanīkato abbhupagato hoti, tena paṭipakkhena desanāya parivattanaṁ parivattano hāroti attho. Tenāha **"paṭipakkhassa lakkhaṇaṁ vibhāvetī"**ti.

Parivattanahāravibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

10. Vevacanahāravibhaṅgavaṇṇanā

37. **Aññamaññehī**ti aññehi aññehi. **Āyatin**ti paccavekkhaṇakāle. **Kathañcī**ti yena kenaci pakārena, paṭhamaṁ vuttena pariyāyena appaṭivijjhanto aparena pariyāyena paṭivijjheyyāti adhippāyo. Pariyāyavacanaṁ niddisatīti sambandho. Evaṁ sabbattha. **Tasmiṁ khaṇe**ti pariyāyavacanassa vuttakkhaṇe. **Vikkhittacittānan**ti ārammaṇantarehi

vividhakhittacittānaṁ. **Aññavihitānan**ti aññaṁ cintentānaṁ. Kasmā pana aññena pariyāyena tadatthāvabodhanaṁ, nanu tena vutte daḷhīkaraṇaṁ hotīti codanaṁ sandhāyāha **"tenevā"**ti-ādi. Tattha **tadaññesan**ti tehi vikkhittacittādīhi aññesaṁ, yehi paṭhamaṁ vacanaṁ sammadeva gahitaṁ. **Tatthā**ti vuttavacaneneva punappunaṁ vacane. Adhigata-anvatthatāya punarutti**parivajjanatthaṁ** visesanabhāvena **tāhi tāhi saññāhi**pi ayampi saddo imassatthassa vācako, ayampi saddo imassatthassa vācakoti paññāpanehi. Desetabbassa tassa tassa atthassa attano citte **upanibandhanaṁ** ṭhapanaṁ. **Tatthā**ti dhammaniruttipaṭisambhidāyaṁ. **Bījāvāpanaṁ** hetusampādanaṁ.

Evaṁ bhagavato pariyāyadesanāyaṁ anekāni payojanāni vatvā idāni attano sammāsambuddhatāya evaṁ tathāgatā buddhalīlāya anekehi pariyāyehi dhammaṁ desentīti dassento **"kiṁ bahunā"**ti-ādimāha.

Pāḷiyaṁ **"pihā nāma yā vattamānassa atthassa patthanā"**ti paccuppannavisayataṁ dassetvā puna anāgatavisayataṁ dassetuṁ **"seyyataraṁ vā"**ti-ādi vuttanti **"anāgatapaccuppannatthavisayā taṇhā pihā"**ti āha.

Atthanipphattipaṭipālanāti imasmiṁ vā pade pihāya evatthavasena anāgatapaccuppannatthavisayabhāvadīpanato.

Dhammārammaṇeneva saṅgahitā "dhammārammaṇan"tveva gahaṇaṁ gatā. **Catuvīsati padānī**ti ettha gehasitadomanassūpavicārādīnaṁ catunnaṁ chakkānaṁ vasena catuvīsa koṭṭhāsā.

38. **Sāyeva patthanākārena dhammanandīti-ādimāhā**ti ettha ayamattho—sā eva patthanākārena pavattiyā āsādipariyāyena vuttā taṇhā rūpādidhammesu nandanaṭṭhena **dhammanandī.** Tesaṁ eva piyāyanaṭṭhena **dhammapemaṁ.** Gilitvā pariniṭṭhapetvā ṭhānato **dhammajjhosānan**ti.

Imināpī**ti** na kevalaṁ "paññā pajānanā"ti-ādi āveṇikapariyāyeneva vevacanaṁ vattabbaṁ, atha kho iminā ādhipateyyādisādhāraṇapariyāyenapi vevacanaṁ vattabbanti attho. **Imināva nayenā**ti etena

pariyāyavacanena. Na hi desanatthasādhanaṁ "itipi so bhagavā"ti-ādipāḷinayadassananti dasseti. **Balanipphattigato**ti-ādīsu dasasu tathāgatabalesu nipphattiṁ pāripūriṁ gato. Sambodhipahānantarāyadesanāvisesacodanāsu visāradabhāvasaṅkhātāni cattāri ñāṇāni patto adhigatoti **vesārajjappatto.**

Lobhajjhāsayādi-ajjhāsayaṁ visesena ativattoti **ajjhāsayavītivatto.** Atītahetusaṅkhepādisaṅkhepavirahitatāya **asaṅkhepa**saṅkhātaṁ nibbānaṁ, akuppadhammatāya guṇehi vā asaṅkhepaṁ asaṅkhyeyyaṁ gato upagatoti **asaṅkhepagato.** Sesaṁ suviññeyyameva. **Uddheyyan**ti uddharitabbaṁ.

Dhammānussatiyaṁ evaṁ attho daṭṭhabboti sambandho. Saṁsāradukkhato pāti, santena sukhena rameti cāti vā **pāraṁ.**

Abhūtapubbattāti anuppannapubbattā, tenassa niccataṁva vibhāveti kenaci devatopasaggādinā anupasajjanīyattā anupasaṭṭhattā.

"Duppassan"tipi pāḷi, duradhigamanti attho. **Guṇasobhāsurabhibhāvenā**ti guṇehi sobhāya, sugandhibhāvena ca.

Yathā akkhaṇavedhī puggalo sippanipphattiyā rattandhakāratimisāya acirakkhaṇālokena atisukhumampi dūragataṁ lakkhaṁ vijjhati, evaṁ ariyasāvako sīlasampattiyā atisukhumaṁ nibbānaṁ catusaccadhammaṁ ekapaṭivedheneva paṭivijjhatīti āha **"sippañca sīlaṁ akkhaṇavedhitāyā"**ti. **Lokikan**ti nidassanamattaṁ daṭṭhabbaṁ lokuttaradhamma-olokanassāpi adhiṭṭhānabhāvato.

Vevacanahāravibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

11. Paññattihāravibhaṅgavaṇṇanā

39. **Bhagavato sābhāvikadhammakathāyā**ti attano bhāvo **sabhāvo,** sabhāvena nibbattā, tato vā āgatāti **sābhāvikā,** sā eva dhammakathāti **sābhāvikadhammakathā,** buddhānaṁ sāmukkaṁsikadhammakathāti

attho, tāya karaṇabhūtāya dhammadesanāya anaññattepi kathādesanānaṁ upacārasiddhena bhedenevaṁ vuttaṁ, avayavasamudāyavibhāgena vā. Tenāha **"kā ca pakatikathāya desanā? Cattāri saccānī"**ti. Idañhi atthassa desanāya abhedopacāraṁ katvā vuttaṁ. **Tassā** desanāya paññāpanā. **Ayaṁ paññattihāro**ti saṅkhepeneva paññattihārassa sarūpamāha. **Sā**ti yathāvuttadesanā. **Tathā tathā**ti yathā yathā saccāni desetabbāni, tathā tathā. Kathañcetāni desetabbāni? Pariññeyyādippakārena. **Yathādhippetan**ti adhippetānurūpaṁ, bodhaneyyabandhavānaṁ bodhanādhippāyānukūlanti attho. **Atthan**ti desetabbatthaṁ, dukkhādi-atthameva vā. **Nikkhipatī**ti patiṭṭhāpeti. Yato "cattāro suttanikkhepā"ti-ādi[1] **aṭṭhakathāsu** vuccati.

Tatthāti nikkhepadesanāyanti attho. **Maggapakkhiyā** dukkhasaccato bahikatāti adhippāyo.

Yasmiṁ ṭhāneti yasmiṁ bhavādisaṅkhāte ṭhāne. **Yathā vuttā desanā**ti caturāhārapaṭibaddharāgādimukhena vaṭṭadīpanī vuttappakārā desanā.

41. **Teparivaṭṭavasenā**ti etthāpi "saccesū"ti yojetabbaṁ. Pariññāpaññattīti āhāti sambandho. **Ajjhattarato, samāhito**ti padadvayena samādhānavisiṭṭhaṁ ajjhattaratatābhāvanaṁ dīpeti gocarajjhattatādīpanato. Kevalo hi ajjhattasaddo ajjhattajjhattagocarajjhattesupi vattati. Ajjhattaratatāvisiṭṭhañca samādhānaṁ sātisayaṁ cittaṭṭhitiṁ dīpetīti imamatthaṁ dasseti **"samādhānavisiṭṭhassā"**ti-ādinā.

Āsajjanaṭṭhenāti āsaṅganaṭṭhena. **Tathā dassanan**ti atathābhūtassāpi bhabbarūpassa viya attano vidaṁsanaṁ. **Alakkhiko**ti vilakkhiko.

Kāmānanti kāmāvacaradhammānaṁ. **Rūpānan**ti rūpāvacaradhammānaṁ. **Nissaraṇan**ti kāmānaṁ rūpāvacaradhammā nissaraṇaṁ, tesaṁ arūpāvacaradhammā nissaraṇaṁ. **Evaṁ taṁsabhāvānan**ti sa-uttarasabhāvānaṁ. **Tathā**ti yathā saṅkhatadhammānaṁ nissaraṇabhāvato, kilesasamucchedakassa ariyamaggassa ārammaṇabhāvato

---

1. Ma-Ṭṭha 1. 16 piṭṭhe.

ca attheva asaṅkhatā dhātu, tathā vuccamānenāpi kāraṇena attheva asaṅkhatā dhātūti dasseti. **Katthaci visaye**ti asaṅkhatadhātuṁ sandhāya vadati. **Aviparītattho**ti bhūtattho. "Yato kho bho ayaṁ attā pañcahi kāmaguṇehi samappito samaṅgībhūto paricāreti, ettāvatā kho bho ayaṁ attā paramadiṭṭhadhammanibbānappatto hoti[1], sapakaṭṭhanibbānabhāvino"ti ca evamādīsu upacāravuttisabbhāvato. **Yathā taṁ sīhasaddo**ti yathā "sīho māṇavako"ti-ādinā māṇavakādīsu upacāravuttinā vattamāno migarāje bhūtatthavisaye diṭṭho, evaṁ nibbānasaddopi kāmaguṇarūpajjhānasamaṅgitāsu upacāravuttiyā vattamāno katthaci visaye aviparītattho. Yattha ca visaye aviparītattho, sā asaṅkhatā dhātu. Hatthatale sa-āmalakaṁ viya ñeyyaṁ paccakkhato passantassa ekappamāṇassa satthuvacanamevettha pamāṇanti dassento **"kiṁ vā etāya yutticintāyā"**ti-ādimāha. **"Paṭiññātassa atthassa siddhiyā pakāsanāpaññattī"**ti nigamaṁ sandhāyāhāti.

Paññattihāravibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

12. Otaraṇahāravibhaṅgavaṇṇanā

42. **Indriyehī**ti karaṇe karaṇavacanaṁ "maggena gacchatī"ti-ādīsu viya, "pharasunā chindatī"ti evamādīsu viya ca. **Otaraṇā**ti anuppavesanā.

Paññākkhandhe saṅgaṇhanavasena sammāsaṅkappo viyāti yojanā. Adhicitta-anuyuttānaṁ saddahanussahanupaṭṭhānasamādahaneti saddhādīsu upakarontesu eva paññā dassanakiccaṁ sādhetīti dassento **"saddhā -pa-vuttānī"**ti āha. **No ca bhavaṅgā**ti tesaṁ saṅkhārānaṁ pavattikāraṇatābhāvaṁ dasseti.

43. **Tathā vutto**ti "nisayo"ti vutto. **Cetanāsīsena taṇhaṁ eva vadati** cetanāsahacaraṇato.

---

1. Dī 1. 33 piṭṭhe.

Rattassāti maggena asamucchinnarāgassa. Yena puggalo “ratto”ti vuccati, tassa rāgassa sambandhinī sukhā vedanā vuttā tattha tassa anusayanato. Tenāha **“sukhāya -pa- vuttan”**ti. Esa nayo sesesupi. Tenāha **“tathā”**ti-ādi.

Tāni eva indriyānīti sukhasomanassupekkhindriyāni. “Saṅkhārapariyāpannānī”ti vacanaṁ sandhāyāha **“idha vedanāsīsena cetanā vuttā”**ti. Na hi vedanā saṅkhārakkhandhapariyāpannā hoti. **Taṇhāya, diṭṭhiyā**ti ca upayoge karaṇavacananti dassento **“taṇhāyā”**ti-ādimāha. Idāni upayogavaseneva “taṇhāyā”ti-ādīnaṁ atthaṁ dassetuṁ **“yathā vā”**ti-ādimāha. Tattha **sesadhammānan**ti taṇhāvajjita-avisiṭṭhadhammānaṁ. **Taṇhāya nissayabhāve**ti yadā taṇhā tesaṁ nissāyo hoti.

Taṇhāya sesadhammānaṁ paccayabhāveti yadā sesadhammā taṇhāpaccayā honti. **“Karajakāyasannissitā”**ti iminā vedanādikkhandhattayanissitāpi gahitā kāyappassaddhibhāvato. **Kāraṇabhāvan**ti paramparahetubhāvaṁ. **Taṇhādiṭṭhi-upayenā**ti diṭṭhi-upayena ca diṭṭhisahagatataṇhā-upayena ca.

“Āgatīti idhāgati, gatīti peccabhavo”ti padadvayena vuttamevatthaṁ pākaṭataraṁ kātuṁ pāḷiyaṁ **“āgatigatīpi na bhavantī”**ti vuttaṁ. Idha **huranti dvārārammaṇadhammā dassitā** āsannadūrabhāvehi dvārārammaṇehi vinivattetvā gahitattā. Idha **dvārappavattadhammā** “ubhayamantarenā”ti padassa atthabhāvena vuttā. Catubyūhahāre pana anindriyabaddharūpadhammā tathā vuttā. **Kāraṇabhūtena** anantarapaccayabhūtena, upanissayapaccayabhūtena ca. Ye dhammā upādāya “attā”ti samaññā, **tesaṁ** viññāṇādi**dhammānaṁ** abhāvena anuppādadhammataṁ āpāditattāti attho. **“Anissitassa calitaṁ natthī”**ti-ādinā paṭilomato paccayabhāvo dassitoti dassento pāḷiyaṁ **“esevanto dukkhassāti paṭiccasamuppādo”**ti vatvā nanu “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti-ādiko paṭiccasamuppādoti codanaṁ sandhāya yathāvuttassa paṭiccasamuppādabhāvaṁ dassetuṁ **“so duvidho”**ti-ādinā lokiyalokuttaravasena paṭiccasamuppādo vibhatto. **Tadatthatāyā**ti vītarāgavimutti-atthatāya. **Tabbhāvan**ti lokuttarapaṭiccasamuppādabhāvaṁ.

Otaraṇahāravibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

13. Sodhanahāravibhaṅgavaṇṇanā

45. **Sodheti nāmā**ti pucchitamatthaṁ hatthatale ṭhapita-āmalakaṁ viya paccakkhato dassento niggumbaṁ nijjaṭaṁ katvā vivaranto tabbisaya-aññāṇasaṁsayādimalāpanayanena sodheti, evaṁ sodhento ca padassa atthena abhedopacāraṁ katvā "padaṁ sodheti"cceva vuccati. Tenāha **"padaṁ sodheti nāmā"**ti. Pucchāya vissajjanamevettha sodhananti āha **"tadatthassa vissajjanato"**ti. Ārabhīyatīti **ārambho,** desanāya pakāsiyamāno attho. Tenāha **"na tāva -pa- pabodhitattā"**ti. Idha sodhanaṁ nāma paṭicchannarūpassa atthassa desanānubhāvena vivaṭabhāvakaraṇanti tamatthaṁ upamāya vibhāvetuṁ **"aññāṇapakkhandānan"**ti-ādi vuttaṁ.

Sodhanahāravibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

14. Adhiṭṭhānahāravibhaṅgavaṇṇanā

46. **Dhārayitabbā**ti upadhāretabbā, upalakkhitabbāti attho. **Vuttameva** "sāmaññavisesakappanāya vohārabhāvena anavaṭṭhānato"ti-ādinā[1].

Taṁ taṁ phalanti nirayādiṁ taṁ taṁ phalaṁ. **Añcitā**ti gatā. **Yonī**ti ekajāti. Samānavasena missībhavati etāyāti hi **yoni,** upapatti. **Peccā**ti maritvā. **Ussannatāyā**ti vitakkabahulatāya. "Ussannattā"tipi vadanti. Sassatādīhi vā ussannattā. Asurajātiyā nibbattāpanako **asurajātinibbattanako.**

Saṅkhāti paññā. Paññāpadhānā ca bhāvanāti āha **"paṭisaṅkhāya paṭipakkhabhāvanāyā"**ti.

47. Patthaṭabhāvena **pathavī.** Sabhāvadhāraṇaṭṭhena, nissattanijjīvaṭṭhena ca **dhātu.** Āpīyati, appāyatīti vā **āpo.** Tejanavasena tikkhatāvasena, dahanavasena vā **tejo.** Vāyanavasena vegagamanavasena,

---

1. Netti-Ṭṭha 28 piṭṭhe.

samudīraṇavasena vā **vāyo. Vīsati ākārā**ti kesādayo vīsati koṭṭhāsā, pakārā vā. Kakkhaḷalakkhaṇādhikatāya kesādī kakkhaḷalakkhaṇā vuttā.

Pāḷiyekko pathavīdhātukoṭṭhāsoti pathavīkoṭṭhāsamatto, attasuññadhammamattoti attho. **Santappatī**ti ettha sarīrapakatimatikkamitvā uṇhabhāvo santāpo, sarīradahanavasena pavatto mahādāho, ayametesaṁ viseso. **Yena ca jīrīyatī**ti ekāhikādijarārogena jarīyatīti ca attho yujjati. "Satavāraṁ tāpetvā tāpetvā udake pakkhipitvā uddhaṭasappi satadhotasappī"ti vadanti. Rasarudhiramaṁsamedanhāru-aṭṭhi-aṭṭhimiñjā **rasādayo.** Keci nhāruṁ apanetvā sukkaṁ sattamaṁ dhātuṁ vadanti. **Vivekan**ti visuṁbhāvaṁ, visadisabhāvanti attho. Vatthusaṅkhāto hi āhāro pariṇāmaṁ gacchanto pāṇabhakkhagahaṇipadaniya[1] muttakarīsabhāvehi viya attanāpi visadisarasasaṅkhātaṁ visuṁbhāvaṁ nibbattento tabbhāvaṁ gacchatīti vuccati, tathā rasādayopi rudhirādikoṭṭhāsaṁ. Tenāha **"rasādibhāvena vivekaṁ gacchatī"**ti.

Sabhāvalakkhaṇatoti asucibhāvena lakkhitabbato.

48. **Yāthāvasarasalakkhaṇan**ti rasitabboti **raso,** paṭivijjhitabbo sabhāvo, attano raso **saraso,** yāthāvo saraso **yāthāvasaraso,** yāthāvasaraso eva lakkhitabbattā lakkhaṇanti **yāthāvasarasalakkhaṇaṁ.** Atha vā **yāthāvasarasalakkhaṇan**ti aviparītaṁ attano pavattisaṅkhātaṁ kiccañceva pīḷanasaṅkhātaṁ lakkhaṇañca. "Idaṁ kiccaṁ, idaṁ lakkhaṇan"ti avijjāhetu ñātuṁ na sakkoti, tabbisayañāṇuppattiṁ nivārentī chādetvā pariyonandhitvā tiṭṭhatīti vuttā. Tena vuttaṁ **"jānituṁ paṭivijjhituṁ na detī"**ti. Tayidamassā kiccanti **kiccato kathitā. Kathitā**ti ca vuttā, yato ca avijjā asampaṭivedharasāti vuccati. Jāyati etthāti **jāti,** uppattiṭṭhānaṁ. Yadipi nirodhamagge avijjā ārammaṇaṁ na karoti, te pana jānitukāmassa tappaṭicchādanavasena anirodhamaggesu nirodhamaggaggahaṇassa kāraṇabhāvena pavattamānā tattha uppajjatīti vuccati, tesampi avijjāya uppattiṭṭhānatā hoti, itaresaṁ ārammaṇabhāvena cāti.

---

1. ...pacanīya (?)

Atthānatthanti hitāhitaṁ. **Sammohavinodaniyaṁ** pana "atthatthan"ti[1] vuttaṁ, tattha attho eva **atthattho**ti atthassa aviparītatādassanatthaṁ dutiyena atthasaddena visesanaṁ. Na hi ñāṇaṁ anatthe "attho"ti gaṇhātīti. **Kāraṇākāraṇan**ti etthāpi evaṁ daṭṭhabbaṁ. **Atthatthan**ti vā āmeḍitavacanaṁ sabbesaṁ atthānaṁ pākaṭakaraṇabhāvappakāsanatthaṁ, phalaṁ phalanti attho, hitapariyāyepi eseva nayo. **Tan**ti atthānatthādikaṁ. **Ākāran**ti atthādikāraṇameva.

Paṭividdhassa puna avekkhanā **paccavekkhaṇā.** Ducintitacintitādilakkhaṇassa bālassa bhāvo **bālyaṁ. Sampajānātī**ti samaṁ pakārehi jānāti. Balavamoho **pamoho.** Samantato mohanaṁ **sammoho.** Duggatigāmikammassa visesapaccayattā **avindiyaṁ. Vindatī**ti labhati. Anavajjadhammānaṁ vijjā viya visesapaccayo na hotīti **vindiyaṁ na vindati. Ayaṁ avijjāya vemattatā**ti ayaṁ "dukkhe aññāṇan"ti-ādinā kiccajātilakkhaṇehi vutto avijjāya aviseso. **Vijjā**ti-ādīnaṁ vuttanayānusārena attho veditabbo.

Pāsāṇasakkharavālikāvirahitā bhūmi saṇhāti **"saṇhaṭṭhenā"**ti vuttaṁ.

Tatthakameva kālanti pañcakappasatāni. Vibhūtaṁ samatikkantaṁ rūpasaññāsaṅkhātaṁ rūpaṁ etāyāti **vibhūtarūpaṁ,** samāpattinti padattho. Na hi kāci arūpasamāpatti rūpasaññāsahagatā pavattīti. Nirodhasamāpattiyaṁ vattabbameva natthi, tattha nevasaññānāsaññāyatanasamāpattiyā visuṁ gahitattā vuttaṁ **"sesāruppasamāpattiyo"**ti.

Damathaṁ anupagacchanto duṭṭhasso **khaluṅkasso. Uttaridamathāyā**ti ariyamaggadamathāya.

Itaroti dukkhāpaṭipado khippābhiñño, sukhāpaṭipado ca khippābhiñño. **Ubhayatobhāgehī**ti rūpakāyanāmakāyabhāgehi. **Ubhayato**ti vikkhambhanasamucchedavimuttivasena.

---

1. Abhi-Ṭṭha 2. 132 piṭṭhe.

Anekopīti sabhāvena anekopi. **Ekasaddābhidheyyatāyā**ti sāmaññasaddābhidheyyatāya.

Adhiṭṭhānahāravibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

15. Parikkhārahāravibhaṅgavaṇṇanā

49. **"Hinotī"**ti padassa atthaṁ dassento **"kāraṇabhāvaṁ gacchatī"**ti āha anekatthattā dhātūnaṁ. **Etī**ti āgacchati, uppajjatīti attho.

Avijjāyapi hetubhāveti ettha avijjā anantarāya avijjāya anantarasamanantarūpanissayanatthivigatāsevanapaccayehi, anantarāya pana sahajātāya sahajāta-aññamaññanissayasampayutta-atthi-avigatahetupaccayehi, asahajātāya upanissayakoṭiyā eva paccayo hotīti veditabbaṁ. Attano phalaṁ karotīti **kāraṇan**ti āha **"kāraṇabhāvo ca phalāpekkhāyā"**ti.

Nibbatti-attho phalattho phalasaṅkhāto attho.

Yo sabhāvoti puññādi-abhisaṅkhārānaṁ yo abhisaṅkharaṇasabhāvo, so hetu. **Sesapadesū**ti viññāṇādipadesu. **Yathāvuttappabhedo**ti "asādhāraṇalakkhaṇo hetū"ti-ādinā vuttappabhedo. **Yo koci paccayo**ti janakādibhedaṁ yaṁ kiñci kāraṇaṁ. **Abhisaṅkharaṇato**ti paccakkhato, paramparāya ca nibbattanato.

Parikkhārahāravibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

16. Samāropanahāravibhaṅgavaṇṇanā

50. **Suttena gahite**ti sutte vutte. Padaṭṭhānaggahaṇaṁ adhiṭṭhānavisayadassanatthaṁ, vevacanaggahaṇaṁ adhivacanavibhāgadassanatthanti yojanā. **Visayādhiṭṭhānabhāvato**ti visayasaṅkhātapavattiṭṭhānabhāvato. **Vanīyatī**ti bhajīyati. **Vanatī**ti bhajati sevati. **Vanute**ti yācati, patthetīti

attho. **Pañca kāmaguṇā kāmataṇhāya kāraṇaṁ hoti** ārammaṇapaccayatāya. **Nimittaggāho anubyañjanaggāhassa** kāraṇaṁ hoti upanissayatāyāti evaṁ sesesupi yathārahaṁ kāraṇatā vattabbā.

51. **"Kāye kāyānupassī viharāhī"**ti-ādīsu yaṁ vattabbaṁ, taṁ heṭṭhā **lakkhaṇahāravibhaṅgavaṇṇanāyaṁ**[1] vuttanayeneva veditabbaṁ. Ayaṁ pana viseso—**rūpadhammapariññāyā**ti rūpūpikaviññāṇaṭṭhitipariññāya.

"Dukkhan"ti passantī sā vedanānupassanāti yojetabbaṁ. **Vedanāhetupariññāyā**ti phassapariññāya. **"Vedanāvasenā"**ti padena attanā uppāditadukkhavasena. **Vedanāpariññāyā**ti vedanūpikaviññāṇaṭṭhitipariññāya. **Niccā bhinivesapaṭipakkhato** aniccānupassanāyāti adhippāyo. **Niccasaññānimittassā**ti niccasaññāhetukassa. **Saññāpariññāyā**ti saññūpikaviññāṇaṭṭhitipariññāya. Paṭhamamaggavajjhattā agatigamanassa vuttaṁ **"diṭṭhābhinivesassa -pa- agatigamanassa cā"**ti.

Saṅkhārapariññāyāti saṅkhārūpikaviññāṇaṭṭhitipariññāya.

Samāropanahāravibhaṅgavaṇṇanā niṭṭhitā.

Niṭṭhitā ca hāravibhaṅgavaṇṇanā.

---

1. Desanāhārasampātavaṇṇanā

"Evan"ti-ādi hārasampātadesanāya sambandhadassanaṁ. Tattha purimena upamādvayena suparikammakatamaṇikoṭṭimasadisī, suviracitajambunadābharaṇasadisī ca pāḷi. Tattha katanānāvaṇṇapupphūpahārasadisī, vividharaṁsijālāsamujjalabaddhanānāratanāvalisadisī ca hāravibhaṅgadesanāti dasseti. Pacchimena tassa paṇītamahārahe jaṭāhi saddhiṁ dukkaratarataṁ dīpeti. Yāyaṁ gāthā vuttāti yojanā.

52. Yasmāyaṁ hāravibhaṅgavāro nappayojeti yathāvuttena kāraṇena, tasmā sā hāravibhaṅgavārassa ādimhi na paccāmaṭṭhāti

---

1. Netti-Ṭṭha 95 piṭṭhe.

adhippāyo. **Hārasampātavāro pana taṁ payojetī**ti yasmā pana hārasampātavāro taṁ gāthaṁ payojeti yathāvutteneva kāraṇena, tasmā **"soḷasa -pa- āhā"**ti āha. **Yojanānayadassanan**ti yojanāya nayadassanaṁ.

Tenāti "taṁ maccuno padan"ti vacanena. **Sabbaṁ vipallāsan**ti dvādasavidhampi vipallāsaṁ. **Sāmaññassa -pa- voharīyati** yattha patiṭṭhitaṁ sāmaññaṁ, so viseso. Atthato pana saññādayo eva rūpādivisayaṁ viparītākārena gaṇhante vipallāsoti dassento **"saññāvipallāso"**ti-ādimāha.

Indajālādivasena maṇi-ādi-ākārena upaṭṭhahante upādānakkhandhapañcake ahaṁ mamādikāraṇatāya niruttinayena "attā"ti vuccamāno taṁbuddhivohārappavattinimittatāya attabhāvo sukhādīnaṁ vatthutāya **"attabhāvavatthū"**ti pavuccatīti āha **"tehī"**ti-ādi. **Tesan**ti upādānakkhandhānaṁ. **Vipallāsānaṁ pavatti-ākāro** "asubhe subhan"ti-ādi. **Visayo** kāyavedanācittadhammā. **Avijjā ca -pa- eva** sammohapubbakattā sabbavipallāsānaṁ. **Ca**-saddo **subhasukhasaññānan**ti etthāpi ānetvā yojetabbo.

Tatthāyaṁ yojanā—"avijjā ca subhasukhasaññānaṁ paccayo eva, na taṇhā eva, avijjā subhasukhasaññānañca paccayo, na nicca-attasaññānaṁ evā"ti. Evaṁ santepi purimānaṁ dvinnaṁ viparītasaññānaṁ taṇhā pacchimānaṁ avijjā visesapaccayoti dassento āha **"tathāpī"**ti-ādi. Avijjāsīsena cettha diṭṭhiyā gahaṇaṁ veditabbaṁ. Tenāha **"diṭṭhinivutaṁ cittan"**ti, **"yo diṭṭhivipallāso"**ti ca ādi, yathā ca avijjāsīsena diṭṭhiyā gahaṇaṁ, evaṁ diṭṭhisīsena avijjāyapi gahaṇaṁ siyāti āha **"diṭṭhisīsena avijjā vuttā"**ti. Taṇhāvijjāsu subhasukhasaññānaṁ yathā taṇhā visesapaccayo, na evaṁ avijjā. Nicca-attasaññānaṁ pana yathā avijjā visesapaccayo, na tathā taṇhāti dassento **"moho visesapaccayo"**ti āha.

Pacchimānaṁ dvinnaṁ -pa- hotīti atītaṁse taṇhābhinivesassa balavabhāvābhāvato. Teneva hi "so atītaṁ rūpaṁ attato

samanupassati"cceva vuttaṁ, na "abhinandatī"ti. **Taṇhāvipallāso**ti taṇhaṁ upanissāya pavatto vipallāso, na hi taṇhā sayaṁ vipallāso. Tenāha **"taṇhāmūlako vipallāso"**ti. **Diṭṭhābhinandanavasenā**ti taṇhupanissayadiṭṭhābhinandanavasena, yato so "taṇhāvipallāso"ti vutto. **Etenā**ti "yo taṇhāvipallāso"ti-ādipāṭhena. Soḷasa saññīvādā, aṭṭha asaññīvādā, aṭṭha nevasaññīnāsaññīvādā, pañca paramadiṭṭhadhammanibbānavādā ca, yathā attano gatāya, nibbānappattiyā ca parikappavasena subhasukhākāraggāhino, na evaṁ satta ucchedavādāti āha **"yebhuyyenā"**ti. **Paṭipakkhavasenapī**ti visuddhivasenapi. Yāva hi upakkilesā, tāva cittaṁ na visujjhateva. Yadā ca te pahīnā, tadā visuddhameva. Tenāha **"na hī"**ti-ādi. "Arakkhitena cittenā"ti pāḷiṁ nikkhipitvā vipallāsamukheneva desanāya niddhāriyamānattā vuttaṁ **"yathānusandhināva gāthaṁ niṭṭhapetun"**ti.

Mārassāti kilesamārassa. Tassa hi vase ṭhito sesamārānaṁ hatthagato evāti. Tenāha **"kilesamāraggahaṇenevā"**ti-ādi.

Mārabandhananti sattamārapakkhe mārassa bandhananti **mārabandhanaṁ.** So hi kilesabandhanabhūte attano samārakaparise maññati. Tena vuttaṁ "antali -pa- mokkhasī"ti[1]. Itaramārapakkhe mārova bandhananti **mārabandhanaṁ. Visaṅkhāro** nibbānaṁ.

Mohasampayogato cittaṁ "mūḷhan"ti vuttanti rattaduṭṭhānampi mūḷhatāya sabbhāve "mūḷhan"ti visuṁ vacanaṁ āveṇikamohavasena vuttanti dassento **"dvinnaṁ momūhacittuppādānaṁ vasenā"**ti āha. **Evan**ti evaṁ rāgādi-akusalappattiyā kusalabhaṇḍacchedanato arakkhitaṁ cittaṁ hoti, sabbopi micchābhiniveso ettheva saṅgahaṁ samosaraṇaṁ gacchatīti āha **"micchādiṭṭhi -pa- veditabban"**ti. **Sabbepī**ti "arakkhitaṁ, micchādiṭṭhihataṁ, thinamiddhābhibhūtan"ti tīhipi padehi vuttadhammā.

Cakkhunāti dvārena. **Rūpan**ti visabhāgavatthusannissitaṁ rūpāyatanaṁ. **Nimittaggāhī**ti "itthī"ti vā "puriso"ti vā "subhan"ti vā "asubhan"ti vā

1. Vi 3. 28 piṭṭhe.

parikappitanimittaṁ gaṇhāti, tassa vā gahaṇasīlo. **Anubyañjanaggāhī**ti hatthapādahasitakathitādippabhede kilesānaṁ anu anu byañjanato anubyañjanasaññite ākāre gaṇhāti, tesaṁ vā gahaṇasīlo. **Yatvādhikaraṇan**ti yaṁ nimittaṁ, nimittānubyañjanaggahaṇanimittanti attho. Evaṁ "cakkhundriyaṁ asaṁvutaṁ viharantan"ti, yo "nimittaggāhī, anubyañjanaggāhī"ti ca vutto puggalo, tamenaṁ **cakkhundriyaṁ** cakkhudvāraṁ **asaṁvutaṁ** satikavāṭena apihitaṁ katvā vattantaṁ, tassa ca rūpassa iṭṭhākāraggahaṇe **abhijjhā,** aniṭṭhākāraggahaṇe **domanassaṁ,** asamapekkhane **moho,** micchābhinivese **micchādiṭṭhī**ti evaṁ abhijjhābyāpādā, aññe ca lāmakaṭṭhena **pāpakā** akosallasambhūtaṭṭhena **akusalā** dhammā **anvāssaveyyuṁ** anu anu pavatteyyuṁ.

Tassa saṁvarāya na paṭipajjatīti tassa cakkhudvārassa saṁvarāya satikavāṭena pidahanatthaṁ na paṭipajjati. Sā pana appaṭipatti cakkhundriyassa anārakkhāsaṁvarassa anuppādoti dassento **"na rakkhati -pa- āpajjatī"**ti āha. Javane uppajjamānopi hi asaṁvaro tena dvārena pavattanato "cakkhundriyāsaṁvaro"tveva vuccatīti. Sesadvāresupi vuttanayeneva attho veditabbo. **"Pubbantakappanavasena cā"**ti-ādinā saṅkhepato vuttamatthaṁ vitthārato dassento "saṅkhepato ca vitthāro añño"ti katvā taṁ samuccinanto **"yā ca kho imā"**ti-ādimāha.

Yathāvuttā akusalā dhammāti dvādasa akusalacittuppādadhammā, tesaṁ vatthūni vā. Te hi samudayavajjā pañcupādānakkhandhā. **"Evan"**ti iminā nettipāḷiyaṁ, aṭṭhakathāyañca niddhāritappakārena. **Idhā**ti imissaṁ "arakkhitena cittenā"ti gāthāyaṁ.

Yadipi desanāhārasampātapāḷiyaṁ **"tasmā rakkhitacittassā"**ti gāthā sarūpato na gahitā, atthato pana **"tesaṁ bhagavā pariññāyā"**ti-ādinā gahitā evāti tassā gahitabhāvaṁ vibhāvetuṁ **"kathaṁ desetī"**ti pucchitvā **"tasmā rakkhitacittassā"**ti gāthaṁ uddhari.

Yonisomanasikārena kammaṁ karontoti "so 'idaṁ dukkhan'ti yoniso manasi karotī"ti-ādinā nayena vipassanāsaṅkhātena yonisomanasikārena bhāvanākammaṁ karonto, bhāventoti

attho. **Yathābhūtañāṇan**ti ñātapariññāya pubbabhāgavipassanāya "avijjāsamudayā rūpasamudayo, avijjānirodhā rūpanirodho"ti-ādinā[1] samapaññāsāya ākārehi. Nirayagatiyaṁ dukkhadukkhatā, sugativisese brahmalokekadese saṅkhāradukkhatā, itarattha dve tissopīti dassento āha **"yathāsambhavaṁ tividhadukkhatāyogenā"**ti.

Desanāhārasampātavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

2. Vicayahārasampātavaṇṇanā

53. **Kusaladhammārammaṇā**ti kusaladhame uddissa pavattimattaṁ sandhāya vuttaṁ, na tesaṁ ārammaṇapaccayataṁ idha **"kusalā dhammā"**ti lokuttaradhammānaṁ adhippetattā. Na hi kadāci anupādāniyā dhammā upādānārammaṇā honti. Phaladhamme uddissa pavattāya taṇhāya gahitattā **"kusala -pa- daṭṭhabbo"**ti vuttaṁ. **Desanāhāre**ti desanāhārasampāte. **Kathaṁ pana kusalabhāvo**ti "kusalā"ti vacanamattaṁ gahetvā codeti, tañca nidassanamattaṁ daṭṭhabbaṁ, pahānahetubhāvopissā siyā codakena sampaṭicchitova. **"Mānopi duvidho"**ti-ādinā mānassa ca tassā taṇhāya ca sevitabbabhāvo akusalānaṁ pahānāya, kusalānaṁ uppattiyā ca paccayabhāvato.

Nekkhammassitaṁ domanassaṁ nāma "ariyabhūmiṁ pāpuṇituṁ nāsakkhin"ti anusocato uppannaṁ domanassanti sambandho. **Evan**ti iminā pāḷiyaṁ vuttappakārena, pihaṁ upaṭṭhapetvā chasu dvāresu iṭṭhārammaṇe āpāthagate aniccādivasena vipassanaṁ paṭhapetvāti yojanā. Iṭṭhārammaṇañcettha yathāvutta-anusocanadomanassuppattīnaṁ yathābhiniviṭṭhassa ārammaṇassa aniṭṭhatāyāti dassanatthaṁ. "Kathaṁ nekkhammavasenā"ti padassa atthaṁ vivarituṁ **"vipassanāvasenā"**ti-ādi vuttaṁ. Vipassanādivinimuttā vā paṭhamajjhānādivasena[2] vuttā kusalā dhammā idha nekkhammaṁ. Anussatiggahaṇena upacārajjhānameva gahitanti **"paṭhamajjhānādivasenā"**ti vuttaṁ. **Ādi**saddena dutiyajjhānato paṭṭhāya yāva aggaphalā uparivisesā saṅgahitā. **Yāya** paññāvimuttiyā.

---

1. Khu 9. 53 piṭṭhe.

2. Pajjādivasena (Ka)

Upekkhāsatipārisuddhibhāvenāti upekkhājanitasatipārisuddhisabbhāvena. **Kammayoggan**ti vipassanābhāvanādikammassa yoggaṁ anurūpaṁ anucchavikaṁ. **Assaddhiye**ti assaddhiyahetu, **"assaddhiyenā"**tipi paṭhanti, so evattho. **Obhāsagatan**ti ñāṇobhāsagataṁ. Kāmaṁ pubbepi paññā vuttā, assaddhiyādīhi pana aññesaṁ kilesānaṁ vidhamanampi paññāya eva hoti, sā ca evaṁbhūtāti dassanatthaṁ **"obhāsagataṁ kilesandhakāre na iñjatī"**ti vuttaṁ.

Kopo kodho. **Appaccayo** domanassaṁ. Iddhividhañāṇādikā cha abhiññā pākaṭā evāti "dve ca visese"ti vuttadhamme dassetuṁ **"manomayiddhi, vipassanāñāṇañcā"**ti āha. **Aṅgaṇāni** rāgādayo. **Upakkilesā** abhijjhāvisamalobhādayo. **Anulomanaṁ** tadekaṭṭhatā. **Phandanā** dubbalā vikkhepappavatti. Balavatī **anavaṭṭhānaṁ.** Sabbo micchābhiniveso ayonisomanasikārena hoti, micchāvitakkena ca. Tattha **ayonisomanasikāro** akusalacittuppādo tappariyāpanno micchāvitakko vikkhepasahito evāti vuttaṁ **"micchābhinivesahetutāya diṭṭhipakkho"**ti. Vuttañhetaṁ "vitakkopi diṭṭhiṭṭhānaṁ, ayonisomanasikāropi diṭṭhiṭṭhānan"ti[1].

Atha vā **iñjanā**ti phandanā, diṭṭhiparittāso. Yathāha "tadapi tesaṁ bhavataṁ samaṇabrāhmaṇānaṁ ajānataṁ apassataṁ vedayitaṁ taṇhāgatānaṁ paritassitavipphanditamevā"ti[2]. **Aṭṭhitī**ti anavaṭṭhānaṁ, diṭṭhivitakko. Tena hi puthujjano kāle sassataṁ, kāle ucchedanti taṁ taṁ diṭṭhiggahaṇaṁ pakkhandanto sattato paribbhaṭṭha-andho viya, samudde vissaṭṭhavāhanikā viya, yante yuttagoṇo viya ca tathā tathā paribbhamati. Tenāha "diṭṭhiyopi diṭṭhiṭṭhānaṁ, vitakkopi diṭṭhiṭṭhānan"ti[3] ca. Etasmiñca pakkhe micchābhinivesatāya, micchābhinivesahetutāya ca tassā dve pakkhāti ekadesasarūpekaseso katoti veditabbaṁ.

"Evan"ti-ādinā "so upariman"ti-ādipāḷiyaṁ sambandhaṁ dasseti. **Paṭighasaññā**ti bhummatthe paccattavacananti dassento **"paṭigha -pa- saññāsū"**ti āha. **Rūpāvacarasaññā**ti saññāsīsena rūpāvacarajjhānāni vadati.

---

1. Khu 9. 132 piṭṭhe Paṭisambhidāmagge. 2. Dī 1. 36 piṭṭhe. 3. Khu 9. 132 piṭṭhe.

Nānattasaññāti nānāsabhāvā, nānāsabhāve vā ārammaṇe saññā. Ṭhapetvā paṭighasaññā avasiṭṭhakāmāvacarasaññā hetā. **Tā samatikkamatī**ti tā rūpasaññānānattasaññāyo ārammaṇehi saddhiṁ sammadeva atikkamati.

Rūpāvacarajjhānobhāsopi kasiṇārammaṇā. Kasiṇanissando hi āruppajjhānuppatti. **Dassanan**ti kasiṇarūpānaṁ dassanaṁ. Abhijjhābyāpādappahānena saddhiṁ vīriyārambho upakārako samatho satipassaddhiyo parikkhāraṅgatā vuttā eva. Satirahitaṁ sammasanaṁ nāma natthīti **"yā upaṭṭhitā sati asammuṭṭhā, ayaṁ vipassanā"**ti vuttaṁ. Tena satisīsena vipassanā gahitāti dasseti. Sammosānaṁ pahānamāhāti sambandho.

54. Paccuppannasukha-āyatisukhavipākakiriyanirāmisa-akāpurisasevitabhāvehi eva[1] sesā pāḷiyaṁ etassa samādhissa santapaṇītatādivisesā vuttā, tepi idha saṅgahitāti tesaṁ padānaṁ atthaṁ dassento **"aṅgasantatāyā"**ti-ādimāha. Tattha **aṅgasantatāyā**ti phalajhānaṅgānaṁ upasantatāya. **Kilesadarathasantatāyā**ti kilesadarathapaṭippassaddhiyā. **Paṇīto**ti uḷāro. **Ekodibhāvenā**ti maggasamādhisaṅkhātena ekodibhāvena. **Ekodibhāvan**ti samādhānaṁ. Lokiyasamādhissa paccanīkanīvaraṇapaṭhamajjhānanikanti-ādīni niggahetabbāni, aññe ca kilesā vāretabbā. Imassa pana arahattasamādhissa paṭippassaddhakilesattā na niggahetabbaṁ, vāretabbañca atthīti so maggānantaraṁ samāpattikkhaṇeva appayogeneva adhigatattā, ṭhitattā ca aparihānivasena vā adhigatattā **nasasaṅkhāraniggayhavāritagato**[2].

"Sativepullappatto"ti etena appavattamānāyapi satiyā satibahulatāya sato eva nāmāti dasseti. **"Yathāparicchinnakālavasenā"**ti etena paricchinnasatiyā satoti dasseti.

Vakkhamānenāti "pītipharaṇā"ti-ādinā anantaraṁ vakkhamānena. "Pītipharaṇatā"ti pana pāḷi āgatā. Taṁ "pañcaṅgiko sammāsamādhī"ti[3] samādhi-aṅgabhāvena paññā uddiṭṭhāti katvā vuttaṁ. Tato eva **aṭṭhakathāyaṁ "pītipharaṇatā"**ti-ādīnañca atthasaṁvaṇṇanā katā. Tattha "so imameva

1. ...bhāvehi. Evaṁ (Ka) 2. Na saṅkhāraniggayhavārivāvaṭo (Ka) 3. Dī 3. 232 piṭṭhe.

kāyaṁ vivekajena pītisukhena abhisandetī"ti-ādinā[1] nayena pītiyā, sukhassa ca pharaṇaṁ veditabbaṁ. Sesaṁ suviññeyyameva.

Samādhivasena samatho uddhaṭoti sabhāvavasena samatho uddhaṭo, na upakārakadhammavasenāti adhippāyo.

55. Rāgapaṭipakkhattā samādhissa **"adhicittasikkhāya sikkhanto"**ti vuttaṁ. **Vuttanayānusārenā**ti "sukhapaṇidhi-ādisamugghāṭanena appaṇihito"ti-ādinā. Ettha ca saṅkhārānaṁ khaṇabhaṅguratataṁ sammadeva passantassa na rāgo patiṭṭhaṁ labhatīti aniccānupassanā rāgacaritassa sappāyā vuttā, tathā saṅkhārānaṁ sabhāvadukkhataṁ sammadeva passantassa pakatiyāpi dukkhitesu dukkhuppādanaṁ vaṇe khārodakasekasadisanti na doso patiṭṭhaṁ labhatīti dukkhānupassanā dosacaritassa sappāyā vuttā, tathā saṅkhāresu sammadeva ghanavinibbhoge kate attasuññatāya upaṭṭhahamānāya na moho patiṭṭhaṁ labhatīti anattānupassanā mohacaritassa sappāyā vuttāti veditabbaṁ. Rāgapaṭipakkhattā samādhissa **"adhicittasikkhāya sikkhanto"**ti vuttaṁ. Esa nayo itaresu. Sesamettha suviññeyyaṁ.

Khantibahulo uppannaṁ aratiṁ anabhiratiṁ abhibhuyya viharanto sukhena samādhiṁ adhigacchatīti khantippadhānatāpi samathapakkhabhajanassa kāraṇaṁ vuttā. **Uṭṭhānaṁ sampajjatī**ti sampannakāyikavīriyaṁ. Samākammantavāyāmānaṁ yo kāyikādivikappo vutto pāḷiyaṁ, so nesaṁ kāyikassa payogassa samuṭṭhānavasena veditabbo.

"Khippādhigamo"ti iminā maggāsevanabhāvaṁ dasseti. **"Vipassanāya vimuttādhigamo"**ti iminā vipassanānubhāvena samucchedavimutti vikkhambhanavimutti viya samathānubhāvenāti dasseti. **Lokiyehī**ti nissakkavacanaṁ. **Mahantānan**ti uḷārānaṁ, paṇītānanti attho.

56. **Tan**ti vicayahāraṁ. **Visaṁvādanahetūnaṁ** lobhādīnaṁ pāpadhammānaṁ. **Sodhento**ti yathā saraṇadivisayā aññāṇādisaṁkilesā na pavattanti, evaṁ sodhento. **Paripūrentā**ti yathā sīlaṁ akhaṇḍādibhāvena paripuṇṇaṁ hoti anūnaṁ, evaṁ paripūrentā.

1. Dī 1. 69, 70 piṭṭhesu.

“Tathā paṭipajjanto”ti iminā satthu mahāpatikārabhāvo paripuṇṇo dassitoti paṭhamavāde **“dassanābhūmiñca bhāvanābhūmiñcā”**ti vuttaṁ.

Yassa atthāyāti yassa yassa pahānatthāya. **Tathā paṭipannassā**ti yathā asubhajjhānādiṁ pādakaṁ katvā anāgāmimaggādi-adhigamo hoti, tathā paṭipannassa.

Vadhitanti ghātitaṁ.

“Manussabhūto”ti idaṁ pubbāparāpekkhaṁ katvā “pitā manussabhūto khīṇāsavo”ti ca tathā “mātā manussabhūtā”ti yojetabbaṁ. Bhedānurūpassa sāvanaṁ **anussāvanaṁ,** bhedānurūpena vā vacanena viññāpanaṁ.

57. **Manussattan**ti manussajātitā. **Liṅgasampattī**ti purisabhāvo. **Hetū**ti manovacīpaṇidhānasiddhiyā saddhiṁ pubbahetusampadā. **Satthāradassanan**ti satthusammukhī bhāvo. **Guṇasampattī**ti abhiññāsamāpattilābho. **Adhikāro**ti attano sarīranirapekkhaṁ satthu upakārakaraṇaṁ. **Chandatā**ti buddhabhāvāya daḷhacchandatā anivattidhammatā.

Na uppajjantīti pana atthīti “na me ācariyo atthi, sadiso me na vijjatī”ti-ādi[1] imissā lokadhātuyā ṭhatvā vadantena bhagavatā “kiṁ panāvuso sāriputta atthetarahi añño samaṇo vā brāhmaṇo vā bhagavato samasamo sambodhiyan’ti evaṁ puṭṭho ahaṁ bhante ‘no’ti vadeyyan”ti[2] vatvā tassa kāraṇaṁ dassetuṁ “aṭṭhānametaṁ anavakāso, yaṁ ekissā lokadhātuyā dve arahanto sammāsambuddhā”ti[3] imaṁ suttaṁ dassentena dhammasenāpatināva buddhakhettabhūtaṁ imaṁ lokadhātuṁ ṭhapetvā aññattha anuppatti vuttā hotīti adhippāyo.

Khettapariggaho kato nāma hoti “idaṁ buddhakhettaṁ nāmā”ti.

Evaṁ ṭhānāṭṭhānabhāvaṁ gatāti vuttappakārena ṭhānabhūtā, vuttanayena vā aññepi yathārahaṁ ṭhānāṭṭhānabhāvena pavattā. **Sattapaññattiyā upādānabhūtā**ti indriyabaddhe khandhe sandhāya vadati.

---

1. Ma 1. 227; Ma 2. 295; Abhi 4. 218; Vi 3. 12; Khu 11. 228, 230 piṭṭhesu.
2. Dī 3. 94 piṭṭhe.
3. Dī 3. 95; Aṁ 1. 29 piṭṭhesu.

58. **Phalassa paccakkhakāritā**ti "imassa kammassa idaṁ phalan"ti taṁtaṁkammaphalāvabodho. **Appadānābhāvo**ti paccayasamavāye kammassa ekantato phaluppādanaṁ. Tenāha **"katūpacitānan"**ti.

59. **Ajjhositavatthunā**ti taṇhābhinivesavasena abhiniviṭṭhavatthunā. **Rūpabhava-arūpabhavādinā**ti bhavataṇhā viya sayaṁ dasseti.

Khandhattayavasenāti sīlādikkhandhattayavasena. **Paṭipadāvibhāgenā**ti "sabbatthagāminī"ti-ādipaṭipadāya bhedena.

Tatthatatthagāminīti nirayādinibbānanti dvīsu gandhabbaṭṭhānesu tattha tattheva gamanasīlā. **Sabbatthagāminī**ti yathāvuttesu sabbaṭṭhānesu ca gamanasīlā.

Sañjīvo kāḷasuttaṁ saṅghāto roruvo mahāroruvo tāpano mahātāpano avīcīti ete **aṭṭha mahānirayā.** Ekekassa cattāri cattāri dvārāni, ekekasmiṁ dvāre cattāro cattāro gūthanirayādayoti evaṁ **soḷasa ussadaniraye** vaṇṇenti.

Sakkasuyāmādiko**jeṭṭhakadevarājā.** Pajāpativaruṇa-īsānādayo viya dutiyādiṭṭhānantarakārako **paricārako.**

Kilesakāmapakkheti "saṅkappo kāmo, rāgo kāmo, saṅkapparāgo kāmoti[1] ettha vuttasaṅkappavasena vuttaṁ. Sopi hi vibādhati, upatāpeti cāti kilesattasambhavato kilesakāmo vutto, na kilesavatthubhāvato. **Kāmapaṭisaṁyutto**ti kāmarāgasaṅkhātena kāmena sampayutto, kāmapaṭibaddho vā. Aññesu ca kāmapaṭisaṁyuttesu dhammesu vijjamānesu vitakke eva kāmasaddo dhātusaddo niruḷhoti veditabbo vitakkassa kāmasaṅkappavuttiyā sātisayattā. Esa nayo byāpādadhātu-ādīsu. Parassa, attano ca dukkhāpanaṁ **vihiṁsā.** Taṁ tu micchāhi vihiṁsā.

Bījādidhātunānattavasena khandhādinānattaṁ veditabbaṁ. **Khandho**ti[2] dvidhābhūtaggo.

1. Khu 7. 2 piṭṭhe Mahāniddese.
2. Kappoti (Mūlaṭī 2. 212 piṭṭhe.)

60. **Ajjhāsayadhātū**ti ajjhāsayasabhāvo. Yathā gūthādīnaṁ sabhāvo eso yaṁ gūthādīheva saṁsandati, evaṁ puggalānaṁ ajjhāsayassevesa sabhāvo, yaṁ dussīlādayo dussīlādikeheva saṁsandanti.

Saddhāmūlakattā kusalakiriyāya vuttaṁ **"yaṁ saddhāvasenā"**ti-ādi. Tathā hi vuttaṁ "saddhā bījan"ti[1]. Yaṁ lobhavasena, saddhāvasena ca dosavasena, saddhāvasena ca mohavasena, saddhāvasena cāti yojetabbaṁ. **Vīriyavasenā**ti sammappadhānavīriyavasena. **Paññāvasenā**ti maggasammādiṭṭhivasena.

Akusalassa kammassa katokāsatāya pāḷiyaṁ vuttattā **"vipākāvaraṇena nivutan"**ti vuttaṁ. Taṁ pana nidassanamattaṁ daṭṭhabbaṁ kammāvaraṇādīhipi nivutatāya icchitattā. Tathā hi yathā devadattaṁ kokālikaṁ sunakkhattaṁ licchaviputtanti udāhaṭaṁ, yadipi bhagavā paṭivedhassa aṭṭhānataṁ disvā nibbedhabhāgiyadesanaṁ na deseti, vāsanābhāgiyaṁ pana tathārūpassa deseti evāti dassento **"saccappaṭivedhan"**ti-ādimāha. **Ajātasattu-ādīnan**ti **ādi**saddena saccakādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. Tassāpi bhagavā anāgate vāsanatthāya dhammaṁ desesi. Satthā hi "anāgate tambapaṇṇidīpe sāsanaṁ patiṭṭhahissatī"ti tatthāyaṁ kulaghare nibbatto pabbajitvā **Kāḷabuddharakkhitatthero** nāma pabhinnapaṭisambhido mahākhīṇāsavo bhavissatīti idaṁ disvā dhammaṁ desesi, so ca tathā ahosīti.

Asampuṇṇeti ekantato vipākadānasamatthatāvasena pāripūriṁ anupagate. Diṭṭhupanissayadiṭṭhisahagatassa kammaṁ sandhāya **"kamme asampuṇṇe"**ti vuttaṁ. Tenāha **"kilesantarāya missakaṁ kammantarāyaṁ dassetvā"**ti.

61. Diṭṭhi panettha padhānabhāvena pāḷiyaṁ gahitā sīlabbataparāmāsassa adhippetattā. Tathā hi vuttaṁ **"yathā puṇṇañca govatikaṁ, acelañca kukkuravatikan"**ti. Asampuṇṇattā eva hi tassa micchādiṭṭhikammasamādānassa tesaṁ bhagavā "cattārimāni puṇṇa kammānī"ti-ādinā[2] dhammaṁ desesi. Tāya ca desanāya te taṁ diṭṭhiṁ paṭinissajjitvā sammatte patiṭṭhahiṁsu.

---

1. Khu 1. 291 piṭṭhe Suttanipāte. 2. Ma 2. 52 piṭṭhe.

62. Paguṇatāya vodānaṁ **paguṇavodānaṁ.** Tadeva paṭhamajjhānādīhi vuṭṭhahitvā dutiyajjhānādi-adhigamassa paccayattā vuṭṭhānaṁ nāma hotīti āha **"vuṭṭhānaṁ paguṇavodānan"**ti. **Bhavaṅgavuṭṭhānaṁ** bhavaṅguppatti. Bhavaṅgacitte hi uppanne taṁsamaṅgisamāpattito vuṭṭhito nāma hoti. Saññāvedayita-apagamo eva **apagamavimokkho.**

Idaṁ vuṭṭhānanti idaṁ yathāvuttaṁ kosallaṁ vuṭṭhānahetubhāvato vuṭṭhānaṁ. Tathā hi vuttaṁ "vodānampi tamhā tamhā samādhimhā vuṭṭhānan"ti[1]. Imāya pana vuṭṭhānapāḷiyā asaṅgahitattā "nirodhasamāpattiyā vuṭṭhānaṁ pāḷimuttakavuṭṭhānaṁ nāmā"ti **sammohavinodaniyaṁ**[2] vuttaṁ. Ye pana "nirodhato phalasamāpattiyā vuṭṭhānan"ti pāḷiyaṁ natthīti vadeyyuṁ, te "nirodhā vuṭṭhahantassa nevasaññānāsaññāyatanaṁ phalasamāpattiyā anantarapaccayena paccayo"ti[3] imāya pāḷiyā paṭisedhetabbā.

63. **Ayaṁ cassa āsayo**ti ettha āsayajānanādinā yehi indriyehi yehi paroparehi sattā kalyāṇapāpāsayādikā honti, tesaṁ pajānanaṁ vibhāvetīti veditabbaṁ. Evañca katvā indriyaparopariyatta-āsayānusayañāṇānaṁ visuṁ asādhāraṇatā, indriyaparopariyattanānādhimuttikatāñāṇānaṁ visuṁ balatā ca siddhā hoti.

Thāmagatoti ettha thāmagamanaṁ nāma aññesaṁ asādhāraṇo kāmarāgādīnaṁ eva āveṇiko sabhāvo veditabbo, yato "thāmagato anusayaṁ pajahatī"ti[4] vuttaṁ.

Āvajjanamatteneva sarati ākaṅkhāyattavuttikattā. Vuttañhi "ākaṅkhapaṭibaddhaṁ buddhassa bhagavato ñāṇaṁ, manasikārapaṭibaddhaṁ buddhassa bhagavato ñāṇan"ti-ādi[5]. Sabbaññutaññāṇaṁ viya hi sabbaṁ bhagavato ñāṇaṁ parikammanirapekkhanti.

64. **Upakkilesavimuttattā**ti ettha cittādi eva upakkilesā, nibbattakassa vā kammassa pāribandhakilesā. Kasiṇakammaparikkammajhānanibbattanakasiṇabhāvo cuddasavidhena cittaparidamanaṁ abhiññābhinīhāroti

---

1. Abhi 2. 357 piṭṭhe.
2. Abhi-Ṭṭha 2. 444 piṭṭhe.
3. Abhi 8. 138 piṭṭhe Paṭṭhāne.
4. Khu 9. 394 piṭṭhe Paṭisambhidāmagge.
5. Khu 7. 278; Khu 8. 176; Khu 9. 376 piṭṭhesu. (Atthato samānaṁ)

sabbatthāpi vīriyabalassa bahūpakārattā vuttaṁ **"vīriyabhāvanābalanibbattan"**ti. **Dibbasadisattā**ti dibbe bhavanti **dibbaṁ,** yathāvuttaṁ pasādacakkhu, dibbaṁ viyāti **dibbaṁ,** aggataṁ abhiññāṇaṁ. **Dibbavihāro** cattāri rūpāvacarajjhānāni. Tesaṁ vasena nibbattitvā paṭiladdhabbattā **dibbaṁ,** tena dibbahetukattā dibbanti vuttanti dasseti. **Dibbavihārasannissitattā**ti rūpāvacaracatutthajjhānena nissayapaccayena nibbattattā, tena dibbanissitaṁ dibbanti dasseti. Divusaddaṁ akkharacintakā kīḷādīsu paṭhantīti vuttaṁ **"taṁ sabbaṁ saddasatthānusārena veditabban"**ti. Purimā hi tayo atthā kīḷatthassa vasena, itare jutigati-atthavaseneva dassitāti.

Manussūpacāranti manussagocaraṁ. **Daṭṭhuṁ na sakkā** ittarakhaṇattā khaṇapaccuppannassa. **"Āsannacutikā"**ti-ādinā santatipaccuppannavasena "cavamāne upapajjamāne"ti vuttanti dasseti. **"Mohanissandayuttattā"**ti-ādinā sattānaṁ hīnapaṇītattādibhāvassa mohādikammanidānahetukataṁ, nissandaphalatañca dasseti. Dibbacakkhussa pādakaṁ etesanti **dibbacakkhupādakāni.** Tena vuttaṁ **"dibbacakkhunā saheva ijjhantī"**ti. Tāni hissa paribhaṇḍañāṇāni.

Samādīyantīti **samādānāni,** kammāni samādānāni etesanti **kammasamādānā.** Samādātabbanānāvidhakammāti attho purime atthe, dutiye pana kammāni samādāpentīti **kammasamādānā,** micchādiṭṭhiyā kammasamādānā **micchādiṭṭhikammasamādānā,** hetu-atthe cetaṁ karaṇavacanaṁ.

Taṁ vācanti taṁ ariyānaṁ upavadanavācaṁ. **Taṁ cittan**ti samuṭṭhāpakacittaṁ. **Taṁ diṭṭhin**ti yena micchāgāhena ariye anuddhaṁseti, micchābhinivesaṁ. Ayampettha attho—yathā nāma hetusampannassa bhikkhuno visuddhaṁ sīlaṁ, samādhiñca sampādetvā ṭhitassa dandho satuppādo khippābhiññāya diṭṭheva dhamme aññā, sati vā upādisese anāgāmitā, evamevaṁ yo ariyūpavādī yathāvuttacittadiṭṭhīhi apakkamitvā appatirūpaṁ sabhāvaṁ "mayā bhante tumhākaṁ upari vuttan"ti accayadesanāya te na khamāpeti, so kāyassa bhedā niraye evāti. Tesu pasannacittassa khamāpanañhettha tesaṁ vācādīnaṁ pahānaṁ paṭinissaggova. Ito **sāvajjataraṁ nāma aññaṁ natthi** sabbānatthavidhānato, sabbahitasukhaparidhaṁsanato ca.

Kāyassa bhedāti idha **kāya**saddo attabhāvapariyāyoti āha "**upādinnakkhandhapariccāgā**"ti. **Tadanantaran**ti tassa maraṇasaṅkhātassa khandhapariccāgassa anantaraṁ. Abhinibbattakkhandhattho **para**saddo, anorimabhūtavatthuvisayo vā siyā, avadhivisesanamattaṁ vā. Tesu purimaṁ sandhāyāha "**abhinibbattakkhandhaggahaṇe**"ti, pacchimassa pana vasena "**cutito uddhan**"ti.

Vuttavipariyāyenāti "suṭṭhu caritaṁ, sobhanaṁ vā caritan"ti-ādinā. **Hananan**ti ghātanaṁ.

Kāraṇākāraṇanti ṭhānāṭṭhānaṁ. Cetanācetanāsampayuttadhamme nirayādinibbānagāmipaṭipadābhūte kammanti gahetvā āha "**kammaparicchedamevā**"ti. **Kammavipākantaraṁ** kammavipākaviseso kammavipākassa vibhāgo. **Appetuṁ na sakkoti** aṭṭhamanavamabalāni viya, taṁsadisaṁ iddhividhañāṇaṁ viya vikubbituṁ, etenassa balasadisatañca nivāreti. Jhānādiñāṇaṁ viya vā appetuṁ, vikubbituñca. Yadipi hi jhānādipaccavekkhaṇāñāṇaṁ **idha** chaṭṭhaṁ balanti tassa savitakkasavicāratā vuttā, tathāpi jhānādīhi vinā paccavekkhaṇā natthīti jhānādisahagataṁ ñāṇaṁ tadantogadhaṁ katvā evaṁ vuttaṁ. Atha vā sabbaññutaññāṇaṁ jhānādikiccaṁ viya na sabbaṁ balakiccaṁ kātuṁ sakkotīti dassetuṁ "**jhānaṁ hutvā appetuṁ, iddhi hutvā vikubbituñca na sakkotī**"ti[1] vuttaṁ, na pana kassaci balassa jhāna-iddhibhāvoti daṭṭhabbaṁ.

Vicayahārasampātavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

3. Yuttihārasampātavaṇṇanā

65. Paṭipakkhapaṭibāḷhā kusalā dhammā uppajjitumeva na sakkonti, uppannāpi sammadeva attano kiccaṁ kātuṁ asamatthatāya anuppannasadisāti paṭipakkhanivāraṇena kusalānaṁ dhammānaṁ kiccakaraṇabhāvaṁ dassetuṁ "**manacchaṭṭhāni -pa- bhavissatī**"ti vuttaṁ. **Viharantassā**ti viharaṇahetu. **Viharanto**ti etthāpi eseva nayo, tena rakkhitacittatā vuttanayena ekantato sammāsaṅkappagocaratāya ca saṁvattatīti dasseti.

---

1. Mūlaṭī 2. 214 piṭṭhepi.

Vuttanayenāti micchāsaṅkappānaṁ avasaraṁ adatvā visodhitanekkhammādivitakkatāya. **Aviparītamevā**ti kāyādi-asubhādito ādānaṁ. **Vinipātabhayan**ti duggatibhayaṁ. **Sabbopi cāyamattho**ti "sammāsaṅkappagocaro sammādiṭṭhi bhavissatī"ti-ādīsu attho yuttiyā yutto eva anurūpakāraṇabhāvato.

Yuttihārasampātavaṇṇanā niṭṭhitā.

---

4. Padaṭṭhānahārasampātādivaṇṇanā

66. Yasmā vā saṁkilesato rakkhitacittassa tīṇi sucaritāni pāripūriṁ gacchanti, tasmā **rakkhitacittassā**ti ettha yāyaṁ rakkhitacittatā, sā kāyasucaritādīnaṁ tiṇṇaṁ sucaritānaṁ padaṭṭhānanti evamettha attho veditabbo. **Attādhīnan**ti attaparādhīnaṁ.

Tato evāti kāraṇaggahaṇena phalassa gahitattā eva.

68. **Tattha itisaddo**ti "paripālīyatī"ti itisaddo.

73-4. Pāḷiyaṁ **pañcindriyānitīhi khandhehi saṅgahitānī**ti ettha saddhāvīriyasatindriyehi pātimokkhādi tividhaṁ sīlaṁ gahitaṁ sodhetabbattā. Tesanti tehi sīlakkhandho saṅgahito. Samādhipaññindriyehi samādhipaññākkhandhā gahitāti pākaṭoyamattho, tathā sesampīti āha **"ito paresu -pa- vuttanayamevā"**ti.

76. **Hetuhetusamuppannapaccayapaccayuppannasaṅkhātassā**ti ettha hetupaccayavibhāgo heṭṭhā vuttoyeva.

Padaṭṭhānahārasampātādivaṇṇanā niṭṭhitā.

Missakahārasampātavaṇṇanā

Idāni yasmā suttesu hārānaṁ yojanānayadassanattā hārasampātadesanā hāravibhaṅgadesanā viya na hārasarūpamattadassanattā, tasmā

peṭakopadese āgatanayānusārena aparehi vipariyāyehi hārasampātayojanāvidhiṁ dassento **"apicā"**ti-ādimāha. Tattha vijjāvijjāya kusalākusalacittappavattiyā alobhādosalobhadosāpi paramparabhāvena pavattanti nidānabhāvatoti dassento **"cha dhammā -pa- mūlānī"**ti āha. Yathā ca nidānabhāvena pubbaṅgamatā, evaṁ attano vasevattanenāpi pubbaṅgamatā labbhatevāti vuttaṁ **"sādhipatikānaṁ adhipati, sabbacittuppādānaṁ indriyānī"**ti. **Alobhassā**ti alobhayuttassa cittuppādassa. **Nekkhammacchandenā**ti kusalacchandena. Nekkhammasaddo pabbajjādīsu niruḷho. Vuttañhi—

> "Pabbajjā paṭhamaṁ jhānaṁ, nibbānañca vipassanā.
> Sabbepi kusalā dhammā, 'nekkhamman'ti pavuccare"ti[1].

Tesu idha kusalā dhammā adhippetā. Tena vuttaṁ "kusalacchandenā"ti. Nekkhammacchandena upanissayabhūtena, na adhipatibhūtena. Idaṁ vuttaṁ hoti—alobhappadhāno ce cittuppādo hoti, nekkhammacchandena upanissayabhūtena mano tassa pubbaṅgamo hoti. Sesapadadvayepi eseva nayo.

Yadaggena tesaṁ dhammānaṁ mano pubbaṅgamaṁ, tadaggena tesaṁ jeṭṭhaṁ, padhānañcāti vuttaṁ **"manoseṭṭhāti mano tesaṁ dhammānan"**ti-ādi. Manomayatā manena katādibhāvo, so ca manassa tesaṁ sahajātādinā paccayabhāvo evāti vuttaṁ **"manomayāti -pa- paccayo"**ti. **Te panā**ti ettha **pana**-saddo visesatthadīpako, tenetaṁ dasseti—yadipi tesaṁ dhammānaṁ chandādayopi paccayā eva, indriyādipaccayena pana savisesaṁ paccayabhūtassa manasseva vaseneva vuttaṁ "manomayā"ti. Tattha **chandasamudānītā**ti yathāvuttanekkhammādichandena sammā uddhamuddhaṁ nītā, tato samudāgatāti attho. Tato eva nekkhammavitakkādito samuppannattā **anāvilasaṅkappasamuṭṭhānā.** Tajjāmanoviññāṇadhātusamphassena sahādhiṭṭhānato **phassasamodhānā.** "Phuṭṭho bhikkhave vedeti, phuṭṭho sañjānāti, phuṭṭho cetetī"ti[2] hi vuttaṁ. **Idaṁ manokammanti** kāyaṅgavācaṅgacopanaṁ akatvā saddhāsamannāgatena pasannena manasā pavattaṁ idaṁ kusalaṁ manokammaṁ. Taṁ

1. Itivuttaka-Ṭṭha 331; Dī-Ṭī 2. 264; Aṁ-Ṭī 2. 46 piṭṭhesu. 2. Saṁ 2. 292 piṭṭhe.

pana anabhijjhāsahagataṁ, abyāpādasahagataṁ, sammādiṭṭhisahagatanti tividhaṁ hoti.

Bhāsatīti avisaṁvādanādinā vācaṅgacopanāvasena pavattentiyā vacīviññattiyā sādhetabbaṁ sādhetīti attho, tena kāyadvārato pavattakusalavacīkammampi saṅgahitaṁ hoti. Tathā hi vakkhati "vacīviññattivipphārato, tathā sādiyanato ca bhāsatī"ti[1]. Sabbampi vacīkammaṁ saccādivasena catubbidhaṁ. **Karotī**ti attano, paresañca hitāhitāni kāraṇākāraṇehi kāyaṅgacopanāvasena pavattentiyā kāyaviññattiyā sādhetabbaṁ sādhetīti attho, tena vacīdvārato pavattakusalakāyakammampi saṅgahitaṁ hoti. Tathā ca vakkhati "kāyaviññattivipphārato, tathā sādiyanato ca karotī"ti[1]. Kammapathavasena gayhamāne pāṇātipātādivasena taṁ tividhaṁ hoti. Tenāha **"iti dasa kusalakammapathā dassitā"**ti. Dasapuññakiriyavatthuvasenāpi gāthāya attho yujjati. Tathā hi vakkhati "so pasannacitto"ti-ādi. Bhāsati vā karoti vā kevalaṁ manasā pavattatīti aniyamattho **vā**-saddo. Tathā ceva saṁvaṇṇitaṁ.

Dasavidhassa kusalakammassāti dasavidhassa kusalakammapathakammassa, vakkhamānanayena vā dasapuññakiriyavatthusaṅkhātassa kusalakammassa. Nanu tattha dānādimayaṁ tividhameva puññakiriyavatthu vuttanti? Saccaṁ, taṁ pana itaresaṁ tadantogadhattā.

"Sukhamanvetī"ti saṅkhepena vuttaṁ sukhānugamaṁ vitthārena dassento **"idhassu puriso"**ti-ādimāha. Tattha **evaṁ santan**ti evaṁ bhūtaṁ, appahīnānusayo hutvā sukhavedanīyaphassasambhūtanti attho.

Tattha **"yaṁ mano"**ti-ādinā gāthātthavasena catusaccaṁ niddhāreti. Ādito vavatthāpitesu khandhādīsu khandhamukhena saccānaṁ kathitattā sattānaṁ bhinnarucibhāvato nānānayehi vipassanābhūmikosallatthaṁ, pubbāparasambandhadassanatthañca evaṁ vuttaṁ **"evaṁ -pa- niddhāretabbānī"**ti. Saccamukhena assādādike niddhāretvā desanāhārasampātaṁ yojetuṁ **"tattha samudayenā"**ti-ādimāha, taṁ vuttanayameva. Yañhettha aññampi atthato na vibhattaṁ, taṁ heṭṭhā vuttanayattā, uttānatthattā cāti veditabbaṁ.

---

1. Netti-Ṭṭha 182 piṭṭhe.

Mananalakkhaṇeti mananalakkhaṇahetu. **"Mananalakkhaṇenā"**ti vā pāṭho. **Īhābhāvato** byāpārābhāvato. Yena pasādena samannāgatattā mano "pasanno"ti vutto, tassa passadassa kiccaṁ mane āropetvā āha **"akālusiyato, ārammaṇassa okappanato ca pasannenā"**ti. **Tathā sādiyanato**ti vācāya vattabbaṁ avatvāva phassasādiyanato anujānato. Dutiye **tathā sādiyanato**ti kāyena kātabbaṁ yathā kataṁ hoti, tathā vācāya saṁvidhānato. **Tathā pasutattā**ti yathā sukhamanveti, tathā upacitattā evāti attho. **Tato**ti tato kāraṇā, manasā pasannena, bhāsanena, karaṇena ca hetunāti vuttaṁ hoti. **Anaññatthā**ti etasmiṁ pana atthe. **Tato**ti tato eva. Yo hi pasannamano tena yaṁ bhāsanaṁ karaṇañca, tato eva naṁ sukhamanvetīti vuttaṁ hoti. **Sātabhāvato**ti sātavedanābhāvato. **Iṭṭhabhāvato**ti manāpabhāvato. Kammato vipākuppattiphaladānasamatthabhāvena kammassa nibbattattā vipākasseva anibbattattāti āha **"katū -pa- anvetīti vuttan"**ti. **Kāraṇāyatta vuttito**ti katabhāvahetukattā kammassāti adhippāyo. **Asaṅkantito**ti yasmiṁ santāne kammaṁ nibbattaṁ, tadaññasantānā saṅkamanato.

Ādhipaccayogatoti sahajātādhipativasena ādhipaccayuttattā. Sahajātadhammānañ hi taṁsampayuttassa manassa vasena pubbaṅgamatā idhādhippetā. **Tato evā**ti ādhipaccayogato eva. **Manassā**ti upayogatthe sāmivacanaṁ. Tesaṁ dhammānanti sambandho. **Kusalabhāvo yujjati** pasādassa yonisomanasikārahetukattā. Nanu vibhajjabyākaraṇesu tesaṁ sāvakānaṁ saddhā uppajjatīti? Nāyaṁ saddhā, tadākārā pana akusalā dhammā tathā vuccantīti veditabbaṁ. Tathā hi vakkhati "nāyaṁ pasādo"ti-ādi[1]. **Sukhaṁ anvetīti yujjati** kammassa phaladāne samatthabhāvato. Yathā hi kataṁ kammaṁ phaladānasamatthaṁ hoti, tathā kataṁ upacitanti vuccatīti.

Manopavicārā idha nekkhammasitā somanassūpavicārā, upekkhūpavicārā ca veditabbā kusalādhikārattā. Te pana yasmā cittaṁ nissāyeva pavattanti, nānissāya, tasmā vuttaṁ **"mano manopavicārānaṁ padaṭṭhānan"**ti. **Kusalapakkhassa padaṭṭhānan**ti ettha kusalo tāva phasso kusalassa

1. Netti-Ṭṭha 184 piṭṭhe.

vedanākkhandhassa saññākkhandhassa saṅkhārakkhandhassa sahajātādinā paccayo hoti. "Phuṭṭho bhikkhave vedeti, phuṭṭho sañjānāti, phuṭṭho cetetī"ti[1] hi vuttaṁ. Evaṁ vedanādīnampi veditabbaṁ. Saddhādīnampi paccayabhāve vattabbameva natthi. **Sabbassā**ti catubhūmakassa. Kāmāvacarā hi kusalā dhammā yathārahaṁ catubhūmakassāpi kusalassa paccayā honti, evaṁ itarabhūmakāpi.

"Pasannena manasā bhāsatī"ti vuttattā visesato sammāvācāpaccayaṁ bhāsanaṁ idhādhippetanti vuttaṁ **"bhāsatīti sammāvācā"**ti. Tatthāyamadhippāyo "bhāsatīti yamidaṁ padaṁ, iminā sammāvācā gahitā hotī"ti. **Karotīti sammākammanto**ti etthāpi eseva nayo. Suparisuddhe kāyavacīkamme ṭhitassa ājīvapārisuddhi, na itarassāti vuttaṁ **"te sammā-ājīvassa padaṭṭhānan"**ti. Tattha **te**ti sammāvācākammantā. Yasmā pana ājīvaṭṭhamake sīle patiṭṭhitassa uppannānuppannānaṁ akusaladhammānaṁ pahānānuppādanāni, anuppannuppannānaṁ kusaladhammānaṁ uppādanapāripūriyā ca sambhavanti, tathā sammāvāyāme ṭhitasseva kāyādīsu subhasaññādividdhaṁsinī sammāsati sambhavati, tasmā vuttaṁ **"sammā-ājīvo -pa- padaṭṭhānan"**ti. Jeṭṭhakasīlaṁ pātimokkhasaṁvaro, saddhāsādhano ca soti āha **"taṁ sīlassa padaṭṭhānan"**ti.

Tesanti kāyavacīkammānaṁ. **Kammapaccayatāyā**ti kusalakammahetukatāya.

Padattho ca vuttanayenāti "mananato ārammaṇavijānanato"ti-ādinā.

Ayaṁ āvaṭṭoti ayaṁ sabhāgavisabhāgadhammāvaṭṭanavasena āvaṭṭo. Ettha hi kusalamūlasammattamaggādiniddhāraṇā sabhāgadhammāvaṭṭanā. Avijjābhavataṇhānaṁ niddhāraṇā visabhāgadhammāvaṭṭanā.

Vibhattihāre padaṭṭhānabhūmivibhāgā vuttanayā, suviññeyyā cāti dhammavibhāgameva dassento **"nayidan"**ti-ādimāha. Tattha **"nayidaṁ yathārutavasena gahetabban"**ti suttassa neyyatthataṁ vatvā **"yo hī"**ti-ādinā taṁ vivarati. "Dukkhameva anvetī"ti kasmā vuttaṁ, nanu yattha katthaci hitesitā kusalamevāti? Nayidamīdisaṁ sandhāya vuttaṁ, adhammaṁ pana dhammoti, dhammañca

---

1. Saṁ 2. 292 piṭṭhe.

pana adhammoti dīpanena lokassa sabbānatthabījabhūtesu sakalahitasukhupāyapaṭikkhepakesu titthakaresu asantaguṇasambhāvanavasena pavattamicchādhimokkhaṁ sandhāya vuttaṁ. Yo hi loke appamattakampi puññaṁ kātukāmaṁ pāpikaṁ diṭṭhiṁ nissāya paṭibāhati, sopi gārayho, kimaṅgaṁ pana ariyavinaye sammāpaṭipattiṁ paṭibāhantesūti dukkhaphalāva tattha sambhāvanāpasaṁsā payirupāsanā. Tathā hi vuttaṁ "na kho ahaṁ moghapurisa arahattassa maccharāyāmi, apica tuyhevetaṁ pāpakaṁ diṭṭhigataṁ -pa- dīgharattaṁ ahitāya dukkhāya saṁvattatī"ti[1], "yo nandiyaṁ pasaṁsati[2], sabbassāpi anatthassa mūlaṁ bālūpasevanā"ti ca.

Idañhi suttanti "manopubbaṅgamā -pa- padan"ti[3] paṭhamaṁ gāthaṁ sandhāya vadati. **Etassā**ti saṁvaṇṇiyamānasuttassa.

Kiccapaññattīti adhipatipaccayasaṅkhātassa kiccassa paññāpanaṁ. **Padhānapaññattī**ti padhānabhāvassa paññāpanā. **Sahajātapaññattī**ti tesaṁ dhammānaṁ manasā sahabhāvapaññāpanā.

Mahābhūtātīti **iti**saddo ādi-attho, tena mahābhūtāvinābhāvī sabbo rūpadhammo saṅgayhati.

"Manopubbaṅgamā"ti samāsapade "mano"ti padaṁ tadavayavamattanti āha **"neva padasuddhī"**ti. Tenevāha **"manopubbaṅgamāti padasuddhī"**ti. **"Chāyāva anapāyinī"**ti idaṁ sukhānugamassa udāharaṇamattaṁ, na yathādhippetatthaparisamāpanaṁ. **"Sukhamanvetī"**ti pana yathādhippetatthaparisamāpananti vuttaṁ **"padasuddhi ceva ārambhasuddhi cā"**ti.

Ekattatāti manopubbaṅgamādisāmaññaṁ sandhāya vadati. Evaṁ sesesupi. **Vemattatā** "manopubbaṅgamā"ti-ādinā sāmaññato vuttadhamme pasādo dhāraṇāya nivattetvā pasannasaṅkhāte visese avaṭṭhāpanato. Sesesupi eseva nayo. Pasādo sinehasabhāvo, assaddhiyaṁ viya lūkhasabhāvaṁ dosaṁ vinodetīti āha **"byāpādavikkhambhanato"**ti. **Bahiddhā**ti saddheyyavattuṁ sandhāyāha. **Okappanato**ti ārammaṇaṁ anupavisitvā anupakkhanditvā saddahanato.

1. Dī 3. 5 piṭṭhe. 2. Khu 1. 381; Saṁ 1. 151, 154; Aṁ 1. 319; Khu 10. 111 piṭṭhesu.
3. Khu 1. 13 piṭṭhe Dhammapade.

Deyyadhammādayoti ettha **ādi**saddena saṁvegahirottappakasiṇamaṇḍalādayo saṅgayhanti. **Iṭṭhārammaṇādayo**ti **ādi**saddena iṭṭhamajjhattārammaṇā, dvāradhammā, manasikāroti evamādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo. **Tathā phasso**ti yathā vedanādīnaṁ iṭṭhārammaṇādayo paccayo, evaṁ phassopīti paccayatāsāmaññameva upasaṁharati tathā-saddo. **Vedanādīnan**ti hi vedanādayo tayo khandhā gahitā. **Viññāṇassa vedanādayo**ti nāmarūpaṁ sandhāya vadati.

"Sīlamayassa adoso padaṭṭhānan"ti vuttaṁ khantipadhānattā sīlassa. **Adhīṭṭhātī**ti anuyuñjati uppādeti. **So**ti evaṁ kusalacittaṁ bhāvento. **"Anuppannānan"**ti-ādinā bhāvanāpahānasamāropanāni dassento nibbedhabhāgiyavasena gāthāya atthaṁ vicinitvā samāropeti, evampi sakkā yojetunti vāsanābhāgiyavasena padaṭṭhānaniddese udāharīyati.

Evaṁ "manopubbaṅgamā dhammā"ti gāthāya vasena hārasampātayojanāvidhiṁ dassetvā idāni gāthāntarena dassetuṁ **"tathā dadato puññan"**ti-ādimāha. Tattha **bhāvanāmayan**ti paññābhāvanāmayiṁ.

"Alobho kusalamūlan"ti-ādi dānādīnaṁ alobhādipadhānattā vuttaṁ, sabbattha ca "vuttan"ti padaṁ ānetvā yojetabbaṁ. **Tesan**ti rāgādīnaṁ. **Nissaraṇan**ti ca parinibbānam eva sandhāya vadati.

Pariccāgasīlo alobhajjhāsayo kāmesu ādīnavadassāvī sammadeva sīlaṁ paripūretīti āha **"dadato -pa- padaṭṭhānan"**ti. Idha **oḷārikā** nāma kilesā vītikkamāvatthānaṁ, tappahānaṁ tadaṅgappahānena veditabbaṁ. **Majjhimānan**ti pariyuṭṭhānāvatthānaṁ. **Sukhumānan**ti anusayāvatthānaṁ. **Katāvībhūmin**ti khīṇāsavabhūmiṁ.

Dadatoti maggasahagatena alobhena sadevakassa lokassa abhayadānaṁ dadato. **Puññan**ti lokuttarakusalaṁ. **Saṁyamato**ti maggapariyāpannehi sammāvācākammantājīvehi diṭṭhekaṭṭhādisaṁkilesato maggasaṁyamena saṁyamantassa. **Veran**ti pāṇātipātādipāpaṁ. **Kusalo**ti maggasammādiṭṭhiyā kusalo vicakkhaṇo. **Jahāti pāpakan**ti tehi tehi maggehi taṁ taṁ pahātabbaṁ pāpadhammaṁ odhiso jahāti samucchindati. Tenāha **"maggo vutto"**ti.

"Dadato"ti-ādinā pubbe avibhāgena kusalamūlāni uddhaṭānīti idāni vibhāgena tāni uddharanto **"lokiyakusalamūlan"**ti-ādimāha.

Puthujjanabhūmi sekkhabhūmi dassitā pahānassa vippakatabhāvadīpanato. **Asekkhabhūmi dassitā** anupādāparinibbānadīpanato.

Saggagāminī paṭipadā pubbabhāgappaṭipatti.

Puññe kathite puññaphalampi kathitameva hotīti vuttaṁ **"dadato -pa- desanamāhā"**ti. Saccakammaṭṭhānena vinā saṁkilesappahānaṁ natthīti dassento āha **"kusalo -pa- desanamāhā"**ti.

Verasaddo adinnādānādipāpadhammesupi niruḷhoti vuttaṁ **"evaṁ sabbānipi sikkhāpadāni vitthāretabbānī"**ti. **Dvepi vimuttiyo** sekkhāsekkhavimuttiso, sa-upādisesa-anupādisesavimuttiyo ca. Tathā hi vakkhati "nibbutoti dve nibbānadhātuyo"ti-ādi[1].

Kāraṇūpacārena, kāraṇaggahaṇena vā phalaṁ gahitanti āha **"dve sugatiyo"**ti-ādi. Vaṭṭavivaṭṭasampattiyo imissā desanāya **phalaṁ,** tassa dānaṁ sīlaṁ bhāvanā **upāyo,** "sampattidvayaṁ icchantena dānādīsu appamattena bhavitabban"ti ayamettha bhagavato **āṇattī**ti imamatthaṁ sandhāyāha **"phalādīni yathārahaṁ veditabbānī"**ti.

Vicayoti vicayahārasampāto, so vuccatīti attho. Esa nayo ito paresupi. **"Tividhampi dānamayan"**ti-ādinā padatthavicayaṁ dasseti, tena assādādayo, itare ca vicayahārapadatthā atthato vicitā eva hontīti. Rūpādi-ārammaṇassa pariccāgo vuttoti sambandho. **Sabbo**ti sakalo anavasesato kiccassa vuttattā.

Dānābhiratassa cāgādhiṭṭhānaṁ pāripūriṁ gacchatīti vuttaṁ **"dadato -pa- padaṭṭhānan"**ti. Viratisacce, vacīsacce ca tiṭṭhato saccādhiṭṭhānaṁ pāripūriṁ gacchatīti vuttaṁ **"saṁyama -pa- padaṭṭhānan"**ti. Kosallayogato ca pāpappahānato ca paññāpāripūriṁ gacchatīti vuttaṁ **"kusalo -pa- padaṭṭhānan"**ti. Anavasesarāgādīsu pahīnesu upasamo upaṭṭhito nāma hotīti vuttaṁ **"rāga -pa- padaṭṭhānan"**ti.

---

1. Netti-Ṭṭha 188 piṭṭhe.

Kusaloti puggalādhiṭṭhānena kosallasammādiṭṭhi vuttāti āha "**kusalo -pa- maggaṅgādibhāvena ekalakkhaṇattā**"ti. **Ādi**saddena bodhipakkhiyabhāvādiṁ saṅgaṇhāti. **Khepetabbabhāvenā**ti pahātabbabhāvena.

Averatanti asapattataṁ. **Kusaladhammehī**ti anavajjadhammehi, phalanibbānehīti adhippāyo. Dānassa mahapphalatā, sīlādiguṇehi satthu anuttaradakkhiṇeyyabhāvo, anupādāparinibbānanti imesaṁ paccavekkhaṇā imassa dānassa nidānanti ayamattho pāḷiyaṁ niruḷhova. Nibbacananidānasandhayo suviññeyyāvāti āha "**nibbacananidānasandhayo vattabbā**"ti.

Paṭipakkhaniddesena samudayoti desanatthaṁ paṭipakkhaniddesanena niddhārito ayaṁ macchariyādisaṁkilesapakkhiko samudayo. **Alobhena -pa- dānādīhī**ti yehi alobhādīhi dānādayo dhammā sambhavanti, tāni dānādiggahaṇeneva gahitānīti kusalamūlāni niddhāreti "**imāni tīṇi kusalānī**"ti. **Tesan**ti kusalamūlānaṁ.

Bhayahetu deti paṇṇākārādivasena. **Rāgahetu deti** sabhāgavatthussa. **Āmisakiñcikkhahetu deti** lañjādivasena. **Anukampanto** vā karuṇākhette. **Apacayamāno** guṇakhette, upakārakhette vā. **Bhayūparato**ti bhayena orato. Tena tathārūpena saṁyamena veraṁ na ciyateva. Evaṁ sabbassa akusalassa pāpako vipākoti yojanā.

"**Dadato**"ti-ādinā yathā dānapaṭikkhepena parivattanaṁ dassitaṁ, evaṁ pahānapaṭikkhepenapi parivattanaṁ dassetabbanti vuttaṁ "**akusalo pana na jahātī**"ti.

Kammaphalaṁ saddahanto dānakiriyāyaṁ padahanto yena vidhinā dānaṁ dātabbaṁ, tattha satiṁ upaṭṭhapento cittaṁ samādahanto sammādiṭṭhiṁ purakkharonto dāne sammāpaṭipanno hotīti āha "**dānaṁ nāma -pa- hotī**"ti.

Bhāvanāpahānasamāropanāni pāḷiyaṁ sarūpato viññāyantīti padaṭṭhānavevacanasamāropanāni dassetuṁ "**taṁ sīlassa padaṭṭhānan**"ti-ādi vuttaṁ, taṁ suviññeyyaṁ. Aññañca yadettha atthato na vibhattaṁ, taṁ vuttanayattā, uttānatthattā cāti veditabbaṁ.

Hārasampātavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Nayasamuṭṭhānavāravaṇṇanā

79. **“Visayabhedato”**ti saṅkhepena vuttamatthaṁ vitthārato vivarituṁ **“yathā hī”**ti-ādimāha. Tattha **nayato**ti nayaggāhato. Na hi paṭivedhañāṇaṁ viya vipassanāñāṇaṁ paccakkhato pavattatīti. **Anubujjhiyamāno**ti abhisamayañāṇassa anurūpaṁ bujjhiyamāno. Yathā ekapaṭivedheneva maggañāṇaṁ pavattati, evaṁ tadanucchavikaṁ vipassanāñeṇena gayhamānoti attho. Evañca katvā nandiyāvaṭṭādīnaṁ tiṇṇaṁ atthanayabhāvo samatthito hotīti. Tathā hi atthavisesasarūpatāya tayo nayā “suttattho”ti vuttā, padatthavicārabhāvepi pana hārā “byañjanavicayo”ti. Yadi evaṁ kathaṁ tayoti codanaṁ sandhāyāha **“paṭivijjhantānaṁ panā”**ti-ādi. Tattha ekameko saṁkilesavodānānaṁ vibhāgato dvisaṅgahoti yojanā. **Catucha-aṭṭhadiso cā**ti na paccekaṁ te nandiyāvaṭṭādayo catucha-aṭṭhadisā, atha kho yathākkamanti. **“Evan”**ti-ādi yathāvuttassa atthassa nigamanaṁ.

Tathā cāti yathāvuttassa atthassa upacayena samatthanā. **Pubbā koṭi na paññāyatī**ti ettha yaṁ vattabbaṁ, taṁ parato paṭṭhānakathāyaṁ āvi bhavissati “Andhaṁ tamaṁ tadā hoti, yaṁ lobho sahate naran”ti-ādi[1] vacanato kāmataṇhāpi paṭicchādanasabhāvā, yato kāmacchandaṁ “nīvaraṇan”ti vuttaṁ. Avijjāya pana bhavesu ādīnavappaṭicchādanaṁ sātisayanti. Tathā avijjāpi saṁyojanasabhāvā, yato sā bahiddhā saññojanabhāvena vuttā. Evaṁ santepi taṇhāya bandhanaṭṭho sātisayo apekkhitabhāvatoti imamatthaṁ dassento **“tathāpi -pa- vuttan”**ti āha.

“Saṁyuttā”ti padassa sampayuttāti atthoti āha **“missitā”**ti. **“Avijjābhibhūtā -pa- abhinivisantā”**ti etena avijjāya ayāthāvagahaṇahetutaṁ dasseti, tato so avindiyaṁ vindatīti **avijjā**ti vuccati. Kilissanaṁ upatāpananti āha **“kilessanappayogaṁ attaparitāpanapaṭipattin”**ti. **Allīyanaṁ** sevanaṁ.

---

1. Khu 8. 251 piṭṭhe.

Dukkhanti -pa- jānantīti attanā anubhūyamānaṁ tathā tathā upaṭṭhitaṁ kāyikacetasikadukkhaṁ, itarampi vā ekadesaṁ jānanti. Taṇhāyapi eseva nayo. Sabhāgavisabhāgapaṭipajjitabbākārato tattha tesaṁ ñāṇaṁ natthevāti dassento **"idaṁ dukkhan"**ti-ādimāha. **Pavattipavattihetumattampī**ti "pavatti pavattihetū"ti ettakampi. **Kā pana kathā**ti pacurajanasādhāraṇe lokiyepi nāma atthe yesaṁ ñāṇassa paṭighāto, paramagambhīre ariyānaṁ eva visayabhūte lokuttare nivattinivattihetusaṅkhāte atthe kā nāma kathā, chinnā kathāti attho. Aṭṭhasamāpattipabhedassa kevalassa samathassa tādise kāle bāhirakānañca ijjhanato **"vipassanādhiṭṭhānan"**ti visesitaṁ. **Vūpasamo** samucchedo, paṭippassaddhi ca.

"Saṁsārassa anupacchedanato"ti idaṁ diṭṭhigatānaṁ diṭṭhigatikamatadassanaṁ. So hi puttamukhadassane asati saṁsāro ucchijjeyyāti bhāyati. Yato vuttaṁ—

"Gaṇḍuppādo kikī ceva, kuntī brāhmaṇadhammiko.
Ete abhayaṁ bhāyanti, sammūḷhā caturo janā"ti[1].

Tadabhiññāti taṁ yathāvutta-antadvayaṁ abhijānanti guṇaṁ āropetvā jānantīti tadabhiññā. Atthabhañjanato, rogagaṇḍasallasadisatāya attabhāvasaṁkilesānañca **roga gaṇḍasallatā.**

Sakkāyadassaneti ettha diṭṭhidassanaṁ, sakkāyova dassanaṁ sakkāyadassananti attho veditabbo. **Tesan**ti diṭṭhicaritānaṁ. **Attābhiniveso balavā.** Tasmā yathā-upaṭṭhitaṁ rūpaṁ "attā" icceva gaṇhantīti adhippāyo. Tathā vedanādiṁ. Taṇhācarito pana yathā-upaṭṭhitaṁ rūpaṁ taṇhāvattuṁ katvā attaniyābhinivesena abhinivisantā tadaññameva attato samanupassanti. Evaṁ vedanādīsu. Tenāha **"taṇhācaritā"**ti-ādi. **Vijjamāne**ti paramatthato upalabbhamāne. **Kāye**ti samūhe. Diṭṭhiyā parikappito attādi eva paramatthato nupalabbhati, diṭṭhi pana labbhatevāti āha **"satī vā vijjamānā"**ti.

Sakkāyadassanamukhenāti sakkāyadiṭṭhimukhena.

---

1. Suttanipāta-Ṭṭha 2. 52; Aṁ-Ṭī 3. 58 piṭṭhesupi.

Ucchedasassatanti taṁsahacaraṇato ucchedasassatadiṭṭhi vuttā. “Ucchedasassatavādā”tipi pāṭho.

Kasiṇāyatanānīti kasiṇajjhānāni.

Tejetvāti nisānetvā.

81. Ettāvatā nandiyāvaṭṭassa bhūmiracanavasena saṁkilesapakkho dassitoti āha **“tattha diṭṭhicaritoti-ādinā vodānapakkhaṁ dassetī**”ti. **“Yasmā sallekhe tibbagāravo**”ti iminā tattha tibbagāravattā saṁlekhānusantatavuttinā bhavatīti dasseti. Sesesupi eseva nayo. **Micchādhimokkho** saddhāpatirūpako avatthusmiṁ pasādo.

Puggalādhiṭṭhānena dhammameva vibhajatīti āha **“sattāpi -pa- dassetī**”ti.

Ye hi kecīti ettha **hi**-saddo nipātamattaṁ. **“Imāhi eva catūhi paṭipadāhī**”tipi pāḷi. Dukkhāpaṭipadādivibhāgena maggo eva idha vuttoti āha **“paṭipadā hi maggo**”ti. **Catuddisāsaṅkhātaṁ maggan**ti catuddisāsaṅkhātaṁ pavattanupāyaṁ. Dve disā etissāti **dvidisā. Nandiyāvaṭṭassā**ti nandiyāvaṭṭanayassa.

82. Vivattati vaṭṭaṁ etthāti **vivattaṁ,** vivattaṁ eva **vivaṭṭaṁ,** asaṅkhatadhātu, nibbuti eva vā. Tena vuttaṁ **“nibbānan**”ti.

“Kattha daṭṭhabban”ti vā pāḷi. **Upacaye**ti upacayāvatthāyanti attho. **Dasannan**ti lobhādikilesavatthūnaṁ. **Vipallāsahetubhāvato**ti subhasaññādivipallāsahetukabhāvato. Vipariyesaggāhavasena hi ādīnavesu eva saṁyojaniyesu dhammesu assādānupassitā. Na hi yathābhūtañāṇe sati tathā sambhavo. Tena vuttaṁ **“dasannaṁ -pa- bhāvato**”ti. **Dasavikoraṇe**ti dasavidhe kāraṇe, dasavidhassa vā kāraṇe. **Ayonisomanasikāraparikkhatā dhammā** subhārammaṇādayo.

Tabbisayā kilesāti āhārapariññāparibandhabhūtā kilesā. **Viññāṇaṭṭhitīsu**pi eseva nayo. Kāye pavattamāno paṭhamo vipallāso kāyasamudāye, kāyekadese ca kabaḷīkāre āhāre pavatto eva hotīti vuttaṁ **“paṭhame āhāre visayabhūte paṭhamo**

vipallāso pavattatī"ti. Tathā vedanāyaṁ pavattamāno dutiyavipallāso tappaccaye phassāhāre, citte pavattamāno tatiyavipallāso tappaccaye manosañcetanāhāre, dhammesu pavattamāno catutthavipallāso tappaccaye viññāṇāhāre pavatto eva hotīti vuttaṁ "**catutthe āhāre catuttho vipallāso**"ti. Tenāha "**sesāhāresupi eseva nayo**"ti. Āhārasīsena vā āhārapaṭibaddho chandarāgo gahito. **Viññāṇaṭṭhitīsu**pi eseva nayo. Tenevāha "**āhārasīsena tabbisayā kilesā adhippetā**"ti. **Paṭhame āhāre visayabhūte**ti ca paṭhame āhāre chandarāgassa visayabhāvaṁ patte, tabbhāvaṁ anatikkanteti attho. Appahīnacchandarāgassa hi tattha vipallāsā sambhavanti, na itarassa. Tathā dutiyavipallāsādīsu appahīnesu. Itare upādānāni pavattanteva appahīnattāti āha "**sesapadesupi eseva nayo**"ti. Yasmā ca upādānādīsu appahīnesupi yogādayo pavattanteva yathārahaṁ taṁsabhāvattā, tadekaṭṭhasabhāvato ca, tasmā vuttaṁ pāḷiyaṁ "**paṭhame upādāne paṭhamo yogo**"ti-ādi. Tenāha "**sesapadesupi eseva nayo**"ti.

83. **Aparijānantassā**ti ñābhapariññāya, tīraṇapariññāya, pahānapariññāyāti tīhi pariññāhi paricchinditvā ajānantassa, tesaṁ samudayañca atthaṅgamañca assādañca ādīnavañca nissaraṇañca yathābhūtaṁ anavabujjhantassāti attho. **Tibbo** bahalo **chandarāgo hoti** taṇhācaritabhāvatoti adhippāyo. Iti upakkilesassa diṭṭhābhinivesassa hetubhāvatoti imamatthaṁ sandhāyāha "**vuttanayenevā**"ti. Subhasukhasaññākāmupādānakāmabhavayoga-abhijjhākāyagantha kāmabhavāsavakāmabhavogharāgasallachandāgatigamanāni taṇhāpakkhikatāya, taṇhāsabhāvatāya ca **taṇhāpadhānāni.** Sīlabbatupādānabyāpādakāyaganthadosasalladosāgatihgamanāni pana taṇhābhāve bhāvato, viññāṇaṭṭhitiyo taṇhāvisayato, sabbesaṁ vā taṇhāvisayato taṇhāpadhānatā labbhateva. Pacchimakānaṁ diṭṭhipadhānatā vuttanayānusārena veditabbā.

84. **Kabaḷīkāre āhāre**ti kabaḷīkārāhāravisaye chandarāge. "Appahīne"ti-ādikaṁ pariyāyakathaṁ muñcitvā nippariyāyameva dassento

kabaḷīkārāhārassa **“asubhasabhāvattā, asubhasamuṭṭhānattā cā”**ti vuttaṁ. Labbhamāne hi ujuke atthe kiṁ pariyāyakathāyāti. Chandarāgo vā tattha atthasiddhoti evampettha attho vutto. Na hi tattha asati chandarāge vipallāso sambhavati. **Dukkhasabhāvattā**ti saṅkhāradukkhatāya dukkhasabhāvattā. **Dukkhapaccayattā**ti tividhadukkhatālakkhaṇassa dukkhassa kāraṇato. **Viññāṇe niccasaññino.** Tathā hi **sāti** nāma bhikkhu kevaṭṭaputto “taṁyeva viññāṇaṁ sandhāvati saṁsaratī”ti tattha niccābhinivesaṁ saṁvedesi. Yebhuyyena saṅkhāresu attasaññitā diṭṭhigatikānaṁ “cetanā attā”ti-ādidiṭṭhiparidīpanesu veditabbā. **“Bhavavisuddhī”**ti padassa atthavacanaṁ **“nibbutisukhan”**ti. **“Sīlabbatehi -pa- sukhanti daḷhaṁ gaṇhātī**”ti iminā sīlabbatupādānaṁ idha bhavupādānanti dasseti. Tathā hi vakkhati “sīlabbatupādānasaṅkhātena bhavupādānenā”ti.

Paccayā honti upanissayapaccayādinā. **Paṭhame yoge ṭhito**ti paṭhame yoge patiṭṭhito. Appahīnā hi kilesā kammavaṭṭādīnaṁ kāraṇabhūtā taṁsamaṅgino sattassa patiṭṭhāti vuccanti. Parassa abhijjhāyanaṁ **parābhijjhāyanaṁ.** Bhavapatthanāya bhavadiṭṭhibhavarāgavasena piyāyitassa vatthuno vipariṇāmaññathābhāve domanassuppattiṁ sandhāya vuttaṁ **“bhavarāga -pa- padūsentī**”ti.

Ganthitvāti ganthiṁ katvā. Dvidhābhūtaṁ rajju-ādike viya ganthikaraṇañhi ganthanaṁ. Cittaṁ pariyādāya tiṭṭhantā āsavānaṁ uppattihetu hontīti sambandho. Pariyuṭṭhānappattā ekacce kelesā visesato āsavuppattihetu hontīti dassanatthaṁ aṭṭhakathāyaṁ uppaṭipāṭivacanaṁ. Tappaṭipakkhe visaye patthetīti yojanā. **Tabbisayabahule bhave patthetī**ti yathā mānusakehi kāmehi nibbinnarūpā devūpapatti. **Taṁsabhāvattā**ti diṭṭhisabhāvattā. **Aparāparan**ti aññamaññaṁ. Ekaccā hi diṭṭhi ekaccassa diṭṭhābhinivesassa kāraṇaṁ hoti, yathā sakkāyadiṭṭhi itarāsaṁ. **Abhinivisantassā**ti abhinivesanahetu. **“Ayonisomanasikārato -pa- avijjāsavo uppajjatī”**ti idaṁ saccābhinivesassa phalabhūtaṁ avijjāsavaṁ dasseti ekantavassimeghavuṭṭhānena viya mahoghappavatti. **Avijjāsavo siddho hoti** vuṭṭhihetukamahoghasiddhiyā uparimeghavuṭṭhānaṁ viya.

"Nandīrāgasahagatā"ti-ādīsu[1] viya tabbhāvattho sahagatasaddoti āha **"anusaya -pa- bhūtā vā"**ti. **Cittassa abbhantarasaṅkhātaṁ hadayan**ti vipākacittappavattiṁ sandhāya vadati. Vipākavaṭṭepi kilesavāsanāhitā atthi kāci visesamattā.

Lobhasahagatassa viññāṇassa. **Itarassa** dosasahagatādikassa. Byañjanena viya bhojanassa ārammaṇassa abhisaṅkharaṇaṁ visesāpādanaṁ **upasecanaṁ,** nandī sappītikataṇhā upasecanaṁ etassāti **nandūpasecanaṁ** upasecanabhūtāyapi nandiyā rāgasalla-upanisato. Upasitte pana vattabbameva natthīti dassetuṁ pāḷiyā "rāgasallena nandūpasecanena viññāṇenā"ti vuttanti tamatthaṁ pākaṭaṁ kātuṁ **"kena pana taṁ nandūpasecanan"**ti pucchati.

Rāgasallenāti hetumhi karaṇavacananti dassento **"rāgasallena hetubhūtenā"**ti āha. **Upanissayapaccayattho** cettha hetvattho. Upagantabbatto viññāṇenāti vibhattiṁ pariṇāmetvā yojetabbaṁ. **"Patiṭṭhābhāvato"**ti iminā viññāṇassa nissayādipaccayataṁ vadati. Tenāha **"rūpakkhandhaṁ nissāya tiṭṭhatī"**ti. Evaṁ dutiyādiviññāṇaṭṭhitīsupi nissayādipaccayatā vattabbā patiṭṭhāvacanato.

85. Yadipi akusalamūlādike tipukkhalassa, taṇhādike nandiyāvaṭṭassa disābhāvena vakkhati, tathāpi aññamaññānuppavesato ekasmiṁ naye siddhe itarepi siddhā eva hontīti imassa visesassa dassanatthaṁ **"āhārādayo -pa- vavatthapetun"**ti vuttaṁ. Vakkhamāne vā akusalamūlataṇhādike **ādi**saddena saṅgahetvā "āhārādayo"ti vadanto **"nayānan"**ti bahuvacanamāha. **Ekassa atthassā**ti rāgacaritassa upakkilesatāsaṅkhātassa ekassa payojanassa. **Byañjanatthopi gahito,** na byañjanameva gahitanti suttapadāni aññamaññapariyāyavacanāni yathārahaṁ taṇhāvatthūnaṁ tattha[2] kathitattā vuttaṁ **"savatthukā taṇhā vuttā"**ti. Dosavatthūnaṁ, diṭṭhivatthūnañca tattha kathitattā "savatthuko doso, savatthukā diṭṭhi ca vuttā"ti imamatthaṁ sandhāyāha **"vuttanayānusārenā"**ti.

---

1. Vi 3. 15 piṭṭhe.

2. Taṇhā ca tattha (Ka)

Dukkhākārena saha dukkhākāraṁ gahetvāti attho. **Evañcetan**ti yadi taṁtaṁanupassanābahulassa vasena purimāhāradvayādīsu vimokkhamukhavisesaniddhāraṇaṁ kataṁ, etaṁ evameva veditabbaṁ, na aññathā. Tattha kāraṇaṁ vadanto **"na hī"**ti-ādimāha. Tassattho—yathā ariyamaggānaṁ odhiso kilesappajahanato pahātabbesu dhammesu niyamo atthi, na evaṁ vipassanāya pariññāpahānānaṁ aniccanti kattāti.

Apare panāhu—**purime** āhāradvaye parikilesabhāvena, dukkhapaccayattā ca dukkhalakkhaṇaṁ supākaṭaṁ. Tattha purime viññāṇaṭṭhitidvayaviññāṇāhāre tatiyaviññāṇaṭṭhitiyaṁ aniccalakkhaṇaṁ, manosañcetanāhāre catutthaviññāṇaṭṭhitiyaṁ anattalakkhaṇaṁ supākaṭanti tissannaṁ anupassanānaṁ pavattimukhatāya tehi appaṇihitādivimokkhamukhehi pariññaṁ gacchantīti. Tathā vipallāsādīsu purimadvayaṁ dukkhānupassanāya ujuvipaccanīkaṁ, itaradvayaṁ aniccānattānupassanānaṁ. Iti pavattimukhatāya ca ujuvipaccanīkatāya ca ime dhammā yathārahaṁ appaṇihitādivimokkhamukhehi pariññeyyā, pahātabbā ca vuttā. Tattha subhasukhasaññākāmupādānasīlabbatupādānakāmayogabhavayoga-abhijjhākāya ganthakāmāsavakāmogha bhavogha rāgasallachanda-agatigamanāni sukhassādavasena pavattanato dukkhānupassanāya paṭipakkhabhāvato byāpādakāyaganthadosasalladosa-agatigamanāni pavattimukhatāya appaṇihitavimokkhamukhena pahātabbāni. Tatiyasaññādayo niccābhinivesatannimittāhi aniccānupassanāya paṭipakkhabhāvato animittavimokkhamukhena pahātabbā. Catutthasaññādayo attābhinivesatannimittāhi anattānupassanāya paṭipakkhabhāvato suññatavimokkhamukhena pahātabbā. Tattha mānasallabhaya-agatigamanānaṁ niccābhinivesanimittatā veditabbā. Na hi aniccato passato mānajappanaṁ, bhayaṁ vā sambhavati. Avijjāyogādīnaṁ attābhinivesanimittatā pākaṭā evāti.

86. Appamaññāvajjā rūpāvacarasamāpattiyo **dibbavihārā** "devūpapattisaṁvattanikakusalasamāpattiyo cā"ti katvā, satipi tabbhāve parahitapaṭipattito, niddosatāya ca seṭṭhā vihārāti catasso appamaññā **brahmavihārā,** catasso phalasamāpattiyo **ariyavihārā** "ārakā kilesehi ariyānaṁ vihārā"ti. Catasso āruppasamāpattiyo

āneñjavihārā, satipi devūpapattisaṁvattanikakusalasamāpattibhāve āneñjasantatāhi lokiyesu sikhāppattito.

Adhikaraṇabhedenāti vatthubhedena.

Yaṁ abhiṇhaṁ na pavattati, taṁ **acchariyan**ti dassetuṁ **"andhassa -pa- uppajjanakan"**ti vuttaṁ. **Adhitiṭṭhati** sīlādi **etena** saccena, **ettha** vā sacce nimittabhūte, **adhiṭṭhānamattameva vā** taṁ saccanti evaṁ karaṇādhikaraṇabhāvatthā paccayavasena veditabbā samānādhikaraṇasamāsapakkhe. Tathā aññapadatthasamāsapakkhe. Itarasmiṁ pana samāse karaṇādhikaraṇatthā eva, te ca kho sīlādivasena ca veditabbā. **Sukhan**ti jhānavipassanāmaggaphalanibbānasukhaṁ. Lokiyavipākasukhampi labbhateva. "Nāññatra bojjhā -pa- pāṇinan"ti[1] hi imāya gāthāya saṅgahitā anattaparihāramukhena sattānaṁ abhayā nibbānasampattisukhāvahā cattāro dhammā idha **"sukhabhāgiyā"**ti vuttāti. **Anavasesapariyādānato**ti pharaṇavasena anavasesaggahaṇato.

Paṭhamassa satipaṭṭhānassa paṭhamapaṭipadāvasena pavattassāti adhippāyo. Evaṁ sesesupi. **"Yathā hī"**ti-ādinā yathāvuttapaṭipadāsatipaṭṭhānānaṁ nānantariyakataṁ upamāya vibhāveti. Satipi ca sabbāhi paṭipadāhi sabbesaṁ satipaṭṭhānānaṁ niyamābhāve nānantarikabhāvena desanākkamenevettha nesaṁ ayamanukkamo katoti veditabbo. Atha vā kāyavedanāsu subhasukhasaññānaṁ dubbiniveṭhiyatāya asubhadukkhānupassanānaṁ kiccasiddhito purimena paṭipadādvayena purimaṁ satipaṭṭhānadvayaṁ yojitaṁ tadabhāvato. Itarena itaraṁ. Tāni hi purimesu satipaṭṭhānesu katakammassa icchitabbāni. Atha vā yathā taṇhācaritadiṭṭhicaritānaṁ mandatikkhapaññānaṁ vasena catasso paṭipadā yojitā, evaṁ cattāri satipaṭṭhānāni sambhavantīti dassetuṁ paṭipadāsatipaṭṭhānānaṁ ayamanukkamo kato.

"Tathā"ti iminā yathā samānapaṭipakkhatāya paṭhamassa satipaṭṭhānassa bhāvanā paṭhamassa jhānassa visesāvahā, evaṁ pītisahagatādisamānatāya dutiyasatipaṭṭhānādibhāvanā dutiyajjhānādīnaṁ visesāvahāti imamatthaṁ upasaṁharati. **Pītipaṭisaṁvedanādī**ti **ādi**saddena sukhapaṭisaṁvedanaṁ, cittasaṅkhārapaṭisaṁvedanaṁ, passambhanañca saṅgaṇhāti. Cittassa

1. Saṁ 1. 52 piṭṭhe.

abhippamodanaggahaṇañcettha nidassanamattaṁ daṭṭhabbaṁ paṭisaṁvedanasamādahanavimocanānampi vasena pavattiyā icchitabbattā. **Aniccavirāgādī**ti **ādi**-saddena nirodhapaṭinissaggā saṅgayhanti.

Rūpāvacarasamāpattīnanti ettha paṭiladdhamattaṁ paṭhamajjhānaṁ paṭhamajjhānasamāpattiyā paguṇavasībhāvāpādanassa paccayo hoti, na itarāsaṁ. Itarāsaṁ pana adhiṭṭhānabhāvena paramparāya paccayo hotīti veditabbaṁ. Byāpādavihiṁsāvitakka-aratirāgā **byāpādavitakkādayo. Sukhenā**ti akicchena, akasirenāti attho.

Dibbavihārādike cattāro vihāre padaṭṭhānaṁ katvā nānāsantānesu uppannāya vuṭṭhānagāminivipassanāya yathākkamaṁ anuppannākusalānuppādanādivasena pavattavisayaṁ sandhāya pāḷiyaṁ **"paṭhamo vihāro bhāvito bahulīkato"**ti-ādi vuttaṁ. Sammappadhānasadisañhettha sammappadhānaṁ vuttaṁ. Ariyavihāre ca heṭṭhime nissāya uparimaggādhigamāya vāyamantassa ayaṁ nayo labbhati. Maggapariyāpannasseva vā sammappadhānassa nānāsantānikassa yathāvuttavipassanāgamanena taṁtaṁkiccādikassa vasenetaṁ vuttaṁ. Sakkā hi vipassanāgamanena saddhindriyāditikkhatāviseso viya vīriyassa kiccavisesavisayo maggo viññātuṁ.

Tathā sikhāppatta-upekkhāsatipārisuddhidibbavihāraṁ nissāya uppannaṁ paṭhamaṁ sammappadhānaṁ mānappahānaṁ ukkaṁseti, brahmavihārasannissaye uppannaṁ dutiyaṁ sammappadhānaṁ kāmālayasamugghātaṁ, ariyavihārasannissayena uppannaṁ tatiyaṁ sammappadhānaṁ avijjāpahānaṁ, santavimokkhasannissayena uppannaṁ catutthaṁ sammappadhānaṁ bhavūpasamaṁ ukkaṁsetīti dassetuṁ **"paṭhamaṁ sammappadhānan"**ti-ādi vuttaṁ.

Pahīnamāno na visaṁvādeyyāti **mānappahānaṁ saccādhiṭṭhānaṁ** vaḍḍheti visaṁvādananimittasseva abhāvato. Appahīnamāno hi mānanissayena kiñci visaṁvādeyya. Kāmālaye, diṭṭhālaye ca samugghāṭite cāgapaṭipakkhassa avasaro eva natthīti **ālayasamugghāto cāgādhiṭṭhānaṁ** vaḍḍheti. Avijjāya samucchinnāya paññābuddhiyā paribandhova natthi, bhavasaṅkhāresu ossaṭṭhesu abhavūpasamassa okāsova natthīti mānappahānādayo saccādhiṭṭhānādike saṁvaḍḍhentīti dassetuṁ **"mānappahānan"**ti-ādi vuttaṁ.

Avisaṁvādanasīlo dhammacchandabahulo chandādhipateyyaṁ samādhiṁ nibbatteti. Cāgādhimutto nekkhammajjhāsayo akosajjabahulatāya vīriyādhipateyyaṁ, ñāṇuttaro cittaṁ attano vase vattento cittādhipateyyaṁ, vūpasantasabhāvo upasamahetubhūtāya vīmaṁsāya vīmaṁsayato vīmaṁsādhipateyyaṁ samādhiṁ nibbattetīti saccādhiṭṭhānādipārisuddhichandasamādhi-ādīnaṁ pāripūriyā saṁvattatīti dassetuṁ **"saccādhiṭṭhānaṁ bhāvitan"**ti-ādi vuttaṁ.

Dhammacchandabahulo chandasamādhimhi ṭhito iṭṭhāniṭṭhachaḷārammaṇāpāte anavajjasevī hoti, āraddhavīriyo vīriyasamādhimhi ṭhito saṁkilesapakkhassa santapanavaseneva puññaṁ paripūreti, cittaṁ attano vase vattento cittasamādhimhi ṭhito paññāya upakārānupakārake dhamme pariggaṇhanto **buddhiṁ** phātiṁ gamissati, vīmaṁsāsamādhimhi ṭhito dhammavicayabahulo upadhipaṭinissaggāvahameva paṭipattiṁ brūhetīti imamatthaṁ dassetuṁ **"chandasamādhi bhāvito"**ti-ādi vuttaṁ.

Dūrādūrapaccatthikanivāraṇe bahūpakāro **indriyasaṁvaro** mettāya visesuppattihetuto **mettaṁ** vaḍḍheti. Tapena saṁkilesadhamme vikkhambhento vīriyādhiko paradukkhāpanayanakāmataṁ sāhatthikaṁ karotīti **tapo karuṇaṁ** saṁvaḍḍheti. Paññā pariyodāpitā sāvajjānavajjadhamme pariggaṇhantī pahāsanipātato **muditaṁ** rakkhantī paribrūheti. Upadhinissaggo pakkhando ninnapoṇapabbhārova sammadeva sattasaṅkhāresu udāsino hotīti so **upekkhā**vihāraṁ parivaḍḍhetīti imamatthaṁ dassetuṁ **"indriyasaṁvaro bhāvito"**ti-ādi vuttaṁ. Tenāha **"yo yassa visesapaccayo, so taṁ paripūretīti vutto"**ti.

87. **Disābhāvenā**ti nayānaṁ disābhāvenāti yojetabbaṁ. Atthopissa pubbe vuttanayeneva veditabbo. **Yena** catukkena **yassa** rāgacaritādipuggalassa **vodānaṁ** visuddhi. Yathā apariññātā, appahīnā ca paṭhamāhāravipallāsādayo rāgacaritādīnaṁ puggalānaṁ upakkilesā, evaṁ paṭhamapaṭipadādayo bhāvitā bahulīkatā nesaṁ visuddhiyo hontīti vuttanayānusārena sakkā viññātunti āha **"heṭṭhā vuttanayamevā"**ti.

Atha vā purimāhi dvīhi paṭipadāhi sijjhamānā vipassanā attano kiccavuttisaṅkhātaṁ pavattidukkhampi saṅgaṇhantī dukkhānupassanābāhullavisesato dukkhalakkhaṇaṁ paṭivijjhantī **"appaṇihitaṁ vimokkhamukhan"**ti vuttā. Tatiyāya paṭipadāya sijjhamānā sukhappavattikatāya sammadeva santatighanaṁ bhinditvā aniccalakkhaṇaṁ vibhāventī **"animittaṁ vimokkhamukhan"**ti vuttā. Catutthāya pana paṭipadāya sijjhamānā sukhappavattikatāya, visadañāṇatāya ca samūhakiccārammaṇaghanaṁ bhinditvā sammadeva anattalakkhaṇaṁ vibhāventī **"suññataṁ vimokkhamukhan"**ti vuttā.

Tathā kāyavedanānupassanā visesato dukkhalakkhaṇaṁ vibhāventī, cittānupassanā aniccalakkhaṇaṁ, dhammānupassanā anattalakkhaṇanti tā yathākkamaṁ "appaṇihitādivimokkhamukhan"ti vuttā.

Sappītikatāya assādāni paṭhamadutiyajjhānāni virajjanavasena visesato dukkhato passantiyā vipassanāya vasena **"appaṇihitaṁ vimokkhamukhan"**ti vuttāni. Tatiyaṁ santasukhatāya bāhirakānaṁ niccābhinivesavatthubhūtaṁ sabhāvato "aniccan"ti passantiyā vipassanāya vasena **"animittaṁ vimokkhamukhan"**ti vuttaṁ. Catutthaṁ upakkilesavigamādīhi parisuddhaṁ susamāhitaṁ yathā paresaṁ, evaṁ attano ca yathābhūtasabhāvāvabodhahetutāya sammadeva "suññan"ti passantiyā vipassanāya vasena **"suññataṁ vimokkhamukhan"**ti vuttaṁ.

Evaṁ vihārānaṁ vipassanāvaseneva vimokkhamukhatā, tattha "dibbabrahmavihārānaṁ santasukhatāya assādanīyatā"ti-ādinā appaṇihitavimokkhamukhatā yojetabbā. Ariyavihārassa paññādhikattā visesato anattānupassanāsannissayatāya suññatavimokkhatā. Āneñcavihārassa santavimokkhatāya aniccalakkhaṇappaṭivedhassa visesapaccayasabhāvato animittavimokkhamukhatā yojetabbā.

Tathā purimānaṁ dvinnaṁ sammappadhānānaṁ saṁkilesavisayattā kilesadukkhavītikkamassa dukkhānupassanābāhullattā appaṇihitavimokkhamukhatā. Tatiyassa anuppannakusaluppādanena dhammānaṁ udayavayavantatāvibhāvanato aniccalakkhaṇaṁ pākaṭanti animittavimokkhamukhatā. Catutthassa uppannānaṁ ṭhitattaṁ byāpārāpajjanena dhammānaṁ avasavattitādīpanato anattalakkhaṇaṁ supākaṭanti suññatavimokkhamukhatā.

Mānappahānālayasamugghātānaṁ sahāyataṇhāpahānatāya taṇhāpaṇidhivisodhanato appaṇihitavimokkhamukhatā. Avijjāpahānassa paññākiccādhikatāya suññatavimokkhamukhatā. Bhavūpasamassa saṅkhāranimittapaṭipakkhatāya animittavimokkhamukhatā.

Pakatiyā dukkhasabhāve saṅkhāre ñāṇasaccena avisaṁvādento dukkhato eva passati, cāgādhivimuttatāya taṇhaṁ vidūrīkaronto rāgappaṇidhiṁ visosetīti purimaṁ adhiṭṭhānadvayaṁ **"appaṇihitaṁ vimokkhamukhan"**ti vuttaṁ. Itarassa pana adhiṭṭhānadvayassa suññatānimittavimokkhamukhatā vuttanayā eva.

Chandādhipateyyā cittekaggatā visesato dhammacchandavato nekkhammavitakkabahulassa hoti, vīriyādhipateyyā pana kāmavitakkādike vinodentassāti tadubhayaṁ nissāya pavattā vipassanā visesato rāgādippaṇidhīnaṁ visosanato **"appaṇihitaṁ vimokkhamukhan"**ti vuttā. Cittādhipateyyaṁ, vīmaṁsādhipateyyañca nissāya pavattā yathākkamaṁ aniccānattānupassanābāhullato **"animittaṁ vimokkhamukhaṁ, appaṇihitaṁ vimokkhamukhan"**ti ca vuttā.

Abhijjhāvinayano indriyasaṁvaro, kāmasaṅkappādivinodano tapo ca vuttanayeneva paṇidhipaṭipakkhato **appaṇihitaṁ vimokkhamukhaṁ,** buddhi anattānupassanānimittaṁ, upadhipaṭinissaggo nimittaggāhapaṭipakkhoti tadubhayasannissayā vipassanā yathākkamaṁ **"suññataṁ, animittaṁ vimokkhamukhan"**ti vuttā.

Āsannapaccatthikarāgaṁ paṭibāhantī **mettā** rāgapaṇidhiyā paṭipakkho, **karuṇā** paradukkhāpanayanākāravuttikā dukkhasahagatāya dukkhānupassanāya visesapaccayoti tadubhayasannissayā vipassanā **"appaṇihitaṁ vimokkhamukhan"**ti vuttā. **Muditā** sattānaṁ modaggahaṇabahulā tadaniccatādassanato aniccānupassanāya visesapaccayoti tannissayā vipassanā **animittaṁ vimokkhamukhaṁ. Upekkhā** ñāṇakiccādhikatāya anattānupassanāya visesapaccayoti tannissayā vipassanā **"suññataṁ vimokkhamukhan"**ti vuttāti evamettha pavatti-ākārato vipassato nissayato, kiccato ca bhinditvā vimokkhamukhāni yojitānīti.

Samatikkamanaṁ pariññāpahānañca. **Saparasantāne**ti attano, paresañca santāne, tena kāyiko, vācasiko ca vihāro "vikkīḷitan"ti vuttoti dasseti "vividho hāro"ti katvā. Tassa pana vibhāvanā idha adhippetā nayassa bhūmibhāvato. **Yena** paṭipakkhabhāvena. **Tesaṁ paṭipakkhabhāvo**ti tesaṁ āhārādīnaṁ paṭipakkhabhāvo pahātabbabhāvo paṭipadādīnaṁ paṭipakkhabhāvo pahāyakabhāvoti yojetabbaṁ. Tattha paṭipadāggahaṇena vipassanā kathitā. Vipassanā ca cattāro āhāre parijānantī tappaṭibaddhachandarāgaṁ pajahatīti ujukameva tesaṁ paṭipakkhatā, evaṁ jhānādīnampi upādānādipaṭipakkhatā veditabbā tadupadesena vipassanāya kathitattā. Vipallāsasatipaṭṭhānānaṁ paṭipakkhabhāvo pākaṭo eva. **Tan**ti sīhavikkīḷitaṁ. Vīsatiyā catukkehi visabhāgato vitthārena vibhattanti tīhi padehi saṅgahetvā kathitattā vuttaṁ **"saṅkhepena dassento"**ti.

Indriyānanti saddhādi-indriyānaṁ. Dasannaṁ catukkānaṁ niddhāraṇāti yojanā.

88. **Niggacchatī**ti nikkhamati. Tato niddhāretvā vuccamāno hi niggacchanto viya hotīti. **Cattāro puggale**ti "taṇhācarito mando"ti-ādinā[1] vutte cattāro puggale. Puggalādhiṭṭhānena cettha dhammo vuttoti āha **"bhūmiṁ niddisitvā"**ti. **Tato evā**ti yathāvuttapuggalacatukkato eva. **Itaratthāpī**ti "sukhāya -pa- puggalā"ti etthāpi. **Sādhāraṇāyā**ti paṭhamacatutthāhipi vimissāya. **Yathāvuttāsū**ti dutiyatatiyāsu.

Heṭṭhāti desanāhāravibhaṅgavicayahārasampātavaṇṇanāsu.

Eseva nayoti kusalamūlādidvādasatikasaṅgaho anavajjapakkho. "Vodāyati sujjhati etenāti vodānan"ti[2] evaṁ netabbataṁ sandhāyāha.

Yathā hāra-uddeso kato, evaṁ nayānaṁ akaraṇe kāraṇaṁ, payojanañca vibhāvetukāmo **"kasmā panā"**ti-ādimāha. **Nayehi** nayantarehi. **Sambhavadassanatthan**ti upapattidassanatthaṁ. Tattha sambhavo anuddesakkamena niddisane karaṇaṁ dassanaṁ payojanaṁ. Yadi hi ime nayā uppattiṭṭhānavasena asaṁkiṇṇā bhaveyyuṁ, hārā viya uddesānukkameneva

---

1. Khu 10. 7 piṭṭhe.
2. Netti-Ṭṭha 66 piṭṭhe.

niddisitabbā siyuṁ. Tathā hi vuttaṁ hārānaṁ uddesāvasāne "ete soḷasa hārā pakittitā atthato asaṁkiṇṇā"ti[1].

Yasmā panete mūlapadehi mūlapadantaraniddhāraṇena aññamaññaṁ te niggacchanti, tasmā ekasmiṁ niddiṭṭhe itaropi atthato niddiṭṭhoyeva nāma hotīti imassa atthassa dassanatthaṁ **"uddesānukkamena niddeso na kato"**ti.

Idāni tameva saṅkhepena vuttamatthaṁ vitthārena dassetuṁ **"paṭhamanayato hī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha taṇhādiṭṭhicaritavasena dvidhā puggale vibhajitvā tesaṁ vasena nandiyāvaṭṭanayaṁ nīharitvā puna te eva taṇhādiṭṭhicarite catuppaṭipadāvibhāgena vibhajitvā sīhavikkīḷitassa nayassa sambhavo dassito, te eva catuppaṭipadābhedabhinne puggale puna ugghaṭitaññu-ādivibhāgena tidhā vibhajitvā tipukkhalassa nayassa sambhavo dassito. Taṁ sandhāyāha **"paṭhamanayato -pa- niddiṭṭho"**ti.

Yasmā subhasukhasaññāti lobho, niccasaññāya doso "iminā me anattho kato"ti āghātuppattito, attasaññāya moho gahito hoti. Tathā asubhasaññādīhi alobhādayo, tasmā dhammādhiṭṭhānavasena tatiyanayato dutiyanayassa sambhavo. Yasmā pana lobhe sati sambhavato lobhaggahaṇeneva doso gayhati. Lobho ca taṇhā, moho avijjā, tappaṭipakkhato alobhādosehi samatho gayhati, amohena vipassanā, tasmā dhammādhiṭṭhānavaseneva dutiyanayato paṭhamanayassa sambhavoti imaṁ visesaṁ dīpetuṁ uddesānukkamena niddeso na katoti dassento **"dhammādhiṭṭhānavasena panā"**ti-ādimāha.

Tenevāti tatiyanayato dutiyanayassa viya dutiyanayato paṭhamanayassapi sambhavato. Evaṁ pāḷiyaṁ puggalādhiṭṭhānavasena āgataṁ nissāya aṭṭhakathāyaṁ dhammādhiṭṭhānavaseneva nayaniggamo niddhāritoti ayameva viseso. **Yadi evan**ti pāḷiyaṁ āgatappakārato aññenapi pakārena nayā niddhāretabbā, evaṁ sante yathā puggalādhiṭṭhānavasena paṭhamanayato tatiyanayassa, tatiyanayato

---

1. Khu 10. 2 piṭṭhe.

dutiyanayassa sambhavo dassito, evaṁ dhammādhiṭṭhānavaseneva paṭhamanayato tatiyanayadutiyanayānaṁ, dhammādhiṭṭhānavaseneva dutiyanayato tatiyanayassa sambhavo dīpetabboti imamatthamāha **"dve hutvā -pa- siyā"**ti.

Tattha **nayo**ti pacchā vuttadutiyanayo. **Atthato**ti atthāpattito, atthato labbhamānattā eva sarūpena na kathitoti attho. Idāni taṁ atthāpattiṁ ekantikaṁ katvā dassetuṁ **"yasmā"**ti-ādi vuttaṁ. **Anuppaveso icchito** taṁtaṁnayamūlapadānaṁ nayantaramūlapadesu samavarujjhanato. Tathā hi "yattha sabbo akusalapakkho saṅgahaṁ samosaraṇaṁ gacchati[1], yattha sabbo kusalapakkho saṅgahaṁ samosaraṇaṁ gacchatī"ti[1] ca vuttaṁ. **Ayañca attho**ti "nayānaṁ aññamañña-anuppaveso niggamo"ti ayaṁ duvidho attho. Piṭakānaṁ atthakathanaṁ **peṭakaṁ,** so eva upadesoti **peṭakopadeso,** upadesabhūtā pariyattisaṁvaṇṇanāti attho.

Ādito paṭṭhāyāti nayānaṁ aññamañña-anuppavesaniggamamattameva avibhāvetvā nayavicārassa paṭhamāvayavato pabhuti **vibhāvanā** dīpanā pakāsanā.

Dosadiṭṭhīti appassādatādidosagāhikadiṭṭhī, dosadassinoti attho. Te hi asamūhatā nusayā, kāmesu ca ādīnavadassino. Idañhi nesaṁ aṅgadvayaṁ attakilamathānuyogassa kāraṇaṁ vuttaṁ. **Natthi attho**ti yo rāgābhibhūtehi andhabālehi parikappito diṭṭhadhammiko kāmehi attho, so madhubindugiddhassa madhulittasatthadhārāvalehanasadiso appassādo bahudukkho bahupāyāso bahu-ādīnavo savighāto sapariḷāho samparāyiko tathevāti sabbadāpi viññūjātikassa kāmehi payojanaṁ na vijjati. **Anajjhositā**ti anabhibhūtā viharanti. **Tena vuccati sukhā paṭipadāti** tena mandakilesabhāvena tesaṁ puggalānaṁ akicchena sijjhamānā vipassanā paṭipadā "sukhā paṭipadā"ti vuccati. **Ajjhositā**ti abhiniviṭṭhā. **Ime sabbe sattā**ti ime taṇhādiṭṭhicaritabhāvena dvidhā vuttā aparimāṇappabhedā sabbepi paṭipajjantā sattā.

---

1. Khu 10. 2 piṭṭhe.

Sukhena paṭinissajjantīti kilese akicchena pajahanti. **“Imā catasso paṭipadā”**ti-ādi paṭipadānaṁ ettāvatāyaṁ, visayabhāvakiccesu ca byabhicārābhāvadassanaṁ. **Ayaṁ paṭipadā**ti nigamanaṁ, ayaṁ paṭipadā yāya vasena sīhavikkīḷitassa nayassa bhūmidassanatthaṁ cattāro puggalā niddhāritāti adhippāyo. **Catukkamaggena kilese niddisatī**ti anantaraṁ vakkhamānena āhārādicatukkamaggena dasavatthuke kilesasamūhe niddisati. **Catukkamaggena ariyadhammesu niddisitabbā**ti tappaṭipakkhena paṭipadādicatukkamaggena ariyadhammesu bodhipakkhiyesu visayabhūtesu niddhāretvā kathetabbā.

Idañca pamāṇaṁ cattāro ahārāti imesaṁ vipallāsānaṁ pavattiyā pamāṇaṁ, yadidaṁ cattāro āhārā. Idaṁ vuttaṁ hoti—yāvadeva cattāro āhārā pariññaṁ na gacchanti, tāvadeva cattāro vipallāse vibhajanti. Yāvadeva cattāro vipallāsā appahīnā, tāvadeva cattāri upādānāni paribrūhantīti. Evaṁ sabbattha yathārahaṁ vattabbaṁ. Tenāha **“evaṁ imāni sabbāni dasa padānī”**ti. “Yojetabbānī”ti ca vacanaseso.

“Abhijjhāya ganthatī”ti iminā abhijjhāyanameva ganthananti dasseti. Esa nayo sesesupi. **Papañcento**ti diṭṭhābhinivesaṁ vitthārento.

Vippaṭisāruppattihetubhāvo kilesānaṁ āsavananti āha **“āsavantī”**ti. **Kiṁ vippaṭisārā**ti tena kilesānaṁ vītikkamavattuṁ vadati. Yasmā appahīnānusayasseva vippaṭisārā, na itarassa, tasmā **“ye vippaṭisārā, te anusayā”**ti vuttaṁ. Padadvayenapi phalūpacārena kāraṇaṁ vuttaṁ.

Paṭhamena padenāti yathāvuttesu dasasu suttapadesu paṭhamena padena. **Paṭhamāya disāyā**ti tadatthasaṅkhātāya sīhavikkīḷitassa saṁkilesapakkhe paṭhamāya disāya.

Itīti evaṁ, vuttanayenāti attho. **Kusalākusalānan**ti yathāvutta-anavajjasāvajjadhammānaṁ. **Pakkhapaṭipakkhavasenā**ti vodānapakkhatappaṭipakkhavasena. **Yojanā**ti paṭhamadisādibhāvena yutte katvā manasānupekkhanā. “Manasā volokayate”ti[1] hi vuttaṁ.

1. Khu 10. 5 piṭṭhe.

Tassāti disālokanassa. Sotāpattiphalādīnaṁ pariyosānatā indriyavasena veditabbā. Yesañhi saddhādīnaṁ indriyānaṁ vasena satipaṭṭhānādīni sijjhanti, tesaṁ vasena sotāpattiphalādīnaṁ pariyosānatā. Tattha sotāpattiphale saddhindriyaṁ pāripūriṁ gacchati. Sotāpanno hi saddhāya paripūrikārī. Sakadāgāmiphale vīriyindriyaṁ pāripūriṁ gacchati. Sakadāgāmī hi āraddhavīriyo uparimaggādhigamāya. Anāgāmiphale samādhindriyaṁ pāripūriṁ gacchati. Anāgāmī hi samādhismiṁ paripūrikārī. Aggaphale arahatte satindriyañca paññindriyañca pāripūriṁ gacchati. Arahā hi sativepullappatto, paññāvepullappatto cāti.

Apare panāhu—saddhābalena subhasaññāya pahānaṁ. Saddahanto hi paṭikkūlamanasikāre kammaṁ karoti. Vīriyabalena sukhasaññāya pahānaṁ. Vīriyavā hi sukhassādaṁ abhibhavitvā yonisomanasikāramanuyuñjati. Samādhibalena niccasaññāya pahānaṁ. Samāhito hi saṅkhārānaṁ udayabbayaṁ pariggaṇhanto aniccasaññaṁ paṭilabhati. Paññābalena attasaññāya pahānaṁ. Paññavā hi saṅkhārānaṁ avasavattitaṁ sallakkhento attasuññataṁ paṭivijjhati. Sati pana sabbatthāpi icchitabbā. Tenāha "satiṁ ca khvāhaṁ bhikkhave sabbatthikaṁ vadāmī"ti[1]. Evaṁ catuvipallāsappahāyīnaṁ catunnaṁ indriyānaṁ pāripūriṭṭhānaṁ cattāri sāmaññaphalāni catuvipallāsamukhānaṁ catunnaṁ disānaṁ pariyosānāni vuttānīti.

"Lobho akusalamūlan"ti-ādi lobhādīnaṁ hetuphalabhāvena sampayuttatāya dassanaṁ.

Tattha **manāpikenā**ti yebhuyyavasena vuttaṁ. Amanāpikenāpi hi ārammaṇena vipariyesavasena lobho uppajjati. **Manāpikenā**ti vā manāpikākārena. Phassavedanūpavicārarāgavitakkapariḷāhā sahajātāpi labbhanti, asahajātāpi. **"Uppādo"**ti etena uppajjamānasaṅkhāraggahaṇanti **"uppajjatī"**ti vuttaṁ. Uppādalakkhaṇasseva pana gahaṇe "uppajjatī"ti na vattabbaṁ siyā. Na hi uppādo uppajjati, rāgajapariḷāhahetukatā ca tesaṁ rāgassa taṇhāsabhāvattā. Taṇhā hi dukkhassa samudayo, yaṁ kiñci samudayadhammaṁ, sabbaṁ taṁ dukkhanti. Tathā ca vuttaṁ

---

1. Saṁ 3. 100; Khu 11. 37 piṭṭhesu.

“taṇhāsahajātavedanāya pana lobho sahajātādipaccayehi ca paccayo”ti. Evaṁ iṭṭhārammaṇe uppannalobhasahagatasukhavedanāya udayo idha **“uppādo saṅkhatalakkhaṇan”**ti vutto, tassā vipariṇāmo **“vipariṇāmadukkhatā”**ti. Vipariṇāmāvatthā ca udayāvatthaṁ vinā na hotīti sā taṁ nissāya uppajjantī viya vuttā **“uppādaṁ -pa- dukkhatā”**ti.

Doso akusalamūlanti-ādīsupi vuttanayānusārena attho veditabbo. Ayaṁ pana viseso—**ṭhitassa aññathattaṁ** nāma jarā, taṁ nissāya domanassassa uppajjanato vuttaṁ **“ṭhitassa -pa- dukkhadukkhatā”**ti. **Dosajapariḷāhahetukatā** jārāya dosabahulassa puggalassa nacirena jīraṇato veditabbā.

Vayoti saṅkhārānaṁ nirodho. Aniccatāvasena ca saṅkhatadhammānaṁ saṅkhāradukkhatāti vuttaṁ **“vaya -pa- saṅkhāradukkhatā”**ti. Tenāha bhagavā “yadaniccaṁ taṁ dukkhan”ti[1]. Mohajapariḷāhahetukatā vayalakkhaṇassa yebhuyyena sammohanimittattā, maraṇassa avijjāpaccayattā ca saṁsārappavattiyā veditabbā.

Alobhādīnaṁ paññādipāripūrihetukatā yathārahaṁ upanissayakoṭisahajātakoṭiyā ca paccayabhāvena veditabbā. Sabbe hi kusalā dhammā sabbesaṁ kusalānaṁ dhammānaṁ yathāsambhavaṁ paccayavisesā honti evāti. Abyāpādavitakkasannissayo upavicāro **abyāpādūpavicāro. Avihiṁsūpacāre**pi eseva nayo.

Ayaṁ tipukkhalo nāma dutiyo nayo saddhiṁ disālokananayena niddiṭṭhoti vacanaseso. **“Ime cattāro”**ti-ādi puggalādhiṭṭhāneneva nandiyāvaṭṭassa nayassa bhūmidassanatthaṁ āraddhaṁ. **Ime** yathāvuttapaṭipadācatukkassa vasena catubbidhā. **Visesenā**ti diṭṭhitaṇhāsannissayatāvisesena. Diṭṭhicarito hi tikkhapañño, mandapañño ca sukhāya paṭipadāya khippābhiññāya ca dandhābhiññāya ca niyyātīti dvidhā vuttoti. Tathā taṇhācarito dukkhāya paṭipadāya khippābhiññāya ca dandhābhiññāya ca niyyātīti dvidhā vuttoti dassito cāyamattho. Tenāha **“dve honti diṭṭhicarito ca taṇhācarito cā”**ti.

1. Saṁ 2. 19, 37, 68; Khu 9. 295 piṭṭhesu.

Cattāro hutvāti sīhavikkīḷitassa nayassa bhūmidassane cattāro hutvā ṭhitā, catuppaṭipadāvasena cattāro katvā vuttāti attho. **Tayo hontī**ti tipukkhalassa nayassa bhūmidassane ugghaṭitaññu-ādivasena tayo bhavanti. **Tayo hutvā**ti tathā tayo hutvā ṭhitā tayo katvā kathitā. **Dve hontī**ti idāni nandiyāvaṭṭassa nayassa bhūmidassane dve bhavanti. **Ajjhosānan**ti diṭṭhi-ajjhosānaṁ. **Abhiniveso**ti taṇhābhiniveso. **Ahaṁkāro**ti ahaṁmāno "ahan"ti vā karaṇaṁ **ahaṁkāro.** Diṭṭhimānamaññanānaṁ vasena "ahamasmī"ti samanupassanā **mamaṁkāro,** mamāyanaṁ taṇhāggāho.

Dasapadāni "paṭhamādisā"ti kātabbānīti nandiyāvaṭṭassa nayassa "paṭhamā disā"ti karaṇīyāni, "paṭhamā disā"ti vavatthapetabbānīti attho. **Saṁkhittena -pa- pakkhassā**ti anekappabhedassapi kaṇhapakkhassa saṁkilesapakkhassa atthaṁ saṁkhittena saṅkhepena paṭipakkhe vattamāne vodānadhamme uddissa ñāpenti pakāsenti, paṭhamā kātabbāti yojanā. **Dasa padāni dutiyakānī**ti taṇhādikā dasa koṭṭhāsā "dutiyā disā"ti kātabbā. "Saṁkhittena -pa- kaṇhapakkhassā"ti ānetvā yojetabbaṁ.

Yonisoti upāyaso. **Yoniso manasikāro** aniccādivasena paṭhamamanasikāro. **Paññā**ti sutacintāmayī paññā, jhānābhiññā ca. **Nibbidā**ti nibbedhañāṇaṁ. Somanassadhammūpasañhitaṁ pamodādisahagataṁ cetasikasukhaṁ.

Kusalapakkhe cāti **ca**-saddo samuccayattho, tena ubhayapakkhato samuccayavasena catasso disā, na paccekanti dasseti.

Tesanti taṇhādīnaṁ, taṇhāya, taṇhāpakkhikānañcāti attho. Satipi anavasesato rāge pahīyamāne anavasesato avijjāpi pahīyateva, rāgassa pana cetovimutti ujupaṭipakkhoti dassanatthaṁ **"rāgavirāgā"**ti vuttaṁ. **Avijjāvirāgā**ti etthāpi eseva nayo. Ayañca attho "āsavānaṁ khayā anāsavaṁ cetovimuttiṁ paññāvimuttin"ti-ādinā[1] āgatapāḷiyā atthavaṇṇanāvasena vuttā, idha pana "rāgavirāgā cetovimutti sekkhaphalaṁ, avijjāvirāgā paññāvimutti asekkhaphalan"ti-ādinā[2]

---

1. Ma 1. 353 piṭṭhe. 2. Khu 10. 69 piṭṭhe.

vevacanasamāropane āgatattā purimā anāgāmiphalaṁ. Taññhi kāmarāgassa ujuvipaccanīkato samādhipāripūriyāva visesato "rāgavirāgācetovimuttī"ti vuccati, pacchimā arahattaphalaṁ taṇhāya, avijjāya ca anavasesappahānato, paññāpāripūriyā ca "avijjāvirāgā paññāvimuttī"ti vuccati.

Tatthāti nandiyāvaṭṭanaye. **Tesū**ti "cattāri padānī"ti vuttesu taṇhādīsu catūsu mūlapadesu. Idha samosaraṇanti saṅgaho vutto, so ca sabhāvato, sabhāgato ca hotīti taṇhādīni cattāri dassetvā **"tesu aṭṭhārasa mūlapadāni samosarantī"**ti vuttaṁ. **Samathaṁ bhajanti** sabhāvato, sabhāgato cāti adhippāyo. **Vipassanaṁ bhajantī**ti etthāpi eseva nayo. Nayādhiṭṭhānānaṁ nayādhiṭṭhāne anuppaveso nayānaṁ nayesu anuppaveso eva nāma hotīti āha **"tipukkhalo -pa- anuppavisantī"**ti.

Alobhāmohapakkhaṁ abhajāpetvā adosapakkhaṁ bhajāpetabbassa nandiyāvaṭṭasīhavikkīḷitamūlapadassa abhāvato adoso ekasuttakoṭiyā ekakova hotīti dassento āha **"adoso adoso evā"**ti. **Doso doso evā**ti etthāpi esevanayo. **Samosaranti** sabhāgato ca sabhāvato ca saṅgahaṁ gacchantīti attho.

Bhūmi gocaroti ca mūlapadāni eva sandhāya vadati. **Ekekaṁ nayaṁ anuppavisati** taṁtaṁmūlapadānuppavesato. Kusale vā viññāte akusalo paṭipakkho, akusale vā kusalo paṭipakkho **anvesitabbo** saṁvaṇṇiyamānasuttapadānurūpato upaparikkhitabbo. Anvesanā upaparikkhā "disālokanan"ti vuccati. **So nayo niddisitabbo**ti tathā anvesitvā tehi dhammehi disā vavatthapetvā so so nayo niddhāretvā yojetabbo. Yathā mūlapadesu mūlapadānaṁ anuppaveso saṁvaṇṇito, imināva nayena mūlapadato mūlapadānaṁ niddhāraṇāti veditabbāti dassento **"yathā ekamhi -pa- niddisitabbānī"**ti āha. **"Ekekasmiññhī"**ti-ādi kāraṇavacanaṁ.

Tattha **tatthā**ti ekekasmiṁ naye. **Ekasmiṁ dhamme viññāte**ti taṇhādike ekasmiṁ mūlapadadhamme sarūpato, niddhāraṇavasena vā viññāte.

Sabbe dhammā viññātā hontīti tadaññamūlapadabhūtā sabbe lobhādayo viññātā nayassa bhūmicaraṇāyogyatāya pakāsā pākaṭā honti. **"Imesan"**ti-ādi nayattayadisābhūtadhammānaṁ matthakapāpanena tiṇṇaṁ nayānaṁ kūṭaggahaṇaṁ, taṁ heṭṭhā vuttanayameva.

Puna **"imesū"**ti-ādi kammanayadvayassa vibhāgavibhāvanaṁ, taṁ viññeyyameva.

Nayasamuṭṭhānavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

Sāsanapaṭṭhānavāravaṇṇanā

89. **Saṅgahavārādīsū**ti saṅgahavāra-uddesaniddesavāresu. **Sarūpato na dassitaṁ,** atthato pana dassitamevāti adhippāyo. Tameva hi atthato dassanatthaṁ udāharaṇabhāvena nikkhipati, yathā mūlapadehi paṭṭhānaṁ niddhāretabbanti. **"Aññamaññasaṅgaho"**ti idaṁ mūlapadapaṭṭhānānaṁ aññamaññato niddhāretabbatāya kāraṇavacanaṁ "sati anuppavese tato viniggāmo siyā"ti. **Paṭṭhānan**ti ettha **pa-**iti upasaggapadaṁ, taṁ pana "vibhattesu dhammesu yaṁ seṭṭhaṁ, tadupāgamun"ti-ādīsu viya pakāratthajotakanti dassento **"pakārehiṭhānan"**ti āha. **Idhā**ti imasmiṁ nettippakaraṇe. **Tassā**ti desanāsaṅkhātassa pariyattisāsanassa. **Tathābhāvadīpanan**ti veneyyajjhāsayānurūpena pavattitattā saṁkilesabhāgiyatādippakārehi ṭhitabhāvena dīpetabbattā "dīpissatīti **dīpanan"**ti katvā. **Patiṭṭhahanti** adhisīlasikkhādayo samudāyarūpena gahitā. **Etehi** saṁkilesadhammādīhi, saṁkilesadhammādīnaṁ adhisīlasikkhādīnaṁ pavattanupāyatā anupubbikathāya sāmukkaṁsikāya dhammadesanāya dīpetabbā. **Tesan**ti saṁkilesadhammādīnaṁ. Puna **tesan**ti suttāni sandhāyāha.

Goṭṭhāti vajā. **Paṭṭhitagāvo**ti gatagāvo. **Āgataṭṭhānasmin**ti sīhanādasuttaṁ[1] vadati. Pavattagamanattā etthāti vacanaseso. Atha vā gacchati etthāti **gamanaṁ,** desanāñāṇassa nissaṅgavasena pavattagamanadesabhāvato paṭṭhānaṁ nāmāti attho. **Vomissā**ti "saṁkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañcā"ti-ādinā dukatikacatukkabhāvena missitā.

---

1. Ma 1. 112 piṭṭhe.

Saṁkilesabhāve ñāpetabbe pavattaṁ, taṁ visayaṁ katvā desitanti attho, atthamattavacanañcetaṁ, saṁkilesabhāge bhavanti saddanayena attho veditabbo. “**Saṁkilesabhāgikan**”tipi pāṭho, tassa saṁkilesabhāgo etassa atthi, saṁkilesabhāge vā niyuttaṁ, saṁkilesabhāgassa vā pabodhanasīlaṁ **saṁkilesabhāgikaṁ,** tadeva saṁkilesabhāgiyanti attho veditabbo. **Padālanaṁ** samucchindanaṁ, padālanasannissayatā cettha padālanaggahaṇena gahitāti daṭṭhabbaṁ. **Asekkhe**ti asekkhadhamme. **Tesaṁ vomissakanayavasenā**ti tesaṁ saṁkilesabhāgiyādīnaṁ catunnaṁ paṭikkhepāpaṭikkhepavomissakanayavasena.

“**Tāni pana cha dukā**”ti-ādinā padānaṁ gahaṇaparicchedato vavatthāpanataṁ vatvā parato “sādhāraṇāni katānī”ti padassa atthasaṁvaṇṇanāya sayameva sarūpato dassessati. “**Anuddharaṇe kāraṇaṁ natthī**”ti vatvā uddharaṇe pana kāraṇaṁ dassento “**tathā hi vakkhatī**”ti-ādinā pāḷimāhari. **Vodānaṁ nāma** saṁkilesato hoti saṁkiliṭṭhasseva vodānassa icchitattā. Yasmā vodānaṁ tadaṅgādivasena saṁkilesato visujjhanaṁ, tasmā “**taṁ pana atthato vāsanābhāgiyādi eva hotī**”ti vuttaṁ. Tattha tadaṅgavikkhambhanehi vodānaṁ vāsanābhāgiyādivasena hoti, samucchedapaṭippassaddhīhi vodānaṁ nibbedhabhāgiyavasena, asekkhabhāgiyavasena vodānaṁ paṭippassaddhiyā eva veditabbaṁ. Yāyaṁ desanā rāgādibhāginī siyā, sā **saṁkilesabhāgiyā.** Yāyaṁ desanā cāgādibhāginī siyā, sā **vāsanābhāgiyā.** Yā pana āpattivicchedanī sāvasesaṁ, anavasesañca, sā **nibbedhabhāgiyā, asekkhabhāgiyā** ca.

“Taṇhāsaṁkilesabhāgiyaṁ suttan”ti-ādinā paṭhamameva saṁkilesabhāgassa dassitattā vuttaṁ “**saṁkileso tividho -pa- visayadassanatthaṁ āraddhan**”ti. Bhavarāgo **bhavapatthanā. Uppajjatī**ti na vigacchati. **Tatra tatra bhave**ti yadi vā kāmabhave, yadi vā rūpabhave, yadi vā arūpabhave. **Padantarasaṁyojanavasenā**ti dukanayeneva padantarena yojanavasena. **Missitāni katānī**ti saṁsaṭṭhāni katāni.

Ekakacatukkavasena dassitabbāni padāni eva gahetvā āvuttinayadassanavasena missetvā avasiṭṭhadukavasena, tikacatukkavasena ca itare aṭṭha paṭṭhānabhāgā dassitāti āha “**tāniyeva yathāvuttāni aṭṭha**

suttānī"ti-ādi. **Cattāro ekakā**yeva pāḷiyaṁ ādito dassitā. **Chadukā** pāḷiyaṁ āgatā cattāro, aṭṭhakathāyaṁ dveti. **Cattāro tikā** pāḷiyaṁ āgatā dve, aṭṭhakathāyaṁ dveti. Dve catukkā pana aṭṭhakathāyameva āgatā. **"Pāḷiyaṁ anāgatā"**ti idaṁ sarūpato anāgamanaṁ sandhāya vuttaṁ, nayato pana āgatabhāvo dassito eva. Ye panettha pāḷiyaṁ anāgatā, tesaṁ udāharaṇāni parato dassayissāma.

Soḷasahīti soḷasavidhehi. Na hi tāni suttāni soḷaseva, atha kho soḷasappakārānīti mūlagaṇanaṁ ṭhapetvā kāraṇasuttaladdhena saṅkhāragabbhena tadanurūpo yo gaṇanavitthāro, tassa pattharaṇavidhi paṭṭhānanayo. **Iminā -pa- natthī**ti yathāvuttapaṭṭhānavinimutto pariyattisāsanappadeso na vijjati yathārahaṁ taṁtaṁpaṭṭhānabhāvena pavattattāti dasseti. Yadi suttageyyādi navavidhaṁ pariyattisāsanaṁ yathāvuttapaṭṭhānavaseneva pavattaṁ, tattha kathamidha anidassitānaṁ gāthādīnaṁ saṁkilesabhāgiyādibhāvo gahetabboti pañhaṁ sandhāya "gāthāya gāthā anuminitabbā"ti-ādipāḷi pavattāti dassetuṁ **"kathaṁ panā"**ti-ādi vuttaṁ.

Tattha **ayaṁ gāthā viyā**ti "kāmandhā jālasañchannā, manopubbaṅgamā dhammā, uddhaṁ adho sabbadhi vippamutto, yassa selūpamaṁ cittan"ti-ādinā idha udāhaṭagāthā viya. **Gāthā**ti aññāpi tepiṭake buddhavacane āgatā idha anudāhaṭā. Saṁvaṇṇanākāle sammukhībhāvena "ayaṁ gāthā viyā"ti vuttā yā kāci gāthā "saṁkilesabhāgiyā"ti vā "saṁkilesavāsanānibbedha-asekkhabhāgiyā"ti vā **anuminitabbā** nayaggāhena ñāpetabbāti dassetuṁ vuttaṁ **"saṁkilesa -pa- jānitabbāti attho"**ti. **Vā**-saddo hi idha avuttavikappanattho. **Sesapadesū**ti veyyākaraṇasuttapadesu.

90. **Ariyānaṁ dhammanti** cārittavārittabhedaṁ sīlācāraṁ. Ekantakaraṇīyassa akaraṇampi **vītikkamo** eva.

Avijjādike saṁkilesadhamme tadaṅgādivasena dhunātīti **dhonā** vuccati paññā. **Paccavekkhitvā paribhuñjanapaññā**ti pana pakaraṇena avacchinnattā vuttaṁ. **Taṁ atikkamitvā caranto**ti paccayānaṁ apaccavekkhitvā paccayaparibhoge ādīnavaṁ apassanto iṇaparibhogavasena paribhuñjanto na parimuccati nirayādidukkhato, vaṭṭadukkhato ca.

Kukkujanakaṁ nāma kadaliyā pupphanāḷi. **Parābhavāyā**ti vināsāya. **Tathā**ti yathā phalapākantā kadalī, evaṁ veḷunaḷāpi osadhijātikattāti upasaṁhārattho tathā-saddo. Tenāha **"phalaṁ veḷuṁ phalaṁ naḷan"**ti.

Sukhettepīti **pi**-saddena ko pana vādo ūsarādidosaduṭṭhesu khettesūti dasseti. **"Chakaṇa -pa- attho"**ti etena yathāvutta-abhisaṅkharaṇābhāvena bījadosaduṭṭhanti dasseti.

91. **Sajjitan**ti sañjitaṁ. **Aparikkhate**ti paṭipakkhehi dhammehi avikkhambhite aroge.

Yāya samannāgato puggalo "kiṁ sutaṁ mayā, kiṁ vā suṇāmī"ti kusalaṁ gavesī carati, sā dhammojapaññā **kissavā** nāma. **Dubbhāsitā**ti duṭṭhu bhāsitā, issāmacchariyadosādīhi duṭṭhā vā bhāsitā.

92. **Vicinātī**ti visesato cināti pasavati.

Vigatabhūtāti vigatasacca. Tenāha **"alīkavādī"**ti.

Avajātaputtāti lāmakaputta. Bhagavato sāsane pabbajitvā nihīnavuttitaṁ sandhāya vadati. **Nerayiko**ti niraye nibbattanako. Pāpakammino papatanti etthāti **papataṁ,** narakaṁ.

Taṇhādīnaṁ sabhāvabhedatoti taṇhādiṭṭhiduccaritānaṁ taṇhāyanaviparītadassanaduṭṭhacaritatāsaṅkhātasabhāvavibhāgato. **Avatthābhedato**ti taṇhāya chandapemalobharāganandīpipāsāmucchādayo, diṭṭhiyā gāhaparāmāsamicchābhinivesavisukavipphanditaviparītadassanādayo, duccaritassa tiracchānapettivisaya-asurayonigāmitādayo avatthāvisesā. **Ca**-saddena tesaṁ kāmataṇhādi rūpataṇhādi attānudiṭṭhādi sassatagāhādi kāyaduccaritādi pāṇātipātādippakārabhedo saṅgayhati.

93. **Vipulan**ti uḷāraṁ, telādīhi ceva dhanadhaññādīhi ca pahūtasannicayanti attho. **Sambādhā**ti janasaṁmaddasaṅghaṭā.

Daṇḍena na hiṁsatīti ettha vuttaṁ yaṁ daṇḍanidhānaṁ, taṁ vaṭṭavivaṭṭanissitaṁ. Tadubhayassāpi phalaṁ dassento **"so puggalo"**ti-ādimāha.

94. Kiñcati taṁsamaṅginaṁ vimaddatīti **kiñcanaṁ,** rāgādi, palibundhati kusalappavattiṁ nivāretīti **palibodho,** rāgādiyeva, kiñcanameva palibodho **kiñcanapalibodho.** Atha vā kiñcanañca palibodho ca **kiñcanapalibodho,** āmisakiñcikkhañca rāgādisaṁkileso cāti attho.

Visesitanti vilomaṁ, visamaṁ kiriyanti attho. **Rājabhaṇḍan**ti orodhe sandhāya vadanti.

Yācayogoti yācanayogo, yācakānaṁ manorathaparipūraṇato. Tenāha **"yācitabbayutto"**ti. **Dānayutto**ti satataṁ dānakiriyāsamaṅgī. **Dānasaṁvibhāgarato**ti ettha **dānaṁ** nāma atthikānaṁ yathādhippāyapaṭiyattapariccāgo, **saṁvibhāgo** attanā paribhuñjitabbato appamattakatopi saṁvibhajanaṁ. **Imehi kho -pa- hotī**ti ettha hotisaddena "samannāgato"ti padaṁ sambandhitabbaṁ, na "sotāpanno"ti dassetuṁ **"sotāpanno -pa- hotī"**ti vuttaṁ. Tehi dhammehi samannāgamo hi idha vidhīyati, na sotāpannabhāvo, tena sotāpannalakkhaṇamete dhammā, na sotāpannabhāvalakkhaṇanti dasseti. Tathā hi **"sotāpannena -pa- labbhamānataṁ dassetī"**ti vuttaṁ.

95. Lapati katheti etenāti **lapanaṁ,** oṭṭhaṁ.

97. **Mudito**ti dibbasampattiyā pamudito.

99. Kiñcāpi **udatārī**ti taraṇakiriyā atītabhāvena vuttā, taraṇameva pana gahetvā āha **"oghataraṇassa ariyamaggakiccattā"**ti. Evaṁ **vippamutto, vimutto**ti ca ettha muccanakiriyāyapi vattabbaṁ.

100. **Pātu**-saddapubbako **bhavanti**-saddo siyā uppādapariyāyo siyā āvibhāvapariyāyoti **"pātubhavantī"**ti padassa "uppajjanti, pakāsenti cā"ti attho vutto. **Pātubhūtadhammassā**ti uppannabodhipakkhiyadhammassa, vibhūtacatusaccadhammassa vā. **No kallo**ti na yutto. **Sahetudhamman**ti ettha paccayuppannadhammāva gahitā, na paccayadhammāti? Nayidamevaṁ daṭṭhabbaṁ paccayadhammānampi paccayuppannabhāvānativattanato. Atha vā **sahetudhamman**ti paccayuppannadhammo padhānabhāvena vutto, paccayadhammo pana guṇabhāvenāti evamettha ubhayesaṁ vuttabhāvo veditabbo.

Āraññakanti āraññakaṅgasamannāgataṁ. **Aññāto**ti paricayavasena na ñāto, asaṁsaṭṭhoti attho. Tenāha "**niccanavo**"ti.

Byāpādavihiṁsāvitakkavirahe veriparisaṅkāya abhāve akittiparimuttīti evamādīhipi kāraṇehi kodhappahānena **sukhaṁ** supati. Kodhapariḷāhābhāvo pana pākaṭataroti āha "**kodha -pa- sayatī**"ti. **Visamūlassā**ti ettha visasarikkhatāya "**visan**"ti dukkhaṁ adhippetanti āha "**dukkhavipākassā**"ti. **Sukhan**ti cetasikasukhaṁ. Akkuṭṭhassa paccakkositvā ca paccakkosanahetu uppajjatīti yojanā.

101. **Sallubbāhanaṁ** salluddharaṇaṁ.

Visayabhedena, pavatti-ākārabhedena ca anekabhedattā kāmasaññāya vuttaṁ "**yāya kāyacī**"ti.

Dānamukhenāti dānena mukhabhūtena, dānaṁ pamukhaṁ katvāti attho.

"**Ariyamaggasampāpanavasenā**"ti iminā anukampānuddayānaṁ ekantānavajjatameva vibhāveti. "Anukampā"ti padassatthavivaraṇaṁ "**karuṇāyanā**"ti, itarassa "**mettāyanā**"ti.

102. **Pakati-ādī**ti **ādi**saddena aṇu-issarapajāpatipurisakālādhiṭṭhāyakāri-ādike saṅgaṇhāti.

Kāmesūti kāmaguṇesu rūpādivisayesu.

Bahalakilesatāyāti bahulakilesabhāvena. **Pubbahetumandatāyā**ti vivaṭṭūpanissayassa kusalassa akatattā.

Cittavūpasamabhāvanāyāti cittavūpasamakarabhāvanāya samathavipassanāya.

Parissayā sīlādiparipūraṇassa paribandhabhūtā kilesā eva. Anariyā paññāsīsaṁ ukkhipitvā ṭhātumeva na sakkontīti vuttaṁ "**ñāṇasirena adhosirā hutvā**"ti.

103. Bhagavato, bhikkhusaṁghassa ca vasanayogyabhāvo, tehi nivutthabhāvo ca tassa sātisayo vaṇṇoti vuttaṁ "**paṭhamagāthāya jetavanassa vaṇṇaṁ kathetvā**"ti. Vuttañhetaṁ—

"Gāme vā yadi vārañño, ninne vā yadi vā thale.
Yattha arahanto viharanti, taṁ bhūmirāmaṇeyyakan"ti[1].

Idha **dhamma**saddo samādhipariyāyo "evaṁdhammā te bhagavanto"ti-ādīsu[2] viyāti āha **"dhammoti samādhī"**ti. **Samādhipakkhikā dhammā** sativāyāmā.

Nānugaccheyyāti nānutaseyya. Anutasanameva hi taṇhādiṭṭhīhi anugamanaṁ. **Paṭivipasseyyā**ti vipassanāsammasanamāha. Yamakato, hi khaṇikato, paṭipāṭito ca sammasanaṁ vipassanāyapi sammasanato paṭivipassanā nāma. Sā hi vipassanāya diṭṭhi-ugghāṭanamānasamugghāṭananikantipariyādānahetutāya visesato paṭipakkhena asaṁhīra-asaṁkuppanahetubhūtā paribrūhanā hoti. **"Punappunaṁ -pa- appento"**ti etena nibbānārammaṇadhammānubrūhanaṁ yathā "brūhetā suññāgārānan"ti[3] dasseti.

Yaṁ kiñci apadisitvā paṭiññādānaṁ **saṅgaro.** So pana attano kiccavisesaṁ apadisitvā mittasanthavavasena vā kālāgamanaṁ apadisitvā kiñcikkhānuppadānena vā paṭibāhakaraṇaṁ apadisitvā balaggabodhavasena vā siyāti tassa mittakaraṇādipariyāyataṁ sandhāyāha **"saṅgaroti -pa-nāman"**ti. **Evaṁ paṭipannattā**ti evaṁ aniccasaññāmukhena tiyaddhakesu saṅkhāresu appamādapaṭipattiyā paṭipannattā.

Dibbacakkhu suvisuddhanti sāvasesā desanāti āha **"yaṁ sacchikarotī"**ti. Rūpāyatanañhettha adhippetaṁ.

104. **Antan**ti saṅkhārānaṁ pārimantabhūtaṁ. **Vedānan**ti maggañāṇavedānameva. Arahattādhigamena **antaṁ** pariyosānaṁ **gatattā.** Kammavipākavaṭṭānaṁ, kilesavaṭṭassāpi ca ussadena upacayena **ussadā,** rāgādayo.

Sukkobhāsatāya **sukkā,** abhivisiṭṭhaggahā. Sabbāni vā tārakarūpāni **sukkā. Vindatī**ti upalabhati, paṭivijjhatīti attho.

"Ajjhattaṁ vipassanābhiniveso hotī"ti idaṁ "sakesu dhammesū"ti pāragubhāvassa visesitattā vuttaṁ, tañca kho abhiniveseneva desitaṁ.

---

1. Khu 1. 27; Khu 2. 344 piṭṭhesu.
2. Dī 2. 7; Ma 3. 160; Saṁ 3. 138 piṭṭhesu.
3. Ma 1. 39 piṭṭhe.

"Sabbaṁ bhikkhave abhiññeyyan"ti[1] hi vuttaṁ. Pāragutā ca tesaṁ khandhānaṁ pariññābhisamayavasena hoti. Tato ca nesaṁ hetubhūtasamudaye, tadappavattilakkhaṇe nirodhe, nirodhagāminiyā paṭipadāya ca pahānasacchikiriyābhāvanābhisamayapāripūrivasena itarasaccesupi pāragubhāvo vutto eva hoti. Sabbaso hi saka-attabhāvabodhenapi catusaccābhisamayo hotiyeva. Vuttañhetaṁ "imasmiṁyeva byāmamatte kaḷevare sasaññimhi samanake lokañca paññapemi, lokasamudayañcā"ti-ādi[2]. Atha vā **sakesu dhammesū**ti attano dhammesu. Attadhammā nāma atthakāmassa kulaputtassa sīlādidhammā. Sīlasamādhipaññādayo hi vodānadhammā ekantahitasukhasampādanato purisassa sakadhammā nāma, na anatthāvahā saṁkilesadhammā viya paradhammā. Tesaṁ sīlādīnaṁ pāripūriyā pāraṁ pariyantaṁ gatoti **pāragū. "Akkula pakkula"** iti evaṁ vihiṁsanakapayogaṁ. **Ajakalāpena**[3] hi tadā bhagavantaṁ bhīsāpetukāmena kataṁ yakkhagajjitaṁ "akkula pakkula" iti iminā ākārena sattānaṁ sotapathaṁ agamāsi, tasmā taṁ **"akkulaṁ pakkulakaraṇan"**ti vuttaṁ.

Nābhinandatīti "ayaṁ maṁ daṭṭhuṁ āgatā"ti na tussati. Yasmā pana "bhagavato bhāsitaṁ abhinandī"ti-ādīsu[4] viya sampaṭicchanatthopi abhinandasaddo hoti, tasmā vuttaṁ **"cittena na sampaṭicchatī"**ti. **Na socatī**ti "mayā asammoditā gacchatī"ti na cittasantāpaṁ āpajjati. **"Saṅgāsaṅgāmajiṁ muttan"**ti idaṁ abhinandasocanānaṁ abhāvassa kāraṇavacanaṁ.

Tenāti udake nhānena. Tenevāha "na udakena sucī hotī"ti. Tassattho—udakummujjanādinā neva sattānaṁ suci pāpato suddhi nāma hotīti. Udakummujjanādīni hi idha uttarapadalopena **"udakan"**ti vuttaṁ. **Udakenā**ti vā ummujjanādikiriyāsādhanabhūtena udakena sattānaṁ suci pāpasuddhi na hotīti. Atha vā sucitena yathāvuttena udakena pāpamalato suddho nāma satto na hotīti. Yadi siyā, sabbesameva macchabandhānaṁ pāpasuddhi siyā. Tenāha **"bahvettha nhāyatī jano"**ti. Mātughātādipāpakammakārīnaṁ, aññesañca gomahiṁsādīnaṁ udakaṁ orohantānaṁ antamaso macchakacchape upādāya sabbesampi pāpasuddhi

---

1. Saṁ 2. 258; Khu 9. 6 piṭṭhesu.
2. Saṁ 1. 61; Aṁ 1. 357 piṭṭhesu.
3. Khu 1. 82 piṭṭhe Udāne.
4. Ma 1. 56 piṭṭhe.

siyā, na panevaṁ hoti. Kasmā? Nhānīyapāpahetūnaṁ appaṭipakkhabhāvato. Yañhi yaṁ vināseti, so tassa paṭipakkho. Yathā āloko andhakārassa, vijjā avijjāya, na evaṁ nhānaṁ pāpassa, tasmā niṭṭhamettha gantabbaṁ "na udakena sucī hotī"ti. Yena pana suci hoti, taṁ dassetuṁ **"yamhi saccañcā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **saccan**ti vacīsaccañca viratisaccañca. Atha vā **saccan**ti ñāṇasaccañceva paramatthasaccañca. **Dhammo**ti seso ariyadhammo. Saccassa panettha visuṁ gahaṇaṁ tassa bahukāratādassanatthaṁ. Sesaṁ suviññeyyameva.

Jātibalanisedhakanti jātimattabrāhmaṇānaṁ bhovādikānaṁ paṭisedhakaṁ. Jātivādassa vā nisedhakaṁ, "na jaccā brāhmaṇo hotī"ti[1] hi vuttaṁ. Thero hi tathāvādena te aniggaṇhantopi niggaṇhanto viya hotīti katvā vuttaṁ.

105. **Vimuttiyan**ti anupādisesanibbānadhātuyaṁ.

Savāsananti ettha khīṇāsavassāpi akhīṇāsavasadisakāyavacīpayogahetubhūtā santāne kilesabhāvanā **vāsanā** nāma āyasmato pilindavacchassa[2] vasalavohāro viya, saha vāsanāyāti **savāsanaṁ,** bhāvanapuṁsakañcetaṁ "visamaṁ candimasūriyā parivattantī"ti-ādīsu[3] viya. Yathāvuttavāsanampi asesetvāti attho. Kummaggapariharaṇavasena maggasampaṭipattīti magge kusalo amaggepi kusalo eva hoti. Bhagavā pana sabbaññutāya sabbattheva kusaloti āha **"magge ca amagge ca kovido"**ti.

106. **Tamena yutto**ti yathāvuttatamo tassa atthīti **tamo,** puggalo. Appakāsabhāvena ṭhitā khandhāva tamo. **Ālokabhūto**ti jātiguṇaloko, pākaṭaguṇoti attho.

Kilesamayaṁ bandhanaṁ "daḷhan"ti vadanti. Yato saccāni paṭivijjhantā buddhāva naṁ chindanti, na aññe.

---

1. Khu 1. 378 piṭṭhe Suttanipāte.
2. Aṁ-Ṭṭha 1. 216; Dhammapada-Ṭṭha 2. 419 piṭṭhesu vitthāravatthu.
3. Aṁ 1. 386 piṭṭhe.

Ducchedanatthena satipi daḷhabhāve sithilavuttitaṁ tassa dīpetuṁ **"bandhanabhāvampī"**ti-ādimāha. Tena "aho sukhumataraṁ kho bhikkhave mārabandhanan"ti vuttaṁ.

107. Yadipi cetanā kusalākusalasādhāraṇā, apuññābhisaṅkhāro idhādhippetoti tassa vasena atthaṁ dassento **"akusalacetanāvasena cetetī"**ti āha. **Cetanaṁ** abhisandahanaṁ, cittassa byāpārāpattibhāvena pavattīti attho. Yasmā pana cetanā yadā viññattiṁ samuṭṭhāpeti, tadā diguṇussāhādiguṇavāyāmā viya hutvā pākaṭaṁ payogaṁ nipphādeti, tasmā **"pakappetī"**ti vuttā. Pākaṭappayogakappanañhettha pakappanaṁ adhippetaṁ. Tenāha **"tameva pakappetī"**ti. Paccayaṭṭho idha ārammaṇatthoti vuttaṁ **"pavattiyā paccayo hotī"**ti.

108. Yathā jalasamuddassa vīcisamuṭṭhānavasena labbhamāno vego "vīcimayo"ti vuccati, evaṁ cakkhusamuddassāpi rūpāvabhāsanavasena labbhamāno vego **"rūpamayo"**ti vutto. Eseva nayo sesesupi. **Āviñchanato**ti ākaḍḍhanato, ākaḍḍhanañcettha santānassa tanninnabhāvahetutāya daṭṭhabbaṁ.

Samudanaṁ kilesatemanaṁ, avassavahetutā, kilesānaṁ ūmi-ādisadisatā samāvaṭṭanena sattānaṁ anatthāvahatāya veditabbā. Uparūpariveguppattiyā upagatassa uṭṭhātuṁ appadānena, guṇasāravināsanena ca kodhupanāhādīnaṁ ūmi-ādisadisatā daṭṭhabbā.

Abhimukho nandatīti tadārammaṇaṁ sukhaṁ somanassaṁ sādiyanto sampaṭicchati. **Abhivadatī**ti taṇhābhinivesavasena abhinivissa vadati. Tañhissa abhinivesaṁ dīpetuṁ **"aho sukhan"**ti-ādi vuttaṁ. Ajjhosānaṁ adhimuccanabhūtāya taṇhāya taṇhāvatthukassa anupavisitvā āveṇikatākaraṇanti āha **"ajjhosāya tiṭṭhatīti gilitvā pariniṭṭhapetvā"**ti.

109. **"Kasmā"**ti-ādinā santāpadukkhānaṁ asuppatikārataṁ āha **"yena vā pakārenā"**ti. **Yenā**ti yena vā kāmajjhosānadiṭṭhijjhosānabhūtena micchābhinivesappakārena. Gahaṭṭhapabbajitā tathārūpaṁ

katvā attano vaḍḍhiñca maññanti. **Avaḍḍhi eva pana hoti** tassa pakārassa vaḍḍhiyaṁ anupāyabhāvato ca upāyabhāvato ca avaḍḍhiyaṁ. **Tathāpī**ti tattha tattha icchāvighātaṁ pāpuṇantopi. Yasmā ito bāhirakā sabbena sabbaṁ bhavanissaraṇaṁ appajānanto mandakilesaṁ dīghāyukaṁ sukhabahulaṁ ekaccaṁ bhavaṁ teneva mandakilesādibhāvena "nibbānan"ti samanupassanti, tasmā bhavena bhavavippamokkhaṁ vadantīti.

Bhavadiṭṭhisahagatā taṇhā purimapade uttarapadalopena **bhavataṇhā**ti vuttāti āha **"bhavataṇhāti-ādīsu viyā"**ti.

Yatthāti yasmiṁ bhave.

Tato evāti bhūtaratiyā eva. Aññamaññañhi sattānaṁ chandarāgo balavā hoti. **Anavasesato**ti anavasesena, na kiñci sesetvā.

Saṁsārasotassa anukūlabhāvena gacchatīti **anusotagāmī.** Tasseva paṭikkūlavasena nibbidānupassanādīhi pavattatīti **paṭisotagāmī,** acalappasādādisamannāgamena ṭhitasabhāvoti attho.

110. "Palabbhati, nikhajjatī"ti-ādīsu viya upasaggo padavaḍḍhanamattanti āha **"abhijātikoti jātiyo"**ti. Kaṇhadhammasamannāgatattā vā **kaṇho.** Paṭhamavayepi majjhimavayepi pāpasamaṅgī hutvā ṭhito kaṇhadhamme **abhijāyati,** pacchāpi pāpaṁ pasavatīti attho. **Sukko**ti vā ettha vuttavipariyāyeneva attho veditabbo.

111. **Purimasmin**ti purimasmiṁ pade. **Visaye bhummaṁ** tattha deyyadhammassa patiṭṭhāpanato. **Dutiye adhikaraṇe,** tadadhikaraṇañhi nibbānanti. Gahaṭṭhapabbajitakiccesu vā visiṭṭhadhammadassanatthaṁ paccayadānārahattānaṁ samadhuratāniddeso. Atha vā **yena yena pana vatthunā**ti rūpārūpanirodhādinā taṇhāvatthunā. **Amarāvikkhepavatthu-ādinā**ti ettha **ādi**saddena subhasukhādimicchābhinivesavatthuṁ saṅgaṇhāti. Yathā vā taṇhādiṭṭhiduccaritānaṁ vasena saṁkilesabhāgiyassa suttassa vibhāgo, evaṁ samathavipassanāsucaritavasena taṇhāvodānabhāgiyādisuttavibhāgoti dassetuṁ pāḷiyaṁ **"taṇhā -pa- niddisitabban"**ti vuttaṁ.

Idaṁ evaṁ pavattanti yatha ducintitādivasena bālo hoti puggalo, evaṁ tassa ducintitacintitādibhāvanāvasena pavattaṁ idaṁ saṁkilesabhāgiyaṁ nāma suttanti pubbe saṁkilesadhammavibhāgena vuttaṁ idāni sāmaññato saṅgahetvā vadati. **Idaṁ vāsanābhāgiyaṁ suttan**ti etthāpi iminā nayena attho veditabbo.

Kilesaṭṭhānehīti kilesānaṁ pavattiṭṭhānehi. **Kilesāvatthāhī**ti kilesānaṁ pavatti-ākāravisesehi. **Kāmarāgādīhi saṁyujjati** kāmarāgādihetu kammavipākādinā. Satipi tesaṁ kālantaravuttiyaṁ saṁyutto nāma hoti, yato kāmarāgādayo "saṁyojanan"ti vuccanti. **Upādiyatī**ti daḷhaṁ gaṇhāti pavatteti. Sesaṁ vuttanayattā, uttānattā ca saṁvaṇṇitaṁ.

112. **Udāharaṇavasenā**ti nidassanavasena, ekadesadassanavasenāti attho. Sakalassa hi pariyattisāsanassa soḷasahi paṭṭhānabhāgehi gahitattā. Yathā tadekadesānaṁ soḷasannampi paṭṭhānabhāgānaṁ gahaṇaṁ udāharaṇamattaṁ, tesaṁ pana soḷasannaṁ ekadesaggahaṇaṁ udāharaṇanti kimettha vattabbaṁ. Tena vuttaṁ "ekadesadassanavasenāti attho"ti. Kasmā panettha pāḷiyaṁ paṭṭhānassa ekadesova udāhaṭo, na avasesoti? Nayanidassanatthaṁ. Iminā nayena avasesopi paṭṭhānabhāvo veditabboti.

Tattha "appampi ce saṁhita bhāsamāno -pa- sa bhāgavā sāmaññassa hotī"ti[1] idaṁ vāsanābhāgiyañca asekkhabhāgiyañca. Ettha hi "appampi ce saṁhita bhāsamāno"ti idaṁ vāsanābhāgiyaṁ, "sa bhāgavā sāmaññassa hotī"ti idaṁ asekkhabhāgiyaṁ.

Tathā **maghadevasuttaṁ.** Tattha hi "bhūtapubbaṁ Ānanda imissāyeva Mithilāyaṁ Maghadevo nāma rājā ahosi dhammiko dhammarājā dhamme ṭhito mahādhammarājā, dhammaṁ carati brāhmaṇagahapatikesu negamesu ceva janapadesu ca, uposathañca upavasati cātuddasiṁ, pañcadasiṁ, aṭṭhamiñca pakkhassā"ti-ādi[2], idaṁ vāsanābhāgiyaṁ. "Idaṁ kho panānanda etarahi mayā kalyāṇaṁ vattaṁ nīharitaṁ ekantanibbidāya virāgāya nirodhāya

---

1. Khu 1. 16 piṭṭhe Dhammapade. 2. Ma 2. 262 piṭṭhe.

upasamāya abhiññāya sambodhāya nibbānāya saṁvattatī"ti[1] idaṁ asekkhabhāgiyaṁ. "Pamādaṁ appamādena, yadā nudati paṇḍito"ti[2] idaṁ nibbedhabhāgiyaṁ. "Paññāpāsāda -pa- avekkhatī"ti[2] idaṁ asekkhabhāgiyanti idaṁ nibbedhabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca.

Tathā "tīṇimāni bhikkhave indriyānī"ti[3] suttaṁ. Tattha "tīṇimāni bhikkhave indriyāni. Katamāni tīṇīti? Anaññātaññassāmītindriyaṁ aññindriyan"ti idaṁ nibbedhabhāgiyaṁ, "aññātāvindriyan"ti[3] idaṁ asekkhabhāgiyaṁ.

Raṭṭhapālasuttaṁ[4] saṁkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca asekkhabhāgiyañca. Tattha hi "ūno loko atitto taṇhādāso"ti-ādinā[5] saṁkileso vibhatto, "eko vūpakaṭṭho"ti-ādinā[6] asekkhadhammā, itarena vāsanādhammāti.

"Dhamme ca ye ariyapavedite ratā,
Anuttarā te vacasā manasā kammunā ca.
Te santisoraccasamādhisaṇṭhitā,
Sutassa paññāya ca sāramajjhagū"ti[7].

Idaṁ vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca. Ettha hi "dhamme ca ye ariyapavedite ratā"ti ayaṁ vāsanā, "anuttarā -pa- saṇṭhitā"ti ayaṁ nibbedho, "sutassa paññāya ca sāramajjhagū"ti asekkhadhammā.

Tathā "saddho sutavā niyāmadassī"ti[8] gāthā. Tattha hi "saddho sutavā"ti vāsanā, "niyāmadassī vaggagatesu na vaggasāri dhīro, lobhaṁ dosaṁ vineyya paṭighan"ti nibbedho, "sammā so loke paribbajeyyā"ti asekkhadhammā.

Sabbāsavasaṁvaro parissayādīnaṁ vasena sabbabhāgiyaṁ veditabbaṁ. Tattha hi saṁkilesadhammā, lokiyasucaritadhammā, sekkhadhammā, asekkhadhammā ca vibhattā. Asabbabhāgiyaṁ pana "passaṁ passatī"ti-ādikaṁ[9]

---

1. Ma 3. 155 piṭṭhe. (Thokaṁ visadisaṁ)
2. Khu 1. 17 piṭṭhe Dhammapade.
3. Saṁ 3. 180 piṭṭhe.
4. Ma 2. 244 piṭṭhe.
5. Ma 2. 259 piṭṭhe.
6. Ma 2. 250 piṭṭhe.
7. Khu 1. 328 piṭṭhe Suttanipāte.
8. Khu 1. 334 piṭṭhe Suttanipāte.
9. Ma 1. 157 piṭṭhe.

udakādi-anuvādanavacanaṁ veditabbaṁ. Evametasmiṁ soḷasavidhe sāsanapaṭṭhāne ete taṇhādivasena tayo saṁkilesabhāgā, vodānādivasena tayo vāsanābhāgā, sekkhānaṁ sīlakkhandhādīnaṁ vasena tayo nibbedhabhāgā, asekkhānaṁ sīlakkhandhādīnaṁ eva vasena tayo asekkhabhāgā, tesaṁ vasena mūlapaṭṭhānāni eva dvādasa honti. Tāni pana vitthāranayena vibhajiyamānāni channavutādhikāni cattāri sahassāni honti. Yathādassanaṁ panetāni uddharitabbāni. Tāni pana yasmā saṅgahato kāmataṇhādivasena tayo taṇhāsaṁkilesabhāgā, sassatucchedavasena dve diṭṭhisaṁkilesabhāgā, kāyaduccaritādivasena tayo duccaritasaṁkilesabhāgāti aṭṭha saṁkilesabhāgā. Dhammāmisābhayadānavasena tividhaṁ dānamayaṁ puññakiriyavatthu, kāyasucaritādivasena tividhaṁ sīlamayaṁ puññakiriyavatthu, samathavipassanāvasena duvidhaṁ bhāvanāmayiṁ puññakiriyavatthūti aṭṭheva vāsanābhāgā.

Saddhānusārī saddhāvimutto dhammānusārī diṭṭhippatto kāyasakkhīti[1] pañcannaṁ sekkhānaṁ paccekaṁ tayo sīlādikkhandhāti pannarasa nibbedhabhāgā, suññatānimittāpaṇihitabhedā paññāvimuttānaṁ tayo aggaphaladhammā, tesu paccekaṁ tayo tayo sīlādikkhandhā, tathā ubhatobhāgavimuttānanti aṭṭhārasa, sikkhitabbābhāvasāmaññena asaṅkhatadhātuṁ pakkhipitvā ekūnavīsati asekkhabhāgā, iti purimāni ekatiṁsa, imāni ekūnavīsatīti samapaññāsa saṁkilesabhāgiyādidhammā honti, tasmā imesaṁ samapaññāsāya saṁkilesabhāgiyādidhammānaṁ vasena samapaññāsa suttāni honti.

Yasmā ca te paññāvimuttā ubhatobhāgavimuttavibhāvaṁ akatvā asaṅkhatāya dhātuyā aggahaṇena nippariyāyena asekkhabhāgābhāvato naveva asekkhabhāgāti samacattālīsa honti, tasmā **peṭake** "cattārīsāya ākārehi pariyesitabbaṁ, paññāsāya ākārehi sāsanapaṭṭhānaṁ niddiṭṭhan"ti[2] ca vuttaṁ. Saṅgahato eva pana pubbe vuttavitthāranayena soḷasa honti, puna tividhasaṁkilesabhāgiyādivasena dvādasa honti, puna taṇhādiṭṭhiduccaritasaṁkilesataṇhādiṭṭhiduccaritavodānabhāvena cha honti, puna saṁkilesabhāgiyaṁ vāsanābhāgiyaṁ

1. Abhi 3. 103, 117, 118 piṭṭhesu passitabbaṁ.
2. Khu 10. 195, 196 piṭṭhesu. (Thokaṁ visadisaṁ)

dassanabhāgiyaṁ vāsanābhāgiyaṁ asekkhabhāgiyanti pañca honti, puna mūlapaṭṭhānavasena cattāri honti, puthujjanabhāgiyasekkhabhāgiya-asekkhabhāgiyabhāvena tīṇi honti, puna saṁkilesabhāgiyavodānabhāgiyabhāvena dve eva honti. Paṭṭhānabhāvena pana ekavidhameva, iti paṭṭhānabhāvena ekavidhampi saṁkilesavodānabhāgiyabhāvena duvidhanti vibhāgato yāva channavutādhikaṁ catusahassappabhedaṁ hoti, tāva netabbaṁ. Evametaṁ paṭṭhānaṁ saṅgahato, vibhāgato ca veditabbaṁ.

Imassāpi paṭṭhānavibhāgassa, na purimassevāti adhippāyo. Lokikaṁ assatthīti, lokikasahacaraṇato vā **lokiyaṁ,** suttaṁ. **Padesenā**ti ekadesena. **Sabbapadesū**ti taṁtaṁtikānaṁ tatiyapadesu. **Buddhādīnan**ti buddhapaccekabuddhabuddhasāvakānaṁ. Dhammo panettha buddhādiggahaṇena veditabbo, **ādi**saddena vā.

Pariṇamatīti paripaccati. **Dharantī**ti pabandhavasena pavattanti. **Tan**ti pāpakammaṁ. **Te**ti kusalābhinibbattakkhandhā. **Rakkhanti** vipākadānato vipaccituṁ okāsaṁ na dentīti attho. Ayañca attho upapajjavedanīyesu yujjati, itarasmimpi yathārahaṁ labbhateva. Tenāha "**dutiye vā tatiye vā attabhāve**"ti.

113. Attano anavajjasukhāvahaṁ paṭipattiṁ paṭipajjanto paramatthato attakāmo nāmāti āha "**attano sukhakāmo**"ti. Sukhānubandhañhi sukhaṁ kāmento sukhameva kāmetīti ca **sukhakāmo**ti.

Vitthataṭṭhenāti suvipphāradiṭṭhīnaṁ pavattanaṭṭhānatāsaṅkhātena vitthāraṭṭhena.

114. **Diṭṭhe dukkhādidhamme**ti bhāvenabhāvalakkhaṇe bhummaṁ, dukkhādidhamme diṭṭhe ñāteti attho.

"**Uddhan**"ti-ādi kāladesānaṁ anavasesapariyādānanti āha "**uddhanti anāgataṁ, upari cā**"ti-ādi.

Gamanenāti cutūpapātagamanena.

115. **Nagaradvārathirakaraṇatthan**ti nagarassa dvārabāhathirakaraṇatthaṁ. **Gambhīranematāyā**ti "nemaṁ" vuccati nikhātathambhādīnaṁ pathaviṁ anupavisitvā

ṭhitappadeso, gambhīraṁ nemaṁ etassāti **gambhīranemo,** tassa bhāvo **gambhīranematā,** tāya. **Kampanaṁ** yathāṭhitassa ito cito ca sañcopanaṁ, **cālanaṁ** ṭhitaṭṭhānato cāvanaṁ. **Ajjhogāhetvā**ti aviparītasabhāvābhisamayavasena anupavisitvā, anupaviṭṭho viya hutvāti attho.

Saṁyojanānaṁ pajahanavasenāti gāthāya vacanasesaṁ ānetvā dasseti. Atha vā pahātabbassa pahānena vinā na bhāvanāsiddhīti atthasiddhaṁ pahātabbapahānaṁ ajjhattaṁ, bahiddhāti padadvayena yojetvā dassetuṁ ajjhattaṁ bahiddhāti orambhāgiya-uddhambhāgiyasaṁyojanānaṁ visaṁyogagahitoti imamatthaṁ pāḷiyā samatthetuṁ **"tenāha sabbaloke"**ti vuttaṁ.

Alobhasīsenāti alobhena pubbaṅgamena, yato yogāvacaro "nekkhammacchando"ti vuccati. Asubhasaññā rāgappaṭipakkhatāya "visesato alobhappadhānā"ti vuttā, dasāsubhavasena vā. **Adhigatajjhānādīnī**ti **ādi**saddena vipassanādīni saṅgaṇhāti. Vihiṁsāratirāgānaṁ byāpādahetukato cattāropi brahmavihārā abyāpādapadhānāti āha **"catu -pa- abyāpādo dhammapadan"**ti. Adhigatāni jhānādīnīti yojanā. **Dasānussati -pa- adhigatāni sammāsati dhammapadaṁ** satisīsena tesaṁ adhigantabbattāti adhippāyo. Ānāpānabhāvanāyaṁ samādhipi padhāno, na sati evāti dassanatthaṁ **"dasakasiṇa -pa- sammāsamādhi dhammapadan"**ti vuttaṁ. Catudhātuvavatthānavasena adhigatānampi ettheva saṅgaho daṭṭhabbo.

116. **Upalakkhaṇakāraṇānī**ti sañjānananimittāni.

Pāpameva **pāpiyo**ti āha **"pāpaṁ hotī"**ti, "pāpiyo"ti ca liṅgavipallāsavasena vuttaṁ. **Ekavacane bahuvacanan**ti ekavacane vattabbe bahuvacanaṁ vuttaṁ.

117. **Olīyanataṇhā bhinivesavasenā**ti bhavataṇhābhavadiṭṭhivasena. Tā hi bhavesu satte allīyāpenti. **Atidhāvanābhinivesavasenā**ti ucchedadiṭṭhivasena. Sā hi avaṭṭupacchedameva vaṭṭupacchedaṁ katvā abhinivisanato atidhāvanābhiniveso nāma. **Olīyantī**ti sammāpaṭipattito saṅkocaṁ āpajjanti. **Abhidhāvantī**ti sammāpaṭipattiṁ atikkamanti.

Tesañcāti tesaṁ ubhinnaṁ abhinivesānaṁ, tadaññesañca sabbamaññitānaṁ.

118. **Idaṁ iṭṭhavipākaṁ aniṭṭhavipākan**ti idaṁ iṭṭhavipākasaṅkhātaṁ aniṭṭhavipākasaṅkhātaṁ phalaṁ.

"Akaṅkhato na jāneyyun"ti etena "ākaṅkhato"ti iminā padena saddhiṁ sambandhadassanamukhena "na jaññā"ti padassa atthaṁ dasseti.

Na upalabbhatīti natthīti attho.

120. **Tānī**ti kammakammanimittagatinimittāni. Pattharaṇākāroyeva hesa, yadidaṁ chāyānaṁ volambanaṁ. **Evaṁ hotī**ti "akataṁ vata me kalyāṇan"ti-ādippakārena vippaṭisāro hoti.

122. **Esakehī**ti gavesakehi saparasantāne sampādakehi. **Dukkhudrayan**ti dukkhaphalaṁ. **Tīhi kāraṇehī**ti kāyavācācittehi. Tāni hi taṁtaṁsaṁvarānaṁ dvārabhāvena kāraṇānīti vuttāni. **Tīhi ṭhānehī**ti vā tīhi uppattiṭṭhānehi. **Pihitan**ti pidhāyakaṁ.

"Uṭṭhānaṭṭhānasaṅkhātan"ti idaṁ pāsāṇabhāvasāmaññaṁ gahetvā vuttaṁ.

123. **Rajamissakan**ti puppharajamissakaṁ. **Tassā**ti tassa sekkhāsekkhamunino. Mahicchādīnaṁ viya gāme caraṇappaccayā gāmavāsīnaṁ saddhāhāni vā bhogahāni vā na hoti, atha kho uparūpari vuddhiyeva hotīti dassento **"pākatikameva hotī"**ti āha. **Ajjhattikakammaṭṭhānan**ti catusaccakammaṭṭhānaṁ.

Tenāti kusalena kāyavacīkammena. Thirabhāvo thāmaṁ nāmāti tassa atthaṁ dassento **"thāmavāti ṭhitimā"**ti āha.

Attasaṁnissayaṁ pemaṁ attāti gahetvā "attasaman"ti vuttanti āha **"attapemena samaṁ pemaṁ natthī"**ti. Bhagavato vipassanāñāṇobhāsappavattiṁ sandhāyāha **"paññā pana -pa- sakkotī"**ti. Sabbaññutaññāṇaṁ, pana abhiññāñāṇāni ca anantāparimāṇaṁ lokadhātuṁ obhāsenti.

124. **Kissa bhītā**ti kena kāraṇena bhītā.

Ṭhapetvāti pavattetvā. Vacanīyo yācakānanti yojanā, yācitabbayuttoti attho. **Yañña-upakkharo**ti yaññopakaraṇaṁ. **"Etesu dhammesu ṭhito catūsū"**ti vuttaṁ catukkaṁ vavatthapetuṁ **"saddhoti ekaṁ aṅgan"**ti-ādi vuttaṁ.

Gāthāyaṁ vuttadhamme dve dve ekaṁ katvā aṅgakaraṇaṁ **dukanayo.**

Jātidhammanti pavattidhammaṁ sandhāya vadati.

125. Saccekadesato saccasamudāyo anavasesapariyādānato visiṭṭhoti dassento **"paramatthasaccaṁ vā hotū"**ti āha. **Caturo padā**ti cattāri padāni, liṅgavipallāsena vuttaṁ, cattāro dhammakoṭṭhāsāti attho. Kevalaṁ sattavibhāgadassanatthameva catupadaggahaṇaṁ, na adhigatadhammānurūpatāya.

Nimmadāti na madā.

"Saccavādī jino romo"tipi pāṭho. Tattha **romo**ti diṭṭhirāgarattānaṁ titthiyānaṁ, titthakarānañca adhammavādīnaṁ rāgaviparītadhammadesanato bhayajanako, adhammavādīnaṁ vā tattha ādīnavadessanena bhāyitabbo, appahīnāsaṁvarānaṁ vā durupasaṅkamanato durāsadoti attho.

Sacco ca so dhammo cāti **saccadhammo.** Tenāha **"ekantanissaraṇabhāvenā"**ti-ādi.

Ekāyanabhāvanti ekamaggabhāvaṁ, aññamaggabhāvanti attho.

Dassanabhāgiyaṁ bhāvanābhāgiyanti nibbedhabhāgiyameva dvidhā vibhajitvā vuttanti āha **"saṁkilesabhāgiyādīhi catūhi padehī"**ti. **Sesattikānan**ti sattādhiṭṭhānattikādīnaṁ aṭṭhannaṁ tikānaṁ. **Sesapadānañcā**ti saṁkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañcāti-ādimissakapadānañca. **Ca**-saddena saṁkilesabhāgiyādipadāni ca saṅgaṇhāti. Lokiyattikasseva hi "sesapadānī"ti vuttehi missakapadehi evaṁ saṁsandane nayadassanaṁ, itaresaṁ pana tikānaṁ saṁkilesabhāgiyādipadehi ceva sesapadehi ca saṁsandane idaṁ nayadassananti **"vuttanayānusārena suviññeyyan"**ti vuttaṁ. **Samatikkamanan**ti pahānaṁ. Satipi vāsanābhāgiyasaṁkilesabhāgiyadhammānaṁ

lokiyabhāve purimehi pana pacchimā pahātabbā tadaṅgavasena, vikkhambhanavasena ca. Evaṁ pajahanasamatthatāya pahānanti vuttaṁ **“vāsanābhāgiyaṁ suttaṁ saṁkilesabhāgiyassa samatikkamāya hotī”**ti. Saṁkilesadhammānaṁ samatikkamena adhigantabbā vodānadhammā viyāti yojanā. **Bhāvanā** nāma tividhā jhānabhāvanā, vipassanābhāvanā, maggabhāvanāti. Tāsu maggabhāvanāya gahitāya vipassanābhāvanā gahitā eva hotīti taṁ anāmasitvā itarā dve eva gahitā, tathāpi “bhāvanābhāgiyassa suttassa paṭinissaggāyā”ti vutte kiṁ sabbena sabbaṁ asekkhassa jhānabhāvanāpi paṭinissaṭṭhāti codanaṁ manasi katvā pāḷiyaṁ **“asekkhabhāgiyaṁ suttaṁ diṭṭhadhammasukhavihāratthan”**ti vuttanti dassento **“asekkhadhammesu uppannesu maggabhāvanākiccaṁ nāma natthī”**ti vatvā **“jhānabhāvanāpi diṭṭhadhammasukhavihāratthā evā”**ti āha.

Ekaṁ eva bhavabījaṁ paṭisandhiviññāṇaṁ **ekabījaṁ,** taṁ assa atthīti **ekabījī. Sandhāvitvā** samāgantvā, nibbattanavasena upagantvāti attho. **Saṁsaritvā**ti tasseva vevacanaṁ. Kulaṁ kulaṁ gacchatīti **kolaṁkolo.** Purimapade anunāsikalopaṁ akatvā niddeso.

Tesaṁ sotāpannānaṁ. **Etaṁ pabhedan**ti ekabīji-ādivibhāgaṁ. Purimabhavasiddhaṁ vivaṭṭūpanissayapuññakammaṁ idha **pubbahetu** nāma. Yo “katapuññatā”ti vuccati, so paṭhamamagge sādhite caritatthatāya vipakkavipākaṁ viya kammaṁ uparimamaggānaṁ upanissayo na siyāti adhippāyenāha **“upari -pa- āpajjatī”**ti. **Tiṇṇaṁ maggānaṁ niratthakatā āpajjati** paṭhamamaggeneva tehi kātabbakiccassa sādhitattā. **Paṭhamamagge -pa- āpajjatī**ti anuppannassa atthakiriyāsambhavato. Evaṁ tiṇṇaṁ vādānaṁ yutti-abhāvaṁ dassetvā catutthavādo evettha yuttoti dassento āha **“vipassanā -pa- yujjatī”**ti. **“Sace hī”**ti-ādinā taṁ yuttiṁ vibhāveti. Vimuttiparipācanīyānaṁ dhammānaṁ paripakkatāya indriyānaṁ tikkhatāya ñāṇassa visadatāya vipassanāya balavabhāvo veditabbo. So hi vomissakanayena saṁsaraṇako idhādhippeto “deve ceva mānuse ca sandhāvitvā”ti vuttattā. Idha kāmabhave ṭhito **idhaṭṭhako.** Manussadevalokūpapajjanato okārena **vokiṇṇo.** Ariyasāvakassa taṁtaṁsattanikāyupapatti tassa tassa sodhanasadisaṁ

kilesamalādi-anatthāpanayanatoti āha **"cha devaloke sodhetvā"**ti. **"Akaniṭṭhe ṭhatvā"**ti etena heṭṭhābrahmalokasodhanaṁ vuttamevāti veditabbaṁ.

Saddhaṁ dhuraṁ katvāti saddhaṁ dhuraṁ jeṭṭhakaṁ pubbaṅgamaṁ katvā. Saddhāya anussati paṭipatti, saddhaṁ vā pubbabhāgiyaṁ anussati, saddhāya vā anusaraṇasīloti **saddhānusārī. Dhammānusārī**ti etthāpi eseva nayo. **Dhammo**ti panettha paññā veditabbā. Saddahanto vimuttoti **saddhāvimutto.** Yadipi sabbathā avimutto, saddhāmattena pana vimuttoti attho. Saddhāya vā adhimuttoti **saddhādhimutto. Vuttanayenā**ti uparimaggavipassanāya balavamandamandatarabhāvena. Diṭṭhiyā pattoti **diṭṭhippatto,** catusaccadassanasaṅkhātāya diṭṭhiyā nirodhappattoti attho. Diṭṭhantaṁ vā pattoti **diṭṭhippatto,** dassanasaṅkhātassa sotāpattimaggañāṇassa anantarappavattoti vuttaṁ hoti. Paṭhamaphalato paṭṭhāya hi yāva aggamaggā diṭṭhippattāti. **Idan**ti yathāvuttasotāpannānaṁ saddhāvimuttadiṭṭhippattatāvacanaṁ. **Aṭṭhannaṁ vimokkhānan**ti catasso rūpāvacarasamāpattiyo, catasso arūpāvacarasamāpattiyoti **aṭṭha vimokkhā,** tesaṁ.

Phuṭṭhantaṁ sacchikarotīti **kāyasakkhī,** phuṭṭhānaṁ anto **phuṭṭhanto,** phuṭṭhānaṁ arūpajjhānānaṁ anantaro kāloti adhippāyo. Accantasaṁyoge cetaṁ upayogavacanaṁ, phuṭṭhānantarakālameva sacchikātabbaṁ sacchikarotīti vuttaṁ hoti, "visamaṁ candimasūriyā parivattantī"ti-ādīsu[1] viya vā bhāvanapuṁsakanti etaṁ daṭṭhabbaṁ. Yo hi arūpajjhānena rūpakāyato, nāmakāyekadesato ca vikkhambhanavimokkhena vimutto, tena nirodhasaṅkhāto vimokkho ālocito pakāsito viya hoti, na kāyena sacchikato, nirodhaṁ pana ārammaṇaṁ katvā ekaccesu āsavesu khepitesu tena so sacchikato hoti. Tasmā so sacchikātabbaṁ nirodhaṁ yathā-ālocitaṁ nāmakāyena sacchikarotīti **"kāyasakkhī"**ti vuccati, na tu vimutto ekaccānaṁ eva āsavānaṁ aparikkhīṇattā.

Abhedenāti antarāparinibbāyi-ādibhedena vinā. "Abhedenā"ti ca idaṁ "saddhāvimuttadiṭṭhippattakāyasakkhino"ti idhāpi ānetvā yojetabbaṁ. Yatheva hi antarāparinibbāyi-ādibhedānāmasaneneva eko

1. Aṁ 1. 386 piṭṭhe.

anāgāmī hoti, evaṁ yathāvuttabheda-āmasaneneva saddhāvimutto, diṭṭhippatto, kāyasakkhīti tayo anāgāmino honti. Ayañca anāgāmino tādisamavatthābhedaṁ gahetvā gaṇanā katāti veditabbaṁ. **"Avihādīsū"**ti-ādi suviññeyyameva.

Paññāya eva vimutto, na cetovimuttibhūtena sātisayena samādhināpīti **paññāvimutto. Ubhatobhāgavimutto**ti ubhohi bhāgehi ubhatobhāgato vimutto. Kilesānaṁ vikkhambhanasamucchinnehi rūpakāyanāmakāyato vimuttoti imamatthaṁ dassento **"vikkhambhana -pa- vimuttonāmā"**ti āha. Arūpasamāpattiyā rūpakāyato, aggamaggena arūpakāyato vimuttaṁ. Yathāha—

> "Idha bhikkhave ekacco puggalo ye te santā vimokkhā atikkamma rūpe āruppā, te kāyena phusitvā viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti, ayaṁ vuccati bhikkhave puggalo ubhatobhāgavimutto"ti[1].

Yaṁ pana **mahānidānasutte** "rūpī rūpāni passatī"ti-ādike[2] nirodhasamāpatti-ante aṭṭha vimokkhe vatvā—

> "Yato kho Ānanda bhikkhu ime aṭṭha vimokkhe anulomampi samāpajjati -pa-. Ayaṁ vuccatĀnanda bhikkhu ubhatobhāgavimutto, imāya ca Ānanda ubhatobhāgavimuttiyā aññā ubhatobhāgavimutti uttaritarāvāpaṇītatarā vā natthī"ti[2]—

vuttaṁ, taṁ ubhatobhāgavimuttaseṭṭhavasena vuttaṁ. Tattha yasmā āruppasamāpattīsu ekāyapi rūpakāyo vikkhambhito eva nāma hoti, tasmā catunnaṁ āruppasamāpattīnaṁ, nirodhasamāpattiyā ca lābhīnaṁ vasena pañca ubhatobhāgavimuttā veditabbā. Esa nayo **kāyasakkhimhi**pi. Aṭṭhavimokkhekadesepi hi aṭṭhavimokkhasamaññā yathā "loke sattā"ti.

Terasasu sīsesu palibodhasīsādīni, pavattasīsañca pariyādiyitabbāni, adhimokkhasīsādīni pariyādakāni, **gocarasīsaṁ** pariyādakaphalaṁ.

---

1. Ma 2. 143 piṭṭhe.
2. Dī 2. 60 piṭṭhe.

Tañhi visayajjhattaṁ phalaṁ, **vimokkho** pariyādakassa maggassa, phalassa ca ārammaṇaṁ, **saṅkhārasīsaṁ** saṅkhāravivekabhūto nirodhoti pariyādiyitabbānaṁ, pariyādakaphalānañca saha visayasaṁsiddhidassanena samasīsibhāvaṁ dassetuṁ **paṭisambhidāyaṁ**[1] terasa sīsāni vuttāni. Idha pana "yassa puggalassa apubbaṁ acarimaṁ āsavapariyādānañca hoti jīvitapariyādānañcā"ti[2] **puggalapaññattiyaṁ** āgatattā tesu kilesapavattasīsānaṁ eva vasena yojanaṁ karonto **"kilesasīsan"**ti-ādimāha. Tattha pavattasīsampi maggo pavattito vuṭṭhahanto cutito uddhaṁ appavattikaraṇena yadipi pariyādiyati, yāva pana cuti, tāva pavattisambhavato **"pavattasīsaṁ jīvitindriyaṁ cuticittaṁ pariyādiyatī"**ti āha.

Kilesapariyādānena attano anantaraṁ viya nipphādetabbā, paccavekkhaṇavārā ca kilesapariyādānasseva vārāti vattabbataṁ arahanti. "Vimuttasmiṁ vimuttamiti ñāṇaṁ hotī"ti[3] hi vacanato paccavekkhaṇaparisamāpanena kilesapariyādānaṁ samāpitaṁ nāma hoti. Taṁ pana parisamāpanaṁ yadi cuticittena hoti, teneva jīvitaparisamāpanañca hotīti imāya vāracutisamatāya kilesapariyādānajīvitapariyādānānaṁ apubbācarimatā hotīti āha **"vārasamatāyā"**ti. **Bhavaṅgaṁ otaritvā parinibbāyato**ti ettha parinibbānacittameva bhaṅgottaraṇabhāvena vuttanti daṭṭhabbaṁ.

Caritanti caritā kāyavacīmanappavatti. Ettha ca yena rāgādhikabhāvena puggalo "rāgacarito"ti lakkhīyati, tayidaṁ lakkhaṇaṁ. Tenāha **"rāgajjhāsayo rāgādhikoti attho"**ti, tena appahīnabhāvena santāne thāmagatassa rāgassa balabhāvo lakkhīyatīti daṭṭhabbaṁ. Eseva nayo sesesupi.

Sīlavantehīti-ādisaddassa lopaṁ katvā niddeso katoti dassento āha **"sīlavantādīhī"**ti. **Ādi**saddena dāyakādīnaṁ saṅgaho daṭṭhabbo.

---

1. Khu 9. 99 piṭṭhe. 2. Abhi 3. 116 piṭṭhe. 3. Ma 1. 47; Saṁ 2. 18, 19 piṭṭhādīsu.

Ārammaṇabhūtā ñeyyanti ārammaṇabhūtāva ñeyyaṁ.

Puthujjanabhūmi-ādīsūti puthujjanasekkhāsekkhabhūmīsu. Tattha puthujjanabhūmivasena saṁvaro, sekkhabhūmivasena pahānabhāvanā, asekkhabhūmivasena sacchikiriyā, puthujjanabhūmisekkhabhūmivasena vā yathārahaṁ saṁvarapahānabhāvanā. Pubbabhāgiyā hi saṁvarapahānabhāvanā puthujjanassa sambhavanti, itarā sekkhassa, asekkhabhūmivasena sacchikiriyā. **Nayato dassitan**ti "yaṁ bhikkhave mayā 'idaṁ na kappatī'ti appaṭikkhittaṁ, taṁ ce kappiyaṁ anulometi, akappiyaṁ paṭibāhati, taṁ vo kappatī"ti-ādinā[1] nayadassanavasena pakāsitaṁ. **Sarāgādisaṁvattanan**ti sarāgādibhāvāya saṁvattanaṁ.

Aññamaññaṁ saṁsaggatoti "saṁkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañcā"ti-ādinā saṁkilesabhāgiyādīnaṁ padānaṁ aññamaññasaṁsaggato. **Anekavidho**ti dvādasavidho yāva dvānavutādhikacatusahassavidhopi anekappakāro. **Lokiyasattādhiṭṭhānādisaṁsaggato**ti **ādi**saddena lokiyaṁ ñāṇaṁ, lokuttaraṁ ñāṇaṁ, lokiyañca lokuttarañca ñāṇaṁ, lokiyaṁ ñeyyaṁ, lokuttaraṁ ñeyyaṁ, lokiyañca lokuttarañca ñeyyaṁ, lokiyaṁ ñāṇañca ñeyyañca, lokuttaraṁ ñāṇañca ñeyyañca, lokiyañca lokuttarañca ñāṇañca ñeyyañcāti-ādiko sambhavanto paṭṭhānabhedo saṅgahito. **Ubhayatthā**ti saṁkilesabhāgiyādike, lokiyādike ca. **Yathārahan**ti yo yo saṁsaggavasena yojanaṁ arahati, so so dhammo. Sambhavāvirodheneva hi yojanā. Na hi "lokiyaṁ nibbedhabhāgiyan"ti-ādinā yojanā sambhavati.

Tīsu piṭakesu labbhamānassāti tisso saṅgītiyo āruḷhe tepiṭake buddhavacane upalabbhamānassa vijjamānassa, etena na kevalaṁ saṅgaho eva yathāvuttabhedānaṁ paṭṭhānabhāgānaṁ niddhāraṇāya kāraṇaṁ, atha kho pāḷiyaṁ dassanañcāti vibhāveti. Tenāha **"yaṁ dissati tāsu tāsu bhūmīsū"**ti. **"Teneva hī"**ti-ādinā yathāvuttassa atthassa pāṭhānugamaṁ dasseti.

Sāsanapaṭṭhānavāravaṇṇanā niṭṭhitā.

---

1. Vi 3. 349 piṭṭhe.

Nigamanakathāvaṇṇanā

Saddhammāvataraṭṭhāneti desantarato āgantvā saddhammassa avataraṇokāsabhūte saddhammassavanadhāraṇaparicayaparipucchā-manasikārabahulānaṁ nivāsaṭṭhānataṁ sandhāyetaṁ vuttaṁ, attano vā santāne pariyattisaddhammassa anuppavesanaṭṭhānatāya evaṁ vuttaṁ. Sesaṁ suviññeyyamevāti.

Netti-aṭṭhakathāya līnatthavaṇṇanā niṭṭhitā.

Nettiṭīkā niṭṭhitā.

Nettiṭīkāya

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā

Khuddakanikāya

Nettivibhāvinī

Namo tassa Bhagavato Arahato Sammāsambuddhassa.

Ganthārambhakathā

Yajitabbaṁ yajitvāna, namitabbaṁ namāmahaṁ.
Yajanādyānubhāvena, antarāye jahaṁ sadā.

Yena yā racitā netti, yena sā anumoditā.
Yehi saṁvaṇṇanā katā, tesānubhāvanissito.

Kiñci kiñci saritvāna, līnālīnānusandhyādiṁ.
Karissaṁ jinasuttānaṁ, hitaṁ nettivibhāvanaṁ.

Appameyyaguṇo **mahā-dhammarāja**vhayo bhave.
Acchariyo abbhuto yo, bodhisambhārapūraṇo.

Nānāraṭṭhissarissaro, seṭṭho sāsanapaggaho.
Pāsaṁsarājapāsaṁso, narācinteyyacintako.

Cintitakārako rājā, siraṭṭhimālapālako.
Ajeyyajeyyako mahā-cetyādikārako sadā.

Assāmaccena byattena, jinacakkahitatthinā.
Anantasutināmena, sakkaccaṁ abhiyācito.

Kāmaṁ saṁvaṇṇanā katā, therāsabhehi gambhīrā.
Gambhīrattā tu jānituṁ, jinaputtehi dukkarā.

Tasmā yācitānurūpena, karissaṁ sādaraṁ suṇa.
Sissasikkhanayānugaṁ, yottaṁ nettivibhāvananti.

1. Saṅgahavāra-atthavibhāvanā

Tattha yassa sikkhattayasaṅgahassa navaṅgassa satthusāsanavarassa atthasaṁvaṇṇanaṁ yaṁ nettippakaraṇaṁ kātukāmo, tassa nettippakaraṇassa nissayaṁ visayabhūtaṁ saṁvaṇṇetabbasahitaṁ, saṁvaṇṇetabbaṁ eva vā salokapālena tilokena sadā pūjetabbasa ceva namassitabbassa ca naruttamassa satthuno sāsanavaraṁ vidūheva ñātabbaṁ, etaṁ sāsanavaraṁ tāva dassento taṁjanakena, taṁvijānakavidūhi ca niyametuṁ, ratanattayaguṇaparidīpanañca kātuṁ—

"Yaṁ loko pūjayate, salokapālo sadā namassati ca.
Tasseta sāsanavaraṁ, vidūhi ñeyyaṁ naravarassā"ti—

paṭhamagāthamāha.

Imāya hi paṭhamagāthāya **"etaṁ sāsanavaraṁ ñeyyan"**ti ettakameva ekantato karaṇavisesabhāvena adhippetaṁ eteneva visesakaraṇena ekantādhippetanettivisayasāsanavarassa dassitattā. Ekantādhippetasāsanavarameva nettisaṁvaṇṇanāya saṁvaṇṇetabbattā visayaṁ teneva vakkhati **aṭṭhakathācariyo—**

"Etaṁ idāni amhehi vibhajitabbahāranayapaṭṭhānavicāraṇavisayabhūtaṁ sāsanaṁ ādikalyāṇatādiguṇasampattiyā varaṁ aggaṁ uttamaṁ nipuṇañāṇagocaratāya paṇḍitavedanīyamevā"ti[1] ca,

"Etaṁ tividhampi 'sāsanavaran'ti padena saṅgaṇhitvā tattha yaṁ paṭhamaṁ, taṁ itaresaṁ adhigamūpāyoti sabbasāsanamūlabhūtaṁ, attano pakaraṇassa ca visayabhūtaṁ pariyattisāsanamevā"ti[2] ca,

1. Netti-Ṭṭha 7 piṭṭhe.
2. Netti-Ṭṭha 10 piṭṭhe.

> "Idāni yaṁ vuttaṁ 'sāsanavaraṁ vidūhi ñeyyan'ti, tattha nettisaṁvaṇṇanāya visayabhūtaṁ pariyattidhammameva pakārantarena niyametvā dassetun"ti[1] ca.

Tattha pariyattisāsanassāpi mūlaṁ hotīti vuttaṁ **"sabbasāsanamūlabhūtan"**ti, etena kammasādhanenapi adhippetatthe siddhe nānāvidhasādhakavacanaṁ nānāvādānaṁ anokāsakaraṇatthāya kataṁ. Svākkhātatādidhammaguṇā pana sāsanassa visesadesakanaravarasaddena vā paridīpakatthabhāvena vā dīpitā avinābhāvato. Sāsanavarassa pana janakasambandhipekkhattā **"naravarassā"**ti vuttaṁ. Tena ca aggapuggalo sāsanavarajanako vācakatthasambandhibhāvena vutto. Anaññasādhāraṇamahākaruṇāsabbaññutaññāṇādiguṇavisesā pana janakasambandhibhūtassa narassa visesakena varasaddena vā paridīpakatthabhāvena vā dīpito.

Kiṁ nu so sāsanavarajanako naravaro paramatthova, udāhu pūjanīyo ceva namassanīyo cāti vuttaṁ **"yaṁ loko -pa- namassati cā"**ti, tena sāsanavarajanako naravaro paramatthova na hoti, atha kho salokapālena lokena sadā sabbakālesu pūjanīyo ceva namassanīyo cāti visesito thomitoti.

Ettha ca pūjananamassanacetanāvācakena vā pūjananamassanasaddena phalūpacārattho puññamahattasaṅkhāto pūjanīyabhāvo ceva āsavakkhayañāṇapadaṭṭhānasabbaññutaññāṇādiguṇasaṅkhāto namassanīyabhāvo ca dīpakatthabhāvena pariggahetvā dīpito. Tenāha **aṭṭhakathācariyo** "bhagavato sadevakassa lokassa pūjanīyavandanīyabhāvo, aggapuggalabhāvo ca vuccamāno guṇavisiṭṭhataṁ dīpetī"ti-ādi[2].

Tādisassa naravarassa tādisaṁ sāsanavaraṁ kiṁ yena kenaci viññeyyanti vuttaṁ **"vidūhī"**ti, tena tipiṭakadharā ariyabhūtā paṇḍitā vācakatthabhāvena gahitā, suppaṭipannatādisaṁghaguṇā pana vandadhātuvacanena vā dīpakatthabhāvena vā dīpitāti. Evaṁ pariggahetvā dīpite ratanattayaguṇe sandhāya "evaṁ paṭhamagāthāya sātisayaṁ ratanattayaguṇaparidīpanaṁ katvā"ti[3] vakkhati, na gāthāya niravasesatthe. Tattha

1. Netti-Ṭṭha 12 piṭṭhe. 2. Netti-Ṭṭha 8 piṭṭhe. 3. Netti-Ṭṭha 10 piṭṭhe.

evanti evaṁ sāsanavaradassanabhūtāya paṭhamagāthāyāti atthova daṭṭhabbo. Apare panācariyā "imāya paṭhamagāthāya ekantato adhippetānādhippetavacanāni ceva vācakatthadīpakatthavisesāni ca suṭṭhu avicāretvā 'evaṁ paṭhamagāthāya sātisayaṁ ratanatthayaguṇaparidīpanaṁ katvā'ti vacanacchāyaṁ nissāya sātisayaṁ ratanattayaguṇaparidīpanaṁ kātuṁ 'yaṁ lokotyādimāhā'ti ca sātisayaratanattayaguṇe dassento 'yaṁ lokotyādimāhā'ti" ca vadanti, tesaṁ vādo amhākaṁ nakkhamati, kāraṇaṁ pana mayā heṭṭhā vuttānusārena ñātabbanti ayaṁ padānukkamānurūpānusandhyattho.

Atha vā ekaṁ samayaṁ jambuvanasaṇḍe nisīditvā sissānaṁ hitaṁ cintento attano abhinīhārasampattiṁ passanto sammāsambuddhena pasaṁsito mahākaccāyano satthārā anumoditaṁ sāsanāyattaṁ navaṅgassatthavaṇṇanaṁ soḷasahārādi-anekatthavidhaṁ nettippakaraṇaṁ ārabhanto **"yaṁ loko"**tyādimāha. Yadi evaṁ yathāvuttappakāraṁ nettippakaraṇabhūtaṁ soḷasahārātyādikaṁ ārabhitabbaṁ, taṁ anārabhitvā kasmā nettippakaraṇato bahibhūtaṁ "yaṁ loko"tyādikaṁ ārabhitabbaṁ, seyyathāpi ambaṁ puṭṭho labujaṁ byākareyya, labujaṁ puṭṭho ambaṁ byākareyya evameva nettippakaraṇamārabhanto aññaṁ ārabhatīti? Tathāpi yassa yathāvuttassa sāsanavarassa atthasaṁvaṇṇanaṁ yaṁ nettippakaraṇaṁ kātukāmo yassa nettippakaraṇassa visayabhūtaṁ saṁvaṇṇetabbasahitaṁ, saṁvaṇṇetabbaṁ eva vā taṁ sāsanavaraṁ tāva dassento taṁjanakena, taṁvijānakavidūhi ca niyametuṁ, ratanattayaguṇaparidīpanañca kātuṁ **"yaṁ loko"**tyādimāha. Ayaṁ linantaracodanāsahito anusandhyattho.

"Yaṁ loko pūjayate, salokapālo sadā namassati ca.
Tasseta sāsanavaraṁ, vidūhi ñeyyaṁ naravarassā"ti—

niggahitalopaṁ katvā racitā gāthā ariyāsāmaññalakkhaṇena sampannā. Kathaṁ? Pubbaḍḍhe tiṁsa mattā, aparaḍḍhe sattavīsa mattā. Sampiṇḍitā sattapaññāsa mattāva bhavanti. Akkharānaṁ pana imissaṁ gāthāyaṁ sattatiṁsa. Tesu garukkharā vīsati, lahukkharā sattarasa bhavanti. "Tassetaṁ sāsanavaran"ti pana sānunāsikaṁ virujjhati.

Tattha niddesattho aṭṭhakathānusārena vijānitabbo. **Salokapālo** sabbo sattaloko sakkaccaṁ sabbaññutaññāṇādi-anekaguṇānussaraṇena vā pūjetabbapūjanena vā paṭipattipūjanena vā **sadā** sabbakālesu sakkaccaṁ **yaṁ** naravaraṁ **pūjayate** ceva **namassati ca, tassa** pūjetabbassa ceva namassitabbassa ca satthuno **naravarassa** tilokaggassa mayā saṁvaṇṇetabbasahitaṁ, saṁvaṇṇetabbaṁ eva vā **vidūheva ñeyyaṁ** ñātabbaṁ. Nipuṇañāṇagocaraṁ **etaṁ** mayā buddhiyaṁ ṭhapitaṁ **sāsanavaraṁ** mayā ārabhitabbassa nettippakaraṇassa visayanti paṭhamaṁ jānitabbaṁ dassetvā tassa atthasaṁvaṇṇanābhūtaṁ nettippakaraṇaṁ ahaṁ ārabhissāmi, taṁ tumhe sādhavo suṇātha manasi karothāti samudāyayojanā, avayavayojanāpi kātabbā.

Kathaṁ? **"Salokapālo loko"**ti visesanavisesitabbabhāvena yojanā. Lokapālo vajjetvā avaseso loko ca na hoti, atha kho lokapālasahito lokoti viseseti. **"Loko pūjayate ceva namassati cā"**ti kattukāraka-ākhyātakiriyābhāvena yojanā "yo karoti, sa kattā"ti vuttattā. Yo loko kārako, so kattā hotu. Yo loko pūjayate ceva namassati ca, kathaṁ so kattāti? "Yo karoti, sa kattā"ti suttassa "yo karoti kiriyaṁ nipphādeti, so kiriyānipphādako kattā"ti atthasambhavato sayanabhuñjanādisabbakiriyānipphādako kattāyeva hoti. Ayañca loko pūjananamassanakiriyānipphādakoyevāti. Kathaṁ ayaṁ loko kiriyānipphādakoti? **"Loko"**ti sattapaññattiyā paramatthato avijjamānāyapi paññāpetabbo santāne pavattamāno hadayavatthunissito cittuppādo gahetabbo, so yathārahaṁ hetādhipatisahajātādipaccayena paccayo nipphādako bhave. Evaṁ lokassa kattukārakabhāvo vijānitabboti paccayapaccayuppannabhāvena yojanā. Esa nayo tīsu piṭakesupi evarūpesu ṭhānesu.

"Yaṁ naravaraṁ pūjayate ceva namassati cā"ti kammakāraka-ākhyātakiriyābhāvena yojanā "yaṁ karoti, taṁ kamman"ti vuttattā. Yaṁ kātabbaṁ, taṁ kammaṁ hotu. Yaṁ pūjayati ceva namassati ca, kathaṁ taṁ kammanti?

“Yaṁ karoti, taṁ kamman”ti suttassa “yaṁ karoti kiriyāya sambajjhati, kiriyāya sambajjhitabbaṁ kamman”ti atthasambhavato karaṇavācakavacanīyādisabbakiriyāya sambajjhitabbaṁ kammaṁ hotveva. Ayañca naravaro pūjananamassanakiriyāya vācakavacanīyabhāvena sambajjhitabboyevāti. Kathaṁ ayaṁ naravaro vacanīyoti? Pūjananamassanacetanāya ārammaṇakaraṇavasena naravaro vacanīyo, cetanā vācakā, evaṁ vācakavacitabbabhāvo hotveva. **“Yaṁ naravaran”**ti paññattiyā paramatthato avijjamānāyapi paññāpetabbo santānavasena pavattamāno lokiyalokuttaraguṇasahito khandhapañcako vutto, so ārammaṇapaccayena paccayo, cetanā paccayuppannāti paccayapaccayuppannabhāvena yojanā. Esa nayo tīsu piṭakesu evarūpesu ṭhānesu.

“Tassa naravarassā”ti visesanavisesitabbabhāvena yojanā. Naravaro nāma nimantitabbādiko na hoti, atha kho pūjetabbo namassitabbo evāti viseseti. Tassa pūjetabbassa ceva namassitabbassa ca naravarassa sāsanavaranti jaññajanakabhāvena yojanā. Sāsanavaraṁ nāma paccekabuddhasāvakabuddharājarājādīnaṁ sāsanavaraṁ na hoti, pūjetabbassa ceva namassitabbassa ca naravarassa tilokasseva sāsanavaranti niyameti.

“Vidūhi ñeyyan”ti kattukārakakitakiriyābhāvena yojanā. Kattubhāvo heṭṭhā vuttova. **“Vidūhī”**ti sattapaññattiyā paramatthato avijjamānāyapi paññāpetabbo santāne pavattamāno sāsanavare sammohadhaṁsakañāṇasahito hadayavatthunissito cittuppādo vutto, so yathārahaṁ hetādhipatisahajātādipaccayena paccayo nipphādako bhave. Ñā-itidhātuyā atthabhūtaṁ ñāṇaṁ paccayuppannaṁ nipphādeyyaṁ bhave, evaṁ paccayapaccayuppannabhāvena yojanā.

“Ñeyyaṁ sāsanavaran”ti visesanavisesyabhāvena yojanā. Sāsanavaraṁ nāma na yena kenaci ñeyyaṁ, atha kho vidūheva saṇhasukhumañāṇena ñeyyaṁ sāsanavaranti viseseti.

“Etaṁ sāsanavaran”ti visesanavisesyabhāvena yojanā. Sāsanavaraṁ nāma mayā buddhiyaṁ aṭṭhapitaṁ appavattetabbaṁ hoti, mayā idāni nettippakaraṇassa visayabhāvena buddhiyaṁ viparivattamānaṁ ṭhapetabbaṁ pavattetabbaṁ

sāsanavaranti viseseti. Etaṁ sāsanavaraṁ nettippakaraṇassa visayanti yojanā kātabbā. Tenāha "etaṁ idāni amhehi vibhajitabbahāranayapaṭṭhānavicāraṇavisayabhūtaṁ sāsanan"ti[1]. Iccevaṁ nettiyā paṭhamagāthāya saṅkhepena yojanattho samatto.

Tattha **yan**ti aniyamanaravarassa satthuno vācakaṁ payogavantasabbanāmaṁ. Aniyamo ca pūjananamassanakiriyāya aniyamitattā vutto, na naravarato aññasattassa sambhavatoti. Esa nayo sesāniyatesupi tīsu piṭakesu. Lokiyanti ettha puññāpuññāni, tabbipāko cāti **loko.** Ettha sattanikāye puññāpuññāni lokiyanti pavattanti, tabbipāko ca lokiyati pavattati, iti sattanikāyassa puññāpuññānaṁ, tabbipākassa ca pavattanassa ādhārabhāvato "etthā"tipadena niddiṭṭho sattanikāyo **loko** nāma. **Pūjayate**ti viggahavirahitaṁ ākhyātapadaṁ, sakkaccaṁ pūjanaṁ karoti.

Lokaṁ pālentīti **lokapālā,** puññāpuññānañceva tabbipākassa ca pavattanādhārattā lokā ca. Ke te? Cattāro mahārājāno, indayamavaruṇakuverā vā, khattiyacatumahārājasakkasuyāmasantusitasunimmitaparanimmitavasavattimahābrahmādayo vā. Pālanañcettha issariyādhipaccena taṁtaṁsattalokassa aññamaññavihesananivāraṇādi-āṇāpavattāpanayasaparivāraṭṭhānantarādiniyyādanā, saha lokapālehi yo vattatīti **salokapālo.** Atha vā ye hirottappā lokaṁ pālenti, iti pālanato te hirottappā **lokapālā.** Tenāha bhagavā "dveme bhikkhave sukkā dhammā lokaṁ pālentī"ti[2]. Lokapālehi hirottappehi samannāgato loko **salokapālo** nāma. Hirottappasampanno hi sappuriso loko sakkaccaṁ sadā sabbakālesu pūjayati ceva namassati ca pāpahirijigucchanato, dhammacchandavantatāya ca.

Aññe pana pūjentā namassantāpi kadāciyeva pūjenti namassanti, na sabbadāti. **Sadā**ti pūjananamassanakālavācakaviggahavirahitaṁ vikappanāmaṁ, sabbanāmaṁ vā. **Namassatī**ti viggahavirahitaṁ ākhyātapadaṁ, sakkaccaṁ namassanaṁ karoti.

---

1. Netti-Ṭṭha 7 piṭṭhe.
2. Aṁ 1. 53; Khu 1. 219 piṭṭhesu.

Tassetāti ettha **tassā**ti niyamavācakaṁ payogavantasabbanāmaṁ viggahavirahitameva. Niyamo ca pūjananamassanakiriyāya visesito, tasmā tassa pūjananamassanakiriyāya niyamitabbassa pūjetabbassa namassitabbassa naravarassāti attho yuttova. Sesaniyamesu aññesupi eseva nayo. **Etan**ti ācariyena vibhajitabbahāranayapaṭṭhānavicāraṇavisayabhūtassa sāsanavaraparāmasanaṁ payogavantasabbanāmaṁ viggahavirahitaṁ.

Sāsati etenāti **sāsanaṁ,** etena navavidhasuttantena, navavidhasuttantasahitena vā varena sabbena samatthe veneyye diṭṭhadhammikasamparāyikaparamatthehi tividhayānamukhena yathārahaṁ satte sāsati anusāsati vineti. Iti sāsanānusāsanakiriyānusārena veneyyasattānaṁ jānanapaṭipajjanādhigamassa kāraṇakaraṇattā "etenā"ti padena niddiṭṭhaṁ navavidhasuttantaṁ, navavidhasuttantasahitaṁ vā varaṁ sabbaṁ **sāsanaṁ** nāma. Navavidhasuttantadesanāya hi veneyyānaṁ jānanaṁ purimajānanena pacchimajānanaṁ, jānanena paṭipajjanena pacchimapaṭipajjanena adhigamo, purimādhigamena pacchimādhigamo hoti. Tena vuttaṁ "saddhā sīlaṁ sutaṁ cāgo paññā saddhāya sīlassa sutassa cāgassa paññāyā"ti[1] ca "paṭhamassa jhānassa parikammaṁ paṭhamassa jhānassa"tyādi[1] ca. **Sāsa**dhātuyā desanāsaddo ca taṁjanako desanāñāṇasampayuttacittuppādo ca mukhyattho, taṁupanissayapaccayā veneyyānaṁ atthajānanapaṭipajjana-adhigamanādi kāraṇūpacārattho, "etenā"ti padena vuttāya sāsanabhūtāya nāmapaññattiyā karaṇasattisaṅkhātā upanissayapaccayasatti phalūpacārattho. Iti-saddopi tameva nāmapaññattiyā upanissayapaccayasattiṁ hetubhāvena parāmasati, tassā sattiyā ādhārabhūtā nāmapaññatti yu-paccayattho. Eseva nayo tīsu piṭakesu evarūpesu ṭhānesu.

Ekantaniyyānaṭṭhena, anaññasādhāraṇaguṇatāya ca uttamaṭṭhena **varaṁ** uttamaṁ, pariyattisāsanamhi phalaniyyādanato, magganiyyānahetubhāvato ca niyyānaṭṭhena, sāvakādīhi ajaniyattā asādhāraṇaṭṭhena ca uttamaṭṭhena **varaṁ,** varitabbanti vā **varaṁ.** Yathāvuttassa sāsanassa paṇḍitehi abhipatthitasamiddhihetutāya varitabbattā patthetabbattā **sāsanavaraṁ** nāma, yathāvuttaṭṭhena vā sāsanañca taṁ varañcāti **sāsanavaraṁ. Ca**-saddena sattibhedaṁ, **taṁ**-saddena atthābhedaṁ dasseti.

---

1. Abhi 8. 145 piṭṭhe Paṭṭhāne.

Vidantīti **vidū.** Ye paṇḍitā yathāsabhāvato kammakammaphalāni, kusalādibhede ca dhamme vidanti, iti vidanato te paṇḍitā **vidū** nāma, tehi. Ñātabbanti **ñeyyaṁ.** Ñā-dhātuyā nippariyāyato ārammaṇikaṁ ñāṇaṁ vuttaṁ, ṭhānūpacārato sāsanavarassa ārammaṇapaccayabhāvo dassito, iti-saddena ārammaṇapaccayabhāvo parāmasito. Tassa iti-saddena parāmasitabbassa ārammaṇapaccayabhāvassa ādhāraṁ sāsanavaraṁ ṇya-paccayatthoti daṭṭhabbaṁ. Ñāṇaṁ arahatīti vā **ñeyyaṁ,** vidūnaṁ ñāṇaṁ jānanaṁ ārammaṇabhāvena arahatīti attho. Imasmiṁ naye taddhitapadaṁ daṭṭhabbaṁ.

Narati netīti **naro.** Yo puriso attānaṁ itthīnaṁ uccaṭṭhānaṁ narati neti, iti naranato nayanato so puriso **naro** nāma. So hi puttabhūtopi mātuyā pituṭṭhāne tiṭṭhati, kaniṭṭhabhātubhūtopi jeṭṭhabhaginīnaṁ pituṭṭhāne tiṭṭhati. Atha vā naritabbo netabboti **naro.** So hi jātakālato paṭṭhāya yāva attano sabhāvena attānaṁ dhāretuṁ samattho na hoti, tāva parehi netabbo, na tathā añño tiracchānādikoti. Ettha pana satthuvisayatāya narati veneyyasatteti **naro**ti attho adhippeto. Satthā hi satte apāyādito sugatiṁ vā maggaphalanibbānaṁ vā netīti. Sabbaññutaññāṇādi-anekaguṇasamannāgatattā **varo** uttamo, varitabbo patthetabboti vā **varo,** tilokaggo. Pakatiyā uccaṭṭhānaṭṭho naro guṇuttamena samannāgato **varo,** naro ca so varo cāti **naravaro.** Ca-ta-saddānaṁ atthabhedo vuttova, visesanaparapadasamāsoyaṁ. Tena vuttaṁ "aggapuggalassāti attho"ti[1]. Aññe pana "narānaṁ, naresu vā varoti naravaro"ti vadanti, taṁ vacanaṁ "aggapuggalassāti attho"ti[1] aṭṭhakathāvacanena virujjhati maññe. Tassa naravarassāti. Iccevaṁ nettippakaraṇassa ādigāthāya samāsena ca vacanattho samatto.

Sarūpattho yojanatthavacanatthānusārena vijānitabbo, tathāpi visuṁ suṭṭhu jānanatthāya puna vattabbo. **"Yan"**ti padassa anaññasādhāraṇasabbaññutaññāṇādi-anekaguṇasampanno salokapālena lokena pūjetabbo ceva namassitabbo ca sāsanavaradesako tilokaggo sarūpattho. **"Loko"**ti padassa yathāvuttalokapālasahito

---

1. Netti-Ṭṭha 7 piṭṭhe.

saddhācāgādisampanno sabbasattaloko sarūpattho. Lokasaddo ekavacanayuttopi jāti-saddattā niravasesato satte saṅgaṇhāti yathā "mahājano"ti. Kāmañcettha lokasaddo "lokavidū"tyādīsu saṅkhārabhājanesupi pavatto, pūjananamassanakiriyāsādhanattā pana sattalokeva vācakabhāvena pavattoti. Tenāha "pūjanakiriyāyogyabhūtatāvasenā"ti[1].

Pūjayateti ettha pūjanakiriyāya mukhyato pūjanasaṅkhāto pūjentānaṁ cittuppādo sarūpattho, phalūpacārena taṁcittuppādassa ārammaṇapakatūpanissayabhūtā vuttappakārā sabbe buddhaguṇā sarūpatthā. **Te**vibhattipaccayassa pūjanakiriyāsādhako vuttappakāro loko ca sarūpattho, evaṁ sati atthabhedābhāvato dvīsu vācakesu ekova vācako vattabbo, kasmā ekasmiṁ atthe dve vācakā vuttāti? Nāyaṁ doso dvinnaṁ vācakānaṁ sāmaññavisesavācakattā. Lokasaddo hi pūjanakiriyāsādhako, aññakiriyāsādhako ca vadatīti sāmaññavācako ca hoti, pūjayate-saddo lokapūjana-itthipūjanapurisapūjanatiracchānapūjanādikiriyāsādhakañca vadatīti sāmaññavācako, tasmā pūjayate-saddo lokasaddassa sarūpattho, pūjanakiriyāsādhako ca na aññakiriyāsādhakoti niyameti. Lokasaddo ca pūjayatesaddassa sarūpattho pūjanakiriyāsādhako. Loko pana pūjanakiriyāsādhako itthipurisatiracchānādikoti niyameti. Tīsu piṭakesu aññesupi evarūpesu ṭhānesu eseva nayo.

"Salokapālo"ti padassa yathāvuttaseṭṭhalokapālasahagato, pūjananamassanakiriyāsādhako ca sattanikāyo sarūpattho. **"Sadā"**ti padassa rattidivasakālo atītabhagavato dharamānakālo tato parakālo abhinīhārato yāva sāsanantaradhānā kālo tato parakālo sarūpattho. So pana anāgatabuddhuppajjanakālo atītasammāsambuddhe idāni pūjayanti namassanti viya pūjayissati ceva namassissati ca. **Namassatī**ti ettha namassanakiriyāya mukhyato namassanasaṅkhāto cittuppādo sarūpattho, phalūpacārena taṁcittuppādassa ārammaṇapakatūpanissayabhūtā vuttappakārā sabbe buddhaguṇā sarūpattho.

---

1. Netti-Ṭṭha 6 piṭṭhe.

Ti-vibhattipaccayassa namassanakiriyāsādhako yathāvuttasattanikāyo loko ca sarūpattho, atthabhedābhāvepi dvinnaṁ vācakānaṁ pavattabhāvo heṭṭhā vuttova. **"Cā"**ti padassa idhekacco pūjentopi na namassati, namassantopi na pūjeti ca, ayaṁ pana sattanikāyo loko pūjayati ceva namassati cāti samuccayattho sarūpattho.

Tassāti ettha taṁ-saddassa sabbaññutaññāṇādi-anekaguṇasamannāgato pūjetabbo namassitabbo tilokaggo satthā sarūpattho, chaṭṭhīvibhattiyā janakassa naravarassa jaññena sāsanavarena sambandho padhānasarūpattho, jaññasāsanavarassa janakena naravarena sambandho apadhānasarūpattho. Tīsu piṭakesu evarūpesu aññesupi eseva nayo.

"Etan"ti padassa ācariyena vibhajitabbahāranayapaṭṭhānavicāraṇavisayabhūtaṁ sāsanaṁ sarūpattho. **"Sāsanavaran"**ti padassāpi tameva sarūpattho, etaṁ sāsanavaraṁ pariyattipaṭipattipaṭivedhabhedena tividhampi pariyattisāsanameva sabbasāsanamūlabhūtattā, nettippakaraṇassa visayabhūtattā ca visesato adhippetaṁ tassa mūlabhūtabhāvato vinayasaṁvaṇṇanādīsu bahūpakārena dassitoti amhehi na vattabbo. Vadantopi aññaṁ racitabbaṁ racituṁ asamatthova hutvā vadatīti gahitabbo vadeyya.

Taṁ pana pariyattisāsanaṁ vimuttirasavasena ekavidhaṁ, dhammavinayavasena duvidhaṁ, vinayapiṭakasuttantapiṭaka-abhidhammapiṭakavasena tividhaṁ, āṇādesanāvohāradesanāparamatthadesanāvasena tividhaṁ, yathāparādhasāsanāyathānulomasāsanāyathādhammasāsanābhedenapi tividhaṁ, saṁvarāsaṁvarakathādiṭṭhiviniveṭhanakathānāmarūpaparicchedakathābhedenapi tividhaṁ. Ettha ca desanā desakādhīnā, sāsanaṁ sāsitabbāyattaṁ, kathā kathetabbatthāpekkhāti viseso. Dīghanikāyo, majjhimanikāyo, saṁyuttanikāyo, aṅguttaranikāyo, khuddakanikāyoti nikāyabhedena pana pañcavidhaṁ, sutta, geyya, veyyākaraṇa, gāthā, udāna, itivuttaka, jātaka, abbhutadhamma, vedallabhedena pana navavidhaṁ, dhammakkhandhabhedena pana caturāsītidhammakkhandhasahassavidhaṁ, "saṁkilesabhāgiya, vāsanābhāgiya, nibbedhabhāgiya, asekkhabhāgiyāti amissāni cattāri, saṁkilesabhāgiyavāsanābhāgiya, saṁkilesabhāgiyanibbedhabhāgiya, saṁkilesabhāgiya

asekkhabhāgiya, vāsanābhāgiyanibbedhabhāgiyāti missakadukāni cattāri, saṁkilesabhāgiyavāsanābhāgiya-asekkhabhāgiya, saṁkilesabhāgiya vāsanābhāgiya nibbedhabhāgiyāti missakatikāni dve, taṇhāsaṁkilesa, diṭṭhisaṁkilesa, duccaritasaṁkilesa, taṇhāvodānabhāgiya, diṭṭhivodānabhāgiya, duccaritavodānabhāgiyāti chā"ti[1] soḷasannaṁ suttānaṁ bhedena soḷasavidhaṁ, "lokiya, lokuttara, lokiyalokuttara, sattādhiṭṭhāna, dhammādhiṭṭhāna, sattadhammādhiṭṭhāna, ñāṇa, ñeyya, ñāṇañeyya, dassana, bhāvanā, dassanabhāvanā, sakavacana, paravacana, sakavacanaparavacana, vissajjanīya, avissajjanīya, vissajjanīya-avissajjanīya, kamma, vipāka, kammavipāka, kusala, akusala, kusalākusala, anuññāta, paṭikkhitta, anuññātapaṭikkhitta, thavassa bhedena aṭṭhavīsatividhan"ti[2] evamādibahuvidhaṁ pariyattisāsanaṁ nettippakaraṇassa visesato visayaṁ, tassa visayabhāve sati paṭipattipaṭivedhasaṅkhātaṁ sāsanadvayampi tammūlakattā visayaṁ hoti pariyāyatoti daṭṭhabbaṁ.

"Vidūhī"ti padassa yathāvuttasāsanavarassa saparasantānapavattanapavattāpanādi vasena vijānanasamattho saṇhasukhumañāṇādiguṇasampanno kalyāṇaputhujjanasotāpannādiko puggalo sarūpattho. **"Ñeyyan"**ti padassa tādisehi vidūhi saṇhasukhumañāṇādinā vijānitabbaṁ sāsanavaraṁ sarūpattho. **"Naravarassā"**ti padassa ekavidhādibhedassa sāsanavarassa janako anekaguṇasampanno tilokaggo sarūpattho. Iccevaṁ nettiyā ādigāthāya sarūpattho saṅkhepena vijānitabbo.

Evaṁ tassā anusandhyādīnaṁ jānitabbabhāve satipi ajānanto viya pucchitvā dosaṁ āropetvā parihāravasenāpi gambhīrādhippāyassa anākulassa visesajānanaṁ bhavissati, tasmā pucchitvā dosaṁ ropetvā parihāravasena gambhīrādhippāyaṁ sampiṇḍetvā kathayissaṁ. Amhākācariya kimatthaṁ "yaṁ loko"tyādimāha? Nettippakaraṇaṁ kātuṁ. Evaṁ sati nettippakaraṇabhūtaṁ "soḷasahārā netti"tyādikaṁ eva vattabbaṁ, kasmā taṁ avatvā tato nettippakaraṇato aññaṁ "yaṁ loko pūjayate"tyādimāha. Seyyathāpi samuddaṁ gacchanto himavantaṁ gacchati, himavantaṁ gacchanto samuddaṁ gacchati, evameva nettippakaraṇaṁ

1. Khu 10. 106 piṭṭhe. 2. Khu 10. 139 piṭṭhe.

karonto sāsanavaradassanaṁ karotīti? Saccaṁ, tathāpi yassa saṁvaṇṇanaṁ nettippakaraṇaṁ kātukāmo taṁ sāsanavaraṁ paṭhamaṁ dassetuṁ "yaṁ loko"tyādimāha. Evaṁ sati "etaṁ sāsanavaran"ti ettakameva vattabbaṁ, kasmā "yaṁ loko"tyādi vuttanti? Taṁ sāsanavaraṁ janakena naravarena niyametvā thometuṁ vuttaṁ. Tathāpi "tassa naravarassā"ti ettakameva vattabbaṁ, kasmā "yaṁ loko"tyādi vuttanti? Taṁ janakaṁ naravaraṁ lokapālena lokaseṭṭhena saddhiṁ sabbena lokena pūjanīyanamassanīyabhāvena thometuṁ "yaṁ loko"tyādi vuttaṁ. Pūjentāpi vanditvā pūjenti, tasmā "pūjayate"ti ettakameva vattabbanti? Tathāpi keci kesañci pūjāsakkārādīni karontāpi tesaṁ apākaṭaguṇatāya namakkāraṁ na karonti, evaṁ bhagavato yathābhūta-abbhuggatasaddatāya pana bhagavantaṁ pūjetvāpi vandatiyevāti dassetuṁ "namassati cā"ti vuttaṁ. Pūjento, namassanto ca na kadāciyeva, atha kho sabbakālanti dassetuṁ "sadā"ti vuttaṁ. Tādisassa naravarassa tādisaṁ sāsanavaraṁ saṇhasukhumañāṇasampannehi vidūheva sukhumañāṇeneva ñeyyanti sāsanavaraṁ thometuṁ "vidūhi ñeyyan"ti vuttaṁ.

Ettha ca "pūjayate, namassatī"ti etehi pūjananamassanakiriyāya hetubhūtā sabbaññutaññāṇādayo aneke lokiyalokuttaraguṇā pakāsitā honti te guṇe āgamma sabbalokassa pūjananamassanacetanāya pavattanato. Tesu hi kiñci sarūpato, kiñci anumānato sāriputtattherādayo anussaranti pūjenti namassanti. Tena vuttaṁ "anussaretha sambuddhan"ti[1]. Ekadesaguṇāpi pūjārahā namassanārahā, kasmā sabbepi guṇā pakāsitāti? Sabbaguṇadassanena bodhisambhārasambharaṇamahākaruṇāyogasaṅkhātahetuñāṇapahāna-ānubhāvarūpakāyasampattisaṅkhātaphalahitajjhāsayindriyapākakālāgamanadesanāñāṇasaṅkhātasattupakārasampadāvasena thomanā dassitā. Tena attahitapaṭipatti, parahitapaṭipatti ca nirupakkilesūpagamanāpagamanañca lokasamaññānupapavatti, tadanatidhāvanañca caraṇasampatti, vijjāsampatti ca attādhipatitā, dhammādhipatitā ca lokanātha-attanāthatā ca pubbakārikataññutā ca aparantapatā, anattantapatā ca buddhakaraṇadhammabuddhabhāvasiddhi ca

1. Saṁ 1. 222 piṭṭhe.

paratāraṇa-attatāraṇañca sattānuggahacittatā, dhammavirattacittatā ca pakāsitā bhavanti. Tena sabbappakārena anuttaradakkhiṇeyyatā-uttamapūjanīyanamassanīyabhāvapūjananamassanakiriyāya ca khettaṅgatabhāvaṁ pakāseti. Tena pūjanakanamassanakānaṁ yathicchitabbapayojanasampatti pakāsitāti sabbaguṇā pakāsitāti.

Ādikalyāṇatādiguṇasampattiyā **varaṁ** aggaṁ uttamaṁ, nipuṇañāṇagocaratāya paṇḍitavedanīyañca, tasmā "varaṁ ñeyyan"ti vacanehi svākkhātatādayo sabbe dhammaguṇā pakāsitā. Ariyasaccapaṭivedhena samugghātakilesasammohāyeva paramatthato paṇḍitā bālyādisamatikkamanato, tasmā bhāvitalokuttaramaggā, sacchikatasāmaññaphalā ca puggalā visesato "vidū"ti vuccanti. Te hi yathāvuttasāsanavaraṁ aviparītato ñātuṁ, netuñca saparasantāne sakkuṇanti, tasmā ye suppaṭipannatādayo anekehi suttapadehi saṁvaṇṇitā, te ariyasaṁghaguṇāpi niravasesato "vidūhī"ti padena pakāsitāti. Evaṁ nettiyā paṭhamagāthāya "etaṁ sāsanavaran"ti padena sāsanattayaṁ saṅgaṇhitvā tattha itaresaṁ dvinnaṁ adhigamūpāyabhāvato sabbasāsanamūlabhūtassa, attano nettippakaraṇassa ca visayabhūtassa pariyattisāsanavarassa dassanamukhena sabbe ratanattayaguṇepi thomanāvasena nayatova pakāsitā honti. Nayato hi dassitā sabbe guṇā niravasesā gahitā bhavanti, na sarūpato. Tenāha bhagavantaṁ ṭhapetvā paññavantānaṁ aggabhūto dhammasenāpatisāriputtattheropi buddhaguṇaparicchedanamanuyutto "apica me dhammanvāyo vidito"ti[1] bhagavatāpi—

"Evaṁ acintiyā buddhā, buddhadhammā acintiyā.
Acintiye pasannānaṁ, vipāko hoti acintiyo"ti[2]—

gāthā vuttā. Tattha **buddhadhammā**ti buddhaguṇā. Amhākaṁ pana yāvajīvaṁ ratanattayaguṇaparidīpane ati-ussāhantānampi sarūpato nīharitvā dassetuṁ asamatthabhāvo pageva paṇḍitehi veditabboti.

1. Dī 2. 70 piṭṭhe.
2. Khu 3. 7; Khu 10. 118 piṭṭhesu.

Iccevaṁ—

> “Yaṁ loko pūjayate, salokapālo sadā namassati ca.
> Tasseta sāsanavaraṁ, vidūhi ñeyyaṁ naravarassā”ti—

niggahitalopavasena vuttāya gāthāya saṅkhepena kathito anusandhyādiko samattoti.

> “Yaṁ loko pūjayate, sa lokapālo sadā namassati ca.
> Taṁ tassa sāsanavaraṁ, vidūhi ñeyyaṁ naravarassā”ti—

gāthaṁ apare paṭhanti. Tassāpi anusandhyattho vuttanayova. Yojanattho pana viseso. Tattha hi salokapālo loko yassa satthuno naravarassa **yaṁ sāsanavaraṁ** saṁvaṇṇetabbasahitaṁ, saṁvaṇṇetabbaṁ eva vā pūjayate ceva namassati ca, **tassa** lokapālassa satthuno **taṁ** pūjetabbaṁ, namassitabbañca vidūheva viññātabbaṁ, etaṁ sāsanavaraṁ nettippakaraṇassa visayanti gahetabbanti yojanā. Yojanākāropi heṭṭhā vuttanayova.

Viggahatthopi viseso. Imasmiñhi naye lokaṁ pālentīti **lokapālā,** yathāvuttacatumahārājādayo. Tehi lokapālehi sahitaṁ sabbalokaṁ pāleti lokagganāyakattāti **lokapālo**ti bhagavāpi lokapālasaddena vutto. So hi **“tassā”**ti ettha **taṁ**-saddena parāmasīyati, tasmā tassa lokapālassa satthuno naravarassāti attho gahito. Yadi evaṁ lokapālo guṇībhūto apadhāno padhānabhūtaṁ lokaṁ visesetvā vinivatto, kathaṁ taṁ-saddena parāmasīyatīti? Lokavisesako samānopi sāsanavarāpekkhatāya janakasāmibhāvena sambandhivisesabhūtattā padhānabhūto viya parāmasīyatīti. Bhagavā sāsanavarassa sāmibhāvena gahito. Kathaṁ sāsanavarassa sāmī bhagavā sāsanavaraṁ pūjayatīti? Na cāyaṁ virodho. Buddhā hi bhagavanto dhammagaruno, te sabbakālaṁ dhammamapacayamānāva viharantīti. Buddhānañhi dhammagarudhammāpacayamānabhāvo “yannūnāhaṁ -pa- tameva dhammaṁ sakkatvā garuṁ katvā mānetvā pūjetvā upanissāya vihareyyan”ti[1] vutto, tasmā lokapālo bhagavā

---

1. Aṁ 1. 329 piṭṭhe.

sāsanavaraṁ pūjayatīti daṭṭhabbo. Evaṁ sati lokapālo bhagavā sāsanavaraṁ pūjayatīti attho yutto hotu, kathaṁ lokapālo bhagavā sāsanavaraṁ namassatīti yuttoti? Yuttova "namassatī"ti padassa garukaraṇena tanninnapoṇapabbhāroti atthassāpi labbhanato. Bhagavā hi dhammagarutāya sabbakālaṁ dhammaninnapoṇapabbhārabhāvena viharatīti. Vuttañhetaṁ "yena sudaṁ niccakappaṁ viharāmī"ti-ādi[1]. Sesamettha heṭṭhā vuttanayena vā saṁvaṇṇanāsu vuttanayena vā ñātabbanti amhehi na vitthārīyati.

Evaṁ paṭhamagāthāya "sāsanavaran"ti padena tividhampi sāsanaṁ saṅgaṇhitvā tattha pariyattisāsanameva attano nettippakaraṇassa visayaṁ niyametvā dassento **"dvādasa padāni"**tyādimāha. Atha vā paṭhamagāthāya ratanattayathomanena saha nettippakaraṇatāvisayaṁ sāsanavaraṁ ācariyena dassitaṁ, "tassa sāsanavaraṁ kiṁ sabbaṁyeva nettippakaraṇassa visayaṁ, udāhu pariyattisāsanamevā"ti pucchitabbattā pariyattisāsanabhūtaṁ suttamevāti dassento **"dvādasa padāni suttan"**ti-ādimāha. Tattha "sāsanavaran"ti sāmaññena vuttampi pariyattisuttameva sāsanavaranti gahetabbanti attho. "Taṁ pana katividhan"ti vattabbattā **"dvādasa padānī"**ti vuttaṁ, saṅkhepato pabhedena dvādasavidhanti attho. Pabhedato dvādasavidhampi byañjanapada-atthapadato pana duvidhamevāti dassetuṁ **"taṁ sabbaṁ byañjanañca attho cā"**ti vuttaṁ. "Tasmiṁ dvaye ekameva sarūpato nettippakaraṇassa visayanti viññeyyaṁ, udāhu ubhayan"ti pucchitabbattā ubhayanti dassetuṁ **"taṁ viññeyyaṁ ubhayan"**ti vuttaṁ. Vacanavacanīyabhāvena sambandhe yasmiṁ byañjane, atthe ca "suttan"ti vohāro pavatto, taṁ ubhayaṁ sarūpato nettippakaraṇassa visayanti viññeyyanti attho. "Kinti viññeyyan"ti vattabbattā **"ko attho, byañjanaṁ katama"**ti vuttaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti—chabyañjanapadacha-atthapadabhedena dvādasavidhaṁ byañjanapada-atthapadavasena duvidhaṁ sabbapariyattisaṅkhātaṁ suttaṁ mama nettippakaraṇassa visayaṁ sāsanavaranti ñātabbaṁ. Sarūpato pucchitvā atthapadaṁ, byañjanapadañca sarūpato ñātabbanti.

Evaṁ paṭhamagāthāya "sāsanavaran"ti vuttassa suttassa pariyattibhāvañceva atthapadabyañjanapadabhāvena veditabbattañca dassetvā idāni tassa suttassa

---

1. Ma 1. 316 piṭṭhe.

pavicayūpāyaṁ nettippakaraṇaṁ padatthavibhāgena dassetuṁ **"soḷasahārā"**tyādimāha. Atha vā dutiyagāthāya nettippakaraṇassa visayaṁ sāsanavaraṁ niyametvā dassitaṁ, "netti nāma katamā, katividhā"ti pucchitabbattā nettināma ettikāti saṅkhepato dassetuṁ **"soḷasahārā"**tyādimāha. Tattha tassa sāsanassa suttassa atthapariyeṭṭhi nettisaṁvaṇṇanā mayā mahākaccāyanena niddiṭṭhā **netti** nāma soḷasahārasamudāya pañcanayasamudāyā aṭṭhārasamūlapadasamudāyāti vijānitabbāti.

Te hārādayo kenaṭṭhena **netti** nāma? Veneyyasatte ariyadhammaṁ netīti nettīti evamādi attho saṁvaṇṇanāsu[1] vuttova. Imāya tatiyagāthāyapi "mahākaccānena niddiṭṭhā"ti pāṭho sundaro. "Mahākaccāyanena niddiṭṭhā"ti vā pāṭho, na sundaro. Lakkhaṇañhi mayā heṭṭhā vuttanti. "Soḷasahārādisamudāyā nettī"ti vuttā, te hārā suttassa byañjanavicayo vā honti, atthavicayo vā, nayā ca byañjanavicayo vā honti, atthavicayo vāti vicāraṇāyaṁ sati "ime imassa vicayo"ti niyametvā dassetuṁ **"hārā byañjanavicayo"**ti-ādimāha. Tattha hārā suttassa byañjanavicayo honti, na atthavicayo soḷasahārānaṁ mūlapadaniddhāraṇaṁ vajjetvā byañjanamukheneva saṁvaṇṇanābhāvato. Tayo pana nayā suttassa atthavicayo honti, tiṇṇaṁ nayānaṁ mūlapadasaṅkhāta-avijjādisabhāvadhammaniddhāraṇamukheneva suttassa atthasaṁvaṇṇanābhāvatoti.

Taṁ ubhayaṁ sutte saṁvaṇṇanābhāvena kenaci katthaciyeva yojetabbaṁ, udāhu sabbathā sabbattha yojitan"ti pucchitabbabhāvato taṁ ubhayaṁ sabbattha suttesu sabbathā yojitanti dassetuṁ **"ubhayaṁ pariggahītan"**ti vuttaṁ. Hārā ceva nayā ca ubhayaṁ suttassa atthaniddhāraṇavasena parito samantato gahitaṁ sabbathā suttesu yojitanti.

"Hārādisamudāyabhūtaṁ nettisaṅkhātaṁ suttaṁ kathaṁ saṁvaṇṇetabbaṁ suttaṁ saṁvaṇṇetī"ti vattabbabhāvato vuttaṁ **"vuccati suttaṁ yathāsuttan"**ti. Nettisaṅkhātaṁ saṁvaṇṇanāsuttaṁ saṁvaṇṇetabbasuttānurūpaṁ yathā yena yena desanāhārena vā aññena vā saṁvaṇṇetabbaṁ, tena tena **vuccati**

1. Netti-Ṭṭha 2 piṭṭhe.

saṁvaṇṇetīti attho. Atha vā "nettisaṅkhātaṁ suttaṁ kittakaṁ saṁvaṇṇetabbaṁ suttaṁ saṁvaṇṇetī"ti vattabbabhāvato vuttaṁ **"vuccati suttaṁ yathāsuttan"**ti. Tattha **yathāsuttaṁ** yaṁ yaṁ suttaṁ bhagavatā vuttaṁ, taṁ taṁ sabbaṁ suttaṁ nettisaṅkhātaṁ suttaṁ **vuccati** vadati assādādīnavadassanavasena saṁvaṇṇetīti. Tena vuttaṁ "nettinayena hi saṁvaṇṇetuṁ asakkuṇeyyaṁ nāma suttaṁ natthī"ti[1].

"Yaṁ yaṁ bhagavatā desitaṁ suttaṁ nettisaṁvaṇṇanāya saṁvaṇṇitaṁ, sā saṁvaṇṇetabbā desanā ca viññeyyā, udāhu desitabbañcā"ti vattabbabhāvato **"yā ceva desanā"**tyādimāha. Yā ceva desanā pāḷi saṁvaṇṇitā sā ca, tāya desanāya desitaṁ yaṁ dhammajātaṁ, tañca ubhayaṁ vimuttāyatanadesanāsīsena paricayaṁ karontehi ekantena viññeyyaṁ ubhayasseva anupādisesaparinibbānapariyosānānaṁ sampattīnaṁ hetubhāvato. "Tassa ubhayassa vijānane sādhetabbe sādhetabbassa vijānanassa hetubhūtā katamā anupubbī"ti pucchitabbabhāvato vuttaṁ **"tatrā"**tyādi. Tattha **tatra** vijānane sādhetabbe suttādinavaṅgassa sāsanassa atthapariyesanā atthavicāraṇā hāranayānaṁ **ayaṁ anupubbī** vijānanassa sādhetabbassa hetubhūtā anupubbī nāmāti attho. Atha vā tassa ubhayassa vijānane sādhetabbe suttādinavaṅgassa sāsanassa atthapariyesanāya atthavicāraṇāya ayaṁ anupubbī vijānanassa sādhetabbassa hetubhūtā anupubbī nāmāti. Atha vā vakkhamānāya hāranayānupubbiyā navavidhasuttantapariyesanā vijānanassa hetubhūtāti veditabbā. Tenākāreneva **aṭṭhakathāyaṁ** tidhā vuttāti.

Saṅgahavārassa atthavibhāvanā niṭṭhitā.

---

2. Uddesavāra-atthavibhāvanā

1. Evaṁ saṅgahavārena saṅkhepato dassite hārādayo idāni vibhāgena dassetuṁ **"tattha katame soḷasa hārā"**ti-ādidesanā

---

1. Netti-Ṭṭha 12 piṭṭhe.

āraddhā. Atha vā soḷasahārādisamudāyā netti nāma mayā mahākaccānena niddiṭṭhāti vuttā, "katame te soḷasa hārā"ti pucchitabbattā vuttaṁ **"tattha soḷasa hārā"**tyādi. Tattha **tatthā**ti tesu soḷasahārādīsu. Desanā hāro, vicayo hāro -pa- samāropano hāroti ime soḷasa hārāti daṭṭhabbā.

Tattha sabbasādhāraṇattā hārapadassa vacanattho paṭhamaṁ vattabbo. Kenaṭṭhena hārāti? Harīyanti etehīti **hārā.** Etehi saṁvaṇṇanāvisesehi saṁvaṇṇiyesu suttageyyādīsu aññāṇasaṁsayavipallāsā harīyanti, iti aññāṇādiharaṇakāraṇattā "etehī"ti padena niddiṭṭhā saṁvaṇṇanāvisesā **hārā** nāma, haradhātuyā ācariyassa vacībhedasaddo, taṁsamuṭṭhāpako cittuppādo ca mukhyattho, veneyyānaṁ saṁvaṇṇetabbasuttassa atthajānanādiñāṇasampayuttacittuppādo kāraṇūpacārattho, tassa upanissayapaccayabhūtānaṁ saṁvaṇṇanāvisesānaṁ upanissayapaccayasatti phalūpacārattho, iti-saddena sā upanissayapaccayasattiyeva parāmasīyati. Taṁsattisampannā saṁvaṇṇanāvisesā ṇa-paccayatthā honti. Esa nayo evarūpesu ṭhānesupi. Vitthāro **aṭṭhakathāyaṁ**[1] vutto eva.

Asādhāraṇato pana desīyati etāyāti **desanā.** Etāya saṁvaṇṇanāya saṁvaṇṇetabbasuttattho desīyati saṁvaṇṇīyati saṁvaṇṇanānusārena ñāpīyati, iti ñāpanakāraṇattā "etāyā"ti padena niddiṭṭhā visesasaṁvaṇṇanā **desanā** nāma, na pāḷidesanā, pāḷidesanāya saṁvaṇṇetabbasaṁvaṇṇanābhāvena sahacaraṇato vā desanā. Kiñcāpi aññe hārā desanāpāḷisaṅkhātassa suttassa atthasaṁvaṇṇanābhāvato desanāya sahacārino honti, ayaṁ pana hāro yebhuyyena yathārutavaseneva viññāyamānattā pāḷidesanāya saha caratīti vattabbataṁ arahati, na tathā pare. Na hi assādādīnavanissaraṇādisandassanalakkhaṇarahitā pāḷidesanā atthi, ayañca hāro assādādisandassanalakkhaṇoti.

Viciyanti etenāti **vicayo.** Etena saṁvaṇṇanāvisesena sutte padapañhādayo viciyanti, iti vicāraṇakāraṇattā so

1. Netti-Ṭṭha 15 piṭṭhe.

saṁvaṇṇanāviseso **vicayo** nāma. Katvatthādhikaraṇatthāpi labbhanti. Saṁvaṇṇetabbasuttena padapañhādivicayanalakkhaṇo saṁvaṇṇanāviseso **vicayo hāro.**

Yuttāyutti vicārīyati etāyāti **yutti.** Etāya visesasaṁvaṇṇanāya sabbesaṁ hārānaṁ bhūmigocarānaṁ yuttāyutti vicārīyati, iti vicāraṇakāraṇattā "etāyā"ti padena niddiṭṭhā visesasaṁvaṇṇanā **yutti** nāma. Idhā uttarapadalopo daṭṭhabbo, yuttiyā vicāraṇā, vicāraṇīyabhāvena sahacaraṇato vā yutti. Sabbahārānaṁ bhūmigocarānaṁ yuttāyuttivicāraṇalakkhaṇo saṁvaṇṇanāviseso **yutti hāro.**

Padati pavatteti phalaṁ etenāti **padaṁ,** kāraṇaṁ. Ṭhanti tiṭṭhanti ettha phalāni tadāyattavuttitāyāti **ṭhānaṁ,** kāraṇaṁ. Padañca taṁ ṭhānañcāti **padaṭṭhānaṁ,** āsannakāraṇaṁ. Sutte āgatadhammānaṁ padaṭṭhānaṁ vicārīyati etāyāti **padaṭṭhānā,** visesasaṁvaṇṇanā, vicāraṇalopova, sutte āgatadhammānaṁ padaṭṭhānānaṁ, tesañca padaṭṭhānānaṁ vicāraṇalakkhaṇo saṁvaṇṇanāviseso **padaṭṭhāno hāro.**

Sutte avuttāpi samānalakkhaṇā dhammā lakkhīyanti etena saṁvaṇṇanāvisesenāti **lakkhaṇo,** sutte vuttena dhammena samānalakkhaṇānaṁ dhammānaṁ avuttānampi niddhāraṇalakkhaṇo saṁvaṇṇanāviseso **lakkhaṇo hāro.**

Sutte dassiyamānā nibbacanādayo cattāropi viyūhīyanti vibhāgena sampiṇḍīyanti ettha, etena vāti **byūho,** catunnaṁ nibbacanādīnaṁ byūho **catubyūho.** Nibbacanādhippāyabyañjanānañceva desanānidānassa ca pubbāparena saddhiṁ sandassanalakkhaṇo saṁvaṇṇanāviseso **catubyūho hāro.**

Desanāya gahitadhammena sabhāgā, visabhāgā ca dhammā āvaṭṭīyanti ettha, etena vāti **āvaṭṭo,** desanāya gahitadhammānaṁ sabhāgavisabhāgadhammavasena āvaṭṭanalakkhaṇo saṁvaṇṇanāviseso **āvaṭṭo hāro.**

Asādhāraṇāsādhāraṇānaṁ saṁkilesadhamme, vodānadhamme ca sādhāraṇāsādhāraṇato, padaṭṭhānato, bhūmito ca vibhajanalakkhaṇo saṁvaṇṇanāviseso **vibhatti hāro.**

Sutte niddiṭṭhā dhammā paṭipakkhavasena parivattīyanti iminā, ettha vāti **parivatto,** sutte niddiṭṭhānaṁ dhammānaṁ paṭipakkhato parivattanalakkhaṇo saṁvaṇṇanāviseso **parivattano hāro.**

Sutte vuttassa ekasseva atthassa vācakaṁ vividhaṁ vacanaṁ ettha saṁvaṇṇanāviseseti vivacanaṁ, vivacanameva **vevacanaṁ,** sutte vutte ekasmiṁ atthe anekapariyāyasaddayojanālakkhaṇo saṁvaṇṇanāviseso **vevacano hāro.**

Sutte vuttā atthā pakārehi ñāpīyanti iminā, ettha vāti **paññatti,** ekekassa dhammassa anekāhi paññattīhi paññāpetabbākāralakkhaṇo saṁvaṇṇanāviseso **paññatti hāro.**

Suttāgatā dhammā paṭiccasamuppādādīsu otarīyanti anuppavesīyanti ettha, etena vāti **otaraṇo,** paṭiccasamuppādādimukhehi suttatthassa otaraṇalakkhaṇo saṁvaṇṇanāviseso **otaraṇo hāro.**

Sutte padapadatthapañhārambhā sodhīyanti samādhīyanti ettha, etena vāti **sodhano,** sutte padapadatthapañhārambhānaṁ sodhanalakkhaṇo saṁvaṇṇanāviseso **sodhano hāro.**

Sāmaññavisesabhūtā dhammā vinā vikappena adhiṭṭhīyanti anuppavattīyanti ettha, etena vāti **adhiṭṭhāno,** suttāgatānaṁ dhammānaṁ avikappanavasena sāmaññavisesaniddhāraṇalakkhaṇo saṁvaṇṇanāviseso **adhiṭṭhāno hāro.**

Yo hetu ceva paccayo ca phalaṁ parikaroti abhisaṅkharoti, iti so hetu ceva paccayo ca **parikkhāro,** yo saṁvaṇṇanāviseso taṁ parikkhāraṁ hetuñceva paccayañca ācikkhati, iti so saṁvaṇṇanāviseso **parikkhāro** nāma. Sutte āgatadhammānaṁ parikkhārasaṅkhāte hetupaccaye niddhāretvā saṁvaṇṇanālakkhaṇo saṁvaṇṇanāviseso **parikkhāro hāro.**

Sutte āgatadhammā padaṭṭhānādimukhena samāropīyanti ettha, etena vāti **samāropano,** sutte āgatadhammānaṁ padaṭṭhānavevacanabhāvapahānasamāropanavicāraṇalakkhaṇo saṁvaṇṇanāviseso **samāropano hāro.** Bhāvasādhanavasenāpi sabbattha vacanattho vattabboti tassāpi vasena yojetabbanti. Sesaṁ saṁvaṇṇanānusārena ñātabbanti.

"Tattha katame soḷasa hārā desanā"tyādinā hārasarūpaṁ vuttaṁ, kimatthaṁ "tassānugīti"tyādi vuttanti? Anugītigāthāya sukhaggahaṇatthaṁ puna **"tassānugīti desanā vicayo yutti"**tyādi vuttaṁ. Tattha **tassā**ti hāruddesassa. **Anugītī**ti anu pacchā gāyanagāthā. **(Pañcadaso**ti)[1] pañcadasamo. **Soḷaso**ti soḷasamo. **Atthato asaṁkiṇṇā**ti desanādipadatthato lakkhaṇatthato saṅkarato rahitā. Tena vuttaṁ **aṭṭhakathāyaṁ** "so ca nesaṁ asaṅkaro lakkhaṇaniddese supākaṭo hotī"ti[2]. Sesaṁ saṁvaṇṇanānusārena ñātabbanti. "Keci hārā kehici hārehi saṁkiṇṇā viya dissanti, kasmā asaṁkiṇṇāti ñātabban"ti vattabbattā vuttaṁ **"etesañcevā"**ti-ādi. Tattha **etesañceva bhavatī**ti etesaṁ soḷasannaṁ hārānaṁ yathā yenākārena asaṅkaro hoti, tathā asaṅkarākārena bhavati. Ayati pavattati nayavibhattīti **ayā,** vitthārena ayāti **vitthāratayā,** ta-kāro missakadosāpagamatthāya āgato, nayavibhattivisesavacanaṁ. Nayena ñāyena vibhatti **nayavibhatti,** na pañcanayavibhattāhārānaṁ vitthārena pavattā ñāyavibhatti tathā asaṅkarākārena bhavati tasmiṁ asaṁkiṇṇāti ñātabbāti adhippāyo.

2. Soḷasa hārā sarūpato vuttā, amhehi ca viññātā, "katame pañca nayā"ti vattabbabhāvato tathā pucchitvā sarūpato uddisituṁ **"tattha katame pañca nayā"**tyādi vuttaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "evaṁ hāre uddisitvā idāni naye uddisituṁ 'tattha katame'ti-ādi vuttan"ti[2] vuttaṁ. "Tattha nayanti saṁkilese, vodāne ca vibhāgato ñāpentīti **nayā,** nīyanti vā tāni ettha, etehi vāti **nayā**"ti-ādinā[2] **aṭṭhakathāyaṁ** vitthārena vacanattho vutto. **Nī-**dhātuyā nandiyāvaṭṭādinayānusārena saṁkilese, vodāne ca ālambitvā pavatte ñāṇasampayuttacittuppādo mukhyattho, nandiyāvaṭṭādinayānaṁ upanissayapaccayasatti phalūpacārato gahitā, iti-saddo taṁ phalūpacārato gahitasattiṁ parāmasi, taṁsattisahitā nandiyāvaṭṭādinayā apaccayatthā.

Taṇhā-avijjāhi saṁkilesapakkhassa suttassa, samathavipassanāhi vodānapakkhassa suttassa catusaccayojanamukhena nayanalakkhaṇo

---

1. (...) Pāḷiyaṁ natthi. 2. Netti-Ṭṭha 17 piṭṭhe.

saṁvaṇṇanāviseso **nandiyāvaṭṭo nayo.** Tattha **catusaccan**ti taṇhā ca avijjā ca bhavamūlattā samudayasaccaṁ, avasesā tebhūmakā dhammā dukkhasaccaṁ, samathavipassanā maggasaccaṁ, tena pattabbā asaṅkhatadhātu nirodhasaccanti.

Tīhi avayavehi lobhādīhi saṁkilesapakkhe, tīhi avayavehi alobhādīhi ca vodānapakkhe pukkhalo sobhanoti **tipukkhalo,** akusalamūlehi saṁkilesapakkhassa, kusalamūlehi vodānapakkhassa suttatthassa catusaccayojanamukhena nayanalakkhaṇo saṁvaṇṇanāviseso **tipukkhalo.**

Sīhassa bhagavato vikkīḷitaṁ ettha nayeti **sīhavikkīḷito,** subhasaññādīhi vipallāsehi sakalasaṁkilesapakkhassa, saddhindriyādīhi vodānapakkhassa suttatthassa catusaccayojanamukhena nayanalakkhaṇo saṁvaṇṇanāviseso **sīhavikkīḷitanayo.**

Atthanayattayadisābhāvena kusalādidhammānaṁ ālocanaṁ **disālocanaṁ.** Tassa tassa atthanayassa yojanatthaṁ katesu suttassa atthavissajjanesu ye vodānādayo, saṁkilesikā ca tassa tassa nayassa disābhūtā dhammā suttato niddhāretvā kathitā, tesaṁ yathāvuttadhammānaṁ citteneva "ayaṁ paṭhamā disā, ayaṁ dutiyā disā"ti-ādinā ālocanaṁ **disālocanaṁ.**

Tathā ālocitānaṁ dhammānaṁ atthanayattayayojane samānayanato aṅkuso viyāti **aṅkuso,** tassa tassa nayassa disābhūtānaṁ kusalādidhammānaṁ samānayanaṁ **aṅkuso nayo.**

Lañjetīti **lañjako.** Yo nayo suttatthaṁ lañjeti pakāseti, iti lañjanato pakāsanato so nayo lañjako nāma, nayo ca so lañjako cāti **nayalañjako.** Nayalañjako paṭhamo nandiyāvaṭṭo nāma, nayalañjako dutiyo tipukkhalo nāma, nayalañjako tatiyo sīhavikkīḷito nāmāti yojetabbo.

Uggatānaṁ visesena uggatoti **uttamo,** taṁ uttamaṁ. **Gatā**ti ñātā, matāti attho. "Matā"ti vā pāṭho. Sesamettha vuttanayānusārenapi saṁvaṇṇanānusārenapi jānitabbanti.

Yathāvuttanayavisesasaṁvaṇṇanāya ṭīkāyaṁ—

> “Samūhādiṁ upādāya lokasaṅketasiddhā vohāramattatā **sammutisabhāvo,** pathavīphassādīnaṁ kakkhaḷaphusanādilakkhaṇaṁ **paramatthasabhāvo.** Ayañhettha saṅkhepo—yasmiṁ bhinne, itarāpohe vā cittena kate na tathā buddhi, idaṁ **sammutisaccaṁ** yathā ghaṭe, sasambhārajale ca, tabbipariyāyena **paramatthasaccan**”ti—

vacane ghaṭakathala-āpajalakaddamādisaṅkhātaṁ samūhādiṁ upādāya lokassa pubbe ghaṭakathala-āpajalakaddamādisaṅketasiddhā ghaṭakathala-āpajalakaddamādivohāramattatā **sammutisabhāvo** saṅketavasena avitathattā. Pathavī-ādīnaṁ kakkhaḷādilakkhaṇaṁ, phassādīnaṁ phusanādilakkhaṇaṁ **paramatthasabhāvo.** “Yadi evaṁ ghaṭādike abhinne vā āpādike vā anurūpena ūnabhāvena appavattamāne vā sati sammutibhāvo hotu, bhinne vā ūne vā kathaṁ sammutibhāvo bhaveyya, pathavīphassādīnampi bhijjamānattā, kakkhaḷaphusanādīnañca pathavīphassādīhi anaññattā kathaṁ paramatthasabhāvo bhaveyya, katamena saṅkhepena atthena sammutisabhāvo, paramatthasabhāvo ca amhehi jānitabbo”ti vattabbabhāvato **“ayañhettha saṅkhepo”**ti-ādimāha. Tattha **etthā**ti etesu sammutisabhāvaparamatthasabhāvesu **ayaṁ** nayo vuccamāno **saṅkhepo** attho daṭṭhabbo.

Yasmiṁ ghaṭādike bhinne sati tato ghaṭādito itaro kathalādibhāvo cittena pubbe katena yathā yena kathalādivohārena bhavati, yasmiṁ āpādike sambhārajalādike ūnabhāvena pavattamāne sati vā tato āpādito itaro kaddamādibhāvo cittena pubbe katena yathā yena kaddamādivohārena bhavati, tathā tena vohārena buddhi kathalādisabhāvajānanaṁ kaddamādisabhāvajānanaṁ bhavati, idaṁ abhinne ghaṭādikaṁ vā bhinne kathalādikaṁ vā anūne āpādikaṁ vā ūne kaddamādikaṁ vā sabbaṁ sammutisaccaṁ hotveva. “Kaddamasmiṁ bhinne, kaddamasmiṁ ūne vā sati itaro sammutisabhāvo”ti pucchitabbabhāvato **“ghaṭe, sambhārajale cā”**ti vuttaṁ.

Sammutisaccasabhāvo tumhehi vutto, amhehi ca ñāto, “katamo paramatthasaccasabhāvo”ti vattabbabhāvato **“tabbipariyāyena paramatthasaccan”**ti vuttaṁ. Pathavī-ādīnaṁ kakkhaḷādilakkhaṇato itarassa phusanādilakkhaṇassa asambhavato, phassādīnañca phusanādilakkhaṇato itarassa kakkhaḷādilakkhaṇassa asambhavato pathavīphassādīnaṁ kakkhaḷaphusanādilakkhaṇaṁ paramatthasaccaṁ hotvevāti imasmiṁ saṅkhepatthe gahite koci virodho natthīti adhippāyoti.

3. Pañca nayā sarūpato ācariyena uddiṭṭhā, amhehi ca viññātā, “yāni padāni aṭṭhārasa mūlapadāni uddiṭṭhāni, katamāni tānī”ti pucchitabbattā tāni sarūpato dassetuṁ **“tattha katamāni aṭṭhārasa mūlapadāni”**tyādimāha. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana “evaṁ nayepi uddisitvā idāni mūlapadāni uddisituṁ ‘tattha katamānī’ti-ādi āraddhan”ti[1] vuttaṁ. Tattha kusalāni nava padāni, akusalāni nava padāni aṭṭhārasa mūlapadānīti daṭṭhabbānīti yojanā. Mūlanti patiṭṭhahanti etehi nayā, patiṭṭhānavibhāgā cāti **mūlāni**, padanti patiṭṭhahanti ettha nayā, paṭṭhānavibhāgā, adhigamā cāti **padāni,** vuttappakāraṭṭhena mūlāni ca tāni padāni cāti **mūlapadāni.** Kucchite pāpadhamme salayantīti **kusalāni,** kuse rāgādayo lunantīti **kusalāni,** kusā viya lunantīti **kusalāni,** kusena ñāṇena lātabbāni pavattetabbānīti **kusalāni.** Kusalānaṁ paṭipakkhānīti **akusalāni.** A-saddo cettha paṭipakkhatthoti.

Nava padāni kusalāni, nava padāni akusalānīti gaṇanaparicchedato, jātibhedato ca uddiṭṭhāni, “katamāni tānī”ti pucchitabbattā nava padāni akusalāni paccāsattinyāyena sarūpato dassetuṁ **“katamāni nava padāni akusalānī”**ti-ādi vuttaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana—

> “Evaṁ gaṇanaparicchedato, jātibhedato ca mūlapadāni dassetvā idāni sarūpato dassento saṁkilesapakkhaṁyeva paṭhamaṁ uddisati ‘taṇhā’ti-ādinā”ti[1]—

vuttaṁ. Tattha rūpādike khandhe tasati paritasatīti **taṇhā.** Avindiyaṁ kāyaduccaritādiṁ vindatīti **avijjā,** vindiyaṁ kāyasucaritādiṁ na vindatīti

---

1. Netti-Ṭṭha 18 piṭṭhe.

avijjā, vijjāya paṭipakkhāti vā **avijjā.** Lubbhanti tenāti **lobho,** lubbhatīti vā **lobho,** lubbhanaṁ vā **lobho. Dosamohesu**pi eseva nayo. Asubhe rūpakkhandhādike "subhan"ti pavattā saññā **subhasaññā.** Dukkhadukkhādike "sukhan"ti pavattā saññā **sukhasaññā.** Anicce saṅkhāradhamme "niccan"ti pavattā saññā **niccasaññā.** Anattasabhāvesu cakkhādīsu khandhesu "attā"ti pavattā saññā **attasaññā. Yatthā**ti yesu padesu sabbo akusalapakkho saṅgahaṁ samosaraṇaṁ gacchati, tāni padāni akusalānīti yojanā. **Saṅgahaṁ** gaṇanaṁ. **Samosaraṇaṁ** samāropanaṁ.

Paccanīkadhamme uddhaccādike nīvaraṇe sameti vūpasameti tadaṅgavikkhambhanavasenāti **samatho.** Saṅkhāre aniccādīhi vividhehi ākārehi passatīti **vipassanā.** Lobhassa paṭipakkho **alobho.** Dosassa paṭipakkho **adoso.** Mohassa paṭipakkho **amoho.** Etthāpi **a-**saddo paṭipakkhattho, na abhāvatthādikoti adhippāyo. Asubhe rūpakkhandhādike, cakkhādimhi vā "asubhan"ti pavattā saññāpadhānacittuppādā **asubhasaññā,** visesato kāyānupassanāsatipaṭṭhānaṁ. Dukkhadukkhatādīsu "dukkhan"ti pavattā saññāpadhānacittuppādā **dukkhasaññā,** visesato vedanānupassanāsatipaṭṭhānaṁ. Anicce khandhādike vipariṇāmadhamme "aniccan"ti pavattā saññāpadhānacittuppādā **aniccasaññā,** visesato cittānupassanāsatipaṭṭhānaṁ. Anattasabhāve khandhe, cakkhādimhi vā "anattā"ti pavattā saññāpadhānacittuppādā **anattasaññā,** visesato dhammānupassanāsatipadhānaṁ. Paññāsatisīsena hi pavattā ayaṁ desanā. Tena vuttaṁ bhagavatā "kathañca bhikkhave satibalaṁ daṭṭhabbaṁ? Catūsu satipaṭṭhānesu, ettha satibalaṁ daṭṭhabban"ti. **Yatthā**ti yesu padesu sabbo kusalapakkho saṅgahaṁ samosaraṇaṁ gacchati, tāni padāni kusalānīti yojanā.

Uddānanti uddhaṁ dānaṁ rakkhaṇaṁ uddānaṁ, saṅgahavacananti attho. Uddāne avutte sati heṭṭhā vuttassa atthassa vippakiṇṇabhāvo dinno viya bhaveyya, tasmā vippakiṇṇabhāvassa nivāraṇatthaṁ uddānanti adhippāyo. **Caturo ca vipallāsā**ti subhasukhanicca-attasaññā. Kilesā bhavanti ettha navapadesūti **bhūmī,** kilesānaṁ bhūmīti **kilesabhūmī,** kilesapavattanaṭṭhānāni nava padānīti vuttaṁ hoti.

Caturo satipaṭṭhānāti asubhadukkha-anicca-anattasaññā. **Indriyabhūmī**ti saddhādīnaṁ vimuttiparipācanindriyānaṁ bhūmī pavattanaṭṭhānāni samosaraṇaṭṭhānāni.

Navahi kusalapadehi kusalapakkhā **yujjanti** yojīyanti, **navahi** akusalapadehi akusalapakkhā **yujjanti** yojīyanti. Navahi kusalapadehi saha kusalapakkhā **yujjantī** yujjantā bhavanti, navahi akusalapadehi saha akusalapakkhā **yujjanti** yujjantā bhavantīti uddesavāre vuttāvaseso saṁvaṇṇanānusārena vijānitabbo.

Iti sattibalānurūpā racitā uddesavārassa atthavibhāvanā niṭṭhitā.

---

3. Niddesavāra-atthavibhāvanā

Soḷasahāraniddesavibhāvanā

4. Hārādīsu samudāyassa nettippakaraṇassa uddeso uddiṭṭho, amhehi ca ñāto, "katamo niddeso"ti pucchitabbattā uddiṭṭhe hārādayo niddisituṁ **"tattha saṅkhepato nettī"**ti-ādi āraddhaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "evaṁ uddiṭṭhe hārādayo niddisituṁ 'tattha saṅkhepato'ti-ādi āraddhan"ti[1] vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tasmiṁ "tattha katame soḷasa hārā? Desanā vicayo"ti-ādi uddesapāṭhe. **Saṅkhepato**ti samāsato. **Nettī**ti nettippakaraṇaṁ. **Kittitā**ti kathitā, idāni niddesato kathessāmīti vuttaṁ hoti.

1. "Assādādīnavatā, nissaraṇampi ca phalaṁ upāyo ca.
Āṇattī ca bhagavato, yogīnaṁ desanāhāro"ti—

gāthāyaṁ yena saṁvaṇṇanāvisesena sutte āgatā assādopi **ādīnavatā** ādīnavopi nissaraṇampi phalampi upāyopi **yogīnaṁ** atthāya bhagavato āṇattipi ime dhammā dassitā saṁvaṇṇitā saṁvaṇṇanāvasena ñāpitā, so saṁvaṇṇanāviseso **desanāhāro** nāmāti atthayojanā.

---

1. Netti-Ṭṭha 19 piṭṭhe.

Vacanatthādayo **aṭṭhakathāyaṁ**[1] vitthārato vuttāva, tasmā kiñcimattameva kathessāmi. Assādīyateti **assādo,** ko so? Sukhaṁ, somanassaṁ, iṭṭhārammaṇabhūtā pañcupādānakkhandhā ca. Assādeti etāyāti vā **assādo,** ko so? Taṇhā, vipallāsā ca. Vipallāsavasena hi ekacce sattā aniṭṭhampi ārammaṇaṁ iṭṭhākārena assādenti.

Ābhusaṁ kammena dīnaṁ dukkhādi hutvā vāti pavattatīti **ādīnavo,** dukkhādi. Atha vā ativiya ādīnaṁ kapaṇaṁ hutvā vāti pavattatīti **ādīnavo,** kapaṇamanusso, tathābhāvā ca tebhūmakā dhammā aniccatādiyogato.

Nissarati etenāti **nissaraṇaṁ,** ariyamaggo. Nissaratīti vā **nissaraṇaṁ,** nibbānaṁ. **Pi**-saddo sampiṇḍanattho. Nissaraṇabhedo **aṭṭhakathāyaṁ**[2] bahudhā vuttova.

Phalati pavattatīti **phalaṁ,** desanāya phalaṁ. Yadipi desanā phalanipphādikā na hoti, tathāpi bhagavato dhammadesanaṁ sutvā puññasambhārā sambhavanti, puññasambhārahetuto phalaṁ pavattaṁ, tasmā desanāya phalaṁ nāmāti. Katamaṁ taṁ? Devamanussesu āyuvaṇṇasukhabalayasaparivāra-adhipateyya-upadhisampatticakkavattisiridevarajjasiricatusampatticakkasīlasamādhisampadā vijjābhiññā paṭisambhidā sāvakabodhipaccekabodhi sammāsambodhiyo.

Paccayasāmaggiṁ upagantvā ayati pavattati phalaṁ etenāti **upāyo,**ko so? Ariyamaggassa pubbabhāgapaṭipadā. Purimā paṭipadā hi pacchimāya paṭipadāya adhigamūpāyo, paramparāya magganibbānādhigamassa ca upāyo. Keci "maggopi upāyo"ti vadanti, tesaṁ matena nibbānameva nissaraṇanti vuttaṁ siyā. "Te pahāya tare oghanti idaṁ nissaraṇan"ti[3] pana ariyamaggassa nissaraṇabhāvaṁ vakkhati, tasmā kesañci vādo na gahetabbo.

Āṇattīti āṇārahassa bhagavato veneyyānaṁ hitasiddhiyā "evaṁ sammāpaṭipattiṁ paṭipajjāhi, micchāpaṭipattiṁ mā paṭipajjāhī"ti vidhānaṁ āṇāṭhapanaṁ āṇatti nāma.

---

1. Netti-Ṭṭha 19 piṭṭhe. 2. Netti-Ṭṭha 21 piṭṭhe. 3. Khu 10. 6 piṭṭhe.

Yujjanti payujjanti catusaccakammaṭṭhānabhāvanāsūti **yogino,** veneyyā, tesaṁ yogīnaṁ atthāyāti vacanasesaṁ nīharitvā yojanā kātabbā. Sutte āgatānaṁ sabbesaṁ assādādīnaṁ ekadesāgatānampi nīharitvā sabbesaṁ vibhajanasaṁvaṇṇanāviseso desanāhāroti niddesato gahetabbo, so ca vibhajanākāro desanāhāravibhaṅge[1] āgamissatīti idha pana dassitoti.

Desanāhāraniddeso niddiṭṭho, amhehi ca ñāto, "katamo vicayahāraniddeso"ti pucchitabbattā—

2. "Yaṁ pucchitañca vissajjitañca, suttassa yā ca anugīti.
Suttassa yo pavicayo, hāro vicayoti niddiṭṭho"ti—

gāthā vuttā. Tattha suttassa **yaṁ pucchitañca** yā pucchā vicayamānā ca suttassa **yaṁ vissajjitañca** yā vissajjanā vicayamānā ca suttassa **yo** padādivicayo, assādādivicayo ca atthi, te vuttappakārā vicayamānā pucchādayo yena saṁvaṇṇanāvisesena viciyanti, so saṁvaṇṇanāviseso vicayo hāroti niddiṭṭhoti atthayojanā kātabbā.

Pucchīyate **pucchitaṁ.** Vissajjīyate **vissajjitan**ti bhāvasādhanattho daṭṭhabbo, na kammasādhanattho. Tena vuttaṁ **ṭīkāyaṁ**[2] "bhāvatthe toti āha 'vissajjitanti vissajjanā'ti".

"Suttassā"ti niyamitattā saṁvaṇṇanāvasena aṭṭhakathāyaṁ āgataṁ na gahetabbanti daṭṭhabbaṁ. So vicayo hāro **aṭṭhakathāyaṁ**[3] vuttova. Kathaṁ?—

"Ayaṁ pucchā adiṭṭhajotanā diṭṭhasaṁsandanā vimaticchedanā anumatipucchā kathetukamyatāpucchā sattādhiṭṭhānā dhammādhiṭṭhānā ekādhiṭṭhānā anekādhiṭṭhānā sammutivisayā paramatthavisayā atītavisayā anāgatavisayā paccuppannavisayā"ti-ādinā **pucchāvicayo** veditabbo. "Idaṁ vissajjanaṁ ekaṁsabyākaraṇaṁ vibhajjabyākaraṇaṁ paṭipucchābyākaraṇaṁ ṭhapanaṁ sāvasesaṁ niravasesaṁ

---

1. Khu 10. 5 piṭṭhādīsu. 2. Netti-Ṭī 28 piṭṭhe. 3. Netti-Ṭṭha 22, 23 piṭṭhādīsu.

sa-uttaraṁ niruttaraṁ lokiyaṁ lokuttaran"ti-ādinā **vissajjanavicayo.**

"Ayaṁ pucchā iminā sameti, etena na sametī"ti pucchitatthaṁ ānetvā, vicayo pubbenāparaṁ saṁsanditvā ca vicayo **pubbāparavicayo.** "Ayaṁ anugīti vuttatthasaṅgahā avuttatthasaṅgahā tadubhayatthasaṅgahā kusalatthasaṅgahā akusalatthasaṅgahā"ti-ādinā **anugītivicayo.** Assādādīsu sukhavedanāya "iṭṭhārammaṇānubhavanalakkhaṇā"ti-ādinā, taṇhāya "ārammaṇaggahaṇalakkhaṇā"ti-ādinā, vipallāsānaṁ "viparītaggahaṇalakkhaṇā"ti-ādinā, avasiṭṭhānaṁ tebhūmakadhammānaṁ "yathāsakalakkhaṇā"ti-ādinā sabbesañca dvāvīsatiyā tikesu, dvācattālīsādhike ca dukasate labbhamānapadavasena taṁtaṁassādatthavisesaniddhāraṇaṁ **assādavicayo.**

Dukkhavedanāya "aniṭṭhānubhavanalakkhaṇā"ti-ādinā, dukkhasaccānaṁ "paṭisandhilakkhaṇā"ti-ādinā, aniccatādīnaṁ ādi-antavantatāya aniccantikatāya ca "aniccā"ti-ādinā sabbesañca lokiyadhammānaṁ saṁkilesabhāgiyahānabhāgiyatādivasena ādīnavavuttiyā okāraniddhāraṇena **ādīnavavicayo.** Nissaraṇapade ariyamaggassa āgamanato kāyānupassanādipubbabhāgapaṭipadāvibhāgavisesaniddhāraṇavasena, nibbānassa yathāvuttapariyāyavibhāgavisesaniddhāraṇavasenāti evaṁ **nissaraṇavicayo. Phalā**dīnaṁ taṁtaṁsuttadesanāya sādhetabbaphalassa tadupāyassa tattha tattha suttavidhivacanassa ca vibhāganiddhāraṇavasena **vicayo** veditabbo. Evaṁ padapucchāvissajjanapucchāpubbāparānugītīnaṁ, assādādīnañca visesaniddhāraṇavaseneva vicayalakkhaṇo "vicayo hāro"ti veditabboti—

evaṁ vuttova.

Vissajjanaviseso pana **ṭīkayaṁ** vutto. Kathaṁ?—

"Cakkhu aniccan"ti puṭṭhe "āma cakkhu aniccamevā"ti ekantato vissajjanaṁ **ekaṁsabyākaraṇaṁ,** "aññindriyaṁ bhāvetabbaṁ,

sacchikātabbañcā”ti puṭṭhe “maggapariyāpannaṁ bhāvetabbaṁ, phalariyāpannaṁ sacchikātabban”ti vibhajitvā vissajjanaṁ **vibhajjabyākaraṇaṁ,** “aññindriyaṁ kusalan”ti puṭṭhe “kiṁ anavajjaṭṭho kusalattho, udāhu sukhavipākaṭṭho”ti paṭipucchitvā vissajjanaṁ **paṭipucchābyākaraṇaṁ,** “sassato attā, asassato vā”ti vutte “abyākatametan”ti-ādinā avissajjanaṁ **ṭhapanaṁ,** “kiṁ panete ‘kusalā’ti vā ‘dhammā’ti vā ekatthā, udāhu nānatthā”ti idaṁ pucchanaṁ **sāvasesaṁ.** Vissajjanassa pana sāvasesato veneyyajjhāsayavasena desanāyaṁ veditabbā. Apāṭihīrakaṁ **sa-uttaraṁ** sappāṭihīrakaṁ **niruttaraṁ,** sesaṁ vicayahāraniddese suviññeyyamevāti[1]—

vuttova. Saṁvaṇṇanāsu vutto attho anākulo pākaṭo yatipotehi viññāto, so sabbattha amhehi na vibhattoti daṭṭhabbo.

Vicayahāraniddeso niddiṭṭho, amhehi ca ñāto, “katamo yuttihāraniddeso”ti pucchitabbattā—

3. “Sabbesaṁ hārānaṁ, yā bhūmī yo ca gocaro tesaṁ.
Yuttāyuttaparikkhā, hāro yuttīti niddiṭṭho”ti—

gāthā vuttā. Tattha **sabbesaṁ** soḷasannaṁ hārānaṁ **yā bhūmi** pavattanaṭṭhānabhūtaṁ byañjanaṁ, **yo gocaro** suttattho ca atthi, **tesaṁ** bhūmisaṅkhātabyañjanagocarasaṅkhātasuttatthānaṁ **yā yuttāyuttaparikkhā** yuttāyuttīnaṁ vicāraṇā saṁvaṇṇanā katā, so yutti-ayuttiparikkhāvicāraṇasaṅkhāto saṁvaṇṇanāviseso “yutti hāro”ti niddiṭṭhoti atthayojanā.

Tesaṁ hārānaṁ bhūmibhūtassa sutte āgatassa byañjanassa yuttibhāvo duvidho sabhāvaniruttibhāvo, adhippetatthavācakabhāvo ca. Gocarabhūtassa pana sutte āgatassa yuttibhāvo suttavinayadhammatāhi avilomanaṁ. Ayuttibhāvo vuttavipariyāyena gahetabbo.

Yuttihāraniddeso niddiṭṭho, amhehi ca ñāto, “katamo padaṭṭhānahāraniddeso”ti pucchitabbattā—

---

1. Netti-Ṭī 28 piṭṭhe.

4. “Dhammaṁ deseti jino, tassa ca dhammassa yaṁ padaṭṭhānaṁ.
Iti yāva sabbadhammā, eso hāro padaṭṭhāno”ti—

gāthā vuttā. Tattha **dhamman**ti yaṁ kiñci kusalādidhammaṁ sutte jino deseti, **tassa** sutte jinena desitassa kusalādidhammassa yañca padaṭṭhānaṁ niddhāretabbaṁ, taṁ taṁ padaṭṭhānañcāti evaṁ vuttanayena **yāva** yattakā sabbe dhammā sutte jinena desitā, tatthakānaṁ sabbesaṁ dhammānaṁ yañca padaṭṭhānaṁ niddhāretabbaṁ, tassa ca padaṭṭhānassa yañca padaṭṭhānaṁ niddhāretabbaṁ, taṁ taṁ padaṭṭhānañca, iti evaṁ vuttanayena **yāva** yattakā **sabbe** padaṭṭhānadhammā niddhāretabbāva, tattakāni sabbāni dhammapadaṭṭhānāni yathānurūpaṁ niddhāretvā yena saṁvaṇṇanāvisesena kathitāni, eso saṁvaṇṇanāviseso “padaṭṭhāno hāro”ti niddiṭṭhoti atthayojanā.

Sutte desitakusaladhammassa yonisomanasikārasaddhammassavanasappurisūpanissayādi padaṭṭhānaṁ, sutte desita-akusaladhammassa ayonisomanasikāra-asaddhammassavana-asappurisūpanissayādi padaṭṭhānaṁ, abyākatassa dhammassa yathārahaṁ kusalākusalābyākatā padaṭṭhānanti-ādinā niddhāretabbanti.

Padaṭṭhānahāraniddeso niddiṭṭho, amhehi ca ñāto, “katamo lakkhaṇahāraniddeso”ti pucchitabbattā—

5. “Vuttamhi ekadhamme, ye dhammā ekalakkhaṇā keci.
Vuttā bhavanti sabbe, so hāro lakkhaṇo nāmā”ti—

gāthā vuttā. Tattha **ekadhamme** sutte bhagavatā vuttamhi, aṭṭhakathāyaṁ niddhārite vā sati tena dhammena ye keci **dhammā** ekalakkhaṇā bhavanti, sabbe te dhammā sutte sarūpato avuttāpi samānalakkhaṇatāya saṁvaṇṇetabbabhāvena ānetvā yena saṁvaṇṇanāvisesena vuttā bhavanti, so saṁvaṇṇanāviseso “lakkhaṇo nāma hāro”ti niddiṭṭhoti atthayojanā.

Ekaṁ samānaṁ lakkhaṇaṁ etesanti **ekalakkhaṇā,** samānalakkhaṇā, sahacāritāya vā samānakiccatāya vā samānahetutāya vā samānaphalatāya vā samānārammaṇatāya vā avuttāpi niddhāritāti.

Kathaṁ?—“nānattakāyānānattasaññino,[1] nānattasaññānaṁ amanasikārā”ti-ādīsu[2] **sahacāritāya** saññāya sahagatā dhammā niddhāritā. “Dadaṁ mittāni ganthatī”ti-ādīsu[3] **samānakiccatā,** piyavacana-atthacariyā samānatthatāpi niddhāritā, “phassapaccayā vedanā”ti-ādīsu[4] **samānahetutāya** saññādayopi niddhāritā, “avijjāpaccayā saṅkhārā”ti-ādīsu[4] **samānaphalatāya** taṇhupādānādayopi niddhāritā, “rūpaṁ assādeti abhinandati, taṁ ārabbha rāgo uppajjatī”ti-ādīsu[5] **samānārammaṇatāya** taṁsampayuttā vedanādayopi niddhāritā, niddhāretvā vattabbāti atthoti. Vitthāro **vibhaṅgavāre**[6] āgamissati.

Lakkhaṇo hāro niddiṭṭho, amhehi ca ñāto, “katamo catubyūho hāro”ti pucchi tabbattā—

6. “Neruttamadhippāyo, byañjanamatha desanānidānañca.
Pubbāparānusandhī, eso hāro catubyūho”ti—

gāthā vuttā. Tattha **neruttaṁ** suttapadanibbacanañca buddhānaṁ tassa tassa suttassa desakānaṁ, sāvakānaṁ vā **adhippāyo** ca atthabyañjanena byañjanamukhena **desanānidānañca** pubbāparena anusandhi ca ete niruttādayo yena saṁvaṇṇanāvisesena vibhāvīyanti, eso saṁvaṇṇanāviseso “catubyūho hāro”ti niddiṭṭho. Desanāpavattinimittaṁ desakassa ajjhāsayādi **desanānidānaṁ** nāma. Catubyūhahārassa bahuvisayattā **vibhaṅge**[7] lakkhaṇasampattiṁ katvā kathayissāma.

Catubyūhahāraniddeso niddiṭṭho, amhehi ca ñāto, “katamo āvaṭṭahāraniddeso”ti pucchitabbattā—

7. “Ekamhi padaṭṭhāne, pariyesati sesakaṁ padaṭṭhānaṁ.
Āvaṭṭati paṭipakkhe, āvaṭṭo nāma so hāro”ti—

gāthā vuttā. Tattha parakkamadhātu-ādīnaṁ **padaṭṭhāne ekamhi** ārambhadhātu-ādike desanāruḷhe sati visabhāgatāya vā sesakaṁ padaṭṭhānaṁ

1. Dī 3. 218, 241, 252; Aṁ 3. 201 piṭṭhesu.
2. Ma 1. 218 piṭṭhe.
3. Saṁ 1. 217; Khu 1. 307 piṭṭhesu.
4. Ma 3. 109; Saṁ 1. 243, 296; Vi 3. 1; Abhi 2. 142; Khu 1. 77; Khu 10. 28 piṭṭhādīsu.
5. Abhi 8. 153 piṭṭhe Paṭṭhāne.
6. Khu 10. 26 piṭṭhe.
7. Khu 10. 28, 29 piṭṭhādīsu.

pariyesati, desanāya sarūpato aggahaṇena vā sesakaṁ padaṭṭhānaṁ pariyesati, yena saṁvaṇṇanāvisesena pariyesitvā yojento desanaṁ pamādādīnaṁ padaṭṭhānabhūte kosajjādike **paṭipakkhe āvaṭṭati** āvaṭṭāpeti, so saṁvaṇṇanāviseso "āvaṭṭo hāro nāmā"ti niddiṭṭhoti atthayojanā.

"Paṭipakkhe"ti idaṁ nidassanamattaṁ, sesepi sabhāge āvaṭṭanato. Na hi ārambhadhātu-ādike desanāruḷhe sati tappaṭipakkhe kosajjādikeyeva desanaṁ āvaṭṭeti, atha kho avasesavīriyārambhādikepi desanaṁ āvaṭṭetīti.

Āvaṭṭahāraniddeso niddiṭṭho, amhehi ca ñāto, "katamo vibhattihāraniddeso"ti pucchitabbattā—

8. "Dhammañca padaṭṭhānaṁ, bhūmiñca vibhajate ayaṁ hāro.
Sādhāraṇe asādhāraṇe ca neyyo vibhattī"ti—

gāthā vuttā. Tattha kusalādivasena anekavidhaṁ sabhāva**dhammañca** dānasīlādi**padaṭṭhānañca** "dassanabhūmi bhāvanābhūmī"ti evamādikaṁ **bhūmiñca** sādhāraṇe ca asādhāraṇe ca yena saṁvaṇṇanāvisesena vibhajate, so saṁvaṇṇanāviseso "vibhatti hāro"ti neyyoti atthayojanā.

"Imasmiṁ sutte vuttā kusalā vāsanābhāgiyā, imasmiṁ sutte vuttā kusalā nibbedhabhāgiyā"tyādinā, "imasmiṁ sutte vuttā akusalā kilesabhāgiyā"tyādinā dhammañ ca, "idaṁ sīlaṁ imassa mahaggatavisesassa padaṭṭhānaṁ, idaṁ sīlaṁ idaṁ jhānaṁ imassa lokuttarassa padaṭṭhānan"tyādinā padaṭṭhānañca, "dassanapahātabbassa puthujjano bhūmi, bhāvanāpahātabbassa sotāpannādayo bhūmi"tyādinā bhūmiñca, "kāmarāgabyāpādā puthujjanasotāpannānaṁ sādhāraṇā"tyādinā sādhāraṇe ca, "kāmarāgabyāpādā anāgāmi-arahantānaṁ asādhāraṇā"tyādinā asādhāraṇe ca yena vibhajati, so vibhatti hāro nāmāti-ādinā[1] vitthāretvā vibhajanākāro gahetabbo.

1. Khu 10. 42 piṭṭhe.

Vibhattihāraniddeso niddiṭṭho, amhehi ca ñāto, "katamo parivattanahāraniddeso"ti pucchitabbattā—

9. "Kusalākusale dhamme, niddiṭṭhe bhāvite pahīne ca.
Parivattati paṭipakkhe, hāro parivattano nāmā"ti—

gāthā vuttā. Tattha sutte **bhāvite** bhāvitabbe **kusale** anavajjadhamme **niddiṭṭhe** kathite, saṁvaṇṇite vā **pahīne** pahātabbe **akusale** sāvajjadhamme **niddiṭṭhe** kathite, saṁvaṇṇite vā tesaṁ dhammānaṁ **paṭipakkhe** viparītadhamme yena saṁvaṇṇanāvisesena **parivattati** parivatteti, so saṁvaṇṇanāviseso "parivattano hāro nāmā"ti veditabboti atthayojanā.

"Sammādiṭṭhissa purisapuggalassa micchādiṭṭhi nijjiṇṇā bhavatī"ti-ādinā ca "yassa vā pāṇātipātā paṭiviratassa pāṇātipāto pahīno"ti-ādinā ca "bhuñjitabbā kāmā -pa- kāmehi veramaṇī tesaṁ adhammo"ti-ādinā ca paṭipakkhe parivattanabhāvaṁ **vibhaṅgavāre**[1] vakkhatīti na vitthāritā.

Parivattanahāraniddeso niddiṭṭho, amhehi ca ñāto, "katamo vevacanahāraniddeso"ti pucchitabbattā—

10. "Vevacanāni bahūni tu,
Sutte vuttāni ekadhammassa.
Yo jānāti suttavidū,
Vevacano nāma so hāro"ti—

gāthā vuttā. Tattha **ekadhammassa** padatthassa sutte **vuttāni tu** vuttāni eva, **bahūni tu** bahūni eva vevacanāni yena saṁvaṇṇanāvisesena yo suttavidū jānāti, jānitvā ekasmiṁyeva padatthe yojeti, tassa suttaviduno so saṁvaṇṇanāviseso "vevacano nāma hāro"ti niddiṭṭhoti atthayojanā.

Ettha ca yo so-saddā asamānatthā ca hontīti "yo suttavidū"ti vatvā "so saṁvaṇṇanāviseso"ti vuttanti. **"Bhagavā"**ti

---

1. Khu 10. 44 piṭṭhe.

padassa ekasmiṁyeva atthe bhagavati "arahaṁ sammāsambuddho vijjācaraṇasampanno sugato lokavidū anuttaro purisadammasārathi satthā devamanusānaṁ buddho bhagavā, phalanipphattigato vesārajjappatto adhigatapaṭisambhido catuyogavippahīno agatigamanavītivatto uddhaṭasallo niruḷhavaṇo madditakaṇṭako nibbāpitapariyuṭṭhāno bandhanātīto ganthaviniveṭhano ajjhāsayavītivatto bhinnandhakāro cakkhumā lokadhammasamatikkanto anurodhavirodhavippayutto iṭṭhāniṭṭhesu dhammesu asaṅkhepagato bandhanātivatto ṭhapitasaṅgāmo abhikkantataro ukkādharo[1] ālokakaro pajjotakaro tamonudo raṇañjaho aparimāṇavaṇṇo appameyyavaṇṇo asaṅkheyyavaṇṇo ābhaṅkaro pabhaṅkaro dhammobhāsapajjotakaro"ti[2] evamādīni bahūni vevacanāni yojitāni. Vitthāro **vibhaṅgavāre**[3] āgamissati.

Vevacanahāraniddeso niddiṭṭho, amhehi ca ñāto, "katamo paññattihāraniddeso"ti pucchitabbattā—

11. "Ekaṁ bhagavā dhammaṁ, paññattīhi vividhāhi deseti.
So ākāro ñeyyo, paññattī nāma so hāro"ti—

gāthā vuttā. Tattha bhagavā **ekaṁ** khandhādidhammaṁ **vividhāhi** nikkhepappabhavapaññattādīhi paññattīhi yena paññāpetabbākārena deseti, so paññāpetabbākāro yena saṁvaṇṇanāvisesena vibhāvito, so saṁvaṇṇanāviseso "paññatti hāro nāmā"ti ñeyyoti atthayojanā.

Tattha **vividhāhi paññattīhi** nikkhepapaññatti pabhavapaññatti pariññāpaññatti pahānapaññatti bhāvanāpaññatti sacchikiriyāpaññatti nirodhapaññatti nibbidāpaññattīti evamādipaññattīhi ekapadatthasseva paññāpetabbākāravibhāvanālakkhaṇo saṁvaṇṇanāviseso paññatti hāro nāmāti.

Tattha "idaṁ dukkhan"ti ayaṁ paññatti pañcannaṁ khandhānaṁ, channaṁ dhātūnaṁ, aṭṭhārasannaṁ dhātūnaṁ, dvādasannaṁ āyatanānaṁ, dasannaṁ indriyānaṁ **nikkhepapaññatti.**

"Kabaḷīkāre ce bhikkhave āhāre atthi rāgo, atthi nandī, atthi taṇhā, patiṭṭhitaṁ tattha viññāṇaṁ viruḷhaṁ. Yattha patiṭṭhitaṁ viññāṇaṁ viruḷhaṁ, atthi

---

1. Odātakaro (Ka) 2. Khu 10. 46 piṭṭhe. 3. Khu 10. 45 piṭṭhe.

tattha nāmarūpassa avakkanti. Yattha atthi nāmarūpassa avakkanti, atthi tattha saṅkhārānaṁ vuddhī"ti[1] evamādi **pabhavapaññatti** dukkhassa ca samudayassa cāti.

"Kabaḷīkāre ce bhikkhave āhāre natthi rāgo, natthi nandī, natthi taṇhā"ti[2] evamādi **pariññāpaññatti** dukkhassa, **"pahānapaññatti** samudayassa, **bhāvanāpaññatti** maggassa, **sacchikiriyāpaññatti** nirodhassā"ti ca "nikkhepapaññatti sutamayiyā paññāya, sacchikiriyāpaññatti anaññātaññassāmītindriyassa, pavattanāpaññatti dhammacakkassā"ti evamādivitthāro **vibhaṅge**[3] āgamissatīti.

Paṇṇattihāraniddeso niddiṭṭho, amhehi ca ñāto, "katamo otaraṇahāraniddeso"ti pucchitabbattā—

12. "Yo ca paṭiccuppādo,
Indriyakhandhā ca dhātu-āyatanā.
Etehi otarati yo,
Otaraṇo nāma so hāro"ti—

gāthā vuttā. Tattha yo paṭiccasamuppādo ca ye indriyakhandhā ca yāni dhātu-āyatanāni ca yena saṁvaṇṇanāvisesena niddhāritāni, etehi paṭiccasamuppādādindriyakhandhadhātāyatanehi, sutte āgatapadatthamukhena niddhāriyamānehi ca yo saṁvaṇṇanāviseso **otarati** ogāhati paṭiccasamuppādādike tattha vācakavasena, tattha ñāpakavasena vā anupavisati, so saṁvaṇṇanāviseso otaraṇo hāro nāmāti atthayojanā.

Tattha **indriyakhandhā**ti indriyāni ca khandhā cāti indriyakhandhā. **Dhātu-āyatanā**ti dhātuyo ca āyatanāni ca dhātu-āyatanā. Kathaṁ otaraṇo? "Uddhaṁ adho sabbadhi vippamutto"ti-ādi[4] pāṭho.

Uddhanti rūpadhātu ca arūpadhātu ca. **Adho**ti kāmadhātu. **Sabbadhi vippamutto**ti tedhātuke ayaṁ asekkhāvimutti. Tāniyeva asekkhāni pañcindriyāni, ayaṁ indriyehi otaraṇā.

---

1. Saṁ 1. 325; Abhi 4. 114 piṭṭhesu.
2. Saṁ 1. 326; Abhi 4. 114 piṭṭhesu.
3. Khu 10. 51 piṭṭhe.
4. Khu 10. 54 piṭṭhe.

Tāniyeva asekkhāni pañcindriyāni vijjā, vijjuppādā avijjānirodho -pa- dukkhakkhandhassa nirodho hoti, ayaṁ paṭiccasamuppādehi otaraṇā.

Tāniyeva asekkhāni pañcindriyāni tīhi khandhehi saṅgahitāni sīlakkhandhena samādhikkhandhena paññākkhandhena, ayaṁ khandhehi otaraṇā.

Tāniyeva asekkhāni pañcindriyāni saṅkhārapariyāpannāni ye saṅkhārā anāsavā, no ca bhavaṅgā, te saṅkhārā dhammadhātusaṅgahitā, ayaṁ dhātūhi otaraṇā.

Sā dhammadhātu dhammāyatanapariyāpannā, yaṁ āyatanaṁ anāsavaṁ, no ca bhavaṅgaṁ, ayaṁ āyatanehi otaraṇāti evamādīhi **vibhaṅge**[1] āgamissatīti.

Otaraṇahāraniddeso niddiṭṭho, amhehi ca ñāto, "katamo sodhanahāraniddeso"ti pucchitabbattā—

13. "Vissajjitamhi pañhe, gāthāyaṁ pucchitā yamārabbha.
Suddhāsuddhaparikkhā, hāro so sodhano nāmā"ti—

gāthā vuttā. Tattha tissaṁ **gāthāyaṁ** āruḷhe **pañhe** ñātumicchite atthe bhagavatā vissajjanagāthāyaṁ vissajjitamhi **yaṁ** suttatthaṁ **ārabbha** adhikicca sā gāthā **pucchitā** pucchanatthāya ṭhapitā, tassa suttatthassa yena saṁvaṇṇanāvisesena **suddhāsuddhaparikkhā** vicāraṇā bhave, so saṁ -pa- seso sodhano hāro nāmāti atthayojanā.

Kathaṁ? "Avijjāya nivuto loko"ti padaṁ sodhitaṁ, ārambho na sodhito. "Vivicchā pamādā nappakāsatī"ti padaṁ sodhitaṁ, ārambho na sodhito. "Jappābhilepanaṁ brūmī"ti padaṁ sodhitaṁ, ārambho na sodhito. "Dukkhamassa mahabbhayan"ti padañca sodhitaṁ, ārambho ca sodhitoti. Evaṁ padādīnaṁ sodhitāsodhitabhāvavicāro hāro sodhano nāma. Vitthārato pana **vibhaṅge**[2] āgamissatīti.

---

1. Khu 10. 54 piṭṭhādīsu.
2. Khu 10. 60, 61 piṭṭhesu.

Sodhanahāraniddeso niddiṭṭho, amhehi ca ñāto, "katamo adhiṭṭhānahāraniddeso"ti pucchitabbattā—

14. "Ekattatāya dhammā, yepi ca vemattatāya niddiṭṭhā.
Te na vikappayitabbā, eso hāro adhiṭṭhāno"ti—

gāthā vuttā. Tattha **ye** dukkhasaccādayo **dhammā ekattatāya** sāmaññenapi ca **vemattatāya** visesenapi niddiṭṭhā, yena -pa- sesena niddiṭṭhā dukkhasaccādayo dhammā **na vikappayitabbā** sāmaññavisesakappanāya vohārabhāvena anavaṭṭhānato, kāladisāvisesādīnaṁ viya apekkhāsiddhito ca, eso -pa- adhiṭṭhāno hāroti atthayojanā.

Tattha **ekattatāyā**ti ekassa samānassa bhāvo **ekattaṁ,** ekattameva **ekattatā,** tāya. **Eka**saddo cettha samānatthavācako, na saṅkhyāvācakoti. **Vemattatāyā**ti visiṭṭhā mattā **vimattā,** vimattā eva **vemattaṁ,** vemattassa bhāvo **vemattatā,** tāya. Yathā hi "ajja sve"ti vuccamānā kālavisesā anavaṭṭhitā bhavanti, "purimā disā, pacchimā disā"ti vuccamānā disāvisesā, evaṁ sāmaññavisesā ca atthassa sabhāvāti. Tathā hi "idaṁ dukkhan"ti vuccamānaṁ jāti-ādiṁ apekkhāya sāmaññaṁ samānampi saccāpekkhāya viseso hoti. Esa nayo samudayasaccādīsupīti. "Dukkhan"ti ekattatā. "Jāti dukkhā, jarā dukkhā, maraṇaṁ dukkhan"ti evamādi vemattatā. "Dukkhasamudayo"ti ekattatā, "taṇhā ponobhavikā nandīrāgasahagatāti evamādi vemattatāti evamādi vitthāro **vibhaṅge**[1] āgamissatīti.

Adhiṭṭhānahāraniddeso niddiṭṭho, amhehi ca ñāto, "katamo parikkhārahāraniddeso"ti pucchitabbattā—

15. "Ye dhammā yaṁ dhammaṁ, janayantippaccayā paramparato.
Hetumavakaḍḍhayitvā, eso hāro parikkhāro"ti—

gāthā vuttā. Tattha avijjādikā **ye** paccaya**dhammā** saṅkhārādikaṁ **yaṁ** phala**dhammaṁ paccayā** sahajātapaccayena **paramparato** paramparapaccayabhāvena janayanti, tassa saṅkhārādiphalassa paccayaṁ parikkhārabhūtaṁ purimuppannaṁ avijjādikaṁ

---

1. Khu 10. 61, 62 piṭṭhādīsu.

asādhāraṇaṁ janakaṁ **hetuṁ,** ayonisomanasikārādikaṁ sādhāraṇaṁ paccaya**hetuñca avakaḍḍhayitvā** suttato niddhāretvā yo saṁvaṇṇanāviseso parikkhārasaṁvaṇṇanābhāvena pavatto, eso -pa- seso parikkhāro hāro nāmāti atthayojanā. Avijjādayo hi avijjādīnaṁ asādhāraṇahetū bhavanti, ayonisomanasikārādayo sādhāraṇapaccayā. Tenāha "asādhāraṇalakkhaṇo hetu, sādhāraṇalakkhaṇo paccayo"ti, "avijjā avijjāya hetu, ayonisomanasikāro paccayo"ti-ādikaṁ[1] vibhaṅgavacanañca.

Parikkhārahāraniddeso niddiṭṭho, amhehi ca ñāto, "katamo samāropanahāraniddeso"ti pucchitabbattā—

16. "Ye dhammā yaṁmūlā, ye cekatthā pakāsitā muninā.
Te samāropayitabbā, esa samāropano hāro"ti—

gāthā vuttā. Tattha **ye** sīlādayo **dhammā yaṁmūlā** yesaṁ samādhi-ādīnaṁ mūlā, te sīlādayo dhammā tesaṁ samādhi-ādīnaṁ padaṭṭhānabhāvena -pa- sesena samāropayitabbā, ye ca rāgavirāgacetovimuttisekkhaphalakāmadhātusamatikkamanādisaddā anāgāmiphalatthatāya **ekatthā** samānatthāti buddha**muninā** pakāsitā, te rāga -pa- tikkamanādisaddā aññamaññavevacanabhāvena samāropayitabbā, eso saṁ -pa- seso samāropano hāro nāmāti atthayojanā.

Ettha ca sīlādikkhandhattayassa pariyāyantaravibhāvanāpāripūrī kathitā, bhāvanā pāripūrī ca pahātabbassa pahānena hotīti bhāvanāsamāropanapahānasamāropanāpi dassitāti catubbidho samāropano padaṭṭhānasamāropano, vevacanasamāropano, bhāvanāsamāropano, pahānasamāropanoti.

Tattha kāyikasucaritaṁ, vācasikasucaritañca sīlakkhandho, manosucarite anabhijjhā, abyāpādo ca samādhikkhandho, sammādiṭṭhi paññākkhandho. Sīlakkhandho samādhikkhandhassa padaṭṭhānaṁ, samādhikkhandho paññākkhandhassa padaṭṭhānaṁ. Sīlakkhandho, samādhikkhandho ca samathassa padaṭṭhānaṁ,

1. Khu 10. 66 piṭṭhe.

paññākkhandho vipassanāya padaṭṭhānaṁ. Samatho rāgavirāgacetovimuttiyā padaṭṭhānaṁ, vipassanā avijjāvirāgapaññāvimuttiyā padaṭṭhānanti evamādi **padaṭṭhānasamāropano.** Rāgavirāgā cetovimutti sekkhaphalaṁ, avijjāvirāgā paññāvimutti asekkhaphalaṁ, idaṁ vevacanaṁ. Rāgavirāgā cetovimutti anāgāmiphalaṁ, avijjāvirāgā paññāvimutti aggaphalaṁ arahattaṁ, idaṁ vevacanaṁ. Rāgavirāgā cetovimutti kāmadhātusamatikkamanaṁ, avijjāvirāgā cetovimutti tedhātusamatikkamanaṁ, idaṁ vevacanaṁ. Paññindriyaṁ, paññābalaṁ, adhipaññāsikkhā, paññākkhandhoti evamādi vevacananti evamādi **vevacanasamāropano.** Kāye kāyānupassino viharato cattāro satipaṭṭhānā bhāvanāpāripūriṁ gacchanti, catūsu satipaṭṭhānesu bhāviyamānesu cattāro sammappadhānā bhāvanāpāripūriṁ gacchanti, catūsu sammappadhānesu bhāviyamānesu cattāro iddhipādā bhāvanāpāripūriṁ gacchantīti evamādi **bhāvanāsamāropano.** Kāye kāyānupassī viharanto asubhe "subhan"ti vipallāsaṁ pajahati, kabaḷīkāro cassa āhāro pariññaṁ gacchati, kāmupādānena ca anupādāno bhavati, kāmayogena ca visaṁyutto bhavati, abhijjhākāyaganthena ca vippayujjati, kāmāsavena ca anāsavo bhavati, kāmoghañca uttiṇṇo bhavati, rāgasallena ca visallo bhavati, rūpūpikā cassa viññāṇaṭṭhiti pariññaṁ gacchati, rūpadhātuyaṁ cassa rāgo pahīno bhavati, na ca chandāgatiṁ gacchati, vedanāsūti evamādi **pahānasamāropano**ti evamādi samāropano hāro niyuttoti.

Iti sattibalānurūpā racitā soḷasahāraniddesavibhāvanā niṭṭhitā.

Nayaniddesavibhāvanā

17. Hāraniddesā niddiṭṭhā, amhehi ca ñātā, "katame nayaniddesā"ti pucchitabbattā **"taṇhañcā"**ti-ādi vuttaṁ. Atha vā evaṁ uddesakkameneva hāre niddisitvā idāni naye niddisituṁ **"taṇhañcā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha yo saṁvaṇṇanāviseso sutte āgataṁ **taṇhañca avijjañca** atthato niddhāraṇavasena gahitaṁ taṇhañca avijjañca saṁkilesapakkhaṁ neti, sutte

āgatena samathena, sutte āgatāya vipassanāya atthato niddhāraṇavasena vā gahitena samathena, gahitāya vipassanāya vodānapakkhaṁ neti, nayanto ca saccehi yojetvā neti, ayaṁ saṁ -pa- so nandiyāvaṭṭo nayo nāmāti atthayojanā.

Ettha ca atthanayassa bhūmi, saṁvaṇṇanā ca gāthāyaṁ "nayo"ti vuttā, tasmā "saṁvaṇṇanāviseso"ti vuttaṁ. Na hi atthanayo saṁvaṇṇanā, catusaccapaṭivedhassa anurūpo pubbabhāge anugāhaṇanayo atthanayova. Tassa pana atthanayassa yā saṁvaṇṇanā ugghaṭitaññu-ādīnaṁ vasena taṇhādimukhena nayabhūmiracanā pavattā, tassa saṁvaṇṇanāva nayavohāro katoti vitthārato **hārasampāte**[1] āgamissati.

Nandiyāvaṭṭanayaniddeso niddiṭṭho, amhehi ca ñāto, "katamo tipukkhalanayaniddeso"ti pucchitabbattā—

18. "Yo akusale samūlehi,
Neti kusale ca kusalamūlehi.
Bhūtaṁ tathaṁ avitathaṁ,
Tipukkhalaṁ taṁ nayaṁ āhū"ti—

gāthā vuttā. Tattha **yo** saṁvaṇṇanāviseso akusale **samūlehi** attano akusalassa tīhi lobhādīhi mūlehi saṁkilesapakkhaṁ neti, kusale ca, **kusalamūlehi** tīhi alobhādīhi vodānapakkhaṁ neti, nayanto ca, **bhūtaṁ** kusalākusalaṁ neti, na abhūtaṁ māyāmarīci-ādayo viya, **tathaṁ** kusalākusalaṁ neti, na ghaṭādayo viya sammutisaccamattaṁ, **avitathaṁ** kusalākusalaṁ neti, na vitathaṁ. Kusalākusalānaṁ sabhāvato vijjamānattā **bhūtā** paramatthasaccattā **tathā** akusalassa iṭṭhavipākatābhāvato, kusalassa ca aniṭṭhavipākatābhāvato, vipāke sati avisaṁvādakattā **avitathā** bhavanti, kusalākusalā hi etesaṁ tiṇṇaṁ "bhūtaṁ, tathaṁ, avitathan"ti padānaṁ kusalākusalavisesanatā daṭṭhabbā.

Atha vā akusalamūlehi akusalāni, kusalamūlehi ca kusalāni nayanto ayaṁ nayo bhūtaṁ tathaṁ avitathaṁ neti cattāri saccāni

---

1. Khu 10. 91 piṭṭhe.

niddhāretvā yojeti. Dukkhādīni hi bādhakādibhāvato aññathābhāvābhāvena **bhūtāni,** saccasabhāvattā **tathāni,** avisaṁvādanato **avitathāni.** Vuttañhetaṁ bhagavatā "cattārimāni bhikkhave tathāni avitathāni anaññathānī"ti[1]. Akusalādisuttatthassa catusaccayojanamukhena nayanalakkhaṇaṁ taṁ saṁvaṇṇanāvisesaṁ tipukkhalaṁ nayanti āhūti atthayojanā.

Tattha tīhi hetūhi pukkhalo sobhanoti **tipukkhalo** akusalādiko atthanayo saṁvaṇṇanāvisesoti ṭhānūpacārato tipukkhalanayo nāmāti. Vitthāro pana **hārasampāte**[2] āgamissati.

Tipukkhalanayaniddeso niddiṭṭho, amhehi ca ñāto, "katamo sīhavikkīḷitanayaniddeso"ti pucchitabbattā—

19. "Yo neti vipallāsehi,
Kilese indriyehi saddhamme.
Etaṁ nayaṁ nayavidū,
Sīhavikkīḷitaṁ āhū"ti—

gāthā vuttā. Tattha **yo** saṁvaṇṇanāviseso sutte vuttehi vipallāsehi kilese saṁkilesapakkhaṁ neti, sutte vuttehi indriyehi saddhamme vodānapakkhaṁ neti, **etaṁ** saṁvaṇṇanāvisesaṁ **nayavidū** saddhammanaya kovidā, atthanayakusalā eva vā sīhavikkīḷitaṁ nayanti āhūti atthayojanā.

Tattha **vipallāsehī**ti asubhe subhaṁ, dukkhe sukhaṁ, anicce niccaṁ, anattani attāti catūhi vipallāsehi. **Indriyehī**ti saddhādīhi indriyehi. **Saddhamme**ti paṭipattipaṭivedhasaddhamme. Sesamettha vuttanayameva. Vitthāro pana **hārasampāte**[3] āgamissatīti.

Sīhavikkīḷītanayaniddeso niddiṭṭho, amhehi ca ñāto, "katamo disālocananayaniddeso"ti pucchitabbattā—

---

1. Saṁ 3. 377; Khu 9. 293 piṭṭhesu. 2. Khu 10. 104 piṭṭhe. 3. Khu 10. 101 piṭṭhe.

20. "Veyyākaraṇesu hi ye,
Kusalākusalā tahiṁ tahiṁ vuttā.
Manasā volokayate,
Taṁ khu disālocanaṁ āhū"ti—

gāthā vuttā. "Sīhalocanaṁ āhū"ti pāṭho likhito, so pana na therassa pāṭhoti daṭṭhabbo bhinnalakkhaṇattā. Tattha tahiṁ tahiṁ veyyākaraṇesu **ye kusalākusalā** nayassa disābhūtā dhammā vuttā, te kusalākusale nayassa disābhūtadhamme abahi abbhantaraṁ citte eva yaṁ olokanaṁ karoti, **taṁ** olokanaṁ **khu** olokanaṁ eva disālocananti āhūti atthayojanā.

Tattha **veyyākaraṇesū**ti tassa tassa atthanayassa yojanatthaṁ katesu suttassa atthavissajjanesu. **Kusalā**ti vodāniyā. **Akusalā**ti saṁkilesikā. **Vuttā**ti suttato niddhāretvā kathitā. **Olokayate**ti te kusalādidhamme citteneva "ayaṁ paṭhamā disā, ayaṁ dutiyā disā"ti-ādinā tassa tassa nayassa disābhāvena upaparikkhati, vicāretīti attho. **Khu**ti avadhāraṇatthe nipāto, tena disālocananayo koci atthaviseso na hotīti dassetīti.

21. Disālocananayaniddeso niddiṭṭho, amhehi ca ñāto, "katamo aṅkusanayaniddeso"ti pucchitabbattā **"oloketvā"**ti-ādigāthā vuttā. Tattha taṁtaṁnayadisābhūte sabbe **kusalākusale** disālocanena oloketvā **ukkhipiya** suttato uddharitvā **yaṁ samāneti** yaṁ samānayanaṁ karoti, ayaṁ samānayanasaṅkhāto nayo aṅkuso nayo nāmāti atthayojanā.

Ettha ca **aṅkuso** nāma hatthīnaṁ icchitaṭṭhānaṁ ānayanakāraṇabhūto vajirādimayo tikkhaggo ujuvaṅkabhūto dabbasambhāraviseso, ayampi nayo aṅkuso viyāti atthena **aṅkuso.** Etena hi nayena icchitaṁ suttatthaṁ nayatīti. Mukhyato pana aṅke vijjhanaṭṭhāne uddhaṭo asati anto pavisatīti **aṅkuso.** Aṅkasaddūpapada-upubba-asadhātu, apaccayoti. Ayampi nayo kocipi atthaviseso na hotīti.

Soḷasa hāraniddesā ceva pañca nayaniddesā ca ācariyena niddiṭṭhā, amhehi ca ñātā, "saṁvaṇṇetabbasutte kiṁ soḷasa hārā paṭhamaṁ yojetabbā, udāhu nayā"ti pucchitabbattā—

22. "Soḷasa hārā paṭhamaṁ,
Disālocanato disā viloketvā.
Saṅkhipiya aṅkusena hi,
Nayehi tihi niddise suttan"ti—

gāthamāha. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "evaṁ hāre, naye ca niddisitvā idāni nesaṁ yojanakkamaṁ dassento 'soḷasa hārā paṭhaman'ti-ādimāhā"ti[1] vuttaṁ. Tattha soḷasa hārā byañjanapariyeṭṭhibhāvato saṁvaṇṇetabbasutte saṁvaṇṇanābhāvena paṭhamaṁ yojetabbā, yojentena niddiṭṭhā hārānukkameneva yojetabbā, na uppaṭipāṭiyā. Hārasaṁvaṇṇanānukkamena saṁvaṇṇetabbaṁ paṭhamaṁ saṁvaṇṇetvā pacchā disālocanena oloketvā aṅkusanayena netvā tīhi atthanayehi niddiseti adhippāyo.

Iti sattibalānurūpā racitā nayaniddesavibhāvanā niṭṭhitā.

Dvādasapadavibhāvanā

Nettivisayaṁ sāsanavarasaṅkhātaṁ saṁvaṇṇetabbasuttaṁ yesaṁ byañjanapadānaṁ, atthapadānañca vasena "dvādasa padāni suttan"ti saṅgahavāre vuttaṁ, "katamāni tānī"ti pucchitabbattā sarūpato niddisituṁ—

23. "Akkharaṁ padaṁ byañjanaṁ, nirutti tatheva niddeso.
Ākārachaṭṭhavacanaṁ, ettāva byañjanaṁ sabbaṁ.

24. Saṅkāsanā pakāsanā,
Vivaraṇā vibhajanuttānīkammapaññatti.
Etehi chahi padehi, attho kammañca niddiṭṭhan"ti—

---

1. Netti-Ṭṭha 31 piṭṭhe.

gāthādvayaṁ vuttaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "idāni yesaṁ byañjanapadānaṁ, atthapadānañca vasena dvādasa padāni suttan'ti vuttaṁ, tāni padāni niddisituṁ 'akkharapadan'ti-ādimāhā"ti[1] vuttaṁ.

Tattha kenaṭṭhena akkharanti? Akkharaṭṭhena asañcaraṇaṭṭhena. Akārādivaṇṇo hi akārādito ikārādipariyāyaṁ nakkharati na sañcarati na saṅkamati. Tenāha **aṭṭhakathāyaṁ** "apariyosite pade vaṇṇo akkharaṁ pariyāyavasena akkharaṇato asañcaraṇato"ti[1]. **Apariyosite pade**ti ca vibhatyantabhāvaṁ appatte dviticatukkharavantesu padesu ekadvitikkharamatteyeva **akkharaṁ** nāma, pariyosite **padaṁ**yeva, nakkharantīti adhippāyo. Padaṁ pana pavesanato atthavasena pariyāyaṁ sañcarantaṁ viya hoti, na evaṁ akārādivaṇṇo avevacanattā. "Mā evaṁ maññasī"ti-ādīsu vā ekakkharapadā **mā**-kārādi **akkharaṁ** nāma, vibhatyantaṁ padaṁ pana **pada**meva hoti.

Pajjati attho etenāti **padaṁ.** Taṁ nāmākhyātopasagganipātappabhedena catubbidhaṁ. Tattha dabbapadhānaṁ "phasso vedanā cittan"ti evamādikaṁ **nāmapadaṁ.** Tattha hi dabbamāvibhūtarūpaṁ, kiriyā anāvibhūtarūpā. Kiriyāpadhānaṁ "phusati vedayati vijānātī"ti evamādikaṁ **ākhyātapadaṁ** nāma. Tattha hi phusanādikiriyā āvibhūtarūpā, dabbamanāvibhūtarūpaṁ. Kiriyāvisesabodhahetubhūtaṁ pa-upa-iti-evamādikaṁ **upasaggapadaṁ** nāma. "Cirappavāsiṁ[2] upavutthan"ti[3] evamādīsu hi pa-upādisaddā vasanādikiriyāya viyogādivisiṭṭhataṁ dīpenti. Vacanattho pana nāmapada-ākhyātapadadvayaṁ upagantvā tassa padadvayassa atthaṁ sajjantīti **upasaggā**ti daṭṭhabbo. Kiriyāya ceva dabbassa ca sarūpavisesapakāsanahetubhūtaṁ "evaṁ, itī"ti evamādikaṁ **nipātapadaṁ** assapi saṁvaṇṇanāyapi icchitattā, akkharena pana kathaṁ gahitoti ce? Akkharehi suyyamānehi suṇantānaṁ visesavidhānassa katattā padapariyosāne padatthasampaṭipatti hoti, tasmā akkharenapi atthākāro gahitovāti veditabbo. Tena vuttaṁ "akkharehi saṅkāseti, padehi pakāseti, akkharehi ca padehi ca ugghaṭetī"ti[4] ca.

---

1. Netti-Ṭṭha 31 piṭṭhe.
2. Khu 1. 45 piṭṭhe Dhammapade.
3. Aṁ 1. 206; Khu 1. 339 piṭṭhesu.
4. Khu 10. 9 piṭṭhe.

Vivaraṇā vitthāraṇā. Vibhajanā ca uttānīkammañca paññatti ca **vibhajanuttānīkammapaññattī**ti samāhāre ayaṁ dvandasamāso. Tattha vibhāgakaraṇaṁ **vibhajanaṁ** nāma. Byañjanākārehi yo atthākāro niddisiyamāno, so atthākāro vivaraṇavibhajanāti dvīhi atthapadehi niddisito. Pākaṭakaraṇaṁ **uttānīkammaṁ** nāma. Pakārehi ñāpanaṁ **paññatti.** Niruttiniddesasaṅkhātehi byañjanapadehi pakāsiyamāno yo atthākāro atthi, so atthākāro uttānīkammapaññattīhi paṭiniddisito. Etehi saṅkāsanādīhi chahi atthapadehi **attho** suttattho gahito, **kammañca** ugghaṭanādikammañca niddiṭṭhanti attho. Yena suttatthena ugghaṭitaññuno cittasantānassa sambodhanakiriyāsaṅkhātassa ugghaṭanakammassa nibbatti bhave, so suttattho saṅkāsanāpakāsanākāro hoti. Yena suttatthena vipañcitaññuno cittasantānassa bodhanakiriyāsaṅkhātassa vipañcanakammassa nibbatti, so suttattho vivaraṇāvibhajanākāro hoti. Yena suttatthena neyyassa cittasantānassa pabodhanakiriyāsaṅkhātassa nayakammassa nibbatti, so suttattho uttānīkammapaññattākāro hotīti daṭṭhabbo. Tenāha **aṭṭhakathācariyo** "suttatthena hi desanāya pavattiyamānena ugghaṭitaññu-ādiveneyyānaṁ cittasantānassa pabodhanakiriyānibbatti, so ca suttattho saṅkāsanādi-ākāro"ti[1].

"Yathāvuttehi tīhi atthanayehi ceva chahi atthapadehi ca ayuttopi attho kiṁ koci atthi, udāhu sabbo attho yutto evā"ti pucchitabbattā—

25. "Tīṇi ca nayā anūnā, atthassa ca chappadāni gaṇitāni.
Navahi padehi bhagavato, vacanassattho samāyutto"ti—

gāthamāha. Tattha **tīṇī**ti liṅgavipallāsaniddeso, tayoti pana pakatiliṅganiddeso vattabbo. Gaṇitā anūnā tayo atthassa nayā ca gaṇitāni anūnāni cha atthassa padāni ca niddiṭṭhāni, niddiṭṭhehi ca atthapadehi bhagavato vacanassa sabbo attho **samāyutto**va ayutto koci attho natthīti yojanā kātabbā. **Atthassā**ti suttatthassa. **Nayā**ti netti-atthanayā. **Padānī**ti netti-atthapadāni.

1. Netti-Ṭṭha 33 piṭṭhe.

26. Ye hārādayo niddiṭṭhā, te hārādayo sampiṇḍetvā nettippakaraṇassa padatthe sukhaggahaṇatthaṁ gaṇanavasena aparicchinditvā dassento **"atthassā"**ti-ādimāha. Tattha **atthassa** samūhassa avayavabhūtāni navabhedāni atthapadāni suttabyañjanassa atthassa pariyeṭṭhisaṅkhātāya saṁvaṇṇanāya gaṇanato catuvīsati byañjanapadāni honti, atthapadabyañjanapadabhūtaṁ ubhayaṁ saṅkhepayato sampiṇḍayato **tettiṁsā** tettiṁsavidhā **ettikā** tettiṁsavidhāva nettīti yojanā.

Tattha **navappadānī**ti tayo atthanayā, cha atthapadāni ca. **Catubbīsā**ti soḷasa hārā, cha byañjanapadāni, dve disālocananaya-aṅkusanayā cāti evaṁ tettiṁsavidhā ca netti nāma, ito vinimutto añño koci nettipadattho natthīti attho daṭṭhabbo.

"Evaṁ tettiṁsapadatthāya nettiyā hāranayānaṁ katamo desanāhāravicayahāro"ti-ādi desanākkameneva siddho, evaṁ siddhe satipi "soḷasa hārā paṭhaman"ti ārambho "sabbepime hārā ceva nayā ca iminā dassitakkameneva saṁvaṇṇetabbesu suttesu saṁvaṇṇanāvasena yojetabbā, na uppaṭipāṭiyā"ti imamatthaṁ dīpeti. Dīpanavacanasavanānusārena ñāpeti, tasmā evaṁ kamo dassito, assādādīnavanissaraṇāni dhammadesanāya nissayāni, phalañca dhammadesanāya phalaṁ, upāyo ca dhammadesanāya upāyo, āṇatti ca dhammadesanāya sarīraṁ. Desanāhārassa tāsaṁ assādādīnavanissaraṇaphalupāyāṇattīnaṁ vibhāvanasabhāvattā.

Niddhāraṇena vināpi pakatiyā sabbasaṁvaṇṇetabbasuttesu anurūpāti suviññeyyattā, saṁvaṇṇanāvisesānaṁ vicayahārādīnaṁ nissayabhāvato ca paṭhamaṁ desanāhāro dassito.

Padapucchāvissajjanāpucchāpadānugītīhi saddhiṁ desanāhārapadatthānaṁ assādādīnaṁ pavicayabhāvato desanāhārānantaraṁ vicayo hāro.

Vicayahārena pavicitānaṁ atthānaṁ yuttāyuttivicāraṇabhāvato vicayahārānantaraṁ yutti hāro.

Padaṭṭhānahārassa yuttāyuttānaṁyeva atthānaṁ upapatti-anurūpaṁ kāraṇaparamparāya niddhāraṇattā yuttihārānantaraṁ padaṭṭhānahāro.

Yuttāyuttānaṁ kāraṇaparamparāya pariggahitasabhāvānaṁyeva ca dhammānaṁ avuttānampi samānalakkhaṇatāya gahaṇalakkhaṇattāya padaṭṭhānahārānantaraṁ lakkhaṇahāro.

Lakkhaṇahārena atthato suttantarato niddhāritānampi dhammānaṁ nibbacanādīni vattabbāni, na sutte sarūpato āgatadhammānaṁyevāti dassanatthaṁ lakkhaṇahārānantaraṁ catubyūho hāro. Evañhi niravasesato atthāvabodho hoti.

Catubyūhena hārena vuttehi nibbacanādhippāyanidānehi saddhiṁ sutte padatthānaṁ suttantarasaṁsandanasaṅkhāte pubbāparavicāre dassite tesaṁ suttapadatthānaṁ sabhāgavisabhāgadhammantarāvaṭṭanaṁ sukhena sakkā dassetunti catubyūhahārānantaraṁ āvaṭṭo hāro. Suttantarasaṁsandanassa hi sabhāgavisabhāgadhammantarāvaṭṭanayassa upāyabhāvato "ārambhatha nikkamathā"ti-ādigāthāya[1] ārambhananikkamanabuddhasāsanayogadhunanehi vīriyasamādhipaññindriyāni niddhāretvā tesu ārambhananikkamanabuddhasāsanayogadhunanesu ananuyogassa mūlaṁ pamādoti suttantare dassito pamādo āvaṭṭitoti.

Āvaṭṭena hārena sabhāgavisabhāgadhammāvaṭṭanena payojite sādhāraṇāsādhāraṇavasena saṁkilesavodānadhammānaṁ padaṭṭhānato ceva bhūmito ca vibhāgo sakkā sukhena yojetunti āvaṭṭahārānantaraṁ vibhatti hāro.

Vibhattihārena saṁkilesavodānadhammānaṁ vibhāge kate saṁvaṇṇetabbasutte āgatā dhammā akasirena paṭipakkhato parivattetuṁ sakkāti vibhattihārānantaraṁ parivattanahāro. Vibhattihārena hi "sammādiṭṭhissa purisapuggalassa micchādiṭṭhi nijjiṇṇā hotī"ti[2] paṭivibhattasabhāve eva dhamme parivattanahāravibhaṅge udāharīyissati.

Parivattanahārena paṭipakkhato parivattitāpi dhammā pariyāyavacanehi bodhetabbā, na saṁvaṇṇetabbasutte āgatadhammāyevāti dassanatthaṁ parivattanahārānantaraṁ vevacanahāro.

---

1. Saṁ 1. 158; Khu 10. 35, 217; Khu 1. 238 piṭṭhesu āgatagāthā. 2. Khu 10. 44 piṭṭhe.

Vevacanahārena pariyāyato pakāsitānaṁ dhammānaṁ pabhedato paññattivasena vibhajanaṁ sukhena sakkā ñātunti vevacanahārānantaraṁ paññatti hāro.

Paññattihārena pabhavapariññādipaññattivibhāgamukhena paṭiccasamuppādasaccādidhammavibhāge kate sutte āgatadhammānaṁ paṭiccasamuppādādimukhena avataraṇaṁ sakkā dassetunti paññattihārānantaraṁ otaraṇo hāro.

Otaraṇena hārena dhātāyatanādīsu otāritānaṁ saṁvaṇṇetabbasutte padatthānaṁ pucchārambhasodhanaṁ sakkā sukhena sampādetunti otaraṇahārānantaraṁ sodhano hāro.

Sodhanena hārena saṁvaṇṇetabbasutte padapadatthesu visodhitesu tattha tattha ekattatāya vā vemattatāya vā labbhamānasāmaññavisesabhāvo sukaro hotīti dassetuṁ sodhanahārānantaraṁ adhiṭṭhāno hāro.

Sāmaññavisesabhūtesu sādhāraṇāsādhāraṇesu dhammesu adhiṭṭhānena hārena paveditesu parikkhārasaṅkhātassa sādhāraṇāsādhāraṇarūpassa paccayaheturāsissa pabhedo suviññeyyoti adhiṭṭhānahārānantaraṁ parikkhāro hāro.

Asādhāraṇe, sādhāraṇe ca kāraṇe parikkhārena hārena dassite tassa attano phalesu kāraṇākāro, tesaṁ hetuphalānaṁ pabhedato desanākāro, bhāvetabbapahātabbadhammānaṁ bhāvanāpahānāni ca niddhāretvā vuccamānāni sammā saṁvaṇṇetabbasuttassa atthaṁ tathattāvabodhāya saṁvattantīti parikkhārahārānantaraṁ samāropano hāro dassito hoti. Idaṁ hārānaṁ dassanānukkamakāraṇaṁ daṭṭhabbaṁ.

Uddeso ugghaṭitaññuno upakārāya saṁvattati yathā, evaṁ nandiyāvaṭṭanayo ugghaṭitaññuno upakārāya saṁvattati, tasmā paṭhamaṁ nandiyāvaṭṭanayo dassito. Niddeso vipañcitaññuno upakārāya saṁvattati yathā, evaṁ tipukkhalanayo vipañcitaññuno upakārāya saṁvattati, tasmā nandiyāvaṭṭanayānantaraṁ tipukkhalanayo. Paṭiniddeso neyyassa upakārāya saṁvattati yathā, evaṁ sīhavikkīḷitanayo neyyassa upakārāya

saṁvattati, tasmā tipukkhalānantaraṁ sīhavikkīḷitanayo dassitoti tiṇṇaṁ atthanayānaṁ dassanānukkamo veditabbo. Atthanayānaṁ disābhūtāya bhūmiyā āloketvā tesaṁ tassā disāya bhūmiyā samānayanaṁ hoti. Na hi sakkā anoloketvā samānetunti disālocananayaṁ dassetvā aṅkusanayo dassito. Potthakāruḷhāvachekā sabbāsu disāsu hatthigamanaṭṭhānaṁ oloketvā aṅkusena icchitaṭṭhānaṁ samānayanti, keci acchekā anoloketvā vinayanti, tesaṁ nayanamattameva, na samānayanaṁ, evameva paṇḍitā suttatthaṁ vaṇṇentā manasāva oloketvāva nayā netabbāti daṭṭhabbā.

Samuṭṭhānasaṁvaṇṇanā adhippāyasaṁvaṇṇanā padatthasaṁvaṇṇanā vidhi-anuvādasaṁvaṇṇanā nigamanasaṁvaṇṇanāti vā, payojanasaṁvaṇṇanā piṇḍatthasaṁvaṇṇanā anusandhisaṁvaṇṇanā codanāsaṁvaṇṇanā parihārasaṁvaṇṇanāti vā, upogghāṭasaṁvaṇṇanā padaviggahasaṁvaṇṇanā padatthacālanasaṁvaṇṇanā paccupaṭṭhānasaṁvaṇṇanāti vā, tathā ekanāḷikākathā caturassakathā nisinnavattikākathāti vā āgatā.

Tattha **samuṭṭhānaṁ** nidānameva. **Vidhi-anuvādo** visesavacanameva. **Upogghāṭo** nidānameva. **Cālanā** codanāyeva. **Paccupaṭṭhānaṁ** parihārova.

Pāḷiṁ vatvā ekekapadassa atthakathanasaṅkhātā saṁvaṇṇanā **ekanāḷikākathā** nāma.

Paṭipakkhaṁ dassetvā paṭipakkhassa upamaṁ dassetvā sapakkhaṁ dassetvā sapakkhassa upamaṁ dassetvā kathanasaṅkhātā saṁvaṇṇanā **caturassakathā** nāma.

Visabhāgadhammavaseneva pariyosānaṁ gantvā puna sabhāgadhammavaseneva pariyosānagamanasaṅkhātā saṁvaṇṇanā **nisinnavattikākathā** nāma.

Tā sabbā saṁvaṇṇanāyopi desanāhārādīsu nettisaṁvaṇṇanāsu antogadhāyeva. Tenāha "yatthakā hi suttassa saṁvaṇṇanāvisesā, sabbe te netti-upadesāyattā"ti[1]. Evaṁ ettāvatā etaparamatā

1. Netti-Ṭṭha 37 piṭṭhe.

daṭṭhabbā. Hetuphalabhūmi-upanisāsabhāgavisabhāgalakkhaṇanayādayo pana **aṭṭhakathāyaṁ**[1] vitthārato vuttāti na vitthārayissāmīti.

Iti sattibalānurūpā racitā niddesavāra-atthavibhāvanā niṭṭhitā.

---

4. Paṭiniddesavāra-atthavibhāvanā

1. Desanāhāravibhaṅgavibhāvanā

5. Evaṁ hārādayo sarūpato ācariyena uddesato uddiṭṭhā, niddesato ca niddiṭṭhā, amhehi ca ñātā, atha kasmā puna "tattha katamo desanāhāro"ti-ādiko āraddhoti ce? veneyyānaṁ tividhattā. Veneyyā hi atitikkhapañño nātitikkhapañño mandapaññoti tividhā honti. Tesañhi atitikkhapaññassānurūpaṁ hārādayo uddesato uddiṭṭhā, nātitikkhapaññassa anurūpaṁ niddesato niddiṭṭhā, idāni mandapaññassānurūpaṁ hārādayo vibhajitvā dassetuṁ **"tattha katamo desanāhāro"**ti-ādiko vibhaṅgavāro āraddho. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "evaṁ hārādayo sukhaggahaṇatthaṁ gāthābandhavasena sarūpato niddisitvā idāni tesu hāre tāva paṭiniddesavasena vibhajituṁ 'tattha katamo desanāhāro'ti-ādi āraddhan"ti[2] vuttaṁ.

Tattha ye hārādayo uddesaniddesesu niddiṭṭhā, tattha hārādīsu katamo desanāhāroti ce? Yā "assādādīnavatā"ti-ādigāthā[3] vuttā, sā ayaṁ gāthā niddesavasena desanāhāro nāma, tassa "assādādīnavatā"ti-ādi[3] niddesassa idāni mayā vuccamāno "ayaṁ desanāhāro kiṁ desayatī"ti-ādiko vitthārasaṁvaṇṇanāviseso desanāhāravibhaṅgo nāmāti yojanā. "Ayaṁ desanāhāro kiṁ desayatī"ti pucchitabbattā pucchaṁ ṭhapetvā "imaṁ desayatī"ti niyametvā dassetuṁ **"ayaṁ desanāhāro kiṁ desayati? Assādaṁ ādīnavan"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha ayaṁ desanāhāro kiṁ desayatīti

---

1. Netti-Ṭṭha 38 piṭṭhe. 2. Netti-Ṭṭha 40 piṭṭhe. 3. Khu 10. 3 piṭṭhe.

ce? **Assādaṁ desayati** saṁvaṇṇeti vitthāreti, **ādīnavaṁ desayati** -pa- reti, **nissaraṇaṁ desa** -pa- reti, **phalaṁ desa** -pa- reti, **upāyaṁ desa** -pa- reti, **āṇattiṁ desayati** saṁvaṇṇeti vitthāretīti yojanā.

Ettha ca "ayaṁ desanāhāro"ti saddo pubbāparāpekkhoti daṭṭhabbo. "Assādādīnavatā'ti-ādigāthāyaṁ dassitā ime assādādayo kattha saṁvaṇṇetabbe pāḷidhamme āgatā"ti pucchitabbattā **"dhammaṁ vo bhikkhave desessāmī"**ti-ādi vuttaṁ. "Assādādīnavatā'ti-ādigāthāyaṁ dassitā ime assādādayo kattha saṁvaṇṇetabbe pāḷidhamme āgatā"ti pucchitabbattā "dhammaṁ vo bhikkhave desessāmi ādikalyāṇaṁ majjhekalyāṇaṁ pariyosānakalyāṇaṁ sātthaṁ sabyañjanaṁ kevalaparipuṇṇaṁ parisuddhaṁ brahmacariyaṁ pakāsessāmī"ti paṭiññātabbe pāḷidhamme saṁvaṇṇetabbe ye assādādayo āgatā, te ayaṁ desanāhāro desayatīti adhippāyo.

Tattha dhammasaddo pariyattisaccasamādhipaññāpakatipuññāpattiñeyyādīsu bahūsu atthesu pavatto, tathāpi idha pariyattidhammeyeva pavattoti daṭṭhabbo. Atthuddeso pana **aṭṭhakathāyaṁ**[1] vutto, tasmā idha mayā na vutto. **Vo-**kāropi upayogakaraṇapadapūraṇasampadānatthesu dissati ca, tathāpi idha sampadānatthevāti daṭṭhabbo. Bhikkhanti yācanti sīlakkhandhādayo, paccaye vā kāyaviññattiyāti **bhikkhū,** saṁsāre bhayaṁ ikkhanti paccavekkhantīti vā **bhikkhū. Bhikkhave**ti te bhikkhū ālapati, kimatthāyāti attano mukhābhimukhaṁ katvā dhammassavane ati-ussāhane niyojetuṁ ālapatīti veditabbo.

Dhammaṁ desessāmīti nāhaṁ issaratāya tumhe aññaṁ kiñci kāreyyāmi, dhammaṁyeva desessāmi, desento ca na aññesaṁ dhammaṁ sutvā sutamayañāṇānusārena desessāmi, anāvaraṇañāṇena sabbañeyyadhammesu paccakkhakāritāya idāni mayāyeva pavattiyamānaṁ dhammaṁ ahaṁ desessāmīti paṭijānāti. Ādimhi kalyāṇaṁ **ādikalyāṇaṁ,** ādi kalyāṇametassāti vā **ādikalyāṇaṁ.** Sesesupi eseva nayo. Ādikalyāṇādayo cettha atthakalyāṇādivasena vuttāti daṭṭhabbā. Tenāha

1. Netti-Ṭṭha 41 piṭṭhe.

“sīlena ādikalyāṇaṁ, samādhinā majjhekalyāṇaṁ, paññāya pariyosānakalyāṇaṁ. Buddhasubuddhatāya vā ādikalyāṇaṁ, dhammasudhammatāya majjhekalyāṇaṁ, saṁghasuppaṭipattiyā pariyosānakalyāṇaṁ. Atha vā ugghaṭitaññuvinayanena ādikalyāṇaṁ, vipañcitaññuvinayanena majjhekalyāṇaṁ, neyyapuggalavinayanena pariyosānakalyāṇaṁ. Ayamevattho idhādhippeto”ti[1].

Arīyati ñāyatīti **attho,** aradhātuyā nippariyāyato ñāṇappadhāno ārammaṇikacittuppādo attho, ṭhānūpacārato atthassa ñātabbassa ārammaṇapaccayasatti attho, iti-saddena sāyeva satti parāmasīyati, ārammaṇapaccayasattisahito ārammaṇapaccayasaṅkhāto ñātabbo attho ta-paccayassa atthoti dhātupaccayānaṁ atthaviseso daṭṭhabbo. Asati bhavatīti vā **attho,** saha atthena yo dhammo vattatīti so dhammo **sāttho,** atthena samannāgato vā dhammo **sāttho,** saṅkāsanādicha-atthapadasamāyogato vā **sāttho.** Ayamevattho idhādhippeto nettivisayattā. Sampannaṁ byañjanaṁ yassa dhammassāti **sabyañjano.** Sithila dhanita dīgha rassa garu lahu sambandha vavatthita vimutta niggahitasampannattā, akārantādi-itthiliṅgādi-ekavacanādisampannattā, pamādalekhādirahitattā ca avayavo sampanno taṁsamūhattā dhammo **sampannabyañjano** nāma, akkharādichabyañjanapadasamāyogā vā **sabyañjano.** Ayamevattho idhādhippeto. Imasmiṁ ayaṁ ūno, so netabbo pakkhipitabboti upanetabbābhāvato **kevalaparipuṇṇo,** sīlakkhandhasamādhikkhandhapaññākkhandhavimuttikkhandhavimuttiñāṇadassanakkhandhapāripūriyā vā **kevalaparipuṇṇo.** Idhāyaṁ atireko, so apanetabboti vatvā apanetabbābhāvato **parisuddho,** caturoghanittharaṇatthāya, lokāmisanirapekkhatāya pavattiyamānattā vā **parisuddho.** Seṭṭhattā **brahmacariyaṁ,** brahmānaṁ vā seṭṭhānaṁ ariyānaṁ cariyaṁ **brahmacariyaṁ,** pabbajjabrahmacariya maggabrahmacariya sāsanabrahmacariyādīsu sāsanabrahmacariyaṁ pakāsayissāmi, paridīpayissāmīti attho.

“Dhammaṁ vo bhikkhave desessāmi -pa- pakāsessāmī”ti paṭiññātabbe pāḷidhamme āgate assādādayo desanāhāro desayati

1. Netti-Ṭṭha 42 piṭṭhe.

saṁvaṇṇeti vitthāretīti ācariyena sāmaññavaseneva vuttaṁ, tasmā desanāhāro idha pāḷiyaṁ āgataṁ imaṁ assādaṁ desayati, idha pāḷiyaṁ āgataṁ imaṁ ādīnavaṁ desayatīti-ādiviseso na viññātabbo, "kathaṁ viññātabbo"ti pucchitabbattā "idha pāḷiyaṁ āgato ayaṁ assādo, idha pāḷiyaṁ āgato ayaṁ ādīnavo"ti visesaṁ niyametvā upalakkhaṇanayena dassetuṁ **"tattha katamo assādo? Kāmaṁ kāmayamānassā"**ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **tatthā**ti tassaṁ "assādādīnavatā"ti-ādigāthāyaṁ niddiṭṭhesu visayavisayibhedesu assādesu katamo assādo tattha tesu pāḷidhammesu kattha pāḷiyaṁ āgatoti pucchitvā—

"Kāmaṁ kāmayamānassa, tassa cetaṁ samijjhati.
Addhā pītimano hoti, laddhā macco yadicchatī"ti[1]—

idha pāḷigāthāyaṁ yo visayabhūto assādo āgato, so ayaṁ assādetabbo assādo desanāhārassa visayoti. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana—

"Evaṁ bhagavatā desito, pakāsito ca sāsanadhammo yesaṁ assādādīnaṁ dassanavasena pavatto, te assādādayo desanāhārassa visayabhūtā yattha yattha pāṭhe savisesaṁ vuttā, tato tato niddhāretvā udāharaṇavasena idhānetvā dassetuṁ 'tattha katamo assādo'ti-ādi āraddhan"ti[2] vuttaṁ.

Tattha assādīyateti **assādo,** assādetabbo vatthukāmo. Kāmīyateti **kāmo,** vatthukāmo ca. Taṁ kāmayatīti **kāmayamāno,** satto. Tassa pītiyā yuttaṁ mano etassāti **pītimano.** Manati jānātīti-ādivacanatthena **macco.** Kāmaṁ kāmitabbaṁ vatthu kāmayamānassa tassa sattassa etaṁ kāmitabbaṁ vatthu sace samijjhati, evaṁ sati so satto addhā pītimano hoti. Yo macco yaṁ vattuṁ icchati, taṁ vattuṁ so macco laddhā addhā pītimano hotīti gāthāyattho daṭṭhabbo.

1. Khu 1. 399; Khu 7. 1, 3 piṭṭhesupi. 2. Netti-Ṭṭha 42 piṭṭhe.

“Kāmaṁ -pa- pītimano hotī”ti ettakameva avatvā “laddhā macco yadicchatī”ti vuttattā lobhanīyaṁ vattuṁyeva laddhā pītimano na hoti, atha kho patthetabbaṁ pūjetabbanti sabbaṁ laddhā macco pītimano ca hotīti atirekattho daṭṭhabbo.

Visayabhūto assādetabbo assādo idha pāḷiyaṁ gāthāyaṁ āgatoti ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “dukkhadomanassādibhedesu ādīnavesu katamo ādīnavo kattha pāḷidhamme āgato”ti pucchitabbattā **“tattha katamo ādīnavo**? **Tassa ce kāmayānassā”**ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **tatthā**ti tassaṁ “assādādīnavatā”ti-ādigāthāyaṁ niddiṭṭhesu dukkhadomanassādīsu ādīnavesu katamo ādīnavo tattha tesu pāḷidhammesu kattha pāḷiyaṁ āgatoti pucchitvā—

> “Tassa ce kāmayānassa, chandajātassa jantuno.
> Te kāmā parihāyanti, sallaviddhova ruppatī”ti[1]—

idha pāḷigāthāyaṁ yo domanassasaṅkhāto ādīnavo āgato, so ayaṁ domanassasaṅkhāto ādīnavo desanāhārassa visayoti.

Gāthāyaṁ pana kāmayati icchatīti **kāmayāno.** Atha vā yāyati gacchatīti **yāno**, kāmena yāno **kāmayāno,** tassa. Chando jāto yassa so **chandajāto,** tassa. Vijjhīyateti **viddho,** sallati pavisatīti **sallo,** sallena viddho **sallaviddho.** Kāmaṁ kāmayānassa chandajātassa jantuno ye kāmā labhitabbā, te kāmā kenaci antarāyena yadā parihāyanti, tadā so jantu ruppati. Kīdisova ruppati? Ayomayasallaviddho miggo ruppati iva, parihīnakāmo jantu ruppatīti daṭṭhabbo. Ettha ca “ruppatī”ti vacanena domanassuppatti dassitāti daṭṭhabbā.

Domanassabhūto ādīnavo idha pāḷiyaṁ āgatoti ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “magganibbānavasena duvidhesu nissaraṇesu katamaṁ nissaraṇaṁ kattha pāḷiyaṁ āgatan”ti pucchitabbattā **“tattha katamaṁ nissaraṇaṁ**? **Yo kāmo parivajjetī”**ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **tatthā**ti

1. Khu 1. 399; Khu 7. 3, 4 piṭṭhesupi.

tassaṁ "assādādīnavatā"ti-ādigāthāyaṁ niddiṭṭhesu magganibbānavasena duvidhesu nissaraṇesu katamaṁ nissaraṇaṁ tattha tesu pāḷidhammesu kattha pāḷidhamme āgatanti pucchitvā—

> "Yo kāme parivajjeti, sappasseva padā siro.
> Somaṁ visattikaṁ loke, sato samativattatī"ti[1]—

idha pāḷigāthāyaṁ yaṁ samativattanakaraṇaṁ maggasaṅkhātaṁ nissaraṇaṁ āgataṁ, taṁ idaṁ maggasaṅkhātaṁ samativattanakaraṇaṁ nissaraṇaṁ desanāhārassa visayanti.

Gāthāyaṁ **yo**ti jhānalābhī vā ariyo vā. **Kāme**ti vuttappakāro vatthukāmo. Tesu pavattachandarāgassa vikkhambhanena vā samucchindanena vā parivajjeti. Kiṁ parivajjeti iva vajjeti? Sappassa **siro** siraṁ cakkhumā puriso disvā **padā** pādena parivajjeti iva, evaṁ parivajjeti. **Sato** satisampanno **so** puggalo loke rūpādīsu **visattikaṁ imaṁ** taṇhaṁ yena maggena **samativattati** saṁ suṭṭhu atikkamitvā vattati, idaṁ maggasaṅkhātaṁ samativattanakaraṇaṁ ekadesaṁ nissaraṇaṁ nāmāti yojetabbaṁ. "Pādā"ti vattabbe ākārassa rassaṁ katvā "padā"ti vuttaṁ. **Pādā**ti ca pādena yathā "amohabhāvā-amohabhāvenā"ti. Tena vuttaṁ "attano pādenā"ti[2].

Ekadeso visayasaṅkhāto assādo idha pāḷiyaṁ āgatoti ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, "ekadeso visayisaṅkhāto assādo kattha pāḷiyaṁ āgato"ti pucchitabbattā **"tattha katamo assādo? Khettaṁ vatthun"**ti-ādi āraddhaṁ. Atha vā "tattha katamo assādo? Khettaṁ vatthun"ti-ādi kasmā evaṁ āraddhaṁ, nanu "tattha katamo assādo? Kāmaṁ kāmayamānassā"ti-ādinā assādo vibhatto? Saccaṁ, assādo pana duvidho visayavisayivasena, tasmiṁ visayasaṅkhāto assādo pubbe vibhatto, idāni visayisaṅkhātaṁ assādaṁ vibhajituṁ **"tattha katamo assādo? Khettaṁ vatthun"**ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **tatthā**ti tassaṁ "assādādīnavatā"ti-ādigāthāyaṁ niddiṭṭhesu visayavisayibhedesu assādesu katamo assādo tattha tesu pāḷidhammesu kattha pāḷiyaṁ āgatoti pucchitvā—

---

1. Khu 1. 399; Khu 7. 4, 8 piṭṭhesupi.
2. Netti-Ṭṭha 43 piṭṭhe.

"Khettaṁ vattuṁ hiraññaṁ vā, gavāssaṁ dāsaporisaṁ.
Thiyo bandhū puthū kāme, yo naro anugijjhatī"ti[1]—

idha pāḷigāthāyaṁ yo anugijjhanasaṅkhāto assādo āgato, so ayaṁ anugijjhanasaṅkhāto visayi-assādo desanāhārassa visayoti.

Gāthāyaṁ **khettan**ti khipīyanti bījāni ettha ṭhāneti khettaṁ. Khipantānaṁ janānaṁ khipanakiriyā khipadhātuyā mukhyattho, khipanakiriyājanako cittuppādo phalūpacārattho, tassa cittuppādassa upanissayapaccayabhūtassa kedārassa viruḷhāpanasatti phalūpacārattho, iti-saddena sā viruḷhāpanasattiyeva parāmasīyati, tassā sattiyā patiṭṭhaṁ kedārasaṅkhātaṁ ṭhānaṁ ta-paccayattho. Esa nayo tīsu piṭakesu evarūpesu ca vacanatthesu yathārahaṁ nīharitvā gahetabbo. Vapanti patiṭṭhahanti etthāti **vatthu.** Aparaṇṇādīnaṁ patiṭṭhahanaṁ vapa-dhātuyā mukhyattho, ṭhānassa patiṭṭhāpanasatti phalūpacārattho, iti-saddena sā patiṭṭhāpanasatti parāmasīyati. Tassā sattiyā patiṭṭhaṭṭhānaṁ ta-paccayattho. **Khettaṁ** pana pubbaṇṇavirūhanaṭṭhānaṁ, **vatthu** aparaṇṇavirūhanaṭṭhānaṁ.

Hinoti pavattati pītisomanassanti **hi,** kiṁ taṁ? Pītisomanassaṁ, rāti pavatteti jātarūpanti **raṁ,** kiṁ taṁ? Jātarūpaṁ, hiṁ ranti **hiraṁ,** dutiyātappurisasamāso. Ñāpeti tosetīti **ñaṁ,** kiṁ taṁ? Jātarūpaṁ. Hiraṁ hutvā **ñaṁ hiraññaṁ,** pavattamānaṁ pītisomanassaṁ pavattetvā jane visesena tosetīti attho gahetabbo. **Vā**-saddo vuttāvuttatthasamuccayattho. Gacchanti visesenāti **gāvo,** rattindivaṁ asanti bhakkhanti visesenāti **assā,** gāvo ca assā ca **gavāssaṁ.** Dātabbaṁ paṭhamaṁ dentīti **dā,** asanti bhakkhantīti **asā,** datvā asā **dāsā,** sāmikānaṁ dātabbaṁ paṭhamaṁ datvā pacchā asanti bhakkhantīti attho. Sāmikehi vā dinnaṁ asanti bhakkhantīti **dāsā,** dukkhena kasirena asanti pavattantīti vā **dāsā.** Mātāpitūnaṁ hadayaṁ purentīti **purisā,** puraṁ hitaṁ vā isanti gavesantīti **purisā.** Buddhapaccekabuddhacakkavattibhāvaṁ pureti kammanti **puraṁ,** kiṁ taṁ? Balavakammaṁ, puraṁ isanti sīlenāti vā **purisā.** Purisā eva hi sammāsambuddhapaccekabuddhacakkavattibhāvaṁ gacchanti. "Puri uccaṭṭhāne sentīti vā **purisā.**

---

1. Khu 1. 399; Khu 7. 8, 9 piṭṭhesupi.

Purisā hi mātūnaṁ pituṭṭhāne ṭhitā"ti ime vacanatthā vuttappakārā yuttāyeva atthasambhavato. Dāsā ca purisā ca **dāsaporisaṁ,** majjhe vuddhi. Ettha ca dāsaggahaṇena dāsīpi gahitā. Dāsā dukkaṭajanā, purisā sukhitajanāti viseso daṭṭhabbo. Ṭhanti patiṭṭhahanti ettha mātugāme puttadhītāti **thiyo.** **Nara**saddassa viggahattho heṭṭhā vuttova.

Ekadeso domanassasaṅkhāto ādīnavo idha pāḷigāthāyaṁ āgatoti ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, "dukkhasaṅkhāto ādīnavo kattha pāḷiyaṁ āgato"ti pucchitabbattā **"tattha katamo ādīnavo**? **Abalā naṁ balīyantī"**ti-ādi āraddhaṁ. Atha vā "tattha katamo ādīnavo? Abalā naṁ balīyantī"ti-ādi kasmā evaṁ āraddhaṁ, nanu "tattha katamo ādīnavo? Tassa ce kāmayānassā"ti-ādinā ādīnavo vibhattoti? Saccaṁ, ādīnavo pana bahuvidho dukkhadomanassādivasena, tasmiṁ bahuvidhe ādīnave ekadeso domanassasaṅkhāto ādīnavo pubbe vibhatto, idāni dukkhasaṅkhātaṁ ādīnavaṁ vibhajituṁ **"tattha katamo ādīnavo**? **Abalā naṁ balīyantī"**ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **tatthā**ti tassaṁ "assādādīnavatā"ti-ādigāthāyaṁ niddiṭṭhesu dukkhadomanassādīsu ādīnavesu katamo ādīnavo tattha tesu pāḷidhammesu kattha pāḷidhamme āgatoti pucchitvā—

"Abalā naṁ balīyanti, maddantenaṁ parissayā.
Tato naṁ dukkhamanveti, nāvaṁ bhinnamivodakan"ti[1]—

idha pāḷigāthāyaṁ yo dukkhasaṅkhāto ekadeso ādīnavo āgato, so ayaṁ dukkhasaṅkhāto ekadeso ādīnavo desanāhārassa visayoti.

Gāthāyaṁ natthi balaṁ etesaṁ kilesānanti **abalā.** Kasmā kilesā abalā hontīti? Kusalehi pahātabbattā. **Naran**ti khettādikāme anugijjhantaṁ naraṁ, saddhābalādivirahato vā abalaṁ taṁ naraṁ **balīyanti** abhibhavanti. Kiñcāpi kilesā kusalehi pahātabbattā abalā honti, tathāpi kāmamanugijjhantaṁ saddhābalādivirahitaṁ abhibhavituṁ samatthā bhavanti. **Maddantenaṁ parissayā**ti kāmagiddhaṁ kāme pariyesantaṁ, kāmaṁ

---

1. Khu 1. 399; Khu 7. 9, 14 piṭṭhesupi.

rakkhantañca enaṁ naraṁ pari samantato paripīḷetvā ayanti pavattantīti parissayā, sīhabyagghādayo ceva kāyaduccaritādayo ca maddanti. **Tato** tehi parissayehi abhibhūtaṁ **naṁ** naraṁ jāti-ādi**dukkhaṁ anveti** anugacchati. Kimiva anveti? Udakaṁ bhinnanāvaṁ anveti iva, evaṁ anvetīti attho.

Ekadesaṁ maggasaṅkhātaṁ nissaraṇaṁ idha pāḷigāthāyaṁ āgatanti ācariyena vibhattaṁ, amhehi ca viññātaṁ, "nibbānasaṅkhātaṁ ekadesaṁ nissaraṇaṁ kattha pāḷidhamme āgatan"ti pucchitabbattā **"tattha katamaṁ nissaraṇaṁ? Tasmā jantu sadā sato"**ti-ādi āraddhaṁ. Atha vā "tattha katamaṁ nissaraṇaṁ? Tasmā jantu sadā sato"ti-ādi kasmā evaṁ āraddhaṁ, nanu "tattha katamaṁ nissaraṇaṁ? Yo kāme parivajjetī"ti-ādinā nissaraṇaṁ vibhattanti? Saccaṁ, nissaraṇaṁ pana duvidhaṁ magganibbānavasena, tattha duvidhe nissaraṇe maggasaṅkhātaṁ nissaraṇaṁ pubbe vibhattaṁ, idāni nibbānasaṅkhātaṁ nissaraṇaṁ vibhajituṁ **"tattha katamaṁ nissaraṇaṁ**? **Tasmā jantu sadā sato"**ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **tatthā**ti tassaṁ "assādādīnavatā"ti-ādigāthāyaṁ niddiṭṭhesu magganibbānesu nissaraṇesu ekadesaṁ nibbānasaṅkhātaṁ nissaraṇaṁ tattha tesu pāḷidhammesu kattha pāḷidhamme āgatanti pucchitvā—

"Tasmā jantu sadā sato, kāmāni parivajjaye.
Te pahāya tare oghaṁ, nāvaṁ sitvāva pāragū"ti—

idha pāḷigāthāyaṁ yaṁ nibbānasaṅkhātaṁ nissaraṇaṁ āgataṁ, idaṁ nissaraṇaṁ desanāhārassa visayanti.

Gāthāyaṁ **tasmā**ti yasmā kāmagiddhaṁ naraṁ dukkhaṁ anveti, tasmā jantu **sadā** sabbakāle pubbarattāpararatte jāgariyānuyogena **sato** satisampanno hutvā **kāmāni** kilesakāme vikkhambhanavasena vā samucchedavasena vā **parivajjaye** parijaheyya. **Te** kāme ariyamaggena pahāya catubbidhaṁ **oghaṁ** tareyya tarituṁ sakkuṇeyya. Ko tarati iva tareyya? Nāvāsāmiko nāvaṁ yaṁ pavisantaṁ udakaṁ **sitvā** bahi siñcitvā lahukāya nāvāya appakasirena taritvā **pāragū** pāraṁ gacchati iva, evaṁ attani pavattaṁ kilesūdakaṁ siñcitvā ariyamaggena nīharitvā lahukena attabhāvena anupādisesāya nibbānadhātuyā nibbānena pāraṁ nibbānaṁ

santiṁ gaccheyyāti attho. Idaṁ nibbānaṁ kasmā nissaraṇaṁ hoti? Sabbasaṅkhatanissaraṇato **nissaraṇaṁ** nāma.

Idaṁ nissaraṇaṁ idha pāḷidhamme āgatanti ācariyena vibhattaṁ, amhehi ca viññātaṁ, "katamaṁ phalaṁ kattha pāḷidhamme āgatan"ti pucchitabbattā **"tattha katamaṁ phalaṁ**? **Dhammo have rakkhati dhammacārin"**ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **tatthā**ti tassaṁ "assādādīnavatā"ti-ādigāthāyaṁ niddiṭṭhesu rakkhananipphādanamaccutaraṇādīsu phalesu katamaṁ phalaṁ tattha tesu pāḷidhammesu kattha pāḷidhamme āgatanti pucchitvā—

"Dhammo have rakkhati dhammacāriṁ,
Chattaṁ mahantaṁ yathā vassakāle.
Esānisaṁso dhamme suciṇṇe,
Na duggatiṁ gacchati dhammacārī"ti[1]—

idha pāḷigāthāyaṁ yaṁ anatthehi dhammassa rakkhanaphalaṁ āgataṁ, rakkhāvahanassa abbhudayassa yañca nipphādanaṁ phalaṁ āgataṁ, idaṁ rakkhananipphādanaṁ phalaṁ desanāhārassa visayanti.

Gāthāyaṁ **dhammo**ti yena puggalena yo dānādippabhedo puññadhammo nibbattito, so dhammo. **Dhammacāriṁ** dhammanibbattakaṁ taṁ puggalaṁ anatthehi **rakkhati.** Kimiva? **Vassakāle** deve vassante sati mahantaṁ kusalena dhāretabbaṁ chattaṁ dhārentaṁ kusalaṁ taṁ janaṁ vassatemanato rakkhati yathā, evaṁ rakkhitabbo dhammopi attasammāpaṇidhānena appamatto hutvā suṭṭhu dhammaṁrakkhantaṁyeva rakkhati, tādiso dhammacārīyeva duggatiṁ na gacchati. Eso ānisaṁso **suciṇṇe** suciṇṇassa **dhamme** dhammassa ānisaṁsoti attho.

Ekadesaṁ phalaṁ idha pāḷidhamme āgatanti ācariyena vibhattaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "katamo upāyo kattha pāḷiyaṁ āgato"ti pucchitabbattā **"tattha katamo upāyo**? **Sabbe saṅkhārā aniccā"**ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **tatthā**ti tassaṁ "assādādīnavatā"ti-ādigāthāyaṁ niddiṭṭhesu vipassanāpubbaṅgamanibbidādīsu upāyesu katamo upāyo tattha tesu pāḷidhammesu kattha pāḷidhamme āgatoti pucchitvā—

1. Khu 5. 215 piṭṭhepi. (Thokaṁ visadisaṁ)

“Sabbe saṅkhārā aniccā’ti -pa-.

Sabbe dhammā anattā’ti, yadā paññāya passatī”ti[1]—

idha pāḷigāthāsu yo vipassanāpubbaṅgamanibbidāñāṇasaṅkhāto visuddhiyā adhigamahetubhāvato maggo āgato, ayaṁ upāyo desanāhārassa visayoti.

Gāthāsu **sabbe** niravasesā kammacittotu-āhārehi saṅkharitā saṅkhata**saṅkhārā** hutvā abhāvaṭṭhena **aniccā** iti yadā paññāya passati, atha anicce dukkhasabhāve nibbindati, eso vipassanāpubbaṅgamo nibbindanañāṇasaṅkhāto dhammo visuddhiyā maggoti. “Sabbe saṅkhārā aniccā”ti-ādīsu saṅkhārānaṁ saṅkhatadhammabhāvo paccayākāravibhaṅgaṭṭhakathāyaṁ[2] vuttova, taṁ vibhaṅgaṭṭhakathaṁ anoloketvā ekacce ācariyā “vipassanāñāṇārammaṇattā tebhūmakadhammāyevā”ti vadanti, evaṁ sati maggaphaladhammānaṁ niccādibhāvo bhaveyya, tasmā vibhaṅgaṭṭhakathānurūpova attho daṭṭhabbo. **Dukkhā**ti dukkhadukkhavipariṇāmadukkhasaṅkhāradukkhabhāvena dukkhā. **Anattā**ti niccasārasukhasāra-attasārarahitattā asārakaṭṭhena anattā, avasavattanaṭṭhena vā anattā.

Ekadeso upāyo idha pāḷidhamme āgatoti ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “katamā āṇatti kattha pāḷidhamme āgatā”ti pucchitabbattā **“tattha katamā āṇatti? Cakkhumā visamānīvā”**ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **tatthā**ti tassaṁ “assādādīnavatā”ti-ādigāthāyaṁ niddiṭṭhāsu pāpaduccaritaparivajjanāṇattikalyāṇasucaritacaraṇāṇatti-ādīsu katamāṇatti tattha tesu pāḷidhammesu kattha pāḷidhamme āgatāti pucchitvā—

“Cakkhumā visamānīva, vijjamāne parakkame.
Paṇḍito jīvalokasmiṁ, pāpāni parivajjaye”ti[3]—

idha pāḷidhamme yā pāpaduccaritaparivajjanāṇatti āgatā, ayaṁ pāpaduccaritaparivajjanāṇatti desanāhārassa visayāti.

Gāthāyaṁ **cakkhumā** puriso vijjamāne parakkame āvahitaṁ sarīraṁ āvahantova hutvā **visamāni** bhūmippadesāni vā visame hatthi-ādayo

1. Khu 1. 53 piṭṭhepi. 2. Abhi-Ṭṭha 2. 142 piṭṭhe. 3. Khu 1. 137 piṭṭhepi.

vā parivajjeti iva, evaṁ jīvalokasmiṁ paṇḍito **pāpāni** lāmakāni duccaritāni parivajjeti. Āṇatti nāma āṇārahassa dhammarājassa bhagavato āṇā, sā bahuvidhā, tasmā "kareyya kalyāṇan"ti-ādigāthāyaṁ sucaritacaraṇā āṇatti.

"Upetha saraṇaṁ buddhaṁ, dhammaṁ saṁghañca tādinaṁ.
Samādiyatha sīlāni, taṁ vo atthāya hehitī"ti[1]—

ādīsu gāthāsu saraṇagamanāṇattisīlasamādānāṇatti-ādi āgatāti.

"Suññato lokaṁ avekkhassū"ti-ādi kasmā evaṁ āraddhaṁ, nanu "tattha katamaṁ phalaṁ? Dhammo have"ti-ādinā, "tattha katamo upāyo? Sabbe saṅkhārā"ti-ādinā, "tattha katamā āṇatti? Cakkhumā"ti-ādinā ca phalūpāyāṇattiyo vibhattāti? Saccaṁ, visuṁ visuṁ pana suttesu āgatā phalūpāyāṇattiyo vibhattā, idāni ekato āgatā phalūpāyāṇattiyo vibhajituṁ **"suññato lokaṁ avekkhassū"**ti-ādi āraddhaṁ.

Tattha **suññato lokaṁ avekkhassū**ti sabbampi saṅkhāralokaṁ attato suññoti avasavattitāsallakkhaṇavasena vā tucchabhāvasamanupassanavasena vā passāti idaṁ bhagavato vacanaṁ vidhānabhāvato **āṇatti** nāma. Niccasārasukhasāra-attasārādirahitattā **"mogharājā"**ti ālapati, saddhāsīlasutacāgādirahitattā vā **mogho.**

"Sadāsato"ti puggalavasena vuttāya satiyā suññatādassanassa sampajānahetubhāvato satiyeva **upāyo,** na satimāti ettha satīti adhippāyo.

Attānudiṭṭhiṁ ūhaccāti ettha attānudiṭṭhi nāma "rūpaṁ attā, rūpavā attā, rūpasmiṁ attā, attani rūpan"ti-ādippakārā vīsativatthukā diṭṭhi. Maggena **ūhacca** samucchinditvā **evaṁ** vuttavidhinā **maccutaro** maccuno visayātikkanto **siyā** bhaveyya. Ettha yaṁ maccuvisayaṁ taraṇaṁ atikkamanaṁ, tassa atikkamanassa yañca pubbabhāgapaṭipadāsampajjanaṁ, **idaṁ** bhagavato desanāya **phalaṁ** desanāhārassa visayanti adhippāyo. Pubbe visuṁ visuṁ phalūpāyāṇattiyo vibhattāpi—

1. Khu 2. 407, 412 piṭṭhesu.

"Suññato lokaṁ avekkhassu,
Mogharāja sadā sato.
Attānudiṭṭhiṁ ūhacca,
Evaṁ maccutaro siyā"ti[1]—

ekagāthāyaṁ puna ekato vibhajanato phalādīsu ekato dassitesu sabbattha suttesu vā sabbattha gāthāsu vā phalādayo dassetabbā assādādayo viya katthaci niddhāretvāti viseso vijānitabbo. Tenāha aṭṭhakathācariyo "yathā pana -pa- ekato udāharaṇaṁ katanti daṭṭhabban"ti[2].

6. Desanāhārassa visayabhūtā assādādayo "idha pāḷidhamme ayaṁ assādo āgato, idha pāḷidhamme ayaṁ ādīnavo āgato"ti-ādinā visesato nidassanavasena sarūpato ācariyena vibhattā, te assādādayo tiṇṇaṁ ugghaṭitaññu-ādīnaṁ puggalānaṁ sāmaññato bhagavā kiṁ nu kho deseti, udāhu ekassa puggalassa yathālābhaṁ kiṁ nu desetīti anuyogassa sambhavato imassa puggalassa imaṁ deseti, imassa puggalassa imaṁ desetīti puggalabhedena assādādayo vibhajitvā dassetuṁ **"tattha bhagavā ugghaṭitaññussā"**ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **tatthā**ti tesu assādādīsu. Nissaraṇaṁ ugghaṭitaññussa puggalassa bhagavā deseti, ādīnavañca nissaraṇañca ime dve vipañcitaññussa puggalassa bhagavā deseti, assādañca ādīnavañca nissaraṇañca ime tayo neyyassa puggalassa bhagavā desetīti yojanattho daṭṭhabbo.

Aṭṭhakathāyaṁ pana "evaṁ assādādayo udāharaṇavasena sarūpato dassetvā idāni tattha puggalavibhāgena desanāvibhāgaṁ dassetuṁ 'tattha bhagavā'ti-ādi vuttan"ti[2] vuttaṁ.

Tattha **ugghaṭitaññussā**ti ugghaṭīyate paṭivijjhīyate, ṭhapīyate vā sappabhedo vitthāro atthoti **ugghaṭito,** jānātīti **ñū,** ugghaṭitaṁ atthaṁ ñū **ugghaṭitaññū,** uddesamatteneva sappabhedaṁ savitthāraṁ paṭivijjhitabbaṁ atthaṁ paṭivijjhatīti attho. Yo puggalo uddeseneva uddiṭṭhamatteneva atthaṁ ñatvā atthasiddhippatto hoti, so ugghaṭitaññū nāma.

---

1. Khu 1. 448; Khu 7. 346; Khu 8. 19, 180, 188 piṭṭhesupi. 2. Netti-Ṭṭha 46 piṭṭhe.

Vipañcīyate vittharīyate atthoti **vipañcito,** taṁ jānātīti **vipañcitaññū.** Yo puggalo niddesena niddiṭṭhamattameva atthaṁ ñatvā atthasiddhippatto, so vipañcitaññū nāma.

Paṭiniddesena dattho netabbo pāpetabboti **neyyo.** Yo puggalo paṭiniddesena vā paṭilomena vā vibhattaṁ eva atthaṁ ñatvā atthasiddhippatto, so neyyo nāma. Nissaraṇadesanāyeva ugghaṭitaññussa paṭivedhābhisamayo siddho hoti, ādīnavadesanāya ceva nissaraṇadesanāya ca vipañcitaññussa paṭivedhābhisamayo siddho hoti, assādadesanāya ca ādīnavadesanāya ca nissaraṇadesanāya ca neyyassa paṭivedhābhisamayo siddho hotīti adhippāyo idha gahetabbo.

Padaparamo panettha paṭivedhābhisamayabhajanābhāvato na gahito. Tasmiñca aggahite assādo, ādīnavo, nissaraṇaṁ, assādādīnavā, assādanissaraṇāni, ādīnavanissaraṇāni, assādādīnavanissaraṇāni cāti sattasu paṭṭhānanayesu tatiyachaṭṭhasattamāva gahitā,a vasesā cattāro nayā na gahitā. Veneyyavinayanābhāvato hi gahaṇāgahaṇaṁ daṭṭhabbaṁ. Veneyyavinayanañca veneyyānaṁ santāne ariyamaggassuppādanaṁ, na sāsanavinayanamattaṁ, ariyamagguppādanañca yathāvuttehi eva tīhi padaṭṭhānanayehi sijjhatīti itare nayā idha na vuttā.

Yasmā pana **peṭake**[1]—"tattha katamo assādo ca ādīnavo ca?

'Yāni karoti puriso, tāni passati attani.
Kalyāṇakārī kalyāṇaṁ, pāpakārī ca pāpakan'ti.

Tattha yaṁ kalyāṇakārī kalyāṇaṁ paccanubhoti, ayaṁ assādo. Yaṁ pāpakārī pāpaṁ paccanubhoti, ayaṁ ādīnavo.

Aṭṭhime bhikkhave lokadhammā. Katame aṭṭha? 'Lābho'ti-ādi[2]. Tattha lābho yaso sukhaṁ pasaṁsā, ayaṁ assādo. Alābho ayaso dukkhaṁ nindā, ayaṁ ādīnavo.

Tattha katamo assādo ca nissaraṇañca?

1. Khu 10. 199 piṭṭhe. 2. Aṁ 3. 7 piṭṭhe.

‘Sukho vipāko puññānaṁ, adhippāyo ca ijjhati.
Khippañca paramaṁ santiṁ, nibbānamadhigacchatī’ti—

ayaṁ assādo ca nissaraṇañca.

Dvattiṁsimāni bhikkhave mahāpurisassa mahāpurisalakkhaṇāni, yehi samannāgatassa mahāpurisassa dveyeva gatiyo bhavanti -pa- vivaṭacchadoti sabbaṁ lakkhaṇasuttaṁ[1] ayaṁ assādo ca nissaraṇañca.

Tattha katamo ādīnavo ca nissaraṇañca?

‘Bhārā have pañcakkhandhā, bhārahāro ca puggalo.
Bhārādānaṁ dukhaṁ loke, bhāranikkhepanaṁ sukhaṁ.

Nikkhipitvā garuṁ bhāraṁ, aññaṁ bhāraṁ anādiya.
Samūlaṁ taṇhamabbuyha, nicchāto parinibbuto’ti[2]—

ayaṁ ādīnavo ca nissaraṇañca.

Tattha katamo assādo ca ādīnavo ca nissaraṇañca?

‘Kāmā hi citrā madhurā manoramā,
Virūparūpena mathenti cittaṁ.
Tasmā ahaṁ pabbajitomhi rāja,
Apaṇṇakaṁ sāmaññameva seyyo’ti[3]—

ayaṁ assādo ca ādīnavo ca nissaraṇañcā”ti vuttaṁ, tasmā tepi nayā idha niddhāretvā veditabbā. Phalādīsupi ayaṁ nayo labbhatiyeva.

Yasmā **peṭake**—“tattha katamaṁ phalañca upāyo ca? ‘Sīle patiṭṭhāya naro sappañño’ti[4] gāthā, idaṁ phalañca upāyo ca.

Tattha katamaṁ phalañca āṇatti ca?

‘Sace bhāyatha dukkhassa, sace vo dukkhamappiyaṁ.
Mākattha pāpakaṁ kammaṁ, āvi vā yadi vā raho’ti[5]—

1. Dī 3. 117 piṭṭhe. 2. Saṁ 2. 22 piṭṭhe.
3. Ma 2. 261; Khu 2. 327; Khu 10. 200 piṭṭhādīsu. (Thokaṁ visadisaṁ)
4. Saṁ 1. 13, 167; Khu 10. 197; Khu 11. 33 piṭṭhesu āgatagāthā.
5. Khu 1. 137 piṭṭhe Udāne.

idaṁ phalañca āṇatti ca.

Tattha katamo upāyo ca āṇatti ca?

‘Kumbhūpamaṁ kāyamimaṁ viditvā,
Nagarūpamaṁ cittamidaṁ ṭhapetvā.
Yodhetha māraṁ paññāvudhena,
Jitañca rakkhe anivesano siyā’ti[1]—

ayaṁ upāyo ca āṇatti cā’ti vuttaṁ, tasmā evaṁ phalādīnaṁ dukkhavasenāpi udāharaṇaṁ veditabbaṁ.

“Ugghaṭitaññu-ādīnaṁ tiṇṇaṁ puggalānaṁ imassa puggalassa imaṁ deseti, imassa puggalassa imaṁ desetī”ti yehi puggalehi assādādayo yathārahaṁ ācariyena vibhattā, te puggalā yāhi paṭipadāhi bhinnā, tā paṭipadā kittikā bhavanti, tāhi bhinnā puggalā ca kittikāti vicāraṇāya sambhavato tā paṭipadā, te ca puggalā ettakāti gaṇanato dassetuṁ **“tattha catasso paṭipadā”**ti-ādi āraddhaṁ.

Tattha **tatthā**ti tesu ugghaṭitaññu-ādīsu puggalesu. Ye puggalā yāhi paṭipadāhi bhinnā, tā paṭipadā catasso bhavanti, te ca puggalā cattāroti yojanā kātabbā. Katamā catasso? Dukkhāpaṭipadā dandhābhiññā, dukkhāpaṭipadā khippābhiññā, sukhāpaṭipadā dandhābhiññā, sukhāpaṭipadā khippābhiññā cāti catasso. Katame cattāro? Taṇhācarito mando puggalo, taṇhācarito udatto puggalo, diṭṭhicarito mando puggalo, diṭṭhicarito udatto puggalo cāti cattāro.

Paṭipadābhiññāhi kato vibhāgopi paṭipadāhi kato vibhāgo nāma hoti avinābhāvatoti manasi katvā “catasso paṭipadābhiññā”ti avatvā “catasso paṭipadā”ti vuttā. Tā panetā samathavasenāpi bhinnā, vipassanāvasenāpi bhinnā. Kathaṁ samathavasena? Pathavīkasiṇādīsu sabbapaṭhamaṁ “pathavī pathavī”ti-ādinā pavattamanasikārato paṭṭhāya yāva jhānassa upacāraṁ uppajjati, tāva pavattā paññā samathabhāvanā “paṭipadā”ti vuccati. Upacārato pana paṭṭhāya yāva appanā,

1. Khu 1. 18 piṭṭhe Dhammapadepi.

tāva pavattā paññā "abhiññā"ti vuccati heṭṭhimapaññāto adhigatapaññābhāvato.

Sā ca paṭipadā kassaci dukkhā kicchā hoti nīvaraṇādipaccanīkadhammasamudācāraggahaṇatāya, kassaci tadabhāvato sukhā akicchā hoti, abhiññāpi kassaci dandhā asīghappavatti hoti avisadañāṇatāya, kassaci khippā sīghappavatti hoti visadañāṇatāyāti.

Kathaṁ vipassanāvasena? Yo rūpārūpamukhena vipassanaṁ abhinivisanto cattāri mahābhūtāni pariggahetvā upādārūpaṁ pariggaṇhāti, arūpaṁ pariggaṇhāti, rūpārūpaṁ pana pariggaṇhanto dukkhena kasirena kilamanto pariggahetuṁ sakkoti, tassa **dukkhāpaṭipadā** nāma hoti. Pariggahitarūpārūpassa vipassanāparivāse maggapātubhāvadandhatāya **dandhābhiññā** nāma hoti. Tabbipariyāyena itarā dve honti. Vipassanāvasena pana bhinnāyeva paṭipadābhiññāyo idha daṭṭhabbā abhisamayādhikārattā. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "evaṁ yesaṁ puggalānaṁ vasena desanāvibhāgo dassito, te puggale paṭipadāvibhāgena vibhajitvā dassetuṁ 'catasso paṭipadā'ti-ādi vuttan"ti[1] vuttaṁ. Yojanānayo vuttanayānusāreneva veditabbo.

Catūhi paṭipadābhiññāhi cattāro puggalā sabbeva aniyamato vaṭṭadukkhato kiṁ nu kho niyyanti, udāhu "imāya paṭipadābhiññāya ayaṁ puggalo niyyāti, imāya paṭipadābhiññāya ayaṁ puggalo niyyātī"ti niyamato ca niyyānīti vicāraṇāya sambhavato "ayaṁ puggalo imehi nissayehi upanissayapaccayaṁ labhitvā imāya paṭipadābhiññāya vaṭṭadukkhato niyyātī"ti niyametvā dassetuṁ **"taṇhācarito mando"**ti-ādi vuttaṁ.

Tattha taṇhācarito mando puggalo satipaṭṭhānehi **nissayehi** upanissayapaccayaṁ labhitvā **satindriyena** satindriyādhikena ariyamaggena dukkhāpaṭipadādandhābhiññāya vaṭṭadukkhato niyyāti, taṇhācarito udatto puggalo jhānehi **nissayehi** upanissayapaccayaṁ labhitvā **samādhindriyena** samādhindriyādhikena ariyamaggena dukkhapaṭipadākhippābhiññāya vaṭṭadukkhato

---

1. Netti-Ṭṭha 49 piṭṭhe.

niyyāti, diṭṭhicarito mando puggalo sammappadhānehi **nissayehi** upanissayapaccayaṁ labhitvā **vīriyindriyena** vīriyindriyādhikena ariyamaggena sukhāpaṭipadādandhābhiññāya vaṭṭadukkhato niyyāti, diṭṭhicarito udatto puggalo saccehi **nissayehi** upanissayapaccayaṁ labhitvā **paññindriyena** paññindriyādhikena ariyamaggena sukhāpaṭipadākhippābhiññāya vaṭṭadukkhato niyyātīti yojanā kātabbā. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana—

> "Cattāro puggalātiyathāvuttapaṭipadāvibhāgeneva cattāro paṭipannakapuggalā, taṁ pana paṭipadāvibhāgaṁ saddhiṁ hetupāyaphalehi dassetuṁ 'taṇhācarito'ti-ādi vuttan"ti[1]—

vuttaṁ. Tattha **taṇhācarito**ti taṇhāya nibbattitaṁ caritaṁ etassa puggalassāti taṇhācarito. **Mando**ti mandiyāya avijjāya samannāgatoti mando, mohādhikapuggalo. **Udatto**ti uda-atto, uḷārapaññoti attho. Uḷhāraṁ phalaṁ detīti **udo,** ko so? Pavicayo, attani nibbattoti **atto,** udo atto yassa puggalassāti **udatto**ti vacanattho kātabbo.

Paṭhamāya paṭipadāya hetu nāma taṇhācaritatā, mandapaññatā ca, upāyo satindriyaṁ, sabbāsampi phalaṁ niyyānameva. Dutiyāya paṭipadāya hetu nāma taṇhācaritatā, udattapaññatā ca, upāyo vīriyindriyaṁ. Tatiyāya paṭipadāya hetu nāma diṭṭhicaritatā, mandapaññatā ca, upāyo samādhindriyaṁ. Catutthiyā paṭipadāya hetu nāma diṭṭhicaritatā, udattapaññatā ca, upāyo paññindriyanti hetupāyaphalāni daṭṭhabbāni.

Ettha ca diṭṭhicarito udatto puggalo ugghaṭitaññū nāma, diṭṭhicarito mando ceva taṇhācarito udatto ca vipañcitaññū nāma, taṇhācarito mando puggalo neyyo nāma, tasmā "tattha bhagavā ugghaṭitaññussa puggalassa nissaraṇaṁ desayatī"ti-ādinā nayena ugghaṭitaññu-ādiveneyyattayassa bhedadassanena nissaraṇaṁ desayati, "ādīnavañca nissaraṇañca desayati, assādañca ādīnavañca nissaraṇañca desayatī"ti desanāvibhāgo dassito. "Tattha catasso paṭipadā"ti-ādinā paṭipadābhedadassanena "taṇhācarito mando puggalo, taṇhācarito

1. Netti-Ṭṭha 50 piṭṭhe.

udatto puggalo, diṭṭhicarito mando puggalo, diṭṭhicarito udatto puggalo"ti catudhā bhinnaṁ taṇhācaritamandādikaṁ puggalacatukkaṁ dassitanti daṭṭhabbaṁ.

Idāni catūhi paṭipadābhiññāhi catudhā bhinnaṁ taṇhācaritamandacatukkaṁ atthanayayojanāya dutiyāya visayaṁ katvā dassetuṁ **"ubho taṇhācaritā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha taṇhāya samādhipaṭipakkhattā taṇhācaritā manda-udattā ubho puggalā samathapubbaṅgamāya vipassanāya upanissayaṁ labhitvā rāgavirāgāya maggapaññāya niyyanti cetovimuttiyā sekkhaphalabhāvāya. Sammādiṭṭhisahiteneva sammāsamādhinā niyyānaṁ bhavati, na sammāsamādhinā eva, tasmā diṭṭhicaritā manda-udattā ubho puggalā vipassanāpubbaṅgamena samathena avijjāvirāgāya maggapaññāya niyyanti paññāvimuttiyā asekkhaphalabhāvāyāti cattāropi puggalā duvidhāyeva bhavantīti vuttaṁ hoti.

Rāgavirāgāyāti rañjatīti **rāgo,** so virajjati etāyāti **virāgā,** rāgassa virāgā **rāgavirāgā,** tāya rāgavirāgāya. **Ceto**ti cittappabhedena ca samādhi vuccati yathā "cittaṁ paññañca bhāvayan"ti[1]. Paṭippassaddhivasena paṭipakkhato vimuccatīti **vimutti,** cetasā cittena samādhinā vimuccatīti **cetovimutti,** ceto eva vā vimutti **cetovimutti,** anāgāmiphalasamādhi. Anāgāmipuggalo hi samādhismiṁ paripūrakāritāya cetovimuttiyā niyyāti. **Avijjāvirāgāyā**ti avindiyaṁ kāyaduccaritādiṁ vindatīti **avijjā,** vindiyaṁ vā kāyasucaritādiṁ na vindatīti **avijjā** niruttinayena. Virajjati etāyāti **virāgā,** avijjāya virāgā **avijjāvirāgā,** tāya avijjāvirāgāya. Pakārehi jānātīti **paññā,** vimuccatīti **vimutti,** paññāya vimuccatīti **paññāvimutti,** paññā eva vā vimutti **paññāvimutti,** arahattaphalapaññā, tāya paññāvimuttiyā.

"Tesu katame puggalā kena atthanayena hātabbā"ti vattabbato **"tattha ye samathapubbaṅgamāhī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tesu "ubho taṇhācaritā"ti-ādinā vibhattesu puggalesu ye ubho taṇhācaritā manda-udattā puggalā samatha -pa- niyyanti, te ubho

---

1. Saṁ 1. 13, 167, 197; Khu 11. 33 piṭṭhesu.

taṇhācaritā manda-udattā puggalā nandiyāvaṭṭena nayena **hātabbā** gametabbā netabbā. Ye ubho diṭṭhicaritā manda-udattā puggalā vipassanā -pa- samathena niyyanti, te ubho diṭṭhicaritā manda-udattā puggalā sīhavikkīḷitena nayena **hātabbā** gametabbā netabbāti attho.

7. "Tattha catasso paṭipadā"ti-ādinā desanāhārena dukkhāpaṭipadābhedena taṇhācaritamandādibhedo puggalo vibhatto, amhehi ca ñāto, "tassa vibhattānantaraṁ svāyaṁ desanāhāro kattha saṁvaṇṇetabbe dhamme kenaci ākārena sambhavatī"ti pucchitabbabhāvato **"svāyaṁ hāro kattha sambhavatī"**ti-ādimāha. Navamakkhaṇasampannassa satthā yaṁ dhammaṁ deseti, tasmiṁ saṁvaṇṇetabbe dhamme yā vīmaṁsādikā sutamayādikā tisso paññā vibhattā, tāhi paññāhi ye ugghaṭitaññu-ādayo tayo puggalā vibhattā, iti vibhattākārena ayaṁ desanāhāro satthārā desetabbe dhamme sambhavatīti daṭṭhabbo.

Tattha **svāyaṁ hāro**ti desanāhārena paṭipadāvibhāgena veneyyapuggalavibhāgo dassito, so ayaṁ desanāhāro. **Kattha sambhavatī**ti kattha saṁvaṇṇetabbe dhamme saṁvaṇṇanābhāvena sambhavatīti. **Yassā**ti[1] yo so veneyyo paccantajādīhi aṭṭhahi akkhaṇehi vimutto, savanadhāraṇādīhi ca sampattīhi samannāgato, tassa veneyyassa. **Satthā**ti sadevakaṁ lokaṁ sāsati anusāsatīti satthā. **Dhamman**ti desitaṁ saṁvaṇṇetabbaṁ dhammaṁ. **Desayatī**ti saṅkhepanayavitthāranayehi bhāsati. **Aññataro**ti bhagavato sāvakesu evaṁ dhammaṁ desetuṁ samattho sāvako. **Garuṭṭhāniyo**ti gāravassa ṭhānabhūtehi sīlasutacāgādiguṇavisesehi yutto mānito saddahitabbavacano. **Sabrahmacārī**ti samaṁ, saha vā brahmaṁ satthusāsanaṁ carati paṭipajjatīti sabrahmacārī. **Saddhaṁ labhati** "yo satthā dhammaṁ deseti, so satthā sammāsambuddho hotī"ti satthari, "svākkhāto vatāyaṁ dhammo sāttho sabyañjano ekantaparipuṇṇo ekantaparisuddho atthāvaho hitāvaho sukhāvaho jhānamaggaphalanibbattako, amhehi ca saddahitabbo"ti desite dhamme ca acalasaddhaṁ labhati, saddahanaṁ attano santāne punappunaṁ uppādeti.

---

1. Tassa (Ka)

Tathā "yo sāvako dhammaṁ deseti, so sāvako saṅkhepato vā vitthārato vā dhammaṁ desetuṁ samattho vata garuṭṭhāniyo sabrahmacārī mānito saddahitabbavacano"ti desake sāvake ca "tādisena sāvakena desito yo dhammo, so dhammo sāttho sabyañjano ekantaparipuṇṇo ekantaparisuddho atthāvaho hitāvaho sukhāvaho jhānamaggaphalanibbattako, amhehi ca saddahitabbo"ti sāvakena desitadhamme ca saddhaṁ saddahanaṁ attano santāne punappunaṁ uppādetīti attho.

Tatthāti tasmiṁ saddahitabbe satthārā desitadhamme ceva sāvakena desitadhamme ca saddahantassa veneyyassa yā vīmaṁsā, vīmaṁsantassa yā ussāhanā, ussahantassa yā tulanā, tulayantassa yā upaparikkhā, sā ayaṁ vīmaṁsādikā paññā saddhānusārena pavattanato **sutamayī paññā** nāma. Tattha vīmaṁsanaṁ **vīmaṁsā,** pāḷiyā, pāḷi-atthassa ca vīmaṁsā. Vīmaṁsatīti vā **vīmaṁsā,** padaṁ padantarena, padatthaṁ padatthantarena vicāraṇakā paññā. Yathā cettha, evaṁ ussāhanādīsupi bhāvasādhanakattusādhanāni kātabbāni. **Ussāhanā** ca ussāhena upatthambhikā dhammassa dhāraṇaparicayasādhikā paññā ca, na vīriyaṁ, ettha ca yā sutamatteyeva pavattā, vīmaṁsādibhāvaṁ appattā nivattā[1], sā sutamayī paññā na hoti. Yā ca sutvā vīmaṁsitvā ussāhanādibhāvaṁ appattā nivattā, yā ca sutvā vīmaṁsitvā ussahitvā tulanādibhāvaṁ appattā nivattā, yā ca sutvā vīmaṁsitvā ussahitvā tulayitvā upaparikkhanabhāvaṁ appattā nivattā, sāpi paññā na sutamayī[2] paññā hotīti daṭṭhabbā. Yā pana sutvā saddahantassa vīmaṁsā, vīmaṁsantassa ussāhanā, ussahantassa tulanā, tulayantassa upaparikkhā hoti, ayaṁ **sutamayī paññā** nāma hotīti daṭṭhabbā.

Sutamayī paññā ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā, "katamā cintāmayī paññā"ti vattabbabhāvato sutamayiyā paññāya vibhajanānantaraṁ cintāmayiṁ paññaṁ vibhajituṁ **"tathā sutena nissayenā"**ti-ādimāha. Tattha **sutan**ti suyyate pariyattidhammoti **suto,** savanaṁ pariyattidhammassāti vā **sutaṁ,** duvidhampi sutaṁ. **Nissāyena** upanissāyāti attho. Itthambhūtalakkhaṇe cetaṁ "sutena nissayenā"ti karaṇavacanaṁ. Ettha pana "idaṁ pāṇātipātādiviramanaṁ sīlanaṭṭhena sīlaṁ, ayaṁ ekaggatā samādahanaṭṭhena

---

1. Nivutthā (Ka) 2. Sā paññā sutamayī (Ka)

samādhi, imāni bhūtupādāni ruppanaṭṭhena rūpāni, ime phassādayo namanaṭṭhena nāmāni, ime rūpādayo pañca dhammā rāsaṭṭhena khandhā"ti tesaṁ tesaṁ dhammānaṁ pīḷanādisabhāvassa vīmaṁsanābhūtā paññā **vīmaṁsā** nāma. Tesaṁyeva sīlasamādhi-ādīnaṁ sīlati patiṭṭhahati etthāti **sīlan**ti-ādivacanatthaṁ pucchitvā sabhāgalakkhaṇarasapaccupaṭṭhānapadaṭṭhānānaṁ tuletvā viya gahaṇapaññā **tulanaṁ** nāma. Tesaṁyeva sīlasamādhi-ādīnaṁ dhammānaṁ sabhāvalakkhaṇaṁ avijahitvā aniccatādukkhatādinamanaruppanādisappaccayasaṅkhatādi-ākāre vitakketvā upaparikkhaṇapaññā eva **upaparikkhā** nāmāti visesato daṭṭhabbo. Sutadhammassa dhāraṇaparicayavasena pavattanato sutamayī paññā ussāhanā jātā viya na cintāmayī paññā cintitassa dhāraṇaparicayavasena appavattanatoti "ussāhanā"ti na vuttaṁ.

Sutamayī paññā ceva cintāmayī paññā ca ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā, "katamā bhāvanāmayī paññā"ti vattabbabhāvato kāraṇabhūtānaṁ dvinnaṁ sutamayacintāmayapaññānaṁ dassanānantaraṁ phalabhūtaṁ bhāvanāmayiṁ paññaṁ vibhajanto **"imāhi dvīhī"**ti-ādimāha. Tattha **imāhi dvīhi paññāhī**ti sutamayicintāmayipaññāhi kāraṇabhūtāhi. Sutamayipaññāya vā cintāmayipaññāya vā ubhayattha vā ṭhitoyeva yogāvacaro vipassanaṁ ārabhatīti. **Manasikārasampayuttassā**ti rūpārūpesu pariggahādivasena saṅkhāresu aniccatādivasena manasikārena sammā pakārehi yuttappayuttassa. Diṭṭhivisuddhikaṅkhāvitaraṇavisuddhimaggāmaggañāṇadassanavisuddhipaṭipadāñāṇadassanavisuddhisampādanena vipassanaṁ ussukkantassa yogāvacarassa santāne ñāṇadassanavisuddhisaṅkhātaṁ **yaṁ** ariyamagga**ñāṇaṁ** nibbānārammaṇa**dassanabhūmiyaṁ vā bhāvanābhūmiyaṁ vā uppajjati,** ayaṁ **bhāvanāmayī paññā**ti attho daṭṭhabbo. Yadipi paṭhamamaggañāṇaṁ paṭhamaṁ nibbānadassanato **"dassanan"**ti vuttaṁ, bhāvanāvasena pana pavattanato **"bhāvanāmayī paññā"**ti veditabbaṁ. **Dassanabhūmī**ti paṭhamamaggaphalāni, sesāni "bhāvanābhūmī"ti vuccanti.

8. Amhākācariya tumhehi "yassa satthā vā"ti-ādinā sutamayipaññādikā vibhattā, evaṁ sati sutena vinā cintāmayī paññā nāma na bhaveyya, mahābodhisattānaṁ pana suttena vinā cintāmayī paññā hotvevāti codanaṁ manasi katvā tasmiṁ saṅgahetvā pakārantarena vibhajituṁ **"paratoghosā"**ti-ādimāha.

Tattha **paratoghosā**ti parato pavatto desanāghoso paccayo etissāti paratoghosā. **Paccattasamuṭṭhitā**ti pati visuṁ attaniyeva samuṭṭhitā. **Yonisomanasikārā**ti tesaṁ tesaṁ cintetabbānaṁ rūpādīnaṁ dhammānaṁ ruppananamanādisabhāvapariggaṇhanādinā upāyena pavattamanasikārā cintāmayī paññā nāma, iminā sāvakāpi sāmaññato gahitā, tathāpi ugghaṭitaññu-ādīnaṁyeva vuttattā sāvakā idha gahitā, tasmā purimanayo yuttataro. **Parato**ti dhammadesakato pavattena dhammadesanāghosena hetunā yaṁ ñāṇaṁ uppajjati, paccattasamuṭṭhitena, yonisomanasikārena ca hetunā yaṁ ñāṇaṁ uppajjati, **ayaṁ** bhāvanāvasena pavattanato **bhāvanāmayī paññā** nāma, iminā sāvakāpi sāmaññato gahitā, tathāpi ugghaṭitaññu-ādīnaṁyeva vuttattā sāvakā idha gahitā, tasmā purimanayo yuttataro. **Parato**ti dhammadesakato pavattena dhammadesanāghosena hetunā yaṁ ñāṇaṁ uppajjati, paccattasamuṭṭhitena, yonisomanasikārena ca hetunā yaṁ ñāṇaṁ uppajjati, ayaṁ bhāvanāvasena pavattanato bhāvanāmayī paññā nāmāti vibhajitvā paṇḍitehi ñeyyāti vitthārena gambhīratthaṁ ñātuṁ icchantehi "evaṁ paṭipadāvibhāgenā"ti-ādinā[1] aṭṭhakathāvacanena jānitabbo.

Sutamayipaññādikā tisso paññā ācariyena nānānayehi vibhattā, amhehi ca ñātā, "tāsu yassa ekā vā dve vā paññā atthi, so puggalo konāmo, yassa ekāpi natthi, so puggalo konāmo"ti pucchitabbabhāvato yassa ayaṁ paññā, imā vā atthi, so puggalo itthannāmo, yassa natthi, so puggalo itthannāmoti paṭipadāpaññāppabhedena puggalaṁ vibhajituṁ **"yassa imā"**ti-ādi vuttaṁ.

Tattha **yassa** atitikkhapaññassa sutamayī paññā ceva cintāmayī paññā ca imā dve paññā atthi, ayaṁ atitikkhapañño uddesamatteneva jānanato **ugghaṭitaññū** nāma. **Yassa** nātitikkhapaññassa uddesaniddesehi sutamayī paññā atthi, cintāmayī paññā natthi, ayaṁ nātitikkhapañño uddesaniddesehi jānanato **vipañcitaññū** nāma. **Yassa** mandapaññassa uddesaniddesehi neva sutamayī paññā atthi, na cintāmayī paññā ca, ayaṁ

---

1. Netti-Ṭṭha 55 piṭṭhe.

mandapañño uddesaniddesapaṭiniddesehi jānanato niravasesavitthāradesanāya netabbato **neyyo** nāmāti. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "idāni yadatthaṁ imā paññā uddhaṭā, tameva veneyyapuggalavibhāgaṁ yojetvā dassetuṁ 'yassā'ti-ādi vuttan"ti-ādi[1] vuttaṁ.

9. "Tattha bhagavā ugghaṭitaññussā"ti-ādinā desanaṁ vibhāveti, "tattha catasso paṭipadā"ti-ādinā paṭipadāvibhāgehi, "svāyaṁ hāro"ti-ādinā ñāṇavibhāgehi ca desanābhājanaṁ veneyyattayaṁ ācariyena vibhattaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "yāya desanāpāḷiyā desanāhāraṁ yojetuṁ pubbe 'dhammaṁ vo bhikkhave dhammaṁ desessāmī'ti-ādinā desanāhārassa visayabhāvena yā pāḷidesanā nikkhittā, sā pāḷidesanā desanāhārena niddhāritesu assādādīsu atthesu kimatthaṁ desayatī"ti pucchitabbattā "imaṁ atthaṁ desayatī"ti niyametvā dassetuṁ **"sāyaṁ dhammadesanā"**ti-ādi āraddhaṁ.

Tattha **sāyaṁ dhammadesanā**ti yā dhammadesanā ādikalyāṇādikā pubbe desanāhārassa visayabhāvena nikkhittā, sāyaṁ dhammadesanā assādādīsu kimatthaṁ desayatīti kathetukāmatāya pucchati, pucchitvā "cattāri saccāni desayatī"ti vissajjeti, tāni sarūpato dassetuṁ **"dukkhaṁ samudayaṁ nirodhaṁ maggan"**ti vuttaṁ. Pavattipavattakanivattinivattanupāyabhāvena aviparītabhāvato **"saccānī"**ti vuttāni.

Yassaṁ desanāyaṁ saccāni desanāhārena niddhāritāni, sā desanā cattāri saccāni desayatīti yuttaṁ hotu. Yassaṁ desanāyaṁ assādādayo niddhāritā, sā desanā cattāri saccāni desayatīti na sakkā vattuṁ. Heṭṭhā ca assādādayo niddhāritā, tasmā "assādādayo"tipi vattabbanti codanaṁ manasi katvā **"ādīnavo phalañca dukkhan"**ti-ādi vuttaṁ. Desanāhārena saṁvaṇṇanānayena desanāyaṁ niddhārito ādīnavo ceva phalañca dukkhasaccaṁ hoti, assādo samudayasaccaṁ, nissaraṇaṁ nirodhasaccaṁ, upāyo ceva āṇatti ca maggasaccaṁ hoti, tasmā "cattāri saccāni desayatī"ti vattabbamevāti.

---

1. Netti-Ṭṭha 55 piṭṭhe.

Taṇhāvajjā tebhūmakadhammā dukkhaṁ, te ca aniccādīhi pīḷitattā **ādīnavo**yeva. **Phalan**ti desanāya phalaṁ lokiyaṁ, na lokuttaraṁ, tasmā dukkhanti vattabbameva. **Assādo**ti taṇhāssādassa gahitattā **"assādo samudayo"**ti ca vattabbaṁ. Assādekadeso dukkhameva, assādekadeso dukkhañceva samudayo ca. Saha vipassanāya ariyamaggo ca bhagavato āṇatti ca desanāya phalādhigamassa upāyabhāvato **"upāyo, āṇatti ca maggo"**ti vuttaṁ, nissaraṇekadesopi maggoti daṭṭhabbo. "Imāni cattāri saccāni yā desanā visesato desayati, katamā sā"ti pucchitabbattā visesaṁ niyametvā dassetuṁ **"imāni cattāri saccāni idaṁ dhammacakkan"**ti vuttaṁ. **Idaṁ** vuccamānaṁ dhammacakkaṁ imāni cattāri saccāni visesato desayatīti yojanā kātabbā.

"Yā desanā imāni cattāri saccāni visesato desayati, tassā desanāya dhammacakkabhāvaṁ kiṁ bhagavā āhā"ti vattabbabhāvato **"yathāha bhagavā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha "jātipi dukkhā"ti-ādivacanato[1] taṇhāvajjaṁ jāti-ādikaṁ tebhūmakadhammajātaṁ dukkhassa adhiṭṭhānabhāvena, dukkhadukkhādibhāvena ca **"dukkhan"**ti vuttaṁ. **Me**ti mayā pavattitanti yojanā. **Bhikkhave**ti savane ussāhaṁ janetuṁ ālapati. **Bārāṇasiyan**ti bārāṇasīnagarassa avidūre. **Isipatane**ti sīlakkhandhādīnaṁ isanato gavesanato **"isī"**ti voharitānaṁ paccekabuddhānaṁ patanaṭṭhāne. **Migadāye**ti migānaṁ abhayadānaṭṭhene kārite assameva.

Anuttaranti uttaritarābhāvena anuttaraṁ anatisayaṁ. **Dhammacakkan**ti satipaṭṭhānādike sabhāvadhāraṇādinā atthena dhammo ceva pavattanaṭṭhena cakkañcāti dhammacakkaṁ. **Appaṭivattiyan**ti appaṭisedhanīyaṁ. Kasmā? Janakassa bhagavato dhammissarattā sammāsambuddhattā, jaññassa ca anuttarattā koṇḍaññādīnañceva aṭṭhārasabrahmakoṭiyā ca catusaccapaṭivedhasādhanato ca. "Kena appaṭivattiyan"ti pucchitabbattā **"samaṇena vā"**ti-ādimāha. Tattha **samaṇenā**ti pabbajjamattūpagatena. **Brāhmaṇenā**ti jātibrāhmaṇena. Paramatthānañhi samaṇabrāhmaṇānaṁ paṭisedhane cittuppādānuppajjanampi natthi. **Devenā**ti chakāmāvacaradevena. **Brahmunā**ti rūpabrahmā gahitā. "Samaṇena

1. Vi 3. 14 piṭṭhe.

vā -pa- brahmunā”ti ettakameva avatvā **“kenacī”**ti vuttavacanena avasesakhattiyagahapatiparisajanā saṅgahitā. Tasmā khattiyabrāhmaṇagahapatisamaṇacātumahārājikatāvatiṁsamārabrahmaparisā aṭṭhavidhāpi paṭisedhetuṁ asamatthāyevāti veditabbā. **Lokasmin**ti sattasamūhe dhammacakkādhāre.

“Dvādasa padāni suttan”ti gāthānurūpaṁ dhammacakkasutte[1] padāni vibhajanto **“tattha aparimāṇā”**ti-ādimāha. Tattha **tatthā**ti dhammacakkadesanāyaṁ[1]. “Aparimāṇā akkharā, aparimāṇā padā”ti avatvā “aparimāṇā padā aparimāṇā akkharā”ti uppaṭipāṭivacanehi yebhuyyena padasaṅgahitānīti dasseti. **Padā, akkharā, byañjanā**ti ca liṅgavipallāsānīti daṭṭhabbāni. **Etasseva atthassā**ti vattabbākārassa catusaccasaṅkhātassa atthasseva **saṅkāsanā pakāsanā** pakāsanākāro paññattākāroti ākāravanta-ākārasambandhe sāmivacanaṁ. **Saṅkāsanākāro**ti ca saṅkhāsanīyassa atthassa ākāro. Esa nayo sesesupi. **Itipī**ti iti iminā pakārenapi, iminā pakārenapi **idaṁ** jāti-ādikaṁ dukkhaṁ ariyasaccanti veditabbaṁ.

Ayanti kāmataṇhādibhedā ayaṁ taṇhā. **Dukkhasamudayo**ti dukkhanibbattanassa hetubhāvato dukkhasamudayo. **Ayan**ti sabbasaṅkhāto nissaṭā ayaṁ asaṅkhatā dhātu. **Dukkhanirodho**ti jāti-ādippabhedassa dukkhassa anuppādananirodhapaccayattā dukkhanirodho. **Ayan**ti sammādiṭṭhādiko aṭṭhaṅgiko ariyo maggo. Dukkhanirodhabhūtaṁ nibbānaṁ ārammaṇakaraṇavasena gatattā, dukkhanirodhappattiyā paṭipadābhāvato ca **dukkhanirodhagāminī paṭipadā.** Sesaṁ vuttanayameva.

“Tattha aparimāṇā”ti-ādinā byañjanapada-atthapadāni vibhajitvā tesaṁ aññamaññaṁ visayivisayabhāvena sambandhabhāvaṁ dassetuṁ **“tattha bhagavā akkharehi saṅkāsetī”**ti-ādi vuttaṁ. Atha vā bhagavā kiṁ sāmaññehi akkharādīhi saṅkāseti vā pakāseti vā, udāhu yathārahaṁ saṅkāseti pakāsetīti-ādivicāraṇāya sambhavato visayavisayibhāvena sambandhabhāvaṁ niyametvā dassetuṁ **“tattha bhagavā akkharehi saṅkāsetī”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha “akkharehi saṅkāsetī”ti kasmā evaṁ vuttaṁ, nanu

1. Saṁ 3. 3, 368; Vi 3. 14; Khu 9. 329 piṭṭhesu.

"dukkhasaccan"ti-ādīsu padeneva dukkhasaccatthattādiko saṅkāsitabboti? Saccaṁ, padāvayavassa pana akkharassa gahaṇamukheneva akkharasamudāyassapi padassa gahaṇaṁ hoti, pade gahite ca dukkhasaccatthādikāvabodho hotveva, evaṁ sati padeneva sijjhanato akkharo visuṁ na gahetabboti? Na, dukkhasaccatthādikāvabodhassa visesuppattibhāvato. **Du-**iti akkharena hi anekupaddavādhiṭṭhānabhāvena kucchitattho gahito, **kha-**iti akkharena dhuvasubhasukhattabhāvavirahena tucchatthoti evamādikāvabodhassa visesuppatti bhavati. Tena vuttaṁ "padatthagahaṇassa visesādhānaṁ jāyatī"ti[1]. Padapariyosāne vākyapariyosānābhāvato akkharehi saṁkhittena dīpiyamāno attho padehi pakāsitovāti vuttaṁ **"padehi pakāsetī"**ti. Vākyapariyosāne pana saṅkāsito pakāsito attho vivarito vivaṭo katovāti vuttaṁ **"byañjanehi vivaratī"**ti. Pakārehi ca vākyabhede kate so attho vibhatto nāmāti vuttaṁ **"ākārehi vibhajatī"**ti. Vākyāvayavānaṁ padānaṁ paccekaṁ nibbacanavibhāge kate so attho pākaṭo katovāti vuttaṁ **"niruttīhi uttānīkarotī"**ti. Katanibbacanehi vākyāvayavehi vitthāravasena niravasesato desitehi veneyyasattānaṁ citte parisamantato tosanaṁ hoti, paññātejanañcāti āha **"niddesehi paññapetī"**ti.

"Bhagavā akkharehi saṅkāsetī"ti-ādīsu "bhagavā evā"ti vā "akkharehi evā"ti vā avadhāraṇe yojite "sāvako na saṅkāseti, padādīhi na saṅkāsetī"ti attho bhaveyya, sāvako ca saṅkāseti, padādīhi ca saṅkāseti. Kattha avadhāraṇaṁ yojetabbanti ce? "Bhagavā akkharehi saṅkāsetiyevā"ti avadhāraṇaṁ yojetabbaṁ. Evañhi sati sāvakena saṅkāsito vā padādīhi saṅkāsito vā attho saṅgahito hoti. Atthapadānañca akkharādinānāvisayatā siddhā hoti. Tena ekānusandhike sutte chaḷeva atthapadāni niddhāretabbāni, anekānusandhike sutte anusandhibhedena visuṁ visuṁ cha cha atthapadāni niddhāretabbāni.

1. Netti-Ṭṭha 59 piṭṭhe.

“Chasu byañjanapadesu katamena byañjanapadena katamaṁ kiccaṁ sādhetī”ti pucchitabbattā “iminā idaṁ kiccaṁ, iminā idaṁ kiccaṁ sādhetī”ti niyametvā dassetuṁ **“tattha bhagavā akkharehi ca padehi ca ugghaṭetī”**ti-ādimāha. Tattha **tatthā**ti akkharādīsu byañjanapadesu. **Ugghaṭetī**ti ugghaṭanakiccaṁ sādhetīti attho. Kiñcāpi desanāva ugghaṭanakiccaṁ sādheti, bhagavā pana desanājanakattā ugghaṭanakiccaṁ sādhetīti vuccati. Sesesupi evamattho daṭṭhabbo.

“Ugghaṭanakiccasādhikā desanāyeva kiṁ vipañcanavitthāraṇakiccasādhikā desanājanakattā, udāhu visuṁ visuṁ kiccasādhikā aññā”ti pucchitabbabhāvato visuṁ visuṁ kiccasādhikā aññā desanāti niyametvā dassetuṁ **“tattha ugghaṭanā ādī”**ti-ādimāha. Atha vā “katamā ugghaṭanā, katamā vipañcanā, katamā vitthāraṇā”ti pucchitabbattā vuttaṁ **“tattha ugghaṭanā ādī”**ti-ādi. Tattha **tatthā**ti ugghaṭanādikiccasādhikāsu desanāsu. **Ugghaṭanā**ti ugghaṭanakiccasādhikā desanā ādidesanā hoti. **Vipañcanā**ti vipañcanakiccasādhikā desanā majjhedesanā hoti. **Vitthāraṇā**ti vitthāraṇakiccasādhikā desanā pariyosānadesanā hotīti attho daṭṭhabbo.

“Ugghaṭiyanto uddisiyamāno pariyatti-atthabhūto dhammavinayo katamaṁ puggalaṁ vineti, vipañciyanto niddisiyamāno pariyatti-atthabhūto dhammavinayo katamaṁ puggalaṁ vineti, vitthāriyanto paṭiniddisiyamāno pariyatti-atthabhūto dhammavinayo katamaṁ puggalaṁ vinetī”ti pucchitabbattā **“soyaṁ dhammavinayo”**ti-ādimāha. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana “evaṁ ‘akkharehi saṅkāsetī’ti-ādīnaṁ channaṁ byañjanapadānaṁ byāpāraṁ dassetvā idāni atthapadānaṁ byāpāraṁ dassetuṁ ‘soyaṁ dhammavinayo’ti-ādi vuttan”ti[1] vuttaṁ.

Tattha **ugghaṭiyanto** uddisiyamāno uddesapariyatti-atthabhūto so ayaṁ **dhammavinayo** ugghaṭitaññupuggalaṁ vineti, **tena** ugghaṭitaññuno puggalassa vinayanena **naṁ** ugghaṭiyantaṁ uddisiyamānaṁ uddesapariyatti-atthabhūtaṁ vinayaṁ “ādikalyāṇo”ti āhu. **Vipañciyanto** niddisiyamāno niddesapariyatti-atthabhūto so ayaṁ **dhammavinayo** vipañcitaññupuggalaṁ vineti,

1. Netti-Ṭṭha 60 piṭṭhe.

tena vipañcitaññupuggalassa vinayanena **naṁ** vipañciyantaṁ niddisiyamānaṁ niddesapariyatti-atthabhūtaṁ vinayaṁ "majjhekalyāṇo"ti āhu. **Vitthāriyanto** paṭiniddisiyamāno paṭiniddesapariyatti-atthabhūto so ayaṁ **dhammavinayo** neyyaṁ puggalaṁ **vineti** vinayanaṁ janeti, **tena** neyyassa puggalassa vinayanena **naṁ** vitthāriyantaṁ paṭiniddisiyamānaṁ paṭiniddesapariyatti-atthabhūtaṁ vinayaṁ "pariyosānakalyāṇo"ti āhūti yojanatthoti daṭṭhabbo.

Atha vā "akkharehi saṅkāsetī"ti-ādinā channaṁ padānaṁ byāpāro dassito, evaṁ sati attho nibyāpāro siyā, attho ca nippariyāyato sabyāpāroyevāti codanaṁ manasi katvā āha **"soyaṁ dhammavinayo"**ti-ādi. Etena atthoyeva mukhyato veneyyattayassa vinayanakiccaṁ sādheti, atthavācako pana saddo ṭhānūpacārato veneyyattayassa vinayanakiccaṁ sādhetīti dasseti. Padaparamassa pana saccappaṭivedhassa patiṭṭhānābhāvato so idha na vutto. Sekkhaggahaṇena vā kalyāṇaputhujjanassa viya neyyaggahaṇena padaparamassa puggalassāpi gahaṇaṁ daṭṭhabbaṁ. **Akkharehī**ti-ādīsu karaṇatthe karaṇavacanaṁ, na hetvatthe. Akkharādīnañhi ugghaṭanādīni payojanāniyeva honti, na ugghaṭanādīnaṁ akkharādīni payojanānīti "annena vasatī"ti-ādīsu viya na hetu-attho gahetabbo. Tattha hi annena hetunā vasati, vasanena hetunā annaṁ laddhanti vasanakiriyāya phalaṁ vasanakiriyāya hetubhāvena gahitaṁ. "Ajjhosanena vasatī"ti-ādīsupi eseva nayo. Tenāha "yadatthā ca kiriyā, so hetū"ti[1]. Tattha **yadatthā**ti so annādiko attho yassā vasanādikiriyāyāti yadatthā, vasanādikiriyā, so annādiko attho tassā vasanādikiriyāya hetūti attho veditabbo.

10. "Tattha aparimāṇā padā"ti-ādinā "dhammaṁ vo bhikkhave desessāmī"ti uddiṭṭhāya pāḷiyā dvādasapadasampattisaṅkhātaṁ tividhakalyāṇataṁ dassetvā idāni cha-atthapadachabyañjanapadabhedena sampattisaṅkhātaṁ atthapadabyañjanapadakalyāṇataṁ dassento **"tattha chappadāni attho"**ti-ādimāha. Atha vā "dvādasa padāni suttan"ti vuttānurūpaṁ "tattha aparimāṇā"ti-ādinā "dhammaṁ vo bhikkhave desessāmī"ti uddiṭṭhāya pāḷiyā

---

1. Netti-Ṭṭha 59, 60 piṭṭhesu.

dvādasapadatā dassetvā "ādikalyāṇaṁ majjhekalyāṇaṁ pariyosānakalyāṇan"ti vuttānurūpaṁ "tattha bhagavā akkharehi cā"ti-ādinā tassā pāḷiyā tividhakalyāṇatā dassitā, dassetvā idāni "sātthaṁ sabyañjanaṁ kevalaparipuṇṇaṁ parisuddhan"ti vuttānurūpaṁ tassā pāḷiyā cha-atthapadabyañjanapadasampannataṁ dassetuṁ **"tattha chappadāni attho"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tissaṁ desanāhāravisayasaṅkhātāyaṁ pāḷiyaṁ chappadāni attho. Katamāni chappadāni? Saṅkāsanā, pakāsanā, vivaraṇā, vibhajanā, uttānīkammaṁ, paññatti imāni chappadāni. Attho yassa atthi tasmā **sātthaṁ. Tatthā**ti tissaṁ desanāhāravisayasaṅkhātāyaṁ pāḷiyaṁ chappadāni byañjanaṁ. Katamāni chappadāni? Akkharaṁ, padaṁ, byañjanaṁ, ākāro, nirutti, niddeso imāni chappadāni. Byañjanaṁ yassa atthīti **sabyañjanan**ti yojanā kātabbā. **Tenā**ti tassā pāḷiyā tividhakalyāṇacha-atthapadasampannachabyañjanapadasampannaṭṭhena, "dhammaṁ vo bhikkhave -pa- suddhan"ti bhagavā āhāti attho.

Kevalasaddassa sakalādi-atthavācakattā adhippetatthaṁ niyametvā dassetuṁ **"kevalanti lokuttaraṁ na missaṁ lokiyehi dhammehī"**ti vuttaṁ. **Paripuṇṇan**ti adhippetatthe ekopi attho ūno natthi, vācakasaddesupi anatthako ekopi saddo adhiko natthīti paripuṇṇaṁ anūnaṁ anatirekaṁ. **Parisuddhan**ti saddadosa-atthadosādivirahato vā parisuddhaṁ, rāgādimalavirahato vā pariyodātānaṁ uttarimanussadhammavisesānaṁ upaṭṭhitaṭṭhānattā parisuddhaṁ pariyodātaṁ. Niggataṁ malaṁ etassa dhammassāti **nimmalaṁ.** Saddadosādivirahato vā rāgādivirahato vā sabbamalehi apagataṁ pari samantato odātanti **pariyodātaṁ. Upaṭṭhitan**ti upatiṭṭhanti ettha sabbavisesāti upaṭṭhitaṁ yathā "padakkantan"ti. **Padakkantaṁ** padakkantaṭṭhānaṁ. Visisanti manussadhammehīti **visesā,** sabbe visesā **sabbavisesā,** sabbato vā visesāti **sabbavisesā,** uttarimanussadhammā. Tesaṁ sabbavisesānaṁ upaṭṭhitanti yojanā. **Idan**ti sikkhattayasaṅgahaṁ sāsanabrahmacariyaṁ. Tathāgatassa sammāsambudhassa padanti **tathāgatapadaṁ. Padan**ti ca paṭipattigamanena vā desanāgamanena vā kilesaggahaṇaṁ. Ottharitvā gamanaṭṭhānaṁ itipi **vuccati** pavuccati, tathāgatena gocarāsevanena vā bhāvanāsevanena vā **nisevitaṁ** bhajitaṁ itipi vuccati, tathāgatassa

mahāvajirañāṇasabbaññutaññāṇadantehi **āraññitaṁ** āraññitaṭṭhānaṁ itipi vuccati, **ato** tathāgatapadādibhāvena vattabbabhāvato **etaṁ** sāsanabrahmacariyaṁ iti paññāyati. **Brahmacariyan**ti brahmuno sabbasattuttamassa bhagavato cariyaṁ, brahmaṁ vā sabbaseṭṭhaṁ cariyaṁ **brahmacariyaṁ. Paññāyatī**ti yathāvuttehi pakārehi ñāyatīti attho veditabbo.

"Imassa sikkhattayassa saṅgahassa sāsanassa paripuṇṇabhāvaparisuddhabhāvasaṅkhātaṁ tathāgatapadabhāvaṁ, tathāgatanisevitabhāvaṁ, tathagata-āraññitabhāvaṁ, tehi pakārehi ñāpitabhāvaṁ kathaṁ mayaṁ nikkaṅkhā jānissāmā"ti vattabbato **"tenāha bhagavā"**ti-ādi vuttaṁ, tabbhāvadīpakena bhagavatā vuttena vacanena tumhehi nikkaṅkhehi jānitabboti vuttaṁ hoti.

Yadi bhagavā akkharehi ca padehi ca ugghaṭeti, byañjanehi ca ākārehi ca vipañcayati, niruttīhi ca niddesehi ca vitthāreti, evaṁ sati ācariyena racitena desanāhārena payojanaṁ na bhavati, desanāhārena na vinā bhagavato desanāyameva atthasijjhanatoti codanaṁ manasi katvā **"kesaṁ ayaṁ dhammadesanā"**ti pucchitvā **"yogīnan"**ti āha. Tattha **yogīnan**ti yujjanti catusaccakammaṭṭhānabhāvanāyanti **yogino,** tesaṁ yogīnaṁ. Tena mayā racitena desanāhārena saṁvaṇṇitā ayaṁ vuttappakārā bhagavato desanā ugghaṭanādikiccaṁ sādhetīti desanāhāro yogīnaṁ sātthakoyevāti daṭṭhabbo. "Desanāhārassa assādādidesanāhārabhāvo kena amhehi jānitabbo saddahitabbo"ti vattabbattā **"tenāha āyasmā -pa- desanāhāro"**ti vuttaṁ. Tattha **tena** assādādidesanāhārabhāvena āyasmā mahākaccāno "assādādīnavatā -pa- desanāhāro"ti yaṁ vacanaṁ āha, tena vacanena tumhehi desanāhārassa yogīnaṁ assādādidesanāhārabhāvo jānitabbo saddahitabboti vuttaṁ hoti.

"Kiṁ pana ettāvatā desanāhāro paripuṇṇo, añño niyutto natthī"ti pucchitabbattā **"niyutto desanāhāro"**ti vuttaṁ. Tattha yassaṁ desanāyaṁ assādādayo yena desanāhārena niddhāritā, tassaṁ

desanāyaṁ so desanāhāro niddhāretvā yojitoti attho daṭṭhabboti.

Iti desanāhāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathāṭīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahetabboti.

---

2. Vicayahāravibhaṅgavibhāvanā

11. Yena yena saṁvaṇṇanāvisesabhūtena desanāhāravibhaṅgena assādādayo suttatthā ācariyena vibhattā, so saṁvaṇṇanāvisesabhūto desanāhāravibhaṅgo paripuṇṇo, "katamo vicayo hāro"ti pucchitabbattā **"tattha katamo vicayo hāro"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tesu niddiṭṭhesu soḷasasu desanāhārādīsu hāresu katamo saṁvaṇṇanāviseso vicayo hāro vicayahāravibhaṅgo nāmāti pucchati. "Yaṁ pucchitañca vissajjitañcā"ti-ādiniddesagāthāya idāni mayā vuccamāno "ayaṁ vicayo hāro kiṁ vicinatī"ti-ādiko saṁvaṇṇanāviseso vicayahāravibhaṅgo nāmāti yojanā.

"Ayaṁ vicayo hāro kiṁ vicinatī"ti iminā yo vicayo vicinitabbo, taṁ vicayaṁ vicinitabbaṁ pucchati, tasmā vicinitabbaṁ visayaṁ visuṁ visuṁ niyametvā dassetuṁ **"padaṁ vicinati, pañhaṁ vicinatī"**ti-ādi vuttaṁ. "Kiṁ vicayo padavicayo"ti-ādiṁ avatvā "kiṁ vicinati, padaṁ vicinatī"ti-ādivacanena vicayasaddassa kattusādhanatthaṁ dasseti. Tattha **padaṁ vicinatī**ti navavidhassa suttantassa sabbaṁ padaṁ yāva nigamanā nāmapadādi jātisaddādi itthiliṅgādi ākārantādi paṭhamavibhatyantādi ekavacanādivasena vicinati. **Pañhaṁ vicinatī**ti adiṭṭhajotanādisattādhiṭṭhānādisammutivisayādi atītavisayādivasena vicinati. **Vissajjanaṁ vicinatī**ti ekaṁsabyākaraṇavissajjanādisāvasesabyākaraṇavissajjanādi sa-uttarabyākaraṇa vissajjanādi lokiyabyākaraṇavissajjanādivasena vicinati. **Pubbāparaṁ vicinatī**ti pubbena aparaṁ

saṁsanditvā vicinati. **Assādaṁ vicinatī**ti assādakataṇhādi-assādetabbasukhādivasena vicinati. **Ādīnavaṁ vicinatī**ti dukkhadukkhavipariṇāmadukkhasaṅkhāradukkhavasena vā aniṭṭhānubhāvanādi-ādi-antavantatādisaṁkilesabhāgiyādivasena vā vicinati. **Nissaraṇaṁ vicinatī**ti maggavasena vā nibbānavasena vā maggassa vā āgamavasena, nibbānassa asaṅkhatadhātu-ādipariyāyavasena vā vicinati. **Phalaṁ vicinatī**ti dhammacaraṇassa duggatigamanābhāvena vā maccutaraṇādinā vā desanāya phalaṁ, desanānusārena caraṇassa phalaṁ vicinati. **Upāyaṁ vicinatī**ti aniccānupassanādivasena pavattananibbidāñāṇādivasena vā saddhāsativasena vā visuddhiyā upāyaṁ vicinati. **Āṇattiṁ vicinatī**ti pāpaparivajjanāṇattivasena vā lokassa suññatāpekkhanāṇattivasena vā vicinati. **Anugītiṁ vicinatī**ti vuttānugītivasena vā vuccamānānugītivasena vā anurūpaṁ gītiṁ vicinati. **Sabbe nava suttante vicinatī**ti suttageyyādike nava sutte āhaccavacanavasena vā anusandhivacanavasena vā nītatthavacanavasena vā neyyatthavacanavasena vā saṁkilesabhāgiyādivasena vā vicinati.

Kiñcāpi padavicayo paṭhamaṁ vibhatto, suttassa pana anupadaṁ vicinitabbatāya atibhāriyo, na sukaro padavicayoti taṁ aggahetvā pañhāvicayavissajjanavicaye tāva vibhajanto **"yathā kiṁ bhave"**ti-ādimāha. Tattha **yathā kiṁ bhave**ti yena pakārena so pañhāvicayo pavattetabbo, taṁ pakārajātaṁ kīdisaṁ bhaveyyāti attho daṭṭhabbo. Āyasmā ajito pārāyane bhagavantaṁ pañhaṁ yathā yena pakārena pucchati, tathā tena pakārena pañhāvicayo pavattetabboti attho. Tattha **āyasmā**ti piyavacanaṁ. **Ajito**ti bāvarībrāhmaṇassa paricārakabhūtānaṁ soḷasannaṁ aññataro ajito. **Pārāyane**ti pāraṁ nibbānaṁ ayati gacchati etenāti pārāyanaṁ, ajitasuttādi[1] soḷasasuttassetaṁ adhivacanaṁ.

> "Kenassu nivuto loko, (Iccāyasmā ajito,)
> Kenassu nappakāsati.
> Kissābhilepanaṁ brūsi, kiṁ su tassa mahabbhayan"ti[1]—

---

1. Khu 1. 434; Khu 8. 6, 24 piṭṭhesu.

gāthāya **"kena** dhammena **loko** ariyavajjo satto **nivuto** paṭicchādito, iti āyasmā ajito pucchati. **Kena** hetunā yathāvuttaloko nappakāsati, **assa** yathāvuttalokassa **kiṁ** abhilepanaṁ iti tvaṁ brūsi, **tassa** yathāvuttalokassa kiṁ mahabbhayanti tvaṁ brūsīti pucchatī"ti attho.

Iti iminā pabhedena cattāri **imāni** gāthāpāda**padāni pucchitāni** pucchāvasena vuttāni, pucchitatthadīpakāni vā, padhānavasena pana so **"eko pañho"**ti mato, yadipi catunnaṁ padānaṁ pucchanavasena pavattattā catubbidhoti vattabbo, ñātuṁ pana icchitassa ekasseva atthassa sambhavato **"eko pañho"**ti vuttaṁ. "Kāraṇaṁ vadehī"ti vattabbattā kāraṇamāha **"ekavatthupariggahā"**ti. Idaṁ vuttaṁ hoti—"yadipi nivāraṇāpakāsanābhilepanamahabbhayasaṅkhātā cattāro atthā pucchāyaṁ gahitā, ekassa pana abhidheyyatthassa gahaṇato 'eko pañho'ti padhānavasena gahitoti daṭṭhabbo"ti. "Ekavatthu pariggahaṇaṁ kathaṁ amhehi saddahitabban"ti vattabbabhāvato **"evañhi āhā"**ti vuttaṁ. **Evaṁ** ekavatthupariggahaṇeneva bhagavā **hi** yasmā āha, iti tasmā ekavatthupariggahaṇaṁ tumhehi saddahitabbanti vuttaṁ hoti.

"Kenassu nivuto loko"ti iminā **lokādhiṭṭhānaṁ** paṭicchādanaṁ pucchati, na nānādhammādhiṭṭhānaṁ. **"Kenassu nappakāsatī"**ti iminā lokasseva **appakāsanaṁ** pucchati, na nānāsabhāvadhammassa. **"Kissābhilepanaṁ brūsī"**ti iminā lokasseva **abhilepanaṁ** pucchati, na nānāsabhāvadhammassa. **"Kiṁ su tassa mahabbhayan"**ti iminā tasseva lokassa **mahabbhayaṁ** pucchati, na nānāsabhāvadhammassa. Tasmā "kenassu nivuto loko"ti-ādipañho ekādhiṭṭhānanānādhiṭṭhānesu ekādhiṭṭhāno, dhammādhiṭṭhānasattādhiṭṭhānesu sattādhiṭṭhāno, adiṭṭhajotanādīsu adiṭṭhajotanāpañhoti-ādinā yathāsambhavaṁ vicinitabboti adhippāyo.

"Pañhassa yo loko 'adhiṭṭhāno'ti gahito, so loko tividho"ti vattabbabhāvato **"loko tividho"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha tayo vidhā etassa lokassāti **tividho.** Kilissati rāgādivasena kāmāvacarasattoti **kileso,** kileso ca so

loko cāti **kilesaloko,** kāmāvacarasatto. So hi rāgādikilesabahulatāya kilesalokoti. Bhavati jhānābhiññāhi buddhīhīti **bhavo,** bhavo ca so loko cāti **bhavaloko,** rūpāvacarasatto. So hi jhānādibuddhīhi bhavatīti. Indriyena samannāgatoti **indriyo,** indriyo ca so loko cāti **indriyaloko,** arūpāvacarasatto. So hi āneñjasamādhibahulatāya visuddhindriyo hotīti lokasamaññā pariyāpannadhammavasena pavattā, tasmā ariyā na gahitāti.

"Kenassu nivuto loko"ti-ādigāthāya pucchāvicayo hāro ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, "vissajjanāvicayo hāro kattha vissajjanāya vibhatto"ti pucchi tabbattā **"tattha vissajjanā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tassaṁ "kenassu nivuto loko"ti-ādipucchāyaṁ—

"Avijjāya nivuto loko, (Ajitāti bhagavā,)
Vivicchā pamādā nappakāsati.
Jappābhilepanaṁ brūmi, dukkha'massa mahabbhayan"ti[1]—

ayaṁ gāthā vissajjanāti daṭṭhabbā. Tattha **avijjāya nivuto loko**ti kāḷapakkhacatuddasī, ghanavanasaṇḍa, meghapaṭalacchādana, aḍḍharattīnaṁ vasena caturaṅgasamannāgatena andhakārena rathaghaṭādi paṭicchādito viya dhammasabhāvapaṭicchādanalakkhaṇāya **avijjāya** satta**loko nivuto** paṭicchādito. "**Ajitā**"ti ca ālapanaṁ katvā bhagavā āha. **Vivicchā**ti vicikicchāya pamādahetu yathāvuttaloko **nappakāsati. Jappaṁ** taṇhaṁ yathāvuttalokassa **"abhilepanan"**ti ahaṁ brūmīti bhagavā āha, **dukkhaṁ** jāti-ādivaṭṭadukkhaṁ **assa** yathāvuttalokassa **"mahabbhayan"**ti ahaṁ brūmīti bhagavā ajitaṁ āhāti attho.

"Imāya vissajjanāya kathaṁ vicineyyā"ti pucchitabbattā **"imānicattāri padānī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **imāni cattāri padānī**ti "kenassu nivuto loko"ti-ādipucchāgāthāyaṁ vuttāni gāthāpadāni. **Imehi catūhi padehī**ti "avijjāya nivuto loko"ti vissajjanāgāthāyaṁ vuttehi gāthāpadehi vissajjitāni. Kathaṁ? **Paṭhamaṁ** padaṁ **paṭhamena** padena, **dutiyaṁ**

---

1. Khu 1. 434; Khu 8. 6, 25 piṭṭhesupi.

padaṁ **dutiyena** padena, **tatiyaṁ** padaṁ **tatiyena** padena, **catutthaṁ** padaṁ **catutthena** padena vissajjitaṁ.

“Kenassu nivuto loko”ti paṭhama**pañhe** **“avijjāya nivuto loko”**ti paṭhamā **vissajjanā** katā, na uppaṭipāṭiyā. Vijjāya paṭipakkhā avijjā, tasmā avijjāya ajānako loko bhaveyya. Kathaṁ nivuto saddahitabboti āha **“nīvaraṇehi nivuto loko”**ti. Yadi evaṁ “nīvaraṇena nivuto loko”ti vissajjanā kātabbāti codanaṁ manasi katvā vuttaṁ **“avijjānīvaraṇā hi sabbe sattā”**ti. “Sabbasattānaṁ avijjānīvaraṇabhāvo kena vacanena saddahitabbo”ti vattabbattā **“yathāha bhagavā”**ti-ādi vuttaṁ.

“Sabbasattānaṁ bhikkhave sabbapāṇānaṁ sabbabhūtānaṁ pariyāyato ekameva nīvaraṇaṁ vadāmi, yadidaṁ avijjā. Avijjānīvaraṇā hi sabbe sattā. Sabbasova bhikkhave avijjāya nirodhā cāgā paṭinissaggā natthi sattānaṁ nīvaraṇanti vadāmī”ti yaṁ vacanaṁ **yathā** yena pakārena bhagavā āha, tathā tena pakārena vuttena tena vacanena tumhehi sabbasattānaṁ avijjānīvaraṇabhāvo saddahitabboti.

“Avijjāya nivuto loko”ti padena “kenassu nivuto loko”ti paṭhamasseva padassa vissajjanā na siyā, “kenassu nappakāsatī”ti dutiyapadassāpi vissajjanā siyāti codanaṁ manasi katvā **“tena cā”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tena** “avijjāya nivuto loko”ti padena “kenassu nivuto loko”ti paṭhamassa padassa vissajjanā **yuttā** yuttatarā hoti, yuttatarattā “kenassu nivuto loko”ti pañhe “avijjāya nivuto loko”ti vissajjanāti mayā vattabbāyevāti adhippāyo.

“Kenassu nappakāsatī”ti imasmiṁ **pañhe** **“vivicchā pamādā nappakāsatī”**ti ayaṁ **vissajjanā** kātabbā, vivicchāya pavattattā, pamādā ca loko nappakāsatīti attho. Avijjānīvaraṇāya nivuto loko nappakāsatīti vissajjanā kātabbā, “kathaṁ vivicchā pamādā loko nappakāsatīti vissajjanā katā”ti vattabbattā **“yo puggalo”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **yo** puthujjanabhūto **puggalo**

avijjā**nīvaraṇehi** nivuto, **so** puthujjanabhūto puggalo vivicchāya **vivicchati.** "Yāya vivicchāya vivicchati, sā vivicchā katamā nāmā"ti pucchitabbattā **"vivicchā nāma vuccati vicikicchā"**ti vuttaṁ. "Tāya kasmā nappakāsatī"ti vattabbattā **"so vicikicchanto"**ti-ādi vuttaṁ. Tāya vicikicchanto **so** puthujjanabhūto puggalo saddahitabbesu **nābhisaddahati,** saddahitabbesu na abhisaddahanto akusalānaṁ dhammānaṁ pahānāya, kusalānaṁ dhammānaṁ sacchikiriyāya ārabhitabbaṁ vīriyaṁ **nārabhati,** anārabhanto **so** puggalo **idha** loke pamādamanuyutto viharatīti, pamādena viharanto pamatto puggalo **sukke** dhamme na uppādiyati, anuppādayantassa **tassa** puggalassa **te** sukkā dhammā **anuppādiyamānā** hutvā **nappakāsanti** pakāsanavasena na pavattanti, tasmā "vivicchā pamādā loko nappakāsatī"ti vissajjanā kātabbāti adhippāyo.

"Tādisassa sukkadhammānaṁ appakāsanabhāvo amhehi kena vacanena saddahitabbo"ti vattabbabhāvato **"yathāha bhagavā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha—

> "Dūre santo pakāsanti, himavantova pabbato.
> Asantettha na dissanti, rattiṁ khittā yathā sarā.
> Te guṇehi pakāsanti, kittiyā ca yasena cā"ti—

yaṁ gāthāpāṭhaṁ bhagavā **yathā** yena appakāsanākārena āha, tathā tena appakāsanākārena vuttena tena gāthāpāṭhena tādisassa puggalassa sukkadhammānaṁ appakāsanabhāvo tumhehi saddahitabboyeva, tasmā "vivicchā pamādā loko nappakāsatī"ti vissajjanā kātabbāvāti adhippāyo.

Gāthāttho pana—himavanto pabbato dūre ṭhito dūre ṭhitānampi sacakkhukānaṁ puggalānaṁ pakāsati iva, evaṁ **santo** sappurisā dūre ṭhitānampi guṇavasena pavattāya kittiyā ca guṇavasena pavattehi yasaparibhogaparivārehi ca dūre ṭhitānaṁ paṇḍitānaṁ pakāsanti, rattikāle khittā sarā usū na dissanti yathā, **ettha** sattaloke vivicchāpamādānaṁ vasena viharanto asanto na dissanti. Ye santo pakāsanti, te santo guṇehi pakāsantīti dassetuṁ **"te guṇehi pakāsantī"**ti

vuttaṁ. Guṇā nāma abbhantare jātā, "kathaṁ guṇehi pakāsantī"ti vattabbattā **"kittiyā ca yasena cā"**ti vuttaṁ. Guṇānubhāvena pavattāya kittiyā ca guṇānubhāvena pavattena yasena ca pakāsantā puggalā guṇehi pakāsantīti vattabbāvāti.

Yadi vivicchāpamādānaṁ vasena nappakāsati, evaṁ sati loko nivuto hoti, tasmā paṭhamassa padassāpi vissajjanā kātabbāti codanaṁ manasi katvā **"tena cā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tena**ti "vivicchā pamādā nappakāsatī"ti padena "kenassu nappakāsatī"ti dutiyassa padassa vissajjanā **yuttā** yuttatarāti attho. **Padenā**ti ca padatthaṭṭhena vissajjanāti attho. **Padassā**ti padatthassa pucchitabbassāti attho daṭṭhabbo. Esa nayo heṭṭhā, upari ca.

"Kissābhilepanaṁ brūsī"ti pañhe "jappābhilepanaṁ brūmī"ti vissajjanā tassā ajitena daṭṭhabbā. "Katamā jappā nāmā"ti pucchitabbattā **"jappā nāma vuccati taṇhā"**ti vuttaṁ. Sā taṇhā lokaṁ abhilimpatīti kathaṁ viññāyatīti yojanā. Tena vuttaṁ **"yathāha bhagavā"**ti-ādi. Tattha **yathā** yena taṇhāya abhilepanabhāvena—

> "Ratto atthaṁ na jānāti, ratto dhammaṁ na passati.
> Andhaṁ tamaṁ tadā hoti, yaṁ rāgo sahate naran"ti—

yaṁ gāthaṁ bhagavā āha, tathā tena abhilepanabhāvena vuttāya tāya gāthāya sā taṇhā lokaṁ abhilimpatīti viññāyatīti adhippāyo.

Gāthāyaṁ pana—rajjati sattoti **ratto,** rāgasamaṅgīsatto. Kāraṇaṁ paṭicca asati pavattati phalanti **atthaṁ,** phalaṁ. Kāraṇaṁ phalaṁ dhāreti, taṁ kāraṇaṁ **dhammaṁ** nāma. Andhakāraṁ **andhaṁ. Yan**ti yamhi kāle. **Yan**ti hi bhummatthe paccattavacanaṁ. Yamhi kāle rāgo **naraṁ** rāgasamaṅgiṁ **sahate** abhibhavati, tadā kāle **andhaṁ** andhakāraṁ tamaṁ hotīti yojanā. Rāgo naraṁ **yaṁ** yasmā sahate, tasmā andhaṁ tamaṁ tadā hotīti vā, rāgo yaṁ naraṁ sahate, tassa narassa andhaṁ tamaṁ tadā hotīti vā, rāgo naraṁ **yaṁ sahate** abhibhūyate yaṁ sahanaṁ abhibhavanaṁ nipphādeti, taṁ sahanaṁ abhibhavanaṁ **andhaṁ** andhakāraṁ tamaṁ hotīti yojanā.

“Yadi ratto atthādikaṁ na jānāti, evaṁ sati kathaṁ jappābhilepanaṁ bhavatī”ti vattabbattā **“sāyaṁ taṇhā”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha ārammaṇesu **āsattibahulassa** āsaṅgabahulassa taṇhāsamaṅgissa **puggalassa sā ayaṁ taṇhā evaṁ** bahu-āsaṅgavasena **abhijappā** pariyuṭṭhānaṭṭhābhinī hoti. **Iti karitvā** iminā kāraṇena **tattha** taṇhāya satta**loko** kenaci silesena **abhilitto** makkhito viya jappābhilepena abhilitto nāma bhavatīti yojanā. “Jappābhilepanaṁ appakāsanassapi kāraṇaṁ bhavati, tasmā ‘kenassu nappakāsatī’ti dutiyapadatthassapi vissajjanā siyā”ti vattabbattā **“tena cā”**ti-ādi vuttaṁ.

“Tassa lokassa mahabbhayaṁ kin”ti imasmiṁ catutthapañhe “assa lokassa dukkhaṁ mahabbhayaṁ bhave”ti ayaṁ vissajjanā tassā ajitena daṭṭhabbā. Bhāyati loko etasmāti **bhayaṁ,** mahantaṁ bhayaṁ **mahabbhayaṁ.** “Katividhaṁ dukkhan”ti pucchitabbattā **“duvidhaṁ dukkhan”**ti-ādi vuttaṁ. Dve vidhā assa dukkhassāti **duvidhaṁ.** “Katamaṁ duvidhaṁ dukkhan”ti pucchitabbattā **“kāyikañca cetasikañcā”**ti vuttaṁ. “Katamaṁ kāyikaṁ, katamaṁ cetasikan”ti pucchitabbattā **“yaṁ kāyikaṁ, idaṁ dukkhaṁ yaṁ cetasikaṁ, idaṁ domanassan”**ti vuttaṁ.

Rogādisatthādi-aniṭṭharūpaṁ sattalokassa mahabbhayaṁ bhaveyya, “kathaṁ dukkhaṁ mahabbhayaṁ bhaveti saddahetabban”ti vattabbabhāvato **“sabbe sattā hī”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha sabbe sattā yathāvuttassa **dukkhassa** ubbijjanti, dukkhena samasamaṁ aññaṁ bhayaṁ sattānaṁ natthi, dukkhato **uttaritaraṁ** vā pana bhayaṁ kuto atthi. **Hi** yasmā natthi, tasmā dukkhato aññassa bhayassa abhāvato “dukkhaṁ lokassa mahabbhayan”ti vacanaṁ saddahitabbanti adhippāyo.

“Sabbe sattā”ti-ādivacanena rogādisatthādi-aniṭṭharūpaṁ dukkhamūlamevāti dasseti. “Kāyikacetasikavasena duvidhaṁ dukkhaṁ dukkhavedanāyeva, evaṁ sati saṅkhāradukkhavipariṇāmadukkhānaṁ mahabbhayabhāvo na āpajjeyyā”ti vattabbabhāvato **“tisso dukkhatā”**ti-ādi vuttaṁ.

“Tisso dukkhatā sabbesaṁ sattānaṁ sabbakālesu uppajjanti, kadāci kassaci na uppajjantī”ti pucchitabbattā **“tattha loko”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tāsu tīsu dukkhatāsu. **Loko**ti bhogasampanno ceva

appābādho ca sattaloko. **Odhaso** odhiso **kadāci** karahaci attūpakkamamūlāya **dukkhadukkhatāya** muccati, kadāci parūpakkamamūlāya **dukkhadukkhatāya** muccati, tathā **odhaso** odhiso **kadāci** karahaci dīghāyuko loko **vipariṇāmadukkhatāya** muccati, "kena hetunā muccatī"ti pucchitabbattā pucchaṁ ṭhapetvā hetuṁ dassetuṁ **"taṁ kissa hetū"**ti-ādi vuttaṁ. Satta**loke** appekacce appābādhā honti, te bhogasampannattā ceva appābādhattā ca dukkhadukkhatāya muccanti, visesato rūpāvacarasattā muccanti. Appekacce dīghāyukāpi honti, te dīghāyukattā vipariṇāmadukkhatāya muccanti, visesato arūpāvacarasattā muccanti arūpāvacarasattānaṁ upekkhāsamāpattibahulattā.

Tesaṁ tāhi dukkhatāhi muccanaṁ anekantikaṁ hoti, tasmā tāhi anatikkantattā anekantikaṁ muccanaṁ tumhehi vuttaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "katamaṁ ekantikamuccanan"ti pucchitabbattā **"saṅkhāradukkhatāya panā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **saṅkhāradukkhatāyā**ti dukkhavedanāpi saṅkhatattā saṅkhārapariyāpannā, tādisāya saṅkhāradukkhatāyāti attho gahetabbo. **Loko**ti arahā. Upādīyati vipākakkhandhacatukkakaṭattārūpasaṅkhātaṁ khandhapañcakanti **upādi,** upādiyeva sesaṁ **upādisesaṁ,** khandhapañcakaṁ, taṁ natthi etissā nibbānadhātuyāti **anupādisesā. Anupādisesāya nibbānadhātuyā** anupādisesanibbānadhātu hutvā muccati, itthambhūtalakkhaṇe cāyaṁ karaṇaniddeso. **Nibbānadhātū**ti ca khandhapañcakassa nibbāyanamattaṁ adhippetaṁ, na asaṅkhatadhātu. **Tasmā**ti saṅkhāradukkhatāya sakalalokabyāpakabhāvena sabbalokasaṅgāhakattā vuttappakara**saṅkhāradukkhatāya** sabba**lokassa** dukkhaṁ hoti, **iti katvā** saṅkhāradukkhatāya sabbalokassa dukkhabhavato **"dukkhamassa mahabbhayan"**ti bhagavatā vuttaṁ.

"Vedanāpaccayā taṇhā"ti[1] vacanato "dukkhamassa mahabbhayan"ti padena "kissābhilepanaṁ brūsī"ti tatiyapadassāpi vissajjanā siyāti āsaṅkabhāvato **"tena ca catutthassa padassa vissajjanā yuttā"**ti vuttaṁ. "Kena yathākkamaṁ pucchāvissajjanānaṁ yuttatarabhāvo jānitabbo"ti vattabbattā **"tenāha bhagavā"**ti-ādi vuttaṁ. Tena yathākkamaṁ pucchāvissajjanānaṁ yuttatarattā yuttatarajānanako bhagavā "avijjāya

1. Ma 3. 109; Saṁ 1. 246, 293; Vi 3. 1; Abhi 2. 142 piṭṭhesu.

nivuto loko”ti-ādimāha, tasmā yuttatarabhāvo tumhehi jānitabboti.

Ettha ca lokassa nīvaraṇādīni ajānantena ca titthiyavādesu samayantaresu paricayena ca tesu samayantaresu ceva nīvaraṇādīsu ca saṁsayapakkhandena ekaṁseneva sattādhiṭṭhānena pucchitabbattā, ekaṁseneva sattādhiṭṭhānena byākātabbattā ca sattādhiṭṭhānā pucchā katāti veditabbā. Sā cāyaṁ pucchā ajānantassa jānanatthāya, jātasaṁsayassa ca saṁsayavinodanatthāya vissajjetabbassa nīvaraṇādivisayassa catubbidhattā catubbidhā. Nīvaraṇādīnaṁ pana visayānaṁ loko ca ādhārabhāvena gāthāyaṁ vuttoti “eko pañho dassito”ti ayamettha pucchāvicayo, vissajjanāvicayo pana “adiṭṭhajotanā vissajjanā, vimaticchedanā vissajjanā”ti-ādinā pucchāvicaye vuttanayānusārena veditabbo.

Ekādhāre pucchāvissajjane vicayo ācariyehi vibhatto, amhehi ca ñāto, “anekādhāre pucchāvissajjane yo vicayo vibhajanāraho, so vicayo kathaṁ amhehi viññāyati, amhākaṁ viññāpanatthāya tasmiṁ vicayaṁ vibhajathā”ti vattabbabhāvato anekādhāraṁ pucchaṁ tāva nīharitvā dassetuṁ—

“Savanti sabbadhi sotā, (Iccāyasmā ajito,)
Sotānaṁ kiṁ nivāraṇaṁ.
Sotānaṁ saṁvaraṁ brūhi, kena sotā pidhīyare”ti[1]—

gāthamāha. Gāthāttho tāva daṭṭhabbo. **Savantī**ti sandanti, pavattantīti attho. **Sabbadhī**ti taṇhādīnaṁ ārammaṇabhūtesu sabbesu rūpādīsu āyatanesu. **Sotā**ti taṇhābhijjhābyāpādādayo sotā. **Iccāyasmā**ti iti evaṁ āyasmā ajito āha. **Sotānan**ti taṇhābhijjhābyāpādādīnaṁ sotānaṁ. **Kiṁ nivāraṇan**ti kiṁ katamaṁ dhammajātaṁ āvaraṇaṁ bhave, kā katamā dhammajāti rakkhā bhave. **Sotānaṁ saṁvaraṁ brūhī**ti sotānaṁ taṇhābhijjhābyāpādādīnaṁ saṁvaraṇaṁ āvaraṇaṁ idaṁ dhammajātaṁ bhaveti sabbasattahitatthaṁ amhākaṁ tvaṁ kathehi. **Kena**

---

1. Khu 1. 434; Khu 8. 6, 29 piṭṭhesu.

sotā pidhīyareti kena pahāyakadhammena taṇhābhijjhābyāpādādayo sotā paṇḍitehi pidhīyareti pucchatīti pucchitāni.

"Pucchāvasena kathitāya 'savanti -pa- pidhīyare'ti imāya gāthāya kittakāni padāni pucchitāni, kittakā pañhā"ti pucchitabbattā **"imāni cattāri padāni pucchitāni, te dve pañhā"**ti vuttaṁ. "Pucchāvasena pavattāya imissā gāthāya yadi cattāri padāni siyuṁ, evaṁ santesu pañhāpi catubbidhā siyuṁ, kasmā 'dve'ti vuttā"ti vattabbattā **"kasmā? Ime hi bahvādhivacanena pucchitā"**ti vuttaṁ. **Ime** etāya gāthāya gahitā atthā bahvādhivacanena pucchitā. Idaṁ vuttaṁ hoti—"savanti -pa- pidhīyareti bahūni vacanāni adhikicca pavattā saṁvarasaṅkhātā sati ceva pidahanahetubhūtā paññā cāti ime dve atthāva pucchitā, tasmā atthavasena dve pañhā vuttāvā"ti. "Pucchāya duvidhatthavisayatā kathaṁ vuttā"ti vattabbattā pucchāya duvidhatthavisayataṁ vivarituṁ **"evaṁ samāpannassā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **evaṁ samāpannassā**ti imāhi duggatihetubhūtāhi ñātibyasanādisaṅkhātāhi āpadāhi vā, pāṇavadhādīhi āpadāhi vā, samaṁ saha, sabbathā vā ayaṁ sattaloko āpanno ajjhotthaṭo, evaṁ ajjhotthaṭassa vā samāpannassa. **Evaṁ saṁkiliṭṭhassā**ti ñātibyasanādayo vā pāṇavadhādīni āgamma pavattehi dasahi kilesavatthūhi ca ayaṁ sattaloko saṁkiliṭṭho, evaṁ saṁkiliṭṭhassa ca lokassāti samāpannassa ajjhotthaṭassa lokassa vodānaṁ vuṭṭhānaṁ **kiṁ** katamaṁ dhammajātaṁ bhave. Iti **evañhi** saccaṁ ajitasutte āhāti vitthārattho, pucchāya duvidhatthavisayatā ñātabbāti adhippāyo.

"Kiṁ nu sotā sabbassa lokassa sabbadhi savanti, udāhu ekaccassevā"ti pucchitabbattā **"savanti sabbadhi sotāti, asamāhitassa savanti abhijjhābyāpādappamādabahulassā"**ti vuttaṁ. Tattha abhijjhābyāpādappamādabahulattā rūpādīsu nānārammaṇesu vikkhittacittasseva sotā **savanti** pavattanti, na samāhitassa abhijjhābyāpādappamādavirahitassāti adhippāyo daṭṭhabbo. "Katamā abhijjhā, katamo byāpādo, katamo pamādo"ti vattabbattā **"tattha yā abhijjhā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tesu abhijjhābyāpādappamādesu. **Yā abhijjhā, ayaṁ lobho,** na abhijjhāyanamattaṁ. Lobho ca **akusalamūlaṁ,** na lubbhanamattaṁ. **Yo**

byāpādo, ayaṁ doso, na byāpajjanamattaṁ. Doso ca **akusalamūlaṁ,** na dūsanamattaṁ. **Yo pamādo, ayaṁ moho,** na sativippavāsamattaṁ. Moho ca **akusalamūlaṁ,** na mūhanamattaṁ. **Evaṁ** iminā vuttappakārena abhijjhādīnaṁ akusalamūlattā yassa abhijjhābyāpādappamādabahulassa **asamāhitassa** chasu rūpādīsu **āyatanesu** taṇhā savanti.

"Katividhā sā taṇhā"ti vattabbattā **"rūpataṇhā -pa- dhammataṇhā"**ti vuttaṁ. "Channaṁ rūpataṇhādīnaṁ chasu rūpādi-āyatanesu savanaṁ kena ca vacanena amhehi saddahitabban"ti vattabbattā **"yathāha bhagavā"**ti-ādi vuttaṁ. "Savatīti ca kho bhikkhave -pa- paṭihaññatī"ti yaṁ vacanaṁ bhagavā **yathā** yena pakārena āha, tathā tena pakārena vuttanayena vacanena tumhehi saddahitabbanti adhippāyo. Ettha ca cakkhādīnaṁ rūpataṇhādīnaṁ channaṁ sotānaṁ dvārabhāvena pavattattā cakkhādayo nissitūpacāravasena sayaṁ savanto viya bhagavatā vuttā. **Itī**ti evaṁ vuttappakārena **sabbā** sabbasmā cakkhādidvārato ca **savati** pavattati. **Sabbathā** sabbappakārena taṇhāyanamicchābhinivesana-unnamanādippakārena **savati** pavattatīti attho. "Kasmā sabbasmā cakkhādidvārato ca savati pavattati, sabbappakārena taṇhāyanamicchābhinivesana-unnamanādippakārena savanabhāvo vijānitabbo"ti vattabbattā **"tenāhā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tenā**ti asamāhitassa abhijjhābyāpādādīnaṁ cakkhādidvārato ca taṇhāyanamicchābhinivesa-unnamanākārena taṇhādivasena pavattanato pavattajānanako bhagavā **"savanti sabbadhi sotā"**ti āha.

"Sotānaṁ kiṁ nivāraṇan'ti iminā kiṁ pucchati, sotānaṁ anusayappahānaṁ pucchati kiṁ, udāhu vītikkamappahānaṁ pucchatī"ti vattabbattā **"sotānaṁ kiṁ nivāraṇanti pariyuṭṭhānavighātaṁ pucchatī"**ti vuttaṁ. "Idaṁ pariyuṭṭhānavighātaṁ vodānaṁ, udāhu vuṭṭhānaṁ kin"ti vattabbattā **"idaṁ vodānan"**ti vuttaṁ. "Sotānaṁ saṁvaraṁ brūhi, kena sotā pidhīyare'ti iminā kiṁ pucchati, sotānaṁ pariyuṭṭhānaṁ pucchati kiṁ, udāhu vītikkamanaṁ, samugghāṭaṁ vā pucchati kin"ti vattabbattā **"sotānaṁ -pa- pidhīyareti anusayasamugghāṭaṁ pucchatī"**ti vuttaṁ. "Idaṁ anusayasamugghāṭaṁ vodānaṁ kiṁ, udāhu vuṭṭhānaṁ kin"ti vattabbattā **"idaṁ vuṭṭhānan"**ti vuttaṁ.

"Savanti sabbadhi sotā'ti-ādipucchāvicayo ācariyena vutto, amhehi ca ñāto, tāya pucchāya katamo vissajjanavicayo"ti vattabbattā **"tattha vissajjanā"**ti-ādi vuttaṁ. **Tattha** pucchāyaṁ—

> "Yāni sotāni lokasmiṁ, (Ajitāti bhagavā,)
> Sati tesaṁ nivāraṇaṁ.
> Sotānaṁ saṁvaraṁ brūmi, paññāyete pidhīyare"ti[1]—

gāthā vissajjanāti daṭṭhabbā. Tassaṁ gāthāyaṁ **ajita** lokasmiṁ yāni sotāni savanti, tesaṁ sotānaṁ yaṁ nivāraṇaṁ, sā sati hoti, taṁ satiṁ sotānaṁ saṁvaranti ahaṁ brūmi, **ete** sotā paññāya pidhīyareti yojanā kātabbā. Tattha **satī**ti vipassanāpaññāya sampayuttā sati. **Paññāyā**ti maggapaññāya. **Pidhīyare**ti uppajjituṁ appadānavasena pidhīyanti pacchijjanti.

"Sati tesaṁ nivāraṇaṁ sotānaṁ saṁvaraṁ brūmī"ti bhagavā āha, "yāya kāyaci satiyā sotānaṁ saṁvaraṇakiccaṁ siddhaṁ kiṁ, visiṭṭhāya satiyā sotānaṁ saṁvaraṇakiccaṁ siddhaṁ kiṁ, katamāya satiyā sotānaṁ saṁvaraṇakiccaṁ siddhan"ti pucchitabbattā **"kāyagatāya satiyā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **kāyagatāya satiyā**ti rūpakāye gataṁ kesādikaṁ aniccādito vipassitvā pavattāya vipassanāñāṇasampayuttāya satiyā. **Bhāvitāyā**ti kāyagataṁ aniccato dukkhato anattato nibbindanato virajjanato nirodhanato paṭinissajjanato anupassanāvasena bhāvitāya. Evañhi aniccato anupassanto niccasaññaṁ pajahati, dukkhato anupassanto sukhasaññaṁ pajahati, anattato anupassanto attasaññaṁ pajahati, nibbindanto nandiṁ pajahati, virajanto rāgaṁ pajahati, nirodhento samudayaṁ pajahati, paṭinissajjanto ādānaṁ pajahatīti. **Bahulīkatāyā**ti yathāvuttappakārena divasampi māsampi saṁvaccharampi sattasaṁvaccharampi bahulīkatāya. **Cakkhun**ti abhijjhādipavattidvārabhāvena ṭhitaṁ cakkhuṁ, niggahitāgamaṁ daṭṭhabbaṁ. **Nāviñchatī**ti cakkhudvāre pavattaṁ abhijjhādisahitaṁ cittasantānaṁ, taṁsamaṅgīpuggalaṁ vā nākaḍḍhati, manāpikesu rūpesu nāviñchatīti yojanā. **Amanāpikesu** rūpesu **na**

1. Khu 1. 434; Khu 8. 6, 30 piṭṭhesupi.

paṭihaññati. Kāyagatāya satiyā bhāvitāya bahulīkatāya sotaṁ nāviñchati. Manāpikesu saddesu -pa- amanāpikesu saddesu na paṭihaññatīti yojanā yathāsambhavato kātabbā.

"Kena kāraṇena nāviñchati paṭihaññatī"ti pucchati, indriyānaṁ saṁvutanivāritattā nāviñchati na paṭihaññatīti vissajjeti. "Kenārakkhena te saṁvutanivāritā"ti pucchati, sati-ārakkhena te saṁvutanivāritāti vissajjeti. "Sati-ārakkhena saṁvutanivāritabhāvo kena amhehi saddahitabbo"ti vattabbattā **"tenāhā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tenā**ti tasmā sati-ārakkhena saṁvutanivāritattā saṁvutanivāritajānanako bhagavā "sati tesaṁ nivāraṇan"ti yaṁ vacanaṁ āha, tena vacanena tumhehi sati-ārakkhena saṁvutanivāritabhāvo saddahitabboti pubbabhāge paññā satyānugāti kiccamevettha adhikanti daṭṭhabbaṁ.

"Sati tesaṁ nivāraṇan"ti vissajjanassa vitthārattho ācariyena vutto, amhehi ca ñāto, "paññāyete pidhīyare'ti vissajjanassa vitthārattho kathaṁ amhehi jānitabbo"ti vattabbattā "paññāyete pidhīyare"ti vissajjanassa vitthāratthaṁ dassento **"paññāya anusayā pahīyantī"**ti-ādimāha. Tattha **paññāyā**ti maggapaññāya. **Anusayā**ti anurūpaṁ kāraṇaṁ labhitvā uppajjanārahā kāmarāgānusayādayo. **Pahīyanti** samucchedavasena anusayesu paññāya pahīnesu pariyuṭṭhānāpi atthato pahīyanti. Kissa pahīnattā "pahīyantī"ti vuccati? Anusayassa pahīnattā pariyuṭṭhānā pahīyantīti vissajjeti.

"Taṁ anusayappahānena pariyuṭṭhānappahānaṁ kiṁ viya bhavatī"ti pucchitabbattā **"taṁ yathā khandhavantassā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha khandhavantassa rukkhassa kudālādinā bhūmiṁ khaṇitvā anavasesamūluddharaṇe kate tassa rukkhassa pupphaphalapallavaṅkurasantatipi kudālādinā samucchinnāva bhavati yathā, evaṁ arahattamaggañāṇena anusayesu pahīnesu anusayānaṁ pariyuṭṭhānasantati samucchinnā pidahitā paṭicchannā bhavati. Kena samucchinnā bhavati? **Paññāya** maggapaññāya samucchinnā bhavatīti atthayojanā daṭṭhabbā. "Paññāya paricchinnabhāvo kathaṁ saddahitabbo"ti vattabbattā **"tenā"**ti-ādi vuttaṁ. "Paññāyete pidhīyare"ti vacanato anusayānaṁ pariyuṭṭhānasantatiyā paññāya paricchinnabhāvo paṇḍitehi saddahitabboti adhippāyo.

Imesu pañhāvissajjanesu sotānaṁ saṁvaraṁ, pidhānañca ajānantena vā saṁsayitena vā saṁvarapidhānānaṁ pucchitabbattā dhammādhiṭṭhānā pucchāti pucchāvicayo ceva satipaññānaṁ vissajjetabbattā dhammādhiṭṭhānaṁ vissajjananti vissajjanavicayo ca veditabbo. Etesu ca “kenassu nivuto loko”ti-ādiko pañho nīvaraṇavicikicchāpamādajappānaṁ vasena catubbidhopi lokādhiṭṭhānavasena eko pañhoti vutto, evaṁ sati “savanti sabbadhi sotā”ti-ādikopi pañho saṁvarapidhānānaṁ vasena duvidhopi ekatthavasena gahetvā ekādhiṭṭhānavasena “eko pañho”ti vattabbo, sotānaṁ bahubhāvato vā “bahupañho”ti vattabbo, tathā pana avatvā sote anāmasitvā saṁvarapidhānānaṁ vasena “savanti sabbadhi sotā”ti-ādimhi “dve pañhā”ti vuttā. Tadanusārena “kenassu nivuto loko”ti-ādimhipi lokaṁ anāmasitvā nīvaraṇādīnaṁ catunnaṁ vasena “cattāro pañhā”tipi vattabbāti ayaṁ nayo dassitoti nayadassanaṁ daṭṭhabbaṁ.

Desanākāle vuttadhammassa anusandhimaggahetvā attanā racitaniyāmeneva pucchitapañhassa ceva pañhaṁ aṭṭhapetvā, paṭiññañca akatvā vissajjanassa ca vicayahāro ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “desanākāle vuttadhammassa anusandhiṁ gahetvā pucchitapañhassa ceva taṁ pañhaṁ ṭhapetvā, paṭiññañca katvā vissajjanassa ca yo vicayo hāro vibhatto, so vicayahāro kathaṁ amhehi viññāyati, amhākaṁ viññāpanatthāya tasmiṁ vicayaṁ vibhajethā”ti vattabbabhāvato tesu vicetabbākāraṁ dassento “yāni sotānī”ti-ādigāthāya vicayākāradassanānantaraṁ **“paññā ceva sati cā”**ti-ādimāha.

Tattha gāthāttho tāva viññātabbo—yāya paññāya anusayappahānena sotanirujjhanaṁ vuttaṁ, yāya satiyā ca pariyuṭṭhānappahānena sotanirujjhanaṁ vuttaṁ, sāyaṁ **paññā ceva** sāyaṁ **sati ca** tāhi paññāsatīhi asesaṁ sahuppannaṁ **nāmañceva rūpañca, etaṁ** sabbaṁ **kattha** nirujjhamāne asesaṁ uparujjhatīti mārisa **me** mayā puṭṭho tvaṁ bhagavā mayhaṁ **etaṁ** nirujjhanaṁ pabrūhi, iti āyasmā ajito bhagavantaṁ pucchati.

Ajita tvaṁ **yametaṁ** pañhaṁ pucchitaṁ nirujjhanaṁ maṁ apucchi, ahaṁ **te** tava **taṁ** nirujjhanaṁ vadāmi. **Yattha** viññāṇanirodhe paññāsatisahitaṁ **nāmañca rūpañca**

viññāṇassa **nirodhena** saha ekato asesaṁ uparujjhati, **ettha** viññāṇanirodhe **etaṁ** sabbaṁ viññāṇanirodhena ekato ekakkhaṇe apubbaṁ acarimaṁ **uparujjhati,** etaṁ viññāṇanirodhaṁ tassa nāmarūpassa nirodho nātivattati, taṁ taṁ nāmarūpanirodhaṁ so so viññāṇanirodho nātivattatīti.

"Tasmiṁ pañhe ayaṁ ajito kiṁ pucchati, uparujjhanameva pucchati, udāhu aññaṁ pucchatī"ti vattabbato **"ayaṁ pañhe anusandhiṁ pucchatī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **ayan**ti yo āyasmā ājito pañhaṁ apucchīti ayaṁ ājito. **Pañhe**ti "paññā ceva sati cā"ti-ādipañhe. Yadi anusandhiṁ pucchati, evaṁ sati "katthetaṁ uparujjhatī"ti pucchanaṁ ayuttaṁ bhaveyyāti? Na, anusandhīyati etena upanirujjhanenāti **anusandhī**ti atthasambhavato. Tena vuttaṁ **"anusandhiṁ pucchanto kiṁ -pa- nibbānadhātun"**ti. Anusandhipucchanena anupādisesanibbānadhātuyāpi pucchanato "katthetaṁ uparujjhatī"ti pucchanaṁ yuttameva.

"Yā anupādisesanibbānadhātu pucchitā, taṁ katamāya paṭipadāya adhigacchatī"ti pucchitabbattā catusaccakammaṭṭhānabhāvanāsaṅkhātaṁ paṭipadaṁ visayena saha dassetuṁ **"tīṇi saccānī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **saṅkhatānī**ti kammādipaccayehi samecca sambhūya dukkhādīni karīyantīti saṅkhatāni. **Nirodhadhammānī**ti nirujjhanaṁ **nirodho,** dhammopi nirodhadhammova, tasmā nirodho dhammo sabhāvo yesaṁ dukkhādīnanti **nirodhadhammānī**ti atthova gahetabbo. Tāni tīṇi saccāni sarūpato dassetuṁ **"dukkhaṁ samudayo maggo"**ti vuttaṁ. Tīṇi dukkhasamudayamaggasaccāni saṅkhātānīti vuttāni, "kiṁ nirodhasaccan"ti pucchitabbattā **"nirodho asaṅkhato"**ti vuttaṁ. Idha "nirodhadhammo"tipi vattabbaṁ. Kammādipaccayehi asaṅkhatattā **asaṅkhato.** Uppādanirodhābhāvato **anirodhadhammo.** "Pahāyakapahātabbesu saccesu katamena pahāyakena katamo pahātabbo, katamāya bhūmiyā pahīno"ti pucchitabbattā **"tattha samudayo dvīsu bhūmīsū"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **dvīsu bhūmīsū**ti dassanabhāvanābhūmīsu. **Kāmacchando**ti kāmabhavarāgo. **Rūparāgo**ti rūpabhavarāgo. **Arūparāgo**ti arūpabhavarāgo. Saṁyojanabhedato dasa saṁyojanāni pahīyantīti yojanā.

12. Pahātabbasaṁyojanāni dassanabhūmibhāvanābhūmibhedena vibhattāni, amhehipi ñātāni, "indriyabhedato kathaṁ vibhattānī"ti vattabbabhāvato **"tattha tīṇī"**ti-ādi vuttaṁ. Atha vā "pahātabbasaṁyojanesu katamāni saṁyojanāni katamaṁ indriyaṁ attano pahāyakaṁ katvā nirujjhantī"ti pucchitabbattā **"tattha tīṇī"**ti-ādi vuttaṁ. **Adhiṭṭhāya** attano pahāyakaṁ katvā **nirujjhanti** anuppādavasena. "Anaññātaññassāmītindriyañca aññindriyañca saṁyojanānaṁ nirujjhanahetu hotu, aññātāvindriyaṁ kissa hetū"ti pucchitabbattā **"yaṁ panā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **yaṁ** yena aññatāvindriyena arahā "me jāti khīṇā"ti evaṁ jānāti, **idaṁ** jānanahetu aññātāvindriyaṁ **khaye** jātikkhaye arahattaphale pavattaṁ **ñāṇaṁ. Yaṁ** yena aññātāvindriyena arahā "itthattāya aparaṁ na bhavissāmī"ti pajānāti, **idaṁ** pajānanahetu aññātāvindriyaṁ. **Anuppāde** pana anuppajjane arahattaphale pavattaṁ **ñāṇaṁ** aññātāvindriyaṁ jānanahetu hotīti vuttaṁ hoti. Indriyañāṇāni pahāyakāni katvā saṁyojanāni nirujjhanti, "tāni ñāṇāni kadā nirujjhantī"ti vattabbabhāvato **"tattha yañcā"**ti-ādi vuttaṁ.

"Anaññātaññassāmītindriyaṁ aññindriyaṁ pāpuṇantassa nirujjhatu, aññindriyaṁ arahattaṁ pāpuṇantassa nirujjhatu, aññātāvindriyaṁ kadā nirujjhatī"ti pucchitabbattā **"tattha yañca khaye"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **dve**ti kiccabhedena dve, sabhāvato pana ekāva.

"Pajānanakiccampi ekameva, kathaṁ dve siyun"ti vattabbattā **"apicā"**ti-ādi vuttaṁ. Ārammaṇapaññābhedena dve nāmāni labbhantīti vuttaṁ hoti. **Sā**ti yā paññā pubbagāthāyaṁ sotapidhānakiccena vuttā, sā paññā pakārehi jānanasabhāvena **paññā** nāma. **Yathādiṭṭhaṁ** ārammaṇaṁ **apilāpanaṭṭhena** ogāhanaṭṭhena **sati** nāma.

13. "Paññā ceva sati cā"ti padassa attho ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, "nāmarūpañcā'ti padassa attho kathaṁ amhehi ñātabbo"ti vattabbattā nāmarūpaṁ vibhajanto **"tattha ye pañcupādānakkhandhā"**ti-ādimāha. Tattha **tatthā**ti kammavipākavaṭṭabhede bhavattaye. **Tatthā**ti pañcupādānakkhandhasaṅkhātanāmarūpasamudāye. **Pañcindriyānī**ti

cakkhādipañcindriyāni. **Viññāṇasampayuttan**ti sampayuttapaccayattaṁ sandhāya na vuttaṁ, pacurajanassa pana avibhajitvā gahaṇīyasabhāvamattaṁ sandhāya vuttaṁ. Vibhāgaṁ jānantehi pana "nāmaṁ viññāṇasampayuttaṁ, rūpaṁ pana na viññāṇasampayuttaṁ, sahajātan"ti vibhajitvā gahetabbaṁ. **Tassā**ti paññāsatisahitassa nāmarūpassa. **Nirodhan**ti anupādisesanibbānadhātuṁ.

Bhagavantaṁ pucchanto āyasmā ajito **"paññā ceva -pa- katthetaṁ uparujjhatī"**ti evaṁ pārāyane āha. "Paññā cevāti-ādigāthāya yā anupādisesanibbānadhātu pucchitā, sā anupādisesanibbānadhātu katamena adhigamena pattabbā"ti pucchitabbattā caturiddhipādamukhena ariyamaggādhigamamukhena pattabbā, caturiddhipādabhāvanāya ca cattārindriyāni mūlabhūtāni, tasmā mūlabhūtāni tāni cattārindriyāni niddhāretvā dassento **"tattha sati ca paññā cā"**ti-ādimāha. Kusalākusaladhammagatiyo samanvesamānāya satiyā sijjhamānāya ekantena samādhi nipphādetabbo, satiggahaṇena ca pariyuṭṭhānappahānaṁ gāthāyaṁ adhippetaṁ, pariyuṭṭhānappahānena ca samādhikiccaṁ pākaṭanti āha **"sati dve indriyāni satindriyañca samādhindriyañcā"**ti. Paññāya anusayasamugghātaṁ catubbidhasammappadhānasaṅkhātena vīriyena sijjhati, na vinā tenāti vuttaṁ **"paññā dve indriyāni paññindriyañca vīriyindriyañcā"**ti.

Imesu yathāvuttesu catūsu indriyesu pubbabhāge vā maggakkhaṇe vā sijjhantesu taṁsampayuttā yā saddahanā okappanā siddhā, idaṁ saddahana-okappanasaṅkhātaṁ dhammajātaṁ saddhindriyaṁ siddhaṁ, "tesu mūlabhūtesu indriyesu siddhesu katamena indriyena katamo dhammo siddho"ti pucchitabbattā iminā ayaṁ siddhoti dassento **"tattha yā saddhādhipateyyā"**ti-ādimāha. Tattha **tatthā**ti satyādīsu. **Saddhādhipateyyā**ti paccayabhūtāya saddhāya siddho chando adhipatīti **saddhādhipati,** saddhādhipatinā pavattetabbā cittekaggatāti **saddhādhipateyyā.** **Chandasamādhī**ti chandaṁ jeṭṭhakaṁ katvā pavattito samādhi vā chandādhipatinā sampayutto pubbabhāge pavatto samādhi vā chandasamādhi, pahānaṁ pahānahetu hotīti yojanā kātabbā. **Pahānan**ti ca pajahati vikkhambhitakilese etena chandasamādhināti **pahānan**ti karaṇasādhanattho gahetabbo. **Paṭisaṅkhānabalenā**ti parikammabalena. **Bhāvanābalenā**ti mahaggatabhāvanābalena.

“So chandasamādhi sayaṁ kevalova pahānan”ti vattabbattā **“tattha ye assāsapassāsā”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tasmiṁ samāhite citte cittuppāde. “Tasmiṁ samāhite cittuppāde assāsā”ti-ādinā assāsādisīsena assāsādijanakā vīriyasaṅkhārā gahitā, te ca yāva bhāvanāpāripūrī, tāva punappunaṁ saraṇato ca **sarā,** punappunaṁ saṅkappato ca **saṅkhappā.** Yo pana “sarasaṅkappā, ime saṅkhārā cā”ti evaṁ vuttappakāro purimako chandasamādhi vā kilesavikkhambhanatāya ca tadaṅgappahānatāya ca pahānaṁ pahānahetupadhānaṁ vā, “ime vuttappakārā saṅkhārādayo kiṁ bhāventī”ti pucchitabbattā **“ime ca saṅkhārā”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha ime saṅkhārā ca tadubhayañca chandasamādhippadhānasaṅkhārasamannāgataṁ vivekanissitaṁ virāganissitaṁ nirodhanissitaṁ vossaggapariṇāmiṁ iddhipādaṁ bhāvetīti yojanā.

Chandasamādhippadhānasaṅkhārasamannāgatanti chando eva adhipati **chandādhipati,** chandādhipatisamādhi. Tena vuttaṁ bhagavatā “chandaṁ ce bhikkhave bhikkhu adhipatiṁ karitvā labhati samādhin”ti[1]. Chandahetuko vā samādhi, chandādiko vā samādhi **chandasamādhi,** chandādhipatissa paccayuppanno samādhīti vuttaṁ hoti. Padhānabhūtā saṅkhārā **padhānasaṅkhārā,** padhānasaddena saṅkhatasaṅkhārādayo nivattāpitā, chandasamādhi ca padhānasaṅkhārā cāti **chandasamādhippadhānasaṅkhārā,** tehi samannāgato **chanda -pa- samannāgato,** taṁ -pa- gataṁ. Ijjhati samijjhati nippajjatīti **iddhi,** koṭṭhāso, iddhi eva pādo koṭṭhāsoti **iddhipādo,** iddhipādacatuttho. Ijjhanti vā tāya sattā iddhā vuddhā ukkaṁsagatā hontīti **iddhi,** pajjati etenāti **pādo,** iddhiyā pādoti **iddhipādo.** Iddhipādoti sāmaññatthavasena vuttopi “chandasamādhippadhānasaṅkhārasamannāgatan”ti vuttattā chandiddhipādova gahetabbo, taṁ iddhipādaṁ taṁ chandiddhipādaṁ bhāveti vaḍḍhetīti attho.

Vivekanissitaṁ virāganissitanti vipassanākkhaṇe kiccato tadaṅgavivekanissitaṁ, ajjhāsayato nissaraṇavivekanissitaṁ, maggakkhaṇe pana kiccato samucchedavivekanissitaṁ, ārammaṇato nissaraṇavivekanissitaṁ. **Virāganissitan**ti vipassanākkhaṇe kiccato tadaṅgavirāganissitaṁ, ajjhāsayato nissaraṇavivekanissitaṁ, maggakkhaṇe pana kiccato

1. Abhi 2. 225 piṭṭhe.

samucchedavirāganissitaṁ, ārammaṇato nissaraṇavirāganissitaṁ. **Nirodhanissitan**ti vipassanākkhaṇe kiccato tadaṅganirodhanissitaṁ, ajjhāsayato nissaraṇanirodhanissitaṁ, maggakkhaṇe kiccato samucchedanirodhanissitaṁ, ārammaṇato nissaraṇanirodhanissitaṁ. **Vossaggapariṇāmin**ti ettha pariccāgavossaggapakkhandanavossaggavasena vossaggo duvidho. Tatthapi vipassanākkhaṇe tadaṅgavasena pariccāgavossaggo, nibbānaninnabhāvena pakkhandanavossaggo, maggakkhaṇe samucchedavasena pariccāgavossaggo, ārammaṇakaraṇena nibbānapakkhandanavossaggoti vibhajitvā gahetabbo. Yathāvuttavossaggatthaṁ pariṇamati, pariṇataṁ vā paripacati paripacanaṁ karotīti **vossaggapariṇāmī,** taṁ vossaggapariṇāmiṁ.

Chandiddhipādabhāvanākāro ācariyena vutto, amhehi ca ñāto, "kathaṁ vīriyiddhipādabhāvanākāro amhehi vijānitabbo"ti vattabbabhāvato **"tattha yā vīriyādhipateyyā"**ti-ādi vuttaṁ. Tassattho heṭṭhā vuttanayānusāreneva viññeyyo. Saṁkhittavasena pana ṭhapitaṁ pāṭhaṁ vitthārato ṭhapessāmi. Kathaṁ?—

> Tattha yā vīriyādhipateyyā cittekaggatā, ayaṁ vīriyasamādhi. Samāhite citte kilesānaṁ vikkhambhanatāya paṭisaṅkhānabalena vā bhāvanābalena vā, idaṁ pahānaṁ. Tattha ye assāsapassāsā vitakkavicārā saññāvedayitā sarasaṅkappā, ime saṅkhārā. Iti purimako ca vīriyasamādhi, kilesavikkhambhanatāya ca pahānaṁ ime ca saṅkhārā, tadubhayaṁ vīriyasamādhippadhānasaṅkhārasamannāgataṁ iddhipādaṁ bhāveti vivekanissitaṁ virāganissitaṁ nirodhanissitaṁ vossaggapariṇāmiṁ.
>
> Tattha yā cittādhipateyyā cittekaggatā, ayaṁ cittasamādhi. Samāhite citte kilesānaṁ vikkhambhanatāya paṭisaṅkhānabalena vā bhāvanābalena vā, idaṁ pahānaṁ. Tattha ye assāsapassāsā vitakkavicārā saññāvedayitā sarasaṅkappā, ime saṅkhārā. Iti purimako ca cittasamādhi, kilesavikkhambhanatāya ca pahānaṁ ime ca saṅkhārā, tadubhayaṁ cittasamādhippadhānasaṅkhārasamannāgataṁ iddhipādaṁ bhāveti vivekanissitaṁ virāganissitaṁ nirodhanissitaṁ vossaggapariṇāmiṁ.

Tattha yā vīmaṁsādhipateyyā cittekaggatā, ayaṁ vīmaṁsāsamādhi, samāhite citte kilesānaṁ vikkhambhanatāya paṭisaṅkhānabalena vā bhāvanābalena vā, idaṁ pahānaṁ. Tattha ye assāsapassāsā vitakkavicārā saññāvedayitā sarasaṅkappā, ime saṅkhārā. Iti purimako ca vīmaṁsāsamādhi kilesavikkhambhanatāya ca pahānaṁ ime ca saṅkhārā, tadubhayaṁ vīmaṁsāsamādhippadhānasaṅkhārasamannāgataṁ iddhipādaṁ bhāveti vivekanissitaṁ virāganissitaṁ nirodhanissitaṁ vossaggapariṇāminti.

Ayaṁ pana viseso—**vīriyasamādhī**ti vīriyaṁ jeṭṭhakaṁ katvā pavattito samādhi vā vīriyādhipatinā sampayutto pubbabhāge pavatto samādhi vā vīriyasamādhi. **Cittasamādhī**ti cittaṁ jeṭṭhakaṁ katvā pavattito samādhi vā cittādhipatinā sampayutto pubbabhāge pavatto samādhi vā cittasamādhi. **Vīmaṁsāsamādhī**ti vīmaṁsaṁ jeṭṭhakaṁ katvā pavattito samādhi vā vīmaṁsādhipatinā sampayutto pubbabhāge pavatto samādhi vā vīmaṁsāsamādhīti.

Sattibalānurūpenettha saṅkhepavaṇṇanā katā, gambhīrañāṇehi pana aṭṭhakathāṭīkānurūpena vitthārato vā gambhīrato vā vibhajitvā gahetabbā.

14. "Chandasamādhi vīriyasamādhi cittasamādhi vīmaṁsāsamādhī"ti vutto, "evaṁ sati vīmaṁsāsamādhiyeva ñāṇamūlako ñāṇapubbaṅgamo ñāṇānuparivatti bhaveyya, aññe tayo samādhayo aññāṇamūlakā aññāṇapubbaṅgamā aññāṇapavattiyo bhaveyyun"ti vattabbattā sabbe samādhayo ñāṇamūlakādayoyevāti dassetuṁ **"sabbo samādhi ñāṇamūlako"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **sabbo samādhī**ti chandasamādhi, vīriyasamādhi, cittasamādhi, vīmaṁsāsamādhīti catubbidho samādhi. **Ñāṇamūlako**ti ekāvajjanavīthinānāvajjanavīthīsu pavattaṁ upacārañāṇamūlako. **Ñāṇapubbaṅgamo**ti adhigamañāṇaṁ pubbaṅgamaṁ assāti ñāṇapubbaṅgamo. **Ñāṇānuparivattī**ti paccavekkhaṇañāṇaṁ anuparivatti assāti ñāṇanuparivatti. Atha vā nānāvajjanūpacārañāṇaṁ vā paṭisandhiñāṇaṁ vā mūlaṁ assāti **ñāṇamūlako,** upacārañāṇaṁ pubbaṅgamaṁ assāti **ñāṇapubbaṅgamo,** appanāñāṇaṁ anuparivatti assāti

ñāṇānuparivatti. Sabbaṁ vā upacārañāṇaṁ mūlaṁ assāti **ñāṇamūlako.** Appanāñāṇaṁ pubbaṅgamo assāti **ñāṇapubbaṅgamo.** Abhiññāñāṇaṁ anuparivatti assāti **ñāṇanuparivatti,** anuparivattanaṁ vā **anuparivatti,** ñāṇassa anuparivatti **ñāṇānuparivatti,** ñāṇānuparivatti assāti **ñāṇānuparivatti.** Ñāṇaṁ pana pubbe vuttappakārameva.

Yathā pure tathā pacchāti yathā chandasamādhi-ādicatubbidhasamādhissa pubbenivāsānussatiñāṇānuparivattibhāvena pure atītāsu jātīsu asaṅkhyeyyesupi saṁvaṭṭavivaṭṭesu attano khandhapaṭibaddhassa, paresaṁ khandhapaṭibaddhassa ca suṭṭhu paṭivijjhanameva, na duppaṭivijjhanaṁ tathā tathāvuttasamādhissa anāgataṁsañāṇānuparivattibhāvena pacchā anāgatāsu jātīsu asaṅkhyeyyesupi saṁvaṭṭavivaṭṭesu attano khandhapaṭibaddhassa, paresaṁ khandhapaṭibaddhassa ca suṭṭhu paṭivijjhanameva, na duppaṭivijjhananti attho daṭṭhabbo. **Yathā pacchā tathā pure**ti yathā yathāvuttasamādhissa cetopariyañāṇānuparivattibhāvena anāgatesu sattasuyeva divasesu parasattānaṁyeva cittassa suṭṭhu paṭivijjhanameva, na duppaṭivijjhanaṁ, tathā tathāvuttasamādhissa pure atītesu sattasuyeva divasesu parasattānaṁyeva cittassa suṭṭhu paṭivijjhanameva, na duppaṭivijjhananti attho.

Yathā divā tathā rattinti yathā cakkhumantānaṁ sattānaṁ divasabhāge sūriyālokena andhakārassa viddhaṁsitattā āpāthagataṁ cakkhuviññeyyaṁ rūpaṁ manoviññāṇenapi suviññeyyaṁ, tathā rattibhāge caturaṅgasamannāgatepi andhakāre vattamāne yathāvuttasamādhissa dibbacakkhuñāṇānuparivattibhāvena rūpāyatanassa suṭṭhu paṭivijjhanameva, na duppaṭivijjhanaṁ. **Yathā rattiṁ tathā divā**ti yathā rattibhāge caturaṅgasamannāgatepi andhakāre yathāvuttasamādhissa dibbacakkhuñāṇānuparivattibhāvena rūpāyatanassa suṭṭhu paṭivijjhanameva, na duppaṭivijjhanaṁ, tathā divasabhāge sukhumassa rūpāyatanassa vā kenaci pākārādinā tirohitassa rūpāyatanassa vā atidūraṭṭhāne pavattassa rūpāyatanassa vā yathāvuttasamādhissa dibbacakkhuñāṇānuparivattibhāvena suṭṭhu paṭivijjhanameva, na duppaṭivijjhananti attho daṭṭhabbo.

Yathā yathāvuttasamādhissa divasabhāge dibbasotañāṇānuparivattibhāvena sukhumassa saddāyatanassa vā kenaci pākārādinā tirohitassa

saddāyatanassa vā atidūraṭṭhāne pavattassa saddāyatanassa vā suṭṭhu paṭivijjhanameva, na duppaṭivijjhanaṁ, tathā rattibhāgepi yathāvuttasamādhissa dibbasotañāṇānuparivattibhāvena sukhumassa saddāyatanassa vā kenaci pākārādinā tirohitassa saddāyatanassa vā atidūraṭṭhāne pavattassa saddāyatanassa vā suṭṭhu paṭivijjhanameva, na duppaṭivijjhananti ayaṁ nayopi netabbo. Tena vuttaṁ **aṭṭhakathāyaṁ**—

> **"Yathā pure**ti yathā samādhissa pubbenivāsānussatiñāṇānuparivattibhāvenā"ti-ādiṁ vatvā "yathā ca rūpāyatane vuttaṁ, tathā samādhissa dibbasotañāṇānuparivattitāya saddāyatane ca netabban"ti[1].

"Ñāṇamūlakādisamādhinā pubbenivāsānussatiñāṇānuparivattibhāvādisahitena kiṁ bhāvetī"ti pucchi tabbattā **"iti vivaṭenā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **itī**ti evaṁ vuttappakārena. **Apariyonaddhenā**ti nīvaraṇādivigamanena. **Sappabhāsaṁ cittan**ti iddhipādasampayuttaṁ maggacittaṁ bhāveti. Iddhipādasampayutte maggacitte uppajjamāne hi magga**cittasahabhūni** kusalāni saddhindriyavīriyindriya satindriya samādhindriya paññindriyabhūtāni **pañcindriyāni uppajjanti.** Magga**citte** nirujjhamāne anuppajjanabhāvena **nirujjhanti** ekacittakkhaṇikattā. Evaṁ magga**viññāṇassa** nirodhā paññā ca sati ca nirujjhatīti yojanā.

"Kassa viññāṇassa nirodhā nāmarūpaṁ nirujjhatī"ti vattabbattā **"nāmarūpañcā"**ti-ādi vuttaṁ, paṭisandhiviññāṇassa nirodhā nāmarūpañca nirujjhatīti vuttaṁ hoti. Atha vā "viññāṇassa nirodhā paññā ca sati cā'ti vuttāni pañcindriyāni evaṁ nirujjhantī"ti vattabbattā nāmarūpañca nirujjhati, nirujjhāmānaṁ pana nāmarūpaṁ paṭisandhiviññāṇassa nirodhā nirujjhatīti dassetuṁ **"nāmarūpañcā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **nāmarūpañcā**ti maggena taṇhā-avijjādike anupacchinne uppajjanārahaṁ vedanādikkhandhattayaṁ, bhūtupādārūpañca. **Viññāṇahetukan**ti uppajjanārahaṁ paṭisandhiviññāṇaṁ hetu assa nāmarūpassāti viññāṇahetukaṁ. **Viññāṇapacayā nibbattan**ti viññāṇena paccayena nibbattaṁ. **Tassā**ti uppajjanārahassa paṭisandhiviññāṇassa. **Hetū**ti taṇhā-avijjādiko kileso. **Viññāṇan**ti uppajjanārahaṁ paṭisandhiviññāṇaṁ. **Anāhāran**ti appaccayaṁ. **Anabhinanditan**ti

1. Netti-Ṭṭha 72 piṭṭhe.

kāmataṇhādīhi anabhinanditabbaṁ. **Appaṭisandhikan**ti punabbhavābhisandahanarahitaṁ. **Tan**ti tādisaṁ viññāṇaṁ. **Ahetū**ti natthi hetusaṅkhātaṁ paṭisandhiviññāṇaṁ imassa nāmarūpassāti ahetu. **Appaccayan**ti sahāyavirahena natthi paccayā saṅkhārā imassāti appaccayaṁ. Evaṁ paṭisandhiviññāṇassa nirodhā nāmarūpañca nirujjhatīti.

"Paññāsatīnañceva nāmarūpassa ca vuttappakārena nirujjhanabhāvo kathaṁ amhehi saddahitabbo"ti vattabbattā **"tenāha bhagavā"**ti-ādi vuttaṁ. Vattabbākārena paññāsatīnañceva nāmarūpassa ca nirujjhanabhāvajānanako bhagavā yathānirujjhanabhāvadīpakaṁ **"yametaṁ -pa- etthetaṁ uparujjhatī"**ti gāthāvacanaṁ āha. Tena gāthāvacanena tumhehi mayā vutto nirujjhanabhāvo saddahitabboyevāti. Etthāpi paññāsatināmarūpānaṁ nirujjhanaṁ ajānantena tattha vā saṁsayantena ajitena pucchitabbattā "adiṭṭhajotanāpucchāti vā diṭṭhasaṁsandanā pucchāti vā paññādīnaṁ anekatthattā dhammato vā anekādhiṭṭhānā pucchāti vā dhammādhiṭṭhānā pucchā"ti vā iccevamādipucchāvicayo niddhāretabbo. "Sarūpadassanavissajjananti vā anekādhiṭṭhānavissajjananti vā dhammādhiṭṭhānavissajjanan"ti vā iccevamādivissajjanavicayo niddhāretabbo.

Evaṁ sattādhiṭṭhānādipucchāvissajjanāni ceva dhammādhiṭṭhānādipucchāvissajjanāni ca visuṁ visuṁ dassetvā pucchāvicayo ceva vissajjanavicayo ca ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, "sattādhiṭṭhānadhammādhiṭṭhānesu ekato dassitesu pucchāvissajjanesu kathaṁ pucchāvicayo ceva vissajjanavicayo ca amhehi viññātabbo"ti pucchitabbattā sattādhiṭṭhānadhammādhiṭṭhānaṁ pucchaṁ nīharitvā tattha vicayaṁ vibhajanto **"ye ca saṅkhatadhammāse"**ti-ādimāha. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana—

> "Evaṁ anusandhipucchampi dassetvā heṭṭhā sattādhiṭṭhānā, dhammādhiṭṭhānā ca pucchā visuṁ visuṁ dassitāti idāni tā saha dassetuṁ 'ye ca saṅkhatadhammāse'ti-ādi āraddhan"ti[1]—

vuttaṁ. Tassāyaṁ attho—**idha** sāsane **ye** arahanto saṅkhatadhammā honti, **puthū** bahūyeva satta janā **sekkhā** sīlādisikkhamanā honti,

1. Netti-Ṭṭha 73 piṭṭhe.

tesaṁ arahantānañceva sekkhānañca **iriyaṁ** paṭipattiṁ **me** mayā puṭṭho nipako tvaṁ bhagavā pabrūhi mārisa iti āyasmā ajito pucchanto āhāti.

15. Tassaṁ gāthāyaṁ "kittakāni pucchitānī"ti vattabbattā **"imānī"**ti-ādi vuttaṁ. Padatthānurūpaṁ pucchitabbattā **imāni tīṇi padāni pucchitānī"**ti vuttaṁ. "Ye ca -pa- mārisā"ti gāthāyaṁ ye pañhā pucchitā, te pañhā tayo honti, "kissa kena kāraṇena tayo hontī"ti pucchitabbattā **"kissa -pa- yogenā"**ti vuttaṁ. Sekkhā ariyā ca asekkhā ariyā ca vipassanāpubbaṅgamaṁ pahānañcāti **sekhāsekhavipassanāpubbaṅgamappahānāni,** tesaṁ yogoti **sekhā -pa- yogo,** tena sekhā -pa- yogena. **Evaṁ** pucchāvidhinā **hi** yasmā "ye ca saṅkhatadhammāse -pa- mārisā"ti gāthamāha, tasmā tayo pañhā hontīti daṭṭhabbā.

"Ye ca saṅkhatadhammāse"ti iminā asekkhānaṁ arahattaṁ pucchati, "ye ca sekkhā puthū idhā"ti iminā sekkhāsekkhānaṁ sekkhasikkhanaṁ pucchati, "tesaṁ me nipako iriyaṁ, puṭṭho pabrūhi mārisā"ti iminā sekkhāsekkhānaṁ vipassanāpubbabhāge tadaṅgappahānaṁ pucchati. "Adiṭṭhajotanāpucchāti vā diṭṭhasaṁsandanā pucchāti vā sattādhiṭṭhānā pucchāti vā anekādhiṭṭhānā pucchā"ti vā iccevamādipucchāvicayo niddhāretabbo.

Sattadhammādhiṭṭhānaṁ pucchaṁ nīharitvā pucchāvicayo ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, "tassaṁ pucchāyaṁ katamā vissajjanāgāthā"ti pucchitabbattā **"tattha vissajjanā"**ti-ādi āraddhaṁ. **Tatthā**ti tassaṁ gāthāyaṁ. "Kāmesu -pa- paribbaje"ti **vissajjanā** gāthā bhagavatā vuttā. **Kāmesū**ti kāmīyantīti **kāmā,** tesu kāmesu. Vatthukāmesu kilesakāmena paṇḍitehi nābhigijjheyya. **Manasā'nāvilosiyā**ti āvilabhāvakare byāpādavitakkādayo ceva kāyaduccaritādayo ca dhamme pajahanto paṇḍito manasā anāvilo suppasanno bhaveyya. **Kusalo sabbadhammānan**ti sabbadhammānaṁ aniccatādinā paritulitattā aniccatādīsu pañcasu khandhesu kusalo cheko. **Sato**ti kesādīsu saratīti sato. **Bhikkhū**ti saṅkhatadhamme bhayādito ikkhatīti bhikkhu.

Paribbajeti tadaṅgavikkhambhanasamucchedappahānabhāvena kilesakāmavatthukāme pari samantato vajjeyya.

Pucchāgāthāyaṁ "nipako"ti padena pasaṁsitena bhagavatā vissajjanāgāthā vuttā, tassa bhagavato yena anāvaraṇañāṇena ukkaṁsagatena pakkabhāvo dassito, taṁ anāvaraṇañāṇaṁ tāva kāyakammādibhedehi vibhajitvā dassento **"bhagavato sabbaṁ kāyakamman"**ti-ādimāha. Tattha anāvaraṇañāṇena jānitvā kataṁ sabbaṁ kāyakammaṁ ñāṇapubbaṅgamaṁ ñāṇānuparivatti. Esa nayo sesesupi. **Atīte aṁse**ti atītabhāve saparakkhandhādike koṭṭhāse aññāṇena appaṭihataṁ bhagavato ñāṇadassanaṁ. **Anāgate aṁse**ti anāgatabhave saparakkhandhādike koṭṭhāse. **Paccuppanne aṁse**ti paccuppanne bhave saparakkhandhādike koṭṭhāse.

"Ñāṇadassanassa katarasmiṁ paṭighāto"ti pucchitabbattā pucchaṁ ṭhapetvā paṭighātavisayaṁ dassetuṁ **"ko cā"**ti-ādi vuttaṁ. Atha vā "paccuppannabhave saparakkhandhādike koṭṭhāse aññesampi ñāṇadassanaṁ bhaveyya, tadanusārena atītānāgatakoṭṭhāsesupi katarasmiṁ aññesaṁ ñāṇadassanassa paṭighāto bhaveyyā"ti pucchitabbattā pucchaṁ ṭhapetvā paṭighātavisayaṁ niyametvā dassetuṁ **"ko cā"**ti vuttaṁ. Tattha **ko cā**ti kva katarasmiṁ samaye aññesaṁ ñāṇadassanassa paṭighāto bhaveyyāti pucchi.

Anicce, dukkhe, anattaniye ca aññesaṁ aññāṇaṁ yaṁ adassanaṁ atthi, aññāṇādassanasaṅkhāto sabhāvo ñāṇadassanassa paṭighāto bhavati, na saparakkhandhādidassanamattapaṭighāto. Etena aniccato lakkhaṇattaye pavattassa ñāṇadassanassa aññesaṁ durabhisambhavaṁ, bhagavato ca ñāṇadassanassa aññehi asādhāraṇataṁ dasseti. bhagavato hi lakkhaṇattayavibhāvanena veneyyā catusaccappaṭivedhaṁ labhanti. "Bhagavato ñāṇadassanapaṭighātābhāvena aññesañca ñāṇadassanassa paṭighātabhāvo katamāya upamāya amhākaṁ pākaṭo"ti vattabbabhāvato upamāya pākaṭaṁ kātuṁ **"yathā idhā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **idha** sattaloke cakkhumā **puriso** ākāse tārakāni **passeyya,**

gaṇanasaṅketena “ettakānī”ti no ca jāneyya yathā, evaṁ aññesaṁ ñāṇadassanassa paṭighāto **ayaṁ** aññāṇadassanasabhāvo bhavati.

Bhagavato pana tathā abhāvato kenaci aññāṇena adassanena appaṭihataṁ ñāṇadassanaṁ bhavatīti attho daṭṭhabbo. “Bhagavato ñāṇadassanassa appaṭihatabhāvo kasmā amhehi saddahitabbo”ti pucchitabbattā **“anāvaraṇañāṇadassanā hi buddhā bhagavanto”**ti vuttaṁ. “Nipakassa -pa- bhagavato anāvaraṇañāṇaṁ kāyakammādibhedehi ācariyena vibhajitvā dassitaṁ, amhehi ca ñātaṁ, pacchā gāthāya ‘iriyan’ti padena pucchitā sekkhāsekkhapaṭipadā kathaṁ vijānitabbā”ti vattabbattā sekkhāsekkhapaṭipadaṁ dassetuṁ **“tattha sekhenā”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tasmiṁ vissajjane. **Sekhenā**ti sikkhanasīlena puggalena rajanīyesu rūpārammaṇādīsu dhammesu gedhā cittaṁ rakkhitabbaṁ, pariyuṭṭhānīyesu āghātavatthūsu dosā cittaṁ rakkhitabbaṁ.

“Tesu gedhadosesu katamaṁ nivārento bhagavā vissajjanagāthāyaṁ katamaṁ padamāhā”ti pucchitabbattā **“tattha yā icchā”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti gedhadosesu. **Icchā**ti rāgicchā. **Mucchā**ti lobhamohasahagatamohamucchā. **Patthanā**ti rāgapatthanā. **Piyāyanā**ti taṇhāpiyāyanāva, na mettāpiyāyanā. **Kīḷanā**ti gedhakīḷanā. Etāni hi gedhapariyāyavacanāni. **Taṁ** gedhasaṅkhātaṁ icchādikaṁ nivārento bhagavā “kāmesu nābhigijjheyyā”ti **evaṁ** visuṁ visuṁ pakārena āha.

Pariyuṭṭhānavighātaṁ dosaṁ nivārento bhagavā “manasā’nāvilo siyā”ti evaṁ visuṁ visuṁ pakārena āhāti yojanā. Gedhadosānaṁ visuṁ visuṁ nivārento bhagavā dve padāni āhāti vuttaṁ, “taṁ kena atthena saddahitabban”ti vattabbattā **“tathā hi sekho”**ti-ādi vuttaṁ. Rajanīyesu **abhigijjhanto** sekho anuppannaṁ lobhapadhānaṁ **kilesañ**ca uppādeti, uppannaṁ kilesañca **phātiṁ** abhivaḍḍhanaṁ karoti, pariyuṭṭhānīyesu āvilo sekho anuppannaṁ dosapadhānaṁ kilesañca uppādeti, uppannaṁ kilesañca **phātiṁ** vaḍḍhanaṁ karoti, iti iminā paṭikkhepa-atthena taṁ mama vacanaṁ saddahitabbanti adhippāyo.

"Kiṁ pana anabhigijjhanto, anāvilo ca sekkho agedhadosanivāraṇameva karoti, udāhu uttaripi paṭipadaṁ pūretī"ti pucchitabbattā uttaripi paṭipadaṁ pūretiyevāti dassento **"yo pana anāvilasaṅkappo"**ti-ādimāha. Tattha **anāvilasaṅkappo**ti natthi āvilakarāsaṅkappā byāpādasaṅkappavihiṁsāsaṅkappā etassāti anāvilasaṅkappo, icchādigedhassa abhāvena **anabhigijjhanto vāyamati** kusalavāyāmaṁ pavatteti. "Kathaṁ vāyamatī"ti pucchitabbattā **"so anuppannānan"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **so**ti uparibhāvanāmaggabhāvatthāya paṭipajjamāno sekkho. **Anuppannānan**ti-ādīnaṁ attho sakkā aṭṭhakathāvacaneneva[1] jānitunti na vibhatto.

16. **Yenā**ti asubhādīnaṁ anussaraṇalakkhaṇena indriyena taṇhāmayitavatthūsu kāmataṇhāya sahajātaṁ **vitakkaṁ** vāreti, **idaṁ** asubhādi-anussaraṇalakkhaṇaṁ indriyaṁ **satindriyaṁ. Yena** mahaggatabhāvappattena avikkhepena **byāpādavitakkaṁ** vāreti, **idaṁ** avikkhepasaṅkhātaṁ indriyaṁ **samādhindriyaṁ. Yena** sammappadhānena **vihiṁsāvitakkaṁ** vāreti, **idaṁ** sammappadhānasaṅkhātaṁ indriyaṁ **vīriyindriyaṁ. Yena** sammādiṭṭhisaṅkhātena indriyena uppannuppanne -pa-nādhivāseti, **idaṁ** sammādiṭṭhisaṅkhātaṁ indriyaṁ **paññindriyaṁ.** Imesu catūsu indriyesu saha uppajjamānā yā saddahanā okappanā uppajjati, anāvilabhāvato **idaṁ** saddahanasaṅkhātaṁ indriyaṁ **saddhindriyaṁ.** Imāni sekkhassa pañcindriyāni.

Ekasmiṁyeva visaye jeṭṭhakabhāvaṁ na pāpuṇeyyuṁ, attano visaye jeṭṭhakabhāvaṁ pāpuṇituṁ arahanti, "katamaṁ indriyaṁ kattha visaye jeṭṭhakabhāvaṁ pavattan"ti pucchitabbabhāvato idaṁ indriyaṁ imasmiṁ visaye pavattanti dassento **"tattha saddhindriyaṁ kattha daṭṭhabban"**ti-ādimāha. Tattha **tatthā**ti tesu indriyesu catūsu sotāpattiyaṅgesu saddhindriyaṁ jeṭṭhakabhāvaṁ pavattanti daṭṭhabbaṁ. Evaṁ sesesupi yojetabbaṁ. "Kiṁ nu sekkho paññindriyeva appamatto'ti bhagavatā vutto thomito, udāhu sabbehi kusalehi dhammehī"ti pucchitabbattā sabbehi kusalehi dhammehi pañcindriyapamukhehi vutto thomito hotīti dassetuṁ **"evaṁ sekho"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **evaṁ** pañcindriyānaṁ nibbattidassanena **sekho**

1. Netti-Ṭṭha 75 piṭṭhe.

puggalo sabbehi kusalehi dhammehi appamattoti bhagavatā **vutto** thomito anāvilatāya manasāti yojanā. “Sekkhassa anāvilatā kena saddahitabbā”ti vattabbattā **“tenāha bhagavā manasā’nāvilo siyā”**ti vuttaṁ. Bhagavatā “manasā’nāvilo siyā”ti vuttattā sekkhassa anāvilatātumhehi saddahitabbāti.

17. Sekkhassa matthakappattā paṭipadā ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā, “kathaṁ asekkhassa matthakappattā paṭipadā ñātabbā”ti vattabbattā asekkhassa matthaka ppattaṁ paṭipadaṁ vibhajitvā dassetuṁ **“kusalo sabbadhammānan”**ti-ādimāha. Tattha **sabbadhammānan**ti sabbesu dhammesu matthakappattāya paṭipadāya asekkho **kusalo** chekataroti bhagavatā **vutto** thomito anāvilatāya manasāti. Asekkhassa sabbadhammesu yaṁ kosallaṁ dassetukāmo, tassa kosallassa visayabhūte sabbadhamme tāva puggalādhiṭṭhānena vibhajitvā dassetuṁ **“loko nāmā”**ti-ādimāha. Tattha **“sabbadhammānan”**ti iminā vuttadhammasaṅkhāto loko nāma kilesaloko, bhavaloko, indriyalokoti tividho hotīti yojanā. Tattha parittadhammaṭṭho kilesajananaṭṭhena kileso, kusalādipavattanaṭṭhena loko cāti **kilesaloko.** Mahaggatadhammaṭṭho bhavanaṭṭhena bhavo, vuttanayena loko cāti **bhavaloko.** Saddhindriyādidhammaṭṭho ādhipaccaṭṭhayogavasena indriyabhūto hutvā saddhindriyādipavattanaṭṭhena loko cāti **indriyaloko.**

“Tīsu lokesu katamena katamo samudāgacchatī”ti pucchitabbattā **“tatthā”**ti-ādi vuttaṁ. “Saddhādi-indriyāni ko nibbattetī”ti pucchitabbattā **“so indriyāni nibbattetī”**ti vuttaṁ. Tattha **so**ti yo puggalo kilesalokasaṅkhāte parittadhamme, bhavalokasaṅkhāte mahaggatadhamme ca taṁtaṁsampādanavasena ṭhito, so puggalo saddhindriyādīni indriyāni attasantāne nibbatteti.

“Indriyesu attasantānesu punappunaṁ nibbattāpanavasena vuḍḍhāpiyamānesu kā paññā bhavatī”ti pucchitabbattā **“indriyesū”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **neyyassā**ti abhiññeyyassa. **Pariññā**ti rūpārūpadhamme salakkhaṇato,

paccayato ca pariggahādivasena pavattapaññā. "Sā pariññā katividhena upaparikkhitabbā"ti pucchitabbattā **"sā duvidhenā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha sā pariññā dassanapariññāya ca bhāvanāpariññāya ca duvidhena viññūhi upaparikkhitvā gahetabbāti. **Dassanapariññāyā**ti ca dassanamaggapaññājanikāya ñātapariññāyāti attho gahetabbo. Tena **aṭṭhakathāyaṁ** vuttaṁ "dassanapariññāti ñātapariññā"ti[1]. **Bhāvanāpariññāyā**ti bhāvanāmaggapaññājanikāya tīraṇapariññāya saddhiṁ pahānapariññāyāti attho.

"Sā duvidhenā"ti-ādinā vutto attho atisaṅkhepo na sakkā viññātuṁ, vitthāretvā kathehī"ti vattabbattā **"yadā hī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **yadā**ti balavavipassanuppajjanakāle. **Sekho**ti sikkhanasīlatāya kalyāṇaputhujjano ceva sotāpannādiko ca. **Ñeyyan**ti ñātabbaṁ rūpādikaṁ saṅkhāraṁ. **Parijānātī**ti pariggahādiñāṇena pariggahetvā jānāti nibbidāñāṇasahagatena. **Tassā**ti kalyāṇaputhujjanassa ceva sotāpannādikassa ca. **Dve dhammā**ti kalyāṇaputhujjanassa balavavipassanādhammo ceva sotāpannādikassa ca balavavipassanādhammo ca. Yathākkamamaṁ **dassanakosallaṁ** sotāpattimaggañāṇañceva **bhāvanākosallaṁ** sakadāgāmimaggādikañca santāne pavattāpanavasena gacchanti.

"Pubbe yaṁ ñāṇaṁ 'neyyassa pariññā'ti vuttaṁ, taṁ ñāṇaṁ katividhena veditabban"ti pucchitabbattā **"taṁ ñāṇaṁ pañcavidhena veditabbaṁ -pa- sacchikiriyā"**ti vuttaṁ. "Tāsu vipassanābhedena bhinnāsu pañcasu abhiññādīsu katamā abhiññā, katamā pariññā, katamaṁ pahānaṁ, katamā bhāvanā, katamā sacchikiriyā"ti pucchitabbattā **"tattha katamā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti abhiññādīsu. **Yaṁ dhammānaṁ salakkhaṇe ñāṇan**ti rūpadhammānaṁ kakkhaḷādisalakkhaṇe, arūpadhammānaṁ phusanādisalakkhaṇe ārammaṇakaraṇavasena pavattaṁ yaṁ ñāṇaṁ hetuphalajānanahetujānanasaṅkhātā **dhammapaṭisambhidā** ceva hetuphalajānanasaṅkhātā **atthapaṭisambhidā** ca bhavati. **Ayaṁ** salakkhaṇena saddhiṁ hetuphalajānanā paññā **abhiññā** nāma.

---

1. Netti-Ṭṭha 77 piṭṭhe.

Evanti vuttappakārena. Abhiññāñāṇena **abhijānitvā. Yā parijānanā**ti-ādīsu "idaṁ anavajjaṁ **kusalaṁ,** idaṁ sāvajjaṁ **akusalaṁ,** idaṁ akusalavipākajanakaṁ **sāvajjaṁ,** idaṁ kusalavipākajanakaṁ **anavajjaṁ,** idaṁ saṁkiliṭṭhaṁ **kaṇhaṁ,** idaṁ asaṁkiliṭṭhaṁ **sukkaṁ,** idaṁ kusalaṁ anavajjādikaṁ **sevitabbaṁ,** idaṁ akusalaṁ sāvajjādikaṁ **na sevitabban**"ti evaṁ aniccādito kalāpasammasanādivasena gahitā sammasitā **ime** vipassanāya ārammaṇabhūtā saṅkhata**dhammā idaṁ** udayabbayañāṇādiphalaṁ ānisaṁsaṁ anukkamena nibbattāpenti. Tannibbattavipassanāya uppajjanato upacāraṁ uppādenti, **evaṁ** anukkamena gahitānaṁ pavattitānaṁ **tesaṁ** udayabbayañāṇādīnaṁ **ayaṁ** saccānubodhapaṭivedho **attho**ti paricchinditvā yā parijānanā pavattā, sā **ayaṁ** parijānanā **pariññā** nāmāti yojetvā, **evaṁ** vuttappakārāya pariññāpaññāya **parijānitvā** pahātabbā, bhāvetabbā, sacchikātabbā ca tayo dhammā avasiṭṭhā bhavanti. "Ye akusalā, te pahātabbā"ti yā parijānanā paññā pavattā, idaṁ pahānaṁ pahānañāṇaṁ. "Ye kusalā, te bhāvetabbā"ti yā parijānanā paññā pavattā, sā bhāvanāpaññā. "Yaṁ asaṅkhataṁ, idaṁ sacchikiriyan"ti yā parijānanā paññā pavattā, sā sacchikiriyāpaññāti yojetvā aṭṭhakathādhippāyena aviruddho attho gahetabbo.

Abhiññādayo pañcavidhā paññā ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā, "tāhi pariññāhi jānanto puggalo 'kin'ti vuccati thomīyatī"ti vattabbattā **"yo evan"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **yo** puggalo **evaṁ** vuttappakārena jānāti, **ayaṁ** jānanto puggalo paccayuppannesu dhammesu kusalattā chekattā "atthakusalo"ti **vuccati** thomīyati, paccayadhammesu kusalattā **"dhammakusalo"**ti ca catunnaṁ ekattādīnaṁ nayānaṁ yuttatāya kovidattā **"kalyāṇatākusalo"**ti ca phalasamāpattīsu kovidattā **"phalatākusalo"**ti ca vaḍḍhīsu kovidattā **"āyakusalo"**ti ca avaḍḍhīsu kovidattā **"apāyakusalo"**ti ca accāyike kicce vā bhaye vā uppanne sati tassa kiccassa, bhayassa vā tikicchanasamatthe ṭhānuppattiyakāraṇe kovidattā **"upāyakusalo"**ti ca mahantesu abhikkamādīsu satisampajaññāya sampannattā **"mahatā kosallena samannāgato"**ti ca **vuccati** thomīyati.

"Tassa asekkhassa atthādīsu kusalabhāvo kathaṁ saddahitabbo"ti vattabbattā **"tenāhā"**ti-ādi vuttaṁ. "Kusalo sabbadhammānan"ti vuttattā saddahitabboti adhippāyo.

"Kusalo sabbadhammānan"ti padassa attho ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, "sato bhikkhu paribbaje'ti padassa attho kathaṁ amhehi vitthārato viññāto"ti vattabbattā **"sato bhikkhu paribbaje"**ti-ādi vuttaṁ. Atha vā "sato bhikkhu paribbaje"ti bhagavatā vuttaṁ, "kattha pavattena satisahitena ñāṇena sampanno sato kimatthaṁ paribbaje"ti pucchitabbattā "imesu pavattena satisahitañāṇena sampanno sato imamatthaṁ paribbaje"ti niyametvā dassento **"sato bhikkhu paribbaje"**ti-ādimāha. Tattha **tenā**ti yo abhikkamādīsu pavattena satisahitañāṇena samannāgato sato asekkhabhikkhu, tena asekkhabhikkhunā pariniṭṭhitasikkhattā aññapayojanābhāvato **diṭṭhadhammasukhavihāratthaṁ** abhikkante -pa- tuṇhībhāvena **satena** satisahitena **sampajānena** ñāṇena **vihātabbaṁ** catu-iriyāpathaparivattanasaṅkhātaṁ viharaṇaṁ pavattetabbaṁ.

"Yā sekkhāsekkhapaṭipadā niddiṭṭhā, imā sekkhāsekkhapaṭipadā saṅkhepato katividhā"ti pucchitabbattā imā paṭipadāsaṅkhātā cariyā saṅkhepato puggalavasena dveti dassetuṁ **"imā dve cariyā"**ti-ādimāha. Tattha yā cariyā bhāvetabbakusalādibhedena vā atthakosallādibhedena vā abhikkamādīsu satisampajaññābhedena vā niddiṭṭhā, imā cariyā dveti bhagavatā **anuññātā** anujānanavasena desitā, **visuddhānaṁ** arahantānaṁ **ekā** cariyā, **visujjhantānaṁ** sekkhānaṁ **ekā** cariyāti puggalavasena dveti daṭṭhabbā.

"Asekkhoyeva kasmā 'sato abhikkamatī'ti-ādinā vuccati thomīyati, kalyāṇaputhujjanopi 'sato abhikkamatī'ti-ādinā vuccati thomīyatī"ti vattabbattā **"katakiccāni hī"**ti-ādi vuttaṁ. Arahato indriyāni katakiccāni, indriyānaṁ katakiccattā yaṁ pucchaṁ pucchitabbaṁ, taṁ sabbaṁ catubbidhaṁ dukkhassa pariññābhisamayena bojjhitabbaṁ -pa- nirodhassa saccikiriyābhisamayena bojjhitabbaṁ bhave. **Catubbidhaṁ idaṁ bojjhaṁ** bojjhitabbaṁ **yo** asekkho sativepullappattattā **evaṁ** pariññābhisamayādinā **jānāti,**

ayaṁ asekkho nippariyāyena "rāgassa khayāya, dosassa khayāya, mohassa khayāya sato abhikkamati, sato paṭikkamatī"ti **vuccati** thomīyati. Sekkhopi yathāvuttaṁ **bojjhaṁ** bojjhitabbaṁ attano pariññābhisamayādinā **jānāti,** tasmā "sato -pa- mohassā"ti **vuccati** thomīyatīti veditabbo. Tena vuttaṁ **"ke visujjhantā? Sekkhā"**ti.

"Kasmā sekkhāsekkhānaṁ satisampajaññena abhikkamanādibhāvo, rāgādīnañca khayabhāvo saddahitabbo"ti vattabbattā vuttaṁ **"tenāha bhagavā sato bhikkhu paribbaje"**ti. "Bhagavato sabbaṁ kāyakammaṁ ñāṇapubbaṅgaman'ti-ādinā[1] manāpikesu kāmesu nābhigijjhanabhāvo, amanāpikesu kāmesu manasā anāvilabhāvo, sabbadhammesu kusalabhāvo, satisampajaññena samannāgatassa paribbajanabhāvo ācariyena niddiṭṭho, so nābhigijjhanabhāvādiko kasmā amhehi saddahitabbo"ti pucchitabbattā vuttaṁ **"tenāha kāmesu -pa- paribbaje"**ti. Imissā gāthāyapi pucchāvissajjanavicayo pubbe ekādhiṭṭhānādidhammādhiṭṭhānādivasena vuttanayānusārena veditabbo.

Vicayahāravibhaṅge ajitasuttaṁ nīharitvā pucchāvissajjanavicayo ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, "katamo suttantaresu pucchāvissajjanavicayo"ti pucchitabbattā ajitasutte pucchāvissajjanavicayanayānusārena suttantaresupi pucchāvissajjanāni nīharitvā pucchāvicayavissajjanavicayā yojetabbāti dassetuṁ **"evaṁ pucchitabbaṁ, evaṁ vissajjitabban"**ti vuttaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana—

> "Ettāvatā ca mahāthero vicayahāraṁ vibhajanto ajitasuttavasena pucchāvicayaṁ, vissajjanavicayañca dassetvā idāni suttantaresupi pucchāvissajjanavicayānaṁ nayaṁ dassento 'evaṁ pucchitabbaṁ, evaṁ vissajjitabban'ti āhā"ti[2]—

vuttaṁ. Tattha **evan**ti ajitasutte[3] vuttapucchāvicayānusārena pucchāvasena pavattasuttaṁ nīharitvā pucchāvicayo vibhajetabbo, evaṁ ajitasutte[3] vuttavissajjanavicayānusārena suttantaresupi vissajjanavasena pavattasuttaṁ nīharitvā vissajjanavicayo vibhajetabbo.

---

1. Khu 10. 16 piṭṭhe. 2. Netti-Ṭṭha 79 piṭṭhe. 3. Khu 1. 434; Khu 8. 6, 24 piṭṭhesu.

Pucchāvissajjanavicayā ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā, “katamo sutta-anugītivicayo”ti pucchitabbattā **“suttassa ca anugītī”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **suttassā**ti nīharitasuttassa. **Anugītī**ti suttantaradesanāsaṅkhātā anugīti. **Atthato ca byāñjanato ca samānetabbā**ti tassā anugītiyā atthato, byañjanato ca saṁvaṇṇetabbasuttena samānā sadisī kātabbā, tasmiṁ vā saṁvaṇṇiyamānasutte anugīti suttatthato, byañjanato ca samānetabbā. “Atthato asamāne ko nāma doso āpajjeyyā”ti pucchitabbattā **“atthāpagataṁ hi byañjanaṁ samphappalāpaṁ bhavatī”**ti vuttaṁ. “Atthato asamāno doso vutto, amhehi ca ñāto, “byañjanato asamāne pana ko nāma doso āpajjatī”ti pucchitabbattā **“dunnikkhittassa padabyañjanassa atthopi dunnayo bhavatī”**ti vuttaṁ. **Tasmā** sadosattā anugītiyā vā suttena atthabyañjanūpetaṁ saṅgāyitabbaṁ.

Anugītivicayo ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “katamo suttassa vicayo”ti pucchitabbattā **“suttañcā”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **suttañcā**ti niddhāritasuttañca. **“Idaṁ** niddhārita**suttaṁ** nāma bhagavatā vuttaṁ **āhaccavacanaṁ** kiṁ, udāhu saṅgāyantehi vuttaṁ **anusandhivacanaṁ** kin”ti pavicinitabbaṁ, **“idaṁ** niddhāritasuttaṁ **nītatthaṁ** kiṁ, udāhu **neyyatthaṁ** kin”ti pavicinitabbaṁ, **“idaṁ** niddhāritasuttaṁ **saṁkilesabhāgiyaṁ** kiṁ, udāhu **vāsanābhāgiyaṁ** kin”ti pavicinitabbaṁ, **“idaṁ** niddhāritasuttaṁ **nibbedhabhāgiyaṁ** kiṁ, udāhu **asekkhabhāgiyaṁ** kin”ti pavicinitabbaṁ. Evaṁ pavicinitvā yadi āhaccavacanaṁ bhave, evaṁ sati “āhaccavacanan”ti niddhāretvā gahetabbaṁ. Yadi asekkhasuttaṁ bhave, evaṁ sati “asekkhasuttan”ti niddhāretvā gahetabbaṁ, ñātanti attho.

“Suttaṁ pavicinitvā suttassa atthabhūtāni sabbāni saccāni niddhāretvā kattha padese passitabbānī”ti pucchitabbattā pucchaṁ ṭhapetvā imasmiṁ padese passitabbānīti dassetuṁ **“kuhiṁ imassa suttassa sabbāni -pa- pariyosāne”**ti vuttaṁ. Tattha **imassa suttassā**ti yaṁ suttaṁ vicinituṁ niddhāritaṁ, imassa suttassa catusaccavinimuttassa suttatthassa abhāvato **sabbāni saccāni** tasseva suttassa **ādimajjhapariyosāne** passitabbānīti attho.

Yathāvuttaṁ suttavicayaṁ nigamento **"evaṁ suttaṁ pavicetabban"**ti āha. "Na yathāvuttapucchādīnaṁ pavicetabbabhāvo amhehi jānitabbo saddahitabbo"ti vattabbabhāvato **"tenāha -pa- anugītī"**ti vuttaṁ. Tattha **tena** yathāvuttapucchādīnaṁ vicetabbabhāvena āyasmā mahākaccāno "yaṁ pucchitañca -pa- anugītī"ti-ādikaṁ yaṁ vacanaṁ āha, tena vacanena vicetabbabhāvo tumhehi jānitabbo saddahitabbovāti vuttaṁ hoti.

"Yathāvuttappakāro ca vicayo hāro paripuṇṇo kiṁ, udāhu aññopi niddhāretvā yojetabbo atthi kin"ti pucchitabbattā **"niyutto vicayo hāro"**ti vuttaṁ. Tattha pucchāvicayavissajjanavicayapubbāparavicaya-anugītivicayasuttavicayā sarūpato vibhattā, tehi avaseso assādādivicayopi yathārahaṁ niddhāretvā **yutto** yuñjitabboti adhippāyo.

Iti vicayahāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathāṭīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahetabboti.

---

3. Yuttihāravibhaṅgavibhāvanā

18. Yena yena saṁvaṇṇanāvisesabhūtena vicayahāravibhaṅgena padapañhādayo vicitā, so saṁvaṇṇanāvisesabhūto vicayahāravibhaṅgo paripuṇṇo, "katamo yuttihāravibhaṅgo"ti pucchitabbattā **"tattha katamo yuttihāro"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tesu niddiṭṭhesu soḷasasu hāresu **katamo** saṁvaṇṇanāviseso **yuttihāro** yuttihāravibhaṅgoti pucchi. "Sabbesaṁ hārānan"ti-ādiniddesassa idāni vuccamāno "ayaṁ yuttihāro"ti-ādiko vitthārasaṁvaṇṇanāviseso yuttihāravibhaṅgo nāmāti viññeyyo. Tena vuttaṁ "tattha katamo yuttihāroti-ādi yuttihāravibhaṅgo"ti[1]. Ayaṁ yuttihāro **kiṁ** nāma suttatthaṁ yuttāyuttivasena **yojayatī**ti yuñjitabbaṁ

---

1. Netti-Ṭṭha 80 piṭṭhe.

suttatthaṁ pucchati. Suttattho pana duvidho atathākārena gayhamāno, tathākārena gayhamāno atthoti. Tattha atathākārena gayhamānova attho yāthāvato yuttiniddhāraṇena yojetabbo, itaro pana bhūtakathanamattena yojetabbo. Yasmā panāyaṁ yuttigavesanā nāma saṁvaṇṇanā mahāpadesehi vinā na sambhavati, tasmā yuttihāraṁ vibhajanto tassa yuttihārassa lakkhaṇaṁ paṭhamaṁ upadisituṁ **"cattāro mahāpadesā"**ti-ādimāha. Tattha **mahāpadesā**ti mahante buddhādayo apadisitvā vuttāni kāraṇāni, mahantāni vā dhammassa apadesāni patiṭṭhānāni. Apadisīyateti **apadeso,** buddho apadeso etassa kāraṇassāti **buddhāpadeso.** Sesesupi eseva nayo netabbo. "Buddhassa sammukhā etaṁ suttaṁ mayā sutan"ti vatvā ābhatassa ganthassa suttavinayehi saṁsandanaṁ dhammo, asaṁsandanaṁ adhammoti vinicchayakāraṇaṁ mahāpadesoti adhippāyo. "Buddhassa sammukhā mayā ābhataṁ, saṁghassa sammukhā mayā ābhataṁ, sambahulattherānaṁ sammukhā mayā ābhataṁ, ekattherassa sammukhā mayā ābhatan"ti vatvā ābhatassa ganthassa yāni byañjanapada-atthapadāni santi, **tāni padabyañjanāni** bhagavatā desite **sutte otarayitabbāni** anuppavesitāni, **vinaye** rāgādivinaye **sandassayitabbāni** saṁsandetabbāni. Dhammatāyaṁ **upanikkhipitabbāni** pakkhipitabbāni. Yadi suttatthena, vinayatthena, dhammatāya ca aviruddhāni honti, evaṁ sati tava ābhatapadabyañjanāni yuttānīti vinicchayantehi vatvā gahetabbānīti adhippāyo.

Suttavinayadhammatāsu otarayitabbāni sandassayitabbāni upanikkhipitabbānīti ācariyena vuttāni, "kattha sutte, kattha vinaye, kattha dhammatāyan"ti vattabbattā **"katamasmiṁ sutte"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **catūsu ariyasaccesū**ti catunnaṁ ariyasaccānaṁ dassanakesu suttesu. Rāgo vinassati vūpasamati etena asubhādināti **rāgavinayaṁ,** kiṁ taṁ? Asubhādinimittaṁ, taṁ assa atthīti **rāgavinayo,** ko so? Asubhādinimittadassanako suttantaviseso. Esa nayo **dosavinayo**ti-ādīsupi. **Paṭiccasamuppādo** nāma sassatadiṭṭhi-ucchedadiṭṭhiṁ vivajjetvā ekattanayādīnaṁ dīpanena avijjādisaṅkhārādisabhāvadhammānaṁ paccayapaccayuppannabhāvadīpakoti vuttaṁ **"katamissaṁ dhammatāyaṁ upanikkhipitabbāni? Paṭiccasamuppāde"**ti.

"Suttādīsu avatarante sandissante avilomente kiṁ na janetī"ti vattabbato **"catūsū"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha "buddhādīnaṁ sammukhā mayā ābhatan"ti vatvā ābhatagantho catūsu ariyasaccesu yadi avatarati, evaṁ sati ābhatagantho āsave na janeti. Rāgādikilesavinaye yadi sanissati, evaṁ sati ābhatagantho āsave na janeti. Dhammatañca yadi na vilometi, evaṁ sati ābhatagantho āsave na janetīti attho daṭṭhabbo.

"Kimatthaṁ yuttihāravibhaṅge cattāro mahāpadesā ābhatā"ti vattabbattā **"catūhi mahāpadesehī"**ti-ādimāha. Tattha ābhataganthe **yaṁ yaṁ** atthajātaṁ, **yaṁ yaṁ** dhammajātaṁ vā catūhi mahāpadesehi yujjati, **taṁ taṁ** atthajātaṁ vā **taṁ taṁ** dhammajātaṁ vā saṁvaṇṇetabbasutte gahetabbaṁ. **Yena yena** kāraṇena ca catūhi mahāpadesehi yujjati, **taṁ taṁ** kāraṇaṁ saṁvaṇṇanāvasena saṁvaṇṇetabbasutte gahetabbaṁ. **Yathā yathā** pakārena catūhi mahāpadesehi yujjati, so so pakāro saṁvaṇṇanāvasena saṁvaṇṇetabbasutte gahetabbo. Evaṁ gāhaṇatthaṁ cattāro mahāpadesā ābhatāti attho.

19. Catūhi mahāpadesehi yuttaṁ aviruddhaṁ taṁ taṁ atthajātaṁ gahetabbanti ācariyena vuttaṁ, "kattha yuttiniddhāraṇaṁ kātabban"ti vattabbattā **"pañhaṁ pucchitenā"**ti-ādi vuttaṁ. Pañhe pañhaṁ **pucchitena** puggalena yuttiniddhāraṇaṁ kātabbanti. Tattha **pañhan**ti sañhitabbaṁ sabhāvadhammaṁ. **Pucchitenā**ti vissajjetuṁ samatthena paṇḍitapuggalena. **Pañhe**ti pucchāvasena pavattapāṭhe. Padāni **kati** kittakāni hontīti padaso paṭhamaṁ **pariyogāhitabbaṁ** yuttihārena **vicetabbaṁ** vīmaṁsitabbaṁ. "Kathaṁ vicetabban"ti pucchitabbattā **"yadi sabbānī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **sabbāni padānī**ti pucchitapāṭhe niravasesāni padāni **ekaṁ** samānaṁ atthaṁ yadi abhivadanti, evaṁ sati atthavasena **eko pañho.** Esa nayo sesesupi. Tena vuttaṁ "tadatthassekassa ñātuṁ icchitattā"ti[1].

Ekanti atthavasena ekavidhaṁ pañhaṁ. **Upaparikkhamānena** puggalena **aññātabbaṁ** daṭṭhaṁ jānitabbaṁ. "Ko ājānanākāro"ti pucchitabbattā ājānanākāraṁ dassento **"kiṁ ime dhammā"**ti-ādimāha. Tattha "ye hi

---

1. Netti-Ṭṭha 83 piṭṭhe.

pariyattidhammā saṁvaṇṇetabbā, ime pariyattidhammā nānatthā honti kiṁ, nānābyañjanā honti kiṁ, udāhu imesaṁ pariyattidhammānaṁ eko attho hoti, byañjanameva nānaṁ hoti kin"ti yuttito vicetvā aññātabbanti yojanā. "Yathāvutto pañho kiṁ bhave"ti pucchitabbattā yathāvuttaṁ pañhaṁ ekadesaṁ dassetuṁ **"yathā kiṁ bhave"**ti pucchitvā **"yathā sā"**ti-ādimāha.

Tassaṁ pucchāgāthāyaṁ—coraghātakena manussena coro abbhāhato viya **kena** dhammena satta**loko** sadā abbhāhato, māluvalatāya attano nissitarukkho parivārito ajjhotthaṭo viya **kena** dhammena satta **loko** sadā **parivārito** ajjhotthaṭo, visappītakhurappena sallena otiṇṇo anupaviṭṭho viya **kena** sallena satta**loko** sadā **otiṇṇo** anupaviṭṭho, **kissa** kena kāraṇena satta**loko** sadā **dhūpāyito** santāpitoti yojanā.

"Imāya pucchāgāthāya kittakāni padānī"ti pucchitabbattā **"imānī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **pucchitānī**ti pucchitatthāni padāni cattāri honti. "Kittakā pañhā"ti pucchitabbattā **"te tayo pañhā"**ti vuttaṁ.

Bhagavā devatāya **hi** yasmā vissajjeti, iti tasmā vissajjanato "tayo pañhā"ti viññāyati. "Katamā vissajjanagāthā"ti pucchitabbattā—

"Maccunābbhāhato loko, jarāya parivārito.
Taṇhāsallena otiṇṇo, icchādhūpāyito sadā"ti—

vuttaṁ. Tassaṁ vissajjanagāthāyaṁ—coraghātakena manussena coro abbhāhato viya maccunā satta**loko** sadā abbhāhato, māluvalatāya attano nissitarukkho parivārito ajjhotthaṭo viya jarāya satta **loko** sadā **parivārito** ajjhotthaṭo, visappītakhurappena sallena otiṇṇo anupaviṭṭho viya taṇhāsallena satta**loko** sadā **otiṇṇo** anupaviṭṭho, icchāya satta**loko** sadā **dhūpāyito** santāpitoti yojanā.

20. "Katamaṁ maccu, katamā jarā"ti pucchitabbattā **"tattha jarā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tissaṁ vissajjanagāthāyaṁ. Dutiyapade vuttā **jarā** ca

paṭhamapade vuttaṁ **maraṇañ**ca imāni dve **saṅkhatassa** khandhapañcakassa saṅkhatalakkhaṇāni honti, saṅkhataṁ khandhapañcakaṁ muñcitvā visuṁ na upalabbhatīti attho. "Saṅkhatalakkhaṇānaṁ jarāmaraṇānaṁ kathaṁ bhedo jānitabbo"ti vattabbattā **"jarāyaṁ ṭhitassā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **jarāyaṁ ṭhitassa aññathattan**ti ṭhitassa khandhappabandhassa yaṁ aññathattaṁ, ayaṁ pākaṭajarā nāma, na khaṇaṭṭhitijarā. **Maraṇaṁ vayo**ti sammutimaraṇaṁ cutiyeva hoti, na khaṇikamaraṇaṁ, na samucchedamaraṇaṁ. Tena vuttaṁ "uppādo paññāyati, vayo paññāyati, ṭhitassa aññathattaṁ paññāyatī"ti[1].

Yadi ṭhitasseva maraṇaṁ siyā, evaṁ sati jarāmaraṇānaṁ nānattaṁ yuttaṁ na siyā, ayutte sati "te tayo pañhā"ti vacanampi ayuttamevāti vattabbato **"tattha jarāya cā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tissaṁ vissajjanagāthāyaṁ vuttāta **jarāya ca** vuttassa **maraṇassa ca** atthato nānattaṁ yuttaṁ.

"Kena kāraṇena yuttaṁ, kathaṁ kāraṇena nānattaṁ sampaṭicchitabban"ti vattabbattā **"gabbhagatāpi hi mīyantī"**ti vuttaṁ. Jaraṁ appattā gabbhagatāpi sattā **hi** yasmā mīyanti, tasmā nānattaṁ sampaṭicchitabbaṁ. "Gabbhagatāpi jarappattā bhaveyyun"ti vattabbattā **"na ca te jiṇṇā bhavantī"**ti vuttaṁ. Jarappattāpi ajiṇṇattā jiṇṇajaraṁ appattāva mīyanti, evaṁ idhādhippetassa jiṇṇajarāvirahitassa maraṇassa sambhavato aññā jarā, aññaṁ maraṇanti ñātabbanti vuttaṁ hoti. "Na gabbhagatānaṁyeva jiṇṇajaraṁ appattaṁ maraṇaṁ atthi, aññesampi atthī"ti vattabbabhāvato **"atthi ca devānaṁ maraṇan"**ti vuttaṁ. "Devāpi cirakālasambhavato jaraṁ pattā bhaveyyun"ti vattabbattā **"na ca tesaṁ sarīrāni jīrantī"**ti vuttaṁ. "Jarāmaraṇānaṁ nānatte kāraṇaṁ ettakamevā"ti vattabbattā aññampi atthīti dassetuṁ **"sakkate vā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha jiṇṇajarāya paṭikammaṁ kātuṁ sakkateva, maraṇassa pana paṭikammassa kātuṁ na sakkateva, imināpi kāraṇena jarāmaraṇānaṁ nānattaṁ sampaṭicchitabbamevāti attho. "Na sakkate maraṇassa paṭikammaṁ kātun"ti kasmā vuttaṁ, nanu iddhipādabhāvanāya vasībhāve sati sakkā maraṇassāpi paṭikammaṁ kātunti codanaṁ manasi katvā **"aññatreva iddhimantānaṁ iddhivisayā"**ti vuttaṁ.

---

1. Saṁ 2. 31, 32; Aṁ 1. 150; Abhi 4. 54 piṭṭhesu.

Jarāmaraṇānaṁ aññamaññaṁ nānābhāvo ācariyena dassito, amhehi ca ñāto, "kathaṁ pana taṇhāya jarāmaraṇehi nānābhāvo"ti vattabbato tehi taṇhāya nānattaṁ dassetuṁ **"yaṁ panāhā"**ti-ādi vuttaṁ. Taṇhāya avijjamānāyapi jīrantāpi mīyantāpi vītarāgā yasmā dissanti, tasmā taṇhāya jarāmaraṇehi nānābhāvo sampaṭicchitabbo.

"Taṇhāya jīraṇabhijjanalakkhaṇaṁ atthīti tehi taṇhāya anaññatte ko nāma doso siyā"ti vattabbato dosaṁ dassetuṁ **"yadi cā"**ti-ādi vuttaṁ. Jarāmaraṇaṁ **yathā** yena jīraṇabhijjanalakkhaṇena pākaṭaṁ, evaṁ jīraṇabhijjanalakkhaṇena taṇhāpi pākaṭā. Yadi ca siyā, evaṁ sante **yobbanaṭṭhāpi** sabbe māṇavā vigatataṇhā siyuṁ, na ca vigatataṇhā, tasmā nānābhāvo sampaṭicchitabbo. Tato aññopi doso āpajjeyyāti dassetuṁ **"yathā ca taṇhā dukkhassā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha jarāmaraṇānaṁ taṇhāya anaññatte sati **taṇhāya** bhavataṇhāya dukkhasamudayo hoti, evaṁ jarāmaraṇampi dukkhasamudayo siyā. Yasmā na jarāmaraṇaṁ dukkhasamudayo, tasmā jarāmaraṇehi taṇhāya nānattaṁ veditabbaṁ.

Tehi tāya anaññatte sati evampi doso āpajjeyyāti dassetuṁ **"yathā ca taṇhā maggavajjhā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha tehi tāya anaññatte sati yathā taṇhā maggavajjhā hoti, evaṁ jarāmaraṇampi maggavajjhaṁ siyā. Yathā jarāmaraṇaṁ maggavajjhaṁ na hoti, evaṁ taṇhāpi maggavajjhā na siyā, tathā ca na hoti pahātabbāpahātabbabhāvato, tasmāpi jarāmaraṇehi taṇhāya nānattaṁ veditabbaṁ.

"Yadi cā'ti-ādinā vuttāya yuttiyā upapattiyā eva jarāmaraṇehi taṇhāya aññattaṁ gavesitabban"ti vattabbattā aññāhipi kāraṇehi gavesitabbanti dassetuṁ **"imāya yuttiyā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **imāya yuttiyā**ti yā yutti "yadi cā"ti-ādinā vuttāya imāya yuttiyā upapattiyā. **Aññamaññehi kāraṇehi** aññehi aññehi kāraṇabhūtehi upapattīhi jarāmaraṇehi taṇhāya aññattaṁ gavesitabbanti attho. "Aññamaññehi kāraṇehi gavesitabban"ti kasmā vuttaṁ, nanu yuttiyā, atthato ca aññattaṁ sandissatīti codanaṁ manasi katvā **"yadi ca sandissatī"**ti-ādimāha. Tattha yuttisamāruḷhaṁ atthato ca

maraṇehi taṇhāya ca aññattaṁ yadi ca sandissati, byañjanatopi aññattaṁ gavesitabbamevāti attho.

"Kathaṁ byañjanato aññattaṁ gavesitabban"ti vattabbattā **"salloti vā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha "sallo"ti vā "dhūpāyanan"ti vā dvīhi byañjanehi vuccamānānaṁ **imesaṁ** icchātaṇhāsaṅkhātānaṁ **dhammānaṁ** atthato **ekattaṁ** samānattaṁ yujjati, na aññattaṁ. "Sallo"ti vā "dhūpāyanan"ti vā dvīhi byañjanehi avuccamānānaṁ jarāmaraṇānaṁ taṇhāya ekattaṁ na yujjati. Tamevatthaṁ vivarituṁ **"na hī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha icchāya ca taṇhāya ca atthato aññattaṁ na yujjati, ekattameva yujjatīti yojanā. Icchāya ca taṇhāya ca jīraṇabhijjanasambhavato jarāmaraṇehi taṇhāya ekattaṁ siyā, "kasmā aññattaṁ yuttan"ti vattabbato **"taṇhāya adhippāye"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha taṇhāya adhippāye aparipūramāne navasu āghātavatthūsu kodho ca uppajjati, upanāho ca uppajjati. Jarāmaraṇesu aparipūramānesu navasu āghātavatthūsu kodho ca na uppajjati, upanāho ca na uppajjati. Iti imāya yuttiyā jarāya ca maraṇassa ca taṇhāya ca atthato aññattaṁ yujjatiyevāti daṭṭhabbaṁ.

Yadi icchā taṇhāya atthato ekattaṁ yuttaṁ, evaṁ sati kasmā bhagavatā "maccunābbhāhato loko"ti-ādigāthāyaṁ "taṇhāsallena otiṇṇo, icchādhūpāyito sadā"ti dvidhā vuttāti codanaṁ pariharanto **"yaṁ panidaṁ bhagavatā"**ti-ādimāha. Tattha "icchā"tipi "taṇhā"tipi dvīhi nāmehi **yaṁ panidaṁ abhilapitaṁ** yaṁ panidaṁ abhilapanaṁ kataṁ, **idaṁ** abhilapanaṁ bhagavatā bāhirānaṁ icchitabbatasitabbānaṁ **vatthūnaṁ** rūpādi-ārammaṇānaṁ bhedānaṁ vasena "icchā"tipi "taṇhā"tipi dvīhi nāmehi **abhilapitaṁ** abhipalanavasena katanti ekattaṁ yuttameva, na nānattanti attho daṭṭhabbo.

"Nāmavasena dvidhā vuttānaṁ icchātaṇhādīnaṁ kena ekattaṁ yuttanti saddahitabban"ti vattabbattā **"sabbāhī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha nānānāmavasena pabhedā **sabbā** icchādikā taṇhā ajjhosānalakkhaṇena ekalakkhaṇā **hi** yasmā yuttā, tasmā nāmavasena bhinnānampi ekalakkhaṇena ekattaṁ yuttanti saddahitabbanti daṭṭhabbaṁ. "Kimiva yuttan"ti pucchitabbattā **"yathā sabbo"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha kaṭṭhaggi-ādivasena aneko **sabbo**

aggi uṇhattalakkhaṇena ekalakkhaṇo yathā, evaṁ ajjhosānalakkhaṇena ekalakkhaṇāti yojanā. Sabbassa aggino upādānavasena anekāni nāmāni sarūpato dassetuṁ **"apicā"**ti-ādi vuttaṁ. Tassattho pākaṭo. Ārammaṇavasena taṇhā aññehi aññehi nāmehi bhagavatā abhilapitā, upādānavasena aggi aññehi aññehi nāmehi abhilapitoti yojanā kātabbā.

"Vissajjanagāthāyaṁ āgatanāmehi eva taṇhā abhilapitā"ti pucchitabbattā anekehi nāmehi abhilapitāti dassetuṁ **"icchā-itipī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha icchitabbāni atthāni rupādīni ārammaṇāni sattā icchanti etāyāti **icchā.** Tasanti etāyāti **taṇhā.** Sallati pavisati visappītaṁ sallaṁ viyāti **sallā,** santāpaṁ lāti ādadātīti vā **sallā,** santāpaṁ lāti pavattetīti vā **sallā.** Dhūpāyati santāpeti paridahatīti **dhūpāyanā.** Sarati ākaḍḍhati avaharati sīghasotā saritā viyāti **saritā**, sarati sallatīti vā **saritā.** Visaratīti **visattikā.** Pītivasena sinehatīti **sineho.** Tāsu tāsu gatīsu kilamathaṁ uppādetīti **kilamatho.** Sattā rūpādi-ārammaṇāni maññanti etāyāti **maññanā.** Bhavaṁ bandhatīti **bandho.** Āsīyate patthīyateti **āsā.** Āsiyati patthetīti vā **āsā.** Pipāsīyateti **pipāsā,** ārammaṇarasaṁ pipāsatīti vā **pipāsā.** Abhinandīyateti **abhinandanā,** abhinandatīti vā **abhinandanā.** Vitthārato aṭṭhakathāvasena[1] veditabbo.

"Taṇhāya icchādippakāravasena ālapitabhāvo kena saddahitabbo"ti vattabbattā **"yathā ca vevacane"**ti-ādi vuttaṁ. Vevacanahāravibhaṅge "āsā ca pīhā -pa- vevacanan"ti[2] yā taṇhā **yathā** yena pakārena vuttā, tathā tena pakārena vuttāya taṇhāya icchādippakāravasena ālapitabhāvo saddahitabbo. "Vevacanavibhaṅge ācariyena vuttopi bhagavatā avutte kena saddahitabbo"ti vattabbattā **"yathāha bhagavā"**ti-ādi vuttaṁ. **Yathā** yena pakārena bhagavā "rūpe tissā"ti-ādikaṁ yaṁ vacanamāha, tathā tena pakārena vuttena tena vacanena saddahitabbovāti. **Evaṁ yujjatī**ti evaṁ vuttanayena icchātaṇhānaṁ atthato

1. Netti-Ṭṭha 86 piṭṭhe. 2. Khu 10. 45, 47 piṭṭhesu.

ekattā, jarāya ca maraṇassa ca taṇhāya ca atthato aññattā ca “tayo pañhā”ti yaṁ vacanaṁ vuttaṁ, taṁ vacanaṁ yujjatīti attho gahetabbo.

21. “Kenassubbhāhato loko’ti-ādigāthāya tayo pañhā vuttā”ti pañhattayabhāve yutti ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā. “Tato aññehipakārehi yutti kathaṁ ñātabbā”ti vattabbabhāvato aññehi pakārehipi yuttigavesanaṁ dassento **“sabbo dukkhupacāro”**ti-ādimāha. Tattha sabbo dukkhūpacāro kāmataṇhāsaṅkhāramūlakoti yujjati, sabbo nibbidūpacāro kāmataṇhāparikkhāramūlakoti na yujjati. vacanatthato pana dukkhassa upacāro pavattīti **dukkhūpacāro.** Kāmataṇhāpaccayā pavatto saṅkhāro mūlaṁ etassāti **kāmataṇhāsaṅkhāramūlako.** Nibbidāya upacāro pavattīti **nibbidūpacāro.** Kāmataṇhāya parikkhārabhūto vatthukāmo mūlaṁ etassāti **kāmataṇhāparikkhāramūlako**ti. Tattha anabhiratisaṅkhātā ukkaṇṭhā nibbidā kāmataṇhāparikkhāramūlikā yujjati, ñāṇanibbidā kāmataṇhāparikkhāramūlikā na yujjati, tasmā sabbo nibbidūpacāro kāmataṇhāparikkhāramūlakoti na pana yujjatīti vuttaṁ.

“Pañhattayabhāve ceva dukkhūpacāranibbidūpacāre ca yā yutti ācariyena vibhattā, sā ca yutti sallakkhetabbā kiṁ, udāhu imāya yuttiyā aññāpi yutti gavesitabbā kin”ti vattabbato nayaṁ dassetuṁ **“imāyā”**ti-ādimāha. Idaṁ vuttaṁ hoti—pañhattayabhāve ceva dukkhūpacāranibbidūpacāre ca yā yutti mayā vibhattā, imāya yuttiyā anusārena aññamaññehi kāraṇehi tesu tesu pāḷippadesesu yuttipi gavesitabbāti.

“Idaṁ nayadassanaṁ saṁkhittaṁ, na sakkā vitthārato gavesitun”ti vattabbato taṁ nayadassanaṁ vitthārato vibhajitvā dassetuṁ **“yathā hi bhagavā”**ti-ādi āraddhaṁ. Asubhassa jigucchanīyabhāvato rāguppādo na yutto, tasmā **rāgacaritassa puggalassa** asubhadesanā rāgavinayāya yuttā. Mettāya dosapaṭipakkhattā **dosacaritassa puggalassa** mettādesanā dosavinayāya yuttā. Paṭiccasamuppādassa paññāvisayattā **mohacaritassa puggalassa** paṭiccasamuppādadesanā mohavinayāya yuttā. “Rāgacaritassāpi mettādidesanā yujjeyya sabbasattasādhāraṇattā”ti vattabbattā

“yadi hi bhagavā”ti-ādi vuttaṁ. Tibbakilesassa rāgacaritassa adhippetattā tādisassa puggalassa mettaṁ cetovimuttiṁ yadi deseyya, evaṁ sati mettāvasenapi rāguppajjanato desanā na yujjati. Sukhaṁ paṭipadaṁ vā yadi deseyya, evaṁ sati rāgacaritassa dukkhapaṭipadāyujjanato desanā na yujjati. Vipassanāpubbaṅgamaṁ pahānaṁ vā yadipi deseyya, evaṁ sati rāgacaritassa asubhānupassanaṁ vajjetvā vipassanāpubbaṅgamassa pahānassa dukkarato desanā na yujjatīti yojanā.

“Bhagavā rāgacaritassā”ti-ādinā niravasesavasena yutti na vibhattā, nayadassanamevāti yo nayo dassito, tena nayena aññāpi gavesitabbāti dassetuṁ **“evaṁ yaṁ kiñcī”**ti-ādi vuttaṁ. Rāgassa yaṁ kiñci anulomappahānaṁ, dosassa yaṁ kiñci anulomappahānaṁ, mohassa yaṁ kiñci anulomappahānaṁ desitaṁ, **taṁ sabbaṁ** anulomappahānaṁ yattakā pāḷippadesā ñāṇassa bhūmi, tattakesu vicayena hārena vicinitvā yuttihārena yojetabbanti yojanā.

“Rāgādippahānavasena yutti gavesitabbā”ti vattabbabhāvato aññehipi mettādibrahmavihāraphalasamāpattinavānupubbasamāpattivasībhāvehi vibhajitvā yuttigavesanaṁ dassetuṁ **“mettāvihārissā”**ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **mettāvihārissa** mettāvihāralābhino **sato** saṁvijjamānassa puggalassa mettāya byāpādapaṭipakkhattā **byāpādo** cittaṁ pariyādāya ṭhassatīti desanā na yujjatīti ca, mettāvihārissa sato byāpādo pahānaṁ abbhatthaṁ gacchatīti desanā yujjati. **Karuṇāvihārissa** karuṇāvihāralābhino **sato** saṁvijjamānassa puggalassa karuṇāya vihesāya paṭipakkhattā **vihesā** cittaṁ pariyādāya ṭhassatīti desanā na yujjati, karuṇāvihārissa sato vihesā pahānaṁ abbhatthaṁ gacchatīti desanā yujjati. **Muditāvihārissa** muditāvihāralābhino **sato** saṁvijjamānassa puggalassa muditāya aratiyā paṭipakkhattā **arati** cittaṁ pariyādāya ṭhassatīti desanā na yujjati, muditāvihārissa sato arati pahānaṁ abbhatthaṁ gacchatīti desanā yujjati. **Upekkhāvihārissa** upekkhāvihāralābhino **sato** saṁvijjamānassa puggalassa upekkhāya rāgassa paṭipakkhattā **rāgo** cittaṁ pariyādāya ṭhassatīti desanā na yujjati, upekkhāvihārissa sato rāgo pahānaṁ abbhatthaṁ gacchatīti desanā yujjati.

Animittavihārissa aniccānupassanāmukhena paṭiladdhaphalasamāpattivihāralābhino **sato** saṁvijjamānassa puggalassa nimittānusāri **tena teneva** saṅkhāranimittānusāreneva niccādīsu pahīnena nimittena **viññāṇaṁ** pavattatīti desanā na yujjati, animittānupassanāya niccādivipallāsapaṭipakkhattā animittavihārissa sato nimittaṁ pahānaṁ abbhatthaṁ gacchatīti desanā yujjati. "Asmī"ti maññitaṁ khandhapañcakaṁ attavigataṁ "ayaṁ khandhapañcako ahaṁ asmī"ti na samanupassāmi, atha ca pana asamanupassane satipi "me kiṁ asmī"ti "kathaṁ asmī"ti vicikicchā kathaṁkathāsallaṁ cittaṁ pariyādāya ṭhassatīti desanā na yujjati, vicikicchāya pahānekaṭṭhabhāvato "ayaṁ khandhapañcako ahaṁ asmī"ti asamanupassantassa vicikicchā kathaṁkathāsallaṁ pahānaṁ abbhatthaṁ gacchatīti desanā yujjati.

"Phalasamāpattivaseneva yutti gavesitabbā kin"ti vattabbattā jhānasamāpattivasenapi yutti gavesitabbāti dassetuṁ **"yathā vā pana paṭhamaṁ jhānan"**ti-ādi āraddhaṁ. Atha vā "phalasamāpattivihārisseva yutti gavesitabbā kin"ti vattabbattā jhānasamāpattivasenapi yutti gavesitabbāti dassetuṁ **"yathā vā pana paṭhamaṁ jhānan"**ti-ādi āraddhaṁ. Tattha yathā paṭhamaṁ jhānaṁ samāpannassa phalasamāpattivihārissa yutti gavesitabbā, evaṁ jhānasamāpattivihārissapi yutti gavesitabbā. Kathaṁ? **Paṭhamaṁ jhānaṁ samāpannassa** paṭhamajjhānasamaṅgino **sato** saṁvijjamānassa puggalassa nīvaraṇavikkhambhanato **kāmarāgabyāpādā visesāya** dutiyajjhānāya saṁvattantīti desanā na yujjati, kāmarāgabyāpādā jhānassa hānāya saṁvattantīti desanā yujjati. **Vitakkasahagatā saññāmanasikārā** upacāradhammena saha dutiyajjhānadhammā jhānassa hānāya saṁvattantīti desanā na yujjati, vitakkasahagatā saññāmanasikārā **visesāya** uparijhānatthāya saṁvattantīti desanā yujjati.

Dutiyaṁ jhānaṁ samāpannassa **sato** saṁvijjamānassa puggalassa **vitakkavicārasahagatā** vā **saññāmanasikārā** upacāradhammena saha paṭhamajjhānadhammā **visesāya** uparijhānatthāya saṁvattantīti desanā na yujjati, vitakkavicārasahagatā saññāmanasikārā avitakkajhānassa hānāya saṁvattantīti desanā yujjati. **Upekkhāsahagatā** vā **saññāmanasikārā** upacāradhammena saha catutthajjhānadhammā jhānassa hānāya saṁvattantīti desanā na yujjati,

upekkhāsahagatā saññāmanasikārā **visesāya** uparijhānatthāya saṁvattantīti desanā yujjati. Sesesupi atthānurūpaṁ yojanā kātabbā. Yathāvuttasamāpattīsu vasībhāvena paricitaṁ **kallatāparicitaṁ cittaṁ** nāma.

Ettakameva yuttigavesanaṁ na kātabbaṁ, navavidhasuttantesu yathāladdhayuttigavesanampi kātabbanti dassetuṁ **"evaṁ sabbe"**ti-ādi vuttaṁ. "Sabbesaṁ hārānaṁ yathāvuttabhūmigocarānaṁ vicayahārena vicinitvā yuttihārena yojetabbabhāvo kena saddahitabbo"ti vattabbattā **"tenāhā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tena** yojetabbabhāvena āyasmā mahākaccāno "sabbesan"ti-ādikaṁ yaṁ vacanaṁ āha, tena vacanena saddahitabboti vuttaṁ hoti.

Iti yuttihāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathāṭīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahetabboti.

---

4. Padaṭṭhānahāravibhaṅgavibhāvanā

22. Yena yena saṁvaṇṇanāvisesabhūtena yuttihāravibhaṅgabhūtena pañhāvissajjanādīnaṁ yuttāyuttabhāvo vibhatto, so saṁvaṇṇanāvisesabhūto yuttihāravibhaṅgo paripuṇṇo, "katamo padaṭṭhānahāravibhaṅgo"ti pucchitabbattā **"tattha katamo padaṭṭhāno hāro"**ti-ādi āraddhaṁ. Tattha **tatthā**ti tesu niddiṭṭhesu soḷasasu desanāhārādīsu hāresu **katamo** saṁvaṇṇanāviseso **padaṭṭhāno hāro** padaṭṭhānahāravibhaṅgoti pucchati. "Dhammaṁ desesi jino"ti-ādiniddesassa idāni mayā vuccamāno "ayaṁ padaṭṭhāno hāro"ti-ādiko vitthārasaṁvaṇṇanāviseso padaṭṭhānahāravibhaṅgoti viññeyyo. Tena vuttaṁ "tattha katamo padaṭṭhāno hāroti-ādi padaṭṭhānahāravibhaṅgo"ti[1]. "Ayaṁ idāni vuccamāno vitthārabhūto padaṭṭhāno hāro piṭakattaye desitesu

---

1. Netti-Ṭṭha 91 piṭṭhe.

dhammesu kiṁ nāma dhammaṁ desayati saṁvaṇṇetī"ti pucchaṁ ṭhapetvā "idaṁ āsannakāraṇaṁ imassa āsannaphalassa padaṭṭhānan"ti niyametvā vibhajituṁ **"ayaṁ padaṭṭhāno"**ti-ādi vuttaṁ. Tassattho—sabbesu viññeyyadhammesu yāthāvato asampaṭivedho lakkhaṇaṁ etissā avijjāyāti **sabbadhammayāthāva-asampaṭivedhalakkhaṇā,** avijjā, **tassā** avijjāya asubhe "subhan"ti-ādi **vipallāsā padaṭṭhānaṁ** āsannakāraṇaṁ. Vipallāse sati avijjā vattati uparūpari jāyati na hāyati, tasmā vipallāsā avijjāya padaṭṭhānaṁ āsannakāraṇaṁ bhavanti. Avijjāya vaṭṭamūlakattā taṁ ādiṁ katvā padaṭṭhānaṁ vibhattanti daṭṭhabbaṁ.

Taṇhāyapi vaṭṭamūlakattā tadanantaraṁ taṇhāya padaṭṭhānaṁ vibhajituṁ **"ajjhosānalakkhaṇā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **piyarūpaṁ sātarūpan**ti piyasabhāvaṁ sātasabhāvaṁ cakkhādidhammajātaṁ. Piyanīyasātanīye cakkhādike sati taṇhā vattati uparūpari jāyati, tasmā piyarūpaṁ sātarūpaṁ taṇhāya **padaṭṭhānaṁ** āsannakāraṇaṁ bhavati.

Adinnādāne sati lobho vattati, tasmā **adinnādānaṁ lobhassa padaṭṭhānaṁ** bhavati. Adinnādānañhi ekavāraṁ uppannampi anādīnavadassanato lobhassa āsannakāraṇaṁ bhavatveva.

Kesādīsu asubhesu pavattāyapi subhasaññāya nīlādivaṇṇa dīghādisaṇṭhāna hasanādibyañjanaggahaṇalakkhaṇattā cakkhundriyādīnaṁ **asaṁvaro subhasaññāya padaṭṭhānaṁ** bhavati.

Dukkhadukkhādīsu pavattāyapi sukhasaññāya sāsavaphassūpagamanalakkhaṇattā rūpādīsu **assādo sukhasaññāya padaṭṭhānaṁ.**

Rūpakkhandhādīsu aniccesu pavattāyapi niccasaññāya saṅkhatalakkhaṇānaṁ dhammānaṁ asamanupassanalakkaṇattā rūpakkhandhādīsu niccaggahaṇaṁ **viññāṇaṁ niccasaññāya padaṭṭhānaṁ.**

Aniccadukkhānattasaṅkhātesu khandhādīsu pavattāyapi attasaññāya aniccasaññādukkhasaññānaṁ asamanupassanalakkhaṇattā ahaṁmamādivasena pavatto **nāmakāyo attasaññāya padaṭṭhānaṁ.**

Evaṁ avijjādīnaṁ akusalapakkhānaṁ dhammānaṁ padaṭṭhānaṁ dassetvā idāni tappaṭipakkhānaṁ vijjādīnaṁ dhammānaṁ padaṭṭhānaṁ dassetuṁ **"sabbadhammasampaṭivedhalakkhaṇā"**ti-ādi vuttaṁ. Sabbesu ñeyyadhammesu pavattāya vijjāya sabbadhammasampaṭivedhalakkhaṇattā **sabbaṁ neyyaṁ vijjāya padaṭṭhānaṁ.**

Samathassa cittavikkhepasaṅkhāta-uddhaccapaṭisaṁharaṇasaṅkhātavikkhambhana lakkhaṇattā paṭibhāganimittabhūtā **asubhā samathassa padaṭṭhānaṁ.** Asubhāya hi taṇhāpaṭipakkhattā, taṇhāya ca abhāve samatho tiṭṭhatīti.

Adinnādānā veramaṇivasena pavattassa alobhassa icchāvacarapaṭisaṁharaṇalakkhaṇattā **adinnādānā veramaṇī alobhassa padaṭṭhānaṁ.**

Pāṇātipātā veramaṇivasena pavattassa adosassa abyāpajjalakkhaṇattā **pāṇātipātā veramaṇī adosassa padaṭṭhānaṁ.**

Sammāpaṭipattivasena pavattassa amohassa vatthu-avippaṭipattilakkhaṇattā **sammāpaṭipatti amohassapadaṭṭhānaṁ.**

Nibbidāvasena pavattāya subhasaññāya vinīlakavipubbakagahaṇalakkhaṇattā **nibbidā asubhasaññāya padaṭṭhānaṁ.** Nibbidāñāṇena hi anabhirati pavattati, anabhiratiyā ca asubhasaññā ṭhitāti.

Dukkhavedanāvasena pavattāya dukkhasaññāya sāsavaphassaparijānanalakkhaṇattā **vedanā dukkhasaññāya padaṭṭhānaṁ.**

Uppādavayavasena pavattāya aniccasaññāya saṅkhatalakkhaṇānaṁ dhammānaṁ samanupassanalakkhaṇattā **uppādavayā aniccasaññāya padaṭṭhānaṁ.** Uppādavayañhi samanupassitvā aniccasaññā pavattā.

Dhammamattasaññāvasena pavattāya anattasaññāya sabbadhamma-abhinivesalakkhaṇattā **dhammasaññā anattasaññāya padaṭṭhānaṁ.**

Kāmarāgassa rūpādipañcakāmaguṇārammaṇattā **pañca kāmaguṇā kāmarāgassa padaṭṭhānaṁ.**

Rūpasaṅkhāte kāye ārabbha pavattassa rūparāgassa cakkhādipañcindriyānaṁ anusārena pavattanato **pañcindriyāni rūpāni rūparāgassa padaṭṭhānaṁ.**

Bhavanikantivasena pavattassa **bhavarāgassa chaḷāyatanaṁ padaṭṭhānaṁ. Nibbattabhavānupassitā**ti "edisaṁ aniṭṭhaṁ rūpaṁ nibbattatu, edisaṁ iṭṭhaṁ rūpaṁ nibbattatu

edisī dukkhā vedanā mā nibbattatu, edisī sukhā vedanā nibbattatū”ti evamādinā pakārena pavattā rūpābhinandanā, **sā pañcannaṁ upādānakkhandhānaṁ padaṭṭhānaṁ.**

Kammassakataññāṇassa pubbenivāsānussatiñāṇānugatattā **pubbenivāsānussatiñāṇadassanaṁ kammassakataññāṇassa padaṭṭhānaṁ.**

Okappanaṁ lakkhaṇaṁ yassā saddhāyāti **okappanalakkhaṇā** saddhā. Adhimuttipaccupaṭṭhānaṁ yassā saddhāyāti **adhimuttipaccupaṭṭhānā** ca saddhā. Anāvilaṁ lakkhaṇaṁ yassa pasādassāti **anāvilalakkhaṇo** pasādo. Sampasīdanaṁ paccupaṭṭhānaṁ yassa pasādassāti **sampasīdanapaccupaṭṭhāno** ca pasādo. So pana pasādo saddhāya eva avatthāvisesoti veditabbo. **Aveccapasādo** abhipatthiyanalakkhaṇāya saddhāya padaṭṭhānaṁ, **okappanalakkhaṇā** saddā anāvilalakkhaṇassa pasādassa padaṭṭhānaṁ, catubbidhaṁ **sammappadhānaṁ** vīriyaṁ ārambhalakkhaṇassa vīriyassa padaṭṭhānaṁ, kāyādi**satipaṭṭhānaṁ** apilāpanalakkhaṇāya satiyā padaṭṭhānaṁ, jhānasahitassa samādhissa ekaggalakkhaṇattā vitakkādi**jhānāni** samādhissa padaṭṭhānaṁ, paññāya kiccapajānana-ārammaṇapajānanalakkhaṇattā **saccāni** paññāya padaṭṭhānaṁ.

“Yesaṁ avijjādīnaṁ padaṭṭhānāni ācariyena vibhattāni, te avijjādayo katamesaṁ dhammānaṁ padaṭṭhānānī”ti pucchitabbattā te avijjādayopi imesaṁ dhammānaṁ padaṭṭhānāti dassetuṁ **“aparo nayo”**ti-ādi vuttaṁ. **Avijjā** assādamanasikāralakkhaṇassa **ayonisomanasikārassa padaṭṭhānaṁ.** Avijjāya hi ādīnavacchādanato ayonisomanasikāro jātoti. Saccasammohanalakkhaṇā **avijjā** puññāpuññāneñjābhi**saṅkhārānaṁ padaṭṭhānaṁ,** punabbhavavirohanalakkhaṇā tebhūmakacetanā **saṅkhārā** vipāka**viññāṇassa padaṭṭhānaṁ, opapaccayika**saṅkhātena upapattibhavabhāvena **nibbattilakkhaṇaṁ** paṭisandhi**viññāṇaṁ nāmarūpassa padaṭṭhānaṁ,** nāmakāyarūpakāyasaṅghātalakkhaṇaṁ **nāmarūpaṁ chaḷāyatanassa padaṭṭhānaṁ** sahajātādipaccayabhāvato, cakkhādīnaṁ channaṁ indriyānaṁ pavattānaṁ lakkhaṇaṁ **chaḷāyatanaṁ** chabbidhassa **phassassa** yathākkamaṁ **padaṭṭhānaṁ** nissayādipaccayabhāvato, cakkhupasādarūpārammaṇaṁ cakkhuviññāṇādisannipātalakkhaṇo chabbidho **phasso,** taṁ **vedanāya** tena chabbidhena phassena sahajātāya chabbidhāya vedanāya yathākkamaṁ **padaṭṭhānaṁ** sahajātādipaccayabhāvato, iṭṭhānubhavana-aniṭṭhānubhavana-iṭṭhāniṭṭhānubhavanalakkhaṇā tividhā **vedanā,** taṁ **taṇhāya** tāya tividhāya vedanāya vasena

pavattāya taṇhāya **padaṭṭhānaṁ** upanissayādipaccayabhāvato, saparasantānesu ajjhosānalakkhaṇā **taṇhā,** taṁ **upādānassa** tāya taṇhāya vasena pavattassa catubbidhassa upādānassa **padaṭṭhānaṁ** upanissayādipaccayabhāvato. "So vedanāyā"ti ca "sā taṇhāyā"ti ca "sā upādānassā"ti ca pāṭhena bhavitabbaṁ, liṅgavipallāsaniddeso vā siyā.

Yaṁ upādānaṁ **opapaccayikaṁ** upapattikkhandhanibbattakaṁ, taṁ **upādānaṁ** duvidhassa **bhavassa padaṭṭhānaṁ.** Yo kammabhavo nāmakāyarūpakāyasambhavanalakkhaṇo, so kamma**bhavo jātiyā padaṭṭhānaṁ.** Yā upapattibhūtā jāti khandhapātubhāvalakkhaṇā, taṁ sā **jāti jarāya padaṭṭhānaṁ.** Yā jiṇṇajarā upadhikkhandhaparipākalakkhaṇā, taṁ sā jiṇṇa**jarā maraṇassa padaṭṭhānaṁ.** Yampi yassa sammutimaraṇaṁ jīvitindriyupacchedalakkhaṇaṁ, tampi tassa sammuti**maraṇaṁ sokassa padaṭṭhānaṁ.** Piyassa maraṇaṁ cintentassa yebhuyyena sokuppajjanato yo soko ñāti-ādipiyesu ussukkakārako, taṁ so **soko paridevassa padaṭṭhānaṁ.** Yo paridevo lālappakārako, taṁ so **paridevo** kāyika**dukkhassa padaṭṭhānaṁ.** Yaṁ kāyikaṁ dukkhaṁ kāyasampīḷanalakkhaṇaṁ, taṁ kāyikaṁ **dukkhaṁ domanassassa padaṭṭhānaṁ.** Yaṁ domanassaṁ cittasampīḷanalakkhaṇaṁ, taṁ **domanassaṁ upāyāsassa padaṭṭhanaṁ.** Yo upāyāso **odahanakārako** avadahanakārako, taṁ so **upāyāso bhavassa** upāyāsassa nissayasantānabhavassa **padaṭṭhānaṁ.**

Bhavassāti vuttabhavaṁ dassetuṁ **"idāmāni"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **bhavaṅgāni** kileso bhavassa aṅgaṁ kāraṇaṁ kammavaṭṭavipākavaṭṭāni bhavasaṅkhātāni aṅgāni avayavāni. Yadā paccuppannādikāle samaggāni nibbattāni bhavanti. Tadā so kilesavaṭṭakammavaṭṭavipākavaṭṭasaṅkhāto dhammasamūho "bhavassā"ti ettha bhavoti daṭṭhabbo. **Taṁ** bhavasaṅkhātaṁ kilesavaṭṭakammavaṭṭavipākavaṭṭattayaṁ **saṁsārassa padaṭṭhānaṁ** purimaṁ purimaṁ jātinipphannakilesādivaṭṭena saṁsārassa abbocchinnuppajjanato, yo ariyamaggo niyyānikalakkhaṇo, taṁ **so** ariyamaggo **nirodhassa** nibbānassa **padaṭṭhānaṁ** sampāpakahetubhāvato.

Bahussuto sabbasissādīnaṁ patiṭṭhānattā titthaṁ viyāti **titthaṁ.** Jānātīti **ñū,** titthaṁ ñūti **titthaññū,** titthaññuno bhāvo **titthaññutā,** sammāpayirupāsanā, sā **pītaññutāya padaṭṭhānaṁ.** Bahussutassa hi

sammāpayirupāsanāya dhammūpasañhitaṁ pāmojjaṁ jāyati, pāmojjena ca kammaṭṭhānabrūhanā jāyatīti sappāyadhammassavanena pītiṁ jānātīti **pītaññū,** pītaññuno bhāvo **pītaññutā,** kammaṭṭhānassa brūhanā, sā **pattaññutāya padaṭṭhānaṁ.** Kammaṭṭhānabrūhanāya hi bhāvanāpattajānanatā jāyatīti **pattaññutā.** Bhāvanāpattajānanatā **attaññutāya padaṭṭhānaṁ.** Bhāvanāpattajānanatāya hi pañcahi padhāniyaṅgehi samannāgatassa attano jānanatā jāyatīti **attaññutā pubbekatapuññatāya padaṭṭhānaṁ.**

Padhāniyaṅgesu samannāgatattajānanatāya hi pubbe puññakaraṇaṁ jātaṁ, **pubbekatapuññatā patirūpadesavāsassa padaṭṭhānaṁ.** Pubbe hi katena puññena patirūpadesavāso laddho, **patirūpadesavāso sappurisūpañissayassa padaṭṭhānaṁ.** Patirūpadesavāsena hi sappurisūpanissayo laddho, **sappurisūpanissayo attasammāpaṇidhānassa padaṭṭhānaṁ.** Sappurisūpanissayena hi attasammāpaṇidhānaṁ jātaṁ, **attasammāpaṇidhānaṁ sīlānaṁ padaṭṭhānaṁ.** Attasammāpaṇidhānena hi sīlāni sampatiṭṭhitāni, **sīlāni avippaṭisārassa padaṭṭhānaṁ.** Attani hi sampatiṭṭhitaṁ sīlaṁ paccavekkhantassa vippaṭisāro natthevāti, avippaṭisārena pāmojjaṁ jāyati, tasmā **avippaṭisāro pāmojjassa padaṭṭhānaṁ.** Pāmojjena pīti jāyati, tasmā **pāmojjaṁ pītiyā padaṭṭhānaṁ.** Pītiyā passaddhi jāyati, tasmā **pīti passaddhiyā padaṭṭhānaṁ.** Passaddhiyā sukhaṁ jāyati, tasmā **passaddhi sukhassa padaṭṭhānaṁ.** Sukhena samādhi jāyati, tasmā **sukhaṁ samādhissa padaṭṭhānaṁ.** Samādhinā yathābhūtañāṇadassanaṁ jāyati, tasmā **samādhi yathābhūtañāṇassa padaṭṭhānaṁ.** Yathābhūtañāṇadassanena nibbidāñāṇaṁ jāyati, tasmā **yathābhūtañāṇadassanaṁ nibbidāya padaṭṭhānaṁ.** Nibbidāya virāgo jāyati, tasmā **nibbidā virāgassa padaṭṭhānaṁ.** Virāgena vimutti jāyati, tasmā **virāgo vimuttiyā padaṭṭhānaṁ.** Vimuttiyā vimuttiñāṇadassanaṁ jāyati, tasmā **vimutti vimuttiñāṇadassanassa padaṭṭhānaṁ. Evaṁ** yathāvuttanayena **yo koci** dhammo upanissayo hoti, **yo koci** dhammo paccayo hoti, sabbo **so** dhammo attano paccayuppannassa dhammassa padaṭṭhānanti daṭṭhabbo.

"Upanissayadhammassa, paccayadhammassa vā paccayuppannadhammassa padaṭṭhānabhāvo kena saddahitabbo"ti vattabbattā **"tenāhā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tenā**ti yassa kassaci upanissayadhammassa, paccayadhammassa ca paccayuppannadhammassa

padaṭṭhānabhāvena āyasmā mahākaccāno "dhammaṁ deseti jino"ti-ādikaṁ[1] yaṁ vacanaṁ āha, tena vacanena tesaṁ upanissayadhammapaccayadhammānaṁ padaṭṭhānabhāvo saddahitabboti. "Yathāvutto padaṭṭhāno hāro paripuṇṇo kiṁ, udāhu añño niddhāretvā yojetabbo atthi kin"ti vattabbattā **"niyutto padaṭṭhāno hāro"**ti vuttaṁ. Idha pāḷiyaṁ avibhattampi yathālābhavasena padaṭṭhāno hāro nīharitvā yutto yujjitabbo, vibhajitabbanti vuttaṁ hoti.

Iti padaṭṭhānahāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathāṭīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahetabboti.

---

5. Lakkhaṇahāravibhaṅgavibhāvanā

23. Yena yena saṁvaṇṇanāvisesabhūtena padaṭṭhānavibhaṅgena avijjādīnaṁ padaṭṭhānāni vibhattāni, so saṁvaṇṇanāvisesabhūto padaṭṭhānahāravibhaṅgo paripuṇṇo, "katamo lakkhaṇahāravibhaṅgo"ti pucchitabbattā **"tattha katamo lakkhaṇo hāro"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tattha-**saddassa attho vuttova. **Katamo** saṁvaṇṇanāviseso **lakkhaṇo hāro** lakkhaṇahāravibhaṅgoti pucchati. "Vuttamhi ekadhamme"ti-ādiniddesassa idāni mayā vuccamāno "ye dhammā"ti-ādiko vitthārasaṁvaṇṇanāviseso lakkhaṇo hāro lakkhaṇahāravibhaṅgo nāmāti viññeyyoti. Tena vuttaṁ "tattha katamo lakkhaṇo hāroti-ādi lakkhaṇahāravibhaṅgo nāmā"ti[1]. Ayaṁ idāni vuccamāno vitthārabhūto lakkhaṇo hāro piṭakattaye desitesu dhammesu kiṁ nāma lakkhitabbaṁ dhammaṁ lakkhīyatīti pucchitvā pucchite lakkhaṇahāravicaye dhamme saṅkhepena dassetuṁ **"ye dhammā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **ye dhammā**ti ye samūhā dhammā. **Ekalakkhaṇā**ti samānalakkhaṇā. **Tesaṁ dhammānan**ti samānalakkhaṇānaṁ tesaṁ samūhadhammānaṁ, niddhāraṇe cetaṁ. **Ekasmiṁ dhamme**ti

---

1. Netti-Ṭṭha 94 piṭṭhe.

samānalakkhaṇe ekasmiṁ dhamme, pāḷiyaṁ bhagavatā vutte sati vuttadhammato avasiṭṭhasamānalakkhaṇā dhammā samānalakkhaṇena vuttā bhavantīti attho.

Lakkhaṇahāravisaye dhamme vitthārato imasmiṁ dhamme vutte ime samānalakkhaṇā dhammāpi vuttā bhavantīti niyametvā dassetuṁ **"yathā kiṁ bhave"**ti-ādimāha. Tassattho—**yathā** yena pakārena vuttā bhavanti, so pakāro kiṁ bhaveti pucchati. **Yathā** yena pakārena vuttā bhavanti, so pakāro samānalakkhaṇāti bhāvo bhaveti attho. Kinti bhagavā āha? "Cakkhuṁ bhikkhave"ti-ādiṁ bhagavā āha. "Cakkhuṁ bhikkhave anavaṭṭhitan"ti-ādimhi vutte "sotaṁ bhikkhave anavaṭṭhitan"ti-ādivacanampi vuttameva bhavati.

"Anavaṭṭhitādilakkhaṇena samānalakkhaṇattā vā ajjhattikāyatanabhāvena samānalakkhaṇattā vāti āyatanavaseneva ekalakkhaṇaṁ vattabban"ti vattabbattā khandhavasenapi ekalakkhaṇaṁ dassetuṁ **"yathā cāhā"**ti-ādi vuttaṁ. "Atīte rādha rūpe anapekkho hoti, anāgataṁ rūpaṁ mā abhinandi, paccuppannassa rūpassa nibbidāya virāgāya nirodhāya cāgāya paṭinissaggāya paṭipajjā"ti vutte "atītāya rādha vedanāya anapekkho hoti, anāgataṁ vedanaṁ mā abhinandi, paccuppannāya vedanāya nibbidāya virāgāya nirodhāya cāgāya paṭinissaggāya paṭipajjā"ti-ādi vuttaṁ bhave.

"Anapekkhanīyalakkhaṇena samānalakkhaṇattā vā khandhalakkhaṇena samānalakkhaṇattā vāti khandhāyatanavaseneva ekalakkhaṇadhammā vattabbā"ti vattabbattā satipaṭṭhānavasenāpi vattabbāti dassetuṁ **"yathāhā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **yathā** yena ekalakkhaṇattena ca bhagavā āha, tathā ca tena ekalakkhaṇattena ca avuttāpi dhammā vuttā bhavantīti attho. Ye vipassakā puggalā pañcasu khandhesu niccaṁ susamāraddhā niccaṁ kāyagatāsatiṁ bhāventi, **te** vipassakā **akiccaṁ** subhasukhādikaṁ, kasivāṇijjādikammaṁ vā na sevanti, **kicce** asubhāsukhādike, kāyādike vā sātaccakārino hontīti bhagavā āhāti yojanā.

Itisaddassa cettha ekassa lopo. **Iti** vaṁ "yesañcā"ti-ādigāthāya kesādike kāye gatāya pavattāya satiyā bhagavatā

sarūpena vuttāya vijjamānāya tadavasesā vedanāgatā sati ca cittagatā sati ca dhammagatā sati ca satipaṭṭhānabhāvena ekalakkhaṇattena vuttā bhavantīti saṅkhepato niccaṁ susamāraddhā niccaṁ vedanāgatā sati ca -pa- niccaṁ cittagatā sati ca -pa- niccaṁ dhammagatā satīti vattabbāti.

"Satipaṭṭhānavaseneva ekalakkhaṇā dhammā vattabbā"ti vattabbattā **"tathā yaṁ kiñcī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **yaṁ kiñci** rūpāyatanaṁ cakkhuviññāṇena diṭṭhaṁ, **yaṁ kiñci** saddāyatanaṁ sotaviññāṇena sutaṁ, **yaṁ kiñci** gandharasaphoṭṭhabbāyatanaṁ ghānaviññāṇādittayena viññāṇena mutaṁ, **iti** evaṁ diṭṭhādittaye bhagavatā sarūpena vutte sati tadavasesaṁ yaṁ kiñci viññātaṁ dhammārammaṇapariyāpannaṁ rūpaṁ bhagavatā ālambitabbabhāvena ekalakkhaṇattā vuttaṁ bhavatīti attho. Atha vā **yaṁ kiñci** rūpāyatanaṁ diṭṭhaṁ bhagavatā vuttaṁ, tasmiṁ vutte sati tadavasesaṁ sutādikampi vuttaṁ hotīti-ādi-attho visuṁ visuṁ yojetabbo. Tena vuttaṁ **"diṭṭhaṁ vā sutaṁ vā mutaṁ vā"**ti.

"Kāyagatāya satiyā vuttāya tadavasesā vedanāgatāsati-ādayoyeva vattabbā"ti pucchitabbattā sattatiṁsa bodhipakkhiyadhammāpi vuttā bhavantīti dassetuṁ **"yathā cāha bhagavā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **yathā** yena niyyānikalakkhaṇena ekalakkhaṇattena ca bhagavā āha, tathā tena ekalakkhaṇattena ca bhagavā āha, tathā tena ekalakkhaṇattena ca vuttā bhavantīti attho. **"Tasmā** abhijjhādomanassena abhibhūtattā **iha** mama sāsane bhikkhu tvaṁ ātāpī sampajāno satimā hutvā loke abhijjhādomanassaṁ tadaṅgappahānena vā vikkhambhanappahānena vā **vineyya** vinayitvā **kāye** kesādirūpakāye **kāyānupassī** kesādirūpakāyānupassī hutvā viharāhī"ti bhagavatā vutte sati "tasmātiha tvaṁ bhikkhu vedanāsu vedanānupassī viharāhi ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhijjhādomanassaṁ, tasmātiha tvaṁ bhikkhu citte cittānupassī viharāhi -pa- domanassaṁ, tasmātiha tvaṁ bhikkhu dhammesu dhammānupassī viharāhi -pa- domanassanti vuttaṁ bhavatīti saṅkhepattho veditabbo. Vitthārattho pana **aṭṭhakathāyaṁ**[1] bahudhā vuttoti amhehi na vitthārito.

---

1. Netti-Ṭṭha 95 piṭṭhe.

"Ekasmiṁ satipaṭṭhāne vutte kasmā cattāro satipaṭṭhānā vuttā bhaveyyun"ti vattabbattā **"ātāpīti vīriyindriyan"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **"ātāpī"**ti iminā padena kāyavedanācittadhammesu pavattaṁ vīriyindriyaṁ vuttaṁ. **"Sampajāno"**ti padena kāyavedanācittadhammesu pavattaṁ paññindriyaṁ vuttaṁ. **"Satimā"**ti padena kāyavedanācittadhammesu pavattaṁ satindriyaṁ vuttaṁ. **"Vineyya loke abhijjhādomanassan"**ti padena kāyavedanācittadhammesu pavattaṁ samādhindriyaṁ vuttaṁ, na kāyeyeva pavattaṁ. **Evaṁ** pakārena kāye **kāyānupassino** yogāvacarassa cattāro satipaṭṭhānā bhāvanāpāripūriṁ gacchantīti ce vadeyya, evaṁ sati catunnaṁ vīriyapaññāsatisamādhīnaṁ indriyānaṁ catunnaṁ satipaṭṭhānānaṁ sādhakabhāvena ekalakkhaṇattā samānalakkhaṇattā pāripūriṁ gacchantīti yojanā. Tena vuttaṁ **aṭṭhakathāyaṁ** "catusatipaṭṭhānasādhane imesaṁ indriyānaṁ sabhāvabhedābhāvato samānalakkhaṇattā"ti[1].

24. "Evaṁ vuttepi cattāro satipaṭṭhānāyeva vattabbā bhaveyyuṁ, kathaṁ sattatiṁsa bodhipakkhiyadhammā vattabbā"ti vattabbattā **"catūsu satipaṭṭhānesū"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha catūsu satipaṭṭhānesu yena yogāvacarena bhāviyamānesu tassa yogāvacarassa cattāro sammappadhānā bhāvanāpāripūriṁ gacchanti. Evaṁ sesesupi yojanā kātabbā. Catunnaṁ saccānaṁ bujjhanaṁ **bodhaṁ,** ariyamaggañāṇaṁ, bodhaṁ gacchantīti **bodhaṅgamā.** Bodhassa ariyamaggañāṇassa pakkhe bhavāti **bodhipakkhiyā.**

"Kusalāyeva dhammā ekalakkhaṇabhāvena nīharitā kiṁ, udāhu akusalāpi dhammā"ti pucchitabbattā **"evaṁ akusalāpī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha kusalā dhammā ekalakkhaṇattena niddhāritā yathā, evaṁ akusalāpi dhammā ekalakkhaṇattena niddhāritabbāyevāti attho. "Kathaṁ niddhāretabbā"ti pucchitabbattā pahānekaṭṭhabhāvena niddhāretabbāti dassento **"ekalakkhaṇattā pahānaṁ abbhatthaṁ gacchantī"**ti āha. Tattha **ekalakkhaṇattā**ti pahānekaṭṭhabhāvena samānalakkhaṇattā. "Katamaṁ pahānaṁ abbhatthaṁ gacchantī"ti pucchitabbattā **"catūsu satipaṭṭhānesū"**ti-ādi vuttaṁ.

---

1. Netti-Ṭṭha 97 piṭṭhe.

Tattha **catūsu -pa- pariññaṁ gacchantī**ti kāyāgatāsatipaṭṭhāne yogāvacarena bhāviyamāne sati tena yogāvacarena asubhe kesādike rūpakāye "subhan"ti vipallāso pahīyati, assa yogāvacarassa kabaḷīkārāhāro pariññaṁ gacchati, "āhārasamudayā rūpasamudayo"ti[1] vuttattā rūpakāye chandarāgaṁ pajahantassa tassa samudaye kabaḷīkārāhārepi chandarāgo pahīyatīti attho. Vedanāgatāsatipaṭṭhāne bhāviyamāne sati dukkhe "sukhan"ti vipallāso pahīyati, assa yogāvacarassa phasāhāro pariññāṁ gacchati, "phassapaccayā vedanā"ti[2] vuttattā vedanāya chandarāgaṁ pajahantassa tassa paccaye phassāhāre chandarāgo pahīyati. Cittagatāsatipaṭṭhāne bhāviyamāne anicce "niccan"ti vipallāso pahīyati, assa yogāvacarassa viññāṇāhāro pariññaṁ gacchati. Dhammagatāsatipaṭṭhāne bhāviyamāne anattani "attā"ti vipallāso pahīyati, assa yogāvacarassa manosañcetanāhāro pariññaṁ gacchatīti visuṁ visuṁ yojetvā ekekasmiṁ pahātabbe vutte tadavasesā pahātabbā vuttā bhavanti pahātabbabhāvena ekalakkhaṇattāti attho gahetabbo.

"Āhārā cassa pariññaṁ gacchantī"ti vacane āhāresu pavattā kāmarāgadosamohā byatīkatā hontīti attho gahito. Kabaḷīkārāhārañhi ārabbha pavatte kāmarāge vijjamāne kabaḷīkārāhārassa vijānanā nattheva, tasmiṁ kāmarāge pana pahīne parijānanā bhavatīti. Sesāhārajānanampi eseva nayo. Yassa yogāvacarassa satipaṭṭhānā bhāvitā, vipallāsā pahīnā, āhāraparijānanā uppannā, so yogāvacaro upādānehi anupādāno bhavati. Subhasaññite hi kāye kāmupādānaṁ visesena bhavatīti subhasaññito kāyo kāmupādānassa vatthu, kāyagatāya satiyā anusaritabbo asubhasaññito kesādi kāmupādānassa vatthu na hotveva. Sukhavedanāya asādavasena diṭṭhupādānaṁ bhavatīti sukhasaññitā vedanā diṭṭhupādānassa vatthu, vedanāgatāya pana satiyā anupassitabbā vedanā diṭṭhupādānassa vatthu na hotveva. "Cittaṁ niccan"ti diṭṭhigahaṇavasena tassa tassa attano sīlavatavasena parisuddhīti parāmasanaṁ hotīti cittaṁ

---

1. Saṁ 2. 48, 51 piṭṭhesu.
2. Ma 3. 109; Saṁ 1. 243, 296; Vi 3. 1; Khu 1. 77; Abhi 2. 142 piṭṭhesu.

sīlabbatupādānassa vatthu, cittagatāya pana satiyā anupassitabbaṁ cittaṁ sīlabbatupādānassa vatthu na hotveva. Dhamme nāmarūpaparicchedena yathābhūtaṁ apassantassa dhammesu attābhiniveso hotīti dhammā attavādupādānassa vatthu, dhammagatāya pana satiyā anupassitabbā dhammā attavādupādānassa vatthu na honti eva. Tasmā catūsu satipaṭṭhānesu bhāviyamānesu upādānehi anupādāno bhavatīti vuttanti adhippāyo gahetabbo.

"Yena yogāvacarena satipaṭṭhānā bhāvitā, so yogāvacaro upādānehiyeva anupādāno bhavatī"ti pucchitabbattā yogādīhipi visaṁyutto bhavatīti dassetuṁ **"yogehi ca visaṁyutto"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **yogehi cā**ti kāmayogabhavayogadiṭṭhiyoga-avijjāyogehi ca. **Visaṁyutto**ti tadaṅgappahānavikkhambhanappahānasamucchedappahānavasena vigato, vimutto ca bhavatīti attho. Subhasaññito hi rupakāyo kāmarāgassa vatthu hoti, kāyagatāya pana satiyā anupassitabbo kāyo kāmarāgassa vatthu na hotveva. "Sukho"ti vā "sukhahetū"ti vā gahaṇīyo bhavo bhavarāgassa vatthu hoti, vedanāgatāya pana satiyā anupassitabbo bhavo bhavarāgassa vatthu na hoti. "Attā"ti abhinivisitabbaṁ cittaṁ diṭṭhiyogassa vatthu hoti, cittagatāya pana satiyā anupassitabbaṁ cittaṁ diṭṭhiyogassa vatthu na hoti. Vinibbhogassa dukkarattā, dhammānaṁ dhammamattatāya ca duppaṭivijjhattā avinibbhujitabbā, dhammamattatāya appaṭivijjhitabbā dhammā avijjāyogassa vatthu honti, dhammagatāya pana satiyā anupassitabbā dhammā avijjāyogassa vatthu na honti. Tasmā catusatipaṭṭhānānupassako **"yogehi ca visaṁyutto"**ti vutto. Ayaṁ nayo **āsavehi ca anāsavo bhavati, oghehi ca nitthiṇṇo bhavatī**ti etthāpi yojetabbo.

Ganthehi ca vippayutto bhavatīti ettha pana subhasaññito rūpakāyo abhijjhākāyaganthassa vatthu, kāyagatāya pana satiyā anupassitabbo rūpakāyo abhijjhākāyaganthassa vatthu na hoti. Dukkhadukkhavipariṇāmadukkhasaṅkhāradukkhabhūtā vedanā byāpādakāyaganthassa vatthu honti, tena vuttaṁ "dukkhāya vedanāya paṭighānusayo anusetī"ti[1].

1. Ma 1. 377 piṭṭhe.

Vedanāgatāya pana satiyā anupassitabbā vedanā byāpādakāyaganthassa vatthu na hoti. "Cittaṁ niccan"ti abhinivesavasena sassatassa "attano sīlena suddhi, vatena suddhī"ti parāmasanaṁ hoti, tasmā "niccan"ti gahitaṁ cittaṁ sīlabbataparāmāsakāyaganthassa vatthu, cittagatāya pana satiyā anupassitabbaṁ cittaṁ sīlabbataparāmāsassa vatthu na hoti. Dhammānaṁ sappaccayanāmarūpasabhāvassa adassanato bhavadiṭṭhivibhavadiṭṭhi hoti, tasmā "idaṁ saccan"ti abhinivisitabbā dhammā idaṁsaccābhinivesakāyaganthassa vatthu, dhammagatāya pana satiyā anupassitabbā dhammā idaṁsaccābhinivesakāyaganthassa vatthu na honti, tasmā catusatipaṭṭhānānupassako "ganthehi ca vippayutto"ti vutto.

Subhasaññito ca kāyo rāgasallassa vatthu, kāyagatāya pana satiyā anupassitabbo kāyo rāgasallassa vatthu na hoti. Sukhasaññitāya vedanāya doso hoti, tasmā vedanā dosasallassa vatthu, vedanāgatāya pana satiyā anupassitabbā vedanā dosasallassa vatthu na hoti. "Cittaṁ attā"ti gahetvā "attā seyyo"ti-ādivasena pavattassa mānasallassa cittaṁ vatthu, cittagatāya pana satiyā anupassitabbaṁ cittaṁ mānasallassa vatthu na hoti. Dhammānaṁ sappaccayanāmarūpasabhāvassa ajānanato dhammā mohasallassa vatthu, dhammagatāya pana satiyā anupassitabbā dhammā mohasallassa vatthu na honti, tasmā catusatipaṭṭhānānupassako **"sallehi ca visallo bhavatī"**ti vutto.

"Āhārā cassa pariññaṁ gacchantī"ti ācariyena vuttaṁ, "kiṁ pana āhārāva assa yogāvacarassa pariññaṁ gacchanti, udāhu aññepī"ti pucchitabbattā viññāṇaṭṭhitiyo ca assa yogāvacarassa pariññaṁ gacchantīti dassetuṁ **"viññāṇaṭṭhitiyo cassa pariññaṁ gacchantī"**ti vuttaṁ. Yena yogāvacarena cattāro satipaṭṭhānā bhāvitā, tassa yogāvacarassa kāyavedanācittadhammāva pariññaṁ gaccheyyuṁ, na viññāṇaṭṭhitiyoti ce vadeyya kāyānupassanādīhi ca kāyavedanācittadhammesu pariññātesu saññāyapi pariññātabbabhāvato. Sā hi vedanācittasaṅkhātena dhammesu pariññātesu avinābhāvato pariññātāvāti.

Yena cattāro satipaṭṭhānā bhāvitā, so yogāvacaro upādānehi anupādāno ca, yogehi visaṁyutto ca, khandhehi vippayutto ca, āsavehi anāsavo ca, oghehi nitthiṇṇo ca, sallehi visallo ca bhavatīti vutto, "kiṁ pana tathāvidhova hoti, udāhu aññathāpī"ti pucchitabbattā agatimpi na gacchatīti dassento **"agatigamanehi ca na agatiṁ gacchatī"**ti āha. Subhādisaññite rūpakāye apekkhamāno puggalo chandāgatiṁ gacchatīti subhādisaññito rūpakāyo visesato chandāgatiyā vatthu hoti, kāyānupassanāsatipaṭṭhānena pana anupassitabbo assāsapassāsādiko kāyo chandāgatiyā vatthu na hoti, tasmā kāyānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanaṁ bhāvento puggalo chandāgatiṁ na gacchati. Sukhavedanassādavasena vedayamāno tadabhāvena byāpādaṁ āgacchatīti sukhavedanā dosāgatiyā vatthu hoti, vedanānupassanāsatipaṭṭhānena pana anupassitabbā vedanā dosāgatiyā vatthu na hoti, tasmā vedanāsati paṭṭhānabhāvanaṁ bhāvento puggalo dosāgatiṁ na gacchati. Santatighanavasena "niccaṁ, dhuvan"ti gahitaṁ cittaṁ mohassa vatthu hoti, cittānupassanāsatipaṭṭhānena pana anupassitabbaṁ cittaṁ mohassa vatthu na hoti, tasmā cittānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanaṁ bhāvento puggalo dosāgatiṁ na gacchati. Vibhajitvā dhammasabhāvaṁ ajānantassa bhayaṁ jāyatīti vibhajitvā ajāniyasabhāvā dhammā bhayassa vatthu honti, dhammānupassanāsatipaṭṭhānena pana anupassitabbā vibhajitvā jānitabbā dhammā rāgassa vatthu na honti, tasmā dhammānupassanāsatipaṭṭhānabhāvanaṁ bhāvento puggalo bhayāgatiṁ na gacchati. Evaṁ pahātabbabhāvena ekalakkhaṇe akusalepi dhamme nīharitvā idāni nigametuṁ **"evaṁ akusalāpi dhammā ekalakkhaṇattā pahānaṁ abbhatthaṁ gacchantī"**ti puna vuttaṁ.

Bhāvetabbesu dhammesu ekadesesu vutte tadavasesāpi bhāvetabbā dhammā ekalakkhaṇattā nīharitvā vattabbā, pahātabbesupi dhammesu ekadese vutte tadavasesāpi dhammā pahātabbā ekalakkhaṇattā nīharitvā vattabbāti ācariyena vuttā, amhehi ca ñātā, "aññathāpi yadi vattabbā siyuṁ, tepi vadathā"ti vattabbabhāvato aññenapi pariyāyena lakkhaṇahārassa udāharaṇāni dassetuṁ **"yattha vā panā"**ti-ādi

vuttaṁ. Tattha **yattha** yassaṁ rūpekadesadesanāyaṁ **rūpindriyaṁ** ruppanalakkhaṇaṁ cakkhundriyādijīvitindriyapariyosānaṁ aṭṭhavidhaṁ indriyaṁ rūpekadesaṁ bhagavatā desitaṁ. **Tattheva** tassaṁ rūpekadesadesanāyaṁ **rūpadhātu** ruppanalakkhaṇā cakkhudhātādiphoṭṭhabbadhātupariyosānā dasavidhā rūpadhātu ruppanalakkhaṇena ekalakkhaṇattā desitā. Sabbo **rūpakkhandho** ca desito. **Rūpāyatanaṁ** ruppanalakkhaṇaṁ cakkhāyatanādiphoṭṭhabbāyatanapariyosānaṁ dasavidhaṁ āyatanaṁ ruppanalakkhaṇena ekalakkhaṇattā bhagavatā desitaṁ.

Yattha vā pana yassaṁ vedanekadesadesanāyaṁ sukhā vedanā bhagavatā desitā, **tattha** tassaṁ vedanekadesadesanāyaṁ **sukhindriyañca** desitaṁ, **somanassindriyañca** desitaṁ, **dukkhasamudayo ariyasaccañca** desitaṁ sukhavedanābhāvena ekalakkhaṇattā. **Yattha vā pana** yassaṁ vedanekadesadesanāyaṁ dukkhā vedanā bhagavatā desitā, **tattha** tassaṁ vedanekadesadesanāyaṁ **dukkhindriyañca** desitaṁ **domanassindriyañca** desitaṁ, **dukkhaṁ ariyasaccañca** desitaṁ dukkhavedanābhāvena ekalakkhaṇattā. **Yattha vā pana** yassaṁ vedanekadesadesanāyaṁ adukkhamasukhā vedanā bhagavatā desitā, **tattha** tassaṁ vedanekadesadesanāyaṁ **upekkhindriyañca** desitaṁ **sabbo paṭiccasamuppādo ca** desitoti yojanā kātabbā.

Yassaṁ desanāyaṁ adukkhamasukhā vedanā desitā, tassaṁ desanāyaṁ upekkhindriyaṁ desitaṁ hotu samānalakkhaṇattā, "kena paṭiccasamuppādo desito bhaveyyā"ti vattabbabhāvato **"kena kāraṇenā"**ti pucchitvā kāraṇaṁ dassetuṁ **"adukkhamasukhāyā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha adukkhamasukhāya vedanāya **hi** yasmā avijjā anuseti, tasmā avijjā desitā hoti. Avijjāya ca desitāya avijjāmūlako sabbopi paṭiccasamuppādo "avijjāpaccayā saṅkhārā -pa- dukkhakkhandhassa samudayo hotī"ti desitova hotīti adhippāyo daṭṭhabbo.

"Avijjāpaccayā saṅkhārā -pa- samudayo hotī"ti anulomavasena pavatto yo paṭiccasamuppādo desitoti ācariyena vutto, "yadi tathā pavatto so ca paṭiccasamuppādo desito, evaṁ sati sabbo ca paṭiccasamuppādo desito"ti na vattabboti codanaṁ manasi katvā **"so cā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha yo ca anulomavasena pavatto, **so ca sarāgasadosasamohasaṁkilesapakkhena hātabbo.** Yo

ca paṭilomavasena "avijjāya tveva asesavirāganirodhā saṅkhāranirodho"ti-ādiko pavatto, **so ca vītarāgavītadosavītamoha-ariyadhammehi hātabbo.** Yo ca anulomapaṭilomavasena pavatto, so ca tadubhayehi hātabbo. Tasmā "sabbo ca paṭiccasamuppādo desito"ti vattabbovāti adhippāyo gahetabbo.

"Ye dhammā ekalakkhaṇā, tesaṁ dhammānaṁ ekasmiṁ dhamme vutte avasiṭṭhā dhammā vuttā bhavantī'ti-ādinā[1] ācariyena yā lakkhaṇahārayojanā vuttā, sāva kātabbā, na aññathā kātabbā"ti pucchitabbabhāvato aññathāpi lakkhaṇahārayojanā kātabbāyevāti dassetuṁ **"evaṁ ye dhammā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **ye** pathavī-ādayo rūpa**dhammā, ye** phassādayo arūpa**dhammā** sandhāraṇādi**kiccato** saṁghaṭṭanādi**kiccato** ekalakkhaṇā, **tesaṁ** rūpārūpa**dhammānaṁ** ekasmiṁ dhamme vutte avasiṭṭhā rūpārūpa **dhammā** vuttā bhavanti. **Ye** pathavī-ādayo rūpa**dhammā, ye** phassādayo arūpa**dhammā** kakkhaḷādi**lakkhaṇato** phusanādi**lakkhaṇato** ekalakkhaṇā, **tesaṁ** rūpārūpa**dhammānaṁ** ekasmiṁ dhamme vutte avasiṭṭhā rūpārūpa**dhammā** vuttā bhavanti. **Ye** dhammā ruppana**sāmaññato** namana**sāmaññato** aniccādi**sāmaññato** vā khandhāyatanādi**sāmaññato** vā ekalakkhaṇā, **tesaṁ** saṅkhata**dhammānaṁ** ekasmiṁ saṅkhatadhamme vutte avasiṭṭhā dhammā vuttā bhavanti. **Ye** saṅkhata**dhammā** bhaṅguppādato saṅkhatato **cutūpapātato** samānanirodhuppādasaṅkhatato vā **cutūpapātato** ekalakkhaṇā, **tesaṁ** saṅkhata**dhammānaṁ** ekasmiṁ saṅkhatadhamme vutte avasiṭṭhā saṅkhatadhammā vuttā bhavantīti atthayojanā kātabbā.

Kiccato ca lakkhaṇato cāti-ādīsu **ca**-saddena sahacaraṇasamānahetutādayo saṅgahitāti daṭṭhabbā. Sahacaraṇādīsu ca yaṁ vattabbaṁ, taṁ "nānattakāyanānattasaññino[2], nānattasaññānaṁ amanasikārā"ti-ādīsu[3] sahacāritāya saññāsahagatā dhammā niddhāritāti-ādinā vuttameva.

"Ekasmiṁ dhamme sarūpato vutte ekalakkhaṇādito avasiṭṭhadhammānampi vuttabhāvo kena amhehi jānitabbo saddahitabbo"ti vattabbabhāvato

1. Khu 10. 26 piṭṭhe. 2. Dī 3. 218, 241, 252; Aṁ 3. 201 piṭṭhesu. 3. Ma 1. 218 piṭṭhe.

"tenā"ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tena** avasiṭṭhadhammānampi vuttabhāvena "vuttamhi ekadhamme"ti-ādikaṁ yaṁ vacanaṁ āyasmā mahākaccāno āha, tena vacanena tumhehi avasiṭṭhānampi vuttabhāvo jānitabbo saddahitabboti vuttaṁ hoti.

"Ettāvatā ca lakkhaṇahāro paripuṇṇo, añño niyutto natthī"ti vattabbattā **"niyutto lakkhaṇo hāro"**ti vuttaṁ. Tattha yassaṁ pāḷiyaṁ ekasmiṁ dhamme vutte avasiṭṭhadhammāpi yena lakkhaṇahārena niddhāritā, tassaṁ pāḷiyaṁ so lakkhaṇo hāro **niyutto** niddhāretvā yojitoti attho daṭṭhabboti.

Iti lakkhaṇahāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathāṭīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahetabboti.

---

6. Catubyūhahāravibhaṅgavibhāvanā

25. Yena yena saṁvaṇṇanāvisesabhūtena lakkhaṇahāravibhaṅgena suttatthehi samānatthā vibhattā, so saṁvaṇṇanāvisesabhūto lakkhaṇahāravibhāṅgo paripuṇṇo, "katamo catubyūhahāravibhaṅgo"ti pucchitabbattā **"tattha katamo catubyūho hāro"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tesu niddiṭṭhesu soḷasasu desanāhārādīsu. **Katamo**ti katamo saṁvaṇṇanāviseso catubyūho hāro catubyūhahāravibhaṅgo nāmāti viññeyyo. Tena vuttaṁ "tattha katamo catubyūho hāroti catubyūhahāravibhaṅgo"ti[1]. "Iminā catubyūhahārena katamassa neruttādayo gavesitabbā"ti pucchitabbattā **"byañjanenā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **byañjanenā**ti catubyūhahārassa suttassa visesato byañjanavicayabhāvato "byañjanā"ti vohāritena iminā catubyūhahārena suttassa neruttañca, suttassa adhippāyo ca, suttassa nidānañca, suttassa pubbāparasandhi ca saṁvaṇṇentehi gavesitabboti attho.

---

1. Netti-Ṭṭha 99 piṭṭhe.

"Catubyūhahārena gavesitabbesu neruttādīsu katamaṁ suttassa gavesitabbaṁ neruttan"ti pucchitabbattā **"tattha katamaṁ neruttan"**ti-ādi vuttaṁ. Tassattho—**tattha** tesu iminā catubyūhahārena gavesitabbesu neruttādīsu katamaṁ suttassa **neruttaṁ** nibbacanaṁ nāmāti ce puccheyya? Suttassa yā **nirutti** niddhāretvā vuttā sabhāvapaññatti gavesitabbā, idaṁ sabhāvaniruttibhūtaṁ nibbacanaṁ neruttaṁ nāmāti. "Yā nirutti neruttaṁ nāmāti vuttā, kā pana sā niruttī"ti pucchitabbattā **"padasaṁhitā"**ti vuttaṁ. Padesu saṁhitā yuttā **padasaṁhitā.** Yathā yathā suttattho vattabbo, tathā tathā yā sabhāvanirutti pavattā, sā pavattā sabhāvaniruttiyeva nirutti nāmāti yojanā. "Kā pana sā sabhāvaniruttī"ti pucchitabbattā ca **"yaṁ dhammānaṁ nāmaso ñāṇan"**ti vuttaṁ. **Yaṁ** yāya kāraṇabhūtāya nāma paññattiyā **dhammānaṁ** neyyānaṁ **nāmaso** pathavīnāmādinā vā phassanāmādinā vā khandhanāmādinā vā vividhena nāmena atthadhammādīsu kusalassa puggalassa ñāṇaṁ pavattati, sā kāraṇabhūtā nāmapaññatti sabhāvanirutti nāmāti attho. **Yan**ti ca liṅgavipallāso, yāyāti attho. "Liṅgapakatidhammānaṁ nāmaso pavattamānaṁ ñāṇaṁ vivaritvā kathehī"ti vattabbattā **"yadā hī"**ti-ādi vuttaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "yadā hi bhikkhūti-ādinā 'dhammānaṁ nāmaso ñāṇan'ti padassa atthaṁ vivaratī"ti[1] vuttaṁ. Tassattho aṭṭhakathāyaṁ vibhajitvā vuttovāti na vicārito.

26. Neruttaṁ ācariyena vibhattaṁ, amhehi ca ñātaṁ "katamo sutte gavesitabbo bhagavato adhippāyo"ti pucchitabbattā **"tattha katamo adhippāyo"**ti-ādi vuttaṁ. tassattho pākaṭo. Apica **"dhammo have rakkhatī"**ti-ādīsu yena puggalena attanā rakkhitena dhammena rakkhitabbabhāvo icchito, so dhammaṁ rakkhissatīti bhagavato adhippāyo. Yo puggalo duggatito muccitukāmo, so dhammaṁ rakkhissatīti bhagavato adhippāyo.

Coro yathā sandhimukhe gahitoti-ādīsu yo coro ghātanato muccitukāmo, so corakammaṁ na karissatīti bhagavato adhippāyo. Yo puggalo apāyādidukkhato muccitukāmo, so pāpakammaṁ na karissatīti bhagavato adhippāyo.

---

1. Netti-Ṭṭha 99 piṭṭhe.

Sukhakāmānīti-ādīsu ye puggalā sukhaṁ icchanti, te parahiṁsanato vivajjissantīti bhagavato adhippāyo.

Middhī yadā hoti mahagghaso cāti-ādīsu ye puggalā punappunaṁ pavattamānajātijarāmaraṇato muccitukāmā, te bhojane mattaññuno bhavissanti, santuṭṭhā bhavissanti, suddhājīvā bhavissanti, pātimokkhasaṁvarasīlasampannā bhavissanti, atandino bhavissanti, vipassakā bhavissanti, **sagāravā** sappatissā bhavissantīti bhagavato adhippāyo.

Appamādo amatapadanti-ādīsu ye puggalā maccuno bhāyanti, nibbānamicchanti, te puggalā dānasīlabhāvanākammesu appamattā bhavissantīti bhagavato adhippāyo.

27. Sutte gavesitabbo adhippāyo ācariyena vibhatto, amhehi ca viññāto, "katamaṁ suttassa gavesitabbaṁ nidānan"ti pucchitabbattā **"tattha katamaṁ nidānan"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **nidānan**ti phalaṁ nīharitvā detīti nidānaṁ. Kiṁ taṁ? Kāraṇaṁ. **Dhaniyo**ti dhanavaḍḍhanakāraṇe niyuttoti dhaniyo. **Gopālako**ti gāvo issarabhāvena pāleti rakkhatīti gopālako. **Upadhīhī**ti vuttagoṇādīhi[1]. **Narassā**ti puttimantassa vā gopālakassa vā narassāti ca padaṭṭhānavasena vā yebhuyyavasena vā gāthāyaṁ āgatavasena vā vuttaṁ, nāriyāpi upadhīhi nandanā atthevāti daṭṭhabbā.

Iminā vatthunāti upadhisaṅkhātena imināva puttagavādinā vatthunā. Vasati pavattati nandanā ettha puttagoṇādiketi **vatthu.** Nandanaṁ nīharitvā deti puttagoṇādikanti **nidānan**ti atthaṁ gahetvā dhaniyo "upadhīhi narassa nandanā"ti āha. bhagavā pana "vasati pavattati socanā ettha puttagoṇādiketi **vatthu,** socanaṁ nīharitvā deti puttagoṇādikanti **nidānan"**ti atthaṁ gahetvā "upadhīhi narassa socanā"ti āha. Pariggahīyateti **pariggahaṁ.** Kiṁ taṁ? Puttagoṇādikaṁ, taṁ pariggahaṁ "upadhī"ti āha, na kilesūpadhikāyakhandhūpadhinti.

Upadhīsūti khandhasaṅkhātesu kāyesu. **Kāyaṁ** "upadhī"ti āha, na puttagavādikaṁ, na pariggahaṁ.

---

1. Suttanipāta-Ṭṭha 1. 40 piṭṭhe pana aññathā saṁvaṇṇitaṁ.

Bāhiresu vatthūsūti maṇikuṇḍalaputtadārādīsu vatthūsu.

Kāmasukhanti kāmanīyesu assādasukhavasena pavattā taṇhā. **Bāhiravatthukāya taṇhāyā**ti kāmanīyesu bāhiravatthūsu assādasukhavasena pavattāya taṇhāya.

Ajjhattikavatthukāyāti rūpakāyasaṅkhāte ajjhattikavatthumhi abhinandanavasena pavattāya.

Puna **ajjhattikavatthukāyā**ti pañcakkhandhasaṅkhāte ajjhattikavatthumhi sinehavasena pavattāya.

Gavesitabbaṁ nidānaṁ vibhattaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "katamo gavesitabbo pubbāparasandhī"ti pucchitabbattā **"tattha katamo pubbāparasandhī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tesu neruttādhippāyanidānapubbāparasandhīsu. **Yathā**ti yena andhakārādinā sabhāvena "kāmandhā -pa- mātaran"ti yaṁ kāmataṇhaṁ bhagavā āha, ayaṁ kāmataṇhā tathā tena andhakārādinā sabhāvena "kāmandhā -pa- mātaran"ti gāthā vuttāti yojanā.

Gāthāttho pana—kāmetīti **kāmo,** kāmataṇhā, kāmena atthassa ajānanatāya dhammassa, apassanatāya ca andhāti **kāmandhā.** Kāmataṇhāsaṅkhātena jālena atthadhammānaṁ ajānanāpassanena sañchannā paliguṇṭhitāti **jālasañchannā.** Taṇhāsaṅkhātena chadanena tesaṁyeva atthadhammānaṁ ajānanāpassanena chāditā pihitāti **taṇhāchadanachāditā.** Atthadhammesu **pamatta**saṅkhātena pamādena bandhanena **baddhā** bandhitabbā puggalā jarāmaraṇaṁ anventi, kumināmukhe pavattā macchā maraṇaṁ anventi iva ca, khīrapako vaccho mātaraṁ anveti iva ca, tathā jarāmaraṇaṁ anventīti gahetabbo.

"Kāmandhā -pa- mātaran'ti yāya desanāya, gāthāya vā kāmataṇhā vuttā, sā desanā, gāthā vā katamena desanābhūtena aparena yujjatī"ti pucchitabbattā tathā pucchitvā imāya desanāya, gāthāya vā yujjatīti dassetuṁ **"sā katamenā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **sā**ti "kāmandhā -pa- anventī"ti desanā, gāthā vā. **Pubbāparenā**ti tato desanāto pubbena desanāvacanena, gāthāvacanena vā aparena desanāvacanena, gāthāvacanena vā. **Yujjati** yujjanaṁ eti sametīti pucchati.

Yathāti yena andhakaraṇādinā. **“Ratto -pa- naran”**ti yaṁ gāthāvacanaṁ bhagavā āha, tena gāthāvacanena tathā andhakaraṇādinā yujjatīti yojanā. Gāthāttho pana—**ratto** rañjanto puggalo **atthaṁ** attahitapayojanaṁ parahitapayojanaṁ na jānāti. **Ratto** rañjanto **dhammaṁ** yathāvuttassa atthassa hetuṁ paññācakkhunā na passati. Rāgo yaṁ naraṁ yadā sahate, tadā tassa narassa **andhaṁ** andhakāraṁ **tamaṁ** aññāṇaṁ hotīti gahetabbo.

Itīti evaṁ. **Andhatāya** andhakaraṇatāya **sañchannatāya** sañchannakaraṇatāya. **Sāyeva taṇhā**ti “kāmandhā -pa- mātaran”ti gāthāvacanena yā kāmataṇhā vuttā, sāyeva kāmataṇhā. **Abhilapitā**ti “ratto -pa- naran”ti aparena gāthāvacanena bhagavatā vohāritā voharaṇena ñāpitā, abhilapitassa atthassa samānatā pubbadesanā aparadesanāya yujjatīti vuttaṁ hoti.

“Dvīsu gāthāsu katamehi padehi sāyeva taṇhā abhilapitā”ti pucchitabbattā imehi abhilapitāti niyametvā dassetuṁ **“yañcāhā”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha paṭhamagāthāyaṁ “kāmandhā -pa- chāditā”ti **yañca** padaṁ āha, dutiyagāthāyañca “ratto -pa- na passatī”ti **yañca** padaṁ āha. **Pariyuṭṭhānehi** pariyuṭṭhānadīpakehi **imehi** “kāmandhā -pa- passatī”ti padehi **sāyeva** paṭhamagāthāya vuttā kāma**taṇhā** ca bhagavatā abhilapitā.

“Yaṁ andhakāraṁ vuttaṁ, katamaṁ taṁ? Yā taṇhā ponobhavikā vuttā, katamā sā”ti pucchitabbattā **“yaṁ andhakāran”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha andhakāraṁ yaṁ aññāṇaṁ vuttaṁ, ayaṁ dukkhasamudayo bhave. Yā ca taṇhā ponobhavikā vuttā, ayañca dukkhasamudayo bhaveti yojanā.

“Kāmā”ti yañca padaṁ bhagavā āha, tena padena ime kilesakāmā vuttā. **“Jālasañchannā”**ti yañca padaṁ bhagavā āha, tena padena **tesaṁyeva** kilesakāmānaṁ **payogena** samudācārena pariyuṭṭhānaṁ bhagavā dasseti. **Tasmā**ti yasmā yasmiṁ santāne taṇhā uppannā, taṁ santānaṁ saṁsārato nissarituṁ adatvā rūpārammaṇādīhi palobhayamānā hutvā cittaṁ kilesehi pariyādāya tiṭṭhati, tasmā taṇhāya cittaṁ pariyādāya santāne tiṭṭhamānattā. **Kilesavasenā**ti vītikkamakilesavasena.

Pariyuṭṭhānavasenāti vītikkamanaṁ appatvā uppajjamānavasena. **Ye**ti vuttappakārataṇhāsahitapuggalasadisā. **Te**ti te taṇhābandhanabaddhā ca edisakā ca puggalā. **Jarāmaraṇaṁ anventi** jarāmaraṇaṁ atikkamituṁ na sakkuṇanti. **Ayan**ti jarāmaraṇānuppavatti "jarāmaraṇamanventī"ti iminā vacanena bhagavatā dassitāti yojanā.

"Kāmandhā"ti-ādigāthāya ceva "ratto"ti-ādigāthāya ca pubbāparasandhi ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, "kathaṁ 'yassa papañcā ṭhitī cā'ti-ādigāthāsu pubbāparasandhi amhehi viññātabbo"ti vattabbattā **"yassa papañcā"**ti-ādi vuttaṁ. Tassā gāthāya—**yassa** munino **papañcā** taṇhāmānadiṭṭhī ca natthi, taṇhāmānadiṭṭhīhi abhisaṅkhatā saṅkhārā ca natthi, **ṭhitī** anusayā taṇhā ca natthi, **sandāna**sadisaṁ taṇhāpariyuṭṭhānaṁ natthi, **paligha**sadiso moho ca natthi, so muni papañcādikaṁ sabbaṁ **vītivatto** atikkantoti vuccati. **Nittaṇhaṁ** nimānaṁ nidiṭṭhiṁ nisandānaṁ nipalighaṁ loke carantaṁ taṁ muniṁ **sadevako** taṇhāsahito loko na vijānātīti attho.

Gāthāyaṁ papañcādayo bhagavatā vuttā, "katame te"ti pucchitabbattā **"papañcā nāmā"**ti-ādi vuttaṁ. Attano ādhārapuggalaṁ saṁsāre ciraṁ papañcantāpentī taṇhāmānadiṭṭhiyo ca, tāhi taṇhāmānadiṭṭhīhi sahajātavasena vā upatthambhanavasena vā abhisaṅkhatā saṅkhārā ca **papañcā** nāma. Santāne appahīnaṭṭhena anusayā taṇhā sattānaṁ tiṭṭhanahetuttā **ṭhitī** nāma. Pavattamānāya taṇhāya yaṁ pariyuṭṭhānañca chattiṁsataṇhāya jāliniyā yāni vicaritāni ca vuttāni, idaṁ sabbaṁ attano ādhāraṁ puggalaṁ bandhanaṭṭhena sandānasadisattā **sandānaṁ** nāma. Moho attano ādhārassa puggalassa nibbānanagarappavesanassa paṭisedhakattā palighasadisattā **paligho** nāma. "Yassa papañcādayo natthi, so kiṁvītivatto"ti pucchitabbattā **"ye cā"**ti-ādi vuttaṁ. **Ye** vuttappakārā papañcā saṅkhārā, **yā ca** vuttappakārā ṭhiti, **yaṁ** vuttappakāraṁ sandānañca, **yaṁ** vuttappakāraṁ palighañca natthīti vuttā, **sabbaṁ etaṁ** papañcādikaṁ yo muni samatikkanto, **ayaṁ** muni "nittaṇho"ti vuccatīti daṭṭhabbo.

28. "Yassa papañcā'ti-ādigāthāyaṁ ye papañcādayo vuttā, tesu taṇhāmānadiṭṭhihetukā saṅkhārā kadā katividhaṁ phalaṁ deti,

taṁsaṅkhārasampayuttā taṇhā kadā katividhaṁ phalaṁ detī”ti pucchitabbattā **“tattha pariyuṭṭhānasaṅkhārā”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tesu papañcasaṅkhārādīsu. **Pariyuṭṭhānasaṅkhārā**ti vītikkamavasena pavattā pariyuṭṭhānā akusalasaṅkhārā cetanā. **Diṭṭhadhammavedanīyādī**ti diṭṭhe passitabbe dhamme attabhāve vedanīyaṁ phalaṁ detīti **diṭṭhadhammavedanīyā,** diṭṭhe dhamme phalaṁ vedetīti vā **diṭṭhadhammavedanīyā.** Kā sā? Apadussanīyādīsu atidussanādivasena pavattā paṭhamajavanacetanā. Upapajje phalaṁ vedetīti **upapajjavedanīyā,** sattamajavanacetanā. Aparāpariyāye attabhāve phalaṁ vedetīti **aparāpariyāyavedanīyā,** majjhe pavattā pañca javanacetanā. Tiphaladānavasena tividhā saṅkhārā. **Evaṁ** imāya tividhāya saṅkhāracetanāya sampayuttā tividhā **taṇhā** tividhaṁ phalaṁ **diṭṭhe vā dhamme** attabhāve, **upapajje vā** anantarabhave, **apare vā pariyāye** bhave **deti** nibbattetīti evaṁ phalanibbattakasaṅkhāraṁ vā taṁsampayuttaṁ taṇhaṁ vā bhagavā āha.

“Yāya desanāya, gāthāya vā phalanibbattakaṁ saṅkhāraṁ āha, sā desanā, gāthā vā katamena desanābhūtena vā aparena yujjatī”ti pucchitabbattā **“yaṁ lobhapakataṁ kammaṁ karotī”**ti-ādi vuttaṁ. Yā “yassa -pa- loko”ti desanā ca yā “yaṁ lobhapakataṁ kammaṁ -pa- apare vā pariyāye”ti desanā ca vuttā, bhagavato **idaṁ** desanādvayaṁ aññamaññaṁ **pubbāparena** pubbaṁ aparena aparaṁ pubbena **yujjati** yujjanaṁ eti sameti, yathā gaṅgodakaṁ yamunodakena, yamunodakampi gaṅgodakena saṁsandati sameti. “Yassa -pa- loko”ti desanā “yaṁ lobhapakataṁ -pa- pariyāye”ti desanāya saṁsandati sameti, “yaṁ lobhapakataṁ -pa- pariyāye”ti desanāpi “yassa -pa- loko”ti desanāya saṁsandati sametīti attho gahetabbo. “Kathaṁ yujjatī”ti pucchitabbattā **“tattha pariyuṭṭhānan”**ti-ādi vuttaṁ, diṭṭhadhammavedanīyādiphalattayanibbattakaṭṭhena yujjatīti vuttaṁ hoti.

Yaṁ yaṁ suttaṁ bhagavatā desitaṁ pubbāparena yujjati, taṁ taṁ suttampi nīharitvā pubbāparasaṁsandanaṁ dassetuṁ **“yathāhā”**ti-ādi vuttaṁ. Saṁsandanākāro vuttanayānusārena gahetabbo. **Tatthā**ti tesu pariyuṭṭhānasaṅkhārataṇhāvicaritesu. **Pariyuṭṭhānan**ti rūpārammaṇādīni ayonisomanasikārena ārabbha sattasantāne pavattṁ taṇhācaritaṁ.

Paṭisaṅkhānabalenāti asubhāniccādidassanabalena tadaṅgappahānavasena pahātabbaṁ. **Saṅkhārā**ti dassanapahātabbā saṅkhārā. **Dassanabalenā**ti dassanasaṅkhātapaṭhamamaggañāṇabalena pahātabbā. **Chattiṁsa taṇhāvicaritānī**ti dassanena pahātabbataṇhāvicaritehi avasesāni chattiṁsa taṇhāvicaritāni. Niggatā taṇhā yassa so **nittaṇho,** nittaṇhassa bhāvo **nittaṇhatā,** kā sā? Sa-upādisesā nibbānadhātu.

Papañcasaṅkhārābhinandanattayaṁ yadipi atthato ekaṁ samānaṁ, desanāya panapadakkharādīhi viseso atthīti dassetuṁ **"apicā"**ti-ādi vuttaṁ.

"Yoyaṁ pubbāparasandhi ācariyena vibhatto, soyaṁ katividho"ti pucchitabbattā **"so cāyaṁ pubbāparo sandhī"**ti-ādi vuttaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana vuttaṁ "na kevalaṁ suttantarasaṁsandanameva pubbāparasandhi, atha kho aññopi atthīti dassetuṁ **'so cāyan'**ti-ādi vuttan"ti[1]. Tattha **atthasandhī**ti kiriyākārakādivasena atthassa atthena sandhi. **Padasandī**ti nāmapadādikassa nāmapadādikantarena sandhi. **Desanāsandhī**ti vuttappakārassa desanantarassa vuttappakārenadesanantarena sandhi. **Niddesandhī**ti niddesantarassa niddesantarena sandhi.

Sandhi ca nāma atthādayo muñcitvā añño sabhāvadhammo nāma natthi, atthādīnañca cha-atthapadādīsu avarodhanato **"atthasandhi chappadānī"**ti-ādi vuttaṁ.

Atthasandhibyañjanasandhayo ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā, "katamā desanāsandhī"ti pucchitabbattā **"desanāsandhi na ca pathavin"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **na ca pathaviṁ nissāya jhāyati jhāyī jhāyati cā**ti ettha **jhāyī** jhānasamaṅgī puggalo pathaviṁ **nissāya** ālambitvā na ca jhāyati, sabbasaṅkhāranissaṭaṁ pana nibbānaṁ **nissāya** ālambitvā phalasamāpattiṁ **jhāyati** samāpajjati evāti attho daṭṭhabbo. **Na ca āpan**ti-ādīsupi esa nayo yojetabbo. Phalasamāpattisamaṅgī puggalo hi pathavī-ādayo muñcitvā nibbānameva ārabbha phalasamāpattiṁ samāpajjatīti. Ettha ca pathavī-ādīhi mahābhūtehi kāmabhavarūpabhavā gahitā rūpapaṭibaddhavuttitāya. Ākāsānañcāyatanādīhipi arūpabhavo gahito, bhavattayaṁ vajjetvā

1. Netti-Ṭṭha 102 piṭṭhe.

ca jhāyatīti adhippāyo. Yadi pathavī-ādayo nissāya na jhāyī jhāyati ca, evaṁ sati idhalokasaṅkhātaṁ sattasantānaṁ vā paralokasaṅkhātaṁ sattasantānaṁ vā anindriyasantānaṁ vā nisāya jhāyī jhāyatīti āsaṅkanīyattā taṁ pariharanto **"na ca imaṁ lokan"**ti-ādimāha. Tattha **imaṁ lokan**ti idhalokasaṅkhāto diṭṭho attabhāvo sattasantāno vutto, tasmiṁ nissāya na jhāyati jhāyī jhāyati ca. **Paralokan**ti idhalokato añño bhavantarasaṅkhāto sattasantāno vutto, tasmiṁ nissāya na ca jhāyati jhāyī jhāyati ca.

Yamidaṁ ubhayanti-ādīsu **idaṁ ubhayaṁ** idhalokaparalokadvayaṁ **antarena** vajjetvā **yaṁ** rūpāyatanaṁ **diṭṭhaṁ, taṁ** rūpāyatanampi. **Yaṁ** saddāyatanaṁ **sutaṁ, taṁ** saddāyatanampi. **Yaṁ** gandhāyatanarasāyatanaphoṭṭhabbāyatanaṁ **mutaṁ, taṁ** gandhāyatanarasāyatanaphoṭṭhabbāyatanampi. **Yaṁ** āpodhātu ākāsadhātu lakkhaṇarūpaṁ ojāsaṅkhātaṁ dhammāyatanekadesarūpaṁ **viññātaṁ, taṁ** āpodhātādikaṁ dhammāyatanekadesarūpampi. **Yaṁ** vatthu pariyesitaṁ vā apariyesitaṁ vā santike **pattaṁ, taṁ** vatthumpi. **Yaṁ** vatthu pattaṁ vā appattaṁ vā **pariyesitaṁ** pariyesanārahaṁ sundaraṁ, **taṁ** vatthumpi. **Yaṁ** vatthu **vitakkitaṁ** vitakkanavasena ālambitabbaṁ, **taṁ** vatthumpi. **Yaṁ** vatthu **vicāritaṁ** anumajjanavasena ālambitabbaṁ, **taṁ** vatthumpi. **Yaṁ** vatthu **manasā** citteneva **anucintitaṁ** anucintanavasena ālambitabbaṁ, **taṁ** vatthumpi nissāya na jhāyati jhāyī jhāyati cāti yojanā kātabbā.

Ettha diṭṭhādikaṁ bahiddhārūpameva gahetabbaṁ anindriyabaddharūpassa adhippetattā. Tenāha aṭṭhakathācariyo "tadubhayavinimutto anindriyabaddho rūpasantāno"ti[1]. "Yadi jhāyī puggalo yathāvutte pathavī-ādayo nissāya na jhāyati jhāyī jhāyati ca, evaṁ sati ayaṁ jhāyī puggalo idaṁ nāma nissāya jhāyatīti loke kenaci ñāyati kiṁ, udāhu na ñāyatī"ti pucchitabbattā na ñāyatīti dassetuṁ **"ayaṁ sadevake loke"**ti-ādimāha. Tattha phalasamāpattijhānena **jhāyanto ayaṁ** khīṇāsavapuggalo sadevake loke -pa- sadevamanussāya pajāya yattha katthacipi **anissitena** cittena jhāyatīti sadevake loke -pa-

1. Netti-Ṭṭha 102 piṭṭhe.

sadevamanussāya pajāya kenaci na ñāyatīti attho gahetabbo. Tena vuttaṁ—

"Namo te purisājañña, namo te purisuttama.
Yassa te nābhijānāma, kiṁ tvaṁ nissāya jhāyasī"ti[1].

"Kenaci aviññāyabhāvo kena suttena vibhāvetabbo"ti pucchitabbattā iminā godhikasuttena[2] vibhāvetabboti dassetuṁ **"yathā māro pāpimā"**ti-ādi vuttaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "idāni khīṇāsavacittassa katthacipi anissitabhāvaṁ godhikasuttena[2] vakkalisuttena[3] ca vibhāvetuṁ 'yathā māro'ti-ādi vuttan"ti[4] vuttaṁ. Tattha dānādipuññakārake, puññe vā māreti nivāretīti **māro,** attahitaparahite māretīti vā **māro.** Pāpacittuppādavantatāya **pāpimā.** Pubbattabhāve godhassa ghātakattā **"godhiko"**ti laddhanāmassa parinibbāyantassa kulaputtassa parinibbānato uddhaṁ paṭisandhādi**viññāṇaṁ** samanvesanto na jānāti na passati. "Paracittajānanako māro kasmā na jānātī"ti vattabbattā **"so hī"**ti-ādi vuttaṁ. **So** godhiko **hi** yasmā papañcātīto, tasmā taṇhāpahānena diṭṭhinissayopi **assa** godhikassa yasmā natthi, tasmā ca na jānātīti.

"Godhikasutteneva vibhāvetabbo"ti pucchitabbattā **"yathā cā"**ti-ādi vuttaṁ. "Godhikasuttavakkalisuttehi anupādisesāya nibbānadhātuyā anissitabhāvo vibhāvito, evaṁ sati sa-upādisesanibbānadhātuyā anissitabhāvo kena viññāyatīti attho bhaveyyā"ti vattabbattā tadāpi na viññāyatiyevāti dassetuṁ **"sadevakena lokenā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha sa-upādisesāya nibbānadhātuyā phalasamāpattijhānena **jhāyamānā** ime khīṇāsavā katthaci anissitacittā jhāyantīti sadevakena lokena na ñāyanti samārakena -pa- sadevamanussāya na ñāyantīti yojanā kātabbā. **Anissitacittā na ñāyantī**ti ettha hi **na**-kāro ca "jhāyamānā"ti pade na sambandhitabbo "na jhāyamānā"ti atthassa sambhavato. "Na ñāyantī"ti pana

1. Saṁ 2. 74; Khu 10. 130 piṭṭhesupi.
2. Saṁ 1. 121 piṭṭhe.
3. Saṁ 2. 97 piṭṭhe.
4. Netti-Ṭṭha 103 piṭṭhe.

sambandhitabbo heṭṭhā **aṭṭhakathāyaṁ** eva "loke kenacipi na ñāyatī"ti vuttattā. **Ayaṁ desanāsandhī**ti godhikasuttavakkalisuttānaṁ aññamaññaṁ atthavasena saṁsandanā niddhāritā viya "na ca pathaviṁ nissāyā"ti-ādidesanāya ca "na ca imaṁ lokan"ti-ādidesanāya ca yāya desanāya atthavasena saṁsandanā niddhāritā, tāya desanāya yattha katthaci yaṁ kiñci nissāya jhāyī na jhāyati, nibbānaṁ nissāya jhāyī jhāyatīti atthavasena niddhāritā, ayaṁ saṁsandanā desanāsandhi nāmāti attho gahetabbo.

Desanāsandhi ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā, "katamā niddesasandhī"ti pucchitabbattā **"tattha katamā niddesasandhīti nissitacittā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tesu catūsu atthasandhibyañjanasandhidesanāsandhiniddesasandhīsu yā sandhi "niddesasandhī"ti uddiṭṭhā, sā niddesato katamāti pucchatīti attho. **Nissitacittā**ti taṇhādiṭṭhisahajātavasena vā upanissayavasena vā nissitaṁ cittaṁ yesaṁ puthujjanānanti nissitacittā, puthujjanā puggalā niddisitabbā imāya desanāya puggalādhiṭṭhānattā. Yadi desanā dhammādhiṭṭhānā, evaṁ sati nissitaṁ cittaṁ ettha suttappadesesu desitanti **nissitacittā** nissitacittajānanatthāya desitā suttappadesā. Anissitaṁ cittaṁ yesaṁ ariyapuggalānanti **anissitacittā,** ariyapuggalā niddisitabbā imāya desanāya puggalādhiṭṭhānattā. Dhammādhiṭṭhānāya pana anissitaṁ cittaṁ yattha suttappadesesu desitanti **anissitacittā,** anissitacittajānanatthāya desitā suttappadesā.

"Nissitacittā kena niddesena niddisitabbā, anissitacittā kena niddesena niddisitabbā"ti pucchitabbattā **"nissitacittā akusalapakkhena niddisitabbā"**ti-ādi vuttaṁ. **Akusalapakkhena** niddesena niddisitabbā. **Kusalapakkhenā**ti-ādīsupi esa nayo yojetabbo. Akusalapakkhasāmaññakusalapakkhasāmaññehi dassetvā akusalavisesakusalavisesehi dassetuṁ **"nissitacittā saṁkilesenā"**ti-ādi vuttaṁ. **Ayaṁ niddesasandhī**ti akusalapakkhādikassa purimaniddesassa saṁkilesādikena pacchimena niddesena nissitacittavasena yaṁ saṁsandanā ca niddesesandhi nāma. Kusalapakkhādikassa purimassa niddesassa vodānādikena pacchimena niddesena anissitacittavasena ayaṁ saṁsandanā ca niddesasandhi nāmāti vibhajitvā veditabbā.

"Catubyūhahārassa neruttamadhippāyanidānapubbā parasandhippabhedena ceva atthabyañjanasandhiniddesasandhidesanāsandhippabhedena ca vibhajitabbabhāvo kena amhehi jānitabbo saddahitabbo"ti vattabbabhāvato **"tenāhā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tena** tathā vibhajitabbabhāvena āyasmā mahākaccāno "neruttamadhippāyo"ti-ādikaṁ[1] yaṁ vacanaṁ āha, tena vacanena tumhehi catubyūhahārassa tathā vibhajitabbabhāvo jānitabbo saddahitabboti vuttaṁ hoti.

"Ettāvatā ca catubyūhahāro paripuṇṇo, añño niyutto natthī"ti vattabbattā **"niyutto catubyūho hāro"**ti vuttaṁ. Tattha yassaṁ yassaṁ pāḷiyaṁ yo yo catubbidho, so so catubyūhahāro ca yathālābhavasena yojito, tassaṁ tassaṁ pāḷiyaṁ so so catubbidho catubyūhahāro tathā niddhāretvā yutto yojitoti attho daṭṭhabbo.

Iti catubyūhahāravibhaṅge satibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathāṭīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahetabboti.

---

7. Āvaṭṭahāravibhaṅgavibhāvanā

29. Yena yena saṁvaṇṇanāvisesabhūtena catubyūhahāravibhaṅgena neruttādayo vibhattā, so -pa- catubyūhahāravibhaṅgo paripuṇṇo, "katamo āvaṭṭo hāravibhaṅgo"ti pucchitabbattā **"tattha katamo āvaṭṭo hāro"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tesu niddiṭṭhesu soḷasasu desanāhārādīsu **katamo** saṁvaṇṇanāviseso **āvaṭṭo hāro** āvaṭṭhāravibhaṅgo nāmāti pucchati. "Ekamhi padaṭṭhāne"ti-ādiniddesassa idāni mayā vuccamāno "ārambhathā"ti-ādiko vitthārasaṁvaṇṇanāviseso āvaṭṭahāravibhaṅgo nāmāti gahito. "Tattha

1. Khu 10. 3 piṭṭhe.

desanāyaṁ ekasmiṁ padaṭṭhāne desanāruḷhe sesakaṁ padaṭṭhānaṁ pariyesati, pariyesitvā kathaṁ paṭipakkhe āvaṭṭetī”ti vattabbattā—

> “Ārambhatha nikkamatha, yuñjatha buddhasāsane.
> Dhunātha maccuno senaṁ, naḷāgāraṁva kuñjaro”ti—

gāthā vuttā. Idha gāthāyaṁ ekasmiṁ padaṭṭhāne desanāruḷhe sesakaṁ padaṭṭhānaṁ pariyesatīti vuttaṁ hoti. Gāthāttho pana **aṭṭhakathāyaṁ**[1] vutto.

“Ārambhathā’ti-ādigāthāyaṁ katarasmiṁ padaṭṭhāne desanāruḷhe katamaṁ sesakaṁ padaṭṭhānaṁ pariyesatī”ti vattabbattā **“ārambhatha nikkamathāti vīriyassa padaṭṭhānan”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **“vīriyassa padaṭṭhānan”**ti sāmaññavasena vuttampi ārambhadhātusaṅkhātaṁ vīriyaṁ nikkamadhātusaṅkhātassa vīriyassa padaṭṭhānaṁ, nikkamadhātusaṅkhātaṁ vīriyaṁ parakkamadhātusaṅkhātassa vīriyassa padaṭṭhānaṁ, parakkamadhātusaṅkhātaṁ vīriyaṁ samathabhāvanāsahitassa vīriyassa padaṭṭhānanti-ādinā pariyesitabbanti gahetabbaṁ. **“Yuñjathā”**ti iminā vuttaṁ samathabhāvanāsahitaṁ vīriyaṁ **“buddhasāsane”**ti iminā vuttassa mahaggatasamādhissa padaṭṭhānaṁ, desanāruḷhaṁ sukhādikaṁ sesakampi padaṭṭhānaṁ pariyesitabbaṁ. **“Dhunātha maccuno senan”**ti padena gahitaṁ vipassanāsahitaṁ vīriyaṁ kilesadhunane samatthāya paññāya padaṭṭhanaṁ, desanāruḷhaṁ samādhi-ādikaṁ sesakampi padaṭṭhānaṁ pariyesitabbaṁ.

“Yadi ‘ārambhathā’ti-ādikaṁ vuttaṁ vīriyaṁ sāmaññabhūtānaṁ vīriyasamādhipaññānaṁyeva padaṭṭhānaṁ siyā, evaṁ sati kathaṁ vaṭṭamūlaṁ chinditvā vivaṭṭaṁ pāpessantī”ti vattabbattā puna **“ārambhatha nikkamathāti viriyindriyassa padaṭṭhānan”**ti-ādi vuttaṁ. Ādhipaccakiccatāya yuttassāpi vīriyādhikassa padaṭṭhānattā ārabhantā yogāvacarapuggalā vaṭṭamūlaṁ chinditvā vivaṭṭaṁ pāpentīti vuttaṁ hoti. “Ārambhathā”ti-ādikā pana yasmā vīriyārambhavatthu-ādidesanā hoti, tasmā ārambhavatthu-ādīniyeva saṁvaṇṇitāni padaṭṭhānanti codanaṁ manasi katvā āha **“imāni padaṭṭhānāni desanā”**ti. “Ārambhathā”ti-ādikā yathāvuttapadaṭṭhānāni desanā hoti, na vīriyārambhavatthu-ādīni, tasmā padaṭṭhānaṁyeva saṁvaṇṇitanti daṭṭhabbaṁ.

---

1. Netti-Ṭṭha 104 piṭṭhe.

Evaṁ "ārambhathā"ti-ādidesanāya padaṭṭhānavasena attho vibhatto, amhehi ca ñāto, "kathaṁ tassāyeva desanāya paṭipakkhavasena attho vibhajitabbo"ti vattabbattā **"ayuñjantānaṁ vā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **yoge** bhāvanāyaṁ **āyuñjantānaṁ** sattānaṁ aparipakkañāṇānaṁ **yoge** yogahetu vāsanābhāgiyavasena āyatiṁ jānanatthāya "ārambhathā"ti-ādidesanā āraddhā. **Yuñjantānaṁ** paripakkañāṇaṁnaṁ sattānaṁ **ārambhe** ārambhahetu diṭṭheva dhamme parijānanatthāya "ārambhathā"ti-ādidesanā āraddhā.

Tattha tesu yuñjantāyuñjantesu paripakkāparipakkañāṇesu **ye** aparipakkañāṇā sattā na yuñjanti, **te** aparipakkañāṇā sattā **pamādamūlakā** hutvā yoge bhāvanāyaṁ yena pamādena na yuñjanti, **so pamādo** taṇhāmūlako pamādo, avijjāmūlako pamādoti dubbidho hoti. **Tattha** tasmiṁ dubbidhe pamāde **aññāṇena** nivuto avijjāmūlako satto **yena** pamādena **ñeyyaṭṭhānaṁ** "ime uppādavayadhammā pañcakkhandhā ñeyyaṭṭhānaṁ nāmā"ti nappajānāti, ayaṁ aññāṇahetuko pamādo **avijjāmūlako pamādā** nāma. Yo pamādo taṇhāmūlako, so pamādo tividho anuppannānaṁ bhogānaṁ uppādāya pariyesanto taṇhiko satto yaṁ pamādaṁ āpajjati, ayaṁ pamādo ca, uppannānaṁ bhogānaṁ ṭhitatthāya rakkhanto taṇhiko satto ārakkhanimittaṁ yaṁ pamādaṁ āpajjati, ayaṁ pamādo ca, ṭhitaṁ bhogaṁ paribhuñjanto taṇhiko satto paribhoganimittaṁ yaṁ pamādaṁ āpajjati, ayaṁ pamādo cāti **tividho** hoti. Iti loke **ayaṁ** pamādo catubbidho avijjāpadaṭṭhāno ekavidho pamādo, taṇhāpadaṭṭhāno tividho pamādoti **catubbidho** hoti. **Tattha** tāsu avijjātaṇhāsu **nāmakāyo** phassādināmasamūho avijjāya padaṭṭhānaṁ, **rūpakāyo** pathavī-ādirūpasamūho taṇhāya padaṭṭhānaṁ hoti. Idaṁ vuttaṁ hoti—ārambhadhātunikkamadhātusaṅkhātassa vīriyassa paṭipakkho catubbidho pamādo niddhāretabbo, niddhāretvā ekavidhassa pamādassa avijjā padaṭṭhānaṁ, tividhassa pamādassa taṇhā padaṭṭhānaṁ. Avijjāya nāmakāyo padaṭṭhānaṁ, taṇhāya rūpakāyo padaṭṭhānanti paṭipakkhe āvaṭṭetvā padaṭṭhānaṁ pariyesitabbanti.

“Kasmā nāmakāyo avijjāya padaṭṭhānaṁ bhavati, rūpakāyo taṇhāya padaṭṭhānaṁ bhavatī”ti pucchitabbattā **“taṁ kissa hetū”**ti pucchitvā **“rūpīsu bhavesu ajjhosānaṁ, arūpīsu sammoho”**ti vuttaṁ. **Rūpīsu bhavesu** rūpadhammesu ahaṁmamādivasena **ajjhosānaṁ** taṇhābhiniveso sattesu patiṭṭhito yasmā hoti, tasmā rūpakāyo taṇhāya padaṭṭhānaṁ bhavati. Anamatagge hi saṁsāre itthipurisā aññamaññarūpābhirāmā bhavanti. **Arūpīsu** phassādīsu sukhumabhāvato sammoho sattesu patiṭṭhito yasmā hoti, tasmā nāmakāyo avijjāya padaṭṭhānaṁ bhavatīti yojanā kātabbā. Idaṁ vuttaṁ hoti—rūpakāyanāmakāyesu ārammaṇakaraṇavasena taṇhāya ca avijjāya ca uppajjanato rūpakāyo taṇhāya padaṭṭhānaṁ, nāmakāyo avijjāya padaṭṭhānanti nīharitabbāvāti.

“Katamo rūpakāyo, katamo nāmakāyo”ti pucchitabbattā **“tattha rūpakāyo rūpakkhandho, nāmakāyo cattāro arūpino khandhā”**ti vuttaṁ. **Tattha** tesu rūpakāyanāmakāyesu **rūpakāyo** rūpasamūho nāma rūpakkhandho hoti, **nāmakāyo** nāmasamūho nāma cattāro arūpino khandhāti. Ime pañcakkhandhā avijjātaṇhānaṁ ārammaṇattā sa-upādānā bhaveyyuṁ, “katamena upādānena sa-upādānā bhavantī”ti pucchitabbattā tatheva pucchitvā vissajjetuṁ **“ime pañcakkhandhā katamena upādānena sa-upādānā? Taṇhāya ca avijjāya cā”**ti vuttaṁ. Tattha upādānabhūtāya taṇhāya ca upādānabhūtāya avijjāya ca ime pañcakkhandhā sa-upādānā nāma bhavantīti yojanā kātabbā.

“Kittakāni upādānāni taṇhā nāma bhavanti, kittakāni upādānāni avijjā nāma bhavantī”ti pucchitabbattā **“tattha taṇhā dve”**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tāsu taṇhā-avijjāsu. Kāmupādānañca sīlabbatupādānañca dve upādānāni taṇhā nāma bhavanti. Taṇhāvasena hi “mama sīlaṁ, mama vatan”ti parāmasanaṁ bhavati. Diṭṭhupādānañca attavādupādānañca dve upādānāni avijjā nāma bhavanti. Avijjāvasena hi sassatadiṭṭhi ceva ahaṁmamādidiṭṭhi ca bhavanti. “Imehi catūhi upādānehi sa-upādānakkhandhā catūsu saccesu kittakaṁ saccaṁ nāmā”ti pucchitabbattā **“imehī”**ti-ādi vuttaṁ. **Ye** lokiyakkhandhā sa-upādānā khandhā bhavanti, upādānena

hi upādānānipi bhavanti, **idaṁ** sa-upādānakkhandhapañcakaṁ **dukkhaṁ** dukkhasaccaṁ nāma. Yāni cattāri upādānāni dukkhakāraṇāni bhavanti, **ayaṁ** upādānacatukko **samudayo** samudayasaccaṁ nāma bhavati. **Pañcakkhandhā**ti sa-upādānapañcakkhandhā dukkhavatthubhāvato **dukkhaṁ. Tesan**ti sa-upādānānaṁ pañcakkhandhānaṁ. **Dhammaṁ desetī**ti "ārambhathā"ti-ādikaṁ dhammaṁ veneyyānurūpaṁ bhagavā deseti. Sāmaññena pubbe vuttampi atthavasena visesaṁ dassetuṁ puna **"dukkhassa pariññāya, samudayassa pahānāyā"**ti vuttaṁ.

30. Ārambhapaṭipakkhabhūtapamādavasena purimasaccadvayaṁ ācariyena niddhāritaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "itarasaccadvayaṁ kathaṁ niddhāritabban"ti vattabbattā taṁdvayampi pamādamukheneva niddhāritabbanti dassetuṁ **"tattha yo tividho"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tesu taṇhāmūlaka-avijjāmūlakesu pamādesu. **Tassā**ti tividhassa taṇhāmūlakassa pamādassa. **Sampaṭivedhenā**ti assādādīnaṁ parijānannena. **Rakkhaṇā**ti attacittassa rakkhaṇasaṅkhātā. **Paṭisaṁharaṇā**ti "tassā"ti iminā vuttassa pamādassa paṭipakkhabhūtena appamādānanuyogena saṁharaṇā yā khepanā atthi, **ayaṁ** pamādassa paṭipakkhabhūtena appamādānuyogena pavattā khepanasaṅkhātā bhāvanā **samatho** nāmāti pamādassa paṭipakkhamukhena puna āvaṭṭetvā samatho niddhāritoti.

"So samatho kathaṁ kena upāyena bhavatī"ti pucchitabbattā tathā pucchitvā upāyaṁ dassetuṁ **"so kathan"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **kathan**ti kena upāyena. "Kāmentīti **kāmā,** kāmīyantīti vā **kāmā"**ti vuttānaṁ dvinnaṁ **kāmānaṁ** paṭicca uppajjamānaṁ **assādañca,** "appassādā kāmā bahudukkhā"ti-ādi[1]vacanato appassādanīyānaṁ kāmānaṁ paṭicca uppajjamānaṁ **ādīnavañca. Kāmānan**ti ca kammatthe sāmivacanaṁ. Tena vuttaṁ "kāme paṭiccā"ti[2]. "Kāmānametaṁ nissaraṇaṁ, yadidaṁ nekkhamman"ti[3] vacanato **nissaraṇan**ti idha paṭhamajjhānaṁ adhippetaṁ. **Vokāran**ti[4] ettha **va**-kāro āgamo, okāraṁ lāmakabhāvaṁ. **Ānisaṁsan**ti catupārisuddhisīlādikaṁ. Yadā jānāti, tadā tena upāyena samatho bhavatīti attho.

1. Ma 1. 184 piṭṭhādīsu.
2. Netti-Ṭṭha 106 piṭṭhe.
3. Khu 1. 237 piṭṭhe Itivuttake.
4. Okāraṁ (Pāḷiyaṁ)

Samatho ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, "katamā vipassanā"ti pucchitabbattā vipassanaṁ vibhajituṁ **"tattha yā vīmaṁsā"**ti-ādi vuttaṁ. Atha vā kāmānaṁ assādādayo yadā jānāti, tadā samatho bhavatīti vutto, "tasmiṁ samathe bhavamāne sati katamā bhavatī"ti pucchitabbattā **"tattha yā vīmaṁsā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tasmiṁ samathe bhavamāne sati assādādīnaṁ **yā** aniccādi**vīmaṁsā upaparikkhā** paññā bhavati, **ayaṁ** vīmaṁsā upaparikkhā paññā visesena passanato **vipassanā** nāma. Atha vā tividhassa taṇhāmūlakassa pamādassa sampaṭivedhena rakkhaṇā paṭisaṁharaṇā, ayaṁ samathoti ācariyena vutto, "katamā vipassanā"ti pucchitabbattā **"tattha yā vīmaṁsā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tasmiṁ yathāvutte samathe sati yathāvuttassa pamādassa aniccādivasena **yā vīmaṁsā upaparikkhā** paññā uppannā, **ayaṁ** vīmaṁsā upaparikkhā paññā visesena passanato **vipassanā** nāma. Vīmaṁsāva dubbalā, upaparikkhā balavatīti viseso.

Samatho ceva vipassanā ca dve dhammā ācariyena niddhāritā, "ime niddhāritā dve dhammā kiṁ gacchantī"ti vattabbattā **"ime dve"**ti-ādi vuttaṁ. Samatho samathabhāvanāpāripūriṁ gacchati, vipassanā vipassanābhāvanāpāripūriṁ gacchati. "Imesu dvīsu dhammesu bhāviyamānesu katame yogāvacarena pahīyantī"ti vattabbattā **"imesū"**ti-ādi vuttaṁ. Samathe dhamme bhāviyamāne taṇhā yogāvacarena pahīyati, vipassanāya bhāviyamānāya avijjā yogāvacarena pahīyatīti ime dve pahātabbā dhammā pahīyanti taṇhā ceva avijjā ca. "Imesu dvīsu dhammesu pahīyamānesu katame dhammā nirujjhantī"ti pucchitabbattā upādānādayopi nirujjhantīti sakalavaṭṭadukkhanirodhaṁ dassento **"imesu dvīsu dhammesu pahīnesū"**ti-ādimāha. Tattha taṇhāya samathabhāvanāya pahīyamānāya, avijjāya vipassanābhāvanāya pahīyamānāya imesu dvīsu dhammesu dvīhi bhāvanāhi pahīnesu kāmupādānādīni **cattāri upādānāni** vikkhambhanasamucchedavasena **nirujjhanti,** na bhaṅgakkhaṇavasena.

Etthāha—"taṇhānirodhā upādānanirodho"ti vuttattā "taṇhāya pahīyamānāya upādānāni nirujjhantī"ti vacanaṁ yuttaṁ hotu, kathaṁ avijjāya pahīyamānāya upādānāni nirujjhantīti? "Taṇhānirodhā

upādānanirodho”ti pāṭhe avijjāsahitataṇhānirodhā upādānanirodhoti atthasambhavato. Yathā hi taṇhāsahitāva avijjā saṅkhārānaṁ paccayo, evaṁ avijjāsahitāva taṇhā upādānānaṁ paccayo hotīti avijjāsahitataṇhānirodhā upādānanirodhoti attho sambhavatīti gahetabbo. Vikkhambhanasamucchedavasena **upādānanirodhā** tatheva **bhavanirodho**ti esa nayo sesesupi. **Evametassa kevalassa dukkhakkhandhassa nirodho**ti etthāpi taṇhāsahita-avijjānirodhā saṅkhāranirodhoti-ādiko gahitoti daṭṭhabbo. **Itī**ti evaṁ visabhāgasabhāgadhammānaṁ āvaṭṭanavasena niddhāritāni ca **purimakāni dve saccāni ca, samatho ca vipassanā ca** ime dve dhammā **maggo ca** maggasaccañca, **vaṭṭanirodho** vaṭṭanirodhasaccañca nibbānanti cattāri saccāni niddhāritāni.

“Vīriyapaṭipakkhabhūtassa pamādādidhammassa vasena vā sabhāgabhūtassa pamādādidhammassa vasena vā āvaṭṭetvā catunnaṁ saccānaṁ niddhāritabbabhāvo amhehi kena saddahitabbo”ti vattabbattā **“tenāhā”**ti-ādi vuttaṁ. **Tena** tathā niddhāritabbabhāvena bhagavā “ārambhatha nikkamathā”ti-ādigāthāvacanaṁ āha, tena “ārambhatha nikkamathā”ti-ādigāthāvacanena tathā catunnaṁ saccānaṁ niddhāritabbabhāvo tumhehi saddahitabboti vuttaṁ hoti.

“Ārambhatha nikkamathā’ti-ādinā vodānapakkhaṁyeva nikkhipitvā tasseva vodānapakkhassa visabhāgadhammasabhāgadhammavaseneva āvaṭṭetvā catusaccaniddhāraṇaṁ katabban”ti pucchitabbattā saṁkilesapakkhampi nikkhipitvā tasseva saṁkilesassa visabhāgadhammasabhāgadhammavasenapi āvaṭṭetvā catusaccaniddhāraṇaṁ dassento **“yathāpi mūle”**ti-ādigāthāvacanamāha. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana—

> “Evaṁ vodānapakkhaṁ nikkhipitvā tassa visabhāgadhammavasena, sabhāgadhammavasena ca āvaṭṭanaṁ dassetvā idāni saṁkilesapakkhaṁ nikkhipitvā tassa visabhāgadhammavasena, sabhāgadhammavasena ca āvaṭṭanaṁ dassetuṁ ‘yathāpi mūle’ti gāthamāhā”ti[1]—

vuttaṁ. Gāthātthopi aṭṭhakathāyaṁ vutto. Tathāpi yatipotānaṁ atthāya aṭṭhakathānusāreneva kathayissāma.

---

1. Netti-Ṭṭha 106 piṭṭhe.

Samūho rukkho mūlati patiṭṭhāti etena avayavena bhūmibhāge ṭhitenāti **mūlaṁ,** kiṁ taṁ? Bhūmibhāge ṭhito mūlasaṅkhāto rukkhāvayavo, tasmiṁ mūle. Natthi upaddavo pharasuchedādi-antarāyo assa mūlassāti **anupaddavo. Daḷhe**ti upaddavābhāvena sabhāvato thire sati. Chindīyatīti **chinno,** ko so? Bhūmiyaṁ patiṭṭhitamūlasahito rukkhāvayavo, na chinditvā gahito rukkhāvayavo. Ruhati vaḍḍhatīti **rukkho.** So ca bhūmiyaṁ patiṭṭhitamūlasahito rukkhāvayavo rukkhoti vutto yathā "samuddo diṭṭho"ti. **Punareva rūhatī**ti puna aṅkuruppādanaṁ sandhāya vuttaṁ. **Taṇhānusaye**ti attabhāvasaṅkhātassa rukkhassa mūle. **Anūhate**ti arahattamaggañāṇena anupacchinne sati **idaṁ** attabhāvasaṅkhātaṁ **dukkhaṁ** dukkhahetu **punappunaṁ** abbocchinnaṁ **nibbattati na** nirujjhatiyevāti gāthāttho.

"Idha gāthāyaṁ yo taṇhānusayo anūhatabhāvena dukkhassa nibbattanassa mūlanti vutto, **ayaṁ taṇhānusayo** katamassā taṇhāya anusayo"ti pucchati, "taṇhāya kāmataṇhādivasena bahuvidhattā **bhavataṇhāya** anusayo"ti vissajjeti bhavassādataṇhābhāvato. **Yo** anusayo **etassa** bhavataṇhāsaṅkhātassa **dhammassa** paccayo hoti. **Ayaṁ** anusayo **avijjā**nusayo hoti. "Anusayo bahuvidho, kasmā avijjānusayoti saddahitabbo"ti vattabbattā **"avijjāpaccayā hi bhavataṇhā"**ti vuttaṁ. Avijjāya bhavataṇhāya paccayattā avijjānusayo saddahitabbo. Avijjāya hi bhavesu ādīnavassa adassanavasena bhavassādataṇhā bhavatīti. **Ime dve kilesā**ti-ādimhi heṭṭhā vuttanayānusārena cattāri saccāni niddhāretvā visabhāgasabhāgadhammāvaṭṭanaṁ viññātabbaṁ, samathavipassanā pana maggasampayuttāva gahetabbā.

"Sabbapāpassā"ti-ādikassa anusandhyattho **aṭṭhakathayaṁ**[1] vutto. **Sabbapāpassā**ti kammapathabhāvappattāpattassa niravasesassa akusalassa. **Akaraṇan**ti saparasantānesu anuppādanaṁ. **Kusalassā**ti kammapathabhāvappattāpattassa tebhūmakakusalassa ceva lokuttarakusalassa ca. **Upasampadā**ti santāne uppādanavasena sampadā. Sassa attano cittanti **sacittaṁ,** sacittassa pariyodāpanaṁ vodānaṁ arahattaphaluppattiyāti

---

1. Netti-Ṭṭha 107 piṭṭhe.

sacittapariyodāpanaṁ. Arahattamagguppādo pana "kusalassa upasampadā"ti padena gahito. **Etaṁ** akaraṇādittayadīpanaṁ **buddhānaṁ** sammāsambuddhānaṁ **sāsanaṁ** ovādoti gāthāttho.

Gāthāyaṁ yassa pāpassa akaraṇaṁ vuttaṁ, taṁ pāpaṁ duccaritakammapatha vasena vibhajituṁ **"sabbapāpaṁ nāmā"**ti-ādi vuttaṁ. **Dosasamuṭṭhānan**ti yebhuyyavasena vuttaṁ, lobhasamuṭṭhānampi bhavati. **Lobhasamuṭṭhānan**tipi yebhuyyavasena vuttaṁ, dosasamuṭṭhānampi bhavati. **Mohasamuṭṭhānam**pi tatheva vuttaṁ. Lobhasamuṭṭhānadosasamuṭṭhānampi sambhavatīti daṭṭhabbaṁ. Sabbapāpo duccaritakammapathappabhedena vibhatto, "ettakeneva vibhajitabbo, udāhu aññena vibhajitabbo"ti pucchitabbattā aññena akusalamūla-agatigamanabhedenapi vibhajituṁ **"yā abhijjhā"**ti-ādi vuttaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "evaṁ duccarita akusalakammapathakammavibhāgena 'sabbapāpan'ti ettha vuttapāpaṁ vibhajitvā idānissa akusalamūlavasena agatigamanavibhāgampi dassetuṁ 'akusalamūlan'ti-ādi vuttan"ti[1] anusandhyattho vutto. Mohavasena sabhāvaṁ ajānantassa bhayasambhavato yaṁ bhayā ca moho ca agatiṁ gacchati, idaṁ **mohasamuṭṭhānan**ti vuttaṁ.

Sabbapāpo ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, "katamaṁ sabbapāpassa akaraṇan"ti pucchitabbattā **"tattha lobho asubhāyā"**ti-ādi vuttaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana—

> "Ettāvatā 'sabbapāpassa akaraṇan'ti ettha pāpaṁ dassetvā idāni tassa akaraṇaṁ dassento 'lobho -pa- paññāyā'ti tīhi kusalamūlehi tiṇṇaṁ akusalamūlānaṁ pahānavasena sabbapāpassa akaraṇaṁ anuppādanamāhā"ti[2]—

vuttaṁ. Subhādhimuttavasena pavatto **lobho asubhāya** asubhabhāvanāya tathāpavattena alobhena tadaṅgavikkhambhanappahānena **pahīyati,** sattesu kujjhanadussanavasena pavatto **doso mettāya** mettābhāvanāya tathāpavattena adosena ca tadaṅgavikkhambhanappahānena **pahīyati,** sattesu ceva saṅkhāresu ca muyhanavasena pavatto **moho**

1. Netti-Ṭṭha 107 piṭṭhe.
2. Netti-Ṭṭha 107, 188 piṭṭhesu.

paññāya vicāraṇapaññāya ca bhāvanāmaggapaññāya ca tadaṅgavikkhambhanasamucchedappahānena **pahīyati.**

"Yadi tīhi kusalamūleheva akusalamūlāni pahīyanti, evaṁ sati upekkhākaruṇāmuditā niratthakā bhaveyyun"ti vattabbattā **"tathā lobho upekkhāyā"**ti-ādi vuttaṁ. **Upekkhāyā**ti "sabbe sattā kammassakā"ti-ādinā bhāvitāya upekkhāya. Muditā aratiṁ vūpasametvā aratiyā mūlabhūtaṁ mohampi pajahatīti manasi katvā **"moho muditāya pahānaṁ abbhatthaṁ gacchatī"**ti vuttaṁ. "Akusalamūlānaṁ kusalamūlādīhi pahātabbattaṁ kena amhehi saddahitabban"ti vattabbattā **"tenāhā"**ti-ādi vuttaṁ. **Tena** tathā pahātabbattena bhagavā "sabbapāpassa akaraṇan"ti vacanaṁ āha, tena "sabbapāpassa akaraṇan"ti vacanena tathā pahātabbattaṁ tumhehi saddahitabbanti vuttaṁ hoti.

31. "Ettāvatā ca sabbapāpo vibhatto, tassa akaraṇañca vibhattaṁ siyā, evaṁ sati aṭṭhamicchattānaṁ akaraṇaṁ anivāritaṁ siyā"ti vattabbattā **"sabbapāpaṁ nāma aṭṭha micchattānī"**ti-ādi vuttaṁ. **Micchāsatī**ti aniccādīsu "niccan"ti anussaraṇacintanādivasena pavatta-akusalappavatti.

Sabbapāpassa akaraṇaṁ bahudhā ācariyena vibhattaṁ, amhehi ca viññātaṁ, "kathaṁ kusalassa sampadā vibhajitabbā viññātabbā"ti vattabbattā kusalassa sampadaṁ vibhajitvā dassento **"aṭṭhasu micchattesu pahīnesū"**ti-ādimāha. **Aṭṭha sammattānī**ti sammādiṭṭhi sammāsaṅkappo sammāvācā sammākammanto sammā-ājīvo sammāvāyāmo sammāsati sammāsamādhīti aṭṭha sammattāni visabhāgaparivattanadhammavasena **sampajjanti. Atītassā**ti atītena sammāsambuddhena desitassa. Vipassino hi bhagavato ayaṁ pātimokkhuddesagāthā. **Citte pariyodāpite**ti cittapaṭibaddhā pañcakkhandhāpi pariyodāpitā bhavanti. "Cittapariyodāpitena pañcannaṁ khandhānaṁ pariyodāpitabhāvo kathaṁ amhehi saddahitabbo"ti vattabbattā **"evañhī"**ti-ādi vuttaṁ. **Evaṁ** vuttappakārena bhagavā yaṁ "cetovisuddhatthaṁ bhikkhave tathāgate brahmacariyaṁ vussatī"ti vacanaṁ āha, tena "ceto -pa- vussatī"ti vacanena tumhehi saddahitabboti vuttaṁ hoti. "Pariyodāpanā katividhā bhavantī"ti vattabbattā **"duvidhā hī"**ti-ādi vuttaṁ.

Samathavipassanāya nīvaraṇappahānañca ariyamaggabhāvanāya anusayasamugghāto cāti pariyodāpanassa duvidhattā pañcakkhandhā pariyodāpitā bhavantīti attho. Pahīnanīvaraṇānusayā hi puggalā pasādanīyavaṇṇā honti.

"Pariyodāpanassa kittikā bhūmiyo"ti pucchitabbattā **"dve pariyodāpanabhūmiyo"**ti-ādi vuttaṁ. "Sabbapāpassa akaraṇan'ti-ādigāthāya desitesu dhammesu katamaṁ dukkhasaccaṁ, katamaṁ samudayasaccaṁ, katamaṁ maggasaccaṁ, katamaṁ nirodhasaccan"ti pucchitabbattā **"tattha yaṁ paṭivedhenā"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti gāthāya desitesu dhammesu **yaṁ** khandhapañcakaṁ **paṭivedhena** pariññābhisamayena pariyodāpeti, **idaṁ** khandhapañcakaṁ **dukkhaṁ** dukkhasaccaṁ bhave. **Yato** taṇhāsaṁkilesato khandhapañcakaṁ pariyodāpeti, **ayaṁ** taṇhāsaṁkileso **samudayo** samudayasaccaṁ. **Yena** ariyamaggaṅgena pariyodāpeti, **ayaṁ ariyamaggo** maggasaccaṁ. **Yaṁ** asaṅkhatadhātuṁ adhigatena puggalena pariyodāpitaṁ, **ayaṁ** asaṅkhatadhātudhammo **nirodho** nirodhasaccaṁ bhave. **Imāni cattāri saccāni** gāthāya desitadhammānaṁ sabhāgavisabhāgadhammāvaṭṭanavasena niddhāritāni. **"Tenāhā"**ti-ādikassa attho heṭṭhā vuttanayena veditabbo.

"Sabbapāpassa akaraṇan"ti-ādigāthāya desitānaṁ dhammānaṁ sabhāgavisabhāgadhammāvaṭṭanavasena cattāri saccāni ācariyena niddhāritāni, amhehi ca viññātāni.

> "Dhammo have rakkhati dhammacāriṁ,
> Chattaṁ mahantaṁ yatha vassakāle.
> Esānisaṁso dhamme suciṇṇe,
> Na duggatiṁ gacchati dhammacārī'ti—

gāthāya desitānaṁ dhammānaṁ visabhāgasabhāgadhammānaṁ āvaṭṭanavasena kathaṁ cāttāri saccāni niddhāritānī"ti vattabbattā **"dhammo have"**ti-ādimāha.

Tāya gāthāya desite dhamme vibhajitvā dassento **"dhammo nāmā"**ti-ādimāha. Tattha **dhammo nāmā**ti puññadhammo nāma. **Indriyasaṁvaro**ti manacchaṭṭhindriyasaṁvarasīlādiko sabbo saṁvaro. Tena vuttaṁ

"indriyasaṁvarasīsena cettha sabbampi sīlaṁ gahitanti daṭṭhabban"ti[1]. Cattāro **apāyā** dukkaṭakammakārīnaṁ gatibhūtattā **duggati. Sabba upapattiyo** pana dukkhadukkhasaṅkhāradukkhavipariṇāmadukkhasamaṅgīnaṁ gatibhūtattā **duggati** nāma.

"Tasmiṁ duvidhe dhamme indriyasaṁvaradhammo kattha ṭhito, kathaṁ suciṇṇo, kuto rakkhatī"ti pucchitabbattā **"tattha yā saṁvarasīle"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tasmiṁ duvidhe dhamme. Saṁvarasīle ṭhitā yā akhaṇḍakāritā hoti, **ayaṁ** akhaṇḍavasena kātabbo saṁvarasīle ṭhito suṭṭhu āciṇṇapariciṇṇo puñña**dhammo** catūhi **apāyehi** attano ādhāraṁ attānaṁ rakkhantaṁ puggalaṁ ekantikabhāvena **rakkhati,** anekantikabhāvena pana rakkhitamatto puññadhammopi rakkhatīti attho gahetabbo. **Apāyehī**ti ca padhānavasena vuttaṁ, rogādi-antarāyatopi rakkhati. Rogādi-antarāyo vā ayato apagatattā apāyantogadhoti daṭṭhabbo.

"Tathā rakkhatīti kena amhehi saddahitabbo"ti vattabbattā **"evaṁ bhagavā"**ti-ādi vuttaṁ. **Evaṁ** vuttappakārena lakkhaṇapakāradassanaṁ bhagavā "dvemā bhikkhave sīlavato gatiyo devā ca manussā cā"ti yaṁ vacanaṁ āha, tena "dvemā -pa- manussā cā"ti vacanena tumhehi saddahitabboti vuttaṁ hoti. "Saṁvarasīle ṭhitassa akhaṇḍakātabbassa suciṇṇassa puññadhammassa apāyehi rakkhaṇe ekantikabhāvo kena suttena dīpetabbo"ti vattabbattā **"evañca nāḷandāyan"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **evañcā**ti iminā idāni vuccamānena pakārenapi vuttappakāro attho veditabbo. **Nāḷandāyan**ti nāḷandanāmake nigame nisinno asibandhakanāmassa putto **gāmaṇi** gāmajeṭṭhako bhagavantaṁ **etaṁ** vuccamānaṁ "brāhmaṇā bhante"ti-ādivacanaṁ avoca.

Brāhmaṇāti bāhirakā brāhmaṇā. **Bhante**ti bhagavantaṁ gāmaṇi ālapati. **Pacchābhūmakā**ti pacchimadisāya nisinnakā. **Uyyāpentī**ti manussalokato uddhaṁ devalokaṁ yāpenti pāpenti.

Idhassāti idhaloke assa bhaveyya. Puriso pāṇātipātī -pa- micchādiṭṭhiko assa bhaveyyāti yojanā. Sesaṁ pāḷito ceva vuttānusārena ca ñeyyaṁ.

---

1. Netti-Ṭṭha 108 piṭṭhepi.

32. “Visabhāgadhammasabhāgadhammāvaṭṭanavasena catunnaṁ saccānaṁ niddhāritabhāvā kena amhehi saddahitabbo”ti vattabbattā **“tenāha mahākaccāno ekamhi padaṭṭhāne”**ti vuttaṁ.

“Ettāvatā ca āvaṭṭo hāro paripuṇṇo, añño niyutto natthī”ti vattabbattā **“niyutto āvaṭṭo hāro”**ti vuttaṁ. Yassaṁ yassaṁ pāḷiyaṁ yo yo āvaṭṭo hāro yathālābhavasena yojito, tassaṁ tassaṁ pāḷiyaṁ so so āvaṭṭo hāro tathā niddhāretvā **yutto** yojitoti attho daṭṭhabbo.

Iti āvaṭṭahāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathāṭīkānusāreneva gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahetabboti.

---

8. Vibhattihāravibhaṅgavibhāvanā

33. Yena yena saṁ -pa- āvaṭṭahāravibhaṅgena āvaṭṭetabbā padaṭṭhānādayo vibhattā, so saṁ -pa- āvaṭṭhahāravibhaṅgo paripuṇṇo, “tattha katamo vibhattihāravibhaṅgo”ti pucchitabbattā **“tattha katamo vibhattihāro”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tesu niddiṭṭhesu soḷasasu desanāhārādīsu **katamo** saṁvaṇṇanāviseso **vibhattihāro** vibhattihāravibhaṅgo nāmāti pucchati. “Dhammañca padaṭṭhānaṁ bhūmiñcā”ti-ādiniddesassa idāni mayā vuccamāno “dve suttānī”ti-ādiko vitthārabhūto saṁvaṇṇanāviseso vibhattihāro vibhattihāravibhaṅgo nāmāti attho gahetabbo.

“Yesu suttesu vuttā dhammapadaṭṭhānabhūmiyo iminā vibhattihārena vibhattā, tāni suttāni kittakānī”ti pucchitabbattā tāni suttāni paṭhamaṁ dassetuṁ **“dve suttāni vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañcā”**ti vuttaṁ. Tattha **vāsanābhāgiyan**ti puññabhāvanā vāsanā nāma, vāsanāya bhāgo koṭṭhāso **vāsanābhāgo,** vāsanābhāge vācakabhāvena

niyuttaṁ suttanti **vāsanābhāgiyaṁ,** katamaṁ taṁ? Yasmiṁ sutte tīṇi puññakiriyavatthūni bhagavatā desitāni, taṁ suttaṁ vāsanābhāgiyaṁ. **Nibbedhabhāgiyan**ti lobhakkhandhādīnaṁ nibbijjhanaṁ padālanaṁ **nibbedho,** nibbedhassa bhāgo koṭṭhāso **nibbedhabhāgo,** nibbedhabhāge vācakabhāvena niyuttaṁ suttanti **nibbedhabhāgiyaṁ,** katamaṁ taṁ? Yasmiṁ sutte sekkhāsekkhadhammā bhagavatā desitā, taṁ suttaṁ nibbedhabhāgiyaṁ.

"Tesaṁ suttānaṁ paṭiggāhakā puggalā yāhi paṭipadāhi sampajjanti, tā paṭipadā kittikā"ti pucchitabbattā **"dve paṭipadā"**ti-ādi vuttaṁ. Dānasīlabhāvanāmayipuññabhāge bhavā paṭipadāti **puññabhāgiyā.** Phalabhāge bhavā paṭipadāti **phalabhāgiyā.** "Yesu sīlesu ṭhitā paṭiggāhakā paṭipajjanti, tāni sīlāni kittakānī"ti pucchitabbattā **"dve sīlānī"**ti-ādi vuttaṁ. Saṁvarati etena saṁvarenāti **saṁvaro,** so saṁvaro pātimokkhasaṁvaro, satisaṁvaro, ñāṇasaṁvaro, khantisaṁvaro, vīriyasaṁvaroti pañcavidho. Sabbopi pāpasaṁvaraṇato **saṁvaro,** lokiyalokuttarasampattiṭṭhānattā **silaṁ** nāma. Pajahati etena pahātabbeti **pahānaṁ,** pajahanaṁ vā **pahānaṁ,** tañca pahānaṁ tadaṅgappahānaṁ, vikhambhanappahānaṁ, samucchedappahānaṁ, paṭipassaddhippahānaṁ, nissaraṇappahānanti pañcavidhaṁ. Tattha nissaraṇappahānaṁ vajjetvā catubbidhaṁ pahānaṁ vuttanayena **sīlaṁ** nāma.

"Tesu suttādīsu bhagavā katamaṁ suttaṁ katamāya paṭipadāya desayati, katarasmiṁ sīle ṭhito puggalo katamena sīlena brahmacārī bhavatī"ti pucchitabbattā tathā vibhajitvā dassetuṁ **"tattha bhagavā"**ti-ādi vuttaṁ. **Tattha** tesu vāsanābhāgiyādīsu suttesu vāsanābhāgiyaṁ suttaṁ **tattha** tāsu puññabhāgiyādipaṭipadāsu puññabhāgiyāya paṭipadāya bhagavā yassa puggalassa desayati, **so** vāsanābhāgiyasuttapaṭiggāhako puggalo tattha saṁvarasīlādīsu **saṁvarasīle ṭhito** hutvā **tena** saṁvarasīlasaṅkhātena **brahmacariyena** seṭṭhacariyena **brahmacārī** seṭṭhācārapūrako **bhavati. Tattha** tesu vāsanābhāgiyādīsu suttesu nibbedhabhāgiyaṁ suttaṁ **tattha** tāsu puññabhāgiyādipaṭipadāsu phalabhāgiyāya paṭipadāya yassa puggalassa bhagavā desayati, **so** nibbedhabhāgiyasuttapaṭiggāhako puggalo tattha saṁvarasīlādīsu **pahānasīle**

samucchedappassaddhippahānavasena **ṭhito** hutvā **tena** pahānasīlasaṅkhātena visesabhūtena maggasaṅkhātena **brahmacariyena** brahmacārī bhavatīti yojanā kātabbā.

"Vāsanābhāgiyasuttādīsu katamaṁ vāsanābhāgiyaṁ suttan"ti pucchitabbattā **"tattha kataman"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tesu vāsanābhāgiyasuttādīsu. **Dānakathā**ti sappurisadānadānaphala-asappurisadānadānaphalakathā. **Sīlakathā**ti pañcasīlādisīlaphalakathā. **Saggakathā**ti saggasampattisukhakathā ceva sagge nibbattāpakapuññakathā ca. **Ādīnavo**ti ādīnavadassako suttanto. **Ānisaṁso**ti ānisaṁsadassako suttanto. Vāsanābhāgiyaṁ suttaṁ nāmāti yojanā.

"Tattha kataman"ti-ādīsu anusandhyattho vuttanayova. Yā desanā catusaccappakāsanā, sā desanā nibbedhabhāgiyaṁ suttaṁ nāmāti yojanā. Evañca sati vāsanābhāgiyasuttassapi nibbedhabhāgiyasuttabhāvo āpajjeyya catusaccappakāsanatoti codanaṁ manasi katvā **"vāsanābhāgiye sutte"**ti-ādi vuttaṁ. Vāsanābhāgiye sutte **pajānanā** vuṭṭhānagāminivipassanā ariyamaggapadaṭṭhānabhūtā paññā natthi, **maggo** ariyamaggo natthi, **phalaṁ** ariyaphalaṁ natthi. Nibbedhabhāgiye sutte pana pajānanādayo atthi, vāsanābhāgiye sutte natthi. "Pajānanā"ti-ādinā catusaccappakāsanā dānakathādikā nibbedhabhāgiye sutte antogadhā, itaraṁyeva vāsanābhāgiyasuttanti nāmāti dasseti. Yesu suttesu vuttā dhammapadaṭṭhānabhūmiyo vibhattā, tāni suttāni dveyeva na honti, "kasmā dveyeva suttāni niddhāritānī"ti ce vadeyyuṁ? Asaṅkarato sutte vuttānaṁ dhammapadaṭṭhānabhūmīnaṁ vibhajitabbānaṁ suviññeyyattā. "Yadi evaṁ saṁkilesabhāgiya-asekkhabhāgiyasuttānipi niddhāritāni asaṅkarattā"ti ce vadeyyuṁ? No niddhāritāni, vāsanābhāgiyasutte niddhārite saṁkilesabhāgiyasuttampi niddhāritaṁ, saṁkilesadhamato nissaṭṭhadhammānaṁyeva vāsanābhāgiyadhammattā nibbedhabhāgiyasutte ca niddhārite asekkhabhāgiyasuttampi niddhāritaṁ anaññattā.

"Yesu suttesu vuttā dhammapadaṭṭhānabhūmiyo vibhattihārena vibhattā, tāni suttāni katamena phalena yojayitabbānī"ti pucchitabbattā **"imāni cattāri suttānī"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **imāni cattāri**

suttānīti yathāniddhāritāni vāsanābhāgiyanibbedhabhāgiyasuttāni ceva taṁniddhāraṇena niddhāritāni saṁkilesabhāgiya-asekkhabhāgiyasuttāni cāti cattari suttāni **imesaṁ**yeva **catunnaṁ suttānaṁ desanāya** nayena nītena **phalena sabbato** sabbabhāgena saṁvarasīlappahāna**sīlena** brahmacariyena yojayitabbāni. Yojentena ca **sabbato** sabbabhāgena ca padādi**vicayena** hārena saṁvarasīlādikaṁ phalaṁ **vicinitvā yuttihārena** yuttaṁ phalaṁ gavesitvā "idaṁ phalaṁ imassa puggalassa phalaṁ, idaṁ phalaṁ imassa suttassa phalan"ti suttāni visuṁ visuṁ phalena yojayitabbānīti attho gahetabbo.

"Kittakena phalena brahmacariyena yojetabbānī"ti pucchitabbattā **"yāvatikā ñāṇassa bhūmī"**ti vuttaṁ. Bhagavatā desitena vāsanābhāgiyasuttena siddhā **yāvatikā** puññabhāgiyā paṭipadādayo vibhajana**ñāṇassa bhūmi** ārammaṇā bhavitumarahanti, tāvatikāhi bhūmīhi vāsanābhāgiyasuttaṁ yojayitabbaṁ. Nibbedhabhāgiyasuttena siddhā **yāvatikā** phalabhāgiyā paṭipadādayo vibhajana**ñāṇassa bhūmi** ārammaṇā bhavitumarahanti, tāvatikāhi bhūmīhi nibbedhabhāgiyasuttaṁ yojetabbaṁ. Itaradvayampi suttaṁ yathāsambhavaṁ yojetabbaṁ. Etena ñāṇassa bhūmīnaṁ suttatthānaṁ bahuvidhattaṁ dasseti.

34. Vāsanābhāgiyasuttādīsu vuttā dhammā vāsanābhāgiyanibbedhabhāgiyabhāvehi ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā, "kathaṁ saṁkilesabhāgiya-asekkhābhāgiyabhāvehi asādhāraṇāsādhāraṇabhāvehi vibhajitabbā"ti pucchitabbattā **"tattha katame dhammā sādhāraṇā"**ti-ādi āraddhaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana—

> "Evaṁ vāsanābhāgiyanibbedhabhāgiyabhāvehi dhamme ekadesena vibhajitvā idāni tesaṁ kilisabhāgiya-asekkhabhāgiyabhāvehi sādhāraṇāsādhāraṇabhāvehi vibhajituṁ tattha katame dhammā sādhāraṇā ti-ādi āraddhan"ti[1]—

vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti ye dhammā sutte vuttā vibhattihārena vibhajitabbā, tesu dhammesu **katame dhammā sādhāraṇā**ti pucchati, **dve dhammā**

---

1. Netti-Ṭṭha 112 piṭṭhe.

sādhāraṇāti vissajjeti. Te dve dhamme sarūpato dassetuṁ **"nāmasādhāraṇā, vatthusādhāraṇā cā"**ti vuttaṁ. Tattha **nāmasādhāraṇā**ti nāmena nāmapaññattiyā sādhāraṇā samānā, "kusalā"ti nāmena ekavīsati cittuppādā samānā, "akusalā"tyādināmena dvādasa cittuppādā samānā, kusalādināmapaññattivacanena vacanīyā atthā kusalādināmasādhāraṇāti vuttā. Tena **ṭīkāyaṁ—**

> "Nāmaṁ nāmapaññatti, taṁmukheneva saddato tadatthāvagamo. Saddena ca sāmaññarūpeneva tathārūpassa atthassa gahaṇaṁ, na visesarūpena. Tasmā saddavacanīyā atthā sādhāraṇarūpanāmāyattagahaṇīyatāya nāmasādhāraṇā vuttā"ti[1]—

vuttaṁ. **Vatthusādhāraṇā**ti patiṭṭhānabhūtena vatthunā sādhāraṇā. Yasmiṁ patiṭṭhānabhūte santāne vā cittuppādādimhi vā ye dhammā pavattanti, te dhammā tena santānena vā vatthunā tena cittuppādādinā vā sādhāraṇā samānāti attho. Ekasantāne patitattā phusanādisabhāvato bhinnāpi vatthusādhāraṇā samānavatthukāyeva bhavantīti vibhattihārena vibhajitvāti vuttaṁ hoti.

"Kiṁ nāmasādhāraṇavatthusādhāraṇāyeva vibhajitabbā, aññaṁ vibhajitabbaṁ natthī"ti pucchitabbattā **"yaṁ vā panā"**ti-ādi vuttaṁ. Nāmasādhāraṇavatthusādhā raṇehi aññaṁ yaṁ vā pana kiccasādhāraṇapaccayasādhāraṇapaṭipakkhādisādhāraṇampi dhammajātaṁ **evaṁjātiyaṁ** sādhāraṇajātiyaṁ, tampi sabbaṁ vicayahārena vicinitvā yuttihārena gavesitvā yuttaṁ sādhāraṇaṁ vibhattihārena vibhajitabbanti adhippāyo. "Tesu nāmasādhāraṇādīsu katame nāmasādhāraṇā, katame vatthusādhāraṇā"ti pucchitabbattā **"micchattaniyatānaṁ sattānan"**ti-ādi vuttaṁ. Mātughātakādīnaṁ channaṁ micchattaniyatakammakarānaṁ sattānañca duggati-ahetuka sugati-ahetukaduhetukatihetukānaṁ catunnaṁ puthujjanānaṁ aniyatakammakarānaṁ sattānañca santāne pavattā dassanapahātabbā kilesā dassanapahātabbanāmasādhāraṇā samānā bhavanti sakkāyadiṭṭhivicikicchāsīlabbataparāmasanavasena bhinnasabhāvānampi dassanapahātabbanāmanātivattanato. Vuttappakārānaṁ

---

1. Netti-Ṭī 71. 72 piṭṭhesu.

niyatāniyatasattānaṁ dassanapahātabbānaṁ kilesānaṁ patiṭṭhānavatthubhāvato vatthusādhāraṇā ca samānavatthukāti attho. **Puthujjanassa** duggati-ahetukādicatubbidhasattassa, **sotāpannassa** ca santāne pavattā **kāmarāgabyāpādā** kilesā kāmarāgabyāpādanāmasādhāraṇā samānā bhavanti sakadāgāmimaggappahātabba anāgāmimaggappahātabbavasena bhinnasabhāvānampi kāmarāgabyāpādanāmanātivattanato. Vuttappakārassa **puthujjanassa, sotāpannassa** ca kāmarāgabyāpādānaṁ patiṭṭhānavatthubhāvato vatthusādhāraṇā samānavatthukāti attho ca gehetabbo. **Puthujjanassa, anāgāmissa** ca santāne pavattā **uddhaṁbhāgiyā saṁyojanā** uddhambhāgiyanāmasādhāraṇā samānā bhavanti rūparāgādivasena bhinnasabhāvānampi uddhaṁbhāgiyanāmanātivattanato. **Puthujjanassa, anāgāmissa** ca uddhaṁbhāgiyānaṁ patiṭṭhānavatthubhāvato vatthusādhāraṇā samānavatthukāti attho ca gahetabbo. Tena vuttaṁ **ṭīkāyaṁ** "dassanapahātabbānañhi yathā micchattaniyatasattā pavattiṭṭhānaṁ, evaṁ aniyatāpī"ti[1] vuttaṁ. Saṅkhepato pana saṁkilesapakkhe pahānekaṭṭhā kilesā nāmasādhāraṇā honti, sahajekaṭṭhā kilesā vatthusādhāraṇāti daṭṭhabbā.

Saṁkilesapakkhe sādhāraṇā ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā, "kathaṁ vodānapakkhe sādhāraṇā vibhattā"ti pucchitabbattā **"yaṁ kiñci ariyasāvako"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **yaṁ kiñcī**ti sāmaññavasena vuttā paṭhamajjhānasamāpatti-ādikā lokiyā samāpattiyeva gahitā. **Ariyasāvako**ti ariyassa bhagavato sāvako ariyasāvakoti vattabbo, jhānalābhī ca phalaṭṭho ca puggalo, na maggaṭṭho. Maggaṭṭho hi lokiyaṁ yaṁ kiñci samāpattiṁ na samāpajjati. **Sabbā sā** lokiyasamāpatti rūpāvacarā arūpāvacarā dibbavihāro brahmavihāro paṭhamajjhānasamāpattīti evamādīhi pariyāyehi sādhāraṇā taṁsamaṅgīhi vītarāgāvītarāgehi sādhāraṇā lokiyasamāpattināmanātivattanato ca vītarāgāvītarāgehi samāpajjitabbato ca. "Ariyasāvako ca lokiyaṁ samāpattiṁ samāpajjanto odhiso odhiso samāpajjati, evaṁ sati kathaṁ vītarāgehi sādhāraṇāti saddahitabbā"ti vattabbattā **"sādhāraṇā hi dhammā"**ti-ādi vuttaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "kathaṁ te odhiso gahitā,

---

1. Netti-Ṭī 72 piṭṭhe.

atha odhiso gahetabbā, kathaṁ sādhāraṇāti anuyogaṁ manasi katvā taṁ visodhento āha ‘sādhāraṇā hi dhammā evaṁ aññamaññan’ti-ādī”ti vuttaṁ.

Tattha evaṁ vītarāgāvītarāgehi odhiso odhiso samāpajjitabbā **dhammā paraṁ paraṁ** pacchā pacchā pavattiyamānaṁ dhammajātaṁ **sakaṁ sakaṁ** pubbe pubbe jātaṁ “lokiyasamāpattī”ti nāmaṁ niyata**visayaṁ** aññamaññaṁ hutvā **hi** yasmā nātivattanti, tasmā sādhāraṇāti saddahitabbā gahetabbāti attho. “Paraṁ paraṁ samāpajjanto kathaṁ nātivattatī”ti vattabbattā nātivattanaṁ pākaṭaṁ kātuṁ **“yopī”**ti-ādi vuttaṁ. **Yo** ariyasāvako vā avītarāgo vā. **Imehi** lokiyasamāpatti **dhammehi** samannāgato, **so** ariyasāvako vā avītarāgo vā paraṁ paraṁ samāpajjantopi **taṁ dhammaṁ**lokiyaṁ samāpattidhammaṁ nātivattati, aññaṁ upagantvā nātikkamatīti attho. Yehi lokiyasamāpattidhammehi samannāgato, **ime** lokiyasamāpatti **dhammā** sādhāraṇāvāti daṭṭhabbā.

“Vāsanābhāgiyādisuttesu vuttā ye dhammā iminā vibhattihārena vibhattā, yesu dhammesu katame dhammā asādhāraṇā”ti pucchitabbattā **“tattha katame dhammā asādhāraṇā”**ti-ādi vuttaṁ. **Tattha** tesu vibhajitabbesu dhammesu **katame dhammā asādhāraṇā**ti pucchati, pucchitvā yāva desanaṁ upādāya asādhāraṇā dhammā gavesitabbā, “sekkhāsekkhā”ti vā gavesitabbā, “bhabbābhabbā”ti vā gavesitabbā. Atha vā yāva “sekkhāsekkhā bhabbābhabbā”ti desanā vuttā, tāva desanaṁ upādāya asādhāraṇā gavesitabbā. Kathaṁ gavesitabbā? Ariyesu sekkhāsekkhadhammavasena “sekkhā”ti nāmaṁ asekkhena asādhāraṇaṁ, “asekkhā”ti nāmaṁ sekkhena asādhāraṇanti vā, anariyesu “bhabbā”ti nāmaṁ abhabbena asādhāraṇaṁ, “abhabbā”ti nāmaṁ bhabbena asādhāraṇanti vā gavesitabbā. **Kāmarāgabyāpādā** saṁyojanā appahīnattā anusayabhāvena uppajjanārahattā **aṭṭhamakassa** sotāpattimaggaṭṭhassa ca **sotāpannassa** phalaṭṭhassa ca sādhāraṇā bhavanti, **dhammatā** dhammasabhāvo asādhāraṇo. Idaṁ vuttaṁ hoti—“aṭṭhamakassa sotāpattimaggaṭṭhatā sotāpannassa asādhāraṇā,

sotāpannassa sotāpannaphalaṭṭhatā ca aṭṭhamakassa sotāpattimaggaṭṭhassa asādhāraṇā. Aṭṭhamakassa vā pahīyamānakilesatā sotāpannassa asādhāraṇā, sotāpannassa pahīnakilesatā ca aṭṭhamakassa asādhāraṇā"ti.

Uddhambhāgiyā saṁyojanā appahīnattā anusayabhāvena uppajjanārahattā **aṭṭhamakassa** maggaṭṭhabhāvena aṭṭhamakasadisassa anāgāmimaggaṭṭhassa ca **anāgāmissa** phalaṭṭhassa ca sādhāraṇā, **dhammattā** dhammasabhāvo asādhāraṇā. Idaṁ vuttaṁ hoti—"aṭṭhamakassa anāgāmimaggaṭṭhatā anāgāmissa phalaṭṭhassa asādhāraṇā, anāgāmissa anāgāmiphalaṭṭhatā ca aṭṭhamakassa asādhāraṇā. Aṭṭhamakassa vā pahīyamānakilesatā anāgāmissa asādhāraṇā, anāgāmissa phalaṭṭhassa pahīnakilesatā ca aṭṭhamakassa asādhāraṇā"ti. "Maggaṭṭhatā phalaṭṭhatāya asādhāraṇā, phalaṭṭhatā ca maggaṭṭhatāya asādhāraṇā"tipi vattuṁ vaṭṭati. **Sabbesaṁ** sattannaṁ **sekkhānaṁ** puggalānaṁ **nāmaṁ** "sekkhā"ti nāmaṁ sādhāraṇaṁ. **Dhammatā asādhāraṇā**ti catunnaṁ maggaṭṭhānaṁ taṁtaṁmaggaṭṭhatā aññamaññaṁ maggaṭṭhānaṁ asādhāraṇā. Heṭṭhimaphalattayaṭṭhānañca asādhāraṇā, heṭṭhimaphalattayaṭṭhānaṁ taṁtaṁphalaṭṭhatā ca aññamaññaṁ phalaṭṭhānaṁ asādhāraṇā, catunnaṁ maggaṭṭhānañca asādhāraṇāti attho. "Sekkhānaṁ taṁtaṁmaggaṭṭhatā taṁtaṁphalaṭṭhatāya asādhāraṇā, taṁtaṁphalaṭṭhatā ca taṁtaṁmaggaṭṭhatāya asādhāraṇā"ti vattumpi vaṭṭati. **Sabbesaṁ paṭipannakānan**ti phalatthāya paṭipajjantīti **paṭipannakā,** tesaṁ maggasamaṅgīnaṁ catunnaṁ puggalānaṁ **nāmaṁ** "paṭipannakā"ti nāmaṁ sādhāraṇaṁ, **dhammatā** taṁtaṁmaggaṭṭhatā asādhāraṇā. **Sabbesaṁ sekkhānaṁ** sattannaṁ puggalānaṁ sekkhānaṁ sīlaṁ sādhāraṇaṁ, **dhammatā** taṁtaṁmaggaṭṭhaphalaṭṭhatā asādhāraṇāti. Vāsanābhāgiyasaṁkilesabhāgiyasuttesu vuttā dassanenapahātabbādayo ceva nibbedhabhāgiya-asekkhabhāgiyasuttesu vuttā sekkhādayo ca dhammā sādhāraṇāsādhāraṇabhedena vibhattihārena vibhajitabbāti adhippāyo veditabbo.

"Aṭṭhamakassā"ti-ādinā ariyesu puggalesu asādhāraṇā ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā, "kathaṁ anariyesu asādhāraṇā vibhattā"ti pucchitabbattā ariyesu vuttanayānusārena anariyesupi vibhajitvā gavesitabbāti dassetuṁ **"evaṁ visesānupassinā"**ti-ādi

vuttaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "evaṁ 'aṭṭhamakassā'ti-ādinā ariyapuggalesu asādhāraṇadhammaṁ dassetvā itaresu nayadassanatthaṁ 'evaṁ visesānupassinā'ti-ādi vuttan"ti[1] vuttaṁ. **Evaṁ** ariyesu vuttanayānusārena bhabbābhabbesu anariyesu **visesānupassinā** asādhāraṇato visesaṁ asādhāraṇaṁ anupassinā gavesakena paṇḍitena bhabbābhabbesupi **hīnukkaṭṭhamajjhimaṁ upādāya gavesitabbaṁ.** Kathaṁ? Mātughātādivasena pavattānaṁ paṭighasampayuttadiṭṭhisampayutasattamajavanacittuppādānaṁ micchāttaniyatānaṁ taṁsamaṅgīnaṁ vā tathāpavattā paṭhamajavanacittuppādādayo aniyatā dhammā paṭighasampayuttādibhāvena sādhāraṇā, micchattaniyatā dhammā ekacittuppādattā asādhāraṇā. Yathā hi cittaṁ "cittasaṁsaṭṭhan"ti na vattabbaṁ, evaṁ micchattaniyatāpi "micchattaniyatasādhāraṇā"ti na vattabbā. Micchattaniyatesupi niyatamicchādiṭṭhikānaṁ diṭṭhisampayuttasattamajavanacittuppādasamaṅgīnaṁ aniyatā diṭṭhisampayuttapaṭhamajavanacittuppādādayo dhammā diṭṭhisampayuttādibhāvena sādhāraṇā, niyatamicchādiṭṭhi ekacittuppādasamaṅgībhāvato asādhāraṇā. Tenāha aṭṭhakathācariyo—

> "Micchattaniyatānaṁ aniyatā dhammā sādhāraṇā, micchattaniyatā dhammā asādhāraṇā. Micchattaniyatesupi niyatamicchādiṭṭhikānaṁ aniyatā dhammā sādhāraṇā, niyatamicchādiṭṭhi asādhāraṇāti iminā nayena visesānupassinā veditabbā"ti[1].

Tattha **"iminā nayenā"**ti iminā micchattaniyatānaṁ uppajjituṁ bhabbā aniyatā dhammā sādhāraṇā, uppajjituṁ abhabbā aniyatā dhammā asādhāraṇāti gahitā. Tena vuttaṁ "bhabbābhabbā"ti. Tathā hīnassa hīno hīnabhāvena sādhāraṇo, majjhimukkaṭṭhā asādhāraṇā. Majjhimassa majjhimo sādhāraṇo, hīnukkaṭṭhā asādhāraṇā. Ukkaṭṭhassa ukkaṭṭho ukkaṭṭhabhāvena sādhāraṇo, hīnamajjhimā asādhāraṇātipi gavesitabbā. Tenāha "hīnukkaṭṭhamajjhimaṁ upādāya gavesitabban"ti.

"Tattha katame dhammā sādhāraṇā"ti-ādinā nānāvidhena vibhattihāranayena dhammā vibhajitvā dassitā, amhehi ca ñātā, "kathaṁ bhūmipadaṭṭhānāni vibhattihāranayena vibhajitvā dassitānī"ti pucchitabbabhāvato

---

1. Netti-Ṭṭha 113 piṭṭhe.

dhammavibhajanānantaraṁ bhūmipadaṭṭhānāni vibhajitvā dassento **"dassanabhūmī"**ti-ādimāha. Tattha **dassanabhūmī**ti dassanaṁ bhavati ettha paṭhamamaggeti dassanabhūmi, sotāpattimaggo. **Niyāmāvakkantiyā**ti niyamanaṁ **niyāmo,** ko so? Sampattaniyāmo, avakkanaṁ **avakkanti,** sotāpattiphalaṁ, niyāmassa avakkanti **niyāmāvakkanti,** tāya. Dasanabhūmināmako sotāpattimaggo niyāmāvakkantināmakassa sotāpattiphalassa pattiyā padaṭṭhānaṁ. Paṭhamamaggasamaṅgī puggalo hi niyāmaṁ okkamanto nāma, phalasamaṅgī pana niyāmaṁ okkanto nāma hoti, tasmā niyāmāvakkantisaddena paṭhamaphaluppatti gahitā. **Bhāvanābhūmī**ti uparimaggattayaṁ. **Uttarikānan**ti tassa tassa maggassa uparipavattānaṁ taṁtaṁphalānaṁ pattiyā padaṭṭhānanti paccekaṁ yojetabbaṁ.

Dukkhā paṭipadā dandhābhiññā mandapaññassa uppajjanato samathaṁ āvahantī hutvā **samathassa padaṭṭhānaṁ** hoti, **sukhāpaṭipadā khippābhiññā** ñāṇādhikassa uppajjanato vipassanāvahantī hutvā **vipassanāya padaṭṭhānaṁ,** avasesā dve paṭipadāpi nātipaññassa uppajjanato samathassa padaṭṭhānanti gahetabbā. Tena **aṭṭhakathāyaṁ** vuttaṁ "itarā pana tissopi paṭipadā samathaṁ āvahantī"ti-ādi[1]. **Dānamayaṁ puññakiriyavatthu** sayameva ekantena dhammassavanassa padaṭṭhānaṁ na hoti, vandanayācanapañhāpucchanādayopi padaṭṭhānaṁ honti, tasmā tehi kāraṇehi sādhāraṇaṁ hutvā **parato ghosassa** padaṭṭhānaṁ hoti, paratoghoso ca dhammassavanapañhāvissajjanādivasena pavatto. Dātabbavatthupariccajanavandanayācanakālesu hi yebhuyyena dhammaṁ desenti, pañhāpucchanādikālesu ca vissajjenti, paṭipucchasākacchādīni vā karonti. **Sīlamayaṁ puññakiriyavatthu** pāmojjapītipassaddhisukhasamādhīhi padaṭṭhānabhāvena sādhāraṇaṁ hutvā **cintāmayiyā paññāya** padaṭṭhānaṁ hoti. Sīlavantassa hi sīlaṁ paccavekkhantassa pāmojjādayo honti, samāhito ca dhammacintane samattho hoti.

Bhāvanāmayiṁ puññakiriyavatthūti purimā purimā samathabhāvanā ceva vipassanābhāvanā ca puññakiriyavatthu dānasīlādīhi kāraṇehi sādhāraṇaṁ hutvā **bhāvanāmayiyā paññāya** pacchimāya pacchimāya samathabhāvanāya ceva vipassanābhāvanāya ca padaṭṭhānaṁ. Tena vuttaṁ **aṭṭhakathāyaṁ** "sādhāraṇanti na bījaṁ viya aṅkurassa, dassanabhūmi-ādayo viya niyāmāvakkanti-ādīnaṁ

1. Netti-Ṭṭha 114 piṭṭhe.

āveṇikaṁ, atha kho sādhāraṇaṁ tadaññakāraṇehipī"ti[1]. "Dānamayasīlamayabhāvanāmayapuññakiriyavatthūnaṁ paratoghosacintāmayibhāvanāmayipaññānaṁ padaṭṭhānabhāvo ācariyena vibhatto, evaṁ sati tesaṁ dānamayādīnaṁ yathākkamaṁ pariyattibāhusaccakammaṭṭhānānuyogamaggasammādiṭṭhīnaṁ padaṭṭhānabhāvo na bhaveyyā"ti vattabbattā tathāpavattaṁ padaṭṭhānabhāvampi dassetuṁ **"dānamayaṁ puññakiriyavatthu parato ca ghosassa sutamayiyā ca paññāyā"**ti-ādi vuttaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana—

> "Idāni yasmā dānaṁ, sīlaṁ, lokiyabhāvanā ca na kevalaṁ yathāvuttaparatoghosādīnaṁyeva, atha kho yathākkamaṁ pariyattibāhusaccakammaṭṭhānānuyogamaggasammādiṭṭhīnampi paccayā honti, tasmā tampi nayaṁ dassetuṁ puna 'dānamayan'ti-ādinā desanaṁ vaḍḍhesī"ti[1]—

vuttaṁ. Tattha dānamayapuññakiriyavatthuno paratoghosassa sādhāraṇapadaṭṭhānabhāvo heṭṭhā vuttanayena ñātabbo. Dānaṁ pana datvā desanaṁ sutvā sutānusārena vitthāretvā cintentassa pavattamānāya sutamayiyā paññāya vandanayācanādīhi sādhāraṇaṁ hutvā padaṭṭhānaṁ hoti. Sīlamayapuññakiriyavatthunopi cintāmayiyā paññāya sādhāraṇapadaṭṭhānabhāvo vuttoyeva. Parisuddhasīlaṁ pana nissāya "jhānaṁ nibbattessāmi, maggaphalaṁ nibbattessāmī"ti-ādinā paccavekkhantassa pavattamānassa yonisomanasikārassa pāmojjādīhi sādhāraṇaṁ hutvā padaṭṭhānaṁ hoti. Bhāvanāmayapuññakiriyavatthuno bhāvanāmayiyā paññāya sādhāraṇapadaṭṭhānabhāvopi vuttoyeva. Samathabhāvanāsaṅkhātaṁ pana jhānaṁ pādakaṁ katvā vā paripākaṁ vipassanābhāvaṁyeva vā nissāya pavattamānāya sammādiṭṭhiyā parisuddhasīlādīhi sādhāraṇaṁ hutvā padaṭṭhānaṁ hoti.

Dānamayapuññakiriyavatthu-ādīnaṁ paratoghosādīnaṁ padaṭṭhānabhāvo punappunaṁ ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, "patirūpadesavāsādayopi imesaṁ dhammānaṁ padaṭṭhānānīti yathā vibhajitabbā, amhehi ca viññātabbā, tathā vibhajitvā dassethā"ti vattabbattā tepi vibhajitvā dassetuṁ **"patirūpadesavāso"**ti-ādimāha. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana

1. Netti-Ṭṭha 114 piṭṭhe.

"tathā patirūpadesavāsādayo kāyavivekacittavivekādīnaṁ kāraṇaṁ hontīti imaṁ nayaṁ dassetuṁ 'patirūpadesavāso'ti-ādimāhā"ti[1] vuttaṁ. Patirūpadesaṁ nissāya vasantassa kāyavivekacittavivekavaḍḍhanato, samādhivaḍḍhanato ca patirūpadesavāso kāyacittavivekassa ca upacārasamādhi-appanāsamādhissa ca sīlādīhi sādhāraṇaṁ hutvā padaṭṭhānaṁ. **Sappurisūpanissayo**ti sappurisasantāne pavatto payirupāsato ālambitabbo pasādo, tato vā upanissayaṁ labhitvā payirupāsantānaṁ santāne pavatto pubbapasādo yathāvidho sappurisūpanissayo payirupāsantassa saddhāsampannassa ratanattaye **tiṇṇaṁ aveccappasādānaṁ** ratanattayaguṇādīhi sādhāraṇaṁ hutvā padaṭṭhānaṁ, **samathassa** labhananimittadāyakaṁ sappurisaṁ payirupāsitvā tena dinnanaye ṭhatvā pavatte tabbassa samathassa sappurisūpanissayo sīlapāmojjapītādīhi sādhāraṇaṁ hutvā padaṭṭhānaṁ. Attasammāpaṇihitassa pāpajigucchādīnaṁ samabhavato **attasammāpaṇidhānaṁ** jātivayādipaccavekkhaṇena sādhāraṇaṁ hutvā **hiriyā ca** padaṭṭhānaṁ, attasammāpaṇihitassa nibbidādīnaṁ sambhavato sīlādīhi sādhāraṇaṁ hutvā **vipassanāya ca** padaṭṭhānaṁ.

Tadaṅgādivasena **akusalapariccāgo** nibbidāñāṇādīhi sādhāraṇaṁ hutvā **kusalavīmaṁsāya** paṭisaṅkhānupassanāya paññāya ca ariyamagga**samādhindriyassa ca** padaṭṭhānaṁ. **Dhammasvākkhātatā** svākkhātadhammassavanānusārena pavattakusalamūlakā lokiyalokuttarasampatti **kusalamūlaropanā** nāma, tāya ca tathāvidhakusalamūlakāya **phalasamāpattiyā ca** padaṭṭhānaṁ. **Saṁghasuppaṭipannatā saṁghasuṭṭhutāya** saṁghassa upaṭṭhākānaṁ suṭṭhubhāvāya sappatissavāya vacanasampaṭicchanabhāvāya padaṭṭhānaṁ. **Satthusampadā** satthari ceva dhammādīsu ca guṇa-ajānanatāya **appasannānañca pasādāya pasannānañca** appamattakapasādānañca **bhiyyobhāvāya** vaḍḍhanāya padaṭṭhānaṁ. **Appaṭihatapātimokkhatā** saṁghamajjhe vā parisamajjhe vā **dummaṅkūnaṁ** dummukhānaṁ dussīlānaṁ puggalānaṁ niggahāya, **pesalānaṁ** pātimokkhasaṁvarādisīlasampannānaṁ puggalānaṁ phāsuvihārāya ca padaṭṭhānaṁ hoti. Honto pana yathānurūpehi aññehi kāraṇehi sādhāraṇaṁ hutvā hotīti veditabbo.

---

1. Netti-Ṭṭha 114 piṭṭhe.

"Vāsanābhāgiyasuttādīsu vuttadhammabhūmipadaṭṭhānānaṁ vibhattihārena vibhajitabbabhāvo amhehi kena jānitabbo saddahitabbo"ti pucchitabbattā **"tenāhā"**ti-ādi vuttaṁ. Tassattho vuttanayānusārena veditabbo.

"Ettāvatā ca vibhattihāro paripuṇṇo, añño niyutto natthī"ti vattabbattā **"niyutto vibhattihāro"**ti vuttaṁ. Yattha yattha sutte ye ye dhammādayo vuttā, tattha tattha sutte vuttesu tesu tesu dhammādīsu yathālābhavasena yo yo vibhattihāro yojito, so so vibhattihāro niddhāretvā **yutto** yojitoti attho daṭṭhabbo.

Iti vibhattihāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathāṭīkānusāreneva gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahetabboti.

---

9. Parivattanahāravibhaṅgavibhāvanā

35. Yena yena saṁ -pa- vibhattihāravibhaṅgena sutte vuttā dhammādayo vibhattā, so saṁ -pa- vibhaṅgo paripuṇṇo, "katamo parivattanahāravibhaṅgo"ti pucchitabbattā **"tattha katamo parivattano hāro"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tesu niddiṭṭhesu soḷasasu desanāhārādīsu **katamo** saṁvaṇṇanāviseso **parivattano hāro** parivattanahāravibhaṅgo nāmāti pucchati. "Kusalākusale dhamme"ti-ādiniddesassa idāni mayā vuccamāno "sammādiṭṭhissa purisapuggalassā"ti-ādiko vitthārasaṁvaṇṇanāviseso parivattano hāro parivattanahāravibhaṅgo nāmāti attho gahetabbo.

"Saṁvaṇṇiyamāne sutte niddiṭṭhassa katamassa bhāvitabbassa kusalassa katamo paṭipakkho, kathaṁ parivattetabbo"ti pucchitabbattā imassa bhāvitabbassa kusalassa ayaṁ paṭipakkho, evaṁ pahātabbabhāvavasena

parivattetabboti dassento **"sammādiṭṭhissa purisapuggalassā"**ti-ādimāha. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana—

> "Tattha yasmā saṁvaṇṇiyamāne sutte yathāniddiṭṭhānaṁ kusalākusaladhammānaṁ paṭipakkhabhūte akusalakusaladhamme pahātabbabhāvādivasena niddhāraṇaṁ paṭipakkhato parivattanaṁ, tasmā 'sammādiṭṭhissa purisapuggalassa micchādiṭṭhi nijjiṇṇā bhavatī'ti-ādi āraddhan"ti[1]—

vuttaṁ. Pahāyakassa hi dhammassa pahātabbabhāvavasena niddhāraṇaṁ, pahātabbassa ca dhammassa pahāyakabhāvavasena niddhāraṇaṁ paṭipakkhato parivattanaṁ nāma hoti. Tattha **sammādiṭṭhissā**ti sammā sundarā pasatthā diṭṭhi yassa puggalassāti sammādiṭṭhi. Puggalapadaṭṭhānā hi ayaṁ desanā. Tena vuttaṁ "purisapuggalassā"ti. Sā pana sammādiṭṭhi kammakammaphalādisaddahanavasena vā aniccādivipassanāvasena vā maggasammādassanavasena vā pavattā niravasesāva gahitā. "Yāya bhāvitāya sammādiṭṭhiyā pahātabbā micchādiṭṭhi nijjiṇṇā bhavati, yadi kevalā micchādiṭṭhiyeva nijjiṇṇā bhavati, evaṁ sati tadavasesā akusalā dhammā ajiṇṇā bhaveyyun"ti vattabbattā **"ye cassa micchādiṭṭhipaccayā"**ti-ādi vuttaṁ. Micchādiṭṭhipaccayā aneke pāpakā akusalāyeva dhammā ca **uppajjeyyuṁ** uppajjanārahā bhaveyyuṁ, **te ca** akusalā dhammā **assa** sammādiṭṭhisampannassa purisapuggalassa **nijjiṇṇā** pahātabbārahā anuppajjanasabhāvā honti. Tenāha bhagavā "upādānanirodhā bhavanirodho"ti[2].

"Yadi sammādiṭṭhissa purisapuggalassa micchādiṭṭhi, tappaccayā akusaladhammāyeva nijjiṇṇā bhavanti, evaṁ sati sammādiṭṭhipaccayā kusalā dhammā na sambhaveyyun"ti vattabbattā **"sammādiṭṭhipaccayā cā"**ti-ādi vuttaṁ. **Assa** sammādiṭṭhisampannassa purisapuggalassa uppajjanārahā sammādiṭṭhipaccayā aneke **kusalā** samathavipassanā vā bodhipakkhiyā vā **dhammā** sambhavanti, uppannā ca **te** dhammā **assa** sammādiṭṭhisampannassa purisapuggalassa santāne punappunaṁ pavattanavasena **bhāvanāpāripūriṁ gacchanti.**

---

1. Netti-Ṭṭha 115 piṭṭhe.
2. Khu 1. 78; Vi 3. 1 piṭṭhesu.

Sammādiṭṭhiyā paṭipakkhānaṁ micchādiṭṭhiyā, tappaccayānaṁ akusalānaṁ dhammānaṁ parivattanabhāvo ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, "sammāsaṅkappassa dhammassa paṭipakkho dhammo kathaṁ parivattetabbo"ti vattabbattā **"sammāsaṅkappassa purisapuggalassā"**ti-ādi vuttaṁ. Yojanatthādayo vuttanayānusārena veditabbā. Sammā sundarā pasatthā vācā yassa puggalassāti **sammāvāco,** tassa sammāvācassa. **"Purisapuggalassā"**ti-ādīnaṁ atthopi vuttanayena veditabbo. Ayaṁ pana visesattho—sammā aviparītato vimuttiñāṇadassanaṁ yassa puggalassāti **sammāvimuttiñāṇadassano,** tassa sammāvimuttiñāṇadassanassa paccavekkhaṇañāṇadassanasampannassa purisapuggalassa "avimuttāva samānā vimuttā mayan"ti micchābhinivesavasena pavattaṁ **micchāvimuttiñāṇadassanaṁ nijjiṇṇaṁ** vigataṁ bhavati. **"Ye cassā"**ti-ādīnaṁ anusandhyādiko vuttanayānusārena veditabbo.

36. "Sammādiṭṭhissā'ti-ādinā sammādiṭṭhi-ādīnaṁ kusalānaṁ paṭipakkhā micchādiṭṭhādikāyeva akusalā pahātabbabhāvena parivattetabbā"ti pucchitabbattā pāṇātipātāveramaṇi-ādīnaṁ kusalānaṁ paṭipakkhā pāṇātipātādikāpi akusalā pahātabbabhāvena parivattetabbāti dassetuṁ **"yassa vā pāṇātipātā paṭiviratassā"**ti-ādi vuttaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "evaṁ sammādiṭṭhi-ādimukhena micchādiṭṭhi-ādiṁ dassetvā puna pāṇātipāta-adinnādānakāmesumicchācārādito veramaṇiyādīhi pāṇātipātādīnaṁ parivattanaṁ dassetuṁ 'yassā'ti-ādi āraddhan"ti[1] vuttaṁ. Tadaṅgādivasena **pahīno hoti. Kālavādissā**ti vaditabbakāle vaditabbaṁ vadati sīlenāti **kālavādī,** tassa.

"Yathāvuttappakāreneva parivattetabbā"ti pucchitabbattā aññena pakārenapi parivattetabbāti dassetuṁ **"ye ca kho kecī"**ti-ādi vuttaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "ye ca kho kecī'ti-ādinā sammādiṭṭhi-ādimukheneva micchādiṭṭhi-ādīhi eva parivattanaṁ pakārantarena dassetī"ti[2] vuttaṁ. Tattha **keci** micchādiṭṭhikamicchāsaṅkappādikāyeva puggalā paresaṁ ariyānaṁ ariyaṁ aṭṭhaṅgikaṁ maggaṁ garahanti. **Sandiṭṭhikā** sandiṭṭhe niyuttā, **sahadhammikā** saha dhammena kāraṇena ye vattanti sahadhammikā. **Gārayhā** garahitabbākāre

1. Netti-Ṭṭha 115 piṭṭhe.
2. Netti-Ṭṭha 116 piṭṭhe.

yuttā. Vādā ca anuvādā ca **vādānuvādā,** te bhavanto sammādiṭṭhiñca **dhammaṁ** garahanti. **Tena** garahaṇena. **Pujjā** pūjitabbā ca na bhavanti, **pāsaṁsā** pasaṁsitabbā ca na bhavanti. **Evan**ti-ādīsu sammāsaṅkappaṁ vā sammāvācādikaṁ vā visuṁ visuṁ sammāsaṅkappañca te bhavanto dhammaṁ garahanti. Tena hi ye micchāsaṅkappikā, te bhavanto na pujjā ca pāsaṁsā ca -pa- sammāvimuttiñca te bhavanto dhammaṁ garahanti. Tena hi ye micchādiṭṭhivācikā, te bhavanto na pujjā ca pāsaṁsā ca. Sammāvimuttiñāṇadassanañca te bhavanto dhammaṁ garahanti. Tena hi ye micchāvimuttikā, te bhavanto na pujjā ca pāsaṁsā ca. Sammāvimuttiñāṇadassanañca te bhavanto dhammaṁ garahanti. Tena hi ye micchāvimuttiñāṇadassanikā, te bhavanto na pujjā ca pāsaṁsā cāti yojanā kātabbā. **"Micchāvimuttiñāṇadassanā"**tipi pāṭho atthi.

"Ariyamaggasammādiṭṭhādīnaṁ garahavaseneva micchādiṭṭhādayo ca parivattetabbā, nāvasesānaṁ pasaṁsāvasenā"ti vattabbattā kāmādīnaṁ pasaṁsāvasenapi kāmānaṁ paṭipakkhā veramaṇiyādayopi parivattetabbāti dassetuṁ **"ye ca kho keci evamāhaṁsū"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **bhuñjitabbā kāmā, paribhuñjitabbā kāmā, āsevitabbā kāmā, nisevitabbā kāmā**ti ettha kāmīyanteti **kāmā**ti kammasādhanavasena vatthukāmā gahitā, nātipaṇītā kāmā bhuñjitabbā, atipaṇītā kāmā pari samantato bhuñjitabbā. Atipaṇītatarā kāmā **ā** bhuso sevitabbā, niyatā sevitabbā. **Bhāvayitabbā kāmā, bahulīkātabbā kāmā**ti ettha pana kāmentīti **kāmā**ti kattusādhanavasena kilesakāmā gahitā, punappunaṁ uppādanavasena **bhāvayitabbā** vaḍḍhāpetabbā pavattetabbā kilesa**kāmā,** bahūnaṁ punappunaṁ uppādanavasena kātabbā vaḍḍhāpetabbā kilesa**kāmā**ti. **Ye ca** kāmavasikā puthujjanā keci evamāhaṁsu, **tesaṁ** kāmavasikānaṁ puthujjanānaṁ kesañci tādisehi **kāmehi veramaṇī** kusalacetanā paṭipakkhavasena **adhammo** asevitabbo nāma āpajjeyyāti adhippāyo gahetabbo.

Antadvayavasena parivattanaṁ dassetuṁ **"ye vā pana kecī"**ti-ādi vuttaṁ. **Attakilamathānuyogo dhammoti niyyāniko**ti ye vā pana pañcātapādipaṭipannakā titthiyo evamāhaṁsu, **tesaṁ** pañcātapādipaṭipannakānaṁ **niyyāniko dhammo** majjhimāpaṭipadāsaṅkhāto vipassanāsahito

ariyamaggo **adhammo** aniyyāniko abhāvetabbo nāma āpajjeyyāti. Sukhadukkhavasenapi parivattanaṁ dassetuṁ **"ye ca kho"**ti-ādi vuttaṁ. "pāpaṁ nijjarāpessāmā"ti attahiṁsanādivasena paṭipannakānaṁ pavatto sarīratāpano **dukkho** dhammo niyyānikoti.

Ye ca tathāpaṭipannakā keci evamāhaṁsu, **tesaṁ** tathāpaṭipannakānaṁ anavajjapaccayaparibhogavasena pavatto sarīradukkhūpasamo **sukho dhammo adhammo** appavattetabbo āpajjeyyāti.

Antadvayādivasena parivattanaṁ ācariyena vibhattaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "kathaṁ asubhasaññādivasena parivattetabbo"ti pucchitabbattā evaṁ asubhasaññādivasena subhasaññādikā parivattetabbāti dassetuṁ **"yathā vā panā"**ti-ādi vutaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "idāni asubhasaññādimukhena subhasaññādiparivattanaṁ dassetuṁ 'yathā vā panā'ti-ādi vuttan"ti[1] vuttaṁ. **Sabbasaṅkhāresū**ti tebhūmakasaṅkhāresu. Āraddhavipassakassa hi tebhūmakā dhammā kilesāsucipaggharaṇakattā asubhato upaṭṭhahanti.

"Yadi sarūpatoyeva imesaṁ ime paṭipakkhāti aparivattetabbā siyuṁ, evaṁ sati niravasesā ca paṭipakkhā na sakkā parivattetuṁ, kathaṁ sakkā parivattetun"ti vattabbattā parivattanalakkhaṇaṁ dassento **"yaṁ yaṁ vā panā"**ti-ādimāha. Tattha kusalaṁ vā akusalaṁ vā **yaṁ yaṁ dhammaṁ** parivattetukāmo ācariyo cittena **rocayati** diṭṭhiyā **upagacchati,** kusalassa vā akusalasa vā **tassa tassa** rūcikassa upagatassa **dhammassa** yo paṭipakkho, **so** paṭipakkhadhammo asaddhammo **assa** dhammassa **aniṭṭhato** paccanīkato **ajjhāpanno** pariññāto. Iṭṭhaṁ vā aniṭṭhaṁ vā **yaṁ yaṁ dhammaṁ** parivattetukāmo ācariyo cittena **rocayati** diṭṭhiyā **upagacchati,** iṭṭhassa vā aniṭṭhassa vā **tassa tassa** rucikassa dhammassa yo paṭipakkho, **so** paṭipakkhadhammo **assa** dhammassa **aniṭṭhato** paccanīkadhammato **ajjhāpanno** pariññāto bhavatīti parivattetukāmena icchitabbadhammānurūpapaṭipakkhavasena parivattanaṁ kātabbanti parivattane paṭipakkhalakkhaṇaṁ vuttaṁ. Tena **aṭṭhakathāyaṁ** vuttaṁ "paṭipakkhassa lakkhaṇaṁ vibhāvetī"ti[1].

1. Netti-Ṭṭha 116 piṭṭhe.

“Evaṁ vuttappakāraṁ parivattanaṁ amhehi kathaṁ saddahitabban”ti vattabbattā **“tenāhā”**ti-ādi vuttaṁ.

“Ettāvatā parivatto hāro paripuṇṇo, añño niyutto natthī”ti vattabbattā **“niyutto parivattano hāro”**ti vuttaṁ. Yasmiṁ sutte kusalākusale niddiṭṭhe paṭipakkhavasena nīharitvā yathāsambhavaṁ yo yo parivattano hāro niyutto, tasmiṁ sutte niddiṭṭhe paṭipakkhavasena nīharitvā so so parivattano hāro **niyutto** niddhāretvā yutto yojitoti attho gahetabboti.

Iti parivattanahāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathāṭīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahetabboti.

---

10. Vevacanahāravibhaṅgavibhāvanā

37. Yena yena saṁvaṇṇanāvisesabhūtena pavattanahāravibhaṅgena parivattetabbā suttatthā vibhattā, so saṁvaṇṇanāvisesabhūto parivattanahāravibhaṅgo paripuṇṇo, “katamo vevacanahāravibhaṅgo”ti pucchitabbattā **“tattha katamo vevacano hāro”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tesu niddiṭṭhesu soḷasasu desanāhārādīsu **katamo** saṁvaṇṇanāviseso **vevacano hāro** vevacanahāravibhaṅgo nāmāti pucchati. “Vevacanāni bahūnī”ti-ādiniddesassa idāni mayā vuccamāno “ekaṁ bhagavā dhamman”ti-ādiko vitthārasaṁvaṇṇanāviseso vevacano hāro vevacanahāravibhāṅgo nāmāti attho gahetabbo. “Yāni vevacanāni niddhāritāni, katamāni tāni vevacanānī”ti pucchitabbattā **“yathā ekan”**ti-ādi vuttaṁ. **Ekaṁ** viññātabbaṁ **dhammaṁ** sabhāvadhammaṁ paññāpetabbaṁ vā **dhammaṁ aññamaññehi yathā** yehi pakārehi ceva vevacanehi ca bhagavā niddisati, tathāpakārāni vevacanāni viññātabbānīti attho. “Tāni vevacanāni

kinti bhagavā āhā”ti vattabbattā **“yathāha bhagavā”**ti-ādi vuttaṁ. Yathā yaṁyaṁpakārāni[1] vevacanāni—

> “Āsā ca pihā ca abhinandanā ca,
> Anekadhātūsu sarā patiṭṭhitā.
> Aññāṇamūlappabhavā pajappitā,
> Sabbā mayā byantikatā samūlikā”ti—

bhagavā āha, taṁtaṁpakārāni vevacanāni viññātabbānīti attho.

Ekasseva dhammassa anekehi pariyāyabhūtehi vevacanehi niddisane phalaṁ **aṭṭhakathāyaṁ**[2] bahudhā vuttaṁ, tasmā amhehi na dassitaṁ. “Katamā āsā, katamā pihādī”ti pucchitabbattā **“āsā nāma vuccatī”**ti-ādi vuttaṁ. **Yā bhavissassa atthassa āsīsanā avassaṁ āgamissatī**ti yā āsā **assa** āsīsantassa puggalassa uppajjati, tassa āsīsanā **“āsā nāmā”**ti vuccati. Vattamānassa yā patthanā **assa** patthayantassa uppajjati, seyyataraṁ vā aññaṁ disvā “ediso ahaṁ bhaveyyan”ti yā pihā **assa** pihayantassa uppajjati, sā patthanā **“pihānāmā”**ti vuccati. Anāgatatthaṁ ārabbha pavattā taṇhā **“āsā”**ti vuccati, anāgatapaccuppannatthaṁ ārabbha pavattā taṇhā **“pihā”**ti vuccati, tathāpi taṇhābhāvena ekattā eko dhammova atthassa icchitassa nipphatti **atthanipphatti,** paṭipāleti etāya taṇhāyāti **paṭipālanā,** atthanipphattiyā paṭipālanāti **atthanipphattipaṭipālanā.** Yā taṇhā assa pālayantassa puggalassa uppajjati, sā taṇhā **“abhinandanā”**ti vuccati.

“Yā atthanipphatti taṇhāya paṭipāletabbā, katamā sā atthanipphattī”ti pucchitabbattā taṁ atthanipphattiṁ sattato vā saṅkhārato vā vibhajitvā dassento **“piyaṁ vā ñātiṁ, piyaṁ vā dhamman”**ti-ādimāha. Tattha **“ñātin”**ti iminā mittabandhavādayopi gahitā. **Dhammaṁ** pana piyarūpārammaṇādikaṁ chabbidhampi yāya taṇhāya taṇhiko abhinandati, sā taṇhā **“abhinandanā nāmā”**ti vuccati. Paṭikkūlaṁ ñātiṁ vā dhammaṁ vā vipallāsavasena appaṭikkūlaṁ ñātiṁ vā dhammaṁ vā sabhāvavasena appaṭikkūlato yāva taṇhāya taṇhiko

---

1. Yāni pakārāni (Ka)
2. Netti-Ṭṭha 117 piṭṭhe.

abhinandati, sā taṇhā vā **“abhinandanā nāmā”**ti vuccatīti yojetvā attho gahetabbo.

“Yāsu anekāsu dhātūsu vuttappakārā taṇhā ‘sarā’ti bhagavatā vuttā, katamā tā dhātuyo”ti pucchitabbattā tā dhātuyo sarūpato dassetuṁ **“cakkhudhātū”**ti-ādi vuttaṁ.

“Tāsu dhātūsu katamāya dhātuyā katamā sarā patiṭṭhitā pavattā”ti pucchitabbattā imāya dhātuyā ayaṁ sarā patiṭṭhitā pavattāti niyametvā dassetuṁ **“sarāti keci rūpādhimuttā”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **kecī**ti sarāsaṅkhātāya rūpataṇhāya taṇhikā puggalā. **Rūpādhimuttā**ti rūpadhātusaṅkhāte ārammaṇe adhimuttā ajjhositā. Iminā padena rūpataṇhāsaṅkhātā sarā rūpadhātuyā patiṭṭhitā pavattāti gahitā, **“keci saddādhimuttā”**ti-ādīhipi saddataṇhāsaṅkhātādayo sarā saddadhātuyādīsu patiṭṭhitā pavattā sarāva gahitā. **Keci dhammādhimuttā**ti ettha dhammaggahaṇena cakkhudhātu sotadhātu ghānadhātu jivhādhātu kāyadhātu sattaviññāṇadhātu dhammadhātuyo gahitā, tasmā aṭṭharasa dhātuyo patiṭṭhānabhāvena gahitāpi chabbidhāva gahitāti daṭṭhabbā. “Rūpādhimuttādīsu kittakāni padāni taṇhāpakkhe taṇhāya vevacanā”ti pucchitabbattā etādisāni ettakāni padāni taṇhāpakkhe taṇhāvevacanānīti niyametvā dassetuṁ **“tattha yāni cha gehasitānī”**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu chasu rūpādīsu. **Cha gehasitāni domanassānī**ti chasu rūpādīsu pavattaṁ taṇhāpemaṁ nissāya pavattāni cha domanassāni. Esa nayo sesesupi. “Cha upekkhā gehasitāpi bhagavatā vuttā, kasmā na gahitā”ti vattabbattā **“yā cha upekkhā gehasitā, ayaṁ diṭṭhipakkho”**ti vuttaṁ, diṭṭhipakkhattā na gahitāti attho.

38. “Kathaṁ vuttappakārā taṇhā eva gahitā”ti vattabbattā **“sāyeva patthanākārenā”**ti-ādi vuttaṁ. **Sā** vuttappakārā eva taṇhā patthanākārena pavattanato āsādipariyāyena vuttā, rūpādi-ārammaṇadhammesu nandanato **“dhammanandī”**ti pariyāyena vuttā, rūpādi-ārammaṇadhammesu gilitvā pariniṭṭhapeti viya ajjhosāya tiṭṭhanato **“dhammajjhosānan”**ti pariyāyena vuttā, tasmā taṇhāya vevacanāni honti.

Taṇhāya vevacanāni ācariyena niddiṭṭhāni, amhehi ca ñātāni, "katamāni cittassa vevacanānī"ti pucchitabbattā **"cittaṁ mano"**ti-ādi vuttaṁ. "Ārammaṇaṁ cintetīti **cittaṁ.** Manati jānātīti **mano.** Vijānātīti **viññāṇan"**ti-ādinā attho pakaraṇesu[1] vuttova, tasmā amhehi na vitthārito. Vevacanāniyeva imāni imassa vevacanānīti ettakāniyeva kathayissāma. **"Paññindriyaṁ paññābalan"**ti-ādīni paññāvevacanāni.

"Arahaṁ sammāsambuddho"ti-ādīni buddhassa vevacanāni. "Tāni kattha desitānī"ti pucchitabbattā **"yathā ca buddhānussatiyaṁ vuttan"**ti-ādi vuttaṁ. buddhānussatidesanāyaṁ **yathā ca** yaṁyaṁpakāraṁ vevacanaṁ bhagavatā "itipi so bhagavā arahaṁ -pa- bhagavanto"ti vuttaṁ, etaṁpakāraṁ vevacanaṁ buddhānussatiyā vevacanaṁ buddhassa vevacananti daṭṭhabbaṁ. **"yathā ca dhammānussatiyaṁ vuttan"**ti-ādīsupi evameva yojanā kātabbā.

"Tenāhā"ti-ādyānusandhyādi-attho ceva **"niyutto vevacano hāro"**ti anusandhyādi-atthodi-attho ca vuttanayānusārena veditabbo.

Iti vevacanahāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathāṭīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahetabboti.

---

11. Paññattihāravibhaṅgavibhāvanā

39. Yena yena saṁ -pa- vibhaṅgena vevacanāni vibhattāni, so -pa- vibhaṅgo paripuṇṇo, "katamo paññattihāravibhaṅgo"ti pucchitabbattā **"tattha katamo paññattihāro"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tesu niddiṭṭhesu soḷasasu desanāhārādīsu **katamo** saṁvaṇṇanāviseso **paññattihāro** paññattihāravibhaṅgo nāmāti pucchati. "Ekaṁ bhagavā dhammaṁ paññattīhi vividhāhi desetī"ti-ādiniddesassa idāni mayā vuccamāno "yā pakatikathāya desanā"ti-ādiko vitthārasaṁvaṇṇanāviseso paññattihāro paññattihāravibhaṅgo nāmāti gahetabbo.

1. Abhi-Ṭṭha 1. 185 piṭṭhe.

"Yāhi vividhāhi paññattīhi ekaṁ dhammaṁ bhagavā deseti, katamā tā vividhā paññattiyo"ti pucchitabbattā **"yā pakatikathāyā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **pakatikathāyā**ti assādādipadatthavisesaṁ aniddhāretvā atthasabhāvena pavattāya kathāya sādhukaṁ manasikāradhammakathāya yā desanā yathādhippetamatthaṁ veneyyasantāne nikkhipati patiṭṭhapeti pakārena ñāpeti, tasmā **nikkhepapaññatti,** tāya paññattiyā dhammaṁ desetīti attho. "Yā paññatti 'pakatikathāya desanā'ti vuttā, katamā sā"ti pucchitabbattā tathā pucchitvā vitthārato dassetuṁ **"kā ca pakatikathāya desanā"**ti-ādi vuttaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "iti 'pakatikathāya desanā'ti saṅkhepena vuttamatthaṁ vitthārena vibhajituṁ 'kā ca pakatikathāya desanā'ti pucchitvā 'cattāri saccānī'ti-ādimāhā"ti[1] vuttaṁ. Tattha desanādesetabbassa bhedabhāvepi abhedopacārena **"desanā cattāri saccānī"**ti vuttaṁ, catunnaṁ saccānaṁ paññatti desanā nāmāti attho.

"Kathaṁ taṁ saccapaññattiṁ bhagavā āhā"ti pucchitabbattā **"yathā bhagavā āhā"**ti vuttaṁ. **Yathā** yena pakārena bhagavā yaṁ yaṁ paññattiṁ āha, tathā tena pakārena sā paññatti jānitabbā. **"Idaṁ dukkhan"**ti yaṁ paññattiṁ bhagavā āha, **ayaṁ** "idaṁ dukkhan"ti paññatti pañcannaṁ khandhānaṁ nikkhepapaññatti, channaṁ dhātūnaṁ nikkhepapaññatti, aṭṭhārasannaṁ dhātūnaṁ nikkhepapaññatti, dvādasannaṁ āyatanānaṁ nikkhepapaññatti, dasannaṁ indriyānaṁ nikkhepapaññattīti yojanā kātabbā. Khandhadhātu-āyatanindriyāni ca lokiyāneva. Pīḷanasaṅkhatasantāpavipariṇāmatthatāsāmaññena ekattaṁ upanetvā "idaṁ dukkhan"ti vuttā. **Dasannaṁ indriyānan**ti cakkhusotaghānajivhākāya-itthipurisajīvitamanavedanindriyānaṁ dasannaṁ. Anubhavanalakkhaṇena ekalakkhaṇattā vedanindriyaṁ ekanti gahitaṁ, saddhindriyādīni pana maggapariyāpannattā na gahitāni.

Kabaḷīkāreti ṭhānupacārena voharite ojāsaṅkhāte āhāre, rāgo ariyamaggena appahātabbattā anusayavasena, āsāvasena vā patthanāvasena vā **atthi nandī. Atthi taṇhā**ti etthāpi eseva nayo. **Patiṭṭhitaṁ viruḷhan**ti paṭisandhi-ākaḍḍhanasamatthatāpattiyā patiṭṭhitattā patiṭṭhitañceva viruḷhañcāti gahetabbaṁ. **Saṅkhārānan**ti punabbhavanibbattakassa bhavassa

1. Netti-Ṭṭha 121 piṭṭhe.

abhinibbattihetukānaṁ saṅkhārānaṁ. **Jātijarāmaraṇan**ti abhinibbattanalakkhaṇā jāti, na uppādova, paripākalakkhaṇā jarā, na ṭhitiyeva, bhedanalakkhaṇaṁ maraṇaṁ, na bhaṅgameva. Tena vuttaṁ **"sasokaṁ sadaraṁ sa-upāyāsan"**ti.

"Phasse ce bhikkhave āhāre -pa- manosañcetanāya ce bhikkhave āhāre -pa- viññāṇe ce bhikkhave āhāre atthi rāgo -pa- vadāmī"ti **ayaṁ** paññatti dukkhassa ca samudayassa ca pabhavassa paññāpanato **pabhavapaññatti** nāma.

Vaṭṭavasena paññattibhedo ācariyena vibhatto, amhehi cañāto, "kathaṁ vivaṭṭavasena paññattibhedo vibhatto"ti vattabbattā **"kabaḷīkāre ce bhikkhave āhāre natthi rāgo"**ti-ādi vuttaṁ. "Kabaḷīkāre -pa- anupāyāsanti vadāmī"ti **ayaṁ**paññatti dukkhassa pariññāya ca paññāpanato **pariññāpaññatti** nāma, samudayassa pahānassa ca paññāpanato **pahānapaññatti** nāma, maggassa bhāvanāya ca paññāpanato **bhāvanāpaññatti** nāma, nirodhassa sacchikiriyāya ca paññāpanato **sacchikiriyāpaññatti** nāma.

40. Vivaṭṭavasena paññattibhedo ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, "kathaṁ sammasanavasena paññattibhedo vibhatto"ti vattabbattā **"samādhiṁ bhikkhave bhāvethā"**ti-ādi vuttaṁ. "Samādhiṁ bhikkhave bhāvetha -pa- yathābhūtaṁ pajānātī"ti **ayaṁ** paññatti maggassa bhāvanāya ca paññāpanato **bhāvanāpaññatti** nāma, dukkhassa pariññāya ca paññāpanato **pariññāpaññatti** nāma, samudayassa pahānassa ca paññāpanato **pahānapaññatti** nāma, nirodhassa sacchikiriyāya ca paññāpanato **sacchikiriyāpaññatti** nāma.

Sammasanavasena paññattibhedo ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, "kathaṁ upādānakkhandhavasena paññattibhedo vibhatto"ti vattabbattā **"rūpaṁ rādha vikirathā"**ti-ādi vuttaṁ. "Rūpaṁ rādha vikiratha -pa- nibbānan"ti **ayaṁ** paññatti taṇhāsaṅkhātassa rodhassa nirodhassa ca paññāpanato **nirodhapaññatti** nāma, assādassa nibbidāya ca paññāpanato **nibbidāpaññatti** nāma, dukkhassa pariññāya ca paññāpanato **pariññāpaññatti** nāma, samudayassa pahānassa ca paññāpanato **pahānapaññatti** nāma, maggassa bhāvanāya ca paññāpanato **bhāvanāpaññatti** nāma, nirodhassa sacchikiriyāya ca paññāpanato **sacchikiriyāpaññatti** nāma.

“Rūpavedanāsaññāsaṅkhāraviññāṇāni vikiranto viddhaṁsento vikīḷaniyaṁ karonto paññāya taṇhākkhayāya paṭipajjanto kiṁ pajānātī”ti pucchitabbattā **“so ‘idaṁ dukkhan’ti yathābhūtaṁ pajānātī”**ti-ādi vuttaṁ. “So ‘idaṁ dukkhan’ti yathābhūtaṁ pajānātīti -pa- nirodhagāminipaṭipadāti yathābhūtaṁ pajānātī”ti **ayaṁ** paññatti saccānaṁ paṭivedhassa paññāpanato **paṭivedhapaññatti** nāma, dassanabhūmiyā nikkhepassa ca paññāpanato **nikkhepapaññatti** nāma, maggassa bhāvanāya ca paññāpanato **bhāvanāpaññatti** nāma, sotāpattiphalassa sacchikiriyāya ca paññāpanato **sacchikiriyāpaññatti** nāma. “So ‘ime āsavā’ti yathābhūtaṁ pajānāti -pa- ‘āsavā asesaṁ nirujjhantī’ti yathābhūtaṁ pajānātī”ti **ayaṁ** paññatti khayeñāṇassa uppādassa ca paññāpanato **uppādapaññatti** nāma, anuppādeñāṇassa okāsassa ca paññāpanato **okāsapaññatti** nāma, maggassa bhāvanāya ca paññāpanato **bhāvanāpaññatti** nāma, dukkhassa pariññāya ca paññāpanato **pariññāpaññatti** nāma, samudayassa pahānassa ca paññāpanato **pahānapaññatti** nāma, vīriyindriyassa ārambhassa ca paññāpanato **ārambhapaññati** nāma, āsāṭikānaṁ āhaṭanāya ca paññāpanato **nikkhepapaññatti** nāma, pāpakānaṁ akusalānaṁ dhammānaṁ abhinighātassa ca paññāpanato **abhinighātapaññatti** nāma.

41. Vaṭṭavasena vā vivaṭṭavasena vā dhammasammasanavasena vā upādānakkhandhavasena vā pajānanavasena vā saccesu nānāvidho paññattibhedo ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “kathaṁ teparivaṭṭavasena saccesu paññattibhedo vibhatto”ti vattabbattā teparivaṭṭavasena saccesu paññattibhedaṁ dassetuṁ **“idaṁ dukkhan’ti me bhikkhave”**ti-ādi āraddhaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana “evaṁ vaṭṭavivaṭṭamukhena sammasana-upādānakkhandhamukheneva saccesu paññattivibhāgaṁ dassetvā idāni teparivaṭṭavasena dassetuṁ ‘idaṁ dukkhanti me bhikkhave’ti-ādi āraddhan”ti[1] vuttaṁ. Tattha **pubbe** parijānanato paṭṭhāya. **Ananussutesū**ti parijānanavasena ananussutesu catūsu sacca**dhammesu. Cakkhun**ti paṭhamaṁ nibbānadassanaṭṭhena cakkhu nāma. Yathāsabhāvato kiccaparijānanaṭṭhena sacchikiriyaparijānanaṭṭhena **ñāṇaṁ** nāma.

1. Netti-Ṭṭha 122 piṭṭhe.

Yathāsabhāvato kiccaparijānanādīnaṁ paṭivijjhitvā pajānanaṭṭhena **paññā** nāma. Tathā viditakaraṇaṭṭhena **vijjā** nāma. Ālokobhāsakaraṇaṭṭhena **āloko** nāma. Idaṁ cakkhādikaṁ sabbaṁ paññāvevacanameva. "Idaṁ dukkhan'ti me bhikkhave -pa- udapādī"ti **ayaṁ** paññatti saccānaṁ desanāya paññāpanato **desanāpaññatti** nāma, sutamayiyā paññāya nikkhepassa ca paññāpanato **nikkhepapaññatti** nāma, anaññātaññassāmītindriyassa sacchikiriyāya ca paññāpanato **sacchikiriyāpaññatti** nāma, dhammacakkassa pavattanāya ca paññāpanato **pavattanāpaññatti** nāma.

"Taṁ kho panidaṁ dukkhaṁ pariññeyyaṁ -pa- udapādī"ti **ayaṁ** paññatti maggassa bhāvanāya paññāpanato **bhāvanāpaññatti** nāma, cintāmayiyā paññāya nikkhepassa ca paññāpanato **nikkhepapaññatti** nāma, aññindriyassa sacchikiriyāya ca paññāpanato **sacchikiriyāpaññatti** nāma.

"Taṁ kho panidaṁ dukkhaṁ pariññātaṁ -pa- udapādī"ti **ayaṁ** paññatti maggassa bhāvanāya paññāpanato **bhāvanāpaññatti** nāma, bhāvanāmayiyā paññāya nikkhepassa ca paññāpanato **nikkhepapaññatti** nāma, aññātāvino indriyassa sacchikiriyāya ca paññāpanato **sacchikiriyāpaññatti** nāma, dhammacakkassa pavattanāya ca paññāpanato **pavattanāpaññatti** nāma.

Teparivaṭṭavasena saccesu nānāvidho paññattibhedo ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, "kathaṁ kusalākusalādivasena desitadhammassa paññattibhedo vibhatto"ti vattabbattā **"tulamatulañca sambhavan"**ti-ādi vuttaṁ. Atha vā dhammacakkasutte paññattibhedo ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, "tulamatulañcā'ti-ādigāthāya kathaṁ paññattibhedo vibhatto"ti vattabbattā **"tulamatulañcā"**ti-ādi vuttaṁ. Tulīyati paricchijjīyatīti **tulaṁ,** kāmāvacarakammaṁ, natthi tulaṁ sadisaṁ aññaṁ lokiyakammaṁ assa mahaggatakammassāti **atulaṁ,** rūpārūpāvacarakammaṁ. Punabbhavaṁ sambhavati etena saṅkhārenāti **sambhavo,** taṁ sambhavaṁ. Punabbhavaṁ saṅkharotīti **bhavasaṅkhāro.** Ajjhatte vipassanāvasena ramatīti **ajjhattarato.** Samathavasena samādhiyatīti **samāhito.** Attani sambhavatīti **attasambhavo,** taṁ attasambhavaṁ. **Muni** sambuddho sambhavaṁ bhavasaṅkhāraṁ tulañca atulañca avassaji, ajjhattarato samāhito kavacaṁ abhindi iva, evaṁ attasambhavaṁ **abhindi** padālayīti yojanā kātabbā. Atha vā **muni** sambuddho "pañcakkhandhā

aniccā dukkhā anattā vipariṇāmadhammā, nibbānaṁ pana niccaṁ sukhaṁ asaṅkhataṁ avipariṇāmadhamman”ti **tulaṁ** tulayanto **atulaṁ** nibbānaṁ disvā sambhavaṁ bhavasaṅkhāraṁ ariyamaggena avassaji. Kathaṁ avassaji? So hi muni vipassanāvasena ajjhattarato ca hutvā, samathavasena upacārappanāsu samāhito ca hutvā kavacaṁ abhindi iva, **evaṁ attasambhavaṁ** attani sañjātaṁ kilesaṁ **abhindi** padālayi, kilesābhāvena kammañca jahīti gāthāttho gahetabbo.

“Tulamatulañca sambhavan”ti paññatti sabbadhammānaṁ abhiññāya paññāpanato **abhiññāpaññatti** nāma, dhammapaṭisambhidāya nikkhepassa ca paññāpanato **nikkhepapaññatti** nāma, “bhavasaṅkhāramavassaji munī”ti paññatti samudayassa pariccāgassa ca paññāpanato **pariccāgapaññatti** nāma, dukkhassa pariññāya ca paññāpanato **pariññāpaññatti** nāma, “ajjhattarato samāhito”ti paññatti kāyagatāya satiyā bhāvanāya ca paññāpanato **bhāvanāpaññatti** nāma, cittekaggatāya ṭhitiyā ca paññāpanato **ṭhitipaññatti** nāma, “abhindi kavacamivattasambhavan”ti paññatti cittassa abhinibbidāya ca paññāpanato **abhinibbidāpaññatti** nāma, sabbaññutāya upādānassa ca paññāpanato **upādānapaññatti** nāma, avijjāṇḍakosānaṁ padālanāya ca paññāpanato **padālanapaññatti** nāma, “yathāvutto paññattippabhedo kena saddahitabbo”ti vattabbattā **“tenāhā”**ti-ādi vuttaṁ. Tathāvuttassa paññattippabhedassa sambhavato bhagavā yaṁ “tulamatulan”ti-ādigāthamāha, tathāsambhavato yathāvuttāya gāthāya yathāvutto paññattippabhedo saddahitabboti.

“Tulamatulañcā”ti-ādigāthāyaṁ paññattippabhedo ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto.

“Yo dukkhamaddakkhi yatonidānaṁ,
Kāmesu so jantu kathaṁ nameyya.
Kāmā hi loke saṅgoti ñatvā,
Tesaṁ satīmā vinayāya sikkhe’ti—

gāthāyaṁ pana kathaṁ paññattibhedovibhatto”ti vattabbattā **“yo dukkhamaddakkhī”**ti-ādi vuttaṁ. **Yo** āraddhavipassako jantu yatonidānaṁ sabbaṁ

tebhūmakaṁ hetuphalaṁ **dukkhaṁ** addakkhi, **so** āraddhavipassako jantu kāmesu **kathaṁ nameyya**nametuṁ nārahati. Kāmā loke "saṅgo"ti **hi** yasmā passitabā, tasmā nametuṁ nārahati, iti etaṁ dukkhabhāvaṁ dukkhahetubhāvaṁ ñatvā **tesaṁ** kāmānaṁ **vinayāya** vūpasamāya **satimā** kāyagatāsatisampanno tīṇi sikkhāni **sikkhe** sikkheyyāti gāthāttho saṅkhepena viññātabbo. **Aṭṭhakathāyaṁ**[1] pana vitthārena saṁvaṇṇito.

"Yo dukkhan"ti paññatti dukkhassa vevacanassa ca pariññāya ca paññāpanato **vevacanapaññatti, pariññāpaññatti ca** hoti. "Yatonidānan"ti paññatti samudayassa pabhavassa ca pahānassa ca paññāpanato **pabhavapaññatti** ceva **pahānapaññatti** ca hoti. Addakkhī"ti paññatti ñāṇacakkhussa vevacanassa ca paṭivedhassa ca paññāpanato **vevacanapaññatti** ceva **paṭivedhapaññatti** ca hoti. "Kāmesu so jantu kathaṁ nameyyā"ti paññatti kāmataṇhāya vevacanassa ca anabhinivisassa ca paññāpanato **vevacanapaññatti** ceva **anabhinivesapaññatti** ca hoti. "Kāmā hi loke saṅgoti ñatvā"ti paññatti kāmānaṁ pacatthikato dassanassa ca paññāpanato **dassanapaññatti** nāma. Kāmā hi anatthijānanato paccatthikasadisā.

"Kīdisā hutvā anatthajanakā"ti pucchitabbattā **"kāmā hī"**ti-ādi vuttaṁ. Kāmā rāgaggi-ādīhi antodayhanato **aṅgārakāsūpamā** ca, pūtibhāvāpajjanato **maṁsapesūpamā** ca, bahi aññena dayhanato **pāvakakappā** jalitaggikkhandhūpamā ca, patiṭṭhānābhāvato **papātūpamā** ca visadisehi dosādīhi parahiṁsanato **uragopamā** ca. "Tesaṁ satīmā"ti paññattipahānāya apacayassa ca paññāpanato **apacayapaññatti** nāma, kāyagatāya satiyā nikkhepassa ca paññāpanato **nikkhepapaññatti** nāma, maggassa bhāvanāya ca paññāpanato **bhāvanāpaññatti** nāma. "Vinayāyasikkhe"ti paññattirāgavinayassa dosavinayassa mohavinayassa paṭivedhassa ca paññāpanato **paṭivedhapaññatti** nāma. "Jantū"ti paññatti yogissa vevacanassa ca paññāpanato **vevacanapaññatti** nāma.

"Jantū"ti sāmaññasattavācako saddo kasmā yogivācakoti viññātabbo"ti vattabbattā **"yadā hī"**ti-ādi vuttaṁ. Yogī **yadā** yasmiṁ

---

1. Netti-Ṭṭha 124 piṭṭhe.

kāle kāmā saṅgoti pajānāti, tadā tasmiṁ kāle **so** yogī kāmānaṁ anuppādāya kusale dhamme kāyagatāsati-ādīhi **uppādayati,** so kusale dhamme uppādento yogī anuppannānaṁ kusalānaṁ dhammānaṁ uppādāya **vāyamati** kusalavīriyaṁ karoti, tasmā yogīvācako jantusaddoti viññātabbo. "Jantū"ti **ayaṁ** paññatti **appattassa** kusalassa jhānadhammādikassa pattiyā vāyāmassa ca paññāpanato **vāyāmapaññatti** nāma, oramattikāya asantuṭṭhiyā nikkhepassa ca paññāpanato **nikkhepapaññatti** nāma. "So anuppannānaṁ kusalānaṁ dhammānaṁ uppādāya vāyamatī"ti ayaṁ paññatti vāyāmapaññatti, "hetuso uppannānaṁ kusalānaṁ dhammānaṁ ṭhitiyā vāyamatī'ti paññatti katamā paññattī"ti pucchitabbattā **"tattha so uppannānan"**ti-ādi vuttaṁ. **Tattha** tasmiṁ "anuppannānan"ti-ādimhi. "So uppannānaṁ kusalānaṁ dhammānaṁ ṭhitiyā vāyamatī"ti **ayaṁ** paññatti bhāvanāya appamādassa ca paññāpanato **appamādapaññatti** nāma, vīriyindriyassa nikkhepassa ca paññāpanato **nikkhepapaññatti** nāma, kusalānaṁ dhammānaṁ ārakkhassa ca paññāpanato **ārakkhapaññatti** nāma, adhicittasikkhāya ṭhitiyā ca paññāpanato **ṭhitipaññatti** nāma. "Kena yathāvuttappakāro paññattippabhedo saddahitabbo"ti vattabbattā **"tenāhā"**ti-ādi vuttaṁ.

"Yo dukkhamaddakkhi yatonidānan"ti-ādigāthāya paññattippabhedo ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto.

> "Mohasambandhano loko, bhabbarūpova dissati.
> Upadhibandhano bālo, tamasā parivārito.
> Assirī viya khāyati, passato natthi kiñcanan'ti—

gāthāyaṁ pana kathaṁ paññattippabhedo vibhatto"ti vattabbattā **"mohasambandhano"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **mohasambandhano**ti mohahetukehi saṁyojanehi sambandho. **Loko**ti appahīnasaṁyojano sattaloko. **Bhabbarūpova dissatī**ti abhabbopi attā bhabbarūpova bhabbajātiko viya bālānaṁ avipassakānaṁ dissati. **Upadhibandhano**ti kilesūpadhīhi bandhitabbo. Yu-paccayo hi kammatthe vihito. Upadhīsu vā kilesānaṁ bandhanaṁ yassa bālassāti **upadhibandhano.** Dve avaḍḍhiyo lāti gaṇhātīti **bālo. Tamasā** sammohena **parivārito** paṭicchādito paṇḍitānaṁ vipassakānaṁ **assirī** viya sirīvirahito viya

khāyati upaṭṭhāti. **Passato** paññācakkhunā passantassa paṇḍitassa kiñcanaṁ natthīti saṅkhepattho daṭṭhabbo.

"Mohasambandhano loko"ti paññatti mohasīsena gahitānaṁ vipallāsānaṁ desanāya paññāpanato **desanāpaññatti** nāma. "Bhabbarūpova dissatī"ti paññatti lokassa viparītassa viparītākārena upaṭṭhahantassa paññāpanato **viparītapaññatti** nāma. "Upadhibandhano bālo"ti paññatti pāpakānaṁ icchāvacarānaṁ pabhavassa paññāpanato **pabhavapaññatti** nāma. "Upadhibandhano bālo"ti paññatti pariyuṭṭhānānaṁ akusalānaṁ dhammānaṁ bandhanakiccassa paññāpanato **kiccapaññatti** nāma. "Upadhibandhano bālo"ti paññatti kilesānaṁ bandhanabalamūhanabalānaṁ paññāpanato **balapaññatti** nāma. "Upadhibandhano bālo"ti paññatti saṅkhārānaṁ viruhanāya paññāpanato **viruhanāpaññatti** nāma. "Tamasā parivārito"ti paññatti avijjandhakārassa desanāya paññāpanato **desanāpaññatti** nāma, avijjandhakārassa vevacanassa ca paññāpanato **vevacanapaññatti** nāma. "Assirī viya khāyatī"ti paññatti dibbacakkhussa dassanakiriyāya paññāpanato **dassanapaññatti** nāma. "Assirī viya khāyatī"ti paññatti paññācakkhussa nikkhepassa paññāpanato **nikkhepapaññatti** nāma. "Passato natthi kiñcanan"ti paññatti **sattānaṁ** ariyānaṁ paṭivedhassa paññāpanato **paṭivedhapaññatti** nāma.

"Katamaṁ kiñcanan"ti pucchitabbattā **"rāgo kiñcanan"**ti-ādi vuttaṁ. "yathāvutto paññattippabhedo kathaṁ amhehi saddahitabbo"ti vattabbattā **"tenāhā"**ti-ādi vuttaṁ. Yathāvuttassa paññattippabhedassa sambhavato bhagavā yaṁ **"mohasambandhano"**ti-ādimāha, tathāsambhavato tāya gāthāya yathāvutto paññattippabhedo gāthānusārena saddahitabbo.

"Mohasambandhano loko"ti-ādigāthāya paññattippabhedo ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, "atthi bhikkhave ajātan'ti-ādipāṭhassa paññattippabhedo kathaṁ vibhatto"ti pucchitabbattā **"atthi bhikkhave"**ti-ādipāḷimāha. "Sā pana pāḷi kimatthaṁ bhagavatā vuttā"ti ce puccheyya? Paramatthato avijjamānattā nibbānaṁ natthi, tasmā "atthi nibbānan"ti vacanaṁ sasavisāṇavacanaṁ viya anatthaṁ, vohāramattametanti vadantānaṁ micchāvādaṁ bhañjituṁ bhagavatā vuttāti daṭṭhabbā.

Kutocipi ajātattā abhūtattā **ajātaṁ abhūtaṁ.** Paccayehi akatattā **akataṁ.** Saṅkhatābhāvato **asaṅkhataṁ** nibbānaṁ atthi. **Etaṁ** ajātādikaṁ nibbānaṁ no ce abhavissa, evaṁ sati nissaraṇaṁ na paññāyetha, nibbānassa ca ariyamaggaphalānaṁ ārammaṇattā, maggaphalānañca kilesānaṁ samucchindanato paṭippassambhanato, samucchinanena ca tividhassa vaṭṭassa apavaṭṭanato ajātādikaṁ nibbānaṁ atthiyevāti daṭṭhabbaṁ.

"Atthi bhikkhave ajātaṁ -pa- asaṅkhatan"ti **ayaṁ** paññatti nibbānassa **desanāpaññatti** ca nibbānassa **vecanapaññatti** ca hoti. "Nayidha jātassa -pa- paññāyethā"ti **ayaṁ** paññatti saṅkhatassa **vevacanapaññatti** ca saṅkhatassa **upanayanapaññatti** ca hoti. "Yasmā ca -pa- asaṅkhatan"ti **ayaṁ** paññatti nibbānassa **vevacanapaññatti** ca nibbānassa **jotanāpaññatti** ca hoti, "yasmā jātassa -pa- paññāyatī"ti **ayaṁ** paññatti nibbānassa **vevacanapaññatti** ca maggassa saṁsārato **niyyānikapaññatti** ca **nissaraṇapaññatti** ca hotīti paññattiviseso paṇḍitehi niddhāretvā gahetabbo.

"Yathāvutto nibbānassa paññattippabhedo kena saddahitabbo"ti vattabbattā **"tenāha bhagavā"**ti-ādi vuttaṁ. **"Tenāha āyasmā"**ti-ādyānusandhyādi-attho ceva **"niyutto paññattihāro"**ti anusandhyādi-attho ca vuttanayānusārena veditabbo.

Iti paññattihāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathāṭīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahetabboti.

---

12. Otaraṇahāravibhaṅgavibhāvanā

42. Yena yena saṁ -pa- paññattihāravibhaṅgena paññattiyo vibhattā, so saṁ -pa- vibhaṅgo paripuṇṇo, "katamo otaraṇo hāravibhaṅgo"ti pucchitabbattā **"tattha katamo otaraṇo hāro"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tesu niddiṭṭhesu soḷasasu desanā-

hārādīsu **katamo** saṁvaṇṇanāviseso **otaraṇo hāro** otaraṇahāravibhaṅgo nāmāti pucchati. "Yo ca paṭiccuppādo"ti-ādiniddesassa idāni mayā vuccamāno "uddhaṁ adho sabbadhi vippamutto"ti-ādiko vitthārasaṁvaṇṇanāviseso otaraṇo hāro otaraṇahāravibhaṅgo nāmāti gahetabbo.

Tattha pāṭhe "katame paṭiccasamuppādādayo niddhāretvā katamehi niddhāritehi dhammehi otaratī"ti pucchitabbattā imasmiṁ pāṭhe ime paṭiccasamuppādādayo niddhāretvā imehi niddhāritehi dhammehi otaratīti dassetuṁ **"uddhaṁ adho sabbadhi vippamutto"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **uddhan**ti kāmadhātuto uddhaṁ uparibhāge pavattāya rūpadhātu-arūpadhātuyā. **Adho**ti rūpadhātuto heṭṭhābhāge pavattāya kāmadhātuyā. **Sabbadhī**ti sabbasmiṁ kāmarūpa-arūpadhātumhi. **Vippamutto**ti paṭisandhivasena appavattanato vippamutto asekkho. Ayaṁ sekkho dassanamaggena sakkāyadiṭṭhiyā samugghātattā "ahaṁ asmī"ti anānupassī viharati. Evaṁ sekkhāya vimuttiyā ceva asekkhāya vimuttiyā ca sekkho ceva asekkho ca atiṇṇapubbaṁ oghaṁ apunabbhavāya vimutto udatārīti gāthāttho gahetabbo.

Tasmiṁ gāthāpāṭhe "katame niddhāretvā katamehi otaratī"ti pucchitabbattā **"uddhanti rūpadhātū"**ti-ādi vuttaṁ. **Uddhan**ti manussalokato uddhaṁ cātumahārājikādayopi gahitāti atthasambhavato taṁ nivattetuṁ **"rūpadhātu arūpadhātū"**ti vuttaṁ. **Adho**ti manussabhavato adho cattāro apāyabhūmiyo ca gahitāti atthasambhavato taṁ nivattetuṁ **"kāmadhātū"**ti vuttaṁ. **Sabbadhī**ti catubhūmiketi atthasambhavato **"te-dhātuke"**ti vuttaṁ. **Ayaṁ asekkhā vimuttī**ti vimuttassa asekkhassa yā virāgatā atthi, ayampi virāgatā asekkhaphalavimutti. "Uddhaṁ adho sabbadhi vippamutto"ti pāṭhe vuttappakārā ayaṁ asekkhā vimutti niddhāritāti attho. Niddhāritāya asekkhāya vimuttiyā yāni saddhādipañcindriyāni niddhāritāni, **tāniyeva** asekkhāni pañcindriyāni bhavanti. **Ayaṁ** vuttappakārā otaraṇā **indriyehi** vimuttiyā **otaraṇā** nāma pavesanā nāma.

Tāniyeva asekkhāni pañcindriyāni vijjāya upakārakattā, paññāpadaṭṭhānattā vā **vijjā** bhavanti. **Vijjuppādā** tādisāya vijjāya uppādā

uppādahetuto **avijjānirodho** avijjāya nirodho hoti -pa- dukkhakkhandhassa nirodho hoti, **ayaṁ** vuttappakārā otaraṇā paṭiccasamuppādehi otaraṇā nāma.

Tāniyeva asekkhāni pañcindriyāni tīhi khandhehi saṅgahitāni saddhāvīriyehi sīlasambhavato, satiyā ca paññānuvattakattā. Sesā vuttanayānusārena veditabbā.

"Uddhaṁ adho sabbadhi vippamutto"ti pāṭhe niddhāretvā otaraṇā ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā, "ayaṁ ahasmīti anānupassī"ti pāṭhe "katame niddhāretvā katamehi otaraṇehi otaratī"ti vattabbattā **"ayaṁ ahasmīti anānupassīti ayaṁ sakkāyadiṭṭhiyā"**ti-ādi vuttaṁ. Yo ayaṁ sekkho "ahamasmī"ti nānupassī, tassa sekkhassa sakkāyadiṭṭhiyā yo samugghāto atthi, yā samugghātasaṅkhātā samugghātavimutti sekkhā vimutti hoti, tassā sekkhāya vimuttiyā yāni saddhādipañcindriyāni niddhāritāni, **tāniyeva** sekkhāni pañcindriyāni bhavanti. **Ayaṁ** vuttappakārā otaraṇā indriyehi otaraṇā nāma. Sesā vuttanayānusārena veditabbā.

43. "Uddhaṁ adho"ti-ādigāthāyaṁ otaraṇā ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā, "nissitassa calitan"ti-ādipāṭhe "katame niddhāretvā katamehi otaratī"ti pucchitabbattā **"nissitassa calitaṁ, anissitassa calitaṁ natthī"**ti-ādi vuttaṁ. **Nissitassa** puggalassa **calitaṁ** calanaṁ atthi, **anissitassa** puggalassa **calitaṁ** calanaṁ natthi. **Calite** calane asati passaddhi bhavati, passaddhiyā **sati** vijjamānāya nati na hoti, natiyā **asati** avijjamānāya **āgatigati** na hoti, āgatigatiyā **asati** avijjamānāya **cutūpapāto** na hoti, cutūpapāte **asati** avijjamāne **idha** chasu ajjhattikāyatanesu attānaṁ neva passati, **huraṁ** vā chasu bāhirāyatanesu attānaṁ na passati, **ubhayaṁ antarena** vajjetvā phassādisamudāyesu dhammesu attānaṁ na passati, **esova** paṭiccasamuppādo "avijjānirodhā"ti-ādiko dukkhassa **anto** avasānaṁ karotīti attho.

Nissitassa calitanti ettha "nissayo katividho"ti pucchitabbattā **"nissitassa calitanti nissayo nāmā"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu duvidhesu

taṇhānissayadiṭṭhinissayesu yā cetanā **rattassa** puggalassa niddhāritā, **ayaṁ** cetanādhammo **taṇhānissayo** nāma. Yā cetanā **mūḷhassa** puggalassa niddhāritā. **Ayaṁ** cetanādhammo **diṭṭhinissayo** nāma. Sā duvidhā cetanā pana saṅkhārā nāma. Saṅkhārapaccayā viññāṇaṁ -pa- sabbo paṭiccasamuppādo niddhārito. **Ayaṁ** vuttappakārā otaraṇā paṭiccasamuppādehi otaraṇā nāma.

Tatthāti tasmiṁ taṇhānissayadiṭṭhinissaye yā vedanā **rattassa** puggalassa niddhāritā, ayaṁ **sukhā vedanā.** Yā cetanā **sammūḷhassa** puggalassa niddhāritā, ayaṁ **adukkhamasukhā vedanā.** Yebhuyyena sesā vuttanayānusārena veditabbā.

44. "Nissitassa calitan"ti-ādipāṭhe otaraṇā ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā.

"Ye keci sokā paridevitā vā -pa-.
Piyaṁ na kayirātha kuhiñci loke"ti—

gāthāpāṭhe "katame niddhāretvā katamehi otaratī"ti pucchitabbattā **"ye keci sokā"**ti-ādi vuttaṁ. Ye keci sokā vā yā kāci paridevitā vā anekarūpā yā kāci dukkhā[1] vā lokasmiṁ sambhavanti. **Ete** sokādayo piyaṁ paṭicca pabhavanti, piye asante **ete** sokādayo na bhavanti. **Tasmā** piye asante sokādīnaṁ abhāvato **yesaṁ** vītasokānaṁ kuhiñci lokepi natthi, te vītasokā sukhino bhavanti. **Tasmā** vītasokānaṁ sukhasampannattā asokaṁ virajaṁ **patthayāno** sappuriso kuhiñci loke yaṁ piyaṁ na kayirāthāti gāthāttho.

"Ye keci sokā paridevitā vā, dukkhā ca lokasmimanekarūpā piyaṁ paṭicca pabhavanti ete"ti ettha pāṭhe yā vedanā niddhāritā, ayaṁ **dukkhā vedanā.** Sesā vuttanayānusārena veditabbā.

"Ye keci sokā"ti-ādigāthāpāṭhe otaraṇā ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā, "kāmaṁ kāmayamānassā"ti-ādigāthāpāṭhe

---

1. Anekarūpaṁ yaṁ kiñci dukkhaṁ (Ka)

“katame niddhāretvā katamehi otaratī”ti vattabbattā **“kāmaṁ kāmayamānassā”**ti-ādi vuttaṁ. Tassaṁ gāthāyaṁ attho heṭṭhā vuttova.

Tatthāti tasmiṁ “pītimano hotī”ti pāṭhe yā pītimanatā vuttā niddhāritā, **ayaṁ** pītimanatā **anunayo** hoti. **“Sallaviddhova ruppatī”**ti pāṭhe yaṁ ruppanaṁ āha, **Idaṁ** ruppanaṁ **paṭighaṁ** hoti, anunayo ca paṭighañca niddhāritāti attho.

“Anunaye ca paṭighe ca niddhārite katamo dhammo niddhārito”ti vattabbattā **“anunayo paṭighañca pana taṇhāpakkho”**ti vuttaṁ. **Taṇhāpakkho**ti taṇhāpakkhattā taṇhā niddhāritā. “Anunayo taṇhāpakkho hotu, paṭighaṁ pana taṇhāpakkhaṁ na siyā”ti ce vadeyya? Paṭighassa attasinehavasena pavattanato paṭighampi taṇhāpakkhaṁ hoti. “Taṇhāya niddhāritāya katamo niddhārito”ti vattabbattā **“taṇhāya ca panā”**ti-ādi vuttaṁ. Dasannaṁ rūpāyatanānaṁ taṇhāya padaṭṭhānattā dasa rūpāni āyatanāni niddhāritāni. **Ayaṁ** vuttappakārā otaraṇā āyatanehi otaraṇā nāma. Sutte āgatā paṭiccasamuppādādayo tena saṁvaṇṇanāvisesena nayena niddhāritā, suttatthamukhena vā niddhāritā, tena -pa- nayena niddhāritesu paṭiccasamuppādādīsu yo saṁvaṇṇanānayaviseso tadatthavācakavasena vā tadatthañāpakavasena vā otarati pavisati samosarati, so saṁvaṇṇanānayaviseso otaraṇo hāro nāmāti adhippāyo daṭṭhabbo. Sesesupi vuttanayānusārena otaraṇā gahetabbā. **“Tenāha āyasmā”**ti-ādyānusandhyādi-attho ceva **“niyutto otaraṇo hāro”**ti anusandhyādi-attho ca vuttanayānusārena veditabbo.

Iti otaraṇahāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathāṭīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahetabboti.

13. Sodhanahāravibhaṅgavibhāvanā

45. Yena yena saṁ -pa- otaraṇahāravibhaṅgena otaretabbā suttatthā vibhattā, so saṁ -pa- vibhaṅgo paripuṇṇo, "katamo sodhanahāravibhaṅgo"ti pucchitabbattā **"tattha katamo sodhano hāro"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tesu niddiṭṭhesu soḷasasu desanāhārādīsu **katamo** saṁvaṇṇanāviseso **sodhano hāro** sodhanahāravibhaṅgo nāmāti pucchati. "Vissajjitamhi pañhe"ti-ādiniddesassa idāni mayā vuccamāno "yathā āyasmā ajito"ti-ādiko vitthārasaṁvaṇṇanāviseso sodhanahāravibhaṅgo nāmāti gahetabbo. "Kathaṁ tattha pañhe sodhano hāro viññātabbo"ti vattabbattā **"yathā āyasmā"**ti-ādi vuttaṁ. **Yathā** yena pakārena āyasmā ajito pārāyane bhagavantaṁ pañhaṁ pucchati, tathā tena pakārena vissajjitamhi pañhe ayaṁ sodhano hāro viññātabboti. "Niyametvā vibhajehī"ti vattabbattā niyametvā vibhajituṁ **"kenassū"**ti-ādi vuttaṁ. Gāthāttho vuttova.

"Kenassu nivuto loko, kenassu nappakāsati.
Kissābhilepanaṁ brūsi, kiṁsu tassa mahabbhayan"ti—

pucchāvasena pavattagāthāyañca—

"Avijjāya nivuto loko, (Ajitāti bhagavā,)
Vivicchā pamādā nappakāsati.
Jappābhilepanaṁ brūmi, dukkhamassa mahabbhayan"ti—

vissajjanavasena pavattagāthāyañcāti imāsu dvīsu gāthāsu **"kenassu nivuto loko"**ti iminā padena **pañhe** pucchite **"avijjāya nivuto loko"**ti iminā padena bhagavā "kenassu nivuto loko"ti padaṁ tadaṭṭhe aññāṇasaṁsayādimalānaṁ apanayanena sodheti. Tadatthe hi vissajjite aññāṇasaṁsayādīnaṁ abhāvato attho sodhito nāma, atthe ca sodhite padampi sodhitaṁyeva. Tenāha **aṭṭhakathāyaṁ** "tadatthassa vissajjanato"ti[1], **ṭīkāyañ**ca "tabbisaya-aññāṇasaṁsayādimalāpanayanena sodhetī"ti[2] vuttaṁ. **No ca ārambhan**ti pucchituṁ

---

1. Netti-Ṭṭha 128 piṭṭhe.
2. Netti-Ṭī 81 piṭṭhe.

ārabhitabbaṁ sabbagāthāpadaṁ, gāthātthaṁ vā, ñātuṁ icchitassa sabbassa atthassa vissajjanavasena apariyositattā bhagavā "avijjāya nivuto loko"ti ettakeneva padena sodheti. Sesesupi esa nayo.

"Kiṁsu tassa mahabbhayan"ti iminā padena pañhe pucchite **"dukkhamassa mahabbhayan"**ti padena bhagavatā **ārambho** ñātuṁ icchito attho **suddho** sodhito hoti. Sesagāthāsupi eseva nayo.

Yattha pañhe **evaṁ** niravasesavissajjanavasena ārambho **suddho** sodhito bhavati, so pañho **vissajjito** sodhito bhavati. **Yattha** pañhe evaṁ niravasesavissajjanavasena ārambho yāva **asuddho** asodhito bhavati, tāva so pañho **vissajjito** sodhito na bhavatīti yojanā. **"Tenāhā"**ti-ādyānusandhyādyattho ceva **"niyutto sodhano hāro"**ti anusandhyādyattho ca vuttanayānusārena veditabbo.

Iti sodhanahāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathāṭīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahetabboti.

---

14. Adhiṭṭhānahāravibhaṅgavibhāvanā

46. Yena yena saṁ -pa- vibhaṅgena pañhādayo sodhitā, so -pa- paripuṇṇo, "katamo adhiṭṭhānahāravibhaṅgo"ti pucchitabbattā **"tattha katamo adhiṭṭhāno hāro"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tesu niddiṭṭhesu soḷasasu desanāhārādīsu **katamo** saṁvaṇṇanāviseso paṭiniddesato **adhiṭṭhāno hāro** adhiṭṭhānahāravibhaṅgo nāmāti pucchati. "Ekattatāya dhammā, yepi ca vemattatāya niddiṭṭhā, ti-ādiniddesassa idāni mayā vuccamāno "ye tattha niddiṭṭhā, tathā te dhārayitabbā"ti-ādiko vitthārasaṁvaṇṇanāviseso adhiṭṭhānahāravibhaṅgo nāmāti gahetabbo.

“Ye dhammā suttesu ekattatāya ca vemattatāya ca niddiṭṭhā, te dhammā kiṁ pana tatheva dhārayitabbā, udāhu aññathāpi vikappayitabbā”ti pucchitabbattā **“ye tatthā”**ti-ādi vuttaṁ. **Tattha** tesu suttantesu **ye** dukkhasaccādayo dhammā ekattatāya ca vemattatāya ca niddiṭṭhā, **te** dukkhasaccādayo dhammā **tathā** ekattatāya ca vemattatāya ca **dhārayitabbā** upalakkhitabbā, na aññathā vikappayitabbā.

“Sāmaññakappanāya vohārabhāvena anavaṭṭhānato katamā ekattatā, katamā vemattatā”ti pucchitabbattā **“dukkhanti ekattatā”**ti-ādi vuttaṁ. **Dukkhan**ti jāti-ādivisesamanapekkhitvā yā dukkhasāmaññatā vuttā, sā ayaṁ dukkhasāmaññatā dukkhassa **ekattatā** nāma. “Tattha katamaṁ dukkhan”ti pucchitā “jāti dukkhā, jarā dukkhā -pa- viññāṇaṁ dukkhan”ti jāti-ādivisesamapekkhitvā yā dukkhavisesatā vuttā, sā **ayaṁ** dukkhavisesatā dukkhassa **vemattatā** nāma. **Tatthā**ti ye dukkhādayo dhammā sutte vuttā, tattha tesu dukkhādīsu atthesu.

Dukkhasamudayoti “taṇhā ponobhavikā”ti visesamanapekkhitvā yā samudayasāmaññatā vuttā, sā ayaṁ samudayasāmaññatā samudayassa **ekattatā** nāma. “tattha katamo samudayo”ti pucchitvā “yāyaṁ taṇhā -pa- vibhavataṇhā”ti visesaṁ apekkhitvā yā samudayavisesatā vuttā, sā **ayaṁ** samudayavisesatā samudayassa **vemattatā** nāma.

Dukkhanirodhoti “tassāyeva taṇhāya asesavirāganirodho”ti visesamanapekkhitvā yā nirodhasāmaññatā vuttā, sā ayaṁ nirodhasāmaññatā nirodhassa **ekattatā** nāma. “Tattha katamo dukkhanirodho”ti pucchitvā “yo tassāyeva taṇhāya asesavirāganirodho cāgo paṭinissaggo mutti anālayo”ti visesamapekkhitvā yā nirodhavisesatā vuttā, sā **ayaṁ** nirodhavisesatā nirodhassa **vemattatā** nāma.

Dukkhanirodhagāminī paṭipadāti sammādiṭṭhi-ādivisesamanapekkhitvā yā nirodhagāminipaṭipadāsāmaññatā vuttā, sā ayaṁ nirodhagāminipaṭipadāsāmaññatā maggassa **ekattatā** nāma. “Tattha katamā dukkhanirodhagāminī

paṭipadā"ti pucchitvā "ayameva ariyo -pa- sammāsamādhī"ti sammādiṭṭhi-ādivisesamapekkhitvā yā visesadukkhanirodhagāminipaṭipadatā vuttā, sā **ayaṁ** visesadukkhanirodhagāminipaṭipadatā maggassa **vemattatā** nāma.

Maggoti nirayagāmimaggādivisesamanapekkhitvā yā sāmaññamaggatā vuttā, sā ayaṁ sāmaññamaggatā maggassa **ekattatā** nāma. "Tattha katamo maggo"ti pucchitvā "Nirayagāmī maggo -pa- nibbānagāmī maggo"ti nirayagāmimaggādivisesaṁ apekkhitvā yā visesamaggatā vuttā, sā **ayaṁ** visesamaggatā maggassa **vemattatā** nāma.

Nirodhoti paṭisaṅkhānirodhādivisesaṁ anapekkhitvā yā sāmaññanirodhatā vuttā, sā ayaṁ sāmaññanirodhatā nirodhassa **ekattatā** nāma. "Tattha katamo nirodho"ti pucchitvā "paṭisaṅkhānirodho -pa-sabbakilesanirodho"ti paṭisaṅkhānirodhādivisesaṁ apekkhitvā yā visesanirodhatā vuttā, sā **ayaṁ** visesanirodhatā nirodhassa **vemattatā** nāma.

Rūpanti cātumahābhūtikādivisesamanapekkhitvā yā sāmaññarūpatā vuttā, sā ayaṁ sāmaññarūpatā rūpassa **ekattatā** nāma. "Tattha katamaṁ rūpan"ti pucchitvā "cātumahābhūtikaṁ -pa- vāyodhātuyā cittaṁ virājetī"ti cātumahābhūtikādivisesama pekkhitvā yā visesarūpatā vuttā, sā **ayaṁ** visesarūpatā rūpassa **vemattatā** nāma.

48. **Avijjā**ti dukkhe-aññāṇādivisesamanapekkhitvā yā avijjāsāmaññatā vuttā, sā ayaṁ avijjāsāmaññatā avijjāya **ekattatā** nāma. "Tattha katamā avijjā"ti pucchitvā "dukkhe aññāṇaṁ, dukkhasamudaye aññāṇaṁ -pa-avijjālaṅghī moho akusalamūlan"ti dukkhe-aññāṇādivisesamapekkhitvā yā avijjāvisesatā vuttā, sā ayaṁ avijjāvisesatā avijjāya **vemattatā** nāma.

Vijjāti dukkheñāṇādivisesamanapekkhitvā yā vijjāsāmaññatā vuttā, sā ayaṁ vijjāsāmaññatā vijjāya **ekattatā** nāma. "Tattha katamā vijjā"ti pucchitvā "dukkhe ñāṇaṁ, dukkhasamudaye ñāṇaṁ -pa-dhammavicayasambojjhaṅgo maggaṅgaṁ maggapariyāpannan"ti dukkheñāṇādivisesamapekkhitvā

yā vijjāvisesatā vuttā, sā **ayaṁ** vijjāvisesatā vijjāya **vemattatā** nāma.

Samāpattīti saññāsamāpatyādivisesaṁ anapekkhitvā yā sāmaññasamāpattitā vuttā, sā sāmaññasamāpattitā samāpattiyā **ekattatā** nāma. "Tattha katamā samāpattī"ti pucchitvā "saññāsamāpatti asaññāsamāpatti -pa- nirodhasamāpattī"ti saññāsamāpatyādivisesaṁ apekkhitvā yā visesasamāpattitā vuttā, sā **ayaṁ** visesasamāpattitā samāpattiyā **vemattatā** nāma.

Jhāyīti sekkhajhāyī-ādivisesaṁ anapekkhitvā yā jhāyīsāmaññatā vuttā, sā jhāyīsāmaññatā jhāyino **ekattatā** nāma. "Tattha katamo jhāyī"ti pucchitvā "atthi sekkho jhāyī, atthi asekkho jhāyī -pa- paññuttaro jhāyī"ti sekkhajhāyī-asekkhajhāyī-ādivisesamapekkhitvā yā jhāyīvisesatā vuttā, sā **ayaṁ** jhāyīvisesatā jhāyino **vemattatā** nāma.

Samādhīti saraṇasamādhyādivisesamanapekkhitvā yā samādhisāmaññatā vuttā, sā ayaṁ samādhisāmaññatā samādhino **ekattatā** nāma. "Tattha katamo samādhī"ti pucchitvā "saraṇo samādhi, araṇo samādhi -pa- micchāsamādhi, sammāsamādhī"ti saraṇasamādhyādivisesamapekkhitvā yā samādhivisesatā vuttā, sā **ayaṁ** samādhivisesatā samādhino **vemattatā** nāma.

Paṭipadāti āgāḷhapaṭipadādivisesamanapekkhitvā yā paṭipadāsāmaññatā vuttā, ayaṁ paṭipadāsāmaññatā paṭipadāya **ekattatā** nāma. "Tattha katamā paṭipadā"ti pucchitvā "āgāḷhapaṭipadā, nijjhāmapaṭipadā -pa- sukhā paṭipadā khippābhiññā"ti āgāḷhapaṭipadādivisesamapekkhitvā yā paṭipadāvisesatā vuttā, sā **ayaṁ** paṭipadāvisesatā paṭipadāya **vemattattā** nāma.

Kāyoti nāmakāyādivisesamanapekkhitvā yā kāyasāmaññatā vuttā, sā ayaṁ kāyasāmaññatā kāyassa **ekattatā** nama. "Tattha katamo kāyo"ti pucchitvā "nāmakāyo rūpakāyo -pa- ayaṁ nāmakāyo"ti nāmakāyādivisesamapekkhitvā yā

kāyavisesatā vuttā, sā **ayaṁ** kāyavisesatā kāyassa **vemattatā** nāmāti yojanā kātabbā. Padatthādiko viseso **aṭṭhakathāyaṁ**[1] vitthārato vutto.

Vuttappakārassa dukkhasamudayādikassa dhammassa ekattatādilakkhaṇaṁ nigamanavasena dassetuṁ **"evaṁ yo dhammo"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **evan**ti iminā mayā vuttena "dukkhanti ekattatā. Tattha katamaṁ dukkhaṁ? Jāti dukkhā, jarā dukkhā"ti-ādivacanena. **Yo dhammo**ti yo koci jātijarābyādhyādivisesadhammo. **Yassa dhammassā**ti tato jāti-ādivisesadhammato aññassa jarādivisesadhammassa. **Samānabhāvo**ti jāti-ādivisesadhammena jarādivisesadhammassa dukkhabhāvena samānabhāvo. **Tassa dhammassā**ti jarādivisesadhammassa. **Ekattatāyā**ti dukkhasamudayatādisamānatāya dukkhasamudayādibhāvānaṁ ekībhāvena. **Ekībhavatī**ti jāti-ādivisesabhedena anekopi "dukkhasamudayo"ti-ādinā ekasaddābhidheyyatāya ekībhavati. **Yena yena vā pana vilakkhaṇo, tena tena vemattaṁ gacchati.** Yassa jāti-ādidhammassa yena yena abhinibbattanaparipācanādisabhāvena yo jāti-ādidhammo jarādidhammena vilakkhaṇo visadiso hoti, tassa jāti-ādidhammassa tena tena abhinibbattanaparipācanādisabhāvena so jāti-ādidhammo jarādidhammena vemattataṁ visadisattaṁ gacchati, dukkhasamudayādibhāvena samānopi jāti-ādidhammo jarādidhammassa visiṭṭhataṁ gacchatīti attho daṭṭhabbo.

Dukkhasamudayādidhammassa ekattavemattatā ācariyena vibhattā, amehi ca ñātā, "tāya ekattavemattatāya kattha pucchite sati adhiṭṭhānaṁ vīmaṁsitabban"ti pucchitabbattā suttādike pucchite sati vīmaṁsitabbanti dassetuṁ **"evaṁ sutte vā"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **evaṁ** iminā vuttappakārena sutte vā pucchite, veyyākaraṇe vā pucchite, gāthāyaṁ vā pucchitāyaṁ sati adhiṭṭhānaṁ vīmaṁsitabbaṁ. "Kiṁ vīmaṁsitabban"ti puccheyya? "Ekattatāya pucchati kiṁ, udāhu vemattatāya pucchati kin"ti vīmaṁsitabbanti yojanā. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "idāni tāva ekattavemattatāvisaye niyojetvā dassetuṁ 'sutte vā veyyākaraṇe vā'ti-ādi vuttan"ti[2] vuttaṁ. "Kathaṁ pucchitaṁ, kathaṁ vissajjitabban"ti vattabbattā **"yadi**

---

1. Netti-Ṭṭha 129. 135 piṭṭhesu. 2. Netti-Ṭṭha 135 piṭṭhe.

ekattatāyā"ti-ādi vuttaṁ. **"Tenāhā"**ti-ādyānusandhyādiko ca **"niyutto adhiṭṭhāno hāro"**ti imassa anusandhyādiko ca vuttanayānusārena veditabbo.

Iti adhiṭṭhānahāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathāṭīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahetabboti.

---

15. Parikkhārahāravibhaṅgavibhāvanā

49. Yena yena saṁ -pa- vibhaṅgena dukkhasaccādīnaṁ ekattatādayo vibhattā, so saṁ -pa- paripuṇṇo, "katamo parikkhārahāravibhaṅgo nāmā"ti pucchitabbattā **"tattha katamo parikkhāro hāro"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tesu niddiṭṭhesu soḷasasu desanāhārādīsu **katamo** saṁvaṇṇanāviseso **parikkhāro hāro** parikkhārahāravibhaṅgo nāmāti pucchati. "Ye dhammā yaṁ dhammaṁ janayantī"ti-ādiniddesassa idāni mayā vuccamāno "yo dhammo yaṁ dhammaṁ janayati, tassa so parikkhāro"ti-ādiko parikkhārabhūtassa hetuno ceva paccayassa ca vitthārasaṁvaṇṇanāviseso parikkhāravibhaṅgo nāma.

"Katamo saṁvaṇṇetabbo parikkhāro"ti pucchitabbattā **"yo dhammo"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **yo** hetupaccayappakāro **dhammo yaṁ** phalabhūtaṁ **dhamaṁ janayati** janeti, **tassa** phaladhammassa **so** hetupaccayappakāro dhammo **parikkhāro** nāma. "Kiṁlakkhaṇo parikkhāro"ti pucchitabbattā tathā pucchitvā lakkhaṇavisesaṁ dassetuṁ **"kiṁlakkhaṇo"**ti-ādi vuttaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "tattha 'yo dhammo yaṁ dhammaṁ janayati, tassa so parikkhāro'ti saṅkhepato parikkhāralakkhaṇaṁ vatvā taṁ vibhāgena dassetuṁ 'kiṁlakkhaṇo'ti-ādi vuttaṁn"ti[1] vuttaṁ. "Kittakā dhammā janayantī"ti pucchitabbattā **"dve dhammā janayanti hetu ca paccayo cā"**ti vuttaṁ. "Hetupi kāraṇaṁ, paccayopi

---

1. Netti-Ṭṭha 136 piṭṭhe.

kāraṇaṁ, tasmā kāraṇāyeva kena lakkhaṇena dvidhā vuttā"ti vattabbattā **"tattha kiṁlakkhaṇo"**ti-ādi vuttaṁ. Janitabbaphalato aññehi phalehi **asādhāraṇalakkhaṇo hetu,** sabbaphalehi **sādhāraṇalakkhaṇo paccayo,** iminā visesalakkhaṇena dvidhā vattabbāti attho. "Sādhāraṇāsādhāraṇaviseso kīdiso bhave"ti pucchitabbattā **"yathā kiṁ bhave"**ti pucchitvā **"yathā aṅkurassā"**ti-ādi vuttaṁ. Yathā yo sādhāraṇāsādhāraṇaviseso atthi, tathā so sādhāraṇāsādhāraṇaviseso kiṁ viya bhaveti attho. **Aṅkurassa nibbattiyā bījaṁ asādhāraṇaṁ** yathā, tathā **hetu** phalassa nibbattiyā asādhāraṇo bhave. **Pathavī ca āpo ca** aṅkurassa nibbattiyā **sādhāraṇā** bhavanti yathā, tathā **paccayo** phalassa nibbattiyā sādhāraṇo bhave. Sabbaphalassa paccayattā aṅkurassa bījaṁ asādhāraṇaṁ janakaṁ hetu. "Kathaṁ pathavī, āpo ca sādhāraṇā janakāti saddahitabbā"ti pucchitabbattā **"aṅkurassa hī"**ti-ādi vuttaṁ. Samaṁ samānaṁ phalaṁ bhavāpetīti **sabhāvo,** ko so? Bījaṁ hetuyeva. "Kiṁ hetupaccayānaṁ viseso bījaṅkuropamāyeva dassetabbo, udāhu aññūpamāyapi dassetabbo"ti vattabbattā aññāya upamāyapi visesaṁ dassetuṁ **"yathāvā panā"**ti-ādi vuttaṁ. Imāya upamāyapi hetupaccayānaṁ viseso vijānitabboti adhippāyo.

Bījaṅkurādīsu bāhiresu parikkhārabhūtānaṁ hetupaccayānaṁ viseso ācariyena vibhatto, amehi ca ñāto, "kathaṁ ajjhattike vibhatto"ti pucchitabbattā **"ayañhi saṁsāro"**ti-ādi vuttaṁ. Atha vā "bāhiresu parikkhārabhūto hetupaccayo yutto hotu, kathaṁ ajjhattikesu yutto"ti vattabbattā **"ayañhi saṁsāro"**ti-ādi vuttaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "evaṁ bāhiraṁ hetupaccayavibhāgaṁ dassetvā idāni ajjhattikaṁ dassetuṁ 'ayañhi saṁsāro'ti-ādi vuttan"ti[1] vuttaṁ. Hetupaccayehi saha saṁsāro bhavatīti **sahetupaccayo.** Ayaṁ saṁsāro **hi** yasmā sahetupaccayo hutvā nibbatto, tasmā ajjhattikepi parikkhārabhūto hetupaccayo yuttoyevāti daṭṭhabboti adhippāyo.

---

1. Netti-Ṭṭha 136 piṭṭhe.

So imassa saṁsārassa sahetupaccayattaṁ yadi bhagavatā vuttaṁ, evaṁ sati amhehi saddahitabbaṁ, "kathaṁ saddahitabban"ti vattabbattā **"evañhī"**ti-ādi vuttaṁ. **Evan**ti iminā avijjādinā hetupaccayena sabbo paṭiccasamuppādo saṁsāroti nibbattoti bhagavatā saṁsārassa sahetupaccayattaṁ vuttaṁ, tasmā saddahitabbaṁ. Avijjādayo saṅkhārādīnaṁ paccayo hotu, "katamo avijjāya hetū"ti pucchitabbattā **"iti avijjā avijjāya hetū"**ti vuttaṁ. "Katamo avijjāya paccayo"ti pucchitabbattā **"ayoniso manasikāro paccayo"**ti vuttaṁ. "Katamā avijjā katamāya avijjāya hetū"ti pucchitabbattā **"purimikā avijjā pacchimikāya avijjāya hetū"**ti vuttaṁ. "Katamā purimikā avijjā katamā pacchimikā avijjā"ti pucchitabbattā **"tatthā"**ti-ādi vuttaṁ. "Avijjāpariyuṭṭhānassa hetubhūto purimo avijjānusayo samanantarova kiṁ, udāhu paramparahetupi hotī"ti pucchitabbattā **"bījaṅkuro viyā"**ti-ādi vuttaṁ. **Bījaṅkuro**ti bījānaṁ aṅkuroti bījaṅkuro, bījānaṁ **samanantarahetutāya** aṅkuro nibbattati **viya. Yattha** rukkhādike yaṁ phalaṁ nibbattati, tasmiṁ rukkhādike nibbattassa **assa** phalassa **idaṁ** bījaṁ pana **paramparahetutāya hetubhūtaṁ** bhavati.

"Bījaṁ pana ekaṁyeva hoti, kathaṁ dvidhā vattabban"ti vattabbattā **"duvidho hī"**ti-ādi vuttaṁ, samanantarakālaparamparakālabhedena hetupi duvidho hotiyevāti attho. Bījabhūto hetu duvidho yathā, evaṁ avijjāya hetubhūto avijjānusayopi samanantarahetu ca paramparahetu cāti kālabhedena duvidho bhavati, samanantaro avijjānusayo samanantarassa avijjāpariyuṭṭhānassa samanantarahetu hoti. Purimataro avijjānusayo pacchimatarassa avijjāpariyuṭṭhānassa paramparahetu hoti. Iti bījabhūto asādhāraṇo hetu, pathavī-āpādiko sādhāraṇo paccayoti viseso pākaṭo yathā, evaṁ avijjānusayo asādhāraṇo **hetu,** ayonisomanasikāro sādhāraṇo **paccayo**ti viseso daṭṭhabbo.

"Ettakeneva hetupaccayānaṁ viseso vattabbo"ti vattabbattā **"yathā vā pana thālakañcā"**ti-ādi vuttaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "yathā vā

panā'ti-ādināpi hetupaccayavibhāgameva dassetī"ti[1] vuttaṁ. Tattha padīpassa paccayabhūtaṁ thālakañca vaṭṭi ca telañca padīpassa **sabhāvahetu** samānahetu na hotīti yojanā. "Padīpassa paccayabhūtampi thālakādikaṁ sabhāvahetu na hotīti kasmā saddahitabban"ti vattabbattā **"na hi sakkā"**ti-ādi vuttaṁ. Padīpassa paccayabhūtaṁ **anaggikaṁ** aggirahitaṁ thālakañca vaṭṭiñca telañca **dīpetuṁ** jāletuṁ **hi** yasmā na sakkā, tasmā purimo padīpo pacchimassa padīpassa sabhāvahetu hoti viya, evaṁ thālakādikaṁ sabhāvahetu na hoti. **Iti** evaṁpakāro **sabhāvo** samāno padīpo hetu hoti yathā, **parabhāvo** asamāno thālakādiko paccayo hoti yathā ca, tathā ajjhattiko sabhāvo**hetu** hoti, bāhiro asamāno **paccayo** hoti. **Janako** avijjānusayo avijjāpariyuṭṭhānassa **hetu** hoti, **pariggāhako** upatthambhako **paccayo** hoti. Aññehi phalehi **asādhāraṇo hetu** hoti, sabbehi phalehi **sādhāraṇo paccayo** hotīti yojetvā padīpopamāyapi hetupaccayānaṁ pākaṭo viseso daṭṭhabboti adhippāyo.

Hetupaccayappabhedaṁ kāraṇaṁ parikkhāroti ācariyena vuttaṁ, tassa kāraṇassa kāraṇabhāvo ca phalāpekkho hoti, tasmā "yo kāraṇabhāvo yenākārena hoti, katamo so kāraṇabhāvo, katamo so ākāro"ti pucchitabbattā ca "yaṁ phalaṁ yena visesena hoti, katamaṁ taṁ phalaṁ, katamo so viseso"ti pucchitabbattā ca "kāraṇaphalānaṁ yo sambandho hoti, katamo so sambandho"ti pucchitabbattā ca taṁ sabbaṁ vibhāvetuṁ **"avupacchedattho"**ti-ādi vuttaṁ. Ayamanusandhyattho ca **aṭṭhakathāyaṁ** "idāni yasmā kāraṇaṁ 'parikkhāro'ti vuttaṁ, kāraṇabhāvo ca phalāpekkhāya, tasmā kāraṇassa yo kāraṇabhāvo yathā ca so hoti, yañca phalaṁ, yo ca tassa viseso, yo ca kāraṇaphalānaṁ sambandho, taṁ sabbaṁ vibhāvetuṁ 'avupacchedattho'ti-ādi vuttan"ti[1] iminā vuttoti daṭṭhabbo.

Tattha avupacchinnassa hetupaccayasaṅkhātassa kāraṇassa yo anupacchedattho atthi, so anupacchedattho **santati-attho** hoti phalena

---

1. Netti-Ṭṭha 137 piṭṭhe.

sambandhattā, yañca kāraṇaṁ attano phalassa janakaṁ upatthambhakaṁ hutvā nirujjhati, so anupacchinno eva nāma hotīti. Yañca phalaṁ aññassa kāraṇaṁ hutvā nirujjhati, tasmiṁ anupacchinne tassa ca santati-attho hoti. Yaṁ pana phalaṁ aññassa phalassa kāraṇaṁ ahutvā nirujjhati, taṁ upacchinnaṁ hoti, yathā taṁ arahato cuticittanti. Kāraṇato nibbattassa phalassa yo **nibbatti-attho** atthi, so nibbatti-attho **phalattho** hoti. Paṭisandhikkhandhānaṁ yo **paṭisandhi-attho** paṭisandahanattho atthi, so paṭisandhi-attho **punabbhavattho** punabbhavanattho hoti. Kilesānaṁ yo **palibodhattho** santāne uppajjanattho atthi, so palibodhattho **pariyuṭṭhānattho** hoti. Kilesānaṁ maggena yo asamugghātattho atthi, so asamugghātattho **anusayattho** hoti. Avijjāya catunnaṁ saccānaṁ yo **asampaṭivedhattho** atthi, so asampaṭivedhattho **avijjattho** hoti. Arahattamaggena yo **apariññātattho** atthi, so apariññātattho **viññāṇassa** paṭisandhiviññāṇassa **bījattho** hoti.

Ettāvatā kāraṇabhāvo ca kāraṇākaro ca phalañca phalaviseso ca ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, "katamo paramparahetupaccayattho, katamo ca sambandhattho"ti pucchitabbattā **"yattha avupacchedo"**ti-ādi vuttaṁ. **Yattha** yassaṁ rūpārūpapavattiyaṁ avupacchinnassa hetupaccayappabhedassa kāraṇassa yo **avupacchedo** atthi, so avupacchedo **tattha** tissaṁ rūpārūpapavattiyaṁ **santati** hoti. **Yattha** yassaṁ rūpārūpapavattiyaṁ yā **santati** atthi, sā santati **tattha** rūpārūpapavattiyaṁ **nibbatti** hotīti-ādinā yojetvā paramparahetu-ādiko viññātabbo.

Sīlakkhandhoti parisuddhasīlakkhandho. **Samādhikkhandhassā**ti mahaggatakkhandhassa, samādhipaṭṭhāno hi mahaggatadhammo. **Paññākkhandho**ti maggaphalapaññāpadhānakkhandho. So hi vimuttiñāṇadassanasaṅkhātassa paccavekkhaṇañāṇakkhandhassa paccayo hoti. **Titthaññutā**dīnaṁ attho padaṭṭhānahāravibhaṅgavaṇṇanāyaṁ vuttova.

Sabhāvo hetūti ācariyena vutto, "kīdiso so sabhāvo hetū"ti pucchitabbattā **"yathā vā pana cakkhuñca paṭiccā"**ti-ādi

vuttaṁ. Cakkhuviññāṇaṁ **cakkhuñca** cakkhundriyañca **paṭicca** niccayaṁ katvā rūpe **paṭicca** ārammaṇaṁ katvā uppajjati. **Tattha** cakkhādīsu cakkhundriyaṁ **ādhipateyyapaccayatāya** indriyapaccayatāya cakkhuviññāṇassa paccayo, rūpārammaṇaṁ purejātārammaṇapaccayatāya paccayo, āloko **sannissayatāya** upanissayatāya paccayo hoti. So paccayo honto phalena cakkhuviññāṇena asamānattā sabhāvo hetu na hoti, paccayo ca hoti manasikāro. Kiriyamanodhātu pana phalena cakkhuviññāṇena viññāṇabhāvena samānattā sabhāvo hetu hoti yathā, evaṁ **saṅkhārā** nāmakkhandhabhāvena samānattā **viññāṇassa** paccayā hontā **sabhāvo hetu** honti. **Viññāṇaṁ** nāmarūpena ekasantativasena samānattā **nāmarūpassa paccayo** hontaṁ **sabhāvo hetu** hoti. Iminā nayena **"nāmarūpaṁ saḷāyatanassā"**ti-ādīsupi attho veditabbo. **Evaṁ** vuttappakāro **hetu, paccayo** janako, upatthambhako ca yo koci **upanissayo** balavapaccayo hoti, **sabbo so** hetupaccayo janaka-upatthambhako janitabbupatthambhiyassa phalassa parikkharaṇato abhisaṅkharaṇato nippariyāyato **parikkhāro** nāma.

"Vuttappakāro hetupaccayo parikkhāro nāmāti kena amhehi saddahitabbo"ti vattabbattā **"tenāhā"**ti-ādi vuttaṁ. **Tena** kāraṇabhūtena sabbassa hetupaccayassa parikkhārabhāvena āyasmā mahākaccāno **"ye dhammā yaṁ dhammaṁ janayantī"**ti yaṁ vacanaṁ āha, tena vacanena saddahitabbo, "ye dhammā yaṁ dhammaṁ janayantī"ti vacanaṁ nissāya tumhehi sallakkhetabboti adhippāyo.

"Ettakova parikkhāro hāro yuñjitabbo"ti vattabbattā **"niyutto parikkhāro hāro"**ti vuttaṁ, yo yo parikkhāro hāro yuñjitabbo, so so parikkhāro hāro nīharitvā **yutto** yuñjitabboti.

Iti parikkhārahāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathāṭīkānusārena gambhīratattho vitthārato vibhajitvā gahetabboti.

16. Samāropanahāravibhaṅgavibhāvanā

50. Yena yena saṁvaṇṇanāvisesabhūtena parikkhārahāravibhaṅgena suttatthānaṁ hetupaccayo vibhatto, so -pa- vibhaṅgo paripuṇṇo, "katamo samāropanahāravibhaṅgo"ti pucchitabbattā **"tattha katamo samāropano hāro"**ti-ādi vuttaṁ. **Tattha** tesu niddiṭṭhesu soḷasasu desanāhārādīsu **katamo** saṁvaṇṇanāviseso **samāropano hāro** samāropanahāravibhaṅgo nāmāti pucchati. "Ye dhammā yaṁmūlā"ti-ādiniddesassa idāni mayā vuccamāno "ekasmiṁ padaṭṭhāne yattakāni padaṭṭhānāni otarantī"ti-ādiko vitthārasaṁvaṇṇanāviseso samāropanahāravibhaṅgo nāma.

"Kittake padaṭṭhāne sutte vutte kittakāni padaṭṭhānāni samāropayitabbānī"ti pucchitabbattā **"ekasmiṁ padaṭṭhāne"**ti-ādi vuttaṁ. **Ekasmiṁ padaṭṭhāne** sutte vutte sati avuttāni yattakāni padaṭṭhānāni **otaranti** samosaranti, **sabbāni tāni** avuttāni padaṭṭhānāni sutte vuttāni viya niddhāraṇavasena ānetvā desanāya āropayitabbāni. "Kāni viya samāropayitabbānī"ti vattabbattā **"yathā āvaṭṭe"**ti-ādi vuttaṁ. **Āvaṭṭe** hāre ekasmiṁ padaṭṭhāne sutte vutte sati sutte avuttāni **bahukāni** padaṭṭhānāni otaranti, tāni bahukāni padaṭṭhānāni pariyesitabbāni yathā, evaṁ samāropane hārepi bahukāni padaṭṭhānāni desanāya samāropayitabbānīti attho.

"Kevalaṁ pana padaṭṭhānavaseneva samāropanā kātabbā kiṁ, udāhu aññavasenāpi samāropanā kātabbā kin"ti vattabbattā aññavasenāpi samāropanā kātabbā, tasmā samāropanā catubbidhā kātabbāti dassento **"tattha samāropanā catubbidhā"**ti-ādimāha. Tattha **tatthā**ti tāsu samāropayitabbasamāropanāsu **padaṭṭhānaṁ** padaṭṭhānasamāropanā, **vevacanaṁ** vevacanasamāropanā, **bhāvanā** bhāvanāsamāropanā, **pahānaṁ** pahānasamāropanā, **iti** iminā pabhedena **samāropanā catubbidhā** kātabbā.

"Tāsu catubbidhāsu samāropanāsu katamā padaṭṭhānasamāropanā"ti pucchitabbattā tathā pucchitvā padaṭṭhānasamāropanaṁ dassetuṁ

“tattha katamā”ti-ādi vuttaṁ. Sutte vuttena padaṭṭhānena sutte avuttānaṁ padaṭṭhānānaṁ samāropanā katamāti pucchati.

Sabbapāpassa akusalassa yaṁ **akaraṇaṁ** akaraṇahetu sāsanaṁ atthi, **etaṁ** sāsanaṁ buddhānaṁ **sāsanaṁ** ovādo hoti, atha vā **akaraṇaṁ** akaraṇatthāya yaṁ sāsanaṁ atthi, etaṁ buddhānaṁ **sāsanaṁ** ovādo hoti, na yassa kassaci sāsananti attho. **Akaraṇan**ti hi sampadānatthe pavattaṁ paccattavacanaṁ yathā “kissa atthāya kimatthan”ti. Kusalassa **sampadā** sampadāya yaṁ sāsanaṁ atthi, etaṁ buddhānaṁ sāsanaṁ. **Sacittapariyodāpanaṁ** sacittapariyodāpanatthaṁ yaṁ sāsanaṁ atthi, etaṁ buddhānaṁ sāsanaṁ hoti.

Iti evaṁpakārena vutassa **tassa** sāsanassa **kiṁ padaṭṭhānan**ti visesassa visesapadaṭṭhānaṁ puna pucchati. **Idaṁ** sucaritattayaṁ sāsanassa ovādassa **padaṭṭhānaṁ** sucaritattayena hetunā sāsanattāti daṭṭhabbaṁ yathā “annena vasatī”ti-ādi. “Sucaritattaye padaṭṭhāne vutte katamaṁ padaṭṭhānaṁ samāropayitabban”ti pucchitabbattā **“tattha yaṁ kāyikañcā”**ti-ādi vuttaṁ. **Idaṁ** khandhattayaṁ sāsanassa **padaṭṭhānaṁ** samāropayitabbaṁ, “khandhattaye padaṭṭhāne samāropayite katamaṁ samāropayitabban”ti pucchitabbattā **“tattha sīlakkhandho cā”**ti-ādi vuttaṁ. **Idaṁ** samathavipassanādvayaṁ sāsanassa **padaṭṭhānaṁ** samāropayitabbaṁ. “Samathavipassanādvaye padaṭṭhāne samāropayite katamaṁ padaṭṭhānaṁ samāropayitabban”ti pucchitabbattā **“tattha samathassa phalan”**ti-ādi vuttaṁ. **Idaṁ** phaladvayaṁ sāsanassa **padaṭṭhānaṁ** samāropayitabbaṁ.

Sāsanassa padaṭṭhānāni samāropayitabbānīti ācariyena niddhāretvā vibhattāni, amhehi ca ñātāni, “idāni katamassa katamaṁ padaṭṭhānaṁ samāropayitabban”ti pucchitabbattā **“vanaṁ vanathassā”**ti-ādi vuttaṁ. **Idaṁ** kāmaguṇapañcakaṁ **vanaṁ** taṇhābhūtassa **vanathassa padaṭṭhānaṁ** taṇhāvatthubhāvato, “itthī”ti vā “puriso”ti vā nimittaggāhasaṅkhātaṁ **idaṁ vanaṁ** “aho cakkhu, aho sotaṁ, aho ghānaṁ, aho jivhā, aho kāyo”ti **tesaṁ tesaṁ aṅgapaccaṅgānaṁ** anubyañjanaggāhasaṅkhātassa **vanathassa padaṭṭhānaṁ** samāropayitabbaṁ. Apariññātaṁ dvādasāyatanasaṅkhātaṁ **idaṁ vanaṁ** saṁyojanasaṅkhātassa **vanathassa padaṭṭhānaṁ** samāropayitabbaṁ, āyatanaṁ paṭicca

saṁyojanuppajjanato anusayasaṅkhātaṁ **idaṁ vanaṁ** pariyuṭṭhānasaṅkhātassa **vanathassa padaṭṭhānaṁ** samāropayitabbaṁ. "Pañcakāmaguṇādīnaṁ vanabhāvo ca taṇhādīnaṁ vanathabhāvo ca kena amhehi saddahitabbo"ti vattabbattā **"tenāha bhagavā"**ti-ādi vuttaṁ. **Tena** pañcakāmaguṇādīnaṁ vanabhāvena ca taṇhādīnaṁ vanathabhāvena ca bhagavā **"chetvā vanañca vanathañcā"**ti yaṁ vacanaṁ āha, tena bhagavato vacanena vacanānusārena saddahitabboti. **Ayan**ti ayaṁ "ekasmiṁ padaṭṭhāne"ti-ādisaṁvaṇṇanā. **Padaṭṭhānenā**ti ekekena padaṭṭhānena. **Samāropanā**ti tadaññapadaṭṭhānānaṁ samāropanā. Samāropenti samāropayitabbāni etāya saṁvaṇṇanāyāti **saṁropanā**ti viggahoti. (1)

51. Padaṭṭhānena samāropanā ācariyena niddiṭṭhā, amhehi ca ñātā, "katamā vevacanena samāropanā"ti pucchitabbattā **"tattha katamā vevacanenā"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tāsu catūsu padaṭṭhanasamāropanādīsu samāropanāsu **vevacanena** ekekena rotadaññavevacanānaṁ **samāropanā katamā**ti pucchati. **"Rāgavirāgā"**ti ca **"cetovimuttī"**ti ca **"sekkhaphalan"**ti ca **idaṁ** vacanattayaṁ anāgāmiphalatthattā anāgāmiphalassa vevacanaṁ. **"Avijjāvirāgā"**ti ca **"paññāvimuttī"**ti ca **"asekkhaphalan"**ti ca **idaṁ** vacanattayaṁ arahattaphalatthattā arahattaphalassa vevacanaṁ. Iminā nayena sesesu yojanā kātabbā. (2)

Vevacanena samāropanā ācariyena niddiṭṭhā, amhehi ca ñātā, "katamā bhāvanāya samāropanā"ti pucchitabbattā **"tattha katamā bhāvanāyā"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tāsu catūsu padaṭṭhānasamāropanādīsu katamāya desitāya **bhāvanāya** katamesānaṁ adesitānaṁ bhāvanāropanā **katamā**ti pucchati. **Yathā** yena pakārena yaṁ bhāvanaṁ **bhagavā** "tasmātiha tvaṁ bhikkhu kāye kāyānupassī viharati, ātāpī sampajāno satimā vineyya loke abhijjhādomanassan"ti[1] āha, tathā tena pakārena tāya bhāvanāya tadaññabhāvanāpi samāropayitabbāti attho.

1. Saṁ 3. 125, 127, 128, 154, 165 piṭṭhādīsupi.

“Tasmātihā”ti-ādipāṭhe “kiṁ bhāvanaṁ bhagavā āhā”ti pucchitabbattā **“ātāpī”**ti-ādi vuttaṁ. **“Ātāpī”**ti vacanena **vīriyindriyaṁ** bhagavā āha. **“Sampajāno”**ti vacanena **paññindriyaṁ** bhagavā āha. **“Satimā”**ti vacanena **satindriyaṁ** āha. **“Vineyya loke abhijjhādomanassan”**ti vacanena **samādhindriyaṁ** āha. “Evaṁ vutte katamā bhāvanā samāropayitabbā”ti pucchitabbattā **“evaṁ kāye kāyānupassino viharato cattāro satipaṭṭhānā bhāvanāpāripūriṁ gacchantī”**ti vuttaṁ. Evaṁ vuttāya vīriyindriyādibhāvanāya cattāro satipaṭṭhānā samāropayitabbāti attho. **Kena kāraṇena** bhāvanāpāripūriṁ gacchantīti pucchati. **Catunnaṁ indriyānaṁ** indriyabhāvena, bhāvetabbabhāvena vā **ekalakkhaṇattā** bhāvanāpāripūriṁ gacchantīti vissajjeti. “Tesu samāropitesu katame samāropayitabbā”ti pucchitabbattā **“catūsū”**ti-ādi vuttaṁ. Catūsu satipaṭṭhānesu bhāviyamānesu samāropayitabbesu cattāro sammappadhānā bhāvanāpāripūriṁ gacchantīti samāropayitabbāti attho. Sesesupi evameva samāropayitabbā. (3)

Bhāvanāya samāropanā ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā, “katamā pahānena samāropanā”ti pucchitabbattā **“tattha katamā”**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tāsu catūsu padaṭṭhānasamāropanādīsu katamena desitena **pahānena** katamesaṁ adesitānaṁ pahānānaṁ **katamā samāropanā**ti pucchati. **“Kāye kāyānupassī viharanto asubhe ‘subhan’ti vipallāsaṁ pajahatī”**ti desitena “subhan”ti vipallāsappahānena kabaḷīkārāhārapariññāya paribandhakilesakāmupādānappahānādayopi samāropayitabbā.

“Vedanāsu vedanānupassī viharanto dukkhe ‘sukhan’ti vipallāsaṁ pajahatī”ti desitena “sukhan”ti vipallāsappahānena phassāhārapariññāya paribandhakilesabhavupādānappahānādayopi samāropayitabbā.

“Citte cittānupassī viharanto anicce ‘niccan’ti vipallāsaṁ pajahatī”ti desitena “niccan”ti vipallāsappahānena viññāṇāhārapariññāya paribandhakilesadiṭṭhupādānappahānādayopi samāropayitabbā.

"Dhammesu dhammānupassī viharanto anattani 'attā'ti vipallāsaṁ pajahatī"ti desitena "atthā"ti vipallāsappahānena manosañcetanāhārapariññāya paribandhakilesa-attavādupādānappahānādayopi samāropayitabbāti adhippāyo. (4)

Pahānahāro pana lakkhaṇahāravibhaṅgavaṇṇanāyaṁ vuttoyevāti idha na vadāma.

"Sutte desitena ekekena padaṭṭhānādikena adesitānaṁ padaṭṭhānādīnaṁ samāropanabhāvo kena amhehi vijānitabbo saddahitabbo"ti vattabbattā **"tenāha āyasmā"**ti-ādimāha. **Tena** tathā samāropanabhāvena āyasmā mahākaccāno—

"Ye dhammā yaṁmūlā, ye cekatthā pakāsitā muninā.
Te samāropayitabbā, esa samāropano hāro"ti—

yaṁ vacanaṁ **āha,** tena vacanena vacanānusārena tathā samāropanabhāvo tumhehi vijānitabbo saddahitabboti vuttaṁ hoti.

"Kiṁ pana ettāvatā samāropano hāro paripuṇṇo, añño niyutto natthī"ti vattabbattā **"niyutto samāropano hāro"**ti vuttaṁ. Sutte desitena nayena padaṭṭhānādikena adesitāni padaṭṭhānāni samāropayitabbāni bhavanti, tena tena padaṭṭhānādikena adesitānaṁ padaṭṭhānādīnaṁ samāropano hāro **niyutto** niddhāretvā yuñjitabboti attho daṭṭhabbo.

Iti samāropanahāravibhaṅge sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathāṭīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahetabbo.

Ime yathāvuttā soḷasa saṁvaṇṇanāvisesā saṁvaṇṇetabbatthesu aññāṇasaṁsayānaṁ haraṇato apanayanato **hāro** nāmāti.

Niṭṭhitā hāravibhaṅgavāravibhāvanā.

1. Desanāhārasampātavibhāvanā

52. Yena yena saṁvaṇṇanāvisesabhūtena desanāhāravibhaṅgādihāravibhaṅgena assādādayo nānāsuttatthā vibhattā, so saṁvaṇṇanāvisesabhūto desanāhāravibhaṅgādihāravibhaṅgo paripuṇṇo.

"Soḷasa hārā paṭhamaṁ,
Disālocanato disā viloketvā.
Saṅkhapiya aṅkusena hi,
Nayehi tīhi niddise suttan"ti[1]—

gāthā niddesavāre ācariyena vuttā, tassā gāthāya niddeso hāravibhaṅgavārassa ādimhi na vibhatto, "kuhiñci vibhatto, hārasampāte vā vibhatto kiṁ, udāhu nayasamuṭṭhānahāre vā vibhatto kin"ti pucchitabbattā "hārasampāte vibhatto"ti tumhehi daṭṭhabboti viññāpanatthaṁ **"solasa hārā paṭhaman"**ti-ādi vuttaṁ.

Atha vā suparikammakatabhūmisadisesu saṁvaṇṇetabbesu nānāsuttappadesesu nānāvaṇṇasugandhapupphasadise soḷasa hāre saṁvaṇṇanābhāvena yojetvā soḷasa hārā ācariyena vibhattā, tathā susikkhitasippācariyasuvicāritajambunadābharaṇasadisesu saṁvaṇṇetabbesu nānāsuttappadesesu nānāvidharaṁsijālavividhamaṇiratanasadise soḷasa hāre saṁvaṇṇanābhāvena yojetvāva soḷasa hārā vibhattā, mahāpathaviṁ parivattetvā pappaṭakojassa khādāpanaṁ atidukkaraṁ viya, nānāvidhesu saṁvaṇṇetabbesu suttappadesesu paramatthojāya soḷasahi hārehi atidukkarakhādāpanasadisaṁ viññāpanaṁ karontena ca yojanikamadhugaṇḍaṁ pīḷetvā sumadhurasassa pāyāpanaṁ atidukkaraṁ viya nānāvidhesu saṁvaṇṇetabbesu suttappadesesu paramatthamadhurasassa soḷasahi hārehi atidukkaraṁ pāyāpanasadisaṁ viññāpanaṁ karontena ca ācariyena anekesu saṁvaṇṇetabbasuttappadesesu soḷasa hāre saṁvaṇṇanābhāvena yojetvā soḷasa hārā vibhattā, amhehi ca ñātā, "nānavidhasuttappadesesu te saṁvaṇṇanābhāvena yojetvā soḷasa hārā vibhattā

1. Khu 10. 5 piṭṭhe.

kiṁ, udāhu ekasmimpi saṁvaṇṇetabbasuttappadese saṁvaṇṇanābhāvena yojetvā soḷasa hārā vibhattā kin"ti vattabbattā ekasmimpi saṁvaṇṇetabbasuttappadese saṁvaṇṇanābhāvena yojetvā soḷasa hārā vibhattāyevāti tathā vibhajanto **"soḷasa hārā paṭhaman"**ti-ādikaṁ hārasampātavāraṁ āha.

Nanu hārasampātavāraṁ kathetukāmena ācariyena "tattha katamo desanāhārasampāto"ti-ādivacanaṁ vattabbaṁ, atha kasmā "soḷasa hārā paṭhaman"ti-ādi vattabbanti ce? Niddese vuttaṁ "soḷasa hārā paṭhaman"ti-ādikaṁ gāthaṁ hāravibhaṅgavāronappayojeti vippakiṇṇavisayattā ca nayavicārassa ca antaritattā. Hārasampātavāro pana taṁ gāthaṁ payojeti avikiṇṇavisayattā, tasmā taṁ gāthaṁ paccāmasitvā hārasampātavāre tassā gāthāya niddeso daṭṭhabboti viññāpanatthaṁ "soḷasa hārā paṭhaman"ti-ādi vattabbaṁyevāti. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana—

> Evaṁ suparikammakatāya bhūmiyā nānāvaṇṇanā muttapupphāni pakiranto viya, susikkhitasippācariyavicāritesu surattasuvaṇṇālaṅkāresu nānāvidharaṁsijālasamujjalāni vividhāni maṇiratanāni bandhanto viya, mahāpathaviṁ parivattetvā pappaṭakojaṁ khādāpento viya, yojanikamadhugaṇḍaṁ pīḷetvā sumadhurasaṁ pāyento viya ca āyasmā mahākaccāno nānāsuttappadese udāharanto soḷasa hāre vibhajitvā idāni te ekasmiṁyeva sutte yojetvā dassento hārasampātavāraṁ ārabhi. Ārabhanto ca yāyaṁ niddesavāre—
>
> "Soḷasa hārā paṭhamaṁ,
> Disālocanato disā viloketvā.
> Saṅkhipiya aṅkusena hi,
> Nayehi tīhi niddise suttan"ti—
>
> gāthā vuttā. Yasmā taṁ hāravibhaṅgāvāro nappayojeti vippakiṇṇavisayattā, nayavicārassa ca antaritattā. Anekehi suttappadesehi hārānaṁ vibhāgadassanameva hi hāravibhaṅgavāro. Hārasampātavāro pana taṁ payojeti ekasmiṁyeva

suttappadese soḷasa hāre yojetvāva tadanantaraṁ nayasamuṭṭhānassa kathitattā. Tasmā "soḷasa hārā paṭhaman"ti gāthaṁ paccāmasitvā **"tassā niddeso kuhiṁ daṭṭhabbo**? **Hārasampāteti āhā"**ti—

vuttaṁ. Gāthāttho niddesavibhāvanāyaṁ vuttova. "Soḷasa -pa- suttan"ti yā gāthā niddese ācariyena vuttā, **tassa** gāthāya **niddeso kuhiṁ daṭṭhabbo,** hāravibhaṅgassa ādimhi ācariyena na vibhatto, hārasampāte vā paccāmasitvā vibhattoti daṭṭhabbo kiṁ, udāhu nayasamuṭṭhāne vā paccāmasitvā vibhattoti daṭṭhabbo kinti pucchati. **Hārasampāte** paccāmasitvā vibhattoti daṭṭhabboti vissajjanā.

Hārasampāte tassā gāthāya niddeso daṭṭhabboti ācariyena vutto, so hārasampāto desanāhārasampātabhedena soḷasavidho, "tattha katamo hārasampāto desanāhārasampāto"ti pucchitabbattā imasmiṁ sutte saṁvaṇṇetabbe saṁvaṇṇanābhāvena mayā vibhajiyamāno hārasampātabhūto saṁvaṇṇanāviseso desanāhārasampāto nāmāti tathā vibhajituṁ **"tattha katamo desanāhārasampāto"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tasmiṁ soḷasavidhe desanāhārasampātādike hārasampāte. **Katamo** hārasampātabhūto saṁvaṇṇanāviseso **desanāhārasampāto** nāmāti pucchati.

"Arakkhitena cittena, micchādiṭṭhihatena ca.
Thinamiddhābhibhūtena, vasaṁ mārassa gacchatī"ti—

sutte **"arakkhitena cittenāti kiṁ desayatī"**ti pucchitvā **"mapādaṁ desayatī"**ti-ādisaṁvaṇṇanāviseso desanāhārasampāto nāmāti vuttaṁ hoti. Gāthāttho **aṭṭhakathāyaṁ**[1] vibhatto. Yojanattho pana **arakkhitena cittena** arakkhitacittasamaṅgī puggalo **mārassa** maccuno vasaṁ gacchati. **Micchādiṭṭhihatena** vipallāsena vipallāsasamaṅgī puggalo mārassa vasaṁ gacchati. **Thinamiddhābhibhūtena** sasaṅkhārikacittena kusītacittena taṁcittasamaṅgī puggalo **mārassa** kilesādimārassa vasaṁ gacchatīti.

1. Netti-Ṭṭha 142 piṭṭhe.

“Arakkhitena cittenā’ti padena desitaṁ taṁ pamādadhammajātaṁ kassa padan”ti vattabbattā **“taṁ maccuno padan”**ti vuttaṁ. “Arakkhitena cittenā”ti iminā suttappadesena desito attho ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, “micchādiṭṭhihatena cā’ti suttappadesena desito attho kathaṁ vibhatto”ti vattabbattā **“micchādiṭṭhihatena cā”**ti-ādi vuttaṁ. Yena vipallāsena yadā anicce “niccan”ti passati, tadā pavatto so vipallāso “micchādiṭṭhihataṁ nāmā”ti vuccati. “So pana vipallāso kiṁlakkhaṇo”ti pucchitabbattā tathā pucchitvā **“viparītaggāhalakkhaṇo vipallāso”**ti vuttaṁ.

Viparītaggāhalakkhaṇoti asubhādīnaṁyeva subhādiviparītaggāhalakkhaṇo vipallāso “vipallāsayatī”ti kāritatthasambhavato. Kiṁ vipallāso viparītaggāhalakkhaṇo? So vipallāso saññaṁ vipallāsayati, cittampi vipallāsayati, diṭṭhimpi vipallāsayati. Iti tayo dhamme vipallāsayatīti vipallāsetabbānaṁ tividhattā vipallāsāpi tividhā honti. Tesu saññāvipallāso muduko dubbalo subhādivasena upaṭṭhitākāraggahaṇamattattā, cittavipallāso saññāvipallāsato balavā subhādivasena upaṭṭhahantānaṁ rūpakkhandhādīnaṁ subhādivasena sanniṭṭhānaṁ katvā gahaṇato. Diṭṭhivipallāso saññāvipallāsacittavipallāsehi balavataro, yaṁ yaṁ ārammaṇaṁ subhādi-ākārena upaṭṭhāti. Taṁ taṁ ārammaṇaṁ sassatādivasena abhinivisitvā gahaṇato. Tasmā saññāvipallāso paṭhamaṁ vutto, tadanantaraṁ cittavipallāso, tadanantaraṁ diṭṭhivipallāso vutto. Vitthārato pana ekekassa subhasukha-attaniccaggahaṇavasena catubbidhattā dvādasavidhā honti.

Vipallāsā ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā, “katame vipallāsapavattiṭṭhānavisayā”ti pucchitabbattā imāni attabhāvavatthūni vipallāsapavattiṭṭhānavisayānīti dassetuṁ **“so kuhiṁ vipallāsayati? Catūsu attabhāvavatthūsū”**ti vuttaṁ. **Catūsu** rūpakāyavedanācittadhammasaṅkhātesu attabhāvavatthūsu so sabbo vipallāso saññācittadiṭṭhiyo vipallāsayati. “Kathaṁ samanupassantassa vipallāsayatī”ti pucchitabbattā **“rūpaṁ attato samanupassatī”**ti-ādi vuttaṁ. Yo puggalo rūpaṁ vā attato samanupassati, rūpavantaṁ attānaṁ vā attato

samanupassati, attani rūpaṁ vā attato samanupassati, rūpasmiṁ attānaṁ vā attato samanupassati, evaṁ tassa samanupassantassa puggalassa vipallāso rūpakāye saññācittadiṭṭhiyo vipallāsayati. Eseva nayo vedanādīsupi.

"Tesu rūpakāyādīsu katamaṁ katamassa vipallāsassa vatthū"ti pucchitabbattā evaṁ pavattamānassa vipallāsassa idaṁ imassa vatthūti vibhajituṁ **"tattha rūpan"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu rūpādīsu catūsu **paṭhamaṁ vipallāsavatthu rūpaṁ "asubhe subhan"**ti evaṁ pavattamānassa vipallāsassa vatthu hotīti vibhajitvā gahetabbaṁ. Esa nayo sesesupi. Evaṁ "asubhe subhan"ti-ādippakārena vipallāsā catubbidhā bhavanti.

Idaṁ imassa vatthūti ācariyena vibhajitvā dassitā, amhehi ca ñātā, "tesaṁ vipallāsānaṁ katame mūlakāraṇadhammā"ti pucchitabbattā **"dve dhammā"**ti-ādi vuttaṁ. Cittassa saṁkilesā taṇhā ca avijjā ca ime dve dhammā vipallāsānaṁ mūlakāraṇabhūtā bhavanti.

"Ime dve dhammā ekato vipallāsānaṁ mūlakāraṇā kiṁ honti, udāhu visuṁ visun"ti vattabbattā visuṁ visuṁ vibhajituṁ **"taṇhānivutan"**ti-ādi vuttaṁ. Avijjārahitā taṇhā nāma natthi, tasmā "taṇhā-avijjānivutan"ti vattabbanti? Na, taṇhāya sātisayapaccayattā. Sātisayāya hi taṇhāya asubhepi "subhan"ti, dukkhepi "sukhan"ti samanupassanti. "Taṇhā ca avijjā cā"ti vuttattā "avijjānivutan"ti vattabbaṁ, kasmā "diṭṭhinivutan"ti vuttanti? Avijjāya diṭṭhi bhavatīti diṭṭhisīsena avijjaṁ gahetvā **"diṭṭhinivutan"**ti vuttaṁ, avijjānivutanti attho gahetabbo. "Avijjānivutan"ti vutte pana diṭṭhirahitā avijjāpi gahitā siyā, diṭṭhisahitāya hi avijjāya aniccepi "niccan"ti, anattaniyepi "attā"ti samanupassanti.

"Kathaṁ taṇhāmūlako vipallāso pavatto, kathaṁ diṭṭhisahitāvijjāmūlako vipallāso pavatto"ti vattabbattā **"tattha yo diṭṭhivipallāso"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu taṇhāmūlakadiṭṭhisahitāvijjāmūlakesu. **Diṭṭhivipallāso**ti diṭṭhisahitāvijjāmūlakavipallāso. **Atītaṁ rūpaṁ attato samanupassatī**ti adabbabhūtopi dabbabhūto viya vutto. **Taṇhāvipallāso**ti diṭṭhisahitataṇhāmūlako vipallāso

anāgataṁ rūpaṁ diṭṭhābhinandanavasena **abhinandatī**ti. Evaṁ atītasamanupassana anāgatābhinandanabhedena pavattiviseso daṭṭhabbo. "Cittassa saṁkileso taṇhā avijjāyeva dve dhammā na honti, atha kho dasa kilesāpi, kasmā dveyeva vuttā"ti vattabbattā **"dve dhammā cittassa upakkilesā"**ti-ādi vuttaṁ. Taṇhā ca avijjā ca ime dveyeva dhammā paramasāvajjassa vipallāsassa mūlakāraṇattā **tāhi** taṇhā-avijjāhi visujjhantaṁ cittaṁ sabbehi kilesehi **visujjhati,** tasmā ca visesato cittassa upakkilesā hontīti dve dhammā vuttā. Na hi tāsu taṇhā avijjāsu arahattamaggena pahīnāsu koci saṁkileso appahīno nāma natthīti.

"Vuttappakārā taṇhā-avijjā vuttappakārānaṁ vipallāsānaṁyeva mūlakāraṇaṁ honti kiṁ, udāhu sakalassa vaṭṭassāpi mūlakāraṇaṁ honti kin"ti vattabbattā vuttappakārā taṇhā-avijjā vuttappakārānaṁ mūlakāraṇaṁ honti yathā, evaṁ sakalassa vaṭṭassāpi mūlakāraṇaṁ hontīti dassetuṁ **"tesan"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha yesaṁ puggalānaṁ cittaṁ arakkhitaṁ, micchādiṭṭhihatañca hoti, **tesaṁ** puggalānaṁ. Yesaṁ avijjānīvaraṇānaṁ taṇhāsaṁyojanānaṁ pubbakoṭi na paññāyati, tehi avijjānīvaraṇehi taṇhāsaṁyojanehi saṁsāre **sandhāvantānaṁ saṁsarantānaṁ** puggalānaṁ **sakiṁ nirayaṁ** māravasagamanena sandhāvanaṁ saṁsaraṇaṁ hoti, **sakiṁ tiracchānayoniṁ** sandhāvanaṁ saṁsaraṇaṁ hoti, **sakiṁ pettivisayaṁ** sandhāvanaṁ saṁsaraṇaṁ hoti, **sakiṁ asurakāyaṁ** sandhāvanaṁ saṁsaraṇaṁ hoti, **sakiṁ deve** sandhāvanaṁ saṁsaraṇaṁ hoti, **sakiṁ manusse** sandhāvanaṁ saṁsaraṇaṁ hotīti attho.

"Micchādiṭṭhihatena cā"ti suttappadesena desito attho ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, "thinamiddhābhibhūtenā'ti suttappadesena desito attho kathaṁ vibhatto"ti vattabbattā **"thinamiddhābhibhūtenā"**ti-ādi vuttaṁ. **Cittassa** viññāṇakkhandhassa yā **akallatā** akammaniyatā atthi, idaṁ akallattaṁ akammaniyattaṁ **thinaṁ** nāma. Yaṁ **kāyassa līnattaṁ** vedanādikkhandhattayalīnattaṁ atthi, idaṁ kāyassa līnattaṁ **middhaṁ** nāmāti thinamiddhasarūpameva vuttaṁ. Tehi thinamiddhehi cittassa abhibhūtabhāvādiko pana suviññeyyattā na vutto, avuttepi yesaṁ puggalānaṁ

cittaṁ thinamiddhehi abhibhūtaṁ, tesaṁ puggalānaṁ tena cittena cittasīsena saṁyojanena saṁsāre māravasagamanena sandhāvanaṁ saṁsaraṇaṁ pariyosānasabhāvo vitthāretvā gahetabbo.

"Vasaṁ mārassa gacchatī'ti suttappadesena desito attho kathaṁ vibhatto"ti vattabbattā **"vasaṁ mārassa gacchatī"**ti vuttaṁ. Tattha **kilesamārassā**ti kileso dānādipuññe māreti nivāretīti atthena **māro**ti kilesamāro. Iminā kilesamāraṁ nissāya pavattattā abhisaṅkhāramārakhandhamāramaccumārā ca gahitā, **ca**-saddena vā gahitāti veditabbā. **Sattamārassā**ti devaputtamārassa. Atha vā "devaputtamārassā"ti avatvā "sattamārassā"ti vuttattā yo yo rājacorādiko dānādīni vā issariyabhogādīni vā māreti, so so rājacorādikopi gahito, tasmā yassa kassaci sattamārassāti attho. **Vasan**ti icchaṁ lobhaṁ adhippāyaṁ ruciṁ ākaṅkhaṁ āṇaṁ āṇattiṁ. **Gacchatī**ti upagacchati upeti anuvattati anugacchati nātikkamatīti attho. "Kasmā vasaṁ gacchatī"ti vattabbattā **"so hī"**ti-ādi vuttaṁ. Yo satto arakkhitacittena ca micchādiṭṭhihatacittena ca thinamiddhābhibhūtacittena ca samannāgato hoti, **so** satto avijjānīvaraṇādīhi **nivuto** hutvā saṁsārābhimukho **hi** yasmā hoti, na visaṅkhārābhimukho, tasmā mārassa vasaṁ gacchatīti attho.

"Arakkhitenā'ti-ādikassa yassa suttassa attho vibhatto, tena 'arakkhitenā'ti-ādikena suttena kittakāni saccāni desitānī"ti vattabbattā **"imāni bhagavatā"**ti-ādi vuttaṁ. "Arakkhitenā"ti-ādisuttena bhagavatā imāni dve saccāni desitāni dukkhaṁ, samudayo cāti. Kathaṁ desitāni? Abhidhammanissitāya kathāya ceva suttantanissitāya kathāya ca desitāni. Tāsu kathāsu abhidhammanissitāya kathāya desite sati "arakkhitena cittenā"ti iminā padena arakkhitaṁ rattampi cittaṁ, arakkhitaṁ duṭṭhampi cittaṁ, arakkhitaṁ mūḷhampi cittaṁ bhagavatā desitaṁ ñāpitaṁ. Tattha rattacittaṁ lobhasahagatacittuppādavasena aṭṭhavidhaṁ, duṭṭhacittaṁ paṭighasampayuttacittuppādavasena dubbidhaṁ, mūḷhacittaṁ momūhacittuppādavasena dubbidhanti veditabbaṁ. Imesañhi cittuppādānaṁ vasena yā cakkhundriyādīnaṁ agutti anārakkhā uppannā, tāya aguttiyā anārakkhāya cittaṁ arakkhitaṁ hoti phalūpacārenāti.

“Micchādiṭṭhihatenā”ti iminā padena micchādiṭṭhisaṁsaṭṭhaṁ cittaṁ desitaṁ, taṁ diṭṭhisampayuttacittuppādavasena catubbidhanti veditabaṁ. Tañhi micchādiṭṭhiyā saṁsaṭṭhabhāvena micchādiṭṭhivasānugatattā micchādiṭṭhihataṁ nāmāti. “Thinamiddhābhibhūtenā”ti iminā padena thinamiddhena saṁsaṭhaṁ cittaṁ desitaṁ, taṁ sasaṅkhārikacittuppādavasena pañcavidhanti veditabbaṁ. Tañhi thina-amiddhena saṁsaṭṭhabhāvena thinamiddhavasānugatattā thinamiddhābhibhūtaṁ nāmāti evaṁ ye dvādasākusalā **cittuppādakaṇḍe** “katame dhammā akusalā? Yasmiṁ samaye akusalaṁ cittaṁ uppannaṁ hotī”ti-ādinā[1] vitthārato vattabbā, te dvādasākusalacittuppādā tīhi padehi bhagavatā desitāti veditabbā. “Mārassā”ti padena pañca mārā gahitā. Tesu kilesamāro “cattāro āsavā, cattāro oghā, cattāro yogā, cattāro ganthā, cattāri upādānāni, aṭṭha nīvaraṇā, dasa kilesā”ti[2] desito. Abhisaṅkhāramāro pana “kusalā cetanā[3] akusalā cetanā[3] kusalaṁ kammaṁ akusalaṁ kamman”ti-ādinā desito. Khandhamāro pana “attabhāvo pañcakkhandhā”ti-ādinā desito. Maccumāro pana “cuti cavanatā”ti-ādinā[4] desito. Evaṁ tāvettha abhidhammanissitāya kathāya desito attho daṭṭhabbo.

Suttantanissitāya pana kathāya desite sati “cakkhunā rūpaṁ disvā nimittaggāhī hoti anubyañjanaggāhī, yatvādhikaraṇamenaṁ cakkhundriyaṁ asaṁvutaṁ viharantaṁ abhijjhādomanassā pāpakā akusalā dhammā anvāssaveyyuṁ, tassa saṁcarāya na paṭipajjati, na rakkhati cakkhundriyaṁ, cakkhundriye na saṁvaraṁ āpajjati -pa- sotindriye na saṁvaraṁ āpajjati, ghānindriye na saṁvaraṁ āpajjati, jivhindriye na saṁvaraṁ āpajjati, kyāyindriye nasaṁvaraṁ āpajjati, manindriye na saṁvaraṁ āpajjatī”ti[5] evaṁ puggulādhiṭṭhānena yaṁ chadvārikacittaṁ vuttaṁ, taṁ chadvārikacittaṁ “arakkhitena cittenā”ti iminā padena desitaṁ. Yā micchādiṭṭhiyo pubbantakappanavasena vā aparantakappanavasena vā pubbantāparantakappanavasena vā micchā abhinivisantassa ayoniso ummujjantassa “sassato loko”ti vā “asassato loko”ti vā “na hoti tathāgato paraṁ maraṇāti vā uppannā,

1. Abhi 1. 90 piṭṭhe. 2. Abhi 1. 221, 243 piṭṭhesu. 3. Abhi 2. 142 piṭṭhe.
4. Abhi 2. 104 piṭṭhe. 5. Ma 1. 282 piṭṭhe.

tāhi diṭṭhīhi vā, yā ca diṭṭhiyo "imā cattāro sassatavādā -pa- paramadiṭṭhadhammanibbānavādā"ti **brahmajālasuttā**dīsu[1] vuttā, tāhi diṭṭhīhi vā sampayuttaṁ yaṁ cittaṁ "micchādiṭṭhihatena cā"ti iminā padena desitaṁ.

"Thinaṁ nāma cittassa akammaññatā, middhaṁ nāma vedanādikkhandhattayassa akammaññatā"ti vā "thinaṁ anussāhasaṁsīdanaṁ, middhaṁ ussāhasattivighāto"ti vā yāni thinamiddhāni vuttāni, tehi thinamiddhehi yaṁ cittaṁ abhibhūtaṁ ajjhotthaṭaṁ, taṁ cittaṁ "thinamiddhābhibhūtenā"ti iminā padena desitaṁ.

"Vaso nāma icchā lobho adhippāyo ruci ākaṅkhā āṇā āṇattī"ti yo vaso vutto, so vaso "vasan"ti iminā padena desito. "Pañca mārā khandhamāro abhisaṅkhāramāro maccumāro devaputtamāro kilesamāro"ti yo māro vutto, so māro "mārassā"ti iminā desito. "Gacchati upagacchati upeti anuvattati anugacchati nātikkamatī"ti yo puggalo vutto, so puggalo "gacchatī"ti iminā desitoti. Evaṁ desitesu dhammesu akusalā samudayasaccaṁ, "vasaṁ mārassa gacchatī"ti iminā padena ye pañcupādānakkhandhe upādāya paññatto puggalo vutto, te pañcupādānakkhandhā dukkhasaccanti dve saccāni desitāni. "Kimatthāya dve saccāni desitānī"ti pucchitabbattā **"tesaṁ bhagavā"**ti-ādi vuttaṁ. **Tesaṁ** dvinnaṁ saccānaṁ **pariññāya ca pahānāya ca** "arakkhitenā"ti-ādi**dhammaṁ bhagavā deseti,** tāni dve saccāni "arakkhitenā"ti-ādikena ñāpetīti attho.

"Tesu dvīsu saccesu kassa saccassa pariññāya, kassa saccassa pahānāya desetī"ti pucchitabbattā **"dukkhassa pariññāya, samudayassa pahānāyā"**ti vuttaṁ. "Pariññāpahānehi katamāni saccāni desitānī"ti vattabbattā **"yena cā"**ti-ādi vuttaṁ. **Yena** arahattamaggena parijānāti, **yena** arahattamaggena pajahati ca, **ayaṁ** arahattamaggo maggasaccaṁ nāma. **Yaṁ** nibbānadhammaṁ ārabbha taṇhāya, avijjāya ca pahānaṁ jātaṁ, **ayaṁ** nibbānadhammo **nirodho** nirodhasaccaṁ nāmāti. Evaṁ cattāri saccāni bhagavatā desitāni.

---

1. Dī 1. 12 piṭṭhādīsu.

“Catunnaṁ saccānaṁ desitabhāvo kena viññātabbo”ti vattabbattā **“tenāhā”**ti-ādi vuttaṁ. Tesu catūsu saccesu samudayasaccena assādo gahito, dukkhasaccena ādīnavo gahito, maggasaccanirodhasaccehi nissaraṇaṁ gahitaṁ, samudayappahānavasena sabbagatipajahanaṁ jātaṁ, sabbagatipajahanaṁ phalanti gahitaṁ. Yena rakkhitacittatādikena sabbagatipajahanaṁ jātaṁ, so rakkhitacittatādiko upāyoti gahito, arakkhitacittatādikassa paṭisedhanamukhena rakkhitacittatādikassa niyojanaṁ bhagavato āṇattīti gahitanti desanāhārena nānāsuttesu dassitā assādādayo “arakkhitenā”ti-ādike ekasmiṁyeva sutte nīharitvā dassitā.

“Assādādīnaṁ nīharitvā dassitabhāvo kena viññātabbo saddahitabbo”ti vattabbattā **“tenāhā”**ti-ādi vuttaṁ. Ettha ca yena saṁvaṇṇanāvisesena nānāsuttesu assādādayo nīharitvā dassitā, so saṁvaṇṇanāviseso desanāhāravibhaṅgo nāma. Yena saṁvaṇṇanāvisesena ekasmiṁyeva sutte assādādayo nīharitvā dassitā, so saṁvaṇṇanāviseso desanāhārasampāto nāmāti viseso daṭṭhabbo.

“Ettakova desanāhārasampāto paripuṇṇo”ti vattabbattā **“niyutto desanāhārasampāto”**ti vuttaṁ. Ekekasmiṁyeva sutte assādādayo yena yena saṁvaṇṇanāvisesabhūtena desanāhārasampātena nīharitvā yathārahaṁ dassitā, so so saṁvaṇṇanāvisesabhūto desanāhārasampāto **niyutto** yathārahaṁ niddhāretvā yujjitabboti attho gahito.

Iti desanāhārasampāte sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana -pa- gahetabboti.

2. Vicayahārasampātavibhāvanā

53. Yena desanāhārasampātena assādādayo ācariyena vibhattā, amhehi ca ñātā, so desanāhārasampāto paripuṇṇo, "katamo vicayahārasampāto"ti pucchitabbattā **"tattha katamo vicayo hārasampāto"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu desanāhārasampātādīsu soḷasasu hārasampātesu **katamo** saṁvaṇṇanāviseso **vicayahārasampāto** nāmāti pucchati. Imesu dhammesu ayaṁ dhammo yena saṁvaṇṇanāvisesena vicayitabbo, so saṁvaṇṇanāviseso vicayahārasampāto nāmāti niyametvā vibhajituṁ **"tattha taṇhā"**ti-ādi vuttaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana—

> "Evaṁ desanāhārasampātaṁ dassetvā idāni vicayahārasampātaṁ dassento yasmā desanāhārapadatthavicayo vicayahāro, tasmā desanāhāre vipallāsahetubhāvena niddhāritāya taṇhāya kusalādivibhāgapavicayamukhena vicayahārasampātaṁ dassetuṁ 'tattha taṇhā duvidhā'ti-ādi āraddhan"ti[1]—

vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tasmiṁ "arakkhitena cittenā"ti-ādisuttatthe desanāhārasampātena saṁvaṇṇite akusaladhamme "taṇhā"ti niddhāritā sabbataṇhā. **Kusalāpī**ti catubhūmake kusale uddissa pavattā taṇhāpi. **Akusalāpī**ti akusaladhamme uddissa pavattā taṇhāpīti duvidhā hotīti vicayitabbā. Tena vuttaṁ **ṭīkāyaṁ** "kusaladhammāramaṇāti kusaladhamme uddissa pavattamattaṁ sandhaya vuttaṁ, na tesaṁ ārammaṇapaccayataṁ, idha 'kusalā dhammā'ti lokuttaradhammānampi adhippetattā"ti[2].

"Kusalā taṇhā kiṁ gāminī, akusalā taṇhā kiṁ gāminī"ti pucchitabbattā **"akusalā saṁsāragāminī"**ti-ādi vuttaṁ. Atha vā "katamo kusalākusalataṇhānaṁ viseso"ti pucchitabbattā **"akusalā saṁsāragāminī"**ti-ādi vuttaṁ. "Taṇhā nāma saṁsāragāminī hotu, kathaṁ apacayagāminī"ti vattabbattā **"pahānataṇhā"**ti vuttaṁ, pahānassa hetubhūtā taṇhā **pahānataṇhā**ti attho, pahātabbataṇhaṁ āgammayaṁ pahānaṁ pavattetabbaṁ, tena pavattetabbena pahānena apacayaṁ gacchatīti vuttaṁ hoti.

---

1. Netti-Ṭṭha 147 piṭṭhe.
2. Netti-Ṭī 89 piṭṭhe.

“Kiṁ pana taṇhāyeva kusalākusalāti dubbidhā, udāhu aññopi kusalākusalāti dubbidho”ti vattabbattā **“mānopī”**ti-ādi vuttaṁ. “Katamo māno kusalo, katamo māno akusalo”ti pucchitabbattā **“yaṁ mānaṁ nissāya mānaṁ pajahati, ayaṁ māno kusalo. Yo pana māno dukkhaṁ nibbattayati, ayaṁ māno akusalo”**ti vuttaṁ. Tattha **yaṁ mānaṁ -pa- kusalo**ti yaṁ mānaṁ nissāya upanissāya pahānaṁ pavattitaṁ, tena pahānena santāne uppajjanārahaṁ mānaṁ pajahati, ayaṁ upanissayapaccayabhūto māno phalūpacārena kusalo. **Yo pana -pa- akusalo**ti yo pana māno parahiṁsanādivasena pavattamāno hutvā attano ca parassa ca dukkhaṁ nibbattayati, ayaṁ māno akusaloti vicayitvā veditabbo.

“Saṁsārāpacayagāminīsu tāsu taṇhāsu katamā apacayagāminī taṇhā kusalā”ti pucchitabbattā “kusalā”ti vuttāya taṇhāya sarūpaṁ dassetuṁ **“tattha yaṁ nekkhammasitan”**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tāsu saṁsārāpacayagāminīsu taṇhābhūtāsu kusalākusalāsu. Ayaṁ taṇhā kusalāti sambandho. **“Ariyā** puggalā **santaṁ āyatanaṁ yaṁ** ariyaphaladhammaṁ sacchikatvā upasampajja viharanti, **taṁ āyatanaṁ** ariyaphaladhammaṁ ahaṁ kudāssu sacchikatvā viharissan”ti patthayantassa **tassa** kulaputtassa tasmiṁ ariyaphale **pihā** uppajjati, pihāpaccayā yaṁ domanassaṁ uppajjati, idaṁ domanassaṁ **“nekkhammasitan”**ti vuccati. Ayaṁ ariyaphale pihāsaṅkhātā taṇhā kusalā anavajjā anavajja-ariyaphaladhammaṁ uddissa pavattattāti vicayitabbaṁ.

“Kathaṁ pavattā”ti vattabbattā **“rāgavirāgā”**ti-ādi vuttaṁ. Yā **rāgavirāgā cetovimutti** pattabbā. **Tadārammaṇā** taṁ cetovimuttiṁ āgammapavattā taṇhā **kusalā** anavajjā, yā **avijjāvirāgā paññāvimutti** pattabbā, tadārammaṇā taṁ paññāvimuttiṁ āgamma pavattā taṇhā kusalā anavajjāti vicayitabbā. Tāya paññāvimuttiyā vasena bhagavatā—

> “Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro.
> Sammādiṭṭhipurekkhāro, ñatvāna udayabbayaṁ.
> Thinamiddhābhibhū bhikkhu, sabbā duggatiyo jahe”ti[1]—

---

1. Khu 1. 121; Khu 10. 41, 85, 90 piṭṭhesu.

gāthāyaṁ "sabbā duggatiyo jahe"ti padaṁ vuttaṁ, "tassā paññāvimuttiyā yo pavicayo kātabbo, katamo so pavicayo"ti pucchitabbattā **"tassā ko pavicayo"**ti-ādi vuttaṁ. **Tassā** paññāvimuttiyā ko pavicayoti ce puccheyya? "Aṭṭha maggaṅgāni sammādiṭṭhi sammāsaṅkappo sammāvācā sammākammanto sammā-ājīvo sammāvāyāmo sammāsati sammāsamādhī"ti pavicayo veditabbo. "So pavicayo kattha daṭṭhabbo"ti pucchitabbattā **"so katthā"**ti-ādi vuttaṁ. **So** paññāvimuttiyā pavicayo **kattha** kasmiṁ dhamme daṭṭhabboti pucchati. Catutthe jhāne **pāramitāya** ukkaṁsagatāya catutthajjhānabhāvanāya so pavicayo daṭṭhabbo.

"Catutthe jhāne pāramitāyā"ti vuttamatthaṁ vivarituṁ **"catutthe hi jhāne"**ti-ādi vuttaṁ. Yo so catutthajjhānalābhī puggalo catutthe jhāne parisuddhaṁ pariyodātaṁ anaṅgaṇaṁ vigatūpakkilesaṁ mudu kammaniyaṁ ṭhitaṁ āneñjappattaṁ, iti aṭṭhaṅgasamannāgataṁ cittaṁ bhāvayati, **so** catutthasajjhānalābhī puggalo **tattha** catutthe jhāne aṭṭhavidhaṁ vijjācaraṇaṁ adhigacchati. Katamaṁ aṭṭhavidhaṁ? Cha abhiññā, dve ca visese vā adhigacchatīti yojanā. Iddhividhādayo pañca, lokiyābhiññā ceva arahattamaggapaññā cāti **cha abhiññā.** Manomayiddhi ceva vipassanāñāṇañcāti **dve ca visesā** honti.

"Taṁ catutthajjhānacittaṁ kuto parisuddhaṁ -pa- kuto āneñjappattan"ti pucchitabbattā **"taṁ cittaṁ yato parisuddhan"**ti-ādi vuttaṁ. Taṁ cittaṁ **yato** upekkhāsatipārisuddhibhāvato **pariyodātaṁ** hoti. Sukhādīnaṁ paccayaghātena **yato** vītarāgādi-anaṅgaṇabhāvato **anaṅgaṇaṁ, tato** vītarāgādi-anaṅgaṇabhāvato **vigatūpakkilesaṁ. Yato** subhāvitabhāvato **mudu, tato** subhāvitabhāvato **kammaniyaṁ. Yato** parisuddhādīsu ṭhitabhāvato **ṭhitaṁ, tato** parisuddhādīsu ṭhitabhāvato **āneñjappattaṁ** hotītipi yojanā yuttā **aṭṭhakathāyaṁ**[1] yugaḷato āgatattā. Saddhāvīriyasatisamādhipaññā-obhāsehi pariggahitabhāvato **āneñjappattaṁ.** Saddhāya hi pariggahitaṁ cittaṁ paṭipakkhe assaddhiye na iñjati na calati, vīriyena

1. Netti-Ṭṭha 148 piṭṭhe.

pariggahitaṁ cittaṁ paṭipakkhe kosajje na iñjati, satiyā pariggahitaṁ cittaṁ paṭipakkhe pamāde na iñjati, samādhinā pariggahitaṁ cittaṁ paṭipakkhe uddhacce na iñjati, paññāya pariggahitaṁ cittaṁ paṭipakkhāya avijjāya na iñjati, obhāsagataṁ cittaṁ kilesandhakāre na iñjati. Iti imehi chahi dhammehi pariggahitaṁ catutthajjhānacittaṁ āneñjappattaṁ hoti. Evaṁ aṭṭhaṅgasamannāgatattā catutthajjhānacittaṁ channaṁ abhiññāñāṇānañca manomayiddhivipassanāñāṇānañca adhigamūpāyo hoti, tasmā so paññāvimuttiparicayo catutthajjhāne daṭṭhabboyevāti saṅkhepattho. Vitthārato pana **aṭṭhakathāyaṁ**[1] "tattha upekkhāsatipārisuddhibhāvenā"ti-ādinā vā "aparo nayo"ti-ādinā vā vuttoyevāti amhehi na vutto.

"Yesaṁ rāgādi-aṅgaṇānaṁ abhāvena anaṅgaṇaṁ, yesaṁ abhijjhādi-upakkilesānaṁ abhāvena vigatūpakkilesaṁ, yāya cittassa ṭhitiyā abhāvena ṭhitaṁ, iñjanāya abhāvena āneñjappattaṁ, te rāgādi-aṅgaṇādayo katamāya pakkhā"ti pucchitabbattā **"tattha aṅgaṇā"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu rāgādi-aṅgaṇādīsu **aṅgaṇā** ca rāgādi-aṅgaṇā ca **upakkilesā** abhijjhādi-upakkilesā ca santi, **tadubhayaṁ** rāgādi-aṅgaṇa-abhijjhādi-upakkilesadvayaṁ **taṇhāpakkho** rāgādi-aṅgaṇānaṁ taṇhāsabhāvattā, abhijjhādi-upakkilesānañca taṇhāya anulomattā. Yā **iñjanā** phandanā yā ca cittassa **aṭṭhiti** anavaṭṭhānaṁ atthi, **ayaṁ** iñjanā aṭṭhiti **diṭṭhipakkho** iñjanāya ca aṭṭhitiyā ca micchābhinivesahetubhāvatoti pavicayo kātabbo.

"Kiṁ pana catutthajjhānacittaṁ aṭṭhaṅgasamannāgatattāyeva channaṁ abhiññāñāṇānañca manomayiddhivipassanāñāṇānañca adhigamūpāyo hotī"ti pucchitabbattā **"cattāri indriyānī"**ti vuttaṁ. "Tassa catutthajjhānalābhino dukkhindriyaṁ domanassindriyaṁ sukhindriyaṁ somanassindriyaṁ iti cattārindriyāni catutthajjhāne nirujjhanti, tassa catutthajjhānalābhino upekkhindriyaṁ avasiṭṭhaṁ bhavati, tasmāpi catutthajjhānacittaṁ vuttappakārānaṁ aṭṭhannaṁ ñāṇānaṁ adhigamūpāyo hoti, so ca adhigamūpāyabhāvo ciṇṇavasībhāvasseva bhaveyya, kathaṁ catutthajjhānamattalābhino ciṇṇavasībhāvo siyā"ti vattabbattā so catutthajjhānalābhī catutthajjhāneyeva aṭṭhatvā

---

1. Netti-Ṭṭha 148, 149 piṭṭhesu.

arūpasamāpattiyopi evaṁ katvā nibbatteti bhāveti, tasmā ciṇṇavasībhāvo hotīti dassetuṁ **"so uparimaṁ samāpattin"**ti-ādi vuttaṁ. Tassattho **aṭṭhakathāyaṁ**[1] vitthārato vutto, tasmā yojanamattaṁ karissāma.

So rūpāvacaracatutthajjhānalābhī yogāvacaro rūpāvacaracatutthajjhānasamāpattito **uparimaṁ** ākāsānañcāyatana**samāpattiṁ santato** santatarato manasi karoti. Yathāvuttaṁ uparimaṁ samāpattiṁ santato **manasi karoto tassa** catutthajjhānalābhino yogāvacarassa catutthajjhāne **saññā** saññāpadhānā samāpatti oḷārikā viya hutvā saṇṭhahati, paṭighasaññā ca **ukkaṇṭhā** anabhirati hutvā saṇṭhahati, **so** yathāvuttena vidhinā manasi karonto yogāvacaro **sabbaso** niravasesato rūpasaññānaṁ samatikkamā paṭighasaññānaṁ atthaṅgamā nānattasaññānaṁ amanasikārā "ākāsaṁ anantan"ti manasi katvā pavattamānaṁ **ākāsānañcāyatanasamāpattiṁ** sacchikatvā upasampajja viharati. **Rūpasaññā** rūpāvacarasaññā pañcavidha-**abhiññābhinīhāro** hoti. **Nānattasaññā** nānārammaṇesu **vokāro** akusalo pavattati. Evaṁ rūpāvacarajjhāne ādīnavadassī hutvā tā rūpasaññānānattasaññāyo ārammaṇe samatikkamati, **assa** yogāvacarassa paṭighasaññā ca abbhatthaṁ gacchati. **Evaṁ** iminā vuttanayena samatikkamena **samāhitassa,** santavuttinā arūpāvacarasamādhinā **samāhitassa** yogāvacarassa **obhāso** rūpāvacarajjhānobhāso antaradhāyati. **Rūpānaṁ** kasiṇarūpānaṁ jhānacakkhunā dassanañca antaradhāyatīti yojanā.

"Yena samādhinā samāhitassa, samāhitassa obhāso ca rūpānaṁ dassanañca antaradhāyati, so samādhi kittakehi aṅgehi samannāgato, kathaṁ paccavekkhitabbo"ti pucchitabbattā **"so samādhī"**ti-ādi vuttaṁ. **So samādhī**ti yena rūpārūpāvacarasamādhinā samāhito, so duvidhopi samādhi anabhijjhābyāpādavīriyārambhehi tīhi upakārakaṅgehi ca passaddhisatīhi dvīhi parikkhāraṅgehi ca avikkhittena ekena sabhāvaṅgena ca chahi aṅgehi samannāgatoti **paccavekkhitabbo** punappunaṁ cintetabbo

---

1. Netti-Ṭṭha 150 piṭṭhe.

sallakkhetabbo. "Kathaṁ kattha paccavekkhitabbo"ti pucchitabbattā **"anabhijjhāsahagataṁ me mānasaṁ sabbaloke"**ti-ādi vuttaṁ. "Tesu chasu aṅgesu kittako samatho, kittakā vipassanā"ti pucchitabbattā ettako samatho, ettakā vipassanāti vibhajituṁ **"tattha yañcā"**ti-ādi vuttaṁ.

54. "Paññāvimuttī"ti vuttassa arahattaphalassa samādhissa samathavipassanāsaṅkhātā pubbabhāgapaṭipadā samādhimukhena ācariyena vibhattā, "tāya paṭipadāya labhitabbo arahattaphalasamādhi kittakena veditabbo"ti pucchitabbattā **"so samādhi pañcavidhena veditabbo"**ti vuttaṁ. Yo arahattaphalasamādhi samathavipassanāpaṭipadāya labhitabbo, so arahattaphalasamādhi **pañcavidhena** ñāṇadassanena veditabbo.

"Kathaṁ pañcavidhañāṇadassanaṁ paccupaṭṭhitaṁ bhavatī"ti vattabbattā **"ayaṁ samādhī"**ti-ādi vuttaṁ. **Ayaṁ** arahattaphalasamādhi appitappitakkhaṇe phalasamāpattisukhattā **paccuppannasukho** hoti, **iti** paccavekkhantassa **assa** arahato paccattameva ñāṇadassanaṁ paccupaṭṭhitaṁ bhavati. **Ayaṁ** arahattaphalasamādhi āyatiṁ samāpajjitabbassa arahattaphalasamādhissa upanissayapaccayattā **āyatiṁ sukhavipāko** hoti, **iti** paccavekkhantassa -pa- bhavati. **Ayaṁ** arahattaphalasamādhi kilesa-arīhi ārakattā **ariyo,** kāmāmisavaṭṭāmisalokāmisānaṁ abhāvato **nirāmiso** ca hoti, **iti** paccavekkhantassa -pa- bhavati. **Ayaṁ** arahattaphalasamādhi akāpurisehi sammāsambuddhapaccekabuddhasāvakabuddhehi sevitabbattā **akāpurisasevito** hoti, **iti** paccavekkhantassa -pa- bhavati. **Ayaṁ** arahattaphalasamādhi aṅgasantakilesadarathasantattā **santo ceva** divasampi samāpajjantassa atittikaraṇato **paṇīto ca** paṭippassaddhakilesena arahatā puggalena laddhattā **paṭippassaddhiladdho ca** arahattamaggasamādhisaṅkhātena ekodibhāvena adhigatattā **ekodibhāvādhigato ca** sasaṅkhārena sapayogena adhigatattā, nīvaraṇādipaccanīkadhamme niggayha anadhigatattā, aññe kilese vāretvā anadhigatattā, arahattamaggaphalabhāveneva pavattattā **nasasaṅkhāraniggayhavāritagato** hoti, **iti** paccavekkhantassa **assa** arahato paccattameva ñāṇadassanaṁ paccupaṭṭitaṁ bhavatīti pañcavidhena ñāṇadassannena so arahattaphalasamādhi vicayitvā veditabboti.

"Paccuppannasukhādīsu samādhīsu kittako samatho, kittakā vipassanā"ti pucchitabbattā **"tattha yo ca samādhi paccuppannasukho"**ti-ādi vuttaṁ. **Samatho, vipassanā**ti ca ārahattaphalasamathavipassanāva adhippetā, na pubbabhāgasamathavipassanāti. Arahattaphalasamādhi pañcavidhena veditabboti ācariyena vutto, "tassa arahattaphalasamādhissa pubbabhāgapaṭipadāyaṁ vutto samādhi kittakena veditabbo"ti pucchitabbattā **"so samādhi pañcavidhena veditabbo"**ti vuttaṁ. Yo rūpāvacaracatutthajjhānasamādhi pubbabhāgapaṭipadāyaṁ vutto, so rūpāvacaracatutthajjhānasamādhi pañcavidhena pakārena veditabbo. "Katamenā"ti pucchitabbattā **"pītipharaṇatā"**ti-ādi vuttaṁ. Paṭhamadutiyajjhānesu paññā **pītipharaṇatā** hoti. Paṭhamadutiyatatiyajjhānesu paññā **sukhapharaṇatā** hoti. Catutthajjhāne cetopariyapaññā **cetopharaṇatā** hoti. Dibbacakkhupaññā **ālokapharaṇatā** hoti. Jhānaṁ paccavekkhitvā pavattamānapaññā **paccavekkhaṇānimittaṁ** hoti. Iti pañcavidhena paññāpakārena vicayitvā veditabboti. "Tesu pañcavidhesu pakāresu kittako samatho, kittakā vipassanā"ti pucchitabbattā **"tattha yo ca pītipharaṇo"**ti-ādi vuttaṁ.

55. Sampayogavasena samādhi ācariyena vibhatto, amhehi ca ñāto, "kathaṁ ārammaṇavasena vibhatto"ti pucchitabbattā **"dasa kasiṇāyatanānī"**ti-ādi vuttaṁ. Imehi dasahi ārammaṇehi kasiṇehipi samādhi vicinitvā veditabboti. "Tesu dasasu kittako samatho, kittakā vipassanā"ti pucchitabbattā **"tattha yañcā"**ti-ādi vuttaṁ. **Kasiṇan**ti ca kasiṇamaṇḍalampi parikammampi paṭibhāganimittampi tasmiṁ paṭibhāganimitte uppannajjhānampi vuccati, idha pana sasampayuttajjhānameva adhippetaṁ.

"Kiṁ pana vuttappakāro samādhiyena samathavipassanāya yojetabbo, udāhu aññopi yojetabbo"ti vattabbattā satipaṭṭhānādipubbabhāgapaṭipadābhedena anekabhedabhinno niravaseso ariyamaggopi vicayitvā yojetabboti dassetuṁ **"evaṁ sabbo"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **evan**ti mayā vuttanayena vuttanayānusārena **sabbo** niravaseso satipaṭṭhānādipubbabhāgapaṭipadābhedena anekabhedabhinno **ariyo maggo** yojetabbo. Kathaṁ? **Yena yena** anabhijjhādi-**ākārena**

paccuppannasukhatādi-ākārena samādhi mayā vutto, **tena tena** anabhijjhādi-ākārena paccuppannasukhatādi-ākārena yo yo ariyamaggo samathena yojetuṁ sambhavati, so so āriyamaggo samathena vicayitvā yojayitabbo. Yo yo ariyamaggo vipassanāya yojetuṁ sambhavati, so so ariyamaggo vipassanāya yojayitvā yojayitabboti attho gahetabbo.

"Yehi samathādhiṭṭhānehi vipassanādhammehi yojayitabbo, te samathādhiṭṭhānā vipassanādhammā katamehi dhammehi saṅgahitā"ti pucchitabbattā **"te tīhi dhammehi saṅgahitā aniccatāya dukkhatāya anattatāyā"**ti vuttaṁ, te samathādhiṭṭhānā vipassanādhammā "aniccatāya paññāya dukkhatāya paññāya anattatāya paññāyā"ti tīhi anupassanādhammehi saṅgahitā gaṇhitāti attho. Aniccatādinā sahacaraṇato anupassanāpaññāpi "aniccatā dukkhatā anattatā"ti vuccati.

"Yo yogī puggalo samathādhiṭṭhānaṁ vipassanaṁ bhāvayamāno hoti, so yogī puggalo kiṁ bhāvayatī"ti pucchitabbattā **"so samathavipassanaṁ bhāvayamāno"**ti-ādi vuttaṁ.

Samathavipassanādīni bhāvayamāno puggalo rāgacarito dosacarito mohacaritoti tividho, "tattha katamo puggalo katamena katamena vimokkhamukhena niyyāti, katamāyaṁ katamāyaṁ sikkhanto, katamaṁ katamaṁ pajahanto, katamaṁ katamaṁ anupagacchanto, katamaṁ katamaṁ parijānanto, katamaṁ katamaṁ pavāhento, katamaṁ katamaṁ niddhunanto, katamaṁ katamaṁ vamento, katamaṁ katamaṁ nibbāpento, katamaṁ katamaṁ uppāṭento, katamaṁ katamaṁ vijaṭento niyyātī"ti pucchitabbattā **"rāgacarito puggalo"**ti-ādi vuttaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "idāni yesaṁ puggalānaṁ yattha sikkhantānaṁ visesato niyyānamukhāni, yesañca kilesānaṁ paṭipakkhabhūtāni tīṇi vimokkhamukhāni, tehi saddhiṁ tāni dassetuṁ 'rāgacarito'ti-ādi vuttan"ti[1] vuttaṁ. Tassatthopi **aṭṭhakathāyaṁ**[1] vuttoyeva.

1. Netti-Ṭṭha 154 piṭṭhe.

"Kasmā tīṇi vimokkhamukhāni bhāvayanto tayo khandhe bhāvayatī"ti vattabbattā **"tattha suññatavimokkhamukhan"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu tīsu vimokhamukhesu. **Suññatavimokkhamukhaṁ paññākkhandho** anattānupassanāya paññāpadhānattā. **Animittavimokkhamukhaṁ samādhikkhandho** aniccānupassanāya samādhipadhānattā. **Appaṇihitavimokkhamukhaṁ sīlakkhandho** dukkhānupassanāya sīlapadhānattā. Iti tīhi vimokkhamukhehi tiṇṇaṁ khandhānaṁ saṅgahitattā tīṇi vimokkhamukhāni bhāvayanto so yogī puggalo tayo khandhe bhāvayabhiyevāti paññāpadhānādibhāvo **aṭṭhakathāyaṁ**[1] vutto. **Tayo khandhe bhāvayanto ariyaṁ aṭṭhaṅgikaṁ maggaṁ bhāvayati.** "Kasmā bhāvayatī"ti vattabbattā kāraṇaṁ dassetuṁ **"tattha yā"**ti-ādi vuttaṁ.

Tiṇṇaṁ khandhānaṁ ariya-aṭṭhaṅgikamaggabhāvo vibhatto, amhehi ca jānito, "kathaṁ samathavipassanābhāvo vibhatto jānitabbo"ti vattabbattā tiṇṇaṁ khandhānaṁ samathavipassanābhāvaṁ dassetuṁ **"tattha sīlakkhandho cā"**ti-ādi vuttaṁ. "Yo yogī puggalo samathavipassanaṁ bhāveti, tassa yogino puggalassa bhavaṅgāni katamaṁ bhāvanaṁ gacchantī"ti pucchitabbattā **"yo samathavipassanaṁ bhāveti, tassā"**ti-ādi vuttaṁ. Kāyo ca cittañca **dve bhavaṅgāni** upapattibhavassa aṅgāni **bhāvanaṁ** vaḍḍhanaṁ gacchanti. Sīlañca samādhi ca **dve padāni** dve pādā bhavanirodhagāminī paṭipadā **bhāvanaṁ** vaḍḍhanaṁ gacchanti.

"Kathaṁ gacchantī"ti vattabbattā **"so hoti bhikkhū"**ti-ādi vuttaṁ. **Bhāvitakāyo**ti bhāvito kāyo kāya-ābhisamācāriko, kāyasaṁvaro vā yena bhikkhunāti bhāvitakāyo. Sesesupi esa nayo. **Kāye** kāya-ābhisamācārike, kāyasaṁvare vā **bhāviyamāne** sati sammākammanto, sammāvāyāmo ca dve dhammā bhāvanaṁ gacchanti kāyasamācārasīlattā. **Sīle** vācāsaṁvara-ājīvasaṁvaravasena pavatte sīle **bhāviyamāne** sati sammāvācā ca samā-ājīvo ca dve dhammā bhāvanaṁ gacchanti vācādisaṁvarasīlattā. **Citte** cittasaṁvaravasena pavatte citte **bhāviyamāne** sati sammāsati ca sammāsamādhi ca dve dhammā bhāvanaṁ gacchanti cittasaṁvarasīlattā. Paññāya bhāviyamānāya sati sammādiṭṭhi ca

---

1. Netti-Ṭṭha 154 piṭṭhe.

sammāsaṅkappo ca dve dhammā bhāvanaṁ gacchanti samānattā, upakārakattā ca. Sammāsaṅkappena hi punappunaṁ saṅkappantassa paññā vaḍḍhantīti.

“Samākammanto ca sammāvāyāmo ca dve dhammā kāyavaseneva vibhattā vicetabbā kiṁ, udāhu cittavasena vibhattā vicetabbā kin”ti pucchitabbattā **“tattha yo ca sammākammanto”**ti-ādi vuttaṁ. Kāyasucaritacetanābhūto yo ca sammākammanto, taṁsahito yo ca sammāvāyāmo siyā kāyiko, viratibhūto yo ca sammākammanto, taṁsahito yo ca sammāvāyāmo siyā cetasiko, **tattha** tesu kāyikacetasikabhūtesu sammākammantasammāvāyāmesu **yo** sammākammantasammāvāyāmo kāyasaṅgaho, **so** sammākammantasammāvāyāmo **kāye** kāya-ābhisamācārike, kāyasaṁvare vā **bhāvite** sati bhāvanaṁ gacchati. **Yo** sammākammantasammāvāyāmo cittasaṅgaho, **so** sammākammantasammāvāyāmo **citte** cittasaṁvare **bhāvite** sati bhāvanaṁ gacchatīti yojanā.

“Samathavipassanaṁ bhāvayanto so yogī puggalo kittakaṁ adhigamaṁ gacchatī”ti vicayitabbattā **“so samathavipassanaṁ bhāvayanto”**ti-ādi vuttaṁ. Pañcavidhaṁ ariyamaggādhigamaṁ dassetuṁ **“khippādhigamo cā”**ti-ādi vuttaṁ. Tassattho **aṭṭhakthāyaṁ**[1] vibhatto. “Kena katamo adhigamo hotī”ti pucchitabbattā **“tattha samathenā”**ti-ādi vuttaṁ.

56. “Arakkhitena cittenā”ti-ādisuttattho veneyyānaṁ arahattaphalavimuttimukhena ācariyena vicayito vibhatto, amhehi ca ñāto, “desakassa dasabalasamannāgatassa dasa balāni kathaṁ vicayitabbānī”ti pucchitabbattā **“tattha yo desayati, so dasabalasamannāgato”**ti-ādi vuttaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana—

> “Iti mahāthero ‘tasmā rakkhitacittassā’ti gāthāya vasena arahattaphalavimuttimukhena vicayahārasampātaṁ niddisanto desanākusalatāya anekehi suttappadesehi tassā pubbabhāgapaṭipadāya bhāvanāvisesānaṁ, bhāvanānisaṁsānañca vibhajanavasena nānappakārato vicayahāraṁ dassetvā idāni

1. Netti-Ṭṭha 155 piṭṭhe.

dasannaṁ tathāgatabalānampi vasena taṁ dassetuṁ 'tattha yo desayatī'ti-ādimāhā"ti—

vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tesu samathavipassanaṁ bhāvayantesu sāsitabbasāsakesu. Dasabalasamannāgato **yo** desako satthā "arakkhitena cittenā"ti-ādidhammaṁ deseti, ovādena sāvake na visaṁvādayati, tassa desakassa satthuno dasa balāni vicayitabbānīti yojanā.

"Kinti desetī"ti pucchitabbattā **"so tividhan"**ti-ādi vuttaṁ. Tesu dasasu tathāgatabalesu ṭhānāṭṭhānañāṇaṁ paṭhamaṁ tathāgatabalaṁ nāma, "taṁ balaṁ kathaṁ vicayitabban"ti pucchitabbattā **"so tathā ovadito"**ti-ādi vuttaṁ. Attho **aṭṭhakathāyaṁ**[1] vutto, pāḷivasenapi pākaṭo. "Etaṁ ṭhānaṁ na vijjatī"ti jānanaṁ aṭṭhānañāṇaṁ nāma, "etaṁ ṭhānaṁ vijjatī"ti jānanaṁ ṭhānañāṇaṁ nāmāti ṭhānāṭṭhānānaṁ jānanañāṇaṁ paṭhamaṁ tathāgatabalaṁ vicayitabbanti adhippāyo veditabbo. (1)

57. Ṭhānāṭṭhānañāṇaṁ paṭhamaṁ tathāgatabalaṁ ācariyena vicayitaṁ vibhattaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "kathaṁ sabbatthagāminipaṭipadāñāṇaṁ dutiyatathāgatabalaṁ vicayitabban"ti pucchitabbattā **"iti ṭhānāṭṭhānatā"**ti vuttaṁ. "Ayaṁ paṭipadā imasmiṁ bhave gāminī, ayaṁ paṭipadā imasmiṁ bhave gāminī"ti sabbattha gāminiyā paṭipadāya jānanañāṇaṁ **sabbatthagāminipaṭipadāñāṇaṁ** nāmāti sabbatthagāminipaṭipadāñāṇaṁ dutiyaṁ tathāgatabalaṁ vicayitabbanti adhippāyo. (2)

59. Sabbatthagāminipaṭipadāñāṇaṁ dutiyaṁ tathāgatabalaṁ ācariyena vicayitaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "kathaṁ anekadhātunānādhātuñāṇaṁ tatiyaṁ tathāgatabalaṁ vicayitabban"ti pucchitabbattā **"iti sabbatthagāminī paṭipadā"**ti-ādi vuttaṁ. "Ayaṁ dhātu ca ayaṁ dhātu ca **anekadhātu** nāma, ayaṁ dhātu ca ayaṁ dhātu ca **nānādhātu** nāmā"ti anekadhātunānādhātūnaṁ jānanañāṇaṁ **anekadhātunānādhātuñāṇaṁ** nāmāti anekadhātunānādhātuñāṇaṁ tatiyaṁ tathāgatabalaṁ vicayitabbanti. (3)

1. Netti-Ṭṭha 156 piṭṭhe.

60. Anekadhātunānādhātuñāṇaṁ tatiyaṁ tathāgatabalaṁ ācariyena vicayitaṁ vibhattaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "kathaṁ sattānaṁ nānādhimuttikatāñāṇaṁ catutthaṁ tathāgatabalaṁ vicayitabban"ti pucchitabbattā **"iti anekadhātunānādhātukassa lokassā"**ti-ādi vuttaṁ. "Ime sattā evaṁ adhimuttā, ime sattā evaṁ adhimuttā"ti sattānaṁ adhimuccanānaṁ jānanañāṇaṁ sattānaṁ **nānādhimuttikatāñāṇaṁ** nāmāti sattānaṁ nānādhimuttikatāñāṇaṁ catutthaṁ tathāgatabalaṁ vicayitabbanti. (4)

Sattānaṁ nānādhimuttikatāñāṇaṁ catutthaṁ tathāgatabalaṁ ācariyena vibhattaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "kathaṁ vipākavemattatāñāṇaṁ pañcamaṁ tathāgatabalaṁ vicayitabban"ti pucchitabbattā **"iti te yathādhimuttā cā"**ti-ādi vuttaṁ. "Evaṁ adhimuttānaṁ sattānaṁ idaṁ kammaṁ kaṇhaṁ, imassa kaṇhakammassa ayaṁ vipāko. Idaṁ kammaṁ sukkaṁ, imassa sukkakammassa ayaṁ vipāko"ti evamādīhi vipākānaṁ nānattajānanañāṇaṁ **vipākavemattatāñāṇaṁ** nāmāti vipākavemattatāñāṇaṁ pañcamaṁ tathāgatabalaṁ vicayitabbanti. (5)

62. Vipākavemattatāñāṇaṁ pañcamaṁ tathāgatabalaṁ ācariyena vicayitaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "kathaṁ jhānānaṁ saṁkilesavodānavuṭṭhānañāṇaṁ chaṭṭhaṁ tathāgatabalaṁ vicayitabban"ti pucchitabbattā **"iti tathā samādinnānan"**ti-ādi vuttaṁ. "Evaṁ samādinnānaṁ kammānaṁ jhānānaṁ vimokkhānaṁ samādhīnaṁ samāpattīnaṁ ayaṁ saṁkileso, idaṁ vodānaṁ, idaṁ vuṭṭhānaṁ, evaṁ saṁkilissati, evaṁ vodāyati, evaṁ vuṭṭhahatī"ti jhānānaṁ saṁkilesavodānavuṭṭhānānaṁ anāvaraṇañāṇaṁ **jhānānaṁ saṁkilesavodānavuṭṭhānañāṇaṁ** nāmāti jhānānaṁ saṁkilesavodānavuṭṭhānañāṇaṁ chaṭṭhaṁ tathāgatabalaṁ vicayitabbanti. (6)

63. Jhānānaṁ saṁkilesa -pa- balaṁ ācariyena vicayitaṁ, "kathaṁ indriyaparopariyattavemattatāñāṇaṁ sattamaṁ tathāgatabalaṁ vicayitabban"ti pucchitabbattā **"iti tasseva samādhissā"**ti-ādi vuttaṁ. "Evaṁ ādhipateyyaṭṭhena indriyāni, evaṁ akampiyaṭṭhena balānī"ti jānanena saha "ayaṁ mudindriyo, ayaṁ majjhindriyo, ayaṁ tikkhindriyo"ti parasattānaṁ parapuggalānaṁ indriyabalānaṁ mudumajjhādhimattatājānanañāṇaṁ **indriyaparopariyattavemattatāñāṇaṁ** nāmāti indriyaparopariyattavemattatāñāṇaṁ sattamaṁ tathāgatabalaṁ vicayitabbanti. (7)

64. Indriyaparopariyatta -pa- balaṁ ācariyena vicayitaṁ, “kathaṁ pubbenivāsānussatiñāṇaṁ aṭṭhamaṁ tathāgatabalaṁ vicayitabbaṁ, kathaṁ dibbacakkhuñāṇaṁ navamaṁ tathāgatabalaṁ vicayitabban”ti pucchitabbattā **“iti tattha yaṁ anekavihitan”**ti-ādi vuttaṁ. “Ekaṁ jātin”ti-ādinā jātivasena vā “evaṁnāmo”ti-ādinā nāmagottavaṇṇāhārasukhadukkhapaṭisaṁvedanāya pariyantavasena vā sākārassa sa-uddesassa anekavihitapubbenivāsassa taṁtaṁbhavassa asesato jānanañāṇaṁ **pubbenivāsānussatiñāṇaṁ** nāmāti pubbenivāsānussatiñāṇaṁ aṭṭhamaṁ tathāgatabalaṁ vicayitabbanti.

Cavamāna upapajjamāna hīnapaṇīta suvaṇṇadubbaṇṇa sugata duggatayathākammūpagānaṁ sattānaṁ asesato cutūpapātānaṁ jānanañāṇaṁ **dibbacakkhuñāṇaṁ** nāmāti dibbacakkhuñāṇaṁ navamaṁ tathāgatabalaṁ vicayitabbanti. (8-9)

Pubbenivāsādi-aṭṭhamanavamaṁ tathāgatabalaṁ ācariyena vicayitaṁ vibhattaṁ, “kathaṁ sabbāsavakkhayañāṇaṁ dasamaṁ tathāgatabalaṁ vicayitabban”ti pucchitabbattā **“iti tattha yan”**ti-ādi vuttaṁ. Bodhimūle saṁkilesamāranihanaṁ ñāṇaṁ uppannaṁ, idaṁ kilesamāranihanaṁ ñāṇaṁ **sabbāsavakkhayañāṇaṁ** nāmāti sabbāsavakkhayañāṇaṁ dasamaṁ tathāgatabalaṁ vicayitabbanti ayaṁ saṅkhepattho. Vitthārato pana pāḷito ca aṭṭhakathāto ca yatipotānampi pākaṭo bhaveyyāti maññitvā na dassito. (10)

“Ettakova vicayahārasampāto paripuṇṇo”ti vattabbattā **“niyutto vicayo hārasampāto”**ti vuttaṁ. Ye ye suttappadesatthā vuttā, te te suttappadesatthā yena yena saṁvaṇṇanāvisesabhūtena vicayahārasampātena vicayitabbā, so so saṁvaṇṇanāvisesabhūto vicayahārasampāto **niyutto** yathārahaṁ nīharitvā yujjitabboti attho gahetabboti.

Iti vicayahārasampāte sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana -pa- gahetabboti.

3. Yuttihārasampātavibhāvanā

65. Yena yena vicayahārasampātena suttappadesatthā ācariyena vicayitabbā, amhehi ca ñātā, so vicayahārasampāto paripuṇṇo, "katamo yuttihārasampāto"ti pucchitabbattā **"tattha katamo yuttihārasampāto"**ti-ādi vuttaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "evaṁ nānānayehi vicayahārasampātaṁ vitthāretvā idāni yuttihārasampātādīni dassetuṁ 'tattha katamo yuttihārasamāto'ti-ādi āraddhan"ti[1] vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu desanāhārasampātādīsu soḷasasu hārasampātesu **katamo** saṁvaṇṇanāviseso **yuttihārasampāto** nāmāti pucchati, pucchitvā yasmiṁ suttappadese vuttānaṁ atthānaṁ yuttibhāvo vicāretabbo, taṁ suttappadesaṁ nīharituṁ—

"Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro.
Sammādiṭṭhipurekkhāro, ñatvāna udayabbayaṁ.
Thinamiddhābhibhū bhikkhu, sabbā duggatiyo jahe"ti[2]—

vuttaṁ. Tassaṁ gāthāyaṁ **tasmā** arakkhitacittassa māravasānugatattā satisaṁvara-indriyasaṁvarādivasena bhikkhu **rakkhitacitto assa** bhaveyya, **tasmā** kāmavitakkādimicchāsaṅkappagocarassa māravasānugatattā nekkhammasaṅkappādivasena bhikkhu **sammāsaṅkappagocaro assa** bhaveyya, **tasmā** micchādiṭṭhihatacittassamāravasānugatattā yonisomanasikārena bhikkhu udayabbayaṁ ñatvāna **sammādiṭṭhipurekkhāro assa** bhaveyya, **tasmā** thinamiddhena hatacittassa māravasānugatattā vīriyavasena bhikkhu **thinamiddhābhibhū assa** bhaveyya, tādiso bhikkhu sabbā duggatiyo **jahe** jahissatīti attho veditabbo.

"Tassaṁ gāthāyaṁ kathaṁ yuttibhāvo vicāretabbo"ti vattabbattā **"tasmā rakkhitacittassā"**ti-ādi vuttaṁ. Rakkhitacittassa sammāsaṅkappagocaro bhavissatīti attho yujjati eva, no na yujjati. Micchāsaṅkappānampi jahitattā sammādiṭṭhipurekkhāro hutvā viharanto udayabbayaṁ paṭivijjhissatīti attho yujjati sammādiṭṭhipurekkhārassa udayabbayānupassanāsambhavato. Udayabbayaṁ paṭivijjhanto sabbā duggatiyo jahissatīti

---

1. Netti-Ṭṭha 175 piṭṭhe.
2. Khu 1. 121; Khu 10. 41, 90 piṭṭhesupi.

attho yujjati udayabbayānupassanānukkamena ariyamaggasambhavato. Sabbā duggatiyo jahanto sabbāni duggativinipātabhayāni samatikkamissatīti attho yujjati sabbesaṁ duggativinipātabhayānaṁ anuppajjanato.

"Ettakova yuttihārasampāto pariyuṇṇo"ti vattabbattā **"niyutto yuttihārasampāto"**ti vuttaṁ. Yena yena saṁvaṇṇanāvisesabhūtena yuttihārasampātena suttappadesatthānaṁ yuttibhāvo vicāretabbo, so so saṁvaṇṇanāvisesabhūto yuttihārasampāto **niyutto** yathārahaṁ niddhāretvā yujjitabboti attho gahetabboti.

Iti yuttihārasampāte sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana -pa- gahetabboti.

---

4. Padaṭṭhānahārasampātavibhāvanā

66. Yena yena yuttihārasampātena suttappadesatthānaṁ yuttibhāvo ācariyena vibhāvito, amhehi ca ñāto, so yuttihārasampāto paripuṇṇo, "katamo padaṭṭhānahārasampāto"ti pucchitabbattā **"tattha katamo padaṭṭhāno hārasampāto"**ti pucchati.

Pucchitvā yasmiṁ suttappadese vuttāni padaṭṭhānāni nīharitāni, taṁ suttappadesaṁ nīharituṁ **"tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro'ti gāthā"**ti vuttā. Gāthāttho vuttova. "Katame gāthātthā katamesaṁ dhammānaṁ padaṭṭhānānī"ti pucchitabbattā **"tasmā rakkhitacittassā"**ti-ādi vuttaṁ. **"Tasmā rakkhitacittassā"**ti suttappadesassa atthabhūtā indriyesu guttadvāratā tiṇṇaṁ sucaritānaṁ padaṭṭhānaṁ nāma sucaritapāripūriyā āsannakāraṇattā. **"Sammāsaṅkappagocaro"**ti suttappadesassa atthabhūtā nekkhammasaṅkappādayo sammāsaṅkappā samathassa padaṭṭhānaṁ nāma kāmacchandādinīvaraṇavikkhambhanassa āsannakāraṇattā. **"Sammādiṭṭhipurekkhāro"**ti suttappadesassa atthabhūtā kammassakatāsammādiṭṭhi ca

sappaccayanāmarūpadassanasammādiṭṭhi ca vipassanāya padaṭṭhānaṁ nāma aniccānupassanādīnaṁ visesakāraṇattā. **"Ñatvāna udayabbayan"**ti suttappadesassa atthabhūtā udayabbayānupassanāpaññā dassanabhūmiyā padaṭṭhānaṁ nāma paṭhamamaggādhigamassa āsannakāraṇattā. **"Thinamiddhābhibhū bhikkhū"**ti suttappadesassa atthabhūtaṁ thinamiddhābhibhavanaṁ vīriyassa padaṭṭhānaṁ nāma āsannakāraṇattā. **"Sabbā duggatiyo jahe"**ti suttappadesassa atthabhūtā pahātabbajahanabhāvanāya ariyamaggabhāvanāya padaṭṭhānaṁ nāma pahātabbappahānena ariyamaggabhāvanāpāripūrisambhavato.

"Ettakova padaṭṭhānahārampāto paripuṇṇo"ti vattabbattā **"niyutto padaṭṭhāno hārasampāto"**ti vuttaṁ. Yena yena saṁvaṇṇanāvisesabhūtena padaṭṭhānahārasampātabhūtena suttappadesatthāni padaṭṭhānāni nīharitāni, so so saṁvaṇṇanāvisesabhūto padaṭṭhānahārasampāto **niyutto** yathārahaṁ niddhāretvā yujjitabboti attho gahetabboti.

Iti padaṭṭhānahārasampāte sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana -pa- gahetabboti.

---

5. Lakkhaṇahārasampātavibhāvanā

67. Yena yena padaṭṭhānahārasampātena suttappadesatthāni padaṭṭhānāni ācariyena niddhāritāni, amhehi ca ñātāni, so padaṭṭhānahārasampāto paripuṇṇo, "katamo lakkhaṇahārasampāto"ti pucchitabbattā **"tattha katamo lakkhaṇo hārasampāto"**ti-ādi vuttaṁ. **Tattha** tesu desanāhārasampātādīsu soḷasasu hārasampātesu **katamo** saṁvaṇṇanāviseso **lakkhaṇahārasampāto** nāmāti pucchati.

"Katamehi suttatthehi samānalakkhaṇā katame dhammā gahitā"ti pucchitabbattā **"tasmā"**ti-ādi vuttaṁ. **"Tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro"**ti suttappadesena vuttaṁ **idaṁ** rakkhaṇaṁ satindriyaṁ gahitaṁ,

satindriye gahite saddhādipañcindriyāni gahitāni bhavanti indriyaṭṭhena samānalakkhaṇattā. **“Sammādiṭṭhipurekkhāro”**ti suttappadesena vuttā sammādiṭṭhi gahitā, sammādiṭṭhiyā gahitāya ariyo aṭṭhaṅgiko maggo gahito bhavati. **Taṁ kissa hetū**ti kāraṇaṁ pucchati. Pucchitvā kāraṇamāha **“sammādiṭṭhito hī”**ti-ādinā. Sammādiṭṭhihetuto sammāsaṅkappo **hi** yasmā pabhavati, tasmā, sammāsaṅkappato sammāvācā **hi** yasmā pabhavati, tasmā, sammāvācāto sammākammanto **hi** yasmā pabhavati, tasmā, sammākammantato sammā-ājīvo **hi** yasmā pabhavati, tasmā, sammā-ājīvato sammāvāyāmo **hi** yasmā pabhavati, tasmā, sammāvāyāmato sammāsati **hi** yasmā pabhavati, tasmā, sammāsatito sammāsamādhi **hi** yasmā pabhavati, tasmā, sammāsamādhito sammāvimutti **hi** yasmā pabhavati, tasmā, sammāvimuttito sammāvimuttiñāṇadassanaṁ **hi** yasmā pabhavati, tasmā ariyo aṭṭhaṅgiko maggo gahito bhavatīti.

“Ettakova lakkhaṇahārasampāto paripuṇṇo”ti vattabbattā **“niyutto lakkhaṇo hārasampāto**ti vuttaṁ. Yena yena saṁvaṇṇanāvisesabhūtena lakkhaṇahārasampātena suttappadesatthā samānalakkhaṇena gahitā bhavanti, so so saṁvaṇṇanāvisesabhūto lakkhaṇahārasampāto **niyutto** yathārahaṁ niddhāretvā yujjitabboti attho gahitoti.

Iti lakkhaṇahārasampāte sattibalānurūpā racitā vibhāvanāniṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana -pa- gahetabboti.

---

6. Catubyūhahārasampātavibhāvanā

68. Yena yena lakkhaṇahārasampātena suttappadesatthā samānalakkhaṇena gahitā, so lakkhaṇahārasampāto paripuṇṇo, “katamo catubyūhahārasampāto”ti pucchitabbattā **“tattha katamo catubyūho hārasampāto”**ti-ādi vuttaṁ. **Tattha** tesu desanāhārasampātādīsu soḷasasu hārasampātesu **katamo** saṁvaṇṇanāviseso **catubyūhahārasampāto** nāmāti pucchati.

"Katamasmiṁ sutte katame nirutyādhippāyanidānapubbāparānusandhayo niddhāritā"ti pucchitabbattā **"tasmā"**ti-ādi vuttaṁ. "Tasmā rakkhitacittassā"ti suttappadese "rakkhīyate **rakkhitan"**ti niruttiṁ **"paripālīyatī"**ti iminā pariyāyena dasseti, itisaddassa ādyatthattā "cintetīti **cittaṁ,** attano santānaṁ cinotīti **cittaṁ,** paccayehi citanti **cittaṁ,** cittavicittaṭṭhena **cittaṁ,** cittakaraṇaṭṭhena **cittaṁ** rakkhitaṁ cittaṁ yassāti **rakkhitacitto.** Sammā saṅkappetīti **sammāsaṅkappo,** gāvo caranti etthāti **gocaro,** gocaro viyāti **gocaro,** sammāsaṅkappo gocaro assāti **sammāsaṅkappagocaro.** Sammā passatīti **sammādiṭṭhi,** sammādiṭṭhi purekkhāro assāti **sammādiṭṭhipurekkhāro.** Jānātīti **ñātvāna.** Udayo ca vayo ca **udayabbayaṁ.** Thinañca middhañca **thinamiddhaṁ,** abhibhavatīti **abhibhū,** thinamiddhaṁ abhibhūti **thinamiddhābhibhū.** Bhikkhatīti **bhikkhū"**ti niruttipi nīharitā. Tenāha "itisaddo ādyattho"ti[1]. **Esā** vuttappakārā paññatti **nirutti** nāmāti nīharitā.

Idha suttappadese bhagavato ko adhippāyoti ce puccheyya? **Ye** sappurisā sabbāhi **duggatīhi** parimuccitukāmā bhavissanti, **te** sappurisā **dhammacārino** rakkhitacittā bhavissantīti ayaṁ adhippāyo. **Ettha** "tasmā rakkhitacittassā"ti-ādisuttappadese bhagavato **adhippāyo**ti nīharitabbo.

"Katamaṁ nidānan"ti ce puccheyya? Kokāliko sāriputtamoggallānesu theresu cittaṁ arakkhitvā padosayitvā mahāpadumaniraye yasmā upapanno, yasmā bhagavā ca sati-ārakkhena samannāgato sabbā duggatiyo jahati, tasmā ca sabbā duggatiyo jahitukāmo bhikkhu sappuriso rakkhitacitto assa bhaveyyāti **nidānaṁ** nīharitabbaṁ.

"Katamo pubbāparasandhī"ti ce puccheyya? Suttamhi **"satiyā cittaṁ rakkhitabban"**ti yaṁ vacanaṁ vuttaṁ, tena pubbavacanena ayaṁ "tasmā rakkhitacittassa -pa- sabbā duggatiyo jahe"ti suttappadeso anusandhi saṁsandati sametīti **pubbāparānusandhi** niddhāritabboti.

---

1. Netti-Ṭṭha 177 piṭṭhe.

“Ettakova catubyūhahārasampāto paripuṇṇo”ti vattabbattā **“niyutto catubyūho hārasampāto”**ti vuttaṁ. Yena yena saṁvaṇṇanāvisesabhūtena catubyūhahārasampātena nirutyādhippāyanidānapubbāparānusandhi niddhāritabbo, so so saṁvaṇṇanāvisesabhūto catubyūhahārasampāto **niyutto** yathārahaṁ niddhāretvā yujjitabboti attho gahetabboti.

Iti catubyūhahārasampāte sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana -pa- gahetabboti.

---

7. Āvaṭṭahārasampātavibhāvanā

69. Yena yena catubyūhahārasampātena nirutyādhippāyanidānapubbāparānusandhayo vibhattā, so catubyūhahārasampāto paripuṇṇo, “katamo āvaṭṭahārasampāto”ti pucchitabbattā **“tattha katamo āvaṭṭo hārasampāto”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **katamo** saṁvaṇṇanāviseso **āvaṭṭahārasampāto** nāmāti pucchati.

“Katame suttatthā kathaṁ āvaṭṭetabbā”ti pucchitabbattā **“tasmā”**ti-ādi vuttaṁ. Nekkhammasaṅkappasaṅkhātasammāsaṅkappabahulo kasiṇādivasena avihiṁsāsaṅkappasaṅkhātasammāsaṅkappabahulo mettādivasena adhigatāya cittekaggatāya cittaṁ ṭhapento saṁkilesato **rakkhitacitto** nāma hoti, **“tasmā rakkhitacittassa, sammāsaṅkappagocaro”**ti iminā rakkhitacitte vutte sati yā ekaggatā āvaṭṭetabbā, sā ayaṁ ekaggatā **samatho. “Sammādiṭṭhipurekkhāro”**ti iminā sammādiṭṭhipurekkhāre vutte sati yā paññā āvaṭṭetabbā, sā ayaṁ paññā **vipassanā. “Ñatvāna udayabbayan”**ti iminā udayabbayañāṇasamannāgate vutte sati yā dukkhaparijānanā āvaṭṭetabbā, sā-ayaṁ dukkhaparijānanā **dukkhapariññā. “Thinamiddhābhibhū bhikkhū”**ti iminā puggalādhiṭṭhānena yaṁ thinamiddhābhibhavanaṁ vuttaṁ, idaṁ thinamiddhābhibhavanaṁ **samudayappahānaṁ. “Sabbā duggatiyo jahe”**ti iminā yo sabbaduggatijahanasaṅkhāto anuppādo vutto, so ayaṁ

anuppādo **nirodho.** Iti dukkhapariññāya pariññetabbaṁ dukkhasaccaṁ āvaṭṭetabbaṁ, samudayappahānena pahātabbaṁ samudayasaccaṁ āvaṭṭetabbaṁ, nirodhena nirodhasaccaṁ āvaṭṭetabbaṁ, samathavipassanāti maggasaccaṁ āvaṭṭetabbanti imāni cattāri saccāni āvaṭṭetabbānīti.

"Ettakova āvaṭṭo hārasampāto paripuṇṇo"ti vattabbattā **"niyutto āvaṭṭo hārasampāto"**ti vuttaṁ. Yena yena saṁvaṇṇanāvisesabhūtena āvaṭṭahārasampātena samathādayo āvaṭṭetabbā, so so saṁvaṇṇanāvisesabhūto āvaṭṭahārasampāto **niyutto** yathārahaṁ niddhāretvā yujjitabboti attho gahetabboti.

Iti āvaṭṭahārasampāte sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana -pa- gahetabboti.

---

8. Vibhattihārasampātavibhāvanā

70. Yena yena āvaṭṭahārasampātena suttatthā āvaṭṭetabbā, so āvaṭṭahārasampāto paripuṇṇo, "katamo vibhattihārasampāto"ti pucchitabbattā **"tattha katamo vibhattihārasampāto"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **katamo** saṁvaṇṇanāviseso **vibhattihārasampāto** nāmāti pucchati.

"Katame suttatthā kattha vibhattā"ti pucchitabbattā **"tasmā rakkhitacittassā"**ti-ādi vuttaṁ. Yā "tasmā -pa- gocaro"ti gāthā vuttā, tissaṁ gāthāyaṁ vutto kusalapakkho dhammo kusalapakkhena dhammena satisaṁvaro dhammo **niddisitabbo** vibhajitabbo, akusalapakkhena dhammena **niddisitabbo** vibhajitabbo.

Kathaṁ? **"Rakkhitacittassā"**ti padena vutto kusalapakkho satisaṁvaro dhammo "cakkhudvārasaṁvaro -pa- manodvārasaṁvaro"ti chabbidhena kusalapakkhena dhammena niddisitabbo vibhajitabbo. **"Sammāsaṅkappo"**ti padena vutto kusalapakkho sammāsaṅkappo dhammo "nekkhammasaṅkappo abyāpādasaṅkappo avihiṁsāsaṅkappo"ti tividhena kusalapakkhena

dhammena vibhajitabbo. **"Sammādiṭṭhipurekkhāro"**ti padena vuttā kusalapakkhā dhammajāti "dukkhe ñāṇaṁ, dukkhasamudaye ñāṇaṁ, dukkhanirodhe ñāṇaṁ, dukkhanirodhagāminipaṭipadāya ñāṇaṁ, pubbante ñāṇaṁ, aparante ñāṇaṁ, pubbantāparante ñāṇaṁ, idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu ñāṇan"ti[1] aṭṭhavidhena kusalapakkhena dhammena vibhajitabbā. **"Ñatvāna udayabbayan"**ti padena vuttaṁ kusalapakkha-udayabbayañāṇaṁ dhammajātaṁ paññāsavidhena udayabbayañāṇena kusalapakkhena vibhajitabbaṁ. **"Thinamiddhābhibhū"**ti padena vuttaṁ thinamiddhābhibhavanaṁ kusalapakkhaṁ dhammajātaṁ "sotāpattimaggābhibhavanaṁ sakadāgāmimaggābhibhavanaṁ anāgāmimaggābhibhavanaṁ arahattamaggābhibhavanan"ti catubbidhena kusalapakkhena vibhajitabbaṁ.

Satisaṁvaro kusalapakkho "lokiyo satisaṁvaro, lokuttaro satisaṁvaro"ti dubbidhena vibhajitabboti. Lokiyo satisaṁvaro kāmāvacarovāti ekavidhena vibhajitabbo. Lokuttaro satisaṁvaro "dassanabhūmi, bhāvanābhūmī"ti dubbidhena vibhajitabbo. Kāmāvacaro satisaṁvaro "kāyānupassanāsatisaṁvaro vedanānupassanāsatisaṁvaro cittānupassanāsatisaṁvaro dhammānupassanāsatisaṁvaro"ti catubbidhena vibhajitabbo. Lokuttaro satisaṁvaropi tathā catubbidhena vibhajitabbo. Sammāsaṅkappasammādiṭṭhiyopi lokiyalokuttaravasena dubbidhādibhedena vibhajitabbā. Padaṭṭhānenapi padaṭṭhānahārasampāte vuttanayena vibhajitabbā.

Akusalapakkhena **"arakkhitena cittenā"**ti padena vutto asaṁvaro "cakkhu-asaṁvaro -pa- kāya-asaṁvaro, copanakāya-asaṁvaro, vācā-asaṁvaro, mano-asaṁvaro"ti aṭṭhavidhena vibhajitabbo. **"Micchādiṭṭhihatenā"**ti padena gahito micchāsaṅkappo "kāmavitakko byāpādavitakko vihiṁsāvitakko"ti tividhena vibhajitabbo. **"Micchādiṭṭhī"**ti padena vuttā micchādiṭṭhi "dukkhe aññāṇaṁ -pa- idappaccayatāpaṭiccasamuppannesu dhammesu aññāṇan"ti aṭṭhavidhena vibhajitabbā, dvāsaṭṭhidiṭṭhividhenapi vibhajitabbā. Thinamiddhaṁ pañcavidhena sasaṅkhārikavidhena vibhajitabbaṁ.

"Ettakova vibhattihārasampāto paripuṇṇo"ti vattabbattā **"niyutto vibhattihārasampāto"**ti vuttaṁ. Yena yena saṁvaṇṇanāvisesabhūtena vibhattihārasampātena suttappadesatthā vibhattā, so

1. Abhi 1. 215 piṭṭhe.

so saṁvaṇṇanāvisesabhūto vibhattihārasampāto **niyutto** yathārahaṁ niddhāretvā yujjitabboti attho gahetabboti.

Iti vibhattihārasampāte sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana -pa- gahetabboti.

---

9. Parivattanahārasampātavibhāvanā

71. Yena yena vibhattihārasampātena suttappadesatthā vibhattā, so vibhattihārasampāto paripuṇṇo, “katamo parivattanahārasampāto”ti pucchitabbattā **“tattha katamo parivattano hārasampāto”**ti-ādi vuttaṁ.

“Katame suttappadesatthā kathaṁ parivattetabbā”ti pucchitabbattā **“tasmā”**ti-ādi vuttaṁ. Yā “tasmā -pa- gocaro”ti gāthā vuttā, tāya gāthāya yā samathavipassanā niddhāritā, tāya samathavipassanāya bhāvitāya akusalānaṁ nirodho **phalaṁ** payojanaṁ hoti, pariññātaṁ dukkhaṁ hoti, samudayo pahīno hoti, maggo bhāvito hotīti parivattetabbo. Paṭipakkhena pana samathavipassanāya abhāvitāya akusalānaṁ anirodho, apariññātaṁ dukkhaṁ, samudayo appahīno, maggo abhāvito hotīti parivattetabbo.

“Ettakova parivattanahārasampāto paripuṇṇo”ti vattabbattā **“niyutto parivattano hārasampāto”**ti vuttaṁ. Yena yena saṁvaṇṇanāvisesabhūtena parivattanahārasampātena suttappadesatthā parivattetabbā, so so saṁvaṇṇanāvisesabhūto parivattanahārasampāto **niyutto** yathārahaṁ nīharitvā yujjitabboti attho gahetabboti.

Iti parivattanahārasampāte sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana -pa- gahetabboti.

10. Vevacanahārasampātavibhāvanā

72. Yena yena parivattanahārasampātena suttappadesatthā parivattetabbā, so parivattano hārasampātoti paripuṇṇo, "katamo vevacano hārasampāto"ti pucchitabbattā **"tattha katamo vevacano hārasampāto"**ti-ādi vuttaṁ.

"Katamesaṁ suttappadesatthānaṁ, suttapadānaṁ vā katamāni vevacanānī"ti pucchitabbattā **"tasmā"**ti-ādi vuttaṁ. Yā "tasmā -pa- gocaro"ti gāthā vuttā, tāya gāthāya "rakkhitacittassā"ti padena vuttassa cittassa, "rakkhitacittassā"ti ettha **cittassa** padassa vā **"cittaṁ -pa- vijānitattan"**ti yaṁ vacanaṁ vuttaṁ, **idaṁ** vacanaṁ vevacanaṁ, "mānasaṁ hadayan"ti-ādi[1] vacanampi cittassa vevacanaṁ. "Sammāsaṅkappagocaroti ettha sammāsaṅkappassa **"nekkhammasaṅkappo abyāpādasaṅkappo avihiṁsāsāṅkappo"**ti yaṁ vacanaṁ vuttaṁ, **idaṁ** vacanaṁ vevacanaṁ, "takko vitakko"ti-ādi[2] vacanampi sammāsaṅkappassa vevacanaṁ. "Sammādiṭṭhipurekkhāro"ti ettha sammādiṭṭhipadassa **"sammādiṭṭhi nāma paññāsatthaṁ paññākhaggo paññāratanaṁ paññāpatodo paññāpāsādo"**ti yaṁ vacanaṁ vuttaṁ, **idaṁ** vacanaṁ vevacanaṁ, "paññā pajānanā vicayo"ti-ādi[3] vacanampi sammādiṭṭhipadassa vevacanaṁ. "Thinaṁ thiyanā thiyitattaṁ cittassa, cittassa akallatā akammaññatā onāho pariyonāho antosaṅkoco"ti[4] yaṁ vacanaṁ vuttaṁ, idaṁ vacanaṁ thinassa vevacanaṁ. "Kāyassa akallatā akammaññatā kāyālasiyaṁ soppaṁ supanā suppitattan"ti[5] yaṁ vacanaṁ vutaṁ, idaṁ vacanaṁ middhassa vevacanaṁ. "Bhikkhako bhikkhū"ti-ādikaṁ[6] yaṁ vacanaṁ vuttaṁ, idaṁ vacanaṁ bhikkhupadassa vevacanaṁ. "Duggati apāyo vinipāto vaṭṭadukkhaṁ saṁsāro"ti-ādikaṁ yaṁ vacanaṁ vuttaṁ, idaṁ vacanaṁ duggatipadassa vevacanaṁ. Iti vevacanāni nīharitāni.

"Ettakova vevacanahārasampāto paripuṇṇo"ti vattabbattā **"niyutto vevacano hārasampāto"**ti vuttaṁ. Yena yena saṁvaṇṇanāvisesabhūtena vevacanahārasampātena vevacanāni nīharitāni, so

---

1. Abhi 1. 20, 27 piṭṭhādīsu. 2. Abhi 1. 18 piṭṭhe. 3. Abhi 1. 19 piṭṭhe.
4. Abhi 1. 233, 245 piṭṭhesu. 5. Abhi 1. 233 piṭṭhe. 6. Vi 1. 28; Abhi 2. 254 piṭṭhesu.

so saṁvaṇṇanāvisesabhūto vevacanahārasampāto **niyutto** yathāsambhavaṁ nīharitvā yujjitabboti attho gahitoti.

Iti vevacanahārasampāte sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana -pa- gahetabboti.

---

11. Paññattihārasampātavibhāvanā

73. Yena yena vevacanahārasampātena vevacanāni niddhāritāni, so vevacanahārasampāto paripuṇṇo, "katamo paññattihārasampāto"ti pucchitabbattā **"tattha katamo paññattihārasampāto"**ti-ādi vuttaṁ.

"Katamā suttappadesabhūtā paññatti katamesaṁ dhammānaṁ paññattī"ti pucchitabbattā **"tasmā"**ti-ādi vuttaṁ. **"Tasmā rakkhitacittassā"**ti paññatti satiyā padaṭṭhānassa rakkhitabbassa cittassa paññāpanato satiyā **padaṭṭhānapaññatti** nāma. Satiyā hi rakkhitabbaṁ cittaṁ satiyā padaṭṭhānaṁ adhiṭṭhānaṁ nāma. Tenāha **aṭṭhakathāyaṁ** "adhiṭṭhahitvā rakkhantiyā satiyā rakkhiyamānaṁ cittaṁ tassā adhiṭṭhānaṁ viya hotī"ti[1]. **"Sammāsaṅkappagocaro"**ti paññatti samathassa bhāvanāya paññāpanato samathassa **bhāvanāpaññatti** nāma. **"Sammādiṭṭhipurekkhāro, ñatvāna udayabbayan"**ti paññatti dassanabhūmiyā nikkhepassa paññāpanato **nikkhepapaññatti** nāma. **"Thinamiddhābhibhūbhikkhū"**ti samudayassa anavasesappahānassa paññāpanato **anavasesappahānapaññatti** nāma. **"Sabbā duggatiyo jahe"**ti paññatti **maggassa** ariyamaggassa bhāvanāya paññāpanato**bhāvanāpaññatti** nāma.

"Ettakova paññattihārasampāto paripuṇṇo"ti vattabbattā **"niyutto paññattihārasampāto"**ti vuttaṁ. Yena yena saṁvaṇṇanāvisesabhūtena paññattihārasampātena paññattippabhedā niddhāritā, so

---

1. Netti-Ṭṭha 108 piṭṭhe.

so saṁvaṇṇanāvisesabhūto paññattihārasampāto **niyutto** yathārahaṁ niddhāretvā yujjitabboti attho gahetabboti.

Iti paññattihārasampāte sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana -pa- gahetabboti.

---

12. Otaraṇahārasampātavibhāvanā

74. Yena yena paññattihārasampātena paññattippabhedā niddhāritā, so paññattihārasampāto paripuṇṇo, "katamo otaraṇo hārasampāto"ti pucchitabbattā **"tattha katamo otaraṇo hārasampāto"**ti-ādimāha.

"Tattha tissaṁ gāthāyaṁ katamāni indriyāni niddhāretvā katamehi niddhāritehi dhammehi otaratī"ti pucchitabbattā **"tasmā"**ti-ādi vuttaṁ. Yā "tasmā rakkhitacittassā"ti-ādigāthā vuttā, tissaṁ gāthāyaṁ **"tasmā -pa- purekkhāro"**ti suttappadesena sammādiṭṭhi gahitā, sammādiṭṭhiyā gahitāya **pañcindriyāni** saddhādipañcindriyāni gahitāni bhavanti.

Tāniyeva saddhādipañcindriyāni vijjāya upakārattā vā padaṭṭhānattā vā **vijjā** bhavanti, **vijjuppādā** tādisāya vijjāya uppādā uppādahetuto avijjānirodho sambhavati, avijjānirodhā saṅkhāranirodho sambhavati -pa- jātinirodhā jarāmaraṇanirodho sambhavatīti. **Ayaṁ** otaraṇā paṭiccasamuppādena pañcindriyānaṁ otaraṇā nāma.

Tāniyeva pañcindriyāni sīlakkhandhena samādhikkhandhena paññākkhandhena tīhi khandhehi saṅgahitāni bhavanti saddhāvīriyehi sīlasambhavato, satiyā ca paññānuvattakattā. **Ayaṁ** otaraṇā khandhehi pañcindriyānaṁ otaraṇā nāma.

Tāniyeva pañcindriyāni saṅkhārapariyāpannāni bhavanti. Ye saṅkhārā anāsavā bhavanti, **bhavaṅgā** bhavahetū no bhavanti, **te** anāsavā saṅkhārā dhammadhātusaṅgahitā bhavanti dhammadhātuyā antogadhattā. **Ayaṁ** otaraṇā dhātūhi pañcindriyānaṁ otaraṇā nāma.

Sā anāsavā dhammadhātu dhammayatanapariyāpannā bhavati, yaṁ āyatanaṁ anāsavaṁ bhavati, **bhavaṅgaṁ** bhavahetu no bhavati. **Ayaṁ** otaraṇā āyatanehi dhammadhātuyā otaraṇā nāma.

"Ettakova otaraṇo hārasampāto paripuṇṇo"ti vattabbattā **"niyutto otaraṇo hārasampāto"**ti vuttaṁ. Yena yena saṁvaṇṇanāvisesabhūtena otaraṇahārasampātena suttappadesatthā otaritabbā, so so saṁvaṇṇanāvisesabhūto otaraṇo hārasampāto **niyutto** yathārahaṁ niddhāretvā yujjitabboti attho gahetabboti.

Iti otaraṇahārasampāte sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana -pa- gahetabboti.

Ito paṭṭhāya "tattha katamo"ti-ādi anusandhyattho ca pariyosāne "niyutto"ti-ādi-anusandhyattho ca vuttanayānusāreneva viññātabbo. Katthaci katthaci pāṭhe apākaṭaṁyeva yathābalaṁ kathayissāma.

---

13. Sodhanahārasampātavibhāvanā

75. **Yatthā**ti yasmiṁ pañhe. **Ārambho** attho **suddho** paripuṇṇo, so pañho niravasesato vissajjito bhavati. **Yattha** pañhe pana **ārambho** attho **na suddho** aparipuṇṇo koci vissajjetabbo avasiṭṭho, so pañho tāva vissajjito na bhavati.

---

15. Parikkhārahārasampātavibhāvanā

77. **"Tasmā rakkhitacittassā"**ti padena yo satisaṁvaro vutto, ayaṁ satisaṁvaro samathassa parikkhāro. **"Sammāsaṅkappagocaro"**ti padena yo sammāsaṅkappo vutto, so sammāsaṅkappo vipassanāya parikkhāroti vibhajitvā yojetabbo.

16. Samāropanahārasampātavibhāvanā

78. **"Tasmā rakkhitacittassā"**ti padena yaṁ rakkhitacittaṁ vuttaṁ, taṁ rakkhitacitaṁ tiṇṇaṁ **sucaritānaṁ** kammānaṁ padaṭṭhānaṁ. Sammādiṭṭhiyā bhāvitāya ariyo aṭṭhaṅgiko maggo bhāvito bhavati ekatobhāvitabbattā, padaṭṭhānakāraṇattā ca. Tena vuttaṁ **"sammādiṭṭhito hī"**ti-ādi. Yassa arahato samādhivimutti bhavati, ayaṁ arahā **anupādiseso puggalo,** ayaṁ samādhivimutti **anupādisesā nibbānadhātu.**

"Desanāhārasampātādiko hārasampāto yena soḷasappabhedabhāvena suttappadesatthe niddhāretvā yujjito, soḷasappabhedabhāvo kena amhehi saddahitabbo"ti vattabbattā **"tenāhā"**ti-ādi vuttaṁ. **Tena** soḷasappabhedabhāvena āyasmā mahākaccāno **"soḷasa -pa- suttan"**ti yaṁ vacanaṁ āha, tena vacanena soḷasappabhedabhāvo tumhehi saddahitabbo.

"Ettakova hārasampāto paripuṇṇo"ti vattabbattā **"niyutto hārasampāto"**ti vuttaṁ. Yena yena saṁvaṇṇanāvisesabhūtena desanāhārasampātena suttappadesatthā niddhāritā, so so saṁvaṇṇanāvisesabhūto desanāhārasampātādihārasampāto **niyutto** yathārahaṁ niddhāretvā yujjitabboti attho gahetabbo, **aṭṭhakathāya**ñca[1] tathā niddhāretvā yujjitoti.

Iti desanāhārasampātādihārasampāte sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathāṭīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahetabboti.

Nayasamuṭṭhānavibhāvanā

79. Yena yena saṁvaṇṇanāvisesabhūtena desanāhārasampātādinā hārasampātena ekasuttappadesatthā niddhāretvā vibhattā,

---

1. Netti-Ṭṭha 180 piṭṭhādīsu.

so saṁvaṇṇanāvisesabhūto desanāhārasampātādihārasampāto paripuṇṇo, "katamaṁ nayasamuṭṭhānan"ti pucchitabbattā **"tattha katamaṁ nayasamuṭṭhānan"**ti-ādi āraddhaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "evaṁ nānāsuttavasena, ekasuttavasena ca hāravicāraṁ dassetvā idāni nayavicāraṁ dassetuṁ 'tattha katamaṁ nayasamuṭṭhānan'ti-ādi āraddhan"ti[1] vuttaṁ. "Tattha katamo nandiyāvaṭṭanayo"ti-ādiṁ anārabhitvā "tattha katamaṁ nayasamuṭṭhānan"ti-ādi ārambhane kāraṇaṁ **aṭṭhakathāyaṁ**[1] vuttameva. Tattha **tatthā**ti tesu hārādīsu yo atthanayo saṁvaṇṇanānayena niddiṭṭho, tasseva atthanayassa samuṭṭhānaṁ bhūmiṁ pucchati **"katamaṁ nayasamuṭṭhāna"**ti.

Kiñcāpi saṁvaṇṇanānayā niddiṭṭhā, tathāpi atthanayasaṁvaṇṇanānayānaṁ visesassa pākaṭaṁ kātuṁ puna kathayissama. Taṇhā-avijjāhi saṁkilesapakkhassa suttatthassa catusaccayojanamukhena nayanalakkhaṇo saṁvaṇṇanāviseso ceva samathavipassanāhi vodānapakkhassa suttatthassa catusaccayojanamukhena nayanalakkhaṇo saṁvaṇṇanāviseso ca **nandiyāvaṭṭo nayo** nāma. Tīhi akusalamūlehi lobhādīhi saṁkilesapakkhassa suttatthassa catusaccayojanamukhena nayanalakkhaṇo saṁvaṇṇanāviseso ceva tīhi kusalamūlehi alobhādīhi vodānapakkhassa suttatthassa catusaccayojanamukhena nayanalakkhaṇo saṁvaṇṇanāviseso ca **tipukkhalo nayo** nāma. Catūhi subhasaññādīhi vipallāsehi sakalasaṁkilesapakkhassa suttatthassa catusaccayojanamukhena nayanalakkhaṇo saṁvaṇṇanāviseso ceva catūhi asubhasaññādīhi avipallāsehi satipaṭṭhānehi, saddhindriyehi vā vodānapakkhassa suttatthassa catusaccayojanamukhena nayanalakkhaṇo saṁvaṇṇanāviseso ca **sīhavikkīḷito nayo** nāmāti vuttā nayā **saṁvaṇṇanānayā** nāma. Tesaṁ saṁvaṇṇanānayānaṁ samuṭṭhānaṁ pucchati "katamaṁ nayasamuṭṭhānan"ti.

Nayā pana nānāsuttato niddhāritehi taṇhā-avijjādīhi mūlapadehi catusaccayojanāya nayato anubujjhiyamāno dukkhādi-attho. So hi maggañāṇaṁ nayati sampāpetīti **"nayo"**ti vutto, so **atthanayo** nāma. Tasseva atthanayassa samuṭṭhānaṁ pucchati "katamaṁ nayasamuṭṭhānan"ti.

---

1. Netti-Ṭṭha 192 piṭṭhe.

Tasmā catusaccayojanāya nayaggāhato nīyati anupucchīyatīti **nayo,** ko so? Suttatthabhūto dukkhādiko attho. Nayati maggañāṇaṁ pāpetīti vā **nayo,** dukkhādiko atthova. Tenāha "anubujjhiyamāno dukkhādi-attho. So hi maggañāṇaṁ nayati sammāpetīti nayo"ti[1]. Samuṭṭhahanti nayā etenāti **samuṭṭhānaṁ,** kiṁ taṁ? Avijjātaṇhādikāraṇaṁ, tadīpanā saṁvaṇṇanā ca. Avijjātaṇhādinā hi dukkhādi-atthanayā sambhavanti. Atha vā avijjātaṇhādīhi catusaccayojanā **samuṭṭhānaṁ** nāma. Tena vuttaṁ "kiṁ pana taṁ? Taṁtaṁmūlapadehi catusaccayojanā"ti[2]. Evaṁ atthe gayhamāne sati saṁvaṇṇanānayāpi gahitā honti, nayānaṁ samuṭṭhānaṁ **nayasamuṭṭhānaṁ,** tasmiṁ nayasamuṭṭhāne.

"Katamaṁ nandiyāvaṭṭanayasamuṭṭhānan"ti pucchitabbattā paṭhamaṁ nandiyāvaṭṭanayasamuṭṭhānaṁ dassetuṁ **"pubbā koṭi na paññāyatī"**ti-ādi vuttaṁ. Nandiyāvaṭṭanayasamuṭṭhānabhūtāya avijjāya ca taṇhāya ca pubbā koṭi "asukassa buddhassa bhagavato uppajjanakāle uppannā, asukassa cakkavattino uppajjanakāle uppannā"ti na paññāyati koṭiyā abhāvatoti yojanā. "Avijjātaṇhāsu katamā nīvaraṇaṁ, katamā saṁyojanan"ti pucchitabbattā **"tattha avijjā nīvaraṇaṁ taṇhā saṁyojanan"**ti vuttaṁ. **Tatthā**ti tāsu avijjātaṇhāsu. Ādīnavapaṭicchādikattā **avijjā nīvaraṇaṁ.** Bhavesu saṁyojanato **taṇhā saṁyojanaṁ.** "Avijjānīvaraṇā sattā kathaṁ vicaranti, kathaṁ vuccanti, taṇhāsaṁyojanā sattā kathaṁ vicaranti kathaṁ vuccantī"ti pucchitabbattā "**avijjānīvaraṇā sattā"**ti-ādi vuttaṁ. Avijjānīvaraṇametesamatthīti **"avijjānīvaraṇā.** Avijjāya saṁyuttā viya pavattā avijjāya abhinivisavatthūsu saṁyuttā viya pavattā sattā **avijjāpakkhena** vipallāsena niccādi-abhinivesavatthubhūte rūpādi-ārammaṇe **vicaranti** vividhā caranti pavattanti, **te** niccādi-abhinivisantā vicarantā sattā **"diṭṭhicaritā"**ti vuccanti. Taṇhāsaṁyojanametesanti **taṇhāsaṁyojanā.** Taṇhāya saṁyuttā viya pavattā, taṇhāya vā ārammaṇabhūte vatthukāme saṁyuttā viya pavattā sattā **taṇhāpakkhena** aṭṭhasatataṇhāvicaritena ārammaṇabhūte vatthusmiṁ **vicaranti** pavattantīti attho.

---

1. Netti-Ṭṭha 192 piṭṭhe.
2. Netti-Ṭṭha 193 piṭṭhe.

"Diṭṭhicaritā sattā kaṁ paṭipattiṁ anuyuttā viharanti, taṇhācaritā sattā kaṁ paṭipattiṁ anuyuttā viharantī"ti pucchitabbattā **"diṭṭhicaritā"**ti-ādi vuttaṁ. Diṭṭhicaritā sattā **ito** sāsanato bahiddhā pabbajitā hontāpi "sukhena adhigantabbaṁ sukhaṁ natthi, dukkhena adhigantabbaṁ sukhaṁ pana atthī"ti manasi karontā attakilamathānuyogaṁ pañcātapādipaṭipattiṁ anuyuttā viharanti. Taṇhācaritā sattā **ito** sāsanato bahiddhā pabbajitā hontāpi "kāme paṭisevantā lokaṁ vaḍḍhāpentā bahuṁ puññaṁ vaḍḍhāpentī"ti manasi karontā kāmesu kāmasukhallikānuyogaṁ paṭipattiṁ anuyuttā viharanti.

"Kasmā diṭṭhicaritā tathāvidhaṁ paṭipattiṁ anuyuttā viharanti, kasmā taṇhācaritā tathāvidhaṁ paṭipattiṁ anuyuttā viharantī"ti pucchitabbattā **"tattha kiṁ kāraṇan"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tattha tesu diṭṭhicaritataṇhācaritesu. **Yaṁ** yasmā kāraṇā viharanti, taṁ kāraṇaṁ kinti pucchati. **Ito** sāsanato bahiddhā yesaṁ puggalānaṁ saccavavatthānaṁ natthi, catusaccappakāsanā kuto ca atthi, samathavipassanākosallaṁ vā upasamasukhappatti vā kuto atthi, **te** puggalā upasamasukhassa anabhiññā viparītacetā hutvā evaṁ āhaṁsu "sukhena adhigantabbaṁ sukhaṁ natthi, dukkhena adhigantabbaṁ sukhaṁ nāma atthī"ti. Te evaṁsaññī evaṁdiṭṭhī dukkhena sukhaṁ patthayamānā hutvā attakilamathānuyogamanuyuttā viharanti. **Ito** sāsanato bahiddhā yesaṁ puggalānaṁ saccavavatthānaṁ natthi, catusaccappakāsanā kuto ca atthi, samathavipassanākosallaṁ vā upasamasukhappatti vā kuto atthi, **te** puggalā upasamasukhassa anabhiññā viparītacetā hutvā evamāhaṁsu "yo kāme paṭisevati, so lokaṁ vaḍḍhayati, yo lokaṁ vaḍḍhayati, so bahuṁ puññaṁ pasavatī"ti. Te evaṁsaññī evaṁdiṭṭhī kāmesu sukhasaññī hutvā kāmasukhallikānuyogaṁ anuyuttā ca viharantīti yojanā kātabbā.

"Tathā viharantā kiṁ vaḍḍhayantī"ti pucchitabbattā **"te tadabhiññā santā rogameva vaḍḍhayantī"**ti vuttaṁ. "Tathā vaḍḍhayantā rogādīnaṁ bhesajjaṁ samathavipassanaṁ vaḍḍhayanti kin"ti pucchitabbattā **"te rogābhitunnā gaṇḍapaṭipīḷitā sallānuviddhā nirayatiracchānayonipetāsuresu ummujjanimujjāni karontā ugghātanigghātaṁ paccanubhontā rogagaṇḍasallabhesajjaṁ**

na vindantī"ti vuttaṁ. Attho pana **aṭṭhakathāyaṁ**[1] vutto. "Katame saṁkilesavodānā, katame rogādayo, katamaṁ bhesajjan"ti pucchitabbattā **"tattha attakilamathānuyogo"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu saṁkilesavodānarogabhesajjādīsu. Attakilamathānuyogo ca kāmasukhallikānuyogo ca **saṁkileso** hoti, samathavipassanā **vodānaṁ** hoti, attaki -pa- yogo ca **rogo** hoti, samathavipassanā **roganigghātakabhesajjaṁ** -pa- samathavipassanā **salluddhāraṇabhesajjaṁ** hoti.

"Katamo katamaṁ saccan"ti pucchitabbattā **"tattha saṁkileso dukkhan"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu saṁkilesādīsu saṁkileso ekadesavasena **dukkhaṁ** dukkhasaccaṁ hoti. **Tadabhisaṅgo**ti tasmiṁ saṁkilese abhisaṅgo viya pavatto lokiyadhammo niravasesavasena dukkhasaccaṁ hoti. Atha vā tasmiṁ dukkhe abhisaṅgo viya pavattā taṇhā **dukkhasamudayo** samudayasaccaṁ hoti. Taṇhānirodho **dukkhanirodho** nirodhasaccaṁ hoti. Samathavipassanā dukkhanirodhagāminī paṭipadā maggasaccaṁ hoti. Imāni cattāri saccāni niddhāretvā yojetabbāni. "Tesu catūsu saccesu katamaṁ pariññeyyaṁ, katamo pahātabbo, katamo bhāvetabbo, katamo sacchikātabbo"ti pucchitabbattā **"dukkhaṁ pariññeyyan"**ti-ādi vuttaṁ.

80. Diṭṭhicaritataṇhācaritānaṁ attakilamathānuyogādivasena cattāri saccāni niddhāritāni, "kathaṁ diṭṭhicaritataṇhācaritānaṁ sakkāyadassane pavattibhedavasena cattāri saccāni niddhāritānī"ti pucchitabbattā **"tattha diṭṭhicaritā"**ti-ādi vuttaṁ. Atha vā "diṭṭhicaritataṇhācaritānaṁ sakkāyadassane katamo pavattibhedo"ti pucchitabbattā imesaṁ sakkāyadassane ayaṁ pavattibhedoti vibhajitvā dassetuṁ **"tattha diṭṭhicaritā"**ti-ādi vuttaṁ. Tena vuttaṁ "idāni diṭṭhicaritataṇhācaritānaṁ sakkāyadiṭṭhidassane pavattibhedaṁ dassetuṁ "diṭṭhicaritā'ti-ādi vuttan"ti[1]. **Tatthā**ti tesu diṭṭhicaritataṇhācaritesu. **Diṭṭhicaritā** puggalā **rūpaṁ** "attā"ti attato upagacchanti -pa- **viññāṇaṁ** "attā"ti attato upagacchanti diṭṭhicaritānaṁ attābhinivesassa balavabhāvato, taṇhācaritā pana

1. Netti-Ṭṭha 194 piṭṭhe.

rūpaṁ vā "attā"ti **rūpavantaṁ attānaṁ** upagacchanti. **Attani vā rūpaṁ, rūpasmiṁ vā** "attā"ti **attānaṁ** upagacchanti -pa- **viññāṇasmiṁ vā** "attā"ti attānaṁ upagacchanti taṇhācaritānaṁ attaniyābhinivesassa balavabhāvato. Pañcasu upādānakkhandhesu ekekaṁ nissāya catubbidhattā **vīsativatthukā ayaṁ** micchādiṭṭhi "sakkāyadiṭṭhī"ti vuccati. Evaṁ diṭṭhicaritataṇhācaritānaṁ sakkāyadassane pavattibhedo viññātabboti attho.

"Sakkāyadiṭṭhiyā katamo paṭipakkho"ti pucchitabbattā **"tassā paṭipakkho"**ti-ādi vuttaṁ. Tassā sakkāyadiṭṭhiyā pajahanavasena lokuttarā sammādiṭṭhi paṭipakkho, tassā sammādiṭṭhiyā **anvāyikā** anuguṇabhāvena pavattanakā dhammā ca sakkāyadiṭṭhiyā pajahanavasena paṭipakkhā bhavanti. "Katame dhammā anvāyikā"ti pucchitabbattā **"sammāsaṅkappo"**ti-ādi vuttaṁ. Sammāsaṅkappo -pa- sammāsamādhi ime dhammā anvāyikā honti. **Ayaṁ** sammādiṭṭhi-ādiko ariyo aṭṭhaṅgiko maggo tassā sakkāyadiṭṭhiyā paṭipakkho hoti pahāyakattā. "Te sammādiṭṭhyādayo dhammā khandhato kittakā hontī"ti pucchitabbattā **"te tayo khandhā"**ti-ādi vuttaṁ. "Katamo khandho samatho, katamo khandho vipassanā"ti pucchitabbattā **"sīlakkhandho samādhikkhandho ca samatho, paññākkhandho vipassanā"**ti vuttaṁ. "Sakkāyādīsu katamo katamaṁ saccaṁ, katamo katamaṁ saccan"ti pucchitabbattā **"tattha sakkāyo"**ti-ādi vuttaṁ.

"Diṭṭhicaritataṇhācaritānaṁ sakkāyadiṭṭhitappaṭipakkhavasena cattāri saccāni niddhāritāni, kathaṁ antadvayamajjhimapaṭipadā niddhāritā"ti vattabbattā **"tattha ye rūpaṁ attato"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu diṭṭhicaritataṇhācaritesu **ye** diṭṭhicaritā puggalā **rūpaṁ** "attā"ti attato upagacchanti -pa- **viññāṇaṁ** "attā"ti attato upagacchanti. **Ime** diṭṭhicaritā puggalā "rūpādayo ca attā, rūpādīnañca aniccattā, attassāpi aniccattā attā ucchijjati, attā vinassati, attā paraṁ maraṇā na hotī"ti abhinivisanato **"ucchedavādino"**ti vuccanti. **Ye** taṇhācaritā puggalā rūpaṁ vā "attā"ti **rūpavantaṁ** attānaṁ upagacchanti -pa- viññāṇaṁ vā "attā"ti **viññāṇavantaṁ** attānaṁ upagacchanti. Attani vā viññāṇaṁ, viññāṇasmiṁ vā attānaṁ upagacchanti. **Ime** taṇhācaritā puggalā "rūpādīhi attā

añño aññattā attā nicco sassato"ti abhinivisanato **"sassatavādino"**ti vuccanti.

Tattha tesu ucchedavādīsassatavādīpuggalesu pavattā ucchedavādasassatavādā **ubho antā** antadvayapaṭipadā honti. **Ayaṁ** antadvayapaṭipadā saṁsārapavattanassa hetubhāvato **saṁsārapavatti** hoti, **tassa** antadvayassa paṭipajjanassa pajahanavasena majjhimapaṭipadāsaṅkhātova ariyo aṭṭhaṅgiko maggo paṭipakkho hoti pahāyakattā. **Ayaṁ** maggo saṁsāranivattanassa hetubhāvato **saṁsāranivatti** hoti. **Tattha** saṁsārapavattisaṁsāranivattīsu **pavatti** saṁsārapavatti **dukkhaṁ** dukkhasaccaṁ, **tadabhisaṅgo** tasmiṁ dukkhe abhisaṅgo taṇhā **samudayo** samudayasaccaṁ, taṇhānirodho **dukkhanirodho** nirodhasaccaṁ, ariyo aṭṭhaṅgiko **maggo** dukkhanirodhagāminī paṭipadā maggasaccaṁ, iti imāni cattāri saccāni niddhāritāni. **"Dukkhaṁ pariññeyyan"**ti-ādimhi vuttanayova attho.

"Ucchedasassatassa kittako pabhedo, maggassa kittako"ti pucchitabbattā **"tattha ucchedasassatan"**ti-ādi vuttaṁ. **Tattha** ucchedasassata-ariyamaggesu ucchedasassatadassanaṁ **samāsato** saṅkhepato vīsativatthukā sakkāyadiṭṭhi. Ucchedo pañcupādānakkhandhe nissāya pavattattā pañcavidho, sassatadassanaṁ ekekasmiṁ tidhā uppajjanato pannarasavidhanti vīsatividhaṁ hoti. **Vitthārato dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni.** Katamāni? Cattāro sassatavādā, cattāro ekaccasassatavādā, cattāro antānantavādā, cattāro amarāvikkhepavādā, dve adhiccasamuppannavādā, soḷasasaññīvādā, aṭṭha asaññīvādā, aṭṭha nevasaññīnāsaññīvādā, satta ucchedavādā, pañca diṭṭhadhammanibbānavādāti dvāsaṭṭhi diṭṭhigatāni veditabbāni. Vitthārato pana **brahmajālasutte**[1] āgatāni. **Tesaṁ** ucchedasassatadassanānaṁ bhecattālīsaṁ bodhipakkhiyadhammā paṭipakkho maggo. Katame tecattālīsaṁ? "Aniccasaññā dukkhasaññā anattasaññā"ti tisso saññā ca "pahānasaññā virāgasaññā nirodhasaññā"ti tisso saññā cāti cha saññā ca "cattāro satipaṭṭhānā, cattāro sammappadhānā, cattāro iddhipādā, pañcindriyāni, pañca balāni, satta bojjhaṅgā, aṭṭha maggaṅgānī"ti tecattālīsaṁ bodhipakkhiyadhammā vipassanāvasena paṭipakkho maggo nāma.

---

1. Dī 1. 12 piṭṭhādīsu.

"Samathavasena katamo paṭipakkho"ti vattabbattā **"aṭṭha vimokkhā"**ti-ādi vuttaṁ. Aṭṭha vimokkhā pākaṭā. **Dasa kasiṇāyatanāni** samathavasena paṭipakkho maggo nāma. "Katamaṁ ñāṇaṁ katamassa dhammassa padālanan"ti pucchitabbattā **"dvāsaṭṭhi diṭṭhigatānī"**ti-ādi vuttaṁ. Diṭṭhicarite pavattāni **diṭṭhigatāni,** moho. Taṇhācarite pavattāni **diṭṭhigatāni,** jālaṁ. **Anādi**vasena pavatto moho. **Anidhana**vasena pavattaṁ jālaṁ. Aṭṭha samāpattiyo samāpajjitvā tejetvā tikkhaṁ vipassanāñāṇañca ariyamaggañāṇañca **ñāṇavajiraṁ** nāma bodhipakkhiyadhammānaṁ ñāṇapadaṭṭhānattā. Moho ca jālañca **mohajālaṁ.** Padāletīti **padālanaṁ,** kattāri yupaccayo, mohajālassa padālananti **mohajālapadālanaṁ.** Padālanañhi duvidhaṁ vikkhambhanapadālanaṁ samucchedapadālananti. Pubbabhāge samathavipassanāvasena **vikkhambhanapadālanaṁ,** maggakkhaṇe **samucchedapadālanaṁ** eva daṭṭhabbaṁ. **Tatthā**ti tasmiṁ mohajāle avijjā moho, bhavataṇhā jālaṁ. Attano ādhāraṁ puggalaṁ dukkhādīsu aṭṭhasu ṭhānesu mohetīti **moho.** Paṭhamaṁ jālaṁ jaṭaṁ lāyitvā jaṭāvasena lāti pavattatīti **jālaṁ,** attani jātaṁ macchasakuṇādikaṁ lāti gaṇhāti, lāpeti gaṇhāpetīti vā **jālaṁ,** jālaṁ viyāti **jālaṁ.** Tena vuttaṁ "atītādibhedabhinnesu rūpādīsu, saka-attabhāvādīsu ca saṁsibbanavasena pavattanato jālaṁ bhavataṇhā"ti[1]. "Avijjātaṇhāhi attakilamathānuyogādīnaṁ kilesapakkhānaṁ niddhāraṇaṁ kataṁ kathaṁ kena saddahitabban"ti vattabbattā **"tena vuccati 'pubbā koṭi na paññāyati avijjāya ca bhāvataṇhāya cā'ti"** vuttaṁ.

81. "Ito sāsanato bahiddhā diṭṭhicaritataṇhācaritānaṁ paṭipadādayo niddhāritā, sāsane diṭṭhicaritataṇhācaritānaṁ paṭipadādayo kathaṁ niddhāritabbā"ti vattabbattā vā "saṁkilesapakkhā suttatthā ācariyena dassitā, vodānapakkhasuttatthā kathaṁ dasitabbā"ti vattabbattā vā **"tattha diṭṭhicarito asmiṁ sāsane"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu diṭṭhicaritataṇhācaritesu. **Diṭṭhicarito** puggalo asmiṁ sāsane pabbajito hutvā catūsu paccayesu sallekhānusantatavutti bhavati. Kasmā? Yasmā sallekhe tibbagāravo, tasmā sallekhe tibbagāravattā. **Taṇhācarito** puggalo asmiṁ sāsane pabbajito hutvā sikkhānusantatavutti

1. Netti-Ṭṭha 196 piṭṭhe.

bhavati. Kasmā? Yasmā sikkhāya tibbagāravo, tasmā sikkhāya tibbagāravattā. **Diṭṭhicarito** puggalo sammattaniyāmaṁ okkamanto hutvā **dhammānusārī** puggalo bhavati. Kasmā? Diṭṭhiyā diṭṭhivisaye paññāsadisapavattanato. **Taṇhācarito** puggalo sammattaniyāmaṁ okkamanto hutvā saddhānusārī bhavati. Kasmā? Taṇhāvasena micchādhimokkhattā. **Diṭṭhicarito** puggalo sukhāya paṭipadāya, dandhābhiññāya ca niyyāti, sukhāya paṭipadāya, khippābhiññāya ca niyyāti sukhena kilesehi vikkhambhituṁ samatthattā. **Taṇhācarito** puggalo dukkhāya paṭipadāya, dandhābhiññāya ca niyyāti, dukkhāya paṭipadāya, khippābhiññāya ca niyyāti dukkhena kilesehi vikkhambhituṁ samatthattā.

"Tathā kasmā niyyātī"ti pucchitabbattā **"tattha kiṁ kāraṇaṁ yan"**ti-ādi vuttaṁ. **Yaṁ** yena kāraṇena niyyāti, taṁ **kāraṇaṁ kin**ti pucchati. **Tassa** taṇhācaritassa kāmā sukhena apariccattā **hi** yasmā bhavanti, tasmā kāmānaṁ sukhena apariccattattā tathā niyyāti. **So** taṇhācarito **kāmehi** vatthukāmakilesakāmehi viveciyamāno dukkhena paṭinissarati, dandhañca **dhammaṁ** catusaccadhammaṁ ājānāti. **Yo pana ayaṁ** puggalo diṭṭhicarito hoti, so **ayaṁ** diṭṭhicarito puggalo **ādito** ādimhiyeva **kāmehi** kilesakāmavatthukāmehi anatthiko bhavati. **So** diṭṭhicarito **tato** tehi kāmehi viveciyamāno khippañca sukhena paṭinissarati, khippañca dhammaṁ ājānāti.

"Taṇhācarito dukkhāya paṭipadāya dandhābhiññāya niyyāti, diṭṭhicarito sukhāya paṭipadāya khippābhiññāya niyyātī'ti ekekāya paṭipadāya bhavitabban"ti vattabbattā **"dukkhāpi paṭipadā duvidhā dandhābhiññā ca khippābhiññā ca, sukhāpi paṭipadā duvidhā dandhābhiññā ca khippābhiññā cā"**ti vuttaṁ. "Evaṁ sati ekova dvīhi dvīhi paṭipadāhi niyyātīti āpajjatī"ti vattabbattā **"sattāpī"**ti-ādi vuttaṁ. Taṇhācaritā sattāpi duvidhā mudindriyāpi tikkhindriyāpi, diṭṭhicaritā sattāpi duvidhā mudindriyāpi tikkhindriyāpīti yojanā kātabbā. **Ye** taṇhācaritadiṭṭhicaritā mudindriyā bhavanti, **te** taṇhācaritadiṭṭhicaritā dandhañca paṭinissaranti, dandhañca dhammaṁ ājānanti. **Ye** taṇhācaritadiṭṭhicaritā tikkhindriyā bhavanti, **te** taṇhācaritadiṭṭhicaritā khippañca paṭinissaranti, khippañca dhammaṁ ājānanti, tasmā ekekasseva ekekā

paṭipadā yuttāvāti. “Imāhi paṭipadāti niyyantiyeva, na niyyiṁsu niyyissantīti āpajjeyya vattamānavibhattiyā niddiṭṭhattā”ti vattabbattā **“imā catasso”**ti-ādi vuttaṁ. Atītepi imāhi catūhi paṭipadāhi niyyiṁsu, paccuppannesupi niyyanti, anāgatepi niyyissantīti attho gahetabbo yathā “pabbato tiṭṭhatī”ti.

Evanti evaṁ vuttappakārena. Ariyapuggalā catukkamaggaṁ paṭipadaṁ paññāpenti. “Kimatthaṁ paññāpentī”ti vattabbattā **“abudhajanasevitāyā”**ti-ādi vuttaṁ. **Ayaṁ vuccati nandiyāvaṭṭassa nayassa bhūmī**ti taṇhā-avijjānaṁ vasena saṁkilesapakkhe dvidisā catusaccayojanāpi samathavipassanānaṁ vasena vodānapakkhe dvidisā catusaccayojanāpi dassitā. Ayaṁ catubbidhā catusaccayojanā nandiyāvaṭṭassa nayassa samuṭṭhānaṁ bhūmi samuṭṭhānabhāvatoti. “Tathāvidhāya catusaccayojanāya nandiyāvaṭṭassa nayassa samuṭṭhānabhūmibhāvo kena saddahitabbo”ti vattabbattā **“tenāhā”**ti-ādi vuttaṁ.

82. “Nandiyāvaṭṭassa nayassa samuṭṭhānabhūtā bhūmi dassitā, tassa nandiyāvaṭṭassa nayassa kattha katamā disā kittakena upaparikkhitabbā”ti vattabbattā **“veyyākaraṇesu hī”**ti-ādi vuttaṁ. **Hi**-saddo pakkhantarattho. **Ye** disābhūtā āhārādayo dhammā veyyākaraṇesu “kusalākusalā”ti vuttaṁ, **te** disābhūtā āhārādayo dhammā duvidhena “ime akusalā dhammā saṁkilesadhammā, ime kusalā vodānadhammā”ti duvidhena **upaparikkhitabbā** ālocitabbā. “Katamena duvidhenā”ti pucchitabbattā **“lokavaṭṭānusārī ca lokavivaṭṭānusārī cā”**ti vuttaṁ. “Katamaṁ vaṭṭaṁ, katamaṁ vivaṭṭan”ti pucchitabbattā **“vaṭṭaṁ nāma saṁsāro, vivaṭṭaṁ nibbānan”**ti vuttaṁ. “Saṁsārassa katamo hetū”ti pucchitabbattā **“kammakilesā hetu saṁsārassā”**ti vuttaṁ. “Katamaṁ kammaṁ nāma, cetanāyeva kammaṁ nāma kiṁ, udāhu cetasikañca phaladānasamatthāsamatthampi kammaṁ kin”ti pucchitabbattā **“tattha kamman”**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu kammakilesesu. **“Taṁ kammaṁ kathaṁ** kena pakārena daṭṭhabban”ti ce vadeyya? Yathā yena upacayena kataṁ kammaṁ phaladānasamatthaṁ hoti, tasmiṁ upacaye taṁ kammaṁ daṭṭhabbaṁ. “Te kilesā katamehi dhammehi niddisitabbā”ti ce puccheyya? Sabbepi kilesā catūhi vipallāsehi niddisitabbā. “Te kilesā

kattha daṭṭhabbā”ti ce puccheyya? Dasa vatthuke kilesapuñje te kilesā daṭṭhabbā.

“Katamāni dasa vatthūnī”ti ce puccheyya? Cattāro āhārā, cattāro vipallāsā, cattāri upādānāni, cattāro yogā, cattāro ganthā, cattāro āsavā, cattāro oghā, cattāro sallā, catasso viññāṇaṭṭhitiyo, cattāri agatigamanānīti dasa vatthūnīti veditabbāni catunnaṁ kiccavasena ekattā. Ettha ca kilesānaṁ paccayo vatthukāmopi kilesopi kilesavatthu hoti purimānaṁ purimānaṁ kilesānaṁ pacchimānaṁ pacchimānaṁ kilesānaṁ paccayabhāvato.

“Katamo katamo katamassa katamassa vatthū”ti pucchitabbattā **“paṭhame āhāre”**ti-ādi vuttaṁ. Ālambitabbe paṭhame kabaḷīkārāhāre paṭhamo “rūpaṁ subhan”ti **vipallāso** ārammaṇakaraṇavasena pavattati. Ālambitabbe dutiye phassāhāre dutiyo “phassapaccayā vedanā sukhā”ti **vipallāso** pavattati. Ālambitabbe tatiye cittāhāre tatiyo “cittaṁ niccan”ti **vipallāso** pavattati, ālambitabbe catutthe manosañcetanāhāre “dhammo attā”ti **vipallāso** ārammaṇakaraṇavasena pavattati. Ālambitabbe paṭhame “rūpaṁ subhan”ti **vipallāso** paṭhamaṁ kāmupādānaṁ ārammaṇakaraṇavasena pavattati. Sesesupi yathārahaṁ nayānusārena yojetvā attho veditabbo.

83. “Tesu āhārādīsu katamo katamassa puggalassa upakkileso”ti vattabbattā **“tattha yo cā”**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu āhārādīsu, taṇhācaritadiṭṭhicaritesu vā. Taṇhācaritassa rūpavedanāsu tibbacchandarāgassa uppajjanato yo ca kabaḷīkāro āhāro, yo ca phassāhāro pavattati, **ime** kabaḷīkārāhāraphassāhārā taṇhācaritassa puggalassa upakkilesā bhavanti. Diṭṭhicaritassa dhammacittesu balava-attaniccābhinivesassa uppajjanato yo ca manosañcetanāhāro, yo ca viññāṇāhāro pavattati, **ime** manosañcetanāhāraviññāṇāhārā diṭṭhicaritassa puggalassa upakkilesā bhavanti. **“Tattha yo ca asubhe subhan”**ti-ādīsupi vuttanayānusārena attho gahetabboti.

Purimānaṁ dvinnaṁ dvinnaṁ taṇhāpadhānattā ceva taṇhāsabhāvattā ca, pacchimānaṁ dvinnaṁ dvinnaṁ diṭṭhipadhānattā ceva diṭṭhisabhāvattā cāti.

84. “Katamasmiṁ paṭhamādike āhāre katamo paṭhamādiko vipallāso pavattatī”ti pucchitabbattā **“tattha kabaḷīkāre āhāre”**ti-ādinā nāmavasena niyametvā pubbe vuttatthameva dasseti. “Katamasmiṁ vipallāse ṭhito katamaṁ upādiyatī”ti pucchitabbattā **“paṭhame vipallāse ṭhito”**ti-ādi vuttaṁ. Paṭhame vipallāse **ṭhito** puggalo kāme yena upādānena upādiyati, **idaṁ** upādānaṁ “kāmupādānaṁ nāmā”ti vuccati. Sesesu iminā nayena yojanā kātabbā.

“Yena kāmupādānena kāmehi puggalo saṁyujjati, ayaṁ kāmupādānadhammo ‘kāmayogo’ti vuccatī”ti-ādinā yojanā kātabbā. Sesānaṁ yojanatthādayo pāḷito, aṭṭhakathāto ca pākaṭā.

85. “Āhārādīsu katame katamā disā”ti pucchitabbattā **“tattha imā catasso disā”**ti-ādi vuttaṁ. **Tattha** tesu āhāracatukkādīsu dasasu catukkesu paṭhamo paṭhamo kabaḷīkārāhārādiko paṭhamā disā, dutiyo dutiyo phassāhārādiko dutiyā disā, tatiyo tatiyo viññāṇāhārādiko tatiyā disā, catuttho catuttho manosañcetanāhārādiko catutthā disāti veditabbā.

“Tāsu catūsu disāsu tesu kabaḷīkārāhārādīsu dhammesu katame dhammā katamassa upakkilesā”ti pucchitabbattā ime āhārādayo dhammā imassa puggalassa upakkilesāti vibhattāti dassetuṁ **“tattha yo ca kabaḷīkāro āhāro** -pa- **ime diṭṭhicaritassa udattassa upakkilesā”**ti vuttaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana “kabaḷīkārāhāro āhāroti-ādi āhārādīsu ye yassa puggalassa upakkilesā, taṁ vibhajitvā dassetuṁ āraddhan”ti[1] vuttaṁ. **Dasannaṁ suttānan**ti ekadesabhūtānaṁ dasannaṁ suttānaṁ. **Attho**ti sabhāvadhammo. Saddattho hi asamānoti. **“Byañjanameva nānan”**ti etena ca saddatthassa nānattaṁ dasseti.

---

1. Netti-Ṭṭha 203 piṭṭhe.

“Kabaḷīkārāhārādīsu katame āhārādayo katamena vimokkhamukhena pariññaṁ pahānaṁ gacchantī”ti pucchitabbattā **“tattha yo ca kabaḷīkāro”**ti-ādi vuttaṁ.

Itīti evaṁ vuttappakārā. **Sabbe**ti sabbe āhārādayo dhammā lokavaṭṭānusārino bhavanti. **Te**ti te sabbe āhārādayo dhammā. **Lokā**ti lokato vaṭṭato. **Tīhi vimokkhamukhehi** aniccānupassanādīhi niyyanti.

86. Saṁkilesapakkhe disābhūtā āhāracatukkādayo dasa catukkā dhammā ācariyena niddhāretvā dassitā, amhehi ca ñātā, “vodānapakkhe katame disābhūtā dhammā”ti pucchitabbattā vodānapakkhe disābhūte dhamme dassetuṁ **“catasso paṭipadā”**ti-ādi vuttaṁ. **Cattāro viharā**ti dibbavihārā brahmavihārā ariyavihārā āneñjavihārāti cattāro vihārā. Tesu rūpāvacarasamāpattiyo **dibbavihārā,** catasso appamaññāyo **brahmavihārā,** catasso phalasamāpattiyo **ariyavihārā,** catasso arūpasamāpattiyo **āneñjavihārā, cattāro acchariyā abbhutādhammā**ti mānapahānaṁ ālayasamugghāto avijjāpahānaṁ bhavūpasamoti cattāro acchariya-abbhutadhammā. **Cattāri adhiṭṭhānānī**ti saccādhiṭṭhānaṁ cāgādhiṭṭhānaṁ paññādhiṭṭhānaṁ upasamādhiṭṭhānanti cattāri adhiṭṭhānāni. **Catasso samādhibhāvanā**ti chandasamādhibhāvanā vīriyasamādhibhāvanā cittasamādhibhāvanā vīmaṁsāsamādhibhāvanāti catasso samādhibhāvanā. **Cattāro sukhabhāgiyā**ti indriyasaṁvaro tapo bojjhaṅgo sabbūpadhipaṭinissaggoti cattāro sukhabhāgiyā. Avasesā pākaṭā.

“Catūsu catūsu paṭipadādīsu katamo paṭipadādiko paṭhamo satipaṭṭhānādiko bhavatī”ti pucchitabbattā **“paṭhamā paṭipadā paṭhamaṁ satipaṭṭhānan”**ti-ādi vuttaṁ. “Paṭipadādayo paññāpadaṭṭhānādikā, satipaṭṭhānādayo pana satipadaṭṭhānādikā, tasmā ‘paṭhamā paṭipadā paṭhamaṁ satipaṭṭhānan’ti-ādiyojanā kātabbā”ti vattabbattā **“paṭhamā paṭipadā bhāvitā bahulīkatā paṭhamaṁ satipaṭṭhānaṁ pūretī”**ti-ādi vuttaṁ, pūrakapūretabbabhāvato tathā yojanā kātabbāti adhippāyo.

Atha vā “bhāvitā bahulīkatā katame paṭipadādayo katame satipaṭṭhānādike pūrentī”ti pucchitabbattā **“paṭhamā paṭipadā bhāvitā bahulīkatā paṭhamaṁ satipaṭṭhānaṁ pūretī”**ti-ādi vuttaṁ.

87. “Tesu dasasu paṭipadācatukkādīsu katame dhammā katamā disā, katame dhammā katamā disā”ti pucchitabbattā **“tattha imā catasso disā paṭhamā paṭipadā, paṭhamo satipaṭṭhāno”**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu dasasu paṭipadācatukkādīsu. **Imā** mayā vuccamānā paṭhamā paṭipadādayo disā catasso disā bhavanti.

“Tesu catūsu disābhūtesu paṭipadācatukkādīsu katamo disābhūto attho katamassa puggalassa bhesajjan”ti pucchitabbattā **“tattha paṭhamā paṭipadā -pa- diṭṭhicaritassa udattassa bhesajjan”**ti vuttaṁ.

“Tesu dasasu paṭipadādicatukkesu dhammesu katamo katamo katamaṁ katamaṁ vimokkhamukhan”ti pucchitabbattā **“tattha dukkhā ca paṭipadā”**ti-ādi vuttaṁ. Attho pana **ṭīkāyaṁ**[1] vitthārena vutto pākaṭo. Saṁkilesapakkhe disābhūtā āhāracatukkādayo dasa catukkā samatikkamitabbapahātabbabhāvena niddhāritā, vodānapakkhe pana disābhūtā paṭipadācatukkādayo dasa catukkā samatikkamapahāyakabhāvena niddhāritā.

“Tesaṁ āhāracatukkādīnaṁ dasannaṁ catukkānaṁ samatikkamanapahānasaṅkhātaṁ yaṁ vikkīḷitañca tesaṁ paṭipadācatukkādīnaṁ dasannaṁ catukkānaṁ bhāvanāsaṅkhātaṁ yaṁ vikkīḷitañca sacchikiriyāsaṅkhātaṁ yaṁ vikkīḷitañca atthi, taṁ tividhaṁ vikkīḷitaṁ katamesaṁ puggalānaṁ vikkīḷitaṁ bhavatī”ti pucchitabbattā **“tesaṁ vikkīḷitan”**ti vuttaṁ. Atha vā “yathāvuttappakārehi vimokkhamukhehi ye buddhapaccekabuddhasāvakā vimucciṁsu, tesu buddhasseva vikkīḷitaṁ bhavati kiṁ, paccekabuddhasseva vikkīḷitaṁ bhavati kiṁ, sāvakasseva vikkīḷitaṁ bhavati kiṁ, udāhu sabbesaṁ buddhapaccekabuddhasāvakānaṁ vikkīḷitaṁ bhavati kin”ti vicāraṇāya sambhavato **“tesaṁ vikkīḷitan”**ti vuttaṁ. Yathāvuttappakārehi vimokkhamukhehi ye buddhapaccekabuddhasāvakā mucciṁsu, **tesaṁ** buddhapaccekabuddhasāvakānaṁ **vikkīḷitaṁ.** Yaṁ āhāracatukkādīnaṁ dasannaṁ

1. Netti-Ṭī 118, 119 piṭṭhesu.

catukkānaṁ saparasantāne samatikkamanapahānañca yā paṭipadācatukkādīnaṁ dasannaṁ catukkānaṁ saparasantāne bhāvanāsampādanā, sacchikiriyāsampādanā ca atthi, idaṁ sabbaṁ vikkīḷitaṁ nāma bhavatīti attho.

"Sabbesaṁ āhāracatukkādīnaṁ dasannaṁ catukkānaṁ sabbe paṭipadācatukkādayo dasa catukkā paṭipakkhā honti kiṁ, udāhu yathākkamaṁ catukkānaṁ catukkā paṭipakkhā honti kin"ti vicāraṇāya sambhavato yathākkamaṁ catukkānaṁ catukkā paṭipakkhā honti pahātabbapahāyakabhāvenāti dassento **"cattāro āhārā tesaṁ paṭipakkho catasso paṭipadā"**ti-ādimāha. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "idāni āhārādīnaṁ paṭipadādīhi yena samatikkamanaṁ, taṁ nesaṁ paṭipakkhabhāvaṁ dassento 'cattāro āhārā tesaṁ paṭipakkho catasso paṭipadā'ti-ādimāhā"ti[1] vuttaṁ. Tattha saṁkilesapakkhe cattāro ye āhārā niddhāritā, tesaṁ catunnaṁ āhārānaṁ vodānapakkhe yā catasso paṭipadā niddhāritā, tā catasso paṭipadā paṭipakkho āhārānaṁ pahātabbattā, paṭipadānaṁ pana pahāyakattā. Satipi āhārānaṁ appahātabbabhāve vipassanārammaṇattā āhārapaṭibaddhachandarāgappahānavasena pahātabbabhāvo vuttoti evamādiyojanā kātabbā.

Sīhāti sīhasadisā buddhā ca sīhasadisā paccekabuddhā ca sīhasadisā sāvakā cāti sīhasadisā visuṁ visuṁ yojetabbā. Sāvakā pana ahatarāgadosamohāpi santi, tepi "sīhā"ti maññeyyunti taṁ nivattāpanatthaṁ **"hatarāgadosamohā"**ti vuttaṁ. Hanitabbāti **hatā,** rāgo ca doso ca moho ca **rāgadosamohā,** hatā rāgadosamohā etehi sāvakehīti **hatarāgadosamohā,** sāvakāti yojanā kātabbā sāvakānaṁyeva byabhicārasambhavatoti. **Tesaṁ** sīhānaṁ buddhānaṁ, **tesaṁ** sīhānaṁ paccekabuddhānaṁ, **tesaṁ** sīhānaṁ sāvakānaṁ **bhāvanā** vodānapakkhe bhāvitabbānaṁ bodhipakkhiyadhammānaṁ bhāvanā vaḍḍhanā ca, **sacchikiriyā** vodānapakkheyeva sacchikātabbānaṁ phalanibbānānaṁ sacchikiriyā ca, **byantīkiriyā** saṁkilesapakkhe pahātabbānaṁ pahānasaṅkhātā byantīkiriyā ca **vikkīḷitaṁ** nāma bhavati.

1. Netti-Ṭṭha 205 piṭṭhe.

Indriyādhiṭṭhānanti saddhindriyādīnaṁ indriyānaṁ adhiṭṭhānaṁ pavattanaṁ bhāvanā, sacchikiriyā ca. **Vipariyāsānadhiṭṭhānan**ti vipallāsānaṁ adhiṭṭhānaṁ pahānavasena appavattanaṁ, anuppādanañca saṅkhepato **vikkīḷītaṁ** nāmāti gahitaṁ. **Indriyāni** saddhindriyādīni **saddhammagocaro** saddhammassa vodānapakkhassa gocaro pavattanahetūti adhippetāni. **Vipariyāsā** vipallāsā **kilesagocaro** saṁkilesapakkhassa gocaro pavattihetūti adhippetā.

"Cattāro āhārā"ti-ādinā saṁkilesapakkhe āhāracatukkādīnaṁ dasannaṁ catukkānaṁ taṇhācaritādīnaṁ catunnaṁ puggalānaṁ upakkilesavibhāvanāmukhena yā niddhāraṇā ācariyena katā, 'catasso paṭipadā'ti-ādinā ca vodānapakkhe paṭipadācatukkādīnaṁ dasannaṁ catukkānaṁ taṇhācaritādīnaṁ catunnaṁ puggalānaṁ vodānavibhāvanāmukhena yā niddhāraṇā ācariyena katā, sā ayaṁ niddhāraṇā katamassa nayassa samuṭṭhānaṁ bhūmīti vuccatī"ti pucchitabbattā **"ayaṁ vuccati sīhavikkīḷitassa nayassa bhūmī"**ti vuttaṁ. Tattha **ayan**ti yā ayaṁ vuttanayena dvippakārā niddhāraṇā katā, sā ayaṁ dvippakārā niddhāraṇā sīhavikkīḷitassa nayassa **bhūmi** pavattiṭṭhānaṁ samuṭṭhānanti nayasamuṭṭhānakosallehi puggalehi vuccatīti yojanā kātabbāti.

"Vuttappakārāya niddhāritāya nayassa bhūmibhāvo kasmā viññāyatī"ti vattabbattā **"tenāhā"**ti-ādi vuttaṁ. **Tena** vuttappakārāya niddhāraṇāya nayabhūmibhāvena **"yo neti -pa- kusalā'ti cā"**ti yaṁ vacanaṁ ācariyo āha, tena vacanena viññāyatīti.

Sīhavikkīḷitanayabhūmi ācariyena vibhāvitā, amhehi ca ñātā, "katamā tipukkhalanayabhūmī"ti pucchitabbattā tipukkhalanayabhūmiṁ vibhāvetukāmo **"tattha ye dukkhāya paṭipadāyā"**ti-ādimāha. Evaṁ sati "ayaṁ saṁkileso, tīṇi akusalamūlānī"ti-ādivacanameva ācariyena vattabbaṁ, kasmā pana "tattha ye dukkhāya paṭipadāyā"ti-ādivacanaṁ vattabbanti? Saccaṁ, tipukkhalanayabhūmibhāvanā pana ugghaṭitaññu-ādipuggalattayavasena pavattā, tasmā ugghaṭitaññu-ādipuggalattayaṁ vibhāvetuṁ "tattha ye dukkhāya paṭipadāyā"ti-ādivacanaṁ vuttaṁ. Evamapi "tattha yo sukhāya paṭipadāya khippābhiññāya niyyāti, ayaṁ ugghaṭitaññū"ti-ādivacanameva

vattabbaṁ, kasmā pana "tattha ye dukkhāya paṭipadāyā"ti-ādivacanaṁ vattabbanti? Saccaṁ, ugghaṭitaññu-ādipuggalattayaṁ pana sīhavikkīḷitanayato tipukkhalanayassa niggacchanato nikkhamanato sīhavikkīḷitanayabhūmivibhāvanāyaṁ paṭipadā vibhāgato vibhāvitapuggalacatukkato niddhāritaṁ, sīhavikkīḷitanayabhūmivibhāvanāyaṁ paṭipadāvibhāgato vibhāvitaṁ puggalacatukkaṁ paṭhamaṁ vibhāvetuṁ **"tattha ye dukkhāya paṭipadāyā"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti yo paṭipadācatukko sīhavikkīḷitanayabhūmivibhāvanāyaṁ niddhārito, tasmiṁ paṭipadācatukke. **Ye**ti ye dandha-udattā diṭṭhicaritapuggalā yathākkamaṁ sukhāya paṭipadāya dandhābhiññāya ca sukhāya paṭipadāya khippābhiññāya ca niyyanti, iti niyyakā dve puggalā ca niddhāritā. "Tesaṁ catunnaṁ puggalānaṁ katamo saṁkileso"ti pucchitabbattā "tesaṁ catunnaṁ puggalānaṁ ayaṁ saṁkileso"ti vissajjetuṁ **"tesaṁ catunnaṁ puggalānaṁ ayaṁ saṁkileso"**ti-ādi vuttaṁ. Cattāro āhārā niddhāritā -pa- cattāri agatigamanāni niddhāritāni, **iti** ayaṁ dasavidho āhāracatukkādicatukko tesaṁ catunnaṁ puggalānaṁ saṁkileso hoti. Tesaṁ catunnaṁ puggalānaṁ saṁkileso ācariyena niddhārito, "katamaṁ vodānan"ti pucchitabbattā **"tesaṁ catunnaṁ puggalānaṁ idaṁ vodānan"**ti-ādi vuttaṁ. Catasso paṭipadā niddhāritā, catasso appamāṇā niddhāritā, **iti** idaṁ dasavidhaṁ paṭipadācatukkādicatukkabhūtaṁ dhammajātaṁ tesaṁ catunnaṁ puggalānaṁ vodānaṁ hoti.

88. "Tesu catūsu puggalesu katamo puggalo ugghaṭitaññū, katamo puggalo vipañcitaññū, katamo puggalo neyyo"ti pucchitabbattā **"tattha ye"**ti-ādi vuttaṁ. "Pubbepi 'tattha ye'ti-ādinā cattāro puggalā niddhāritā, kasmā pana puna 'tattha ye'ti-ādinā cattāro puggalā niddhāritā"ti ce vadeyya? Pubbe saṁkilesavodānaṁ sāmibhāvena niddhāritā, pacchā pana ugghaṭitaññu-ādīnaṁ avayavānaṁ samūhabhāvena niddhāritāti visesattho gahetabbo. **Tattha ye -pa- ime dve puggalā**ti ettha yojanattho heṭṭhā vuttasadisova. **Tatthā**ti tesu catūsu puggalesu. **Yo**ti udatto diṭṭhicarito. **Ayan**ti ayaṁ niyato udatto diṭṭhicarito. Puna **yo**ti udattova taṇhācarito ca mando diṭṭhicarito ca. **Sādhāraṇāyā**ti dukkhāya paṭipadāya khippābhiññāya ca sukhāya paṭipadāya dandhābhiññāya ca.

“Ugghaṭitaññu-ādayo tayo puggalā ācariyena niddhāritā, tesu tīsu puggalesu katamassa katamassa katamaṁ katamaṁ bhagavā upadisatī”ti pucchitabbattā **“tattha bhagavā”**ti-ādi vuttaṁ. Atha vā “paṭipadābhedena puggalabhedo ācariyena vibhāvito, kathaṁ desanābhedena puggalabhedo vibhāvito”ti vattabbattā desanābhedenapi puggalabhedaṁ vibhāvetuṁ **“tattha bhagavā”**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu tīsu ugghaṭitaññu-ādīsu puggalesu. “Samathadesanāvipassanādesanābhedeneva puggalabhedo vibhāvito”ti vattabbattā mududhammadesanātikkhadhammadesanābhedenapi puggalabhedaṁ vibhāvetuṁ **“tattha bhagavā”**ti-ādi vuttaṁ. Sesesupi evameva anusandhyattho vattabbo.

Visuṁ visuṁ paṭipadābhedena cattāro hutvā visuṁ ca sampaṇḍitā ca paṭipadābhedena ceva desanābhedena ca tayo hontīti vibhāvetuṁ **“tattha ye”**ti-ādiṁ puna vatvā **“iti kho cattāri hutvā tīṇi bhavantī”**ti vuttaṁ. Tattha **cattāri tīṇī**ti liṅgavipallāsaniddeso, “cattāro tayo”ti pana pakatiliṅganiddeso kātabbova.

“Tesaṁ tiṇṇaṁ puggalānaṁ katamo saṁkileso”ti pucchitabbattā **“tesaṁ tiṇṇaṁ puggalānaṁ ayaṁ saṁkileso”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **ayaṁ saṁkileso**ti “tīṇi akusalamūlāni -pa- sīlavipatti diṭṭhivipatti ācāravipattī”ti niddhāritānaṁ akusalānaṁ dhammānaṁ iti ayaṁ samūho saṁkileso hoti. “Tesaṁ tiṇṇaṁ puggalānaṁ saṁkileso ācariyena niddhārito, kathaṁ vodānaṁ niddhāritabban”ti vattabbattā **“tesaṁ tiṇṇaṁ puggalānaṁ idaṁ vodānan”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **idaṁ vodānan**ti “tīṇi kusalamūlāni -pa- tīṇi vimokkhamukhāni suññataṁ animittaṁ appaṇihitan”ti niddhāritānaṁ kusaladhammānaṁ samūhabhūtaṁ iti idaṁ dhammajātaṁ vodānaṁ hoti.

“Vuttappakārena cattāro hutvā tayo puggalā bhavantīti ācariyena vibhāvitā, tayo hutvā kittakā puggalā bhavantī”ti vattabbabhāvato **“iti kho cattāri hutvā tīṇi bhavanti, tīṇi hutvā dve bhavanti taṇhācarito ca diṭṭhicarito cā”**ti-ādi vuttaṁ. **Itī**ti heṭṭhā vuttappakārena **cattāri** cattāro hutvā **tīṇi** tayo bhavanti. **Tīṇi** tayo hutvā taṇhācarito ca diṭṭhicarito cāti **dve** puggalā bhavanti.

"Tesaṁ dvinnaṁ puggalānaṁ katamo saṁkileso"ti vattabbabhāvato **"tesaṁ dvinnaṁ puggalānaṁ ayaṁ saṁkileso"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **ayaṁ saṁkileso**ti "taṇhā ca avijjā ca -pa- sassatadiṭṭhi ca ucchedadiṭṭhi cā"ti niddhāritānaṁ akusaladhammānaṁ iti ayaṁ samūho saṁkileso hoti.

"Tesaṁ dvinnaṁ puggalānaṁ saṁkileso ācariyena niddhārito, kathaṁ vodānan"ti vattabbabhāvato **"tesaṁ dvinnaṁ puggalānaṁ idaṁ vodānan"**ti-ādi vuttaṁ. **Idaṁ vodānan**ti "samatho ca vipassanā ca -pa- sa-upādisesā ca nibbānadhātu, anupādisesā ca nibbānadhātū"ti niddhāritānaṁ kusaladhamānaṁ samūhabhūtaṁ iti idaṁ dhammajātaṁ vodānaṁ hoti.

"Tīṇi akusalamūlānī"ti-ādinā saṁkilesapakkhe akusalamūlatikādīnaṁ dvinnaṁ dvādasannaṁ tikānaṁ, tiṇṇaṁ ugghaṭitaññu-ādipuggalānaṁ saṁkilesavibhāvanāmukhena yā niddhāraṇā katā, "tīṇi kusalamūlānī"ti-ādinā vodānapakkhe kusalamūlatikādīnaṁ dvinnaṁ dvādasannaṁ tikānaṁ, tiṇṇaṁ ugghaṭitaññu-ādipuggalānaṁ vodānavibhāvanāmukhena yā niddhāraṇā katā, **ayaṁ** vuttappakāraniddhāraṇā tipukkhalassa ca nayassa, aṅkusassa ca nayassa **bhūmi** samuṭṭhānaṁ pavattihetu nāmāti yojetvā taṇhā ca avijjā cā"ti-ādinā saṁkilesapakkhe taṇhā-avijjādukādīnaṁ pannarasannaṁ dukānaṁ, dvinnaṁ taṇhācaritadiṭṭhicaritānaṁ puggalānaṁ vodānavibhāvanāmukhena yā niddhāraṇā katā, "samatho ca vipassanā cā"ti-ādinā vodānapakkhe samathavipassanādukādīnaṁ ekūnavīsatidukānaṁ, dvinnaṁ taṇhācaritadiṭṭhicaritānaṁ puggalānaṁ vodānavibhāvanāmukhena yā niddhāraṇā katā, ayaṁ vuttappakārā nandiyāvaṭṭassa nayassa bhūmītipi nīharitvā yojetabbā. Puggalādhiṭṭhānavasena hi nandiyāvaṭṭanayato sīhavikkīḷitanayassa sambhavo, sīhavikkīḷitanayato ca tipukkhalanayassa sambhavo hoti. Dhammādhiṭṭhānavasena pana sīhavikkīḷitanayato tipukkhalanayassa sambhavo, tipukkhalanayato ca nandiyāvaṭṭanayassa sambhavo hoti. Tenāha **aṭṭhakathāyaṁ** "ante 'taṇhā ca avijjā cā'ti-ādinā samathassa nayassa bhūmi dassitā. Teneva hi 'cattāri hutvā tīṇi bhavanti, tīṇi hutvā dve bhavantī'ti vuttan"ti[1].

---

1. Netti-Ṭṭha 207 piṭṭhe.

“Kasmā pana ayaṁ vuttappakārāya niddhāraṇāya tipukkhalassa ca nayassa, aṅkusassa ca nayassa bhūmibhāvo viññāyatī”ti vattabbabhāvato **“tenāhā”**ti-ādi vuttaṁ. **Tena** yathāvuttassa niddhāraṇāya bhūmibhāvena ācariyo **“yo akusale -pa- disālocanenā’ti cā”**ti yaṁ vacanaṁ āha, tena vacanena vuttappakārāya niddhāraṇāya tipukkhala -pa- yassa bhūmibhāvo viññāyatīti attho.

“Ettāvatā nayasamuṭṭhānaṁ paripuṇṇaṁ hoti, aññaṁ natthī”ti vattabbattā **“niyuttaṁ nayasamuṭṭhānan”**ti vuttaṁ. Yena yena nayasamuṭṭhānena saṁkilesapakkhe vā akusalā dhammā niddhāritā, vodānapakkhe vā kusalā dhammā niddhāritā, taṁ taṁ nayasamuṭṭhānaṁ **niyuttaṁ** yathārahaṁ niddhāretvā yujjitabbanti attho gahetabbo.

Nayakkamena pana saṅkhepato dassayissāmi—dve puggalā, tayo puggalā, cattāro puggalāti puggalā tikoṭṭhāsā bhavanti, catudisā, chadisā, aṭṭhadisāti disāpi tikoṭṭhāsā bhavanti. Tattha **dve puggalā**ti taṇhācarito puggalo, diṭṭhicarito puggaloti dve puggalā bhavanti. **Tayo puggalā**ti ugghaṭitaññupuggalo, vipañcitaññupuggalo, neyyapuggaloti tayo puggalā bhavanti. **Cattāro puggalā**ti dukkhāpaṭipadādandhābhiññādibhedena bhinnā mudindriyo taṇhācarito puggalo, mudindriyo diṭṭhicarito puggalo, tikkhindriyo taṇhācarito puggalo, tikkhindriyo diṭṭhicarito puggaloti cattāro puggalā bhavanti. **Catudisā**ti saṁkilesapakkhe dve dve disā, vodānapakkhe dve dve disāti catudisā bhavanti. **Chadisā**ti saṁkilesapakkhe tisso tisso disā, vodānapakkhe tisso tisso disāti chadisā bhavanti. **Aṭṭhadisā**ti saṁkilesapakkhe catasso catasso disā, vodānapakkhe catasso catasso disāti aṭṭhadisā bhavanti. Tesu dve dve taṇhācaritadiṭṭhicarite puggale, catudisā ca nissāya nandiyāvaṭṭanayasamuṭṭhānaṁ bhavati. Tayo ugghaṭitaññuvipañcitaññuneyyapuggale ca chadisā ca nissāya tipukkhalanayasamuṭṭhānaṁ bhavati. Dukkhāpaṭipadādandhābhiññādibhedena bhinne cattāro mudindriyataṇhācaritatikkhindriyataṇhācaritamudindriyadiṭṭhicaritatikkhindriyadiṭṭhicarite puggale ca aṭṭhadisā ca nissāya sīhavikkīḷitanayasamuṭṭhānaṁ

bhavati. Ekekasmiṁ nayasamuṭṭhāne vibhajite disālocana-aṅkusanayasamuṭṭhānānipi vibhajitāni bhavanti.

"Kathaṁ nandiyāvaṭṭanayasamuṭṭhānaṁ bhavatī"ti ce vadeyya? "Taṇhā ca avijjā ca ahirikañca anottappañca assati ca asampajaññañca ayonisomanasikāro ca kosajjañca dovacassañca ahaṁkāro ca mamaṁkāro ca assaddhā ca pamādo ca asaddhammassavanañca asaṁvaro ca abhijjhā ca byāpādo ca nīvaraṇañca saṁyojanañca kodho ca upanāho ca makkho ca paḷāso ca issā ca macchedañca māyā ca sāṭheyyañca sassatadiṭṭhi ca ucchedadiṭṭhi cā"ti[1] dukadukavasena desito ayaṁ disābhūto akusaladhammasamūho dvinnaṁ taṇhācaritadiṭṭhicaritānaṁ puggalānaṁ saṁkileso hotīti saṁkilesapakkhe saṁkilesasāmaññabhāvena yojetvā "imesu pannarasasu dukadukavasena desitesu disābhūtesu akusaladhammesu katamo akusaladhammo katamassa puggalassa disā"ti manasāva disādhammabhāvena oloketvā "ayaṁ ayaṁ paṭhamo paṭhamo akusaladhammo taṇhācaritassa puggalassa saṁkilesapakkhe paṭhamā disā nāma, ayaṁ ayaṁ dutiyo dutiyo akusaladhammo diṭṭhicaritassa puggalassa saṁkilesapakkhe dutiyā disā nāmā"ti visuṁ visuṁ yojetvā samudayasaccadukkhase-accāni yathārahaṁ nīharitvā vibhajitabbadhammasabhāvo ca yena saṁvaṇṇanāvisesena dassito, so saṁvaṇṇanāviseso ca nandiyāvaṭṭanayasamuṭṭhānaṁ bhavati, tassa olokanā ca yena saṁvaṇṇanāvisesena dassitā, so saṁvaṇṇanāviseso ca disālocananayasamuṭṭhānaṁ bhavati, tathā oloketvā disāvisesabhūtassa dhammavisesassa puggalānaṁ nayanañca yena saṁvaṇṇanāvisesena nayati, so saṁvaṇṇanāviseso ca aṅkusanayasamuṭṭhānaṁ bhavati.

"Samatho ca vipassanā ca hirī ca ottappañca sati ca sampajaññañca yonisomanasikāro ca vīriyārambho ca sovacassañca dhamme ñāṇañca anvaye ñāṇañca khaye ñāṇañca anuppāde ñāṇañca saddhā ca appamādo ca saddhammassavanañca saṁvaro ca anabhijjhā ca abyāpādo ca rāgavirāgā ca cetovimutti, avijjāvirāgā ca paññāvimutti, abhisamayo ca appicchatā ca santuṭṭhi ca akkodho ca anupanāho ca amakkho ca

1. Khu 10. 105 piṭṭhe.

apaḷāso ca issāpahānañca macchāriyappahānañca vijjā ca vimutti ca saṅkhatārammaṇo ca vimokkho, asaṅkhatārammaṇo ca vimokkho, sa-upādisesā ca nibbānadhātu, anupādisesā ca nibbānadhātū”ti[1] tikadukavasena desitaṁ idaṁ disābhūtaṁ kusalasamūhadhammajātaṁ dvinnaṁ taṇhācaritadiṭṭhicaritānaṁ puggalānaṁ vodānaṁ hotīti vodānapakkhe vodānasāmaññabhāvena yojetvā “imesu ekūnavīsatiyā dukadukavasena vā desitesu disābhūtesu dhammesu katamo katamo kusaladhammo katamassa kabhamassa puggalassa disā”ti manasāva disādhammabhāvena oloketvā “ayaṁ paṭhamo paṭhamo kusaladhammo taṇhācaritassa puggalassa vodānapakkhe paṭhamā disā nāma, ayaṁ dutiyo dutiyo kusaladhammo diṭṭhicaritassa puggalassa vodānapakkhe dutiyā disā nāmā”ti visuṁ visuṁ yojetvā maggasaccanirodhasaccāni yathārahaṁ nīharitvā vibhajitabbadhammabhāvo ca yena saṁvaṇṇanāvisesena dassito, so saṁvaṇṇanāviseso ca nandiyāvaṭṭanayasamuṭṭhānaṁ bhavati, tassa olokanā ca yena saṁvaṇṇanāvisesena dassitā, so saṁvaṇṇanāviseso ca disālocananayasamuṭṭhānaṁ bhavati, tathā oloketvā disāvisesabhūtassa dhammavisesassa puggalānaṁ nayanañca yena saṁvaṇṇanāvisesena nayati, so saṁvaṇṇanāviseso ca aṅkusanayasamuṭṭhānaṁ bhavati.

“Kathaṁ tipukkhalanayasamuṭṭhānaṁ bhavatī”ti ce puccheyya? “Tīṇi akusalamūlāni lobho akusalamūlaṁ, doso akusalamūlaṁ, moho akusalamūlaṁ, tīṇi duccaritāni kāyaduccaritaṁ, vacīduccaritaṁ, manoduccaritaṁ, tayo akusalavitakkā kāmavitakko, byāpādavitakko, vihiṁsāvitakko, tisso akusalasaññā kāmasaññā, byāpādasaññā, vihiṁsāsaññā, tisso viparītasaññā niccasaññā, sukhasaññā, attasaññā, tisso vedanā sukhā vedanā, dukkhā vedanā, adukkhamasukhā vedanā, tisso dukkhatā dukkhadukkhatā, saṅkhāradukkhatā, vipariṇāmadukkhatā, tayo aggī rāgaggi, dosaggi, mohaggi, tayo sallā rāgasallo, dosasallo, mohasallo, tisso jaṭā rāgajaṭā, dosajaṭā, mohajaṭā, tisso akusalūpaparikkhā akusalaṁ

1. Khu 10. 106 piṭṭhe.

kāyakammaṁ, akusalaṁ vacīkammaṁ, akusalaṁ manokammaṁ, tisso vipattiyo sīlavipatti, diṭṭhivipatti, ācāravipattī”ti[1] tikavasena desito ayaṁ disābhūto akusaladhammasamūho tiṇṇaṁ ugghaṭitaññuvipañcitaññuneyyapuggalānaṁ saṁkileso hotīti saṁkilesapakkhe saṁkilesasāmaññabhāvena yojetvā “imesu dvādasasu tikatikavasena desitesu disābhūtesu akusaladhammesu katamo katamo akusalo dhammo katamassa katamassa puggalassa disā”ti manasāva disādhammabhāvena oloketvā “ayaṁ ayaṁ paṭhamo paṭhamo akusaladhammo ugghaṭitaññupuggalassa saṁkilesapakkhe paṭhamā disā nāma, ayaṁ ayaṁ dutiyo dutiyo akusaladhammo vipañcitaññupuggalassa saṁkilesapakkhe dutiyā disā nāma, ayaṁ ayaṁ tatiyo tatiyo akusaladhammo neyyassa puggalassa saṁkilesapakkhe tatiyā disā nāmā”ti visuṁ visuṁ yojetvā samudayasaccadukkhasaccāni yathārahaṁ nīharitvā vibhajitabbadhammasabhāvo ca yena saṁvaṇṇanāvisesena dassito, so saṁvaṇṇanāviseso ca tipukkhalanayasamuṭṭhānaṁ bhavati, tassa olokanā ca yena saṁvaṇṇanāvisesena dassitā, so saṁvaṇṇanāviseso ca disālocananayasamuṭṭhānaṁ bhavati, tathā oloketvā disāvisesabhūtassa dhammavisesassa puggalānaṁ nayanañca yena saṁvaṇṇanāvisesena nayati, so saṁvaṇṇanāviseso aṅkusanayasamuṭṭhānaṁ bhavati.

“Tīṇi kusalamūlāni alobho kusalamūlaṁ, adoso kusalamūlaṁ, amoho kusalamulaṁ, tīṇi sucaritāni kāyasucaritaṁ, vacīsucaritaṁ, manosucaritaṁ, tayo kusalavitakkā nekkhammavitakko, abyāpādavitakko, avihiṁsāvitakko, tayo samādhī savitakko savicāro samādhi, avitakko vicāramatto samādhi, avitakko avicāro samādhi, tisso kusalasaññā nekkhammasaññā, abyāpādasaññā, avihiṁsāsaññā, tisso aviparītasaññā aniccasaññā, dukkhasaññā, anattasaññā, tisso kusalūpaparikkhā kusalaṁ kāyakammaṁ, kusalaṁ vacīkammaṁ, kusalaṁ manokammaṁ, tīṇi soceyyāni kāyasoceyyaṁ, vacīsoceyyaṁ, manosoceyyaṁ, tisso sampattiyo sīlasampatti, samādhisampatti, paññāsampatti, tisso sikkhā adhisīlasikkhā,

1. Khu 10. 104, 105 piṭṭhesu.

adhicittasikkhā, adhipaññāsikkhā, tayo khandhā sīlakkhandho, samādhikkhandho, paññākkhandho, tīṇi vimokkhamukhāni suññataṁ, animittaṁ, appaṇihitan"ti[1] tikatikavasena desitaṁ idaṁ disābhūtaṁ kusalasamūhadhammajātaṁ tiṇṇaṁ ugghaṭitaññuvipañcitaññuneyyapuggalānaṁ vodānaṁ hotīti vodānapakkhe vodānasāmaññabhāvena yojetvā "imesu dvīsu dvādasasu tikatikavasena desitesu disābhūtesu kusaladhammesu katamo katamo kusaladhammo katamassa katamassa puggalassa disā"ti manasāva disādhammabhāvena oloketvā "ayaṁ ayaṁ paṭhamo paṭhamo kusaladhammo ugghaṭitaññupuggalassa vodānapakkhe paṭhamā disā nāma, ayaṁ ayaṁ dutiyo dutiyo kusalo dhammo vipañcitaññupuggalassa vodānapakkhe dutiyā disā nāma, ayaṁ ayaṁ tatiyo tatiyo kusaladhammo neyyapuggalassa vodānapakkhe tatiyā disā nāmā"ti visuṁ visuṁ disābhāvena yojetvā maggasaccanirodhasaccāni yathārahaṁ nīharitvā vibhajitabbadhammasabhāvo ca yena saṁvaṇṇanāvisesena dassito, so saṁvaṇṇanāviseso ca tipukkhalanayasamuṭṭhānaṁ bhavati, tassa olokanā ca yena saṁvaṇṇanāvisesena dassitā, so saṁvaṇṇanāviseso ca disā locananayasamuṭṭhānaṁ bhavati, tathā oloketvā disāvisesabhūbhassa dhammassa puggalānaṁ nayanañca yena saṁvaṇṇanāvisesena nayati, so saṁvaṇṇanāviseso ca aṅkusanayasamuṭṭhānaṁ bhavati.

"Kathaṁ sīhavikkīḷitanayasamuṭṭhānan"ti ce puccheyya? "Cattāro āhārā, cattāro vipallāsā, cattāri upādānāni, cattāro yogā, cattāro ganthā, cattāro āsavā, cattāro oghā, cattāro sallā, catasso viññāṇaṭṭhitiyo, cattāri agatigamanānī"ti[2] catukkacatukkavasena desito ayaṁ disābhūto catukko catukko akusaladhammo "dukkhāya paṭipadāya dandhābhiññāya niyyakassa mudindriyassa taṇhācaritassa ca dukkhāya paṭipadāya khippābhiññāya niyyakassa tikkhindriyassa taṇhācaritassa ca sukhāya paṭipadāya dandhābhiññāya niyyakassa mudindriyassa diṭṭhicaritassa ca sukhāya paṭipadāya khippābhiññāya niyyakassa tikkhindriyassa diṭṭhicaritassa cā"ti catunnaṁ puggalānaṁ saṁkilesoti saṁkilesapakkhe saṁkilesasāmaññabhāvena yojetvā "imesu catukkacatukkavasena desitesu

1. Khu 10. 105 piṭṭhe. 2. Khu 10. 104 piṭṭhe.

dasasu catukkesu dhammesu katamo katamo akusaladhammo katamassa katamassa puggalassa disā"ti manasāva saṁkilesapakkhe disādhammabhāvena oloketvā "ayaṁ ayaṁ paṭhamo paṭhamo akusaladhammo dukkhāya paṭipadāya dandhābhiññāya niyyakassa mudindriyassa taṇhācaritassa puggalassa paṭhamā disā nāma, ayaṁ ayaṁ dutiyo dutiyo akusaladhammo dukkhāya paṭipadāya khippābhiññāya niyyakassa tikkhindriyassa taṇhācaritassa paggalassa dutiyā disā nāma, ayaṁ ayaṁ tatiyo tatiyo akusaladhammo sukhāya paṭipadāya dandhābhiññāya niyyakassa mudindriyassa diṭṭhicaritassa puggalassa tatiyā disā nāma, ayaṁ ayaṁ catuttho catuttho akusaladhammo sukhāya paṭipadāya khippābhiññāya niyyakassa tikkhindriyassa diṭṭhicaritassa puggalassa catutthā disā nāmā"ti visuṁ visuṁ disābhāvena yojetvā samudayasaccadukkhasaccāni yathārahaṁ nīharitvā vibhajitabbadhammasabhāvo ca yena saṁvaṇṇanāvisesena dassito, so saṁvaṇṇanāviseso ca sīhavikkīḷitanayasamuṭṭhānaṁ bhavati, tassa olokanā ca yena saṁvaṇṇanāvisesena dassitā, so saṁvaṇṇanāviseso ca disālocananayasamuṭṭhānaṁ bhavati, tathā oloketvā disāvisesabhūtassa dhammassa puggalānaṁ nayanañca yena saṁvaṇṇanāvisesena nayati, so saṁvaṇṇanāviseso ca aṅkusanayasamuṭṭhānaṁ bhavati.

"Catasso paṭipadā, cattāro satipaṭṭhānā, cattāri jhānāni, cattāro vihārā, cattāro sammappadhānā, cattāro acchariyā abbhutā dhammā, cattāri adhiṭṭhānāni, catasso samādhibhāvanā, cattāro sukhabhāgiyā dhammā, catasso appamāṇā"ti[1] catukkacatukkavasena desitaṁ idaṁ disābhūtaṁ kusalasamūhadhammajātaṁ "dukkhāya paṭipadāya dandhābhiññāya niyyakassa mudindriyassa taṇhācaritassa ca dukkhāyya paṭipadāya khippābhiññāya niyyakassa tikkhindriyassa taṇhācaritassa ca sukhāya paṭipadāya dandhābhiññāya niyyakassa mudindriyassa diṭṭhicaritassa ca sukhāya paṭipadāya khippābhiññāya niyyakassa tikkhindriyassa diṭṭhicaritassa cā"ti catunnaṁ puggalānaṁ vodānaṁ hotīti vodānapakkhe vodānasāmaññabhāvena yojetvā "imesu catukkacatukkavasena desitesu dasasu catukkesu kusaladhammesu

1. Khu 10. 99 piṭṭhe.

katamo katamo kusaladhammo katamassa katamassa puggalassa disā”ti manasāva disādhammabhāvena oloketvā “ayaṁ ayaṁ paṭhamo paṭhamo kusaladhammo dukkhāya paṭipadāya dandhābhiññāya niyyakassa mudindriyassa taṇhācaritassa puggalassa paṭhamā disā nāma, ayaṁ ayaṁ dutiyo dutiyo kusaladhammo dukkhāya paṭipadāya khippābhiññāya niyyakassa tikkhindriyassa taṇhācaritassa puggalassa dutiyā disā nāma, ayaṁ ayaṁ tatiyo tatiyo kusaladhammo sukhāya paṭipadāya dandhābhiññāya niyyakassa mudindriyassa diṭṭhicaritassa puggalassa tatiyā disā nāma, ayaṁ ayaṁ catuttho catuttho kusaladhammo sukhāya paṭipadāya khippābhiññāya niyyakassa tikkhindriyassa diṭṭhicaritassa puggalassa catutthā disā nāmā”ti visuṁ visuṁ disābhāvena yojetvā maggasaccanirodhasaccāni yathārahaṁ nīharitvā vibhajitabbadhammasabhāvo ca yena saṁvaṇṇanāvisesena dassito, so saṁvaṇṇanāviseso ca sīhavikkīḷitanayasamuṭṭhānaṁ bhavati, tassa olokanā ca yena saṁvaṇṇanāvisesena dassitā, so saṁvaṇṇanāviseso ca disālocananayasamuṭṭhānaṁ bhavati, tathā oloketvā disāvisesassa dhammassa puggalānaṁ nayanañca yena saṁvaṇṇanāvisesena nayati, so saṁvaṇṇanāviseso ca aṅkusanayasamuṭṭhānaṁ bhavatīti nayakkamena saṅkhepato nayasamuṭṭhānaṁ bhavatīti viññātabbanti.

Iti nayasamuṭṭhāne sattibalānurūpā racitā vibhāvanā niṭṭhitā.

Paṇḍitehi pana aṭṭhakathāṭīkānusārena gambhīrattho vitthārato vibhajitvā gahetabboti.

Sāsanapaṭṭhānavibhāvanā

89. “Tattha katamaṁ nayasamuṭṭhānan”ti-ādinā ācariyena sabbathā nayasamuṭṭhānaṁ ṭhipitaṁ, amhehi ca ñātaṁ, “soḷasahārapañcanaya-aṭṭhārasamūlapadesu aṭṭhārasa mūlapadā kathaṁ vibhattā, kuhiṁ amhehi daṭṭhabbā”ti

---

1. Netti-Ṭṭha 218 piṭṭhe.

vattabbabhāvato **"tattha aṭṭhārasa mūlapadā kuhiṁ daṭṭhabbā"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu soḷasahārapañcanaya-aṭṭhārasamūlapadesu aṭṭhārasa mūlapadā kena padena ācariyena vibhattā, kuhiṁ amhehi vitthārato daṭṭhabbāti pucchati. Aṭṭhārasa mūlapadā sāsanapaṭṭhāne mayā vibhattā, tumhehi ca vitthārato sāsanapaṭṭhāne daṭṭhabbāti vissajjeti. Vibhattāyeva hi aṭṭhārasa mūlapadā daṭṭhabbā bhavanti. **Aṭṭhikathāyaṁ**[1] pana—

> "Evaṁ sabbathā nayasamuṭṭhānaṁ vibhajitvā idāni sāsanapaṭṭhānaṁ vibhajanto yasmā saṅgahavārādīsu mūlapadeheva paṭṭhānaṁ saṅgahetvā sarūpato na dassitaṁ, tasmā yathā mūlapadehi paṭṭhānaṁ niddhāretabbaṁ, evaṁ paṭṭhānatopi mūlapadāni niddhāretabbānīti dassanatthaṁ 'aṭṭhārasa mūlapadā kuhiṁ daṭṭhabbā? Sāsanapaṭṭhāne'ti āhā"ti—

vuttaṁ. Sāsanapaṭṭhāne aṭṭhārasa mūlapadā daṭṭhabbāti ācariyena vuttā, "katamaṁ taṁ sāsanapaṭṭhānan"ti pucchitabbattā **"tattha katamaṁ sāsanapaṭṭhānan"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu aṭṭhārasamūlapadasāsanapaṭṭhānesu katamaṁ taṁ sāsanapaṭṭhānanti idāni mayā niddhāriyamānaṁ bhagavatā desitaṁ saṁkilesabhāgiyādisuttaṁ sāsanapaṭṭhānaṁ nāmāti vissajjeti. **Sāsanan**ti pariyattisāsanaṁ. **Paṭṭhānan**ti tassa pariyattisāsanassa saṁkilesabhāgiyatādīhi pakārehi ṭhānaṁ pavattanaṁ paṭṭhānaṁ, taṁdīpanasuttaṁ pana idha paṭṭhānaṁ nāma. Tena vuttaṁ **"saṁkilesabhāgiyaṁ suttan"**ti-ādi. Atha vā **sāsanan**ti adhisīla-adhicitta-adhipaññāsikkhattayaṁ sāsanaṁ nāma, taṁ sikkhattayaṁ patiṭṭhahati etena saṁkilesādināti **paṭṭhānaṁ,** sikkhattayassa sāsanassa paṭṭhānanti **sāsanapaṭṭhānaṁ.** Tadādhārabhūtaṁ suttampi ṭhānyūpacārato **sāsanapaṭṭhānaṁ** nāma. Taṁ sāsanapaṭṭhānasuttaṁ sarūpato dassetuṁ—

> "Saṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ, vāsanābhāgiyaṁ suttaṁ, nibbedhabhāgiyaṁ suttaṁ, asekkhabhāgiyaṁ suttaṁ, saṁkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca suttaṁ, saṁkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttaṁ, saṁkilesabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca suttaṁ, saṁkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca suttaṁ, saṁkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttaṁ,

---

1. Netti-Ṭṭha 218 piṭṭhe.

> vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttaṁ, taṇhāsaṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ, diṭṭhisaṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ, duccaritasaṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ, taṇhāvodānabhāgiyaṁ suttaṁ, diṭṭhivodānabhāgiyaṁ suttaṁ, duccaritavodānabhāgiyaṁ suttan"ti—

vuttaṁ. "Tesu suttesu ye saṁkilesādayo bhagavatā vuttā, tesu saṁkilesādīsu saṁkileso kittako"ti pucchitabbattā **"tattha saṁkileso tividho taṇhāsaṁkileso diṭṭhisaṁkileso duccaritasaṁkileso"**ti vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu suttantesu saṁkilesādīsu dhammesu. "Tividhe tasmiṁ saṁkilese taṇhāsaṁkileso katamena kusalena visujjhatī"ti pucchitabbattā **"tattha taṇhāsaṁkileso samathena visujjhatī"**ti vuttaṁ. **Tatthā**ti tasmiṁ tividhe taṇhāsaṁkilesādike. "So samatho khandhesu katamo khandho"ti pucchitabbattā **"so samatho samādhikkhandho"**ti vuttaṁ. "Diṭṭhisaṁkileso kena visujjhatī"ti pucchitabbattā **"diṭṭhisaṁkileso vipassanāya visujjhatī"**ti vuttaṁ. "Sā vipassanā katamo khandho"ti vattabbattā **"sā vipassanā paññākkhandho"**ti vuttaṁ. "Duccaritasaṁkileso kena visujjhatī"ti vattabbattā **"duccaritasaṁkileso sucaritena visujjhatī"**ti vuttaṁ. "Taṁ sucaritaṁ katamo khandho"ti vattabbattā **"taṁ sucaritaṁ sīlakkhandho"**ti vuttaṁ. "Tasmiṁ sīle ṭhitassa puggalassa kiṁ bhavatī"ti vattabbattā **"tassa sīle patiṭṭhitassā"**ti-ādi vuttaṁ. **Sīle** sucaritasaṅkhāte sīlakkhandhe **patiṭṭhitassa** tassa sīlavantassa puggalassa **bhavesu** kāmabhavarūpārūpabhavesu **āsatti** bhavapatthanā yadi uppajjati, **evaṁsāyan**ti evaṁ assa ayanti padacchedo. **Evaṁ** sati **assa** sīle patiṭṭhitassa **ayaṁ** āsatti bhavapatthanā samathavipassanābhāvanāmayipuññakiriyavatthu ca bhavati, **ca**-saddena dānamayasīlamayapuññakiriyavatthu ca bhavatīti attho saṅgahito. **Tatrā**ti tesu kāmabhavarūpārūpabhavesu **upapattiyā saṁvattatī**ti.

"Saṁkilesādayo yehi suttehi dassitā, tāni suttāni kittakānī"ti vattabbattā **"imāni cattāri suttānī"**ti-ādi vuttaṁ. Asādhāraṇāni saṁkilesabhāgiyasuttavāsanābhāgiyasuttanibbedhabhāgiyasutta-asekkhabhāgiyasuttāni cattāri suttāni bhavanti,

sādhāraṇāni saṁkilesabhāgiyavāsanābhāgiyasutta, saṁkilesabhāgiyanibbedhabhāgiyasutta, saṁkilesabhāgiyasekkhabhāgiyasutta, vāsanābhāgiyanibbedhabhāgiyasuttāni katāni missitāni cattāri bhavanti. Iti aṭṭha suttāni bhavanti. **Tāniyeva** vuttappakārāni aṭṭha suttāni bhavanti. Sādhāraṇāni vāsanābhāgiya-asekkhabhāgiyasutta, nibbedhabhāgiya-asekkhabhāgiyasutta, saṁkilesabhāgiyavāsanābhāgiyanibbedhabhāgiyasutta, saṁkilesabhāgiyavāsanābhāgiya-asekkhabhāgiyasutta, saṁkilesabhāgiyanibbedhabhāgiya-asekkhabhāgiyasutta, vāsanābhāgiyanibbedhabhāgiya-asekkhabhāgiyasutta, saṁkilesabhāgiyavāsanābhāgiyanibbedhabhāgiya-asekkhabhāgiyasutta, nevasaṁkilesabhāgiyanavāsanābhāgiyananibbedhabhāgiyana-asekkhabhāgiyasuttāni katāni missitāni aṭṭha suttāni bhavantīti soḷasa suttāni bhavanti. Tesu soḷasasuttesu cattāri ekakāni suttāni ca cattāri dukāni suttāni ca dve tikāni ca pāḷiyaṁ āgatāni, dve dukāni suttāni ca dve tikāni ca dve catukkāni suttāni ca **aṭṭhakathāyaṁ**[1] āgatāni.

"Yadi paṭṭhānanayena vuttappakārāni soḷasa suttāniyeva vibhattāni, evaṁ sati suttageyyādinavavidhaṁ sakalaṁ pariyattisāsanaṁ paṭṭhānanayena avibhattaṁ bhaveyyā"ti vattabbattā **"imehi soḷasahi suttehī"**ti-ādi vuttaṁ. Paṭṭhānanayena vibhattehi soḷasahi imehi suttehi navavidhaṁ sakalaṁ pariyatti**suttaṁ** paṭṭhānanayena vibhattaṁyeva hutvā bhinnaṁ bhavati. Saṁkilesabhāgiyādipabhedāya **gāthāya** gāthā anuminitabbā, saṁkilesabhāgiyādipabhedena **veyyākaraṇena** veyyākaraṇaṁ anuminitabbaṁ. Saṁkilesabhāgiyādipabhedena **suttena** suttaṁ anuminitabbaṁ bhavatiyevāti.

90. "Tesu soḷasasu saṁkilesabhāgiyādīsu suttesu katamaṁ saṁkilesabhāgiyaṁ suttan"ti pucchitabbattā **"tattha katamaṁ saṁkilesabhāgiyaṁ suttan"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu soḷasasu saṁkilesabhāgiyādīsu suttesu katamaṁ suttaṁ saṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ nāmāti pucchati.

---

1. Netti-Ṭṭha 220, 221 piṭṭhesu.

“Kāmandhā jālasañchannā, taṇhāchadanachāditā.
Pamattabandhanābaddhā, macchāva kumināmukhe.
Jarāmaraṇamanventi, vaccho khīrapakova mātaran”ti—

idaṁ suttaṁ saṁkilesabhāge vācakañāpakabhāvena pavattanato **saṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ** nāma. Ye sattā **kāmandhā** kāmena andhā jālasañchannā taṇhāchadanena chāditā, pamattabandhanāya baddhā bandhitabbā, te satte jarāmaraṇaṁ anveti, yathā taṁ kumināmukhe ye macchā gahitā, te macche jarāmaraṇaṁ anveti iva, evaṁ te satte jarāmaraṇaṁ anveti. Khīrapako vaccho mātaraṁ anveti iva, evaṁ te satte jarāmaraṇaṁ anvetīti yojanā kātabbā. Atha vā khīrapako vaccho mātaraṁ anveti iva, kumināmukhe gahitā macchā jarāmaraṇaṁ anventi iva ca, evaṁ ye sattā kāmandhā pamattabandhanāya bandhitabbā, te sattā jarāmaraṇaṁ anventīti yojanā.

“Idaṁ suttaṁyevā”ti vattabbattā—

“Cattārimāni bhikkhave agatigamanāni. Katamāni cattāri? Chandāgatiṁ gacchati, dosāgatiṁ gacchati, mohāgatiṁ gacchati, Bhayāgatiṁ gacchati, imāni kho bhikkhave cattāri agatigamanāni. Idamavoca bhagavā, idaṁ vatvāna sugato, athāparaṁ etadavoca satthā—

‘Chandā dosā bhayā mohā, yo dhammaṁ ativattati.
Nihīyati tassa yaso, kāḷapakkheva candimā’ti—

idaṁ saṁkilesabhāgiyaṁ suttan”ti—

vuttaṁ. **Chandā** chandahetunā **dosā** dosahetunā **bhayā** bhayahetunā **mohā** mohahetunā **yo** rājādiko **yo** vinayadharādiko vā **dhammaṁ** sappurisadhammaṁ **ativattati** atikkamitvā vattati, **tassa** rājādino vā **tassa** vinayadharādino vā **yaso** kitti ca parivāro ca bhogo ca nihīyati. Candimā kāḷapakkhe pabhāya nihīyati iva, evaṁ nihīyatīti yojanā.

“Ettakaṁyevā”ti vattabbattā **“manopubbaṅgamā dhammā -pa- cakkaṁva vahato padan’ti idaṁ saṁkilesabhāgiyaṁ suttan”**ti vuttaṁ. Attho pākaṭo. **Aṭṭhakathāyam**pi vibhatto.

“Middhī yadā hoti mahagghaso ca,
Niddāyitā samparivattasāyī.
Mahāvarāhova nivāpapuṭṭho,
Punappunaṁ gabbhamupeti mando”ti—

idaṁ suttampi saṁkilesabhāge visaye vācakañāpakabhāvena pavattanato **saṁkilesabhāgiyaṁ** suttaṁ nāma. Nivāpapuṭṭho **mahāvarāho** gāmasūkaro **niddāyitā** supanasīlo samparivattasāyī hoti iva, evaṁ yo **mando** satto yadā mahagghaso hoti, so mando satto **middhī** thinamiddhābhibhūto hutvā **niddāyitā** muduphassasayane muduhatthehi parāmasito samparivattasāyī punappunaṁ gabbhaṁ upetīti yojanā.

“Ayasāva malaṁ samuṭṭhitaṁ, tatuṭṭhāya tameva khādati.
Evaṁ atidhonacārinaṁ, sāni kammāni nayanti duggatin”ti—

idaṁ suttampi saṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ nāma. **Ayasā** ayato samuṭṭhitaṁ jātamalaṁ **tatuṭṭhāya** tato ayato uṭṭhahitvā **tameva** ayaṁ khādati iva, evaṁ **atidhonacārinaṁ** atikkamitvā dhonacāripuggalaṁ **sāni** sayaṁ katāni akusalakammāni duggatiṁ nayantīti yojanā.

“Coro yathā sandhimukhe gahīto,
Sakammunā haññatti bajjhate ca.
Evaṁ ayaṁ pecca pajā parattha,
Sakammunā haññatti bajjhate cā”ti—

idaṁ suttampi saṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ nāma. Sandhimukhe rājapurisādīhi gahito corā **sakammunā** attanā katena corakammena haññati ca bajjhate ca yathā, evaṁ **ayaṁ** pāpakārinī pajā **parattha** paraloke pecca **sakammunā** sayaṁ katena akusalakammunā satthādīhi haññati ca addubandhanādīhi bajjhate cāti yojanā.

"Sukhakāmāni bhūtāni, yo daṇḍena vihiṁsati.
Attano sukhamesāno, pecca so na labhate sukhan"ti—

idaṁ suttampi saṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ nāma. Attano sukhaṁ **esāno** esamāno **yo** satto aññāni sukhakāmāni bhūtāni daṇḍena vihiṁsati, **so** hiṁsako satto paraloke pecca sukhaṁ na labhatīti yojanā.

"Gunnaṁ ce taramānānaṁ, jimhaṁ gacchati puṅgavo.
Sabbā tā jimhaṁ gacchanti, nette jimhaṁ gate sati.

Evameva manussesu, yo hoti seṭṭhasammato.
So ce adhammaṁ carati, pageva itarā pajā.
Sabbaṁ raṭṭhaṁ dukkhaṁ seti, rājā ce hoti adhammiko"ti—

idaṁ suttampi saṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ nāma. Nadiṁ taramānānaṁ gunnaṁ puṅgavo jimhaṁ ce gacchati, evaṁ nette jimhaṁ gate sati sabbā **tā** gāviyo jimhaṁ gacchanti yathā, evameva manussesu **yo** rājā seṭṭhasammato, **so** rājā adhammaṁ carati, evaṁ raññe adhammaṁ carante sati itarā pajā **pageva** paṭhamameva adhammaṁ carati. Rājā adhammiko ce hoti, evaṁ raññe adhammike sati sabbaṁ raṭṭhaṁ dukkhaṁ setīti yojanā.

"Sukiccharūpā vatime manussā,
Karonti pāpaṁ upadhīsu rattā.
Gacchanti te bahujanasannivāsaṁ,
Nirayaṁ avīciṁ kaṭukaṁ bhayānakan"ti—

idaṁ suttampi saṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ nāma. Ye manussā **upadhīsu** kāmaguṇūpadhīsu **rattā** rāgābhibhūtā hutvā **pāpaṁ** akusalakammaṁ karonti, **ime** pāpakammakarā manussā **sukiccharūpā** vata suṭṭhu kicchāpannarūpā vata bhavanti, **te** pāpakammakarā manussā kaṭukaṁ bhayānakaṁ bahujanasannivāsaṁ nirayaṁ avīciṁ gacchantīti yojanā.

"Phalaṁ ve kadaliṁ hanti, phalaṁ veḷuṁ phalaṁ naḷaṁ.
Sakkāro kāpurisaṁ hanti, gabbho assatariṁ yathā"ti—

idaṁ suttampi saṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ nāma. **Phalaṁ** kadaliyā phalaṁ kadaliṁ **ve** ekantena hanti yathā, phalaṁ veḷuṁ **ve** ekantena hanti yathā, phalaṁ naḷaṁ **ve** ekantena hanti yathā, gabbho **assatariṁ** mātaraṁ **ve** ekantena hanti yathā, evaṁ sakkāro kāpurisaṁ **ve** ekantena hantīti yojanā.

> "Kodhamakkhagaru bhikkhu, lābhasakkāragāravo[1].
> Sukhette pūtibījaṁva, saddhamme na virūhatī"ti—

idaṁ suttampi saṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ nāma. **Sukhette** sundare khettepi khittaṁ pūtibījaṁ na ruhati iva, evaṁ yo bhikkhu lābhasakkāragāravo **kodhaṁ** kujjhanalakkhaṇaṁ kodhaṁ, **makkhaṁ** paraguṇasīlamakkhanalakkhaṇaṁ makkhañca garuṁ katvā carati, so caranto bhikkhu saddhammasmiṁ na ruhatīti yojanā.

91. "Idhāhaṁ bhikkhave ekaccaṁ puggalaṁ paduṭṭhacittaṁ evaṁ cetasā ceto paricca pajānāmi -pa- iti me sutan"ti **idaṁ** suttampi saṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ nāma. Bhikkhave **idha** sāsane, loke vā ahaṁ ekaccaṁ puggalaṁ paduṭṭhacittaṁ mama **cetasā** tassa **ceto** cittaṁ **paricca** paricchinditvā buddhacakkhunā evaṁ pajānāmi. "Kathaṁ pajānāmī"ti ce puccheyya? Yañca paṭipadaṁ paṭipanno, yañca maggaṁ samāruḷho ayaṁ puggalo **yathā** yāya duppaṭipadāya yena dummaggena **iriyati** pavattati, tāya duppaṭipadāya tena dummaggena **imamhi** imasmiṁ **samaye** duppaṭipajjanakāle **ayaṁ** duppaṭipannaṁ paṭipanno dummaggasamāruḷho puggalo ce kālaṁ kareyya, evaṁ sati ābhataṁ vatthu nikkhittaṁ yathā, evaṁ niraye nikkhitto. Taṁ kissa hetu? Bhikkhave **assa** puggalassa cittaṁ **paduṭṭhaṁ** padositaṁ **hi** yasmā hoti, tasmā nikkhitto. Evaṁ **idha** sāsane, loke vā cetopadosahetu ca pana ekacce **sattā** puggalā kāyassa bhedā paraṁ maraṇā apāyaṁ duggatiṁ vinipātaṁ upapajjantīti pajānāmīti. Etamatthaṁ bhagavā avoca. **Tattha** tasmiṁ sutte etaṁ "paduṭṭhacittaṁ ñatvāna -pa- nirayaṁ so upapajjatī"ti gāthāvacanaṁ **iti** evaṁ vuccati.

Sattā **idha** sāsane, loke vā paduṭṭhacittaṁ ekaccaṁ puggalaṁ ñatvāna bhikkhūnaṁ santike etamatthaṁ byākāsi. **Imamhi** imasmiṁ samaye ayaṁ puggalo ce kālaṁ kayirātha, evaṁ sati paduṭṭhacittasamaṅgī hi nirayasmiṁ upapajjeyya, puggalassa cittaṁ padūsitaṁ **hi** yasmā hoti, tasmā upapajjeyya,

---

1. Lābhasakkārakāraṇā (Ka)

cetopadosahetu sattā duggatiṁ gacchanti ābhataṁ vatthuṁ nikkhipeyya yathā, evamevaṁ tathāvidho duppañño **so** padosacitto puggalo kāyassa bhedā paraṁ maraṇā nirayaṁ upapajjatīti ayampi attho bhagavatā vutto, iti **me** mayā sutanti yojanā.

> "Sace bhāyatha dukkhassa, sace vo dukkhamappiyaṁ.
> Mākattha pāpakaṁ kammaṁ, āvi vā yadi vā raho.
>
> Sace ca pāpakaṁ kammaṁ, karissatha karotha vā.
> Na vo dukkhā pamutyatthi, upeccapi palāyatan"ti—

idaṁ suttampi saṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ nāma. Sappurisā tumhe **dukkhassa** jātidukkhajarādukkhabyādhidukkha maraṇadukkha-apāyadukkha-atītavaṭṭamūlakadukkha anāgatavaṭṭamūlakadukkhapaccuppannāhāramūlakadukkhāti aṭṭhavidhassa dukkhassa sace bhāyatha, **vo** tumhehi **dukkhaṁ** tathā aṭṭhavidhaṁ dukkhaṁ sace appiyaṁ, evaṁ sati āvi vā yadi raho vā pāpakaṁ kammaṁ **mākattha** mā akattha. Sappurisā tumhe āvi vā yadi raho vā pāpakaṁ kammaṁ sace karissatha vā sace karotha vā, evaṁ sati **upeccapi** sañciccāpi **palāyataṁ** palāyantānaṁ **vo** tumhākaṁ **dukkhā** aṭṭhavidhā dukkhato **pamutti** muccanaṁ natthevāti yojanā.

> "Adhammena dhanaṁ laddhā, musāvādena cūbhayaṁ.
> Mameti bālā maññanti, taṁ kathaṁ nu bhavissati.
>
> Antarāyā su bhavissanti, sambhata'ssa vinassati.
> Matā saggaṁ na gacchanti, nanu ettāvatā hatā"ti—

idaṁ suttampi saṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ nāma. Ye bālā adhammena ca musāvādena ca **dhanaṁ** saviññāṇāviññāṇaṁ sabbaṁ labhitabbaṁ dhanaṁ laddhā ubhayaṁ dhanaṁ "mama dhanan"ti maññanti, tesaṁ bālānaṁ **taṁ** ubhayaṁ dhanaṁ **kathaṁ** kena nu pakārena bhavissati, adhammena sambhatattā ciraṭṭhitikaṁ na hoti. **Antarāyā** rājantarāyādayo antarāyā tesaṁ bālānaṁ bhavissanti. Yena adhammavohārādikena yaṁ dhanaṁ sambhataṁ, **assa** adhammavohārādikassa taṁ sambhataṁ dhanaṁ vinassati. **Matā** marantā te bālā **saggaṁ** sugatiṁ na gacchanti. Sugati hi sobhanehi bhogehi aggoti "saggo"ti

adhippetā. **Ettāvatā** ettakena diṭṭhadhammikasamparāyikānaṁ attahitānaṁ hāyanena te bālā **hatā** vinaṭṭhā bhavanti nanūti yojanā.

> "Kathaṁ khaṇati attānaṁ, kathaṁ mittehi jīrati.
> Kathaṁ vivaṭṭate dhammā, kathaṁ saggaṁ na gacchati.
>
> Lobhā khaṇati attānaṁ, luddho mittehi jīrati.
> Lobhā vivaṭṭate dhammā, lobhā saggaṁ na gacchatī"ti—

idaṁ suttampi saṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ nāma. Yojanattho pākaṭo.

> "Caranti bālā dummedhā, amitteneva attanā.
> Karontā pāpakaṁ kammaṁ, yaṁ hoti kaṭukapphalaṁ.
>
> Na taṁ kammaṁ kataṁ sādhu, yaṁ katvā anutappati.
> Yassa assumukho rodaṁ, vipākaṁ paṭisevatī"ti—

idaṁ suttampi saṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ nāma. **Dummedhā** nippaññā bālā amittena pāpakaṁ kammaṁ kataṁ iva, evaṁ attanā kaṭukapphalaṁ yaṁ kammaṁ kataṁ hoti, taṁ pāpakaṁ kataṁ kammaṁ karontā caranti. Yaṁ kammaṁ katvā karonto pacchā anutappati, taṁ kataṁ kammaṁ na sādhu. **Yassa** kammassa vipākaṁ **rodaṁ** rudanto assumukho paṭisevati, taṁ kataṁ kammaṁ na sādhūti yojanā.

"Dukkaraṁ duttitikkhañca -pa- avītarāgo"ti **idaṁ** suttampi saṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ nāma. Suttattho **aṭṭhakathāyaṁ**[1] vitthārato vutto.

> "Appameyyaṁ paminanto, kodha vidvā vikappaye.
> Appameyyaṁ pamāyinaṁ[2], nivutaṁ taṁ maññe akissavan"ti—

idaṁ suttampi saṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ nāma. **Idha** sāsane **appameyyaṁ** appameyyaguṇaṁ khīṇāsavaṁ puggalaṁ "ayaṁ khīṇāsavo puggalo ettakasīlo ettakasamādhi ettakapañño"ti paminanto **ko** puthujjano vikappaye. Appameyyaṁ khīṇāsavapuggalaṁ **pamāyinaṁ** pamāyantaṁ **taṁ** puthujjanaṁ ayaṁ **nivutaṁ** avakujjapaññaṁ **akissavaṁ** apaññanti **maññe** maññāmīti yojanā.

---

1. Netti-Ṭṭha 225 piṭṭhe.
2. Pamāyantaṁ (Ka)

"Purisassa hi jātassa, kuṭhārī jāyate mukhe.
Yāya chindati attānaṁ, bālo dubbhāsitaṁ bhaṇaṁ.

Na hi satthaṁ sunisitaṁ, visaṁ halāhalaṁ iva.
Evaṁ viraddhaṁ pāteti, vācā dubbhāsitā yathā"ti—

idaṁ suttampi saṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ nāma. **Dubbhāsitaṁ** ariyūpavādasaṅkhātaṁ pharusavācaṁ **bhaṇaṁ** bhaṇanto bālo duṭṭho puriso **yāya** kuṭhārīsadisiyā dubbhāsitavācāya attānaṁ chindati, sā kuṭhārīsadisī dubbhāsitavācā jātassa purisassa mukhe **jāyate** jāyati, sā dubbhāsitavācā mukhe jāyati iva, evaṁ sunisitaṁ satthaṁ mukhena jāyati, yathā halāhalaṁ visaṁ mukhe na jāyati, dubbhāsitā vācā apāyesu **viraddhaṁ** puggalaṁ pāteti yathā, evaṁ sunisitaṁ satthaṁ apāyesu na pāteti, halāhalaṁ visaṁ apāyesu na pātetīti yojanā.

92. "Yo nindiyaṁ pasaṁsati,
Taṁ vā nindati yo pasaṁsiyo.
Vicināti mukhena so kaliṁ,
Kalinā tena sukhaṁ na vindati.

Appamatto ayaṁ kali,
Yo akkhesu dhanaparājayo.
Sabbassāpi sahāpi attanā,
Ayameva mahantataro kali.
Yo sugatesu manaṁ padosaye.

Sataṁ sahassānaṁ nirabbudānaṁ,
Chattiṁsatī pañca ca abbudāni.
Yamariyagarahī nirayaṁ upeti,
Vācaṁ manañca paṇidhāya pāpakan"ti—

idaṁ suttampi saṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ nāma. **Yo** puggalo **nindiyaṁ** duccaraṁ dussīlaṁ puggalaṁ pasaṁsati, so pasaṁsako puggalo mukhena kaliṁ **vicināti** upacināti, tena kalinā sukhaṁ na vindati. **Yo** sucārī sīlavā puggalo pasaṁsiyo hoti, **taṁ** vā sucāriṁ vā sīlavantaṁ puggalaṁ **yo**

puggalo nindati, so nindanto puggalo mukhena kaliṁ **vicināti** upacināti, tena kalinā sukhaṁ na vindati.

Attanā sahāpi **sabbassa** dhanassa vasenapi akkhesu yo dhanaparājayo bhavati, **ayaṁ kali** ayaṁ dhanaparājayo appamatto hoti. **Yo** puggalo sugatesu manaṁ padosaye, tassa puggalassa yo kali bhavati, ayameva kali mahantataro hoti.

Kasmā? Vācañca manañca paṇidhāya **ariyagarahī** puggalo **yaṁ** kālaṁ pāpakaṁ nirayaṁ upeti, so kālo "sataṁ sahassānaṁ nirabbudānañca chattiṁsa nirabbudāni ca pañca abbudāni ca yasmiṁ kāle gaṇīyantī"ti tena kālena samo hoti, tasmā mahantataro hotīti yojanā.

"Yo lobhaguṇe anuyutto -pa-.
Gacchasi kho papataṁ cirarattan"ti—

idaṁ suttampi saṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ nāma. **Yo** puggalo lobhaguṇe **anuyutto** anu punappunaṁ yutto hoti, **so** puggalo **aññe** puggale vacasā paribhāsati, assaddho kadariyo **avadaññū** buddhānaṁ ovādaññū na hoti, maccharī pesuṇiyaṁ pesuṇiyasmiṁ anuyutto hoti.

Mukhadugga mukhavisama **vibhūta** vigatabhūta anariya **bhūnahu** buddhivināsaka pāpaka dukkaṭakāri **purisanta** purisalāmaka **kali** alakkhi avajātaputta tvaṁ nerayiko asi. **Idha** idāni bahubhāṇī mā hoti.

Ahitāya rajaṁ attani **mā ākirasi** mā pakkhipasi. Kibbisakāri tvaṁ **sante** khīṇāsave puggale garahasi, bahūni duccaritāni kammāni carasi, caritvā tvaṁ **cirarattaṁ** racanavirahitaṁ **papataṁ** narakaṁ nirayaṁ gacchasi **kho** ekaṁ senāti yojanā.

Nānāvidhaṁ saṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ ācariyena niddhāritaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "katamaṁ vāsanābhāgiyaṁ suttan"ti pucchitabbattā **"tattha katamaṁ vāsanābhāgiyaṁ suttan"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu soḷasasu saṁkilesabhāgiyādīsu suttesu katamaṁ suttaṁ vāsanābhāgiyaṁ suttaṁ nāmāti pucchati. "Manopubbaṅgamā dhammā -pa- chāyāva anapāyinī"ti **idaṁ** vāsanābhāge puññabhāge visaye vācakañāpakabhāvena pavattanato **vāsanābhāgiyaṁ** suttaṁ nāma. Attho pākaṭo.

93. "Mahānāmo sakko bhagavantaṁ etadavoca -pa- apāpikā kālaṁkiriyā"ti **idaṁ** suttampi vāsanābhāge puññabhāge visaye vācakañāpakabhāvena pavattanato **vāsanābhāgiyaṁ** suttaṁ nāma. Attho pākaṭo.

"Sukhakāmāni bhūtāni, yo daṇḍena na hiṁsati.
Attano sukhamesāno, pecca so labhate sukhan"ti—

idaṁ suttampi vāsanābhāgiyaṁ suttaṁ nāma. Attho pākaṭo.

"Gunnaṁ ce taramānānaṁ -pa- rājā ce hoti dhammiko"ti **idaṁ** suttampi vāsanābhāgiyaṁ suttaṁ nāma. Attho pākaṭo.

94. "Bhagavā sāvatthiyaṁ viharati -pa- evaṁ pajānātī"ti **idaṁ** suttampi vāsanā -pa- suttaṁ nāma. Attho pākaṭo.

"Kasmā bhagavā janapadacārikaṁ caratī"ti puccheyya? Sattahi kāraṇehi buddhā bhagavanto janapadacārikaṁ caranti. Katamehi sattahi? Desantaragatānaṁ veneyyānaṁ vinayanatthaṁ, tatra ṭhitānaṁ ussukkasamuppādanatthaṁ, sāvakānaṁ ekasmiṁ ṭhāne nibaddhavāsanivāraṇatthaṁ, attano ca tattha nibaddhavāse anāsaṅgadassanatthaṁ, sambuddhavasitaṭṭhānatāya desānaṁ cetiyabhāvasampādanatthaṁ, bahūnaṁ sattānaṁ dassanūpasaṅkamanādīhi puññoghappasavanatthaṁ, avuṭṭhi-ādi-upaddavūpasamanatthañcāti imehi sattahi kāraṇehi buddhā bhagavanto janapadacārikaṁ carantīti janapadacaraṇakāraṇaṁ veditabbaṁ.

"Ekapupphaṁ cajitvāna, sahassaṁ kappakoṭiyo.
Deve ceva manusse ca, sesena parinibbuto"ti—

idaṁ suttampi vāsanābhāgiyaṁ suttaṁ nāma. **Sahassaṁ kappakoṭiyo**ti sahassaṁ attabhāvato koṭiyo.

"Assatthe haritobhāse, saṁvirūḷhamhi pādape.
Ekaṁ buddhagataṁ saññaṁ, alabhiṁhaṁ patissato.

Ajja tiṁsaṁ tato kappā, nābhijānāmi duggatiṁ.
Tisso vijjā sacchikatā, tassā saññāya vāsanā ti—

idaṁ suttampi vāsanābhāgiyaṁ suttaṁ nāma. **Haritobhāse**ti harita-obhāse. **Alabhiṁhan**ti ahaṁ alabhiṁ.

“Piṇḍāya kosalaṁ puraṁ -pa- vipāko hoti acintiyo”ti **idaṁ** suttampi vāsanābhāgiyaṁ suttaṁ nāma. Aggapuggalo anukampako taṇhānighātako **muni** sambuddho purebhattaṁ **piṇḍāya** piṇḍaṁ paṭiggaṇhituṁ kosalaṁ puraṁ pāvisi.

Yassa purisassa hatthe sabbapupphehi alaṅkato **vaṭaṁsako** pupphavaṭaṁsakova atthi, **so** ayaṁ puriso rājamaggena kosalapuraṁ pavisantaṁ bhikkhusaṁghapurakkhataṁ devamānusapūjitaṁ sambuddhaṁ addasa, disvā haṭṭho cittaṁ pasādesi, pasādetvā sambuddhaṁ upasaṅkami.

Upasaṅkamitvā **so** ayaṁ **pasanno** hutvā surabhiṁ vaṇṇavantaṁ manoramaṁ taṁ vaṭaṁsakaṁ sambuddhassa sehi pāṇībhi upanāmesi.

Tato buddhassa**lapanantarā** lapanassa vadanassa antarā aggisikhā vaṇṇā sahassaraṁsi **okkā** pabhā nikkhami, abbhā vijju nikkhamati iva, evaṁ ānanā sahassaraṁsi nikkhamitvā ādiccabandhuno sīse tikkhattuṁ padakkhiṇaṁ **karitvāna** parivaṭṭetvā muddhani antaradhāyatha.

Ānando acchariyaṁ abbhutaṁ lomahaṁsanaṁ **idaṁ** pāṭihāriyaṁ disvā cīvaraṁ ekaṁsaṁ karitvā etaṁ abravi “mahāmuni sitakammassa hetu ko? Taṁ hetuṁ byākarohi, dhammāloko bhavissatī”ti.

Yassa bhagavato sabbadhammesu ñāṇaṁ sadā pavattati, kaṅkhāvitaraṇo muni so bhagavā kaṅkhiṁ vematikaṁ Ānandaṁ theraṁ etaṁ abravi. Ānanda yo so puriso mayicittaṁ pasādayi, so puriso caturāsītikappāni duggatiṁ na gamissati, devesu devasobhaggaṁ dibbaṁ rajjaṁ pasāsitvā manujesu **raṭṭhe** sakalaraṭṭhe manujindo rājā bhavissati, **so** puriso carimaṁ pabbajitvā, dhammataṁ sacchikatvā ca dhutarāgo **vaṭaṁsako** nāma paccekabuddho bhavissati.

Tathāgate vā sammāsambuddhe vā pacceka**sambuddhe** vā **tassa** tathāgatassa sāvake vā citte pasannamhi dakkhiṇā appakā nāma natthi.

Buddhā **evaṁ** ettakāti acintiyā bhavanti, **buddhadhammā** buddhaguṇā **evaṁ** ettakāti acintiyā bhavanti, acintiye pasannānaṁ **vipāko** puññavipāko **evaṁ** ettakoti acintiyo hotīti etaṁ abravīti yojanā.

96. "Idhāhaṁ bhikkhave ekaccaṁ puggalaṁ -pa- ayampi attho vutto bhagavatā iti me sutan"ti **idaṁ** suttampi vāsanābhāgiyaṁ suttaṁ nāma. Bhikkhave **idha** imasmiṁ sāsane ahaṁ ekaccaṁ puggalaṁ evaṁ mama cetasā ekaccassa puggalassa **ceto** cittaṁ paricca buddhacakkhunā evaṁ pajānāmi, **yathā** yena pakārena ayaṁ puggalo yañca dānādi**paṭipadaṁ** paṭipanno, yañca dassanādi**maggaṁ** samāruḷho hutvā taṁ paṭipadaṁ, maggañca **iriyati** pavatteti, **imamhi** imasmiñca samaye **ayaṁ** puggalo ce kālaṁ kareyya, evaṁ sati ābhataṁ vatthuṁ nikkhipati yathā, evaṁ tāya paṭipadāya tena maggena sagge attanikkhitto bhave. Taṁ kissa hetu? Bhikkhave **assa** puggalassa cittaṁ **hi** yasmā **pasannaṁ** pasāditaṁ, tasmā nikkhitto bhave. **Idha** sāsane, loke vā ekacce **sattā** puggalā kāyassa bhedā paraṁ maraṇā sugatiṁ saggaṁ lokaṁ cetopasādahetu kho pana upapajjantīti evaṁ ahaṁ pajānāmīti bhagavā etamatthaṁ avoca. **Tattha** tasmiṁ atthe saṅgahavasena pavattaṁ **etaṁ** "pasannacittaṁ ñatvāna -pa- saggaṁ so upapajjatī"ti gāthāvacanaṁ vuccati. Ayampi attho bhagavatā vutto, iti **me** mayā sutanti yojanā.

"Suvaṇṇacchadanaṁ nāvaṁ -pa- etādisaṁ katapuññā labhin"ti **idaṁ** suttampi vāsanābhāgiyaṁ suttaṁ nāma. **Nāri**devadhītā **suvaṇṇacchadanaṁ** suvaṇṇālaṅkārehi chāditaṁ nāvaṁ āruyha tiṭṭhasi, **pokkharaṇiṁ** devapokkharaṇiṁ ogāhasi, padumaṁ pāṇinā chindasi.

Devate **kena** kammena **te** tava tādiso vaṇṇo tādiso ānubhāvo tādisī juti bhavati, devate **te** tava ye keci bhogā manasā icchitā bhavanti, te bhogā ca kena kammena uppajjanti. Devate me pucchitā tvaṁ **saṁsa** saṁsāhi **idaṁ** sabbaṁ kissa kammassa ca phalanti sakko pucchati.

Devarājena pucchitā sā devadhītā attamanā hutvā pañhaṁ puṭṭhā sakkassa byākāsi. Devarājā **addhānaṁ** dīghamaggaṁ paṭipannā ahaṁ yasassino **kassapassa** bhagavato manoramaṁ thūpaṁ addassaṁ, disvā **tattha** thūpe cittaṁ pasādesiṁ, pasannāhaṁ sehi pāṇīhi padumapupphehi pūjesiṁ. Tasseva kammassa idaṁ sabbaṁ phalaṁ vipāko bhave. Katapuññāhaṁ etādisaṁ phalaṁ alabhinti sakkassa byākāsi. Iti me sutanti mahāmoggallāno vadatīti yojanā.

"Yathāniddhāritasuttāniyeva vāsanābhāgiyasuttāni paripuṇṇānī"ti vattabbattā **"dānakathā sīlakathā saggakathā puññakathā puññavipākakathā'ti idaṁ vāsanābhāgiyan"**ti-ādi vuttaṁ. Tattha yāya desanāya dānañca dānaphalañca dassitaṁ, sā desanā **dānakathā** nāma. Yāya desanāya sīlañca sīlaphalañca dassitaṁ, sā desanā **sīlakathā** nāma. Yāya desanāya saggā ca saggesu nibbattāpakañca kammaṁ dassitaṁ, sā **saggakathā** nāma. Yāya desanāya dānasīlabhāvanādivasena dasavidhaṁ puññakammaṁ dassitaṁ, sā **puññakathā** nāma. Yāya desanāya tādisassa puññakammassa vividho ayaṁ vipāko imassa puññassa vipākoti niyametvā dassito, sā **puññavipākakathā** nāma.

Dasabaladharānaṁ sammāsambuddhānaṁ uddissakatesu sarīradhātuṁ abbhantare ṭhapetvā paṁsūhi katesu thūpesu ye narā pasannā, te narā **tattha** thūpe **kāraṁ** puññaṁ katvā saggesu uppajjitvā pamodantīti yojanā. **Idaṁ** suttaṁ vā -pa- suttaṁ.

97. **Devaputtasarīravaṇṇā** devaputtasarīrasadisavaṇṇā **subhagasaṇṭhiti** sobhaggayuttasaṇṭhānā **sabbe** janā udakena paṁsuṁ temetvā thūpaṁ vaḍḍhetha, so ayaṁ thūpo kassa puggalassa thūpoti pucchati.

Sugatte sundaragatte devate **tasmiṁ** thūpe pasannā ime devamanujā **kāraṁ** puññaṁ karontā hutvā jarāmaraṇato pamuccare, so ayaṁ thūpo mahesino dasabaladhammadhārino sugatassa thūpoti veditabboti āhāti yojanā. **Idaṁ** suttaṁ vā -pa- suttaṁ.

Yāhaṁ yā ahaṁ mahesino thūpaṁ cattāri uppalāni ca mālañca abhiropayiṁ, tena mayā kataṁ **taṁ** puññaṁ uḷāraṁ vata **āsi** ahosi. **Tato** kappato ajja kappā tiṁsaṁ dharanti satthuno thūpaṁ pūjetvā tattakāni duggatiṁ na jānāmi, vinipātaṁ na gacchāmīti yojanā. **Idaṁ** suttaṁ vā -pa- suttaṁ.

Ahaṁ **bāttiṁsalakkhaṇadharassa** bāttiṁsalakkhaṇadharena sampannassa vijitavijayassa lokanāthassa thūpaṁ apūjesiṁ, pūjetvā **satasahassaṁ kappe** āyukappe pamudito āsiṁ. Mayā yaṁ puññaṁ pasutaṁ, tena puññena vinipātaṁ **anāgantuna** anāgantvā **devasobhaggaṁ** sampattiṁ ca devarajjāni ca tāni

akāriṁ. Atha vā devasobhaggañca mayā kāritaṁ, rajjāni ca mayā kāritāni.

Adantadamakassa sāsane **yaṁ cakkhu** paññācakkhu paṇihitaṁ, tathā **cittaṁ** yaṁ vimuttacittaṁ paṇihitaṁ, taṁ sabbaṁ paññācakkhu vimuttacittaṁ **me** mayā laddhaṁ, ahaṁ vidhutalatāsaṅkhātataṇhā hutvā **vimuttacittā** phalavimuttacittasampannā amhīti avocāti yojanā. **Idaṁ** suttaṁ vā -pa- suttaṁ.

98. **Vimuttacitte** phalavimuttacittasampanne **akhile** pañcacetokhīlarahite anāsave **araṇavihārimhi** araṇavihārasīle **asaṅgamānase** alaggamānase paccekabuddhasmiṁ sāmākapatthodanamattameva dakkhiṇaṁ adāsiṁ.

Tasmiṁ paccekabuddhe **uttamaṁ dhammaṁ** paccekabodhidhammaṁ **okappayiṁ** "so uttamo dhammo atthī"ti saddahiṁ. **Evaṁ** ariyavihārena vihārīhi paccekabuddhehi **me** mama saṅgamo kato **siyā** bhave, kudāsupi ca ahaṁ apekkhavā mā bhaveyyanti mānasaṁ tasmiñca dhamme **paṇidhesiṁ** "iminā paccekabuddhena laddhadhammaṁ ahampi sacchikareyyan"ti cittaṁ paṇidahiṁ.

Tasseva paccekabuddhe katasseva kammassa vipākato ahaṁ dīghāyukesu **amamesu** "mama pariggaho"ti pariggahābhāvena apariggahesu visesagāmīsu ahīnagāmīsu **kurūsu** uttarakurūsu **pāṇīsu** sattesu sahassakkhattuṁ **upapajjatha** upapajjiṁ.

Tasseva kammassa vipākato vicitramālābharaṇānulepīsu **yasassīsu** parivāravantesu **tidaso** devo ahaṁ visiṭṭhakāyūpagato hutvā sahassakkhattuṁ upapajjatha.

Tasseva kammassa vipākato ahaṁ vimuttacitto akhīlo anāsavo hutvā **hitāhitāsīhi** kusalākusalavītivattehi antimadehadhāribhi **imehi** paccekabuddhehi, buddhasāvakehi vā **me** mama samāgamo āsi.

"Sīlavatoyaṁ icchitaṁ, taṁ samijjhate"ti imaṁ vacanaṁ tathāgato jino paccakkhaṁ katvā avaca kho, **yathā yathā** yena yena pakārena me manasā vicintitaṁ, **tathā** tathā tena tena pakārena samiddhaṁ bhavati. **Ayaṁ** bhavo antimo bhavoti yojanā. **Idaṁ** suttaṁ vā -pa- suttaṁ.

Ekatiṁsamhi kappamhi jino anejo anantadassī **"sikhī"**ti itināmako uppajji, tassāpi bhagavato rājā bhātā **sikhiddhe** ca sikhī-itināmake buddhe ca tassa bhagavato **dhamme** ca abhippasanno lokavināyakamhi parinibbute sati devātidevassa naruttamassa mahesino vipulaṁ mahantaṁ samantato gāvutikaṁ thūpaṁ akāsiṁ.

Tasmiṁ thūpe **baliṁ** pūjābaliṁ abhihārī manusso jātisumanaṁ paggayha pahaṭṭho pūjesi, **assa** manussassa ekaṁ pupphaṁ vātena paharitaṁ hutvā patitaṁ. Ahaṁ **taṁ** patitaṁ ekaṁ pupphaṁ gahetvā **tasseva** pupphasāmikassa adāsiṁ.

So manusso pupphasāmiko abhippasannacitto hutvā maṁ "tvameva etaṁ ekaṁ pupphaṁ pūjā"ti adāsi. **Dadāsī**ti ettha dakāro āgamo. Ahaṁ **taṁ** ekaṁ pupphaṁ gahetvā **buddhaṁ** buddhaguṇaṁ punappunaṁ anussaranto yasmiṁ kappe abhiropayiṁ, **tato** kappato ajja kappā tiṁsaṁ ahesuṁ. Tesu kappesu duggatiṁ nābhijānāmi, vinipātañca na gacchāmi, idaṁ phalaṁ thūpapūjāya phalanti avocāti yojanā. **Idaṁ** suttaṁ vā -pa- suttaṁ.

Brahmadattassa brahmadattanāmakassa rājino kapilaṁ nāma nagaraṁ **suvibhattaṁ** bhāgato suṭṭhu vibhattaṁ **mahāpathaṁ** mahāpathasampannaṁ **ākiṇṇaṁ** nānājātikehi manussehi paripuṇṇaṁ, iddhaṁ phītañca āsi.

Pañcālānaṁ tattha puruttame ahaṁ kummāsaṁ vikkiṇiṁ, so ahaṁ yasassinaṁ **upariṭṭhaṁ** upasamīpe[1] ṭhitaṁ ariṭṭhaṁ nāma **sambuddhaṁ** paccekabuddhaṁ addasiṁ, disvā haṭṭho cittaṁ pasādetvā naruttamaṁ ariṭṭhaṁ me gehasmiṁ **yaṁ** dhuvabhattaṁ **vijjatha** vijji, tena dhuvabhattena nimantesiṁ.

Yato ca yasmiṁ kāle ca kattiko yassaṁ pannarasīpuṇṇo, sā **puṇṇamāsī** pannarasī upaṭṭhitā, **tato ca** tasmiṁ kāle ca ahaṁ navaṁ dussayugaṁ gayha **ariṭṭhassa** ariṭṭhanāmakassa paccekabuddhassa upanāmesiṁ.

Naruttamo anukampako kāruṇiko taṇhānighātako **muni** paccekabuddho **pasannacittaṁ** maṁ ñatvāna paṭiggaṇhi.

---

1. Uparivehāse (Netti-Ṭṭha 232 piṭṭhe.)

Ahaṁ kalyāṇaṁ buddhavaṇṇitaṁ kammaṁ karitvāna deve ca manusse ca sandhāvitvā tato cuto bārāṇasiyaṁ nagare aḍḍhe kulasmiṁ seṭṭhissa ekaputtako uppajjiṁ, pāṇehi ca piyataro āsiṁ.

Tato ca tasmiṁ kāle viññutaṁ patto hutvā devaputtena codito ahaṁ pāsādā oruhitvāna **sambuddhaṁ** bhagavantaṁ gotamaṁ upasaṅkamiṁ.

So sambuddho bhagavā gotamo anukampāya me dhammaṁ adesesi. **Dukkhaṁ** dukkhasaccañca **dukkhasamuppādaṁ** samudayasaccañca **dukkhassa atikkamaṁ** nirodhasaccañca ariyaṁ aṭṭhaṅgikaṁ dukkhūpasamagāminaṁ **maggaṁ** maggasaccañca iti cattāri saccāni desitāni, taduppādakaṁ dhammaṁ **muni** bhagavā gotamo adesayi.

Ahaṁ **tassa** bhagavato gotamassa vacanaṁ sutvā sāsane rato hutvā vihariṁ, ahaṁ rattindivaṁ atandito hutvā samathaṁ paṭivijjhiṁ.

Ajjhattañca ye āsavā, bahiddhā ca ye āsavā maggena samucchinnā āsuṁ, **sabbe** te āsavā **me** mama vijjiṁsu, puna na ca uppajjare.

Dukkhaṁ "pariyantakataṁ yassa dukkhassā"ti **pariyantakataṁ** āsi, ayaṁ samussayo jātimaraṇasaṁsāro **carimo** antimo āsi, idāni imassa attabhāvassa anantaraṁ punabbhavo mama natthīti avocāti yojanā. Yaṁ nānāvidhaṁ vāsanābhāgiyaṁ suttaṁ udāharaṇavasena niddhāritaṁ, **idaṁ** nānāvidhaṁ suttaṁ vāsanābhāge puññakoṭṭhāse visaye vācakañāpakabhāvena pavattanato **vāsanābhāgiyaṁ** suttaṁ nāma.

Nānāvidhaṁ vāsanābhāgiyaṁ suttaṁ ācariyena niddhāritaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "katamaṁ nibbedhabhāgiyaṁ suttan"ti pucchitabbattā **"tattha katamaṁ nibbedhabhāgiyaṁ suttan"**ti-ādi vuttaṁ. **Tattha** tesu soḷasasu saṁkilesabhāgiyādīsu suttesu katamaṁ suttaṁ nibbedhabhāgiyaṁ suttaṁ nāmāti pucchati.

Uddhaṁ brahmaloke **adho** kāmāvacare bhave **sabbadhi** sabbesu bhavesu **vippamutto** arahā **"ayaṁ** nāma dhammo ahaṁ asmī"ti anānupassī, evaṁ vimutto arahā atiṇṇapubbaṁ oghaṁ apunabbhavāya **udatāri** uttiṇṇoti yojanā. **Idaṁ** suttaṁ nibbedhabhāge sekkhadhamme visaye vācakañāpakabhāvena pavattanato **nibbedhabhāgiyaṁ** suttaṁ nāma.

Ettakamevā”ti vattabbattā **“sīlavato”**ti-ādi vuttaṁ. Ānanda sīlavato puggalassa “kinti **me** mama avippaṭisāro **jāyeyya** pavatteyyā”ti cetanā **na karaṇīyā** nā kātabbā. Ānanda sīlavato avippaṭisāro yaṁ **jāyeyya** pavatteyya, **esā** avippaṭisārassa jāyanā pavattanā dhammatā bhavati. Ānanda **avippaṭisārinā** puggalena “kinti **me** mama pāmojjaṁ **jāyeyya** pavatteyyā”ti cetanāna karaṇīyā, Ānanda **avippaṭisārino** puggalassa pāmojjaṁ yaṁ **jāyeyya** pavatteyyā”, **esā** pāmojjassa jāyanā pavattanā dhammatā. Sesesupi imassa yojanānayānusārena yojanānayo gahetabbo. **Idaṁ** suttampi nibbedhabhāgiyaṁ suttaṁ nāma.

Ātāpino kilesānaṁ ātāpena sammappadhānena samannāgatassa **jhāyato** jhāyantassa **brāhmaṇassa** bāhitapāpassa khīṇāsavassa **dhammā** anulomapaccayākārapaṭivedhasādhakā bodhipakkhiyadhammā **yadā** yasmiṁ kāle **have** ekantena **pātubhavanti** uppajjanti. Atha vā **dhammā** catu-ariyasaccadhammā **pātubhavanti** pakāsayanti abhisamayavasena pākaṭā honti. **Atha** vā pātubhavanākāle **assa** ātāpino jhāyato brāhmaṇassa khīṇāsavassa sabbā kaṅkhā **vapayanti** apagacchanti nirujjhanti. Kasmā? **Sahetudhammaṁ** avijjādikena hetunā saha pavattaṁ saṅkhārādikaṁ sukhena asammissaṁ dukkhakkhandhadhammaṁ **yato** yasmā **pajānāti** aññāsi paṭivijjhati, tato tasmā vapayanti apagacchanti nirujjhantīti yojanā. **Idaṁ** suttaṁ nibbedhabhāgiyaṁ suttaṁ nāma.

Dutiyagāthāyaṁ pana **paccayānaṁ khayaṁ** khayasaṅkhātaṁ nibbānaṁ **yato** yasmā **avedi** aññāsi paṭivijjhi, tato tasmā sabbāpi kaṅkhā vapayantīti yojanā. **Idaṁ** suttaṁ nibbedhabhāgiyaṁ suttaṁ.

Tissa tvaṁ kiṁ nu kujjhati? Mā kujjhi, tissa **te** tava **akkodho** akujjhanaṁ **varaṁ** uttamaṁ, **hi** saccaṁ tissa tayā kodhamānamakkhavinayatthaṁ brahmacariyaṁ vussati nūti bhagavā avocāti yojanā.

Āraññaṁ āraññakaṁ paṁsukūlikaṁ **aññātuñchena** aññāta-anabhilakkhitagharapaṭipāṭiyā ṭhatvā uñchena piṇḍapātacaraṇavīriyena laddhena missakabhojanena yāpentaṁ nandaṁ **kadā** kāle ahaṁ passeyyanti avocāti yojanā. **Idaṁ** suttaṁ ni -pa- suttaṁ.

Gotama **kiṁsu** katamaṁ **chetvā** vadhitvā vadhanto kodhapariḷāhena aparidayhamāno hutvā sukhaṁ **seti** sayati, **kiṁsu** katamaṁ **chetvā** vadhitvā vadhanto kodhavināsena vinaṭṭhadomanasso hutvā na socati, gotama tvaṁ kissa ekadhammassa **vadhaṁ** vadhanaṁ rocesīti brāhmaṇo pucchati.

Brāhmaṇa **kodhaṁ** kujjhanaṁ **chetvā** vadhitvā vadhanto kodhapariḷāhena aparidayhamāno hutvā sukhaṁ **seti** sayati, **kodhaṁ** kujjhanaṁ **chetvā** vadhitvā vadhanto kodhavināsena vinaṭṭhadomanasso hutvā na socati, **visamūlassa** visasadisassa dukkhassa mūlabhūtassa **madhuraggassa** madhurasaṅkhātassa sukhapariyosānassa **kodhassa** kujjhanassa **vadhaṁ** vadhanaṁ **ariyā** buddhādayo puggalā pasaṁsanti. **Hi** saccaṁ **taṁ** kodhaṁ kujjhanaṁ **chetvā** vadhitvā vadhanto kodhavināsena vinaṭṭhadomanasso hutvā **seti** sayatīti yojanā. **Madhuraggassā**ti ca madhuraṁ cetasikasukhaṁ assāda-aggaṁ pariyosānaṁ assa kodhassāti **madhuraggo**ti samāso veditabbo. Kujjhantassa hi akkositvā paribhāsitvā paharitvā pariyosāne cetasikasukhassādo uppajjatīti. **Idaṁ** suttaṁ ni -pa- suttaṁ.

Gotama hananto dhīro uppatitaṁ **kiṁsu** katamaṁ **hane** haneyya. Vinodento dhīro jātaṁ **kiṁsu** katamaṁ **vinodaye** vinodayeyya. Pajahanto dhīro **kiṁ ca** katamaṁ **pajahe** pajaheyya. Dhirassa **kissa** dhammassa abhisamayo sukhoti devatā pucchati.

Devaputta hananto dhiro uppatitaṁ **kodhaṁ** kujjhanaṁ **hane** haneyya. Vinodento dhiro jātaṁ rāgaṁ **vinodaye** vinodayeyya. Pajahanto dhiro avijjaṁ **pajahe** pajaheyya. Saccadhammassa abhisamayo sukhoti bhagavā avocāti yojanā. **Idaṁ** suttaṁ ni -pa- suttaṁ.

101. Bhagavā sattiyā **omaṭṭho** uparito yāva heṭṭhā viddho puriso sattippahānāya vīriyaṁ ārabhati viya, agginā matthake **ḍayhamāno** ādittasiro puriso agginibbāpanatthāya vīriyaṁ ārabhati iva, evaṁ kāmarāgena ḍayhamāno bhikkhu **kāmarāgappahānāya** kāmarāgavikkhambhanāya appamatto vāyamamāno **sato** satisampanno hutvā **paribbaje** vihareyyāti devatā kathesi.

Bhagavā pana “samucchedappahānāya vīriyaṁ ārabhīyatī”ti dassetuṁ **“sattiyā viya omaṭṭho”**ti-ādimāha. Devaputta sattiyā **omaṭṭho** puriso sattippahānāya vīriyaṁ ārabhati viya, agginā matthake **ḍayhamāno** ādittasiro puriso agginibbāpanatthāya vīriyaṁ ārabhati iva, evaṁ sakkāyadiṭṭhiyā abhibhūto bhikkhu sakkāyadiṭṭhiyā **pahānāya** maggena samucchedappahānāya appamatto vāyamamāno **sato** satisampanno hutvā **paribbaje** vihareyyāti bhagavā avocāti yojanā. **Idaṁ** suttaṁ nibbedhabhāgiyaṁ suttaṁ nāma.

Sabbe **nicayā** bhogā **khayantā** khayapariyosānā bhavanti, sabbe **samussayā** dhammā **patanantā** patanapariyosānā bhavanti, **sabbesaṁ** sattānaṁ maraṇamāgamma **sabbesaṁ** sattānaṁ jīvitaṁ addhuvaṁ bhavati, iti **etaṁ** vuttappakāraṁ **bhayaṁ** bhayahetuṁ **maraṇaṁ** sammutimaraṇaṁ apekkhamāno paṇḍito **sukhāvahāni** diṭṭhadhammikasamparāyikasukhāvahāni **puññāni** dānasīlabhāvanāmayipuññāni kayirāthāti devatā avoca.

Devaputta sabbe **nicayā** bhogā **khayantā** khayapariyosānā, sabbe **samussayā** dhammā **patanantā** patanapariyosānā, **sabbesaṁ** sattānaṁ maraṇamāgamma **sabbesaṁ** sattānaṁ jīvitaṁ addhuvaṁ, iti **etaṁ** vuttappakāraṁ **bhayaṁ** bhayahetuṁ maraṇaṁ apekkhamāno **santipekkho** sabbasaṅkhārupasamaṁ nibbānaṁ apekkhamāno paṇḍito **lokāmisaṁ** kāmaguṇaṁ **pajahe** pajaheyyāti bhagavā avocāti yojanā. **Idaṁ** suttaṁ nibbedhabhāgiyaṁ suttaṁ nāma.

Māvidha **yesaṁ** munīnaṁ cittaṁ **jhānarataṁ** jhāne rataṁ hoti, te munayo sukhaṁ sayanti na socanti. **Paññavā** maggapaññavā susamāhito āraddhavīriyo **pahitatto** nibbānaṁ pesitacitto puggalo duttaraṁ **oghaṁ** saṁsāroghaṁ tarati.

Kāmasaññāya **virato** vigatacitto yo khīṇāsavo **sabbasaṁyojanātīto** arahattamaggena sabbe saṁyojane atīto nandibhavaparikkhīṇo ahosi, **so** khīṇāsavo **gambhīre** saṁsāraṇṇave na sīdatīti yojanā. Nandisaṅkhātā taṇhā ca kāmabhavarūpabhava-arūpabhavā ca **nandibhavā,** nandibhavā parikkhīṇā yassa khīṇāsavassāti **nandibhavaparikkhīṇo**ti samāso veditabbo. **Idaṁ** suttaṁ nibbedhabhāgiyaṁ suttaṁ nāma.

Arahataṁ arahantānaṁ buddhapaccekabuddhasāvakānaṁ **dhammaṁ** sucaritādibhedañca sattatiṁ sabodhipakkhiyabhedañca dhammaṁ yo paṇḍito **saddahāno** saddahanto hutvā nibbānappattiyā **appamatto** vicakkhaṇo hutvā **sussūsaṁ** sussūsanto bhave, so paṇḍito **paññaṁ** lokiyalokuttarapaññaṁ **labhate** labhati.

Yo vīriyavā puggalo **patirūpadesakārī** desakālādīni ahāpetvā lokiyalokuttaradhammapatirūpaṁ adhigamūpāyaṁ karoti, **dhuravā** cetasikavīriyena anikkhittadhuro **uṭṭhātā** kāyikavīriyavasena uṭṭhānasampanno hoti, so vīriyavā puggalo **dhanaṁ** lokiyalokuttaradhanaṁ **vindate** adhigacchati. **Saccena** vacīsaccena ca paramatthasaccena ca buddhādiko saccadhamme ṭhito sappuriso kittiṁ pappoti. **Dadaṁ** dadanto yaṁ kiñci icchitaṁ pattitaṁ catusaṅgahavatthūṁ dadanto saṅgahanto sappuriso **mittāni** ekantamittāni **ganthati** sampādeti, **evaṁ** catūhi saccadhammadhiticāgehi samannāgato so sappuriso **asmā** lokā paraṁ **pecca** gantvā ekantena sokakāraṇassa abhāvato na socatīti yojanā.

Gotama sabbaganthappahīno tīhi bhavehi vippamutto **sato** satisampanno tvaṁ samaṇo **aññaṁ** devamanussādikaṁ **yaṁ anussāsasi** yaṁ anusāsanaṁ karosi, **taṁ** anusāsanaṁ sabbaganthappahīnassa tīhi bhavehi **vippamuttassa** samaṇassa **te** tava na sādhūti sakkanāmako marapakkhiko yakkho gāthāya ajjhabhāsi.

“**Sakka** sakkanāmaka yakkha anukampitena purisena saddhiṁ yena kenaci **vaṇṇena** kāraṇena **saṁvāso** ekasmiṁ ṭhāne sahavāso jāyati, **taṁ** anukampitabbaṁ sahavāsagataṁ purisaṁ sappañño manasā **anukampituṁ na arahati** anukampituṁyeva arahati. Yā **anukampā** karuṇā, yā **anuddayā** mettā, muditā ca uppannā, tāya anukampāya karuṇāya, tāya anuddayāya mettāya muditāya ca samussāhitena pasannena manasā yo **sappañño** sappuriso **aññaṁ** devemanussādikaṁ **yaṁ anusāsati** yaṁ anusāsanaṁ karoti, so sappañño sappuriso tena-anusāsanena **saṁyutto** kāmacchandādīnaṁ saṁyojanānaṁ vasena ananulomasaṁyogena saṁyutto nahotīti bhagavā avocāti yojanā.

102. Samaṇa rāgo ca doso ca ime dve dhammā **kutonidānā** kiṁ nidānā kiṁ paccayā bhavanti, arati ca rati ca lomahaṁso ca ime tayo kutojā kuto bhavanti, kumārakā **dhaṅkaṁ** kākaṁ gahetvā pāde dīghasuttakena bandhitvā suttakoṭiṁ aṅguliyaṁ veṭhetvā osajanti iva, evaṁ manovitakkā kuto samuṭṭhāya cittaṁ osajantīti sūcilomayakkho bhagavantaṁ pucchi.

Rāgo ca doso ca ime dve dhammā **itonidānā** ito attabhāvato nidānā jāyanti, arati ca rati ca lomahaṁso ca ime tayo **itojā** ito attato bhavanti, kumārakā **dhaṅgaṁ** kākaṁ gahetvā pāde dīghasuttakena bandhitvā suttakoṭiṁ aṅguliyaṁ veṭhetvā osajanti iva, evaṁ manovitakkā **ito** attabhāvato samuṭṭhāya cittaṁ osajanti.

Nigrodhassa **khandhajā** pārohā sākhāsu jāyanti iva, vane rūkkhaṁ nissāya jātā **māluvā** lātā taṁ rukkhaṁ ajjhottharitvā **vitatā** otatavitatā tiṭṭhati iva, evaṁ yakkha tvaṁ suṇohi **snehajā** taṇhāsnehato **jātā attasambhūtā** attani sambhūtā puna anekappakāro **manovitakkā** pāpamanovikakkā ceva taṁsampayuttakilesā ca **kāmesu** vatthukāmesu **visattā** lāggā saṁsibbitā ṭhitā.

Ye paṇṭitā "yaṁ nidānaṁ assa attabhāvassā"ti **yatonidānaṁ naṁ** kilesagahanaṁ samudayasaccaṁ pajānanti, **te** paṇṭitā attabhāvasaṅkhātassa dukkhasaccassa nidānabhūtaṁ **naṁ** kilesagahanaṁ samudayasaccaṁ maggasaccena **vinodenti. Apunabhavāya** apunabhavasaṅkhātāya nirodhasaccatthāya **atiṇṇapubbaṁ** anamatagge saṁsāre supinenāpi atiṇṇapubbaṁ **duttaraṁ imaṁ oghaṁ** catubbidhaṁ saṁkilesoghaṁ tarantīti bhagavā avocāti yojanā.

"Bhāgavā samaṇadhammassa karaṇaṁ nāma **dukkaraṁ,** bhagavā samaṇadhammassa karaṇaṁ nāma **sudukkaraṁ** suṭṭhutaraṁ dukkaran"ti eko kulaputto pabbajitvā samaṇadhammaṁ katvā ariyabhūmiṁ appatvā kālaṁ katvā develoke nibbatto, so devaputto bhagavantaṁ upasaṅkamitvā āha. Kāmada silasamāhitā **ṭhitattā** ṭhitasabhāvā satta **sakkhā** puggalā **dukkaraṁ vāpi** samaṇadhammaṁ karonti. **Anagāriyupetassa** anagāriyaṁ niggehabhāvaṁ upagatassa

pabbajitassa **tuṭṭhi** catupaccayasantoso sukhāvahā hotīti bhagavā avoca.

"Bhagavā **yadidaṁ** yā esā tuṭṭhi sukhāvahā, esā tuṭṭhi dullabhā"ti so devaputto āha. Kāmada **yesaṁ** sekkhānaṁ mano divā ca rato ca **bhāvanāya rato** cittavūpasame rato, te sekkhā dullabhaṁ vāpi tussanaṁ labhantīti bhagavā avoca.

"Bhagavā **yadidaṁ** yaṁ idaṁ cittaṁ bhāvanāya rataṁ, taṁ cittaṁ dussamādahan"ti so devaputto āha. Kāmada ye ariyā indriyūpasame rattindrivaṁ ratā, te ariyā dussamādahaṁ vāpi cittaṁ samādahanti, kāmada te ariyā maccuno **jālaṁ** kilesajālaṁ chetvā maggaṁ gacchantīti bhāgavā avoca.

"Bhagavā yo maggo pubbabhāgapaṭipadāvasena visamo, so maggo duggamo"ti so devaputto āha. Kāmada ariyā duggame visame vāpi maggaṁ gacchanti, anariyā visame magge avaṁsirā papatanti, āriyānaṁ so maggo samova bhave, na asamo. **Hi** saccaṁ **visame** visattakāye ariyā samā bhavantīti bhagavā avocāti yojanā.

103. Yaṁ jetavanaṁ isisaṁghanisevitaṁ dhammarājena āvuttaṁ, idaṁ taṁ jetavanaṁ mama **pītisañjananaṁ** pītiyā sañjananaṁ karaṁ hi karaṁ eva.

Kammaṁ maggacetanākammañca **vijjā** maggapaññā ca **dhammo** samādhi ceva samādhipakkhiko ca dhammo **sīlaṁ,** sīle ṭhitassa **jīvitaṁ** uttamaṁ, **etena** aṭṭhaṅgakena maggena sattā sujjhanti, gottena vā dhanena vā sattā nasujjhanti.

Tasmā maggeneva sattānaṁ visujjhanato attano atthaṁ **sampassaṁ** passanto paṇḍito poso **yoniso** upāyena **dhammaṁ** bhodhipakkhiyadhammaṁ **vicine** vicineyya, **evaṁ** vicinane sati **tattha** ariyamagge vicinanto puggalo sujjhati.

Sāriputto sīlena ca upasamena ca pāraṅgato iva, evaṁ yopi bhikkhu sīlena ca upasamena ca pāraṅgato, so bhikkhu **etāva paramo** sāriputtasadisova siyāti Anāthapiṇḍikanāmo devaputto bhagavantaṁ upasaṅkamitvā āhāti yojanā. **Idaṁ** suttaṁ nibbedhabhāgiyaṁ suttaṁ nāma.

Atītaṁ atītakkhandhapañcakaṁ taṇhādiṭṭhīhi nānvāgameyya, **anāgataṁ** anāgatakkhandhapañcakaṁ taṇhādīṭṭhīhi **nappaṭikaṅkhe** na pattheyya. **Yaṁ** yasmā atītaṁ **pahīnaṁ** niruddhaṁ atthaṅgataṁ, tasmā atītassa pahīnattā niruddhattā atthaṅgatattā nānvāgameyya. **Yaṁ** yasmā anāgataṁ appattaṁ, tasmā na paṭikaṅkhe.

Paccuppannaṁ khandhapañcakaṁ vayadhammaṁ yattha yattha santāne vā, yattha yattha araññādīsu vā uppannaṁ, **tattha tattha** santāne vā, **tattha tattha** araññādīsu vā naṁ pacuppannadhammaṁ yāhi aniccānupassanādīhi vipassati, tāhi aniccānupassanādīhi nibbānaṁ rāgādīhi asaṁhīraṁ asaṁkuppaṁ bhavati, **taṁ** nibbānaṁ vipassako puggalo vidvā nibbānārammaṇaṁ phalasamāpattiṁ appento hutvā **anubrūhaye** vaḍḍheyya.

Ātappaṁ saṁkilesānaṁ ātapantaṁ vīriyaṁ ajjeva **kiccaṁ** kātabbaṁ, suve jīvitaṁ vā maraṇaṁ vā ko **jaññā** jāneyya, "suve vā dānādipuññaṁ jānissāmī"ti cittaṁ anuppādetvā "ajjeva karissāmī"ti evaṁ vīriyaṁ kātabbaṁ. **Hi** saccaṁ maraṇakāraṇabhāvatāya ahivicchikavisasatthādi-anekāya senāya vasena **mahāsenena tena** maccunā saddhiṁ mittasanthavākārena vā lañjadānena vā saṅgaraṁ natthīti.

Evaṁ manasi katvā **vihāriṁ** viharantaṁ ātāpiṁ ahorattaṁ **atanditaṁ** analasaṁ uṭṭhāhakaṁ sappurisaṁ "bhaddekaratto"ti santo muni **ve** ekantena **ācikkhate** ācikkhatiyevāti yojanā.

"Cattārimāni bhikkhave"tyādisuttaṁ pāḷito ca aṭṭhakathāto[1] ca pākaṭaṁ.

104. Nānāvidhaṁ nibbedhabhāgiyaṁ suttaṁ ācariyena niddhāritaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "katamaṁ asekkhabhāgiyaṁ suttan"ti pucchitabbattā **"tattha katamaṁ asekkhabhāgiyaṁ suttan"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu soḷasasu saṁkilesabhāgiyādīsu suttesu **katamaṁ** suttaṁ asekkhabhāgiyaṁ suttaṁ nāmāti pucchati.

Yassa uttamapurisassa cittaṁ selūpamaṁ **ṭhitaṁ** lokadhammavātehi nānukampati, **rajanīyesu** lābhādīsu virattaṁ bhave, so uttamapuriso

---

1. Netti-Ṭṭha 240 piṭṭhe.

kopaneyya alābhādike na kuppati, tassa uttamapurisassa cittaṁ evaṁ aniccatādinā bhāvitaṁ, **naṁ** bhāvitacittaṁ uttamapurisaṁ vītikkantalokadhammahetukaṁ dukkhaṁ kuto essatīti yojanā. **Idaṁ** suttaṁ asekkhabhāge visaye vācakañāpakabhāvena pavattanato **asekkhabhāgiyaṁ** suttaṁ nāma. Esa nayo ito paresupi veditabbo.

"Asekkhabhāgiyaṁ suttaṁ idamevā"ti vattabbabhāvato **"āyasmato cā"**ti-ādi vuttaṁ.

Yo brāhmaṇo bāhitapāpadhammattā **bāhitapāpadhammo** bhave, so brāhmaṇo niggatahuṁhuṁkattā **nihuṁhuṅko** bhave, niggatakilesakasāvattā **nikkasāvo** bhave, sīlasaṁvarena saṁyatacittatāya **yatatto** bhave, yo brāhmaṇo catumaggañāṇavedehi antaṁ nibbānaṁ gatattā **vedantagū** bhave, dhammena vusitabrahmacariyattā **vusitabrahmacariyo** bhave. Yassa brāhmaṇassa kuhiñci loke **ussadā** rāgussado dosussado mohussado mānussado diṭṭhussado natthi, so brāhmaṇo **brahmavādaṁ** "ahaṁ brāhmaṇomhī"ti vācaṁ vadeyyāti bhagavā avocāti yojanā.

Ye buddhā **pāpake** akusale dhamme bāhitvā sadā caranti **satā** satisampannā khīṇasaṁyojanā, te buddhā lokasmiṁ brāhmaṇāti **ve** ekantena kathīyantīti avocāti yojanā.

Yattha nibbāne āpo ca pathavī ca tejo ca vāyo ca **na gādhati** na patiṭṭhahati, **tattha** nibbāne **sukkā** gahā ceva tārakā ca na jotanti, **tattha** nibbāne ādicco nappakāsati, **tattha** nibbāne candimā na bhāti, **tattha** nibbāne tamo na vijjati.

Yo brāhmaṇo **attanā** sayaṁ muni monena yadā taṁ nibbānaṁ **avedi** vindati paṭilabhati paṭivijjhati, **atha** paṭivijjhanakkhaṇe so brāhmaṇo **rūpā** rūpadhammato ca **arūpā** arūpadhammatā ca **sukhadukkhā** sukhadukkhato ca pamuccatīti avocāti yojanā.

Yakkha yo brāhmaṇo **sakesu** saka-attabhāvesu **dhammesu** upādānakkhandhesu saccesu, dhammesu ca pāragū hoti, **atha** pāragamanakkhaṇe so brāhmaṇo **etaṁ** ajakalāpakaṁ tayā vutaṁ etaṁ **pisācaṁ**

kilesapisācañca, tayā kataṁ **akkulañca** akkulaṁ, pakkulakaraṇaṁ ativattatīti avocāti yojanā.

Yo bhikkhu **āyantiṁ** āgacchantiṁ purāṇadutiyikaṁ bhariyaṁ vā, aññaṁ āgacchantiṁ itthiṁ vā cittena na abhinandati, **pakkamantiṁ** purāṇadutiyikaṁ bhariyaṁ vā, aññaṁ pakkamantiṁ itthiṁ vā cittena na socati, **saṅgā** pañcavidhatopi saṅgato muttaṁ saṅgāmajiṁ **taṁ** bhikkhuṁ "brāhmaṇan"ti ahaṁ vadāmīti avocāti yojanā.

Ettha nadiyaṁ bahujano nhāyati, so bahujano nhāyako **udakena** udakanhānena sucī na hoti, **yamhi** puggale **saccaṁ,** saccato sesa**dhammo** ca atthi, so puggalo sucī ca hoti, so puggalo brāhmaṇo ca hotīti avocāti yojanā, suci-asucibhāvo **ṭīkāyaṁ**[1] vitthārato vuttova.

Ātāpino jhāyato yassa brāhmaṇassa **dhammā** saccadhammā yadā **have** ekantena pātubhavanti, tadā dhammānaṁ pātubhavanakkhaṇe so brāhmaṇo mārasenaṁ **vidhūpayaṁ** vidhūpayanto tiṭṭhati. "Kimivā"ti vattabbattā **"sūriyova obhāsayamantalikkhan"**ti vuttaṁ. Sūriyo antalikkhaṁ obhāsayanto tiṭṭhati iva, evaṁ tiṭṭhatīti yojanā.

Yo paṁsukūliko bhikkhu sabbāni cattāri **yogāni** upātivatto sakiñcane loke **akiñcano iriyati** catubbidha-iriyāpathaṁ vatteti. **Apahānadhammaṁ** kenaci maggena appahānasabhāvaṁ appattakāyena appattaṁ **tevijjapattaṁ,** iriyamānaṁ santindriyaṁ taṁ paṁsukūlikaṁ bhikkhuṁ tumhe passatha.

Ājāniyaṁ purisa-ājānīyaṁ **jātibalanisedhaṁ** "ahaṁ jātibrāhmaṇo"ti jātimattakena pavattamānabalanisedhakaṁ taṁ paṁsukūlikaṁ bhikkhuṁ sambahulā uḷārā devatā brahmaṁ vimānaṁ upasaṅkamitvā **idha** sāsane, brahmavimāne vā pasannacittā hutvā namassanti. **Nidhā**ti ca ettha **na**-kāro āgamo.

Purisājañña **te** tava amhākaṁ namo atthu, purisuttama **te** tava amhākaṁ namo atthu, yassa **te** tava nissayaṁ mayaṁ nābhijānāma, so tvaṁ kiṁ puggalaṁ nissāya jhāyasīti avocunti yojanā.

---

1. Netti-Ṭī 135, 136 piṭṭhesu.

Ye bhikkhū kālena kālaṁ dhammassavanavasena cirarattaṁ sametikā bhavanti, ime bhikkhū sahāyā honti vata. **Nesaṁ** sahāyānaṁ bhikkhūnaṁ **dhamme** buddhappavedite dhamme saddhammo sameti.

Kappinena ariyappavedite dhamme suvinītā te sahāyakā bhikkhū savāhiniṁ māraṁ jetvā antimaṁ **dehaṁ** attabhāvaṁ dhārentīti avocāti yojanā.

Sithilaṁ vīriyaṁ ārabbha sabbadukkhappamocanaṁ idaṁ nibbānaṁ yogāvacarena na adhigantabbaṁ, **appena** appakena thāmasā idaṁ nibbānaṁ na adhigantabbaṁ.

Ayañca yogāvacaro bhikkhu daharo, yo puriso savāhiniṁ māraṁ jetvā antimaṁ **dehaṁ** attabhāvaṁ dhāreti, so **ayaṁ** puriso so uttamapurisovāti avocāti yojanā. "Puriso"ti vattabbe chandānurakkhaṇavasena "poriso"ti vuttaṁ.

Mogharāja dubbaṇṇako lūkhacīvaro sadā **sato** satisampanno khīṇāsavo ca visaṁyutto ca katakicco ca anāsavo ca tevijjo ca iddhippatto ca cetopariyāyakovido ca so bhikkhu savāhiniṁ māraṁ jetvā antimaṁ dehaṁ dhāretīti avocāti yojanā.

105. **"Tathāgato"**ti-ādīsu yojanā pākaṭā. **Idaṁ** suttaṁ asekkhabhāge visaye vācakañāpakabhāvena pavattanato **asekkhabhāgiyaṁ** suttaṁ nāma.

106. Nānāvidhaṁ asekkhabhāgiyaṁ suttaṁ ācariyena niddhāritaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "katamaṁ saṁkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca suttan"ti vattabbattā **"tattha katamaṁ saṁkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca suttan"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu soḷasasu saṁkilesabhāgiyādīsu suttesu **katamaṁ** suttaṁ saṁkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca suttaṁ nāmāti pucchati.

Channaṁ āpattiṁ āpajjitvā channaṁ chādentaṁ bhikkhuṁ dukkaṭādivasso ativassati, **vivaṭaṁ** āpattiṁ āpajjitvā vivaṭaṁ desentaṁ ācikkhantaṁ bhikkhuṁ dukkaṭādivasso nātivassati, **tasmā** channassa ativassanato ca vivaṭassa nātivassanato ca **channaṁ** chāditabbaṁ āpattiṁ **vivaretha** desetha

ārocetha, **evaṁ** vivaraṇe sati **taṁ** vivarantaṁ bhikkhuṁ dukkaṭādivasso nātivassatīti yojanā.

“Imasmiṁ sutte kittakena saṁkileso dassito, kittakena vāsanā dassitā”ti pucchitabbattā “channamativassatī”ti saṁkileso, ‘vivaṭaṁ nātivassatī’ti vāsanā, ‘tasmā channaṁ vivaretha, evaṁ taṁ nātivassatī’ti ayaṁ saṁkileso ca vāsanā cā”ti vuttaṁ. **“Channamativassatī”**ti ettakena saṁkileso dassito. **“Vivaṭaṁ nātivassatī”**ti ettakena vāsanā dassitā. **“Tasmā channaṁ vivaretha, evaṁ taṁ nātivassatī”**ti ettakena ayaṁ saṁkileso ca dassito, ayaṁ vāsanā ca dassitā. **Idaṁ** “channaṁ -pa- vassatī”ti suttaṁ saṁkilesabhāge visaye ca vāsanābhāge visaye ca vācakañāpakabhāvena pavattanato **saṁkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca** suttaṁ nāma.

“Saṁkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca suttaṁ ettakamevā”ti vattabbattā **“cattārome mahārājā”**ti-ādi vuttaṁ. “Tesu catūsu puggalesu katame puggalā saṁkilesabhāgiyā, katame puggalā vāsanābhāgiyā”ti pucchitabbattā **“tattha yo ca puggalo”**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu catūsu tamotamaparāyaṇādīsu puggalesu. Tassattho pākaṭo. **Idaṁ** “cattārome”ti-ādikaṁ suttaṁ saṁkilesabhāgiyesu dvīsu puggalesu ca vāsanābhāgiyesu dvīsu puggalesu ca vācakañāpakabhāvena pavattanato **saṁkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca** suttaṁ nāma.

Nānāvidhaṁ saṁkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca suttaṁ ācariyena niddhāritaṁ, amhehi ca ñātaṁ, “katamaṁ saṁkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttaṁ nāmā”ti pucchitabbattā **“tattha katamaṁ saṁkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttan”**ti-ādi vuttaṁ. Tassattho vuttanayena veditabbo.

Ayasaṁ yaṁ bandhanañca dārujaṁ yaṁ bandhanañca pabbajaṁ yaṁ bandhanañca loke atthi, **taṁ** ayasādibandhanaṁ “daḷhaṁ bandhanan”ti **dhīrā** buddhādayo paṇḍitapurisā na āhu. Maṇikuṇḍalesu ca puttesu ca dāresu ca yā **sārattarattā** balavarāgarattā apekkhā loke vijjati, taṁ sārattaratta-apekkhāsaṅkhātaṁ rāgabandhanaṁ “daḷhaṁ bandhanan”ti **dhīrā** paṇḍitapurisā āhu. Iminā suttappadesena **ayaṁ** sārattaratta-apekkhāsaṅkhāto akusaladhammo **saṁkileso** dassito.

“Kena nibbedhodassito”ti vattabbattā **“etan”**ti-ādi vuttaṁ. **Dhīrā** paṇḍitapurisā **etaṁ** rāgabandhanaṁ “daḷhaṁ bandhanan”ti āhu. **Etaṁ** rāgabandhanaṁ **ohārinaṁ** heṭṭhā apāyaṁ avaharaṇaṁ hoti, **sithilaṁ** bandhanaṭṭhāne chavi-ādīni akopetattā sithilaṁ hoti, **duppamuñcaṁ** lobhavasena ekavārampi uppannassa rāgabandhanassa dummocayattā duppamuñcaṁ hoti, paṇḍitapurisā **etampi** vuttappakāraṁ rāgabandhanampi maggena **cetvāna** anapekkhino hutvā kāmasukhaṁ pahāya paribbajanti. Iti iminā suttappadesena **ayaṁ** maggo **nibbedho** dassito. **Idaṁ** “ayasan”ti-ādikaṁ suttaṁ rāgādisaṁkilesabhāge visaye ca vāsanābhāge visaye ca vācakañāpakabhāvena pavattanato **saṁkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca suttaṁ** nāma.

107. Bhikkhave **yañca ceteti** yañca cetanaṁ nibbateti, **yañca pakappeti** yañca pakappanaṁ karoti, **yañca anuseti** yañca anusayanaṁ bhavati, **etaṁ** cetanaṁ etaṁ pakappanaṁ etaṁ anusayanaṁ viññāṇassa ṭhitiyā **ārammaṇaṁ** paccayo hoti, **ārammaṇe** paccaye sati tassa abhisaṅkhāra **viññāṇassa** patiṭṭhā hoti, tasmiṁ abhisaṅkhāra **viññāṇe** patiṭṭhite viruḷhe sati āyatiṁ **punabbhavābhinibbatti** viññāṇādinibbatti hoti, āyatiṁ punabbhavābhinibbattiyā sati āyatiṁ jātijarāmaraṇaṁ sambhavati, āyatiṁ soka -pa- samudayo hoti.

Bhikkhave ce no ceteti, ce no pakappeti, **atha** tathāpi ce **anuseti** anusayanaṁ bhavati, **evaṁ** sati **etaṁ** anusayanaṁ **viññāṇassa** abhisaṅkhāraviññāṇassa **ārammaṇaṁ** paccayo hoti -pa- samudayo hoti. **Iti** iminā suttappadesena **ayaṁ** vuttappakāro cetayanādiko akusaladhammo **saṁkileso** dassito.

“Kena nibbedho dassito”ti vattabbattā **“yato cā”**ti-ādi vuttaṁ. Bhikkhave yato ca ariyamaggiko neva ceteti, no ca pakappeti, no ca anuseti, etaṁ acetayanaṁ etaṁ akappanaṁ etaṁ ananusayanaṁ **viññāṇassa** abhisaṅkhāraviññāṇassa **ārammaṇaṁ** paccayo na hoti -pa- āyatiṁ jātijarāmaraṇaṁ nirujjhati, āyatiṁ soka -pa- yāsā nirujjhanti -pa- nirodho hoti. **Iti** iminā suttappadesena **ayaṁ** ariyamaggo **nibbedho** dassito. **Idaṁ** “yañca bhikkhave”ti-ādikaṁ

suttaṁ saṁkilesabhāge visaye ca nibbedhabhāge visaye ca vācakañāpakabhāvena pavattanato **saṁkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca** suttaṁ nāma.

108. Nānāvidhaṁ saṁkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttaṁ ācariyena niddhāritaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "katamaṁ saṁkilesabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca suttan"ti pucchitabbattā **"tattha katamaṁ saṁkilesabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca suttan"**ti-ādi vuttaṁ. Tassattho vuttanayena veditabbo.

Bhikkhave assutavā puthujjano **samuddo** jalasāgarasamuddo "samuddo samuddo"ti bhāsati. Kenaṭṭhena bhāsati? Duppūraṇaṭṭhena ca saṁsaraṇaṭṭhena[1] ca duratikkamanaṭṭhena ca samuddoti bhāsati, evaṁ sati bhikkhave eso jalasāgarasamuddo **ariyassa** bhagavato vinaye vuttappakāraṭṭhena samuddo na hoti, bhikkhave **eso** jalasāgarasamuddo mahā udakarāsi mahā udakaṇṇavo hoti. Bhikkhave cakkhu purisassa samuddo hoti, **tassa** cakkhussa **rūpamayo** rūpāyatanamayo vego. Kenaṭṭhena? Pathavito yāva akaniṭṭhabrahmalokā nīlādirūpārammaṇaṁ samosarantampi duppūraṇaṭṭhena ca anamatagge saṁsāre saṁsaraṇaṭṭhena ca duratikkamanaṭṭhena ca cakkhumeva samuddo hoti. Nīlādirūpāyatanassa appameyyassa appameyyena ūmimayena vegena saṁsaraṇaṭṭhena nīlādirūpameva vego hoti. **Iti** iminā suttappadesena **ayaṁ** cakkhu samuddo rūpamayo vego ca **saṁkileso** saṁkilesahetu dassito.

"Kena asekkho dassito"ti vattabbattā **"yo tan"**ti-ādi vuttaṁ. Yasmiṁ arahattaphale ṭhito **yo** arahā rūpamayaṁ taṁ vegaṁ **sahati** manāpe rūpe rāgaṁ, amanāpe rūpe dosaṁ, asamapekkhane mohaṁ anuppādento hutvā upekkhakabhāvena sahati, **ayaṁ** arahā bhikkhave sa-ūmiṁ sāvaṭṭaṁ sagahaṁ sarakkhasaṁ cakkhusamuddaṁ atarīti vuccati, tiṇṇo pāraṅgato thale tiṭṭhati brāhmaṇoti vuccati. **Iti** iminā suttappadesena **ayaṁ** arahattaphalabhūto **asekkho** dassito.

---

1. Saṁsīdanaṭṭhena (Netti-Ṭṭha 244 piṭṭhe.)

"Sotaṁ bhikkhave"ti-ādīsupi iminā nayena yathāsambhavaṁ attho veditabbo. **Idaṁ**"samuddo"ti-ādikaṁ suttaṁ saṁkilesabhāge visaye ca asekkhabhāge visaye ca vācakañāpakabhāvena pavattanato **sakilesabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca** suttaṁ nāma.

"Ettakamevā"ti vattabbattā **"chayime"**ti-ādi vuttaṁ. Bhikkhave lokasmiṁ sattānaṁ **anayāya** anatthāya pāṇīnaṁ byābādhāya ime mayā vuccamānā baḷisā cha bhavanti. Katame cha? Bhikkhave **cakkhuviññeyyā** cakkhuviññāṇena viññeyyā iṭṭhā **kantā** kāmanīyā **manāpā** manavaḍḍhakā **piyarūpā** piyasabhāvā **kāmūpasaṁhitā** kilesakāmasahitā **rajanīyā rūpā** nīlādirūpārammaṇā santi, **taṁ** vuttappakāraṁ rūpaṁ bhikkhu **ce abhinandati** sappītikataṇhāya abhimukho nandati, **ce abhivadati** "aho sukhaṁ aho sukhan"ti vadāpentiyā taṇhāyanavasena abhivadati, **ce ajjhosāya tiṭṭhati** gilitvā viya pariniṭṭhapetvā tiṭṭhati, evaṁ sati bhikkhave **ayaṁ** bhikkhu "gilitabaḷiso -pa- pāpimato"ti vuccati. Ettha ca nīlādibhedena anekavidhattā "rūpā iṭṭhā -pa- rajanīyā"ti bahuvacananiddeso katopi rūpāyatanarūpārammaṇabhāvena ca cakkhuviññeyyabhāvena ca ekavidhataṁ anativattanato "tan"ti ekavacananiddeso katoti veditabbo. **"Santi bhikkhave sotaviññeyyā"**ti-ādīsupi iminā nayena yathāsambhavaṁ attho veditabbo. **Iti** iminā suttappadesena **ayaṁ** cakkhuviññeyyādiko chabbidho baḷiso **saṁkileso** kilesahetu dassito.

"Kena asekkho dassito"ti vattabbattā **"santi cā"**ti-ādi vuttaṁ.

Abhedi bhindi -pa- **paribhedi** parisamantato bhindi. **Iti** iminā suttappadesena **ayaṁ** arahattaphalabhūto **asekkho** dassito. **Idaṁ** "chayime"ti-ādikaṁ suttaṁ vuttanayena saṁkilesabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca suttaṁ nāma.

109. Nānāvidhaṁ saṁkilesabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca suttaṁ ācariyena niddhāritaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "katamaṁ saṁkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca suttan"ti pucchitabbattā **"tattha katamaṁ saṁkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca suttan"**ti-ādi vuttaṁ.

Ayaṁ loko sattaloko **santāpajāto** ñātibyasanādivasena jātasokasantāpo ceva rāgādivasena jātapariḷāhasantāpo ca **phassapareto** anekehi dukkhasamphassehi abhibhūto **rodaṁ** rodanto vadati. Kinti vadati? Attanā phuṭṭhaṁ dukkhaṁ abhāvitakāyatāya adhivāsetuṁ asakkonto hutvā "aho dukkhaṁ, īdisaṁ dukkhaṁ mayhaṁ sattunopi mā hotū"ti-ādinā rodanto vilapanto vadati, "kasmā evaṁ vadatī"ti vattabbattā **"attato yena yena hi maññantī"**ti-ādi vuttaṁ. Ete sattā yena yena kāmajjhosādinā pakārena attato dukkhassa paṭikāraṁ maññanti, **tato** pakārato **aññathā** aññena pakārena **taṁ** dukkhaṁ tikicchitabbaṁ **hi** yasmā hoti.

Aññathābhāvīti yasmā rodaṁ rodanto vadati, yena yena vā paravihiṁsādipakārena attano vaḍḍhiṁ maññanti āsīsanti, tato pakārato aññathā avaḍḍhi eva hoti, **taṁ** āsīsitabbaṁ aññathābhāvi avaḍḍhitabhāvi eva **hi** yasmā hoti, tasmā maññitabbassa āsīsitabbassa aññathā bhavanasīlattā rodaṁ rodanto vadati, ayaṁ sattaloko rodanto ca hutvā vadati. "Kin"ti pucchitabbattā **"bhavasatto"**ti-ādi vuttaṁ. **Bhavasatto** kāmabhavādīsu satto visatto loko **bhavameva** kāmabhavādibhavameva abhinandati. **Yaṁ** bhavaṁ abhinandati, taṁ jarāmaraṇādi-anekabyasanānubandhattā bhayānakaṭṭhena **bhayaṁ** hoti. **Yassa** yato jarāmaraṇādito bhāyati, taṁ jarāmaraṇādidukkhassa adhiṭṭhānabhāvato **dukkhaṁ** dukkhādhiṭṭhānaṁ hoti. **Iti** iminā suttappadesena **ayaṁ** santāpādiko **saṁkileso** saṁkilesahetu dassito.

Saṁkileso dassito, "kena nibbedho dassito"ti vattabbattā **"bhavavippahānāya kho"**ti-ādi vuttaṁ. **Bhavavippahānāya kho pana** kāmabhavādikassa bhavassa pajahanatthāya eva idaṁ mayā adhigataṁ magga**brahmacariyaṁ** vussati. **Iti** iminā suttappadesena **ayaṁ** brahmacariyabhūto maggo **nibbedho** dassito.

"Bhavavippahānāyā"ti-ādinā ekantena niyyānikamaggo nibbedho ācariyena dassito, amhehi ca ñāto, "katamo aniyyānikamaggo"ti pucchitabbattā **"ye hi keci samaṇā vā"**ti-ādi vuttaṁ. **Hi**-saddo vācāsiliṭṭhattho. Ye keci samaṇā vā ye keci brāhmaṇā vā

bhavena rūpabhavena **bhavassa** kāmabhavassa vippamokkhaṁ āhaṁsu, **bhavena** arūpabhavena **bhavassa** kāmabhavassa ceva rūpabhavassa ca vippamokkhaṁ āhaṁsu, sabbe te samaṇā vā sabbe te brāhmaṇā vā **bhavasmā** vuttappakārabhavato avippamuttā bhavantīti ahaṁ vadāmi.

"Rūpabhavādinā ye ca kāmabhavādibhavassa vippamokkhaṁ āhaṁsū"ti vattabbattā vibhavena bhavassa nissaraṇaṁ āhaṁsūti dassetuṁ **"ye vā panā"**ti-ādi vuttaṁ. Ye vā pana keci samaṇā vā ye vā pana keci brāhmaṇā vā **vibhavena** ucchedadiṭṭhiyā **bhavassa** saṁsārabhavassa nissaraṇaṁ āhaṁsu, sabbe te samaṇā vā sabbe te brāhmaṇā vā **bhavasmā** saṁsārabhavato anissaṭāva hontīti ahaṁ vadāmi. "Kasmā anissaṭā"ti vattabbattā anissaṭakāraṇaṁ dassetuṁ **"upadhiṁ hī"**ti-ādi vuttaṁ. Idaṁ **dukkhaṁ** saṁsāradukkhaṁ **upadhiṁ** khandhūpadhikilesūpadhi-abhisaṅkhārūpadhayo paṭicca **hi** yasmā sambhoti, tasmā anissaṭā honti. **Iti** iminā suttappadesena **ayaṁ** micchādiṭṭhisaṅkhāto **saṁkileso** dassito.

Ye hi "kecī"ti-ādinā saṁkileso dassito, "kena nibbedho dassito"ti vattabbattā **"sabbupādānakkhayā"**ti-ādi vuttaṁ. **Sabbupādānakkhayā** ariyamaggato **dukkhassa** saṁsāradukkhassa sambhavo natthi. **Iti** iminā suttappadesena **ayaṁ** ariyamaggo **nibbedho** dassito.

"Vuttappakārā aññasuttappadesenapi dassito"ti dassetuṁ **"lokamiman"**ti-ādi vuttaṁ. **Puthū** visuṁ visuṁ avijjāya **paretaṁ** abhibhūtaṁ **bhūtarataṁ** bhūtesu itthipurisesu aññamaññarataṁ **bhūtaṁ** khandhapañcakaṁ bhavehi aparimuttaṁ imaṁ lokaṁ mama citta tvaṁ passa. **Ye keci bhavā** ittarakhaṇā vā bhavā, dīghāyukā vā bhavā, sātavanto vā bhavā, asātavanto vā bhavā pañcakkhandhā **sabbadhi** "uddhaṁ adho tiriyan"ti imesu sabbesu **sabbatthatāya** sabbatthabhāvena ahesuṁ, **sabbe te** vuttappakārā bhavā niccadhuvarahitattā **aniccā** sampīḷitattā **dukkhā** vipariṇāmabhāvato **vipariṇāmadhammā** ahesuṁ. **Iti** iminā suttappadesena **ayaṁ** avijjādiko **saṁkileso** dassito.

"Lokamiman"ti-ādinā saṁkileso dassito, "kena nibbedho dassito"ti vattabbattā **"evametan"**ti-ādi vuttaṁ. **Evaṁ** vuttappakārena **etaṁ**

khandhapañcakaṁ yathābhūtaṁ **sammappaññāya** sassa attano maggapaññāya, vipassanāpaññāya vā **passato** passantassa puggalassa bhavataṇhā pahīyati, sammappaññāya yathābhūtaṁ khandhapañcakaṁ passanto **vibhavaṁ** ucchedadiṭṭhiṁ **nābhinandati** na pattheti, tassa puggalassa sabbaso taṇhānaṁ khayā **asesavirāganirodho** asesavirāgasaṅkhātena maggena nirodho nirujjhanaṁ **nibbānaṁ** nibbuti hoti. **Iti** iminā suttappadesena **ayaṁ** maggo **nibbedho** dassito.

"Evametan"ti-ādinā nibbedho dassito, "kena asekkho dassito"ti vattabbattā **"tassa nibbutassā"**ti-ādi vuttaṁ. Taṇhādiṭṭhinibbutassa tassa **bhikkhuno anupādā** kilesābhisaṅkhārānaṁ anuppādanato aggahaṇato punabbhavo na hoti, evaṁbhūtena ariyapuggalena pubbe attānaṁ abhibhūto pañcavidho māro vijito ahosi, anena ariyapuggalena pañcahi mārehi saṅgāmo vijito, saṅgāme iṭṭhāniṭṭhādīsu vā **tādī** tādilakkhaṇappatto ariyapuggalo sabbabhavāni **upaccagā** atikkantova jāto. **Iti** iminā suttappadesena **ayaṁ** asekkho dassito. **Idaṁ** vuttappakāraṁ "ayaṁ loko"ti-ādikaṁ suttaṁ saṁkilesabhāge visaye ca nibbedhabhāge visaye ca asekkhabhāge visaye ca vācakañāpakabhāvena ekadesavasena pavattanato **saṁkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca asekkhabhāgiyañ ca** suttaṁ nāma.

"Ettakamevā"ti vattabbattā **"cattārome"**ti-ādi vuttaṁ. Andhaputhujjano saṁsārasotassa anukūlabhāvena gacchanato **anusotagāmī** nāma, kalyāṇaputhujjano saṁsārasotassa nibbidānupassanādīhi paṭikkūlavasena pavattanato **paṭisotagāmī** nāma, sekkho acalappasādādisamannāgamena ṭhitasabhāvattā **ṭhitatto** nāma, asekkho saṁsārapāraṅgatavasena tiṭṭhanato **"thale tiṭṭhatī"**ti vuccati.

"Tesu catūsu puggalesu katamo puggalo saṁkilesabhāgiyādī"ti vattabbabhāvato **"tattha yoyan"**ti-ādi vuttaṁ.

110. Nānāvidhaṁ saṁkilesabhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca asekkhabhāgiyañca suttaṁ ācariyena niddhāritaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "katamaṁ saṁkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttan"ti pucchitabbattā **"tattha kataman"**ti-ādi vuttaṁ.

Abhijātiyo puggalā cha saṁvijjanti lokasmiṁ, kaṇhe nīce kule nibbatto **kaṇhābhijātiko,** kaṇhadhammasamannāgatattā vā **kaṇho kaṇhābhijātiko** hutvā **kaṇhaṁ** kāḷakaṁ dasavidhaṁ dussīlyadhammaṁ **abhijāyati** pasavati, eso puggalo atthi. Vuttappakārena kaṇho kaṇhābhijātiko hutvā **sukkaṁ** dasavidhaṁ kusaladhammaṁ abhijāyati, eso puggalo atthi. Kaṇho kaṇhābhijātiko hutvā akaṇhaṁ asukkaṁ akaṇha-asukkavipākaṁ **accantadiṭṭhaṁ** nibbānaṁ ārādheti, eso puggalo atthi. Vuttavipariyāyena tayo puggalā jānitabbā.

"Tesu katame puggalā saṁkilesabhāgiyā"ti-ādinā vattabbattā **"tattha yo cā"**ti-ādi vuttaṁ.

"Ettakamevā"ti vattabbattā **"cattārimānī"**ti-ādi vuttaṁ.

111. Nānāvidhaṁ saṁkilesabhāgiyañca vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttaṁ ācariyena niddhāritaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "katamaṁ vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttan"ti pucchitabbattā **"tattha katamaṁ vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañcā"**ti-ādi vuttaṁ.

Mānusattaṁ manussabhāvaṁ laddhāna kiccaṁ, akiccañca dve bhavanti, dve kiccāniyeva kattabbāni. Tenāha aṭṭhakathācariyo[1] "kattabban"ti dasseti. "Katamaṁ kattabbaṁ kiccan"ti vattabbattā kattabbakiccaṁ dassetuṁ **"sukiccaṁ cevā"**ti-ādi vuttaṁ. Puññāni ca kattabbattā sukiccaṁ eva, saṁyojanavippahānaṁ vā kattabbattā sukiccaṁ nāmāti yojanā.

"Tattha sutte katamena katamo dassito"ti vattabbattā **"sukiccaṁceva puññānīti vāsanā, saṁyojanavippahānaṁ vāti nibbedho"**ti vutto.

"Ettakamevā"ti vattabbattā **"puññāni karitvānā"**ti-ādi vuttaṁ. Puññāni karitvāna **katapuññā** puggalā **saggā** saggato saggaṁyeva vajanti. **Saṁyojanappahānā** ariyā **jarāmaraṇā** jarāmaraṇato vippamuccanti.

"Tattha sutte katamena katamo dassito"ti vattabbattā "puññāni karitvāna, saggā saggaṁ vajanti katapuññā'ti vāsanā, 'saṁyojanappahānā, jarāmaraṇā vippamuccantī'ti nibbedho"ti vuttaṁ.

---

1. Netti-Ṭṭha 248 piṭṭhe.

"Ettakamevā"ti vattabbattā **"dvemānī"**ti-ādi vuttaṁ. "Katamena katamo dassito"ti vattabbattā **"tattha yo -pa- ayaṁ nibbedho"**ti vuttaṁ.

Nānāvidhaṁ vāsanābhāgiyañca nibbedhabhāgiyañca suttaṁ ācariyena niddhāritaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "katamaṁ taṇhāsaṁkilesabhāgiyaṁ suttan"ti pucchitabbattā **"tattha taṇhāsaṁkilesabhāgiyan"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu soḷasasu saṁkilesabhāgiyādīsu suttesu taṇhāsaṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ taṇhāpakkheneva niddisitabbaṁ, bahuvisayattā niyametvāna niddhāressāmīti vuttaṁ hoti. "Kena pakārena niddisitabban"ti vattabbattā **"tīhi taṇhāhī"**ti-ādi vuttaṁ. **Bhavataṇhāyā**ti rūpabhavataṇhāya. **Vibhavataṇhāyā**ti arūpabhavataṇhāya. Yena yena vā pana **vatthunā** taṇhāpabheda-ucchedādivatthunā **ajjhositā** bhavataṇhādivasena ajjhositā, tena tena pakārena taṇhādinā vā taṇhāpabheda-ucchedādivatthunā vā taṇhāsaṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ niddisitabbaṁ.

Taṇhāsaṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ taṇhāpakkheneva niddisitabbanti ācariyena vuttaṁ, amhehi ca lakkhitaṁ, "diṭṭhisaṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ kena pakkhena niddisitabban"ti vattabbattā **"tattha diṭṭhisaṁkilesabhāgiyan"**ti-ādi vuttaṁ. **Yena yena vā pana vatthunā**ti diṭṭhippabheda-amarāvikkhepādivatthunā.

Diṭṭhisaṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ diṭṭhipakkheneva niddisitabbanti ācariyena vuttaṁ, amhehi ca lakkhitaṁ, "duccaritasaṁkilesabhāgiyaṁ suttaṁ kena pakārena niddisitabban"ti vattabbattā **"tattha duccaritasaṁkilesabhāgiyan"**ti-ādi vuttaṁ. Tatheva vattabbattā **"tattha taṇhāvodānabhāgiyan"**ti-ādi vuttaṁ, **"diṭṭhivodānabhāgiyan"**ti-ādi vuttaṁ, **"duccaritavodānabhāgiyan"**ti-ādi vuttaṁ.

112. Yasmiṁ sāsanapaṭṭhāne aṭṭhārasa mūlapadā daṭṭhabbā, taṁ sāsanapaṭṭhānaṁ soḷasati saṁkilesabhāgiyādīhi suttehi ekadesaniddhāraṇavasena vibhajitaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "kiṁ pana taṁ sāsanapaṭṭhānaṁ tehi soḷasahi eva saṁkilesabhāgiyādīhi vibhajitabbaṁ, udāhu aññehi suttehipi vibhajitabban"ti vattabbattā aññehi aṭṭhavīsasuttehipi vibhajituṁ **"tattha katame aṭṭhārasa mūlapadā? Lokiyaṁ lokuttaran"**ti-ādi

vuttaṁ. “Yadi aññehipi aṭṭhavīsasuttehi vibhajitabbaṁ, evaṁ sati ‘lokiyan’ti-ādivacanameva vattabbaṁ, kasmā ‘tattha katame aṭṭhārasa samūlapadā’ti vuttā”ti ce? Tassā sāsanapaṭṭhānavibhāgo aṭṭhārasahi mūlapadehi saṅgahito, aṭṭhārasa mūlapadāpi vibhajite sāsanapaṭṭhāne daṭṭhabbā, tasmā mūlapadā vibhattāyeva. Tāni mūlapadāni vibhajituṁ **“tattha katame aṭṭhārasa mūlapadā”**ti vuttaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ**[1] pana—

> “Evaṁ soḷasavidhena sāsanapaṭṭhānaṁ nānāsuttehi udāharaṇavasena vibhajitvā idāni aṭṭhavīsatividhena sāsanapaṭṭhānaṁ dassentena yasmā ayampi paṭṭhānavibhāgo mūlapadehi saṅgahito, na imassāpi tehi asaṅgahito padeso atthi, tasmā mūlapadaṁ, vibhajitabbaṁ tañca dassetuṁ ‘tattha katame aṭṭhārasa mūlapadā’ti pucchāya vasena mūlapadāni uddharitvā ‘lokiyaṁ lokuttaran’ti-ādinā nava tikā, thavo cāti aṭṭhavīsatividhaṁ sāsanapaṭṭhānaṁ uddiṭṭhan”ti—

vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu soḷasahārapañcakanaya-aṭṭhārasamūlapadesu katamāni padāni mūlapadāni hontīti pucchati. Loke niyutto sabhāvadhammoti **lokiyo,** loke vā vidūhi vidito sabhāvotipi **lokiyo,** lokiyo sabhāvadhammo assa visesasuttassa atthīti taṁ visesasuttaṁ **lokiyaṁ** nāma. Esa nayo **“lokuttaran”**ti-ādīsupi veditabbo. Jānātīti **ñāṇaṁ,** ñāṇaṁ assa visesasuttassa atthīti **ñāṇaṁ.** Ñātabbāti **ñeyyā,** ñeyyā assa visesasuttassa atthīti **ñeyyaṁ.** Eseva nayo **“ñāṇañca ñeyyañcā”**ti etthāpi veditabbo. Nibbānaṁ paṭhamaṁ passatīti **dassanaṁ,** paṭhamamaggañāṇaṁ, dassanaṁ assa visesasuttassa atthīti **dassanaṁ.** Bhāvanā assa visesasuttassa pāḷiyā atthīti **bhāvanā.** **“Dassanañca bhāvanā cā”**ti etthāpi esa nayo veditabbo. Sassa attano vacananti **sakaṁ,** sakaṁ vacanaṁ **sakavacanaṁ,** bhagavato vacananti attho. Parassa vacanaṁ **paravacanaṁ.** Vissajjanīyo assa visesasuttassa atthīti **vissajjanīyaṁ.** **Natthi** vissajjanīyo assa visesasuttassāti **avissajjanīyaṁ.** Kammaṁ assa visesasuttassa atthīti **kammaṁ.** Vipāko assa pāṭhassa atthīti

1. Netti-Ṭṭha 249 piṭṭhe.

vipāko. Sesesupi assatthi-attho gahetabbo. Atha vā lokiyādi-attho mukhyattho, taṁvācakasuttampi ṭhānyūpacārena vuttaṁ. Buddhādīnaṁ guṇe abhitthavati etena suttappadesenāti **thavo,** suttappadeso.

"Tesu aṭṭhavīsatividhesu lokiyādīsu sāsanapaṭṭhānasuttesu katamaṁ suttaṁ lokiyaṁ suttan"ti pucchitabbattā **"tattha katamaṁ lokiyan"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu aṭṭhavīsatividhesu lokiyādīsu sāsanapaṭṭhānasuttesu **katamaṁ** suttaṁ lokiyaṁ sāsanapaṭṭhānaṁ suttanti pucchati.

Bhikkhave dhenuyā thanehi nikkhantaṁ sajjukhīraṁ nikkhantakkhaṇe **na muccati** na pariṇamati khīrabhāvaṁ pajahitvā dadhibhāvaṁ na pāpuṇāti, takkādi-ambilasamāyogato pacchā khīrabhāvaṁ pajahati dadhibhāvaṁ pāpuṇāti iva, evaṁ yena bālena pāpaṁ yaṁ kammaṁ kataṁ, taṁ kammaṁ karaṇakkhaṇe tassa bālassa apāyadukkhādinibbattāpanavasena na vipaccati, dutiye pana vā tatiyādimhi vā attabhāve vipaccati, **bhasmacchanno** chārikāya paṭicchanno **pāvako** aggi akkantaṁ janaṁ akkamanakkhaṇe na ḍahati, chārikaṁ pana tāpetvā kālantare ḍahati iva, evaṁ yena bālena pāpaṁ yaṁ kammaṁ kataṁ, taṁ kammaṁ karaṇakkhaṇe taṁ bālaṁ apāyadukkhādinibbattāpanavasena ḍahāpentaṁ hutvā na anveti, dutiye vā tatiyādimhi vā attabhāve apāyadukkhādinibbattāpanavasena ḍahāpentaṁ hutvā ḍahantaṁ taṁ bālaṁ taṁ anvetīti yojanā. **Idaṁ** "na hi -pa- pāvako"ti suttaṁ lokiye atthe vācakañāpakabhāvena pavattanato **lokiyaṁ** nāma.

"Ettakameva lokiyan"ti vattabbattā **"cattārimānī"**ti-ādi vuttaṁ. Attho pākaṭo. **Idaṁ** "cattārimāni -pa- kāḷapakkheva candimā"ti suttaṁ lokiye atthe vācakañāpakabhāvena pavattanato **lokiyaṁ** nāma.

"Evaṁ duvidhaṁyeva lokiyan"ti vattabbattā **"aṭṭhime bhikkhave lokadhammā"**ti-ādi vuttaṁ. Attho pākaṭo. **Idaṁ** "aṭṭhime"ti-ādikaṁ suttaṁ lokiyesu aṭṭhavidhesu atthesu vācakañāpakabhāvena pavattanato **lokiyaṁ** nāma.

Nānāvidhaṁ lokiyaṁ ācariyena niddhāritaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "katamaṁ suttaṁ lokuttaran"ti vattabbattā **"tattha katamaṁ lokuttaran"**ti-ādi

vuttaṁ. Ito paresupi esa nayo veditabbo. **Tatthā**ti tesu aṭṭhavīsatividhesu lokiyādīsu suttesu.

Chekena sārathinā sudantā assā samathaṅgatā yathā, evaṁ **pahīnamānassa** pahīnanavavidhamānassa **yassa** anāsavassa bhikkhuno **indriyāni** chabbidhāni cakkhundriyādīni samathaṅgatāni, **tādino** tādilakkhaṇena samannāgatassa anāsavassa **tassa** bhikkhuno devāpi manussāpi pihayantīti yojanā. **Idaṁ** "yassindriyānī"ti-ādikaṁ suttaṁ lokuttare atthe vācakañāpakabhāvena pavattanato **lokuttaraṁ** nāma.

"Ettakamevā"ti vattabbattā **"pañcimāni bhikkhave indriyānī"**ti-ādi vuttaṁ. **Idaṁ** "pañcimānī"ti-ādikaṁ suttampi lokuttare atthe vācakañāpakabhāvena pavattanato **lokuttaraṁ** nāma. (1)

"Laddhāna mānusattaṁ dve, kiccaṁ akiccameva cā"ti-ādikā dve gāthā vuttā, **iha** gāthāsu "sukiccaṁ ceva puññānī"ti **yaṁ** gāthāpadañca "puññāni karitvāna, saggā saggaṁ vajanti katapuññā"ti **yaṁ** gāthāpadañca vuttaṁ, **idaṁ** gāthāpadaṁ lokiye atthe vācakañāpakabhāvena pavattanato **lokiyaṁ** nāma.

Iha gāthāsu "saṁyojanavippahānaṁ vā"ti **yaṁ** gāthāpadañca "saṁyojanavippahānā, jarāmaraṇā vippamuccantī"ti **yaṁ** gāthāpadañca vuttaṁ, **idaṁ** gāthāpadaṁ vuttanayena lokuttaraṁ nāma. **Idaṁ** "laddhānā"ti-ādikaṁ vuttappakārena lokiyañca lokuttarañca.

Bhikkhave viññāṇe āhāre āhārapaṭibaddhe chandarāge sati nāmarūpassa[1] avakkanti hoti. "Viññāṇe -pa- hotī"ti **idaṁ** vuttanayena lokiyaṁ nāma. "Viññāṇe -pa- nirodho"ti **idaṁ** suttaṁ lokuttaraṁ nāma. **Idaṁ** "viññāṇe ce bhikkhave"ti-ādikaṁ suttaṁ lokiye atthe ca lokuttare atthe ca ekadesavasena vācakañāpakavasena pavattanato **lokiyañca lokuttarañca.** (2)

113. Sattaloke sabbā disā anuparigamma **kvaci** disāyaṁ cetasā **attanā** attato piyataraṁ aññaṁ neva ajjhagā, atthā ca piyataro

---

1. Sati viññāṇehi paṭisandhiviññāṇehi nāmarūpassa (Ka)

yathā, evaṁ **paresaṁ** sattānaṁ **puthu** visuṁ visuṁ attāva **piyo** piyataro, tasmā attanova piyatarattā **attakāmo** attano hitakāmo paṇḍito sattaloko attānaṁ upamaṁ katvā paraṁ **na hiṁse** na hiṁseyyāti yojanā. **Idaṁ** "sabbā disā"ti-ādikaṁ suttaṁ sattesu vācakañāpakabhāvena pavattanato **sattādhiṭṭhānaṁ** nāma.

Ye keci khīṇāsavā puggalā **bhūtā** ca na bhavissanti, **sabbe** te khīṇāsavā puggalā **dehaṁ** attabhāvaṁ pahāya nibbānaṁ gamissanti. Ye ca puthujjanādayo sattā punabbhavesu bhavissanti, **sabbe** te puthujjanādayo sattā **dehaṁ** attabhāvaṁ pahāya paralokaṁ gamissanti, taṁ **sabbajāniṁ** sabbassa sattassa hāniṁ maraṇaṁ, vināsaṁ vā kusalo yo puggalo vijānāti, so **kusalo** puggalo taṁ sabbajāniṁ viditvā ātāpiyo brahmacariyaṁ careyyāti yojanā. **Idaṁ** "ye kecī"ti-ādikaṁ vuttanayena sattādhiṭṭhānaṁ.

Sattahi aṅgehi samannāgataṁ kalyāṇamittaṁ yāvajīvaṁ kusalena puggalena na vijahitabbaṁ. Katamehi sattahi? Parisuddhasīlasampattiparisuddhadiṭṭhisampattīhi samannāgatattā **piyo ca** piyāyitabbo ca hoti, pāsāṇachattaṁ viya **garuca** hoti, sambhāvetabbatāya **bhāvanīyo ca** hoti, "kālena vadāmi, no akālenā"ti-ādike pañcadhamme attani upaṭṭhāpetvā sabrahmacārīnaṁ vā sissānaṁ vā vinicchaya-ullumpana-ovādadānabhāve ṭhatvā **vattā ca** hoti, sabrahmacārīhi vā sissādīhi vā vuccamāno suvaco hutvā tesaṁ **vacanakkhamo ca** hoti, saccapaṭiccasamuppādādigambhīraṁ vā aññaṁ gambhīraṁ vā **kathaṁ kattā ca** hoti, dhammavinayādivaseneva dīpanato **aṭṭhāne ca na niyojako** hoti. Imehi sattahi aṅgehi samannāgataṁ kalyāṇamittaṁ yāvajīvaṁ na vijahitabbaṁ. **Idaṁ** "sattahī"ti-ādivacanaṁ bhagavā avoca. **Idaṁ** "sattahī"ti-ādikaṁ vacanaṁ sugato vatvā athāparaṁ **etaṁ** gāthāvacanaṁ satthā avoca. Kiṁ avoca?

> "Piyo garu bhāvanīyo, vattā ca vacanakkhamo.
> Gambhīrañca kathaṁ kattā, na caṭṭhāne niyojako.
> Taṁ mittaṁ mittakāmena, yāvajīvampi seviyan"ti—

etaṁ gāthāvacanaṁ satthā avocāti yojanā. "Na ca aṭṭhānayojako"ti pāṭho atthi. **Idaṁ** "sattahī"ti-ādikaṁ vacanaṁ sattādhiṭṭhānaṁ.

Loke yaṁ kāmasukhañca yaṁ idaṁ diviyaṁ sukhañca atthi, **ete** kāmasukhadiviyasukhā taṇhākkhayasukhassa soḷasiṁ kalaṁ na agghantīti yojanā. **Idaṁ** "yañcā"ti-ādikaṁ suttaṁ dhammādhiṭṭhānaṁ.

Yattha nibbāne dukkhaṁ nirujjhati, sammāsambuddhadesitaṁ asokaṁ virajaṁ khemaṁ taṁ nibbānaṁ susukhaṁ vatāti yojanā. **Idaṁ** "susukhan"ti-ādikaṁ suttampi dhammādhiṭṭhānaṁ. (3)

Tīsu bhavesu sattānaṁ jananato taṇhāsaṅkhātaṁ **mātarañca,** pitaraṁ nissāya mānassa uppajjanato mānasaṅkhātaṁ **pitarañca,** raṭṭhe loko raṭṭhissaraṁ rājānaṁ bhajati viya dvinnaṁ sassatucchedadiṭṭhīnaṁ sabbadiṭṭhigatehi bhajanīyattā sassatucchedadiṭṭhisaṅkhāte **khattiye dve rājāno ca,** āyasādhako puriso raṭṭhe atthaṁ anucarati iva nandirāgassa dvādasāyatane anucaraṇato nandirāgasaṅkhātena anucaraṇena saha pavattanaṭṭhānaṁ dvādasāyatanasaṅkhātaṁ **raṭṭhañca** khīṇāsavo yo brāhmaṇo hanati, so brāhmaṇo hantvā **anīgho** niddukkho hutvā yātīti yojanā. Iha "mātaran"ti-ādigāthāyaṁ "mātaraṁ -pa- hantvā"ti **idaṁ** gāthāvacanaṁ dhammādhiṭṭhānaṁ. "Anīgho yāti brāhmaṇo"ti **idaṁ** gāthāvacanaṁ sattādhiṭṭhānaṁ. **Idaṁ** "mātaran"ti-ādikaṁ suttaṁ sattādhiṭṭhānañca dhammādhiṭṭhānañca.

"Cattārome bhikkhave iddhipādā"ti **idaṁ** suttappadesavacanaṁ dhammādhiṭṭhānaṁ. So catūhi iddhipādehi samannāgato puggalo **kāyepi** karajakāyepi **cittaṁ** pādakajjhānacittaṁ **samodahati** pakkhipati, so puggalo dissamānakāyena gantukāmo karajakāyagatikaṁ pādakajjhānacittaṁ adhiṭṭhahati. **Cittepi** pādakajjhānacittepi **kāyaṁ** karajakāyaṁ **samodahati** pakkhipati, so puggalo sīghaṁ aññaṁ gantukāmo pādakajjhānacittagatikaṁ karajakāyaṁ adhiṭṭhahati. **Kāye** karajakāye **sukhasaññañca** sukhavihārasaññañca **lahusaññañca** lahugamanasaññañca okkamitvā aññaṁ gamaneyyaṁ icchitaṭṭhānaṁ ekacittakkhaṇeneva ca gantvā upasampajja viharati. **Idaṁ** "so"ti-ādikaṁ suttappadesavacanaṁ sattādhiṭṭhānaṁ. **Idaṁ** "cattārome"ti-ādikaṁ suttaṁ sattādhiṭṭhānañca dhammādhiṭṭhānañca. (4)

114. Yaṁ sabbaññuta**ññāṇaṁ lokuttaraṁ** lokaṁ uttaritvā abhibhavitvā ṭhitaṁ, **yena** sabbaññutaññāṇena bhagavā "sabbaññū"ti vuccati, **tassa** sabbaññutaññāṇassa parihānaṁ natthi, **taṁ** sabbaññutaññānaṁ sabbakāle jānituṁ āvajjanakāle pavattatīti yojanā. **Idaṁ** "yaṁ tan"ti-ādikaṁ ñāṇe atthe vācakañāpakabhāvenapi pavattanato **ñāṇaṁ** nāma.

Yāya nibbānagāminiyā maggapaññāya jātimaraṇasaṅkhayaṁ pajānāti, sā nibbānagāminī maggapaññā sabbāhi lokiyāhi paññāhi **seṭṭhā** pasatthāti yojanā. **Idaṁ** "paññāhī"ti-ādikaṁ vuttanayena ñāṇaṁ nāma.

"Dhotaka vo tumhākaṁ santiṁ ahaṁ kittayissāmī"ti bhagavā avoca. **"Diṭṭhe dhamme** dukkhādidhamme vā attabhāve vā **sato** aniccānupassanādisatisampanno hutvā **caraṁ** caranto yogāvacaro anītihaṁ **yaṁ santiṁ** yaṁ nibbānaṁ ariyamaggena **viditvā loke** saṁsāraloke **visattikaṁ** visappakaṁ taṇhaṁ **tare** tareyyā"ti bhagavā avoca.

Dhotako bhagavantaṁ vadati **"mahesi** mahante sīlakkhandhādī esanasīla gotama **sato** 'sabbe saṅkhārā aniccā'ti-ādisaraṇasampanno hutvā **caraṁ** caranto yogāvacaro uttamaṁ **yaṁ santiṁ** yaṁ nibbānaṁ ariyamaggena **viditvā loke** saṁsāraloke visattikaṁ taṇhaṁ **tare** tareyyāti **tañca** vacanaṁ **tañca** santiṁ nibbānaṁ ahaṁ **abhinandāmi** abhipatthayāmi, mahesi tvaṁ yañca sampajānāsī"ti dhotako bhagavantaṁ vadati.

"Dhotakā"ti ālapitvā bhagavā dhotakaṁ avoca. **"Uddhaṁ** anāgataṁ upari **adho** atītaṁ heṭṭhā ca **tiriyañcāpi** majjhe paccuppannaṁ parito ca **loke** saṁsāraloke etaṁ taṇhaṁ **bhavābhavāya** khuddakabhavamahantabhavatthāya **saṅgo** laggoti **viditvā** vicaranto tvaṁ taṇhaṁ **mākāsi** mā akāsī"ti bhagavā dhotakaṁ avocāti yojanā. **Idaṁ** "kittayissāmī"ti-ādikaṁ ñeyye visaye atthe vācakañāpakabhāvena pavattanato **ñeyyaṁ** nāma.

"Ettakamevā"ti vattabbattā **"catunnaṁ bhikkhave"**ti-ādi vuttaṁ. Bhikkhave catunnaṁ **ariyasaccānaṁ** ariyabhāvakarānaṁ saccānaṁ **ananubodhā** abujjhanena **appaṭivedhā** appaṭivijjhanena **evaṁ** iminā kāraṇena mamañceva tumhākañca dīghamaddhānaṁ idaṁ **sandhāvitaṁ** sandhāvanaṁ, idaṁ **saṁsaritaṁ** saṁsaraṇaṁ ahosīti, bhikkhave

ajja **tayidaṁ** taṁ idaṁ dukkhaṁ ariyasaccaṁ mayā anubuddhaṁ paṭividdhaṁ -pa- **tayidaṁ** taṁ idaṁ dukkhanirodhagāminī paṭipadā ariyasaccaṁ mayā anubuddhaṁ paṭividdhaṁ, mama bhavataṇhā ucchinnā, bhavanetti taṇhā khīṇā, idāni mama punabbhavo natthi, **iti idaṁ** "catunnan"ti-ādikaṁ bhagavā avoca, sugato **idaṁ** "catunnan"ti-ādikaṁ vatvā athāparaṁ **etaṁ** "catunnan"ti-ādigāthāvacanaṁ satthā avocāti yojetvā gāthāyañca tatheva yojanā kātabbā. **Idaṁ** "catunnan"ti-ādikaṁ vuttanayena ñeyyaṁ nāma. (5)

"Rūpaṁ aniccaṁ -pa- viññāṇaṁ aniccan"ti **idaṁ** suttaṁ ñeyye rūpādidhamme vācakañāpakabhāvena pavattanato **ñeyyaṁ** nāma.

Evaṁ "rūpaṁ aniccan"ti-ādinā pakārena **jānaṁ** jānanto **evaṁ** "rūpaṁ aniccan"ti-ādinā pakārena **passaṁ** passanto **ariyasāvako** ariyassa bhagavato sāvako "idaṁ rūpaṁ aniccan"ti rūpaṁ passati, "ayaṁ vedanā aniccā"ti vedanaṁ passati, "ayaṁ saññā aniccā"ti saññaṁ passati, "ime saṅkhārā aniccā"ti saṅkhāre passati, "idaṁ viññāṇaṁ aniccan"ti viññāṇaṁ passati. **Iti idaṁ** suttaṁ rūpādipassane ñāṇe vācakañāpakabhāvena pavattanato **ñāṇaṁ** nāma.

So "rūpaṁ añiccan"ti-ādinā pakārena passanto ariyasāvako **rūpena** rūparāgena parimuccati -pa- **viññāṇamhā** viññāṇarāgamhā parimuccatīti dukkhasmā parimuccatīti ahaṁ vadāmīti yojanā. **Idaṁ** "so parimuccatī"ti-ādikaṁ suttaṁ ñāṇe ca ñeyye ca vācakañāpakabhāvena pavattanato **ñāṇañca ñeyyañca** hoti.

Sabbe pañcakkhandhā paccayehi saṅkharitattā **saṅkhārā** ādi-antavantabhāvato, aniccantikabhāvato, tāvakālikabhāvato ca khaṇaparittabhāvato **aniccā** bhavanti. **Idaṁ** "sabbe saṅkhārā aniccā"ti suttappadesavacanaṁ vuttanayena ñeyyaṁ nāma. **Yadā** vipassanākaraṇakāle **paññāya** vipassanāpaññāya **passati** aniccatādikaṁ passati. **Idaṁ** "yadā paññāya passatī"ti suttappadesavacanaṁ ñāṇaṁ nāma. **Atha** passanakkhaṇe **dukkhe** pañcakkhandhe vipassako nibbindati, nibbindanto puggalo dukkhādijānanādivasena cattāri saccāni paṭivijjhati, **eso** catusaccapaṭivedho **visuddhiyā** visuddhatthāya maggoti. **Idaṁ** "athā"ti-ādikaṁ suttappadesavacanaṁ ñāṇañca ñeyyañca hoti.

Soṇāti soṇaṁ ālapati. **Samaṇā** bāhirakasamaṇā **brāhmaṇā** jātibrāhmaṇā aniccena rūpena, dukkhena rūpena, vipariṇāmadhammena rūpena "ahaṁ parehi **seyyo** uttamo asmī"ti vā samanupassanti, "ahaṁ parena **sadiso** samāno asmī"ti vā samanupassanti, "ahaṁ parato **hīno** lāmako asmī"ti vā samanupassanti, yathābhūtassa adassanā **aññatra** vajjetvā aññaṁ kiṁ nāma kāraṇaṁ siyā, yathābhūtaṁ adassanato tāva samanupassanassa aññaṁ kāraṇaṁ natthi, yathābhūtaṁ adassanameva kāraṇanti veditabbaṁ. **"Aniccāya vedanāyā"**ti-ādīsupi iminā vuttanayena vuttanayānusārena yojanā kātabbā. **Idaṁ** "ye hi kecī"ti-ādikaṁ suttappadesavacanaṁ ñeyyaṁ nāma. "Ye ca kho kecī"ti-ādiko sukkapakkho pana vuttavipariyāyena veditabbo. **Idaṁ** "ye ca kho"ti-ādikaṁ suttappadesavacanaṁ ñāṇaṁ nāma. **Idaṁ** "ye hi kecī"ti-ādikaṁ suttaṁ ñāṇe ca ñeyye ca atthe vācakañāpakabhāvena pavattanato **ñāṇañca ñeyyañca** hoti. (6)

Nānāvidhaṁ ñāṇañca ñeyyañca sāsanapaṭṭhānasuttaṁ ācariyena niddhāritaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "katamaṁ dassanan"ti pucchitabbattā **"tattha katamaṁ dassanan"**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu lokiyādīsu aṭṭhavīsatividhesu sāsanapaṭṭhānesu suttesu katamaṁ suttaṁ dassanaṁ nāmāti pucchati.

115. **Gambhīrapaññena** sabbaññubuddhena **sudesitāni** saṅkhepavitthārādīhi tehi tehi nayehi suṭṭhu desitāni ariyasaccāni **ye** bhāvitabhāvanā ariyapuggalā paññā-obhāsena vibhāvayanti, te bhāvitabhāvanā ariyapuggalā devarajjacakkavattirajjādipamādaṭṭhānaṁ āgamma bhusaṁ pamattā kiñcāpi honti, tathāpi **te** bhāvitabhāvanā ariyapuggalā sotāpattimaggañaṇena abhisaṅkhāraviññāṇassa nirodhena aṭṭhamabhavādīsu uppajjanārahānaṁ nāmarūpānaṁ niruddhattā aṭṭhamakkhattuvasena **aṭṭhamaṁ** bhavaṁ na ādiyantīti yojanā. **Idaṁ** "ye ariyasaccānī"ti-ādikaṁ suttaṁ dassane paṭhamamaggañāṇe vācakañāpakabhāvena pavattanato **dassanaṁ** nāma.

Nagaradvārabāhathirakaraṇatthaṁ ummārabbhantare pathaviyaṁ aṭṭhahatthadasahatthappamāṇaṁ āvāṭaṁ khaṇitvā tasmiṁ āvāṭe ussāpitattā **pathavissito** pathavinissito antopathavinissito **indakhīlo** sāradārumayo

thambho **catubbhi** catūhi disāhi āgatehi **vātehi** mahāvātehi **asampakampiyo** sampakampituṁ asakkuṇeyyo siyā yathā, **yo** sappuriso ariyasaccāni avecca passati, taṁ sappurisaṁ sabbatitthiyavādavātehi asampakampiyattā **tathūpamaṁ** ahaṁ vadāmīti yojanā. **Idaṁ** "yathindakhīlo"ti-ādikaṁ suttaṁ vuttanayena dassanaṁ nāma.

Bhikkhave catūhi sotāpattiyaṅgehi samannāgato **ariyasāvako** ariyassa bhagavato sammāsambuddhassa sāvako ācikkhituṁ **ākaṅkhamāno** hutvā **attanāva** sayameva attānaṁ byākareyya "bho mama atta ahaṁ idāni khīṇanirayo amhi, khīṇatiracchānayoni amhi -pa- dukkhassantaṁ karissāmī"ti byākareyya. Caturaṅgasarūpaṁ dassetuṁ **"katamehi catūhī"**ti-ādi vuttaṁ. **Idaṁ** "catūhī"ti-ādikaṁ dassanaṁ nāma.

Nānāvidhaṁ dassanaṁ niddhāritaṁ, "katamā bhāvanā"ti pucchitabbattā **"tattha katamā bhāvanā"**ti-ādi vuttaṁ.

Idha sāsane **yassa** ariyasāvakassa **ajjhattaṁ** kāmabhave nibbattāpakānaṁ orambhāgiyasaṁyojanānaṁ pajahanavasena ca **bahiddhā** rūpārūpabhavesu nibbattāpakānaṁ uddhambhāgiyasaṁyojanānaṁ pajahanavasena ca **indriyāni** saddhindriyādīni indriyāni **subhāvitāni** ariyamaggabhāvanāvasena suṭṭhu bhāvitāni bhavanti, **bhāvito** bhāvitamaggo **sa danto** so ariyasāvako imaṁ lokañca paraṁ lokañca **nibbijjha** nibbijjhitvā paṭivijjhitvā **kālaṁ** maraṇakāle, kālaṁkiriyaṁ vā **kaṅkhati** patthetīti yojanā. **Ayaṁ** "yassindriyānī"ti-ādikā pāḷi bhāvanāya vācakañāpakabhāvena pavattanato **bhāvanā** nāma.

Dhammapadāni jhānavipassanāmaggaphalanibbānadhammakoṭṭhāsāni. **Anabhijjhā dhammapadaṁ** anabhijjhāsīsena adhigatajhānavipassanāmagganibbānadhammapadaṁ koṭṭhāsaṁ. Esa nayo sesesupi. **Ayaṁ** "cattārimānī"ti-ādikā pāḷi vuttanayena bhāvanā nāma. (7)

Devaputta chindanto puggalo **pañca** orambhāgiyasaṁyojanāni heṭṭhā maggattayena **chinde** chindeyya, pajahanto puggalo **pañca** uddhambhāgiyasaṁyojanāni arahattamaggena **jahe** pajaheyya, bhāvayanto puggalo

pañca saddhindriyādīni ca uttari **bhāvaye** bhāveyya. **Pañcasaṅgātigo** rāgasaṅgadosasaṅgamohasaṅgamānasaṅgadiṭṭhisaṅgātigo bhikkhu **oghatiṇṇoti** kāmoghabhavoghadiṭṭhogha-avijjoghatiṇṇoti **vuccati** kathīyatīti yojanā. "Pañca chinde pañca jahe"ti **idaṁ** vacanaṁ dassanaṁ nāma. "Pañca cuttari -pa- vuccatī"ti **ayaṁ** pāḷi bhāvanā nāma. **Idaṁ** "pañcā"ti-ādikaṁ suttaṁ dassanañca bhāvanā ca hoti.

"Tīṇimāni bhikkhave"ti-ādīsu yojanā pākaṭā. (8)

116. "Sabbapāpassa akaraṇaṁ -pa- buddhāna sāsanan"ti **idaṁ** suttaṁ sammāsambuddhassa vacanabhāvato **sakavacanaṁ** nāma. Attho heṭṭhā vuttova.

Bhikkhave bālassa **bālalakkhaṇāni** bāla-upalakkhaṇakāraṇāni **bālanimittāni** "ayaṁ bālo"ti gahaṇakāraṇāni **bālāpadānāni** bālassa apadānāni porāṇāni viruḷhāni kammāni **yehi** bālalakkhaṇādīhi bālaṁ "bālo"ti **pare** paṇḍitā sañjānanti, **imāni** bālalakkhaṇāni mayā vuccamānāni tīṇi. Katamāni tīṇi? Bhikkhave bālo **duccintitacintī ca** duccintitaṁ abhijjhābyāpādamicchādassanaṁ cintī ca hoti, **dubbhāsitabhāsī** dubbhāsitaṁ musāvādādiṁ bhāsī ca hoti, **dukkaṭakammakārī ca** dukkaṭaṁ pāṇātipātādikammaṁ kārī ca hoti. Bhikkhave bālassa -pa- bālāpadānāni iminā mayā vuttāni tīṇi kho bhavanti. Sukkapakkho pana vuttavipariyāyena veditabbo. **Idaṁ** "tīṇimāni bhikkhave"ti-ādikaṁ vacanaṁ sammāsambuddhassa vacanabhāvato **sakavacanaṁ** nāma.

Pathavīsamo vitthato sambodho nāma natthi. Pātaṁ vuṭṭhaṁ udakaṁ ābhuso lāti gaṇhātīti **pātālo,** pātālena samo **pātālasamo** ninno na vijjati. Merusamo unnato natthi, cakkavattisadiso poriso natthīti yojanā. **Idaṁ** "pathavīsamo"ti-ādikaṁ vacanaṁ parassa devassa vacanabhāvato **paravacanaṁ** hoti.

"Devānaṁ inda tava subhāsitena jayo hotī"ti vatvā "vepacitti tava subhāsitena jayo hotū"ti vatvā "vepacitti tvaṁ gāthaṁ **bhaṇa** bhaṇāhī"ti avoca. Bhikkhave atha kho asurindo vepacitti **imaṁ** vuccamānaṁ gāthaṁ abhāsi "te paṭisedhako **no ce assa** no ce

bhaveyya, evaṁ sati bālā bhiyyo pakujjheyyuṁ, tasmā **dhīro** paṇḍito bhusena daṇḍena bālaṁ nisedhaye"ti.

Gāthāya bhikkhave asurindena vepacittinā bhāsitāya asurā anumodiṁsu, devā tuṇhī ahesuṁ. Bhikkhave atha kho asurindo vepacitti devānaṁ indaṁ sakkaṁ **etaṁ** vacanaṁ avoca "devānaminda tvaṁ gāthaṁ **bhaṇa** bhaṇāhī"ti etaṁ vacanaṁ avoca. Bhikkhave atha kho devānamindo sakko imaṁ gāthaṁ abhāsi "bālassa paṭisedhanaṁ **paraṁ** paccatthikaṁ saṅkupitaṁ ñatvā **sato** satimā **yo** paṇḍito kodhato upasammati, tassa paṇḍitassa **etadeva** upasamaṁ varanti ahaṁ maññe"ti.

Gāthāya bhikkhave devānamindena sakkena bhāsitāya devā anumodiṁsu, asurā tuṇhī ahesuṁ. Bhikkhave atha kho devānamindo sakko asurindaṁ vepacittiṁ **etaṁ** vacanaṁ avoca "vepacitti tvaṁ gāthaṁ bhaṇāhī"ti etaṁ vacanaṁ avoca. Bhikkhave atha kho asurindo vepacitti imaṁ gāthaṁ abhāsi "vāsava yadā titikkhati, tadā naṁ titikkhantaṁ puggalaṁ bālo "ayaṁ me bhayā titikkhatī"ti maññati, titikkhāya etadeva vajjaṁ nāhaṁ passāmi. Vāsava gogaṇo palāyinaṁ gavaṁ ajjhottharati iva, evaṁ dummedho khamantaṁ bhiyyo **ajjhāruhati** ajjhottharati.

Gāthāya bhikkhave asurindena vepacittinā bhāsitāya asurā anumodiṁsu, devā tuṇhī ahesuṁ. Jāyamāne ca goyuddhe paṭhamaṁ dveyeva goṇā yujjhanti, gogaṇo pana yāva eko goṇo napalāyati, tāva olokentova tiṭṭhati. Yadā ca eko goṇo palāyati, tadā sabbo goṇo taṁ palāyinaṁ gavaṁ bhiyyo ajjhottharatīti goyuddhasabhāvo veditabbo. **"Atha kho"**ti-ādīnaṁ yojanattho pākaṭo.

Vepacitti yo puggalo titikkhati, **taṁ** khamantaṁ puggalaṁ "ayaṁ me bhayā titikkhatī"ti kāmaṁ maññatu vā, mā maññatu vā, taṁ maññanaṁ nipphalameva. Atthā sadatthaparamā bhavanti, **khantyā** khantito bhiyyo sadattho nāma na vijjati.

Yo balavā santo dubbalassa have titikkhatīti tassa balavantassa **taṁ** titikkhanaṁ paramaṁ khantinti sappurisā āhu, dubbalo niccaṁ khamati eva.

Yassa bālassa bālabalaṁ atthi, tassa bālassa bālabalaṁ “abalan”ti sappurisā āhu, yassa dhammaguttassa yaṁ balaṁ atthi, tassa dhammaguttassa tassa balassa **paṭivattā** paṭippharitvā vattā **na** vijjati.

Vepacitti yo puggalo **kuddhaṁ** paṭhamaṁ kujjhantassa paṭikujjhati, so paṭikujjhanto puggalo tena paṭikujjhanena **tassa** paṭhamaṁ kujjhantassa pāpapuggalassa pāpapuggalato **pāpiyo eva** pāpataro hīnataro eva bhave.

Vepacitti yo sappuriso **sato** satimā paraṁ saṅkupitaṁ ñatvā paṭhamaṁ kujjhantassa appaṭikujjhantova bhave, so sappuriso dujjayaṁ saṅgāmaṁ jeti nāma, attano ca parassa ca ubhinnaṁ atthaṁ carati nāma.

Attano ca parassa ca tikicchantānaṁ ubhinnaṁ kodho upasammati, ye janā **dhammassa** khantidhammassa at the, catusaccadhamme vā akovidā bhavanti, te janā khamantaṁ sappurisaṁ “ayaṁ bālo”ti maññanti, tesaṁ akovidānaṁ janānaṁ taṁ maññanaṁ nipphalanti.

Gāthāsu bhikkhave devānamindena sakkena bhāsitāsu devā anumodiṁsu, asurā tuṇhī ahesunti yojanā. **Idaṁ** “bhiyyo bālā”ti-ādikaṁ vacanaṁ sakkavepacittīnaṁ vacanabhāvato **paravacanaṁ** nāma. (9)

117. **Pattaṁ** etarahi adhigataṁ yañca kāmūpakaraṇaṁ, āyatiṁ **pattabbaṁ** adhigataṁ yañca kāmūpakaraṇaṁ atthi, etaṁ ubhayaṁ **rajānukiṇṇaṁ** rāgarajādikiṇṇaṁ iti **āturassa** āturānaṁyeva puggalānaṁ santike **anusikkhato** anusikkhantassa **sikkhāsārā** hutvā upaṭṭhahanti, sīlaṁ vataṁ jīvitaṁ brahmacariyaṁ ime sikkhāsārā hutvā upaṭṭhahantīti ye **upaṭṭhānasārā** puggalā sārato gahetvā ṭhitā. Ettha **sīlaṁ** nāma “na karomī”ti oramaṇaṁ. **Vataṁ** nāma bhojanakiccakaraṇādi. **Jīvitaṁ** nāma ājīvo. **Brāhmacariyaṁ** nāma methunaviratívisesabhāvo veditabbo. Tesaṁ upaṭṭhānasārānaṁ puggalānaṁ **ayaṁ** vādo **eko** paṭhamo **anto** lāmako. **Ye ca** puggalā “kāmesu doso natthī”ti **evaṁvādino evaṁdiṭṭhino** hutvā ṭhitā, tesaṁ puggalānaṁ **ayaṁ** vādo **eko** dutiyo

anto lāmako. Iccete ubho **antā** antavādā puggalā kaṭasivaḍḍhanā kaṭasiyo diṭṭhiṁ vaḍḍhenti. Ete **ubho ante** attakilamathānuyoge kāmasukhallikānuyoge **eke** puggalā anabhiññāya olīyanti, **eke** puggalā atidhāvantīti yojanā. **Idaṁ** "yañca pattan"ti-ādikaṁ vacanaṁ paresaṁ puggalānaṁ vacanabhāvato **paravacanaṁ** nāma.

Ye ca sammādiṭṭhipuggalā **te ubho ante** attakilamathānuyogakāmasukhallikā nuyoge abhiññāya **tatra** ca ante na ahesuṁ. Tena ca abhijānanena **te** ubho ante na amaññiṁsu, **tesaṁ** sammādiṭṭhipuggalānaṁ **vaṭṭaṁ** tividhaṁ vaṭṭaṁ paññāpanāya natthi. **Iti** evaṁ **idaṁ** "ye cā"ti-ādikaṁ vacanaṁ bhagavato vacanabhāvato **sakavacanaṁ** nāma. **Ayaṁ udāno** "yañca pattaṁ -pa- paññāpanāyā"ti ayaṁ udāno vuttanayena sakavacanañ ca paravacanañca hoti.

Passenadi nāma **kosalo** kosalissaro rājā bhagavantaṁ **etaṁ** "idha mayhaṁ -pa- tesaṁ piyo attā"ti vacanaṁ avoca. Bhante idha rahogatassa paṭisallīnassa **mayhaṁ** mama **cetaso** cittassa evaṁ parivitakko udapādi, **kesaṁ** sattānaṁ attā piyo nu kho, **kesaṁ** sattānaṁ attā appiyo nu kho **iti** etaṁ parivitakkanaṁ udapādi. Bhante tassa mayhaṁ etaṁ parivitakkanaṁ ahosi, **ye ca keci** sattā kāyena duccaritaṁ caranti kho -pa- manasā duccaritaṁ caranti kho, **tesaṁ** sattānaṁ attā appiyo kho. **Te** duccaritaṁ carantā sattā "no attā piyo"ti evaṁ kiñcāpi vadeyyuṁ, atha kho **tesaṁ** duccaritaṁ carantānaṁ sattānaṁ attā appiyova. Taṁ kissa hetu? Appiyo **appiyassa** anatthāya **yaṁ** duccaritaṁ kareyya, **taṁ** duccaritaṁ **te** duccaritaṁ carantā sattā **attanāva** sayameva. **Attano** anatthāya **hi** yasmā karonti, tasmā **tesaṁ** duccaritaṁ carantānaṁ sattānaṁ attā appiyovāti etaṁ parivitakkanaṁ ahosi.

Bhante **ye ca keci** sattā kāyena sucaritaṁ caranti kho -pa- manasā sucaritaṁ caranti kho, **tesaṁ** sucaritaṁ carantānaṁ sattānaṁ attā piyo kho, **te** sucaritaṁ carantā sattā "no attā appiyo"ti evaṁ kiñcāpi vadeyyuṁ, atha kho **tesaṁ** sucaritaṁ carantānaṁ sattānaṁ attā piyova. Taṁ kissa hetu? Piyo **piyassa** atthāya **yaṁ** sucaritaṁ careyya, **taṁ** sucaritaṁ **te** sucaritaṁ carantā sattā **attanāva** sayameva **attano** atthāya **hi** yasmā

karonti, tasmā **tesaṁ** sucaritaṁ carantānaṁ sattānaṁ attā piyovāti etaṁ parivitakkanaṁ ahosi. Etaṁ vacanaṁ avocāti yojanā.

“Evametaṁ mahārājā”ti vacanaṁ paṭhamaṁ vatvā **“ye hi kecī”**ti-ādike bhagavato vuttavacanepi yojanā tatheva kātabbā.

Gāthāsu pana yo paṇḍito attānaṁ “piyan”ti ce jaññā, evaṁ sati so paṇḍito **naṁ** attānaṁ **pāpena** kammena **na saṁyuje** na saṁyojeyya, **taṁ** vacanaṁ **hi** saccaṁ piyaṁ attānaṁ sulabhaṁ na hoti, dukkaṭakārinā sukhaṁ sulabhaṁ na hoti.

Antakena maccunā adhipannassa mānusaṁ bhavaṁ **jahato** pajahantassa **tassa** maraṇamukhe ṭhitassa sattassa kiṁ sakaṁ hoti, maraṇamukhe ṭhito so satto kiñca ādāya paralokaṁ gacchati, chāyā gacchantaṁ sattaṁ anapāyinī iva, evaṁ **assa** paralokagatassa sattassa kiñca anugaṁ hoti.

Iti bhagavā evaṁ pucchati, pucchitvā **“ubho”**ti-ādivissajjanavacanañca āha. **Idha** loke yo macco yaṁ puññañca yaṁ pāpañca ubho kamme **kurute** karoti, **tassa** paralokagatassa maccassa **taṁ** puññapāpadvayaṁ sakaṁ hoti. Paralokaṁ gato macco **taṁva** puññapāpadvayaṁ ādāya paralokaṁ gacchati, chāyā gacchantaṁ sattaṁ anapāyinī iva, evaṁ **assa** paralokagatassa maccassa **taṁva** puññapāpadvayaṁ anugaṁ hoti.

Tasmā paṇḍito **samparāyikaṁ** samparāye phalanibbattāpakaṁ kalyāṇaṁ **nicayaṁ** nicayanto hutvā kareyya. Pāṇinaṁ paralokasmiṁ puññāni patiṭṭhā honti, iti bhagavā āhāti yojanā kātabbā. **Idaṁ** “rājā passenadī”ti-ādikaṁ suttaṁ kosalarañño vacanabhāvato **paravacanaṁ** hoti. “Evametaṁ mahārāja evametaṁ mahārājā”ti-ādikā anugīti bhagavato vacanabhāvato **sakavacanaṁ** hoti. **Idaṁ** dvayaṁ vacanaṁ sakavacanañca paravacanañca hoti. (10)

118. Pañhe pucchite **idaṁ** dukkhasaccaṁ abhiññeyyaṁ, **idaṁ** samudayasaccaṁ pahātabbaṁ, **idaṁ** maggasaccaṁ bhāvetabbaṁ, **idaṁ** nirodhasaccaṁ, phalaṁ vā sacchikātabbaṁ, **ime** kusalākusalā **dhammā** evaṁ kusalākusalabhāvena **gahitā** anavajjasāvajjabhāvena vā **gahitā** sukhavipākadukkhavipākabhāvena vā

gahitā, idaṁ iṭṭhavipākaṁ **idaṁ** aniṭṭhavipākaṁ phalaṁ nibbattayaṁ iti evaṁgahitānaṁ **tesaṁ** kusalākusaladhammānaṁ ayaṁ viḍḍhi attho, ayaṁ hāni atthoti. **Iti idaṁ** "pañhe pucchite"ti-ādikaṁ suttaṁ vissajjanīye atthe vācakañāpakabhāvena pavattanato **vissajjanīyaṁ** nāma.

"Uḷāro buddho bhagavā"ti iminā padena buddha-uḷārataṁ **ekaṁseneva** ekakoṭṭhāseneva niddise. "Svākkhāto dhammo"ti iminā padena dhammasvākkhātataṁ **ekaṁseneva** ekakoṭṭhāseneva niddise. "Suppaṭipanno saṁgho"ti iminā padena saṁghasuppaṭipattiṁ **ekaṁseneva** ekakoṭṭhāseneva niddise. "Sabbe saṅkhārā aniccā"ti iminā padena saṅkhārāniccataṁ ekaṁseneva niddise. "Sabbe saṅkhārā dukkhā"ti iminā padena saṅkhāradukkhataṁ ekaṁseneva niddise. "Sabbe dhammā anattā"ti iminā padena dhammānattataṁ ekaṁseneva niddise. "Sabbe saṅkhārā anattā"ti avatvā "sabbe dhammā anattā"ti vuttena iminā padena saṅkhārehi aññaṁ yaṁ vā pana maggaphalanirodhasamāpattidhammajātaṁ atthi, taṁ maggaphalanirodhasamāpattidhammajātampi evaṁjātiyaṁ evaṁ ekaṁsabyākaraṇīyanti maggaphalanirodhasamāpattidhammajātassāpi anattataṁ ekaṁseneva niddiseti yojanā. **Idaṁ** "uḷāro"ti-ādikaṁ suttaṁ vissajjanīye buddha-uḷāratādike vācakañāpakabhāvena pavattanato **vissajjanīyaṁ** nāma.

Naradammasārathi ākaṅkhato **te** bhagavato **manasā** sabbaññutaññāṇasahitādimanasā **vicintitaṁ** ñeyyadhammaṁ devā manussā sabbe pāṇino **na jaññā** na jāneyyuṁ. Santaṁ araṇaṁ samādhiṁ nisevato **te** bhagavato manasā vicintitā kasināpi sabbe pāṇino **na jaññā** na jāneyyuṁ. **Kasiṇāpi** vā kasiṇārammaṇāya paññāyapi **na jaññā** na jāneyyuṁ. **Kasiṇāpī**ti ettha ca "kasiṇāyapī"ti vattabbepi yakāralopavasena "kasiṇāpī"ti vuttaṁ. Atha vā **"yaṁ ākaṅkhati** yaṁ ākaṅkhanaṁ karoti, **taṁ** ākaṅkhanaṁ **kiṁ** kataman"ti pucchitaṁ pañhaṁ aññesaṁ avisayattā avissajjanīyaṁ hotīti yojanā. **Idaṁ** "ākaṅkhato"ti-ādikaṁ suttaṁ avissajjanīye visaye vācakañāpakabhāvena pavattanato **avissajjanīyaṁ** nāma.

Bhagavā **sīlakkhandhe** sīlakkhandhahetu **ettako** etaparimāṇo, bhagavā **samādhikkhandhe** samādhikkhandhahetu **ettako** etaparimāṇo, bhagavā

paññākkhandhe paññākkhandhahetu **ettako** etaparimāno, bhagavā **vimuttikkhandhe** vimuttikkhandhahetu **ettako** etaparimāṇo, bhagavā **vimuttiñāṇadassanakkhandhe** vimuttiñāṇadassanakkhandhahetu **ettako** etaparimāno, bhagavā **iriyāyaṁ** kāyavacīsamācāre kāyavacīsamācārahetu **ettako** etaparimāṇo, bhagavā **pabhāve** ānubhāvahetu **ettako** etaparimāṇo, bhagavā **hitesitāyaṁ** mettāhetu **ettako** etaparimāṇo, bhagavā **karuṇāyaṁ** karuṇāhetu **ettako** etaparimāṇo, bhagavā **iddhiyaṁ** iddhividhahetu **ettako** etaparimāṇoti avissajjanīyoti yojanā. **Idaṁ** "ettako"ti-ādikaṁ suttaṁ avissajjanīye visaye vācakañāpakabhāvena pavattanato **avissajjanīyaṁ** nāma.

Bhikkhave arahato sammāsambuddhassa tathāgatassa loke **uppādā** uppādahetu tiṇṇaṁ ratanānaṁ uppādo sambhavati, āyatiṁ buddharatanassa uppādo sambhavati, ekassa buddharatanassa dharamānakkhaṇena hi aññassa buddharatanassa anuppajjanato āyatinti vuttaṁ, dhammaratanassa uppādo sambhavati, saṁgharatanassa uppādo sambhavatīti tīṇi ratanāni. "Tāni tīṇi ratanāni guṇato kiṁpamāṇānī"ti pucchite sati tāni tīṇi ratanāni guṇato etaparimāṇānīti na vissajjitabbānīti yojanā. **Idaṁ** "tathāgatassā"ti-ādikaṁ suttaṁ avissajjanīye visaye vācakañāpakabhāvena pavattanato **avissajjanīyaṁ** nāma.

Buddhavisayo puggalaparo puggalapadhāno pañho avissajjanīyo, buddhavisayāva **puggalaparoparaññutā** avissajjanīyā. Bhikkhave avijjānīvaraṇānaṁ sattānaṁ pubbā koṭi na paññāyati taṇhāsaṁyojanānaṁ, sakiṁ nirayaṁ sandhāvataṁ saṁsarataṁ sattānaṁ, sakiṁ tiracchānayoniṁ sandhāvataṁ saṁsarataṁ sattānaṁ, sakiṁ pettivisayaṁ sandhāvataṁ saṁsarataṁ sattānaṁ, sakiṁ asurayoniṁ sandhāvataṁ saṁsarataṁ sattānaṁ, sakiṁ deve sandhāvataṁ saṁsarataṁ sattānaṁ, sakiṁ manusse sandhāvataṁ saṁsarataṁ sattānaṁ pubbā koṭi na paññāyati na dissati na upalabbhatīti. "Sā pubbā koṭi katamā"ti kenaci kataṁ kataṁ pucchanaṁ **avissajjanīyaṁ** saṁsārassa pubbakoṭiyā abhāvato avissajjanīyaṁ hoti. **"Na paññāyatī"**ti desanā sāvakānaṁ ñāṇavekallena katā, na attano ñāṇavekallena. "Na paññāyatī"ti desanā attano ceva sāvakānañca ñāṇavekallena

kātabbā siyāti codanaṁ manasi katvā **“duvidhā buddhānaṁ bhagavantānaṁ desanā”**ti-ādi vuttaṁ. Attā upanetabbo etissā desanāyāti **attūpanāyikā.** Paro upanetabbo etissā desanāyāti **parū-anāyikā.** “Katamā attūpanāyikā desanā, katamā parūpanāyikā desanā”ti pucchitabbattā niyametvā dassetuṁ **“na paññāyatī”**ti-ādi vuttaṁ. “Na paññāyatī”ti desanā sāvakānaṁ netabbānaṁ vasena desitattā parūpanāyikā desanā nāma, **“natthi buddhānaṁ bhagavantānaṁ avijjānanā”**ti desanā attano netabbassa vasena desitattā atthūpanāyikā desanā nāma. “Natthi buddhānaṁ bhagavantānaṁ avijjānanā”ti vuttattā pubbāya koṭiyā abhāvato eva na paññāyatīti viññāyati, bhagavato ñāṇassa paññāpanaṁ kātuṁ asamatthattā na paññāyatīti na viññāyati. Tena **aṭṭhakathāyaṁ** “natthi buddhānaṁ bhagavantānaṁ avijānanā’ti etena purimāya koṭiyā abhāvato eva na paññāyati, na tattha ñāṇassa paṭighātoti dassetī”ti[1] vuttaṁ.

“Kathaṁ pana buddhānaṁ bhagavantānaṁ avijānanāya natthibhāvovijānitabbo”ti vattabbattā avijānanāya natthibhāvaṁ jānāpetuṁ **“yathā bhagavā kokālikaṁ bhikkhun”**ti-ādi vuttaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana “yaṁ pana atthi, taṁ aññesaṁ appameyyampi bhagavato na appameyyanti bhagavato sabbattha appaṭihatañāṇataṁ dassetuṁ ‘yathā bhagavā kokālikaṁ bhikkhuṁ ārabbhā’ti-ādimāhā”ti[1] vuttaṁ. Bhagavā kokālikaṁ bhikkhuṁ ārabbha “kīva dīghaṁ nu kho bhante padume niraye āyuppamāṇan”ti pañhaṁ pucchitvā nisinnaṁ **aññataraṁ bhikkhuṁ yathā** yena pakārena **“seyyathāpi -pa- āghātetvā”**ti evamāha. Tato tena pakārena avijjānanāya natthibhāvo vijānitabboti attho gahetabbo.

Bhikkhu tvaṁ sallakkhehi, kokāliko vīsatikhāriko kosalako tilavāho rāsiṁ katvā ṭhapito, tato tilato puriso vassasatassa vassasatassa accayena ekamekaṁ tilaṁ uddhareyya, so vīsatikhāriko kosalako tilavāho iminā uddharānupakkamena khippataraṁ parikkhayaṁ pariyādānaṁ seyyathāpi gaccheyya, eko abbudo nirayo parikkhayaṁ pariyādānaṁ na tveva gaccheyya. Vīsati abbudā nirayā tattake

1. Netti-Ṭṭha 259 piṭṭhe.

kāle parikkhayaṁ pariyādānaṁ seyyathāpi gaccheyyuṁ, evameva eko nirabbudo nirayo tattake kāle parikkhayaṁ pariyādānaṁ na tveva gaccheyya. Esa nayo sesesupi. Sāriputtamoggallānesu cittaṁ āghātetvā padumaṁ nirayaṁ kokālikāko bhikkhu upapanno kho, bhikkhu tvaṁ evaṁ sallakkhehīti bhagavā āhāti yojanā. Bhagavā "ayaṁ appameyyo ayaṁ asaṅkhyeyyo"ti vā na kiñci āha. "Tasmiṁ appameyye katamo appameyyo, tasmiṁ asaṅkhyeyye katamo asaṅkhyeyyo"ti kenaci kataṁ pucchanaṁ buddhavisayattā **avissajjanīyaṁ. Idaṁ** appameyya-asaṅkhyeyyasuttaṁ vuttanayena avissajjanīyaṁ. (11)

119. **"Yadā so upako"**ti-ādīsu yojanā pākaṭā.

"Kathaṁ kena pakārena **jino**"ti upakena kataṁ pucchanaṁ "kilesappahānapakārena jino"ti vissajjanīyattā **vissajjanīyaṁ. "Kena** pakārena **jino"**ti upakena kataṁ pucchanaṁ "pāpakānaṁ dhammānaṁ jitattā jino"ti vissajjanīyattā **vissajjanīyaṁ. "Katamo jino"**ti kataṁ pucchanaṁ "rūpādiko jino"ti vā "rūpādikaṁ muñcitvā añño jino"ti vā vissajjetuṁ asakkuṇeyyattā **avissajjanīyaṁ. "Katamo āsavakkhayo, katamo rāgakkhayo, katamo dosakkhayo, katamo mohakkhayo"**ti kataṁ pucchanaṁ "nibbānaṁ āsavakkhayo"ti vā "arahattamaggo āsavakkhayo"ti vā "arahattaphalaṁ rāgakkhayo"ti vā iti evamādinā vissajjanīyattā **vissajjanīyaṁ. "Kittako āsavakkhayo,** kittako rāgakkhayo, kittako dosakkhayo, kittako mohakkhayo"ti kataṁ pucchanaṁ "ettako etaparimāṇo āsavakkhayo"ti evamādinā avissajjanīyattā **avissajjanīyaṁ. Idaṁ** vuttappakāraṁ suttaṁ vuttanayena vissajjanīyañca avissajjanīyañca hoti.

"Tathāgato satto **atthī"**ti pucchanaṁ "pañcakkhandhe upādāya paññāpetabbo sattabhūto atthī"ti vissajjanīyattā **vissajjanīyaṁ. "Atthi rūpan"**ti kataṁ pucchanaṁ rūpassa vissajjamānattā "āmantā"ti vissajjanīyattā **vissajjanīyaṁ, "rūpaṁ tathāgato"**ti kataṁ pucchanaṁ tathābhāvato alabbhanato avissajjanīyattā **avissajjanīyaṁ. "Rūpavā tathāgato"**ti-ādīsupi esa

nayo yathāsambhavaṁ yojetabbo. **Idaṁ** vuttappakāraṁ suttaṁ vuttanayena vissajjanīyañca avissajjanīyañca hoti.

"Passati bhagavā dibbena cakkhunā -pa- yathākammūpage satte pajānātī"ti kataṁ pucchanaṁ "passati bhagavā"ti vā -pa- "pajānāti bhagavā"ti vā vissajjanīyattā **vissajjanīyaṁ. "Katame sattā, katamo tathāgato"**ti kataṁ pucchanaṁ paramatthato alabbhanato avissajjanīyattā **avissajjanīyaṁ.**

"Atthi tathāgato"ti kataṁ pucchanaṁ heṭṭhā vuttanayena vissajjanīyaṁ. **"Atthi tathāgato paraṁ maraṇā"**ti kataṁ pucchanaṁ "atthi tathāgato paraṁ maraṇā"ti vissajjamāne sati ca idhaloko eva paralokoti āpajjati, "natthi tathāgato paraṁ maraṇā"ti vissajjamāne sati ca idhalokato añño paralokoti āpajjati, tasmā avissajjanīyattā **avissajjanīyaṁ. Idaṁ** vuttappakāraṁ suttaṁ vissajjanīye visaye ca avissajjanīye visaye ca vācakañāpakabhāvena pavattanato **vissajjanīyañca avissajjanīyañca** hoti. (12)

120. Nānāvidhaṁ vissajjanīyāvissajjanīyasuttaṁ ācariyena niddhāritaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "katamaṁ suttaṁ kamman"ti pucchitabbattā **"tattha katamaṁ kamman"**ti-ādi vuttaṁ.

"Antakenādhipannassā"ti-ādisu[1] attho heṭṭhā vuttanayattā pākaṭo "maraṇenābhibhūtassa -pa- chāyāva anapāyinī"ti **idaṁ** suttaṁ puññakammapāpakammadvaye vācakañāpakabhāvena pavattanato **kammaṁ** nāma.

Bhikkhave tumhe puna caparaṁ kammaṁ sallakkhetha. **(Anuṭṭhānagilānaṁ)**[2] Anuṭṭhānagilānassa **pīṭhasamāruḷhaṁ** pīṭhasamāruḷhassa **bālaṁ** bālassa vā **mañcasamāruḷhaṁ** mañcasamāruḷhassa **bālaṁ** bālassa vā **chamāyaṁ** bhūmiyaṁ **semānaṁ** semānassa sayantassa **bālaṁ** bālassa vā kāyena duccaritāni vācāya duccaritāni manasā duccaritāni pāpakāni yāni kammāni **pubbe** pubbakāle vā atīte anekakappakoṭisatasahasse vā **assa** bālena katāni, **tāni** pāpakāni kammāni **tamhi** pīṭhasamāruḷhādi**samaye olambanti** viya upaṭṭhahanti **ajjholambanti** viya upaṭṭhahanti **abhippalambanti** viya upaṭṭhahanti.

---

1. Maraṇenābhibhūtassāti-ādīsu (Ka)
2. ( ) Pāḷiyaṁ natthi.

bhikkhave **mahataṁ** mahantānaṁ pabbatakūṭānaṁ chāyā sāyanhasamayaṁ pathaviyaṁ seyyathāpi olambanti ajjholambanti abhippalambanti yathā, bhikkhave evameva bālaṁ -pa- abhippalambanti. Bhikkhave **tatra** tasmiṁ upaṭṭhānākāre upaṭṭhānākārahetu **bālassa** katapāpassa evaṁ parivitakko hoti **"me** mayā kalyāṇaṁ akataṁ vata, **me** mayā kusalaṁ akataṁ vata, bhīruttāṇaṁ kataṁ vata, **me** mayā pāpaṁ kataṁ vata, **me** mayā luddaṁ kataṁ vata, **me** mayā kibbisaṁ kataṁ vata, **bho** agilānaṁ sappurisa akatakalyāṇānaṁ akatakusalānaṁ akatabhīruttāṇānaṁ katapāpānaṁ kataluddānaṁ katakibbisānaṁ yāvatā **gati** duggati atthi, taṁ gatiṁ ahaṁ pecca gacchāmī"ti evaṁ parivitakko hoti. Evaṁ vitakkento **so** bālo socati kilamati paridevati, urattāḷiṁ kandati sammohaṁ āpajjatīti yojanā.

Pabbatakūṭānaṁ chāyā nāma sūriyuggamanakālepi pathaviyā olambantīpi chāyā hāyanavasena olambanti. Sāyanhasamayaṁ pana chāyā vaḍḍhanavasena olambanti, tatheva kammānipi tasmiṁ kāle vaḍḍhanavasena upaṭṭhahanti, tasmā tameva vaḍḍhanupaṭṭhānaṁ sandhāya "sāyanhasamayan"ti vuttaṁ. Sukkapakkhepi yojanā kaṇhapakkhe yojanānusārena kātabbā. **Idaṁ** "puna caparan"ti-ādikaṁ suttadvayaṁ kusalakamma-akusalakammesu vācakañāpakabhāvena pavattanato **kammaṁ** nāma.

Nānāvidhaṁ kammaṁ ācariyena niddhāritaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "katamo vipāko"ti pucchitabbattā **"tattha katamo vipāko"**ti-ādi vuttaṁ. **Tattha** tesu aṭṭhavīsatividhesu lokiyādīsu sāsanapaṭṭhānesu katamo vipākoti pucchati. Bhikkhave vo tumhehi ye manussattasaddhāpaṭilābhādayo paṭiladdhā, te manussattasaddhāpaṭilābhādayo **vo** tumhākaṁ lābhā bhavanti. Tumhehi pabbajitvā yaṁ catupārisuddhisīlādisampādanaṁ laddhaṁ, taṁ catupārisuddhisīlādisampādanaṁ **vo** tumhākaṁ suladdhaṁ bhavati. Bhikkhave yo buddhuppādo navamo khaṇo tumhehi laddho, so buddhuppādo navamo **khaṇo vo** tumhākaṁ brahmacariyavāsāya paṭiladdho bhavati.

Bhikkhave mayā chaphassāyatanikā nāma nirayā diṭṭhā, **tattha** tesu diṭṭhesu chaphassāyatanikesu nāma nirayesu yaṁ kiñci rūpaṁ cakkhunā passati, taṁ aniṭṭharūpaṁyeva passati, no iṭṭharūpaṁ. Akantarūpaṁyeva passati, no kantarūpaṁ. Amanāparūpaṁyeva passati, no manāparūpaṁ.

Yaṁ kiñci saddaṁ sotena -pa- ghānena -pa- jivhāya -pa- kāyena -pa-. Yaṁ kiñci dhammaṁ manasā vijānāti, taṁ aniṭṭhadhammaṁyeva vijānāti, no iṭṭhadhammaṁ. Akantadhammaṁyeva vijānāti, no kantadhammaṁ. Amanāpadhammaṁyeva vijānāti, no manāpadhammanti pāṭho yutto. "Aniṭṭharūpaṁyeva vijānāti, no iṭṭharūpan"ti-ādipāṭho ayutto, katthaci pāḷiyaṁ ayuttapāṭho diṭṭho. Sukkapakkhe vuttanayavipariyāyena yojanā kātabbā. **Ayaṁ** vuttappakārā "lābhā vo bhikkhave"ti-ādiko pāṭho vipāke vācakañāpakabhāveneva pavattanato **vipāko** nāma.

Mārisā **niraye paccamānānaṁ** amhākaṁ sabbaso nimujjana-ummujjanavasena **saṭṭhivassasahassāni** paripuṇṇāni, nirayassa **anto** pariyosānaṁ **kadā** kasmiṁ kāle bhavissati.

Nirayassa **anto** pariyosānaṁ natthi, nirayassa anto pariyosānaṁ kuto atthi, nirayassa **anto** pariyosānaṁ amhākaṁ na paṭidissati, mārisā yadā tumhe ca ahañca seṭṭhiputtā jātā, **tadā tuyhaṁ** tumhākañca **mayhaṁ** mama ca pāpaṁ **hi** yasmā **pakataṁ** pakārehi kataṁ, tasmā nirayassa **anto** pariyosānaṁ amhākaṁ na dissatīti. **Ayaṁ** pāṭho vipāke vācakañāpakabhāvena pavattanato **vipāko** nāma. (13)

121. Adhammacārī naro kusaladhammesu pamatto **hi** yasmā hoti, tasmā so adhammacārī pamatto naro **yahiṁ yahiṁ** yaṁ yaṁ duggatiṁ gacchati, taṁ taṁ gacchantaṁ adhammacāriṁ **naṁ** naraṁ attanā carito so dhammova hanati. Kimiva hanati? **Sayaṁ** attanā gahito kaṇhasappo gaṇhantaṁ janaṁ hanati yathā, evaṁ attanā carito adhammo adhammacāriṁ naṁ hanati. **"Na hi dhammo adhammo cā"**ti-ādigāthāya attho pākaṭo. **Idaṁ** suttadvayaṁ kamme ca vipāke ca vācakañāpakabhāvena pavattanato **kammañca vipāko ca** hoti.

Bhikkhave tumhe puññānaṁ mā bhāyittha, bhikkhave **yadidaṁ** yaṁ idaṁ "puññānī"ti adhivacanaṁ pavattaṁ, **etaṁ** "puññānī"ti adhivacanaṁ iṭṭhassa kantassa piyassa manāpassa **sukhassa** sukhavipākajanakassa kammassa adhivacanaṁ hoti. Bhikkhave ahaṁ dīgharattaṁ katānaṁ puññānaṁ dīgharattaṁ paccanubhūtaṁ iṭṭhaṁ kantaṁ piyaṁ manāpaṁ abhijānāmi kho. "Kathaṁ abhijānāmī"ti ce

puccheyya? Pubbe satta vassāni **mettacittaṁ** mettāya sahitaṁ dutiyajjhānacittaṁ bhāvetvā satta saṁvaṭṭavivaṭṭakappe **imaṁ lokaṁ** manussalokaṁ puna na āgamāsiṁ. **Satta saṁvaṭṭavivaṭṭakappe**ti cettha saṁvaṭṭaggahaṇena saṁvaṭṭaṭṭhāyī, vivaṭṭaggahaṇena vivaṭṭaṭṭhāyīpi gahitāti veditabbā. Sesesupi evameva gahetabbo. Bhikkhave saṁvaṭṭamāne kappe ahaṁ ābhassarūpago homi, vivaṭṭakappe suññaṁ brahmavimānaṁ uppajjāmi. Bhikkhave **tatra** brahmavimāne tatra upapajjamāne upapajjamānahetu ahaṁ brahmā homi, aññe mahānubhāvena abhibhavanato **abhibhū,** aññehi anabhibhavanato **anabhibhūto** mahābrahmā homi, **aññadatthu** ekaṁsena daso ahaṁ vasavattī homi.

Bhikkhave ahaṁ devānamindo sakko chattiṁsakkhattuṁ ahosiṁ kho, dhammiko dhammarājā cāturanto vijitāvī janapadatthāvariyappatto cakkaratanādi**sattaratanasamannāgato** cakkavattirājā anekasatakkhattuṁ ahosiṁ, padesarajjassa rājabhāve ko pana vādo.

Bhikkhave tassa cakkavattirājabhūtassa mayhaṁ **etaṁ** parivitakkanaṁ ahosi "yena phalena yena vipākena ahaṁ etarahi evaṁmahiddhiko evaṁmahānubhāvo amhi, taṁ idaṁ phalaṁ kissa kammassa phalaṁ nu kho, so ayaṁ vipāko kissa kammassa vipāko nu kho"ti etaṁ parivitakkanaṁ ahosi. Bhikkhave **tassa** vitakkentassa mayhaṁ **etaṁ** parivitakkanaṁ ahosi "yena phalena yena vipākena ahaṁ etarahi evaṁmahiddhiko evaṁmahānubhāvo amhi, **me** pavattaṁ taṁ idaṁ phalaṁ tiṇṇaṁ kammānaṁ phalaṁ kho, so ayaṁ vipāko tiṇṇaṁ kammānaṁ vipāko kho, seyyathidaṁ katamesaṁ tiṇṇaṁ kammānaṁ phalaṁ vipāko? Dānassa damassa saṁyamassāti tiṇṇaṁ kammānaṁ phalaṁ vipāko"ti etaṁ parivitakkanaṁ ahosīti avocāti yojanā.

Tattha tasmiṁ "mā bhikkhave puññānaṁ bhāyitthā"ti-ādike sutte yañca dānaṁ, yo ca damo, yo ca saṁyamo atthi, **idaṁ** dānādittayaṁ **kammaṁ,** taṁvācakaññāpakaṁ suttampi **kammaṁ** nāma. **Tappaccayo** taṁkammapaccayo paccayuppannabhūto paccanubhūto yo vipāko atthi, etaṁ vipāke phalampi pakkhipitabbaṁ, **ayaṁ** vipāko taṁvācakaññāpako pāṭhopi **vipāko** nāma. **Cūḷakammavibhaṅgo** cūḷakammavipākaputhuttavibhāgo tathā vattabbo.

Todeyyaputtassa subhassa māṇavassa **yaṁ** suttaṁ bhagavatā desitaṁ, **tattha** sutte vuttā **ye** pāṇātipātādayo dhammā appāyukadīghāyukatāya saṁvattanti, **ye** hiṁsanādayo dhammā bahvābādha-appābādhatāya saṁvattanti, **ye** usūyanādayo dhammā appesakkhamahesakkhatāya saṁvattanti, **ye** kodhādayo dhammā dubbaṇṇasuvaṇṇatāya saṁvattanti, **ye** agāravādayo dhammā nīcakulika-uccakulikatāya saṁvattanti, **ye** maccherādayo dhammā appabhogamahābhogatāya saṁvattanti, **ye** asallakkhaṇādayo dhammā duppaññapaññavantatāya saṁvattanti. **Idaṁ** pāṇātipātasattayugaṁ **kammaṁ,** taṁvācakañāpakaṁ suttampi **kammaṁ** nāma. **Tattha** subhasutte yā appāyukadīghāyukatā vuttā -pa- yā duppaññapaññavantatā vuttā, so **ayaṁ** appāyukadīghāyukatādiko **vipāko,** taṁvācakañāpakapāṭhopi **vipāko. Idaṁ** subhasuttaṁ kusalākusalakamme ceva vipāke ca vācakañāpakabhāvena pavattanato **kammañca vipāko ca** hoti. (14)

122. Yo puggalo vacīduccaritaparivajjanena **vācānurakkhī** bhaveyya, abhijjhādi-anuppādanena **manasā saṁvutto** bhaveyya, pāṇātipātādipajahanena **kāyena akusalaṁ na kayitā,** iti tayo ete kammapathe visodhaye, so puggalo isippaveditaṁ **maggaṁ** ariyaṁ aṭṭhaṅgīkaṁ maggaṁ **ārādhaye** ārādhayeyyāti yojanā. **Idaṁ** "vācānurakkhī"ti-ādikaṁ suttaṁ kusale vācakañāpakabhāvena pavattanato **kusalaṁ** nāma.

Yassa puggalassa kāyena **dukkaṭaṁ** duggatisaṁvattaniyakammaṁ natthi, vācāya dukkaṭakammaṁ natthi, manasā dukkaṭakammaṁ natthi, tīhi **ṭhānehi** uppajjanaṭṭhānehi saṁvutaṁ **taṁ** puggalaṁ "brāhmaṇan"ti ahaṁ vadāmīti yojanā. **Idaṁ** gāthāvacanaṁ vuttanayena kusalaṁ nāma.

"Tīṇimāni bhikkhave -pa- kusalamūlānī"ti **idaṁ** vacanaṁ vuttanayena kusalaṁ. Bhikkhave kusalānaṁ dhammānaṁ samāpattiyā vijjā pubbaṅgamā hoti, hirī ca ottappañca anudevāti yojanā. **Idaṁ** vacanaṁ vuttanayena kusalaṁ nāma.

Māluvā **sālaṁ** rukkhaṁ onataṁ[1] bhūmiyaṁ patanaṁ karoti iva, tathā **yassa** janassa accantaṁ dvīsu tīsu bhavesu dussīlyaṁ atthi, **so** jano attānaṁ

1. Otthataṁ (Pāḷiyaṁ)

onataṁ apāyesu pākaṭaṁ karoti. Anatthakāmo jano yathā anatthaṁ icchati, tathā anatthaṁ karoti yathā, tathā īdiso dussīlo **naṁ** attānaṁ anatthaṁ karotīti yojanā. **Idaṁ** "yassā"ti-ādikaṁ vacanaṁ vuttanayena akusalaṁ.

Asmamayaṁ asmasaṅkhātaṁ pāsāṇamaṇimayaṁ **vajiraṁ** vajirassa uṭṭhānasaṅkhātaṁ pāsāṇamaṇiṁ **abhimatthati** vidhaṁseti iva, tathā **attanā hi**sayameva kataṁ **attajaṁ** attasambhavaṁ pāpaṁ **dummedhaṁ** pāpaṁ karontaṁ janaṁ abhimatthatīti yojanā. **Idaṁ** "attanā hī"ti-ādikaṁ vacanaṁ vuttanayena akusalaṁ.

Devate kusalehi vivajjitā akusalā dasa kammapathe **niseviya** katvā **garahā** gārayhā bhavanti, **bālamatī** mandabuddhino nirayesu paccareti yojanā. **Idaṁ** "dasa kammapathe"ti-ādikaṁ suttaṁ vuttanayena akusalaṁ.

"Tīṇimāni bhikkhave -pa- akusalamūlānī"ti **idaṁ** vacanaṁ vuttanayena akusalaṁ. (15)

Yādisaṁ yaṁ bījaṁ vapate, taṁ bījaṁ tādisaṁ phalaṁ harate iva, tathā **kalyāṇakārī** paṇḍito kalyāṇaṁ phalaṁ harate, **pāpakārī** bālo ca pāpakaṁ phalaṁ harateti yojanā. **Tattha** "yādisan"ti-ādike sutte "kalyāṇakārī kalyāṇan"ti **yaṁ** vacanaṁ āha, **idaṁ** vacanaṁ kusalaṁ. Pāpakārī ca pāpakan"ti **yaṁ** vacanaṁ āha, **idaṁ** vacanaṁ akusalaṁ. **Idaṁ** dvivacanaṁ vuttanayena kusalañca akusalañca hoti.

Kalyāṇakārī sappurisā subhena kammena suggatiṁ **vajanti** gacchanti, pāpakārī kāpurisā asubhena kammunā apāyabhūmiṁ **vajanti** gacchanti, **kammassa** abhisaṅkhāraviññāṇasahagatakammassa **khayā** khayanato **vimuttacetasā** samucchedavimuttipaṭippassaddhivimutticittā **te** sappurisā asubhe nibbanti. Kimiva nibbanti? Indhanakkhayā joti nibbāti iva, tathā **te** sappurisā kammassa **khayā** anavasesakhayanato nibbantīti yojanā. **Tattha** tasmiṁ "subhenā"ti-ādigāthāvacane "subhena -pa- suggatin"ti **yaṁ** vacanaṁ āha, **idaṁ** "subhena -pa- suggatin"ti vacanaṁ kusale vācakañāpakabhāvena pavattanato **kusalaṁ** nāma. "Apāyabhūmiṁ asubhena kammunā"ti **yaṁ** acanaṁ

āha, **idaṁ** "apāya -pa- kammunā"ti vacanaṁ akusale vācakañāpakabhāvena pavattanato **akusalaṁ** nāma. **Idaṁ** "subhenā"ti-ādikaṁ gāthāvacanaṁ vuttanayena kusalañca akusalañca hoti. (16)

123. **"Yathāpi bhamaro pupphaṁ -pa- munī care"**ti **idaṁ** gāthāvacanaṁ anuññāte caraṇe vācakañāpakabhāvena pavattanato **anuññātaṁ** nāma.

Bhamaro nāma puppharasapivanagahaṇavasena caraṇako madhukarādiko bhamaro, so puppharasaṁ gaṇhanto mandavego hutvā pupphañca vaṇṇañca gandhañca avināsetvā yāvadatthaṁ puppharasaṁ pivitvā madhukaraṇatthāya ca puppha**rasaṁ** gahetvā madhukaraṇaṭṭhānaṁ vanasaṇḍaṁ paleti, pupphavaṇṇagandhā pākatikāva honti, evameva piṇḍāya gāmaṁ pavisanto muni pasādajanakaṁ ālokanavilokanagamanatiṭṭhanādikaṁ janetvā pītisomanassasahitaṁ pasādaṁ janetvā saddhādeyyaṁ piṇḍapātaṁ yāpanamattaṁ paṭiggahetvā gāmato nikkhamitvā udakaphāsukaṭṭhāne vane bhesajjaṁ limpanto viya, kantāre puttamaṁsaṁ khādanto viya piṇḍapātaṁ paccavekkhitvā paribhuñjitvā bhamaro vane madhuṁ karoti viya kammaṭṭhānānurūpaṁ vanasaṇḍaṁ pavisitvā jhānamaggaphalanibbattanatthāya samaṇadhammakaraṇatthāya gāme **care** careyyāti adhippāyo veditabbo.

"Tīṇimāni bhikkhave bhikkhūnaṁ karaṇīyāni -pa- imāni kho bhikkhave bhikkhūnaṁ tīṇi karaṇīyānī"ti **idaṁ** suttaṁ bhagavatā anuññāte ācāre atthe vācakañāpakabhāvena pavattanato **anuññātaṁ** nāma. Tasmiṁ sutte yo bhikkhu sīlaṁ pāti rakkhati, iti rakkhaṇato so bhikkhu **pāti** nāma. Yaṁ sīlaṁ taṁ pātiṁ bhikkhuṁ apāyādidukkhato moceti, iti mocanato taṁ sīlaṁ **pātimokkhaṁ** nāma. Yena sīlena bhikkhu saṁvaritabbacakkhundriyādikaṁ saṁvarati, iti saṁvaraṇakaraṇato taṁ sīlaṁ **saṁvaraṁ** nāma, pātimokkhaṁ eva saṁvaraṁ **pātimokkhasaṁvaraṁ,** pātimokkhasaṁvarena **saṁvuto** samannāgato hutvā saṁvuṇanato catu-iriyāpathesu cārako hoti, iti saṁvuṇanato bhikkhu **pātimokkhasaṁvarasaṁvuto** nāma. **Viharati** catu-iriyāpathe pavatteti. Vārittacāraṁ vajjetvā cārittasīlaṁ ādāya caraṇaṁ **ācāro,** agocare vajjetvā

gocare caraṇaṁ **gocaro**ti. Attho vuccamāno ativitthāro bhavissati, tasmā kiñcimattaṁ kathetvā sāsanapaṭṭhānasuttabhāvaṁ kathessāma.

"Ettakameva suttaṁ 'anuññātan'ti niddhāritabban"ti vattabbattā **"dasayime bhikkhave dhammā pabbajitena abhiṇhaṁ paccavekkhitabbā"**ti-ādi vuttaṁ. **Idaṁ** "dasā"ti-ādikaṁ suttampi anuññāte dasavidhe paccavekkhitabbe dhamme vācakañāpakabhāvena pavattanato **anuññātaṁ** nāma. "Tīṇimāni -pa- karaṇīyānī"ti **idaṁ** suttampi anuññāte tividhe sucarite vācakañāpakabhāvena pavattanato **anuññātaṁ** nāma.

Nānāvidhaṁ anuññātaṁ suttaṁ ācariyena niddhāritaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "katamaṁ suttaṁ paṭikkhittan"ti pucchitabbattā **"tattha katamaṁ paṭikkhittan"**ti-ādi vuttaṁ.

"Natthi puttasamaṁ pemaṁ, natthi gosamitaṁ dhanaṁ.
Natthi sūriyasamā ābhā, samuddaparamā sarā"ti—

Idaṁ devaputtavacanaṁ paṭikkhipanto bhagavā—

"Natthi attasamaṁ pemaṁ, natthi dhaññasamaṁ dhanaṁ.
Natthi paññāsamā ābhā, vuṭṭhi ve paramā sarā"ti—

gāthaṁ āha. **Ettha** etasmiṁ gāthādvaye **yaṁ** "natthi puttasamaṁ peman"ti-ādikaṁ purimakaṁ hoti. **Idaṁ** "natthi puttasamaṁ peman"ti-ādikaṁ devaputtavacanaṁ bhagavatā paṭikkhittattā, paṭikkhitte atthe pavattanato ca **paṭikkhittaṁ** nāma.

Dubbhikkhakāle vā kantāre vā mātāpitaro puttadhītaro ghātetvāpi[1] attānameva posenti, tasmā **"natthi attasamaṁ peman"**ti vuttaṁ. Dubbhikkhakālādīsu hiraññasuvaṇṇasārādīni, gomahiṁsādīnipi dhaññagahaṇatthāya dhaññassāmikānaṁ datvā dhaññameva gaṇhanti, tasmā **"natthi dhaññasamaṁ dhanan"**ti vuttaṁ. Suriyādīnaṁ ābhā paccuppannatamaṁ ekadesaṁva vinodeti, paññā pana dasasahassilokadhātumpi ekapajjotaṁ ekobhāsaṁ kātuṁ samatthā, atītānāgatapaccuppannadhammakoṭṭhāsesupi paṭicchādakaṁ kilesatamampi vidhamati, tasmā **"natthi paññāsamā ābhā"**ti vuttaṁ. Samuddo

---

1. Chaḍḍetvāpi (Netti-Ṭṭha 264; Saṁ-Ṭṭha 1. 31 piṭṭhesu.)

bhūmiyā ca ekadeseyeva tiṭṭhati, so ca deve avuṭṭhe sati khayanasabhāvo bhaveyya, vuṭṭhi pana koṭisatasahassacakkavāḷesupi yāva ābhassarā brahmalokāpi pūrā bhavati, tasmā **"vuṭṭhi ve paramā sarā"**ti vuttaṁ.

"Idameva paṭikkhittaṁ niddhāritabban"ti vattabbattā **"tīṇimāni bhikkhave"**ti-ādi vuttaṁ. **Idaṁ** "tīṇimānī"ti-ādikaṁ suttampi paṭikkhitte duccarite vācakañāpakabhāvena pavattanato **paṭikkhittaṁ** nāma. (17)

124. Nānāvidhaṁ paṭikkhittaṁ ācariyena niddhāritaṁ, amehi ca ñātaṁ, "katamaṁ anuññātañca paṭikkhittañcā"ti pucchitabbattā **"tattha katamaṁ anuññātañcā"**ti-ādi vuttaṁ.

Bhūripañña bhūripaññavanta gotama, **taṁ** bhūripaññaṁ gotamaṁ ahaṁ pucchāmi. **Idha** loke anekā **yā** janatā bhītā, sā janatā **kiṁsu** katamā bhave. Yo ca maggo anekāyatano iti pavutto, so ca maggo **kiṁsu** katamo bhave. **Kismiṁ** dhamme **ṭhito** jano paralokaṁ **na bhāye** na bhāyeyyāti pucchatīti yojanā.

Devaputta yo jano sammā**vācañca** paṇidhāya, sammā**manañca** paṇidhāya, kāyena pāpāni akubbamāno ca bhave, ayaṁ eko. Bahvannapānaṁ gharaṁ āvasanto ca bhave, ayaṁ eko. **Saddho** saddhāsampanno cittamudubhāvena **mudu** ca bhave, ayaṁ eko. **Vadaññū** yācakānaṁ yācanavasena vuttavacanaññū hutvā saṁvibhāgī ca bhave, ayaṁ eko. Iti **etesu** catūsu dhammesu **ṭhito** jano dhammesu ṭhito hutvā paralokaṁ **na bhāye** na bhāyeyyāti yojanā.

"Tasmiṁ sutte katamaṁ anuññātaṁ, katamaṁ paṭikkhittaṁ nāmā"ti pucchitabbattā **"tattha yaṁ āhā"**ti-ādi vuttaṁ. **Tattha** tasmiṁ "kiṁsūdhā"ti-ādipañhāya vissajjane "vācaṁ manañcā"ti-ādivacane "vācaṁ manañca paṇidhāya sammā"ti **yaṁ vacanaṁ** bhagavā āha, **idaṁ** "vācaṁ -pa- sammā"ti vacanaṁ anuññāte vacanīyādike atthe vācakañāpakabhāvena pavattanato **anuññātaṁ** nāma. "Kāyena pāpāni akubbamāno"ti **yaṁ** vacanaṁ āha, **idaṁ** "kāyena -pa- māno"ti vacanaṁ pāpakubbena paṭikkhitte vuttanayena pavattanato **paṭikkhittaṁ** nāma. "Bahvanna **-pa- na** bhāye"ti **yaṁ** vacanaṁ āha, **idaṁ** "bahvanna -pa-

na bhāye”ti vacanaṁ vuttanayena anuññātaṁ nāma. **Idaṁ** “vācan”ti-ādikaṁ vacanaṁ vuttanayadvayena anuññātañca paṭikkhittañca hoti.

“Sabbapāpassa akaraṇan”ti-ādiko vuttatthova. “Tasmiṁ sabbapāpassā’ti-ādike katamaṁ anuññātaṁ, katamaṁ paṭikkhittan”ti vattabbabhāvato **“tattha yan”**ti-ādi vuttaṁ.

Devānaminda ahaṁ kāyasamācārampi duvidhena vadāmi **sevitabbaṁ** anavajjaṁ kāyasamācārampi vadāmi, **asevitabbaṁ** sāvajjaṁ kāyasamācārampi ahaṁ vadāmi. Vacīsamācārādīsupi vuttanayānusārena yojanā kātabbā.

“Kiñca vaḍḍhanahāyanaṁ āgammakāyasamācārādikaṁ sevitabbāsevitabbabhedena vuttan”ti vattabbabhāvato **“kiñcetaṁ paṭiccān”**ti-ādi vuttaṁ. Akusaladhammavaḍḍhanaṁ, kusaladhammahāyanañca paṭicca kāyasamācārādayo na sevitabbā, kusaladhammavaḍḍhanaṁ, akusaladhammahāyanañca paṭicca kāyasamācārādayo sevitabbāti sallakkhetabbā. (18)

125. Nānāvidhaṁ anuññātañca paṭikkhittañca ācariyena niddhāritaṁ, amhehi ca ñātaṁ, “katamo suttaviseso thavo”ti pucchitabbattā tathā pucchitvā ayaṁ suttaviseso thavo nāmāti viññāpetuṁ **“tattha katamo thavo”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tesu aṭṭhavīsatividhesu lokiyādīsu sāsanapaṭṭhānasuttesu katamo suttaviseso thavo nāmāti pucchati.

Maggānaṁ gaṅghamaggadiṭṭhimaggādīnaṁ **aṭṭhaṅgiko** sammādiṭṭhimaggaṅgādi-aṭṭhaṅgiko maggo **seṭṭho** uttamo. **Saccānaṁ** vacīsaccakhattiyādisammutisaccaparamatthasaccānaṁ **caturo** dukkhasamudayanirodhanirodhagāminipaṭipadāvasena caturo ariyasaccā **padā seṭṭhā** uttamā. **Dhammānaṁ** sabbasaṅkhatasappaccayadhammānaṁ **virāgo** asaṅkhatanibbānasaṅkhāto virāgo dhammo **seṭṭho** uttamo. **Dvipadānaṁ** sabbadevamanussādīnaṁ dvipadānaṁ **cakkhumā** pañcavidhacakkhumā bhagavā **seṭṭho** uttamoti yojanā. **Ayaṁ** “magganaṭṭhaṅgiko”ti-ādisuttaviseso thave atthe vācakañāpakabhāvena pavattanato **thavo** nāma.

“Ayameva suttaviseso thavo”ti vattabbattā **“tīṇimāni bhikkhave”**ti-ādi vuttaṁ. **Apadā** ahimacchādayo vā, **dvipadā** manussasakuṇapakkhijātikādayo vā, **catuppadā** hatthi-assagomahiṁsādayo vā,

bahuppadā satapadi-ādayo vā, **rūpino** kāmarūpasattā vā, **arūpino** arūpasattā vā, **saññino** sattaviññāṇaṭṭhitisattā vā, **asaññino** asaññasattā vā, **nevasaññīnāsaññino** bhavagge nibbattasattā vā **yāvatā** yattakā sattā saṁvijjanti, **tesaṁ** tattakānaṁ apadādīnaṁ sattānaṁ **yadidaṁ** yo ayaṁ arahaṁ sammāsambuddho tathāgato uppanno, so ayaṁ arahaṁ sammāsambuddho tathāgato **aggaṁ** aggoti akkhāyati, **seṭṭhaṁ** seṭṭhoti akkhāyati, **pavaraṁ** pavaroti akkhāyati, ayaṁ paṭhamo aggo.

Saṅkhatānaṁ dhammānaṁ vā sappaccayasabhāvānaṁ vā, **asaṅkhatānaṁ** paccayehi asaṅkharitānaṁ paṇṇattimattabhūtānaṁ dhammānaṁ vā **yāvatā** yattakā paṇṇattī voharīyanti, tattakehi paṇṇattīhi paññapetabbānaṁ **tesaṁ** saṅkhatāsaṅkhatānaṁ **dhammānaṁ yadidaṁ** yo ayaṁ madanimmadano -pa- yo ayaṁ nirodho, yaṁ idaṁ nibbānamaggaphalānamālambaṇaṁ bhavati, so ayaṁ madanimmadanādiko dhammo **aggaṁ** aggoti akkhāyati -pa- akkhāyati, ayaṁ dutiyo aggo.

Saṁghānaṁ yāvatā paṇṇatti, gaṇānaṁ yāvatā paṇṇatti, mahājanasannipātānaṁ yāvatā paṇṇatti voharīyanti, tattakehi paṇṇattīhi paññapetabbānaṁ tesaṁ saṁghagaṇādīnaṁ yāni imāni cattāri puggalāni purisayugāni, ye ime aṭṭha purisapuggalā -pa- lokassa yaṁ idaṁ puññakkhettaṁ saṁvijjati, so ayaṁ catupurisayugādiko tathāgatassāvakasaṁgho **aggaṁ** aggoti akkhāyati -pa- akkhāyati, ayaṁ tatiyo aggo. Imāni tīṇi tathāgatanibbāna-ariyasaṁgharatanāni aggāni bhavanti.

Sabbalokuttaro apadādisabbasattalokato uttaro satthā ca, **kusalapakkhato**[1] kusala-anavajjapakkhabhāvato uttaro dhammo ca, **narasīhassa** satthuno gaṇo ca iti **tīṇi** satthudhammagaṇaratanāni aggāni, tāni **tīṇi** satthudhammagaṇaratanāni **visissare** guṇavasena visissanti.

Samaṇapadumasañcayo sare ruhamānaṁ padumaṁ sobhanaṁ iva sāsane sobhanasamaṇapadumasamūho gaṇo ca, dhammavaro ca, vidūnaṁ sakkato

1. Kusalakkhato (Pāḷiyaṁ, Aṭṭhakathāyañca)

naravaradamako naravarānaṁ brahmadevamanussarājarājamahāmaccādīnaṁ damako anudamako **cakkhumā** sambuddho ca iti **tīṇi** gaṇadhammabuddharatanāni lokassa uttari bhavanti.

Appaṭisamo satthā ca, **nirupadāho** niggata-upadāho, sabbo dhammo ca ariyo gaṇavaro ca iti yāni **tīṇi** buddhadhammagaṇaratanāni aggāni, **tāṇi** tīṇi -pa- nāni **khalu** ekaṁsena **visissare** visissanti.

Saccanāmo avitathasaccadesanato saccanāmo khemo **sabbābhibhū** sabbe manussadevādike anabhibhavamānopi guṇātirekavasena abhibhavamāno viya pavattanato sabbābhibhū jino ca, **saccadhammo** avitathasabhāvato saccadhammo ca, **tassa** saccadhammassa **uttari** uttamo añño dhammo natthi, viññūnaṁ niccaṁ **pūjito** pūjāraho ariyasaṁgho ca iti tīṇi lokassa **uttari** uttamāni bhavanti.

Ekāyanapadassa vacanattho **aṭṭhakathāyaṁ**[1] bahudhā vutto. Jātikhayantadassī hitānukampī bhagavā ekāyanaṁ maggaṁ pajānāti. "Yaṁ ekāyanaṁ maggaṁ pajānāti, tena maggena kiṁ taratī"ti vattabbabhāvato **"etena maggenā"**ti-ādi vuttaṁ. Yaṁ maggaṁ bhagavā jānāti, **etena maggena pubbe** atītamaddhānaṁ buddhādayo ariyā **oghaṁ** saṁsāroghaṁ tariṁsu, anāgatamaddhānaṁ tarissanti, **ye cāpi** buddhadayo paccuppanne uppajjanti, te cāpi buddhādayo paccuppanne taranti, **visuddhipekkhā** visuddhaṁ apekkhamānā **sattā** devamanussaseṭṭhaṁ tādisaṁ yathāvuttaguṇaṁ **taṁ** sammāsambuddhaṁ namassanti, **iti ayaṁ** nānāvidhasuttavisesopi thave ratanattaye, ratanattayaguṇe ca vācakañāpakabhāvena pavattanato **thavo** nāma. Iccetaṁ sāsanapaṭṭhānasuttavisesadassako saṁvaṇṇanāvisesopi sāsanapaṭṭhānaṁ nāmātiveditabbo.

Amhākācariya tumhehi amhākācariyehi soḷasappabhedasaṁkilesabhāgiyādisāsanapaṭṭhānasuttañceva aṭṭhavīsatividhaṁ lokiyādisāsanapaṭṭhānasuttañca niddhāritaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "tesu saṁkilesabhāgiyādīsu sāsanapaṭṭhānasuttavisesesu katamaṁ suttavisesaṁ katamena suttavisesena saṁsaditvā niddisitabban"ti vattabbattā **"tattha**

1. Netti-Ṭṭha 268 piṭṭhe.

lokiyaṁ suttan"ti-ādi āraddhaṁ. **Aṭṭhakathāyaṁ** pana "evaṁ duvidhampi sāsanapaṭṭhānaṁ nānāsuttapadāni udāharantena vibhajitvā idāni saṁkilesabhāgiyādīhi saṁsanditvā dassetuṁ puna 'lokiyaṁ suttan'ti-ādi āraddhan"ti[1] vuttaṁ.

Tattha **tatthā**ti tesu soḷasavidhesu saṁkilesabhāgiyādīsu sāsanapaṭṭhānasuttavisesesu ceva aṭṭhavīsatividhesu lokiyādīsu sāsanapaṭṭhānasuttavisesesu ca akusalapakkhe pavattaṁ lokiyaṁ suttaṁ saṁkilesabhāgiyasuttena samānatthabhāvena saṁsandati, kusalapakkhe pavattaṁ lokiyaṁ suttaṁ vāsanābhāgiyasuttena samānatthabhāvena saṁsandati, tasmā lokiyaṁ suttaṁ ekavidhampi saṁkilesabhāgiyena ca vāsanābhāgiyena ca dvīhi suttehi niddisitabbaṁ. Dassanapakkhe pavattaṁ lokuttaraṁ suttaṁ dassanabhāgiyena samānatthabhāvena saṁsandati, bhāvanāpakkhe pavattaṁ lokuttaraṁ suttaṁ bhāvanābhāgiyena samānatthabhāvena saṁsandati, asekkhapakkhe pavattaṁ lokuttaraṁ suttaṁ asekkhabhāgiyena samānatthabhāvena saṁsandati, tasmā lokuttarampi suttaṁ dassanabhāgiyena ca bhāvanābhāgiyena ca asekkhabhāgiyena ca tīhi suttehi niddisitabbaṁ. Vuttanayānusārena sesesupi saṁsandanayojanā kātabbā.

Amhākācariya tumhehi ca amhākācariyehi nayadassanavasena suttavisesasaṁsandanaṁ dassitaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "kimatthāya saṁkilesabhāgiyādibhedena vibhajitvā bhagavatā vuttan"ti vattabbattā **"vāsanābhāgiyaṁ suttaṁ saṁkilesabhāgiyassa suttassa nigghātāyā"**ti-ādi vuttaṁ. Ettha ca suttavasena suttatthā gahitā.

"Yaṁ sattādhiṭṭhānaṁ ācariyena niddhāritaṁ, taṁ sattādhiṭṭhānaṁ kittakehi suttehi vibhajitvā niddisitabban"ti vattabbattā **"lokuttaraṁ suttaṁ sattādhiṭṭhānaṁ chabbisatiyā puggalehi niddisitabban"**ti vuttaṁ. "Te chabbīsati puggalā katihi suttehi samanvesitabbā"ti vattabbattā **"te tīhī"**ti-ādi vuttaṁ. Dassanabhāgiyena sattādhiṭṭhānena, bhāvanābhāgiyena sattādhiṭṭhānena, asekkhabhāgiyena sattādhiṭṭhānena cāti tīhi suttehi te chabbīsati puggalā samanvesitabbā.

---

1. Netti-Ṭṭha 269 piṭṭhe.

“Katamehi katamehi katamaṁ katamaṁ suttaṁ niddisitabban”ti vattabbattā **“tattha dassanabhāgiyan”**ti-ādi vuttaṁ. Tattha **tatthā**ti tesu tīsu dassanabhāgiyādīsu suttesu. **Tatthā**ti vā tesu chabbīsatiyā puggalesu. Sattādhiṭṭhānekadesaṁ dassanabhāgiyaṁ suttaṁ ekabījinā puggalena ca niddisitabbaṁ -pa- dhammānusārinā puggalena ca niddisitabbaṁ, iti imehi pañcahi puggalehi sattādhiṭṭhānekadesaṁ dassanabhāgiyaṁ suttaṁ niddisitabbaṁ. Ettha ca dassanaggahaṇena sotāpattiphalaṭṭhāpi gahitā, tasmā ekabījikolaṁkolasattakkhattuparamā phalaṭṭhāpi gahitā.

Saddhānusārī pana yo vipassanākkhaṇe saddhaṁ dhuraṁ katvā sotāpattimaggaṁ nibbatteti, so puggalo nibbattetabbasotāpattimaggakkhaṇe saddhānusārī nāma, saddhāya samāpattiṁ anussarati, iti saddhāya samāpattiyā anussaraṇato sotāpattimaggaṭṭho puggalo **saddhānusārī** nāma. So puggalo sotāpattiphalakkhaṇe saddhāya vimuttattā saddhāvimutto hutvā ekabījikolaṁkolasattakkhattuparamo bhavati. Yo pana puggalo vipassanākkhaṇe paññaṁ dhuraṁ katvā sotāpattimaggaṁ nibbatteti, so puggalo nibbattetabbasotāpattimaggakkhaṇe **dhammānusārī** nāma, dhammena paññāya samāpattiṁ anussarati, iti dhammena paññāya samāpattiyā anussaraṇato **dhammānussārī** nāma. So puggalo phalakkhaṇe diṭṭhiyā paññāyanirodhaṁ pattattā diṭṭhippatto hutvā ekabīji -pa- paramo bhavati. **Dhammo**ti cettha paññā gahitā. Iti pabhedato dve maggaṭṭhā, cha phalaṭṭhāti aṭṭhahi ariyapuggalehi, sampiṇḍite pana pañcahi ariyapuggalehi sattādhiṭṭhānekadesaṁ dassanabhāgiyaṁ suttaṁ niddisitabbaṁ.

Imesaṁ ekabīji-ādīnaṁ puggalānaṁ sattādhiṭṭhānekadesatthattā ceva dassanabhāgiyatthattā ca sattādhiṭṭhānekadesaṁ dassanabhāgiyaṁ suttaṁ ettakehi puggalehi niddisitabbanti niyametvā ācariyena vibhattaṁ, amhehi ca ñātaṁ, “sattādhiṭṭhānekadesaṁ dassanabhāgiyaṁ suttaṁ kittakehi puggalehi niddisitabban”ti pucchitabbattā—

> “Bhāvanābhāgiyaṁ suttaṁ dvādasahi puggalehi niddisitabbaṁ sakadāgāmiphalasacchikiriyāya paṭipannena, sakadāgāminā, anāgāmiphalasacchikiriyāya paṭipannena, anāgāminā, antarāparinibbāyinā, upahaccaparinibbāyinā, asaṅkhāraparinibbāyinā,

> sasaṅkhāraparinibbāyinā, uddhaṁsotena akaniṭṭhagāminā, saddhāvimuttena, diṭṭhippattena, kāyasakkhinā cāti bhāvanābhāgiyaṁ suttaṁ imehi dvādasahi puggalehi niddisitabban"ti—

vuttaṁ. Tatthāpi sattādhiṭṭhānekadesaṁ bhāvanābhāgiyaṁ suttanti gahetabbaṁ. **Sakadā -pa- pannena** sakadāgāmimaggaṭṭhena puggalena, **sakadāgāminā** sakadāgāmiphalaṭṭhena, **anāgāmi -pa- pannena** anāgāmimaggaṭṭhena, **anāgāminā** anāgāmiphalaṭṭhena, avihādīsu pañcasu suddhāvāsesu āyuvemajjhaṁ anatikkamitvā arahattaṁ patvā parinibbāyanasabhāvena **antarāparinibbāyī**nāmakena anāgāminā, āyuvemajjhaṁ atikkamitvā arahattaṁ patvā parinibbāyanasabhāvena **upahaccaparinibbāyī**nāmakena anāgāminā, asaṅkhārena appayogena arahattaṁ patvā parinibbāyanasabhāvena **asaṅkhāraparinibbāyī**nāmakena anāgāminā, sasaṅkhārena sappayogena arahattaṁ patvā parinibbāyanasabhāvena **sasaṅkhāraparinibbāyī**nāmakena anāgāminā, avihādīhi uddhaṁ atappādīsu upapattisotena arahattaṁ patvā parinibbāyanasabhāvena **uddhaṁsota**nāmakena anāgāminā, akaniṭṭhaṁ gantvā arahattaṁ patvā parinibbāyanasabhāvena **akaniṭṭhagāmī**nāmakena anāgāminā, saddhāya vimuttattā **saddhāvimutta**nāmakena anāgāminā, diṭṭhiyā paññāya nirodhaṁ pattattā **diṭṭhippatta**nāmakena anāgāminā cāti imehi ekādasahi ajjhānalābhīpuggalehi ca, kāyena nāmakāye phuṭṭhānaṁ arūpajhānānaṁ anantaraṁ nibbānaṁ sacchikaroti, iti sacchikaraṇato **kāyasakkhī**nāmakena jhānalābhinā cāti dvādasahi puggalehi niddisitabbaṁ.

Imesaṁ vuttappakārānaṁ puggalānaṁ sattādhiṭṭhānekadesatthattā ceva bhāvanābhāgiyatthattā ca sattādhiṭṭhānekadesaṁ bhāvanābhāgiyaṁ suttaṁ ettakehi puggalehi niddisitabbanti niyametvā ācariyena vibhattaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "kittakehi puggalehi sattādhiṭṭhānekadesaṁ asekkhabhāgiyaṁ suttaṁ niddisitabban"ti vattabbattā—

> "Asekkhabhāgiyaṁ suttaṁ navahi puggalehi niddisitabbaṁ saddhāvimuttena, paññāvimuttena, suññatavimuttena, animittavimuttena, appaṇihitavimuttena, ubhatobhāgavimuttena, samasīsinā, paccekabuddhehi, sammāsambuddhehi cāti asekkhabhāgiyaṁ suttaṁ imehi navahi puggalehi niddisitabban"ti—

vuttaṁ. Tattha sattādhiṭṭhānekadesaṁ asekkhabhāgiyaṁ suttaṁ niddisitabbanti yojetabbaṁ. Saddhāya kilesehi vimuttattā arahattaphalakkhaṇe **saddhāvimutto** arahā, tena saddhāvimuttena. Paññāya vimuttattā arahattaphalakkhaṇe **paññāvimutto** arahā, tena paññāvimuttena. Suññatavipassanāsaṅkhātena anattānupassanena vimuttattā **suññatavimutto** arahā, tena suññatavimuttena. Animittānupassanāsaṅkhātena aniccānupassanena vimuttattā **animittavimutto** arahā, tena animittavimuttena. Appaṇihitānupassanāsaṅkhātena dukkhānupassanena vimuttattā **appaṇihitavimutto** arahā, tena appaṇihitavimuttena. Ubhato rūpakāyanāmakāyato ubhatobhāgato vimuttattā **ubhatobhāgavimutto** arahā, tena ubhatobhāgavimuttena. Purimā pañca puggalā ajhānalābhino gahitā, ubhatobhāgavimutto pana jhānalābhī gahito.

Samasīsī nāma iriyāpathasamasīsī, rogasamasīsī, jīvitasamasīsīti tividhā honti. Imesu tīsu samasīsīsu yo arahā catūsu iriyāpathesu ekekasmiṁ iriyāpathe arahattaṁ patvā aññaṁ iriyāpathaṁ asaṅkamitvā tasmiṁ tasmiṁ iriyāpatheyeva parinibbāyati, ayaṁ arahā **iriyāpathasamasīsī** nāma. Yo arahā yasmiṁ roge uppanne arahattaṁ patvā tato rogato anuṭṭhahitvā tasmiṁ rogeyeva parinibbāyati, ayaṁ arahā **rogasamasīsī** nāma. Yo arahā paccavekkhaṇavīthiyānantaraṁ bhavaṅgaṁ otaritvā tato maraṇāsannajavanavīthiyānantarameva parinibbāyati, ayaṁ arahā vārasamatāya **jīvitasamasīsī** nāma. **Vārasamatā**ti ca paccavekkhaṇavīthi maggavithyānuvattakattā paccavekkhaṇavīthi-anantaraṁ pavattamānāyapi maraṇāsannavīthi maggavīthi-anantaraṁ pavattāti vattabbārahā, tasmā vīthi-anantaratā vārasamatā nāma. Tāya vārasamatāya ca jīvitasamasīsī vutto.

Saha paṭisambhidāhi arahattaṁ pāpuṇīti etthapi paccavekkhaṇavīthiyānantaraṁ bhavaṅgaṁ otaritvā bhavaṅgato vuṭṭhāya pavattavīthiyā paṭisambhidāñāṇāni pavattanti. Vuttanayena vīthi-anantaratāya vārasamatāya "saha paṭisambhidāhī"ti vuttaṁ. **Bhagavato sabbaññutaññāṇampi** paccavekkhaṇavīthiyānantaraṁ bhavaṅgaṁ otaritvā bhavaṅgato vuṭṭhāya pavattavīthiyā paṭhamaṁ pavattatīti veditabbaṁ.

Iminā jīvitasamasīsinā, sabbehi paccekabuddhehi, sabbehi sammāsambuddhehi cāti imehi navahi puggalehi sattādhiṭṭhānekadesaṁ asekkhabhāgiyaṁ suttaṁ niddisitabbaṁ.

Imesaṁ puggalānaṁ sattādhiṭṭhānekadesatthattā ceva asekkhabhāgiyatthattā ca **evaṁ** iminā "lokuttaraṁ suttaṁ sattādhiṭṭhānan"ti-ādinā pakārena vuttehi imehi chabbīsatiyā puggalehi ariyehi dassanabhagiyavāsanābhāgiya-asekkhabhāgiyasuttānaṁ vasena lokuttaraṁ suttaṁ sattādhiṭṭhānekadesaṁ suttaṁ niddisitabbaṁ.

Imesaṁ chabbīsatiyā puggalānaṁ sakalalokuttarasuttatthattā ceva sattādhiṭṭhānekadesasuttatthattā ca lokuttaraṁ sattādhiṭṭhānekadesaṁ suttaṁ. Ettakehi puggalehi niddisitabbanti ācariyena niyametvā vibhattaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "lokiyaṁ sattādhiṭṭhānekadesaṁ suttaṁ kittakehi puggalehi niddisitabban"ti vattabbattā **"lokiyaṁ suttaṁ sattādhiṭṭhānaṁ ekūnavīsatiyā puggalehi niddisitabban"**ti-ādi vuttaṁ. "Te ekūnavīsati lokiyā puggalā katamehi dhammehi niddiṭṭhā samanvesitabbā"ti vattabbattā **"te caritehī"**ti-ādi vuttaṁ. **Te** ekūnavīsati lokiyā puggalā **caritehi** caritavisesehi niddiṭṭhā samanvesitabbāti. "Kathaṁ caritehi niddiṭṭhā"ti vattabbattā **"keci rāgacaritā"**ti-ādi vuttaṁ. Rāgacaritadosacaritādīhi caritehi ekūnavīsati lokiyapuggalā rāgacaritā, keci dosacaritā -pa- mohacarito cāti niddiṭṭhā. Iti niddiṭṭhehi imehi ekūnavīsatiyā puggalehi lokiyasattādhiṭṭhānekadesaṁ suttaṁ niddisitabbaṁ. "Lokiyan"ti sāmaññavasena vuttampi "saṁkilesabhāgiyaṁ lokiyan"ti visesato viññātabbaṁ.

Lokiyaṁ sattādhiṭṭhānekadesaṁ suttaṁ ettakehi puggalehi niddisitabbanti ācariyena niyametvā vibhattaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "vāsanābhāgiyaṁ sattādhiṭṭhānekadesaṁ suttaṁ katamehi puggalehi niddisitabban"ti vattabbattā **"vāsanābhāgiyan"**ti-ādi vuttaṁ. Vāsanābhāgiyaṁ sattādhiṭṭhānekadesaṁ suttaṁ sīlavantehi puggalehi, dhammehi ca niddisitabbanti yojetabbaṁ. "Kittakā sīlavantapuggalā"ti vattabbattā **"te sīlavanto pañca puggalā"**ti vuttaṁ. "Kittakā dhammā"ti vattabbattā **"pakatisīlan"**ti-ādi vuttaṁ. Idaṁ vuttaṁ hoti—pakatisīlavanto ca samādānasīlavanto ca

cittappasādavanto ca samathavanto ca vipassanāvanto cāti **pañca puggalā,** pakatisīladhammo ca samādānasīladhammo ca cittappasādadhammo ca samathadhammo ca vipassanādhammo cāti **pañca dhammā**ti imehi pañcahi puggalehi, imehi pañcahi dhammehi vāsanābhāgiyaṁ sattādhiṭṭhānekadesadhammādhiṭṭhānekadesaṁ suttaṁ yathākkamaṁ niddisitabbanti.

Lokuttaraṁ sattādhiṭṭhānaṁ suttaṁ dassanabhāgiyavāsanābhāgiya-asekkhabhāgiyasuttehi niddisitabbanti ācariyena niyametvā vibhattaṁ, amhehi ca ñātaṁ, "lokuttaraṁ dhammādhiṭṭhānaṁ suttaṁ kittakehi suttehi niddisitabban"ti vattabbattā **"lokuttaraṁ suttaṁ dhammādhiṭṭhānaṁ -pa- asekkhabhāgiyenā"**ti vuttaṁ.

"Lokiyañca lokuttarañca sattādhiṭṭhānañca dhammādhiṭṭhānañca kittakehi niddisitabban"ti vattabbattā **"lokiyañca -pa- ubhayena niddisitabban"**ti vuttaṁ. **Ubhayenā**ti lokiyalokuttarena, sattādhiṭṭhānadhammādhiṭṭhānena samānatthabhāvena niddisitabbanti.

"Ñāṇaṁ kittakehi niddisitabban"ti vattabbattā **"ñāṇaṁ paññāyā"**ti-ādi vuttaṁ. Yasmiṁ yasmiṁ sutte ñāṇaṁ āgataṁ, tasmiṁ tasmiṁ sutte ñāṇaṁ ñāṇapariyāyena paññādinā niddisitabbanti.

"Ñeyyaṁ kittakena niddisitabban"ti vattabbattā **"ñeyyaṁ atītānāgatapaccuppannehī"**ti-ādi vuttaṁ. Yasmiṁ yasmiṁ sutte ñeyyaṁ āgataṁ, tasmiṁ tasmiṁ sutte ñeyyaṁ ñeyyapariyāyena niddisitabbanti.

"Ñāṇañca ñeyyañca kittakena niddisitabban"ti vattabbattā **"ñāṇañca ñeyyañca tadubhayenā"**ti-ādi vuttaṁ. Yasmiṁ yasmiṁ sutte ñāṇañeyyā āgatā, tasmiṁ tasmiṁ sutte ñāṇañeyyā ñāṇañeyyapariyāyena niddisitabbanti.

Dassanasutte yathā niddiṭṭhaṁ, tathā upadhārayitvā labbhamānato niddisitabbaṁ. Bhāvanāsutte yathā niddiṭṭhaṁ, tathā upadhārayitvā labbhamānato niddisitabbaṁ. Tadubhayaṁ dassanañca bhāvanā ca sutte yathā niddiṭṭhaṁ, tathā upadhārayitvā labbhamānato niddisitabbaṁ.

“Sakavacanaṁ paravacanan”ti-ādīsupi evameva visuṁ visuṁ ca ekato ca sutte yathā niddiṭṭhaṁ, tathā upadhārayitvā labbhamānato niddisitabbanti yojanā kātabbā. “Ettakameva niddisitabban”ti vattabbattā **“yaṁ vā panā”**ti-ādi vuttaṁ.

“Vipākassa hetu kammamevā”ti vattabbattā **“duvidho hetū”**ti-ādi vuttaṁ. Kilesā saṁkilesabhāgiyasuttena samānatthabhāvena niddisitabbā. Taṇhāsaṅkhāto samudayo vā kilesasaṅkhāto samudayo vā akusalasaṅkhāto samudayo vā saṁkilesabhāgiyena suttena samānatthabhāvena niddisitabbo. Lokiyakusalahetusaṅkhāto samudayo vā lokiyakusalasaṅkhāto samudayo vā vāsanābhāgiyena suttena samānatthabhāvena niddisitabbo.

Kammañca vipāko ca yathārahaṁ labbhamānasuttena niddisitabboti sāmaññavasena vibhatto, “kusalaṁ katamena niddisitabban”ti vattabbattā **“tattha kusalan”**ti-ādi vuttaṁ. **Tatthā**ti tesu aṭṭhavīsatiyā sāsanapaṭṭhānasuttesu kusalaṁ catūhi suttehi samānatthabhāvena niddisitabbaṁ. “Katamehi catūhī”ti vattabbattā **“vāsanābhāgiyenā”**ti-ādi vuttaṁ. Lokiyakusalaṁ vāsanābhāgiyena niddisitabbaṁ samānatthattā, lokuttarakusalaṁ dassanabhāgiyena, vāsanābhāgiyena, asekkhabhāgiyena ca yathārahaṁ samānatthabhāvena niddisitabbaṁ. Kusalaṁ ettakehi niddisitabbanti niyametvā vibhattaṁ, “akusalaṁ katamena niddisitabban”ti vattabbattā **“akusalan”**ti-ādi vuttaṁ. “Kusalañca akusalañca katamena ñiddisitabban”ti vattabbattā **“kusalañca akusalañca tadubhayena niddisitabban”**ti vuttaṁ. Yasmiṁ yasmiṁ sutte tadubhayaṁ āgataṁ, tasmiṁ tasmiṁ sutte āgatena tadubhayena niddisitabbaṁ.

“Anuññātaṁ katamena niddisitabban”ti vattabbattā **“anuññātan”**ti-ādi vuttaṁ. Anuññātaṁ bhagavato anuññātāya samānatāya niddisitabbaṁ. “Katividhaṁ anuññātan”ti vattabbattā **“taṁ pañcavidhan”**ti-ādi vuttaṁ. **Yaṁ** anuññātaṁ yāsu yāsu bhūmīsu dissati, **taṁ** anuññātaṁ tāsu tāsu bhūmīsu āgatena samānena **kappiyānulomena** niddisitabbaṁ.

Anuññātaṁ iminā niddisitabbanti ācariyena niyametvā vibhattaṁ, “paṭikkhittaṁ katamena niddisitabban”ti vattabbattā **“paṭikkhittaṁ bhagavatā”**ti-ādi vuttaṁ. Bhagavatā paṭikkhittaṁ bhagavatā **paṭikkhittakāraṇena** sutte āgatena vatthunā kāraṇaphalabhāvena niddisitabbaṁ. Yaṁ paṭikkhittaṁ yāsu yāsu bhūmīsu dissati, taṁ pana paṭikkhittaṁ tāsu tāsu bhūmīsu āgatena pākaṭena akappiyānulomena niddisitabbaṁ.

“Anuññātañca paṭikkhittañca katamena niddisitabban”ti vattabbattā **“anuññātañca paṭikkhittañca tadubhayena niddisitabban”**ti vuttaṁ. Yasmiṁ yasmiṁ sutte anuññātañca paṭikkhittañca āgataṁ, tasmiṁ tasmiṁ sutte āgatena tadubhayena niddisitabbaṁ.

“Thavo katamena niddisitabbo”ti vattabbattā **“thavo pasaṁsāyā”**ti-ādi vuttaṁ. Yasmiṁ yasmiṁ sutte yā yā pasaṁsā āgatā, tasmiṁ tasmiṁ sutte āgatāya tāya tāya pasaṁsāya thavo niddisitabbo. “Yo thavo pasaṁsāya niddisitabbo, so thavo katividhena niddisitabbo”ti vattabbattā **“so pañcavidhenā”**ti-ādi vuttaṁ. Bhagavato thavo ca dhammassa thavo ca ariyasaṁghassa thavo ca ariyadhammānaṁ sikkhāya thavo ca lokiyaguṇasampattiyā thavo cāti pañcavidhena veditabbo. **Iti evaṁ** vuttappakārena pañcavidhena thavo niddisitabbo.

Amhākācariya amhākācariyena aṭṭhārasa mūlapadā sāsanapaṭṭhāne daṭṭhabbāti vuttā, “katamāni tāni aṭṭhārasa mūlapadānī”ti pucchitabbattā **“indriyabhūmī”**ti-ādi vuttaṁ. Sāsanapaṭṭhāne **indriyabhūmi** saddhindriyādindriyabhūmi yehi navahi padehi niddisitabbā, sāsanapaṭṭhāne kilesabhūmi yehi navahi padehi niddisitabbā, **evaṁ** iminā pakārena etāni mūlapadāni nava padāni kusalapadāni, nava padāni akusalapadānīti aṭṭhārasa mūlapadāni honti. Sāsanapaṭṭhāne daṭṭhabbā, “kena kāraṇena aṭṭhārasa mūlapadā sāsanapaṭṭhāne daṭṭhabbāti viññāyatī”ti vattabbattā **“tathā hī”**ti-ādi vuttaṁ. **Tathā hī**ti tato eva aṭṭhārasamūlapadānaṁ sāsanapaṭṭhāne daṭṭhabbattā **“aṭṭhārasa mūlapadā kuhiṁ daṭṭhabbā, sāsanapaṭṭhāne”**ti

yaṁ vacanaṁ vuttaṁ, tena vacanena viññāyatīti. "Kena mūlapadānaṁ navakusalapadanava-akusalapadabhāvena aṭṭhārasabhāvo viññāyatī"ti vattabbattā **"tenāhā"**ti-ādi vuttaṁ. **Tena** mūlapadānaṁ navakusalapadanava-akusalapadabhāvato āyasmā mahākaccāno—

"Navahi ca padehi kusalā, navahi ca yujjanti akusalapakkhā.
Ete kho mūlapadā, bhavanti aṭṭhārasa padānī"ti—

yaṁ vacanaṁ āha, tena "navahi -pa- padānī"ti vacanena mūlapadānaṁ navakusalapadanava-akusalapadabhāvena aṭṭhārasabhāvo viññāyatīti.

"Yaṁ yaṁ saṁkilesabhāgiyādisoḷasavidhaṁ sāsanapaṭṭhānañceva yaṁ yaṁ lokiyādi-aṭṭhavīsatividhaṁ sāsanapaṭṭhānañca ācariyena niddhāritaṁ, ettakameva paripuṇṇaṁ, aññaṁ sāsanapaṭṭhānaṁ niddhāretvā yuttaṁ yujjitabbaṁ natthī"ti vattabbattā **"niyuttaṁ sāsanapaṭṭhānan"**ti vuttaṁ. Yathāniddhāritasāsanapaṭṭhānato yaṁ yaṁ aññaṁ sāsanapaṭṭhānaṁ niddhāritaṁ atthi, taṁ taṁ aññaṁ sāsanapaṭṭhānaṁ **niyuttaṁ** yathārahaṁ niddhāretvā yuttaṁ yujjitabbanti attho gahetabboti.

"Yaṁ loko pūjayate -pa- niyuttaṁ sāsanapaṭṭhānan'ti yattako vacanakkamo bhāsito, ettakena vacanakkamena kiṁ netti samattā, udāhu asamattā"ti vattabbattā **"ettāvatā"**ti-ādi vuttaṁ. Āyasmatā mahākaccānena yā netti bhāsitā, bhagavatā sā netti anumoditā, mūlasaṅgītiyaṁ saṅgāyantehi therāsabhehi yā netti saṅgītā, sā natti "yaṁ loko pūjayate -pa- niyuttaṁ sāsanapaṭṭhānan"ti **ettāvatā** vacanakkamena **samattā** paripuṇṇāva hoti.

Iti samattāya āyasmatā mahākaccānena bhāsitāya bhagavatā anumoditāya mūlasaṅgītiyaṁ saṅgāyantehi therāsabhehi saṅgītāya nettiyā atthavaṇṇanā **saddhammapālanāmena**[1] **mahādhammarājagurunā mahātherena** racitā jinaputtānaṁ hitakarā nettivibhāvanā chabbīsādhikanavasate sakkarāje sāvaṇamāse[2] sukkapakkhe navamadivase sūriyuggamanasamaye samattā.

---

1. Sambandhapālanāmena (Ka)
2. Saravaṇṇamāse (Ka)

Nigamanakathā

Sabbasatthuttamo nātho, loke uppajji nāyako.
Sambuddho gotamo jino, anekaguṇalaṅkato.

Sāsanaṁ tassa seṭṭhassa, aṭṭhavassasatādhikaṁ.
Dvisahassaṁ yadā pattaṁ, nimmalaṁ vaḍḍhanaṁ subhaṁ.

Tadā bhūmissaro **mahā-dhammarājā** mahiddhiko.
Āṇācakkena sāreti, rājā no-anuvattake.

Laddhā setagaje vare, loke vimhayajānake.
Appamatto mahāvīro, puññaṁ katvābhimodati.

Tasmiṁ vasseva sāvaṇe, māse navamadivase.
Sūriyuggamane kāle, nibbattāyaṁ vibhāvanā.

Yattakaṁ sāsanaṁ ṭhitaṁ, tattakaṁ racitaṁ mayā.
Ṭhātu nettivibhāvanā, jinaputtahitāvahā.

Iti taṁ racayantena, puññaṁ adhigataṁ mayā.
Hontu tassānubhāvena, sabbe vimuttibhāgino.

Rājadevī puttanattā, panattā ca sajātikā.
Sabbe rajjasukhe ṭhatvā, carantu caritaṁ sukhī.

Devo kāle suvassatu, sabbo raṭṭhajano sukhī.
Aññamaññaṁ ahiṁsanto, piyo hotu hitāvahoti.

Nettivibhāvinī niṭṭhitā.

Nettivibhāviniyā

Saṁvaṇṇitapadānaṁ anukkamaṇikā